

 PASIONSKA
BAŠTINA

XI

MUKA

kao nepresušno nadahnuće kulture

The PASSION as an Endless Cultural Inspiration

PASIONSKA BAŠTINA KAJKAVSKIH KRAJEVA

THE PASSION HERITAGE OF THE KAIKAVIAN REGION

Marija Bistrica, 2016.

Zbornik radova XI. međunarodnog znanstvenog simpozija
Proceedings of the 11th International Scientific Symposium

 PASIONSKA
BAŠTINA

XI

MUKA

kao nepresušno nadahnuće kulture

The PASSION as an Endless Cultural Inspiration

PASIONSKA BAŠTINA
KAJKAVSKIH KRAJEVA

THE PASSION HERITAGE OF THE KAIKAVIAN REGION

Marija Bistrica, 2016.

Zbornik radova XI. međunarodnog znanstvenog simpozija
Proceedings of the 11th International Scientific Symposium

Zbornik radova

XI. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasijske baštine
"Muka kao nepresušno nadahnuće kulture"

Pasijska baština kajkavskih krajeva

Marija Bistrica, 2016.

Nakladnik: Udruga Pasijska baština

Sunakladnici: Općina Marija Bistrica

Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke

Za nakladnika: Jozo Čikeš

Glavni urednik: Jozo Čikeš

Uredničko vijeće: Jozo Čikeš, Igor Fisković, Vladimir Magić,
Dino Milinović, Stjepan Pepeljnjak

Prijevod: Global link, Zagreb

Korektura: Kristina Čikeš

Unos teksta: Dijana Hrebak

Grafički urednik: Gordan Karabogdan

Tisak: Denona d.o.o., Zagreb

Naklada: 400

ISSN 1334-8264

Za priloge odgovaraju autori.

Motiv na ovitku: Svetište Majke Božje Bistričke (autorica fotografije
Sandra Haban)

Motiv poglavlja: detalj s naslovnice pjesmarice *Popevke pod sv.*
Massum, 1785.

Izdavanje ovog zbornika novčano je pomoglo:

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Zagrebačka županija

Općina Marija Bistrica

Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke

**PASIONSKA
BAŠTINA**

Barutanski breg 20

10000 Zagreb

e-mail: info@pasijska-bastina.hr

www.pasijska-bastina.hr

Zagreb, 2018.

Kazalo Index

KNJIŽEVNOST | LITERATURE

- Sanja Vulić
14 Prilog poznavanju sedmogradskoga kajkavskoga *Plača Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina iz 1626.* | A Contribution to Understanding the 1626 *Kaikavian Lament Plač Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina* from Sedmogradska
- Mirko Ivanjek
22 Cijena potrage za izgubljenima – Pater Gregur Kapucin / Juraj Maljevec: *Nebeski pastir pogublenu ovcu išče, Ptuj, 1795.* | The Price of Searching for Lost Causes – Father Gregur Kapucin / Juraj Maljevec: *Nebeski pastir pogublenu ovcu išče, Ptuj, 1795*
- Alojz Jembrih
29 Rukopis knjige Gregura Kapucina – *Pastir iščući ovcu pogublenu (1794.)* | The Manuscript of Gregur Kapucin *Pastir iščući ovcu pogublenu (1794)*
- Josip Bratulić
48 Put Marijanski u Bisticu požeškog profesora Antuna Mihalja iz 1822. god. | The Marian Road to Bistrica, by Antun Mihalj, a Teacher from Požega (1822)
- Željko Vegh
58 Nepoznati kajkavski molitvenik Križnog puta | A Little Known *Kaikavian Way of the Cross Prayer Book*
- Sanja Prijatelj
72 Prikazivanje *Muke Isusove* u Vrbovcu | *Muke Isusove* Performance in Vrbovec
- Ivana Sabljak
80 Čitanje Matijaša grabancijaša dijaka u vrijeme korizme | Reading *Matijaš grabancijaš dijak* during Lent Season
- Ljiljana Sabljak
87 Naš gorko slatki kaj – od dijalekta do jezika | Our Bitter Sweet *Kaj* – From a Dialect to a Language
- Sanja Nikčević
95 Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća – (Denis Peričić: *Pekel na zemli*, 1998.; Stjepan Škvorc: *Na raskršću*, 2016.) | Contemporary Miracle Plays in *Kaikavian* or from *Pekel* to *Raskršće* (Denis Peričić: *Pekel na zemli*, 1998; Stjepan Škvorc: *Na raskršću*, 2016)

- Hrvojka Mihanović-Salopek
124 Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici *Philomela sacra* iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije | The Subjects of Lent and Repentance in the 1796 *Kaikavian Manuscript of Hymns Philomela Sacra* in the Context of Church Hymnody
- Miho Demović
143 Pasijsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.) | The Songs on the Passion and Reconciliation in *Crkvena Lira* by Fortunat Pintarić (1798-1867), an Illiryan Composer
- Stjepan Pepeljnjak
193 Tragovi glagoljaša i arhaične korizmene pjesme Resnika – U povodu obilježavanja 800 godina Resnika i župe | The Vestiges of Glagolitic Priests and Archaic Lent Songs from Resnik – Commemorating 800 Years of Resnik and its Parish
- Miroslava Hadžihusejnović Valašek
206 Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba | Bishop Maksimilijan Vrhovac's Prayer Book Hymns – Vrhovac and Music
- Gorana Doliner
259 Crkveno pučko pjevanje: notni zapisi iz Kuhačeve VII. knjige Južno-slovenske narodne popievke (gradivo iz Zagorja) | Ecclesiastical Folk Songs: The Sheet Music from Book Seven of *Južno-slovenska narodna popievka* (Zagorje Region) by Kuhač
- Rozina Palić Jelavić
266 *Stabat Mater* u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja | *Stabat Mater* in the Musical (Artistic and Original Creation) Production Through Centuries with Special Focus on Musical Contribution of Croatian Composers
- Franc Križnar
320 Škof dr. Andrej Karlin (1857-1933) – Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923-1933) | Bishop Dr. Andrej Karlin (1857-1933) – The Musician and on the Third, the Last of Life Way in Maribor (1923-1933)

LIKOVNOST | VISUAL ARTS

- 342 Lana **Križaj**
Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele | Saint Jacob's Chapel at Očura: One Chapel's Calvary
- 358 Zvezdana **Jembrih**
Pasija baštine i pasionska baština – Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri | The Passion of Heritage and the Passion Heritage – The Stations and the Falls of the Remaining Wooden Sculptures from St Jacob's Chapel in Očura
- 382 Mirjana **Repanić-Braun**
Prilog istraživanju pasionskih tema u Hrvatskom zagorju, s osobitim naglaskom na baroknim zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći | A Contribution to the Exploration of the Subject of the Passion in Hrvatsko Zagorje, with Special Emphasis on Baroque Wall Paintings in St Martin Parish Church in Donja Voća
- 395 Stanko **Špoljarić**
Križni put na Mariji Bistrici – Kalvarija na padinama brdašca Karmel | Stations of the Cross in Marija Bistrica – The Calvary at the Slopes of the Karmel Hill
- 400 Lilijana **Domić**
Modernizam, tradicija i Muka | Modernism, Tradition and the Passion – From Ivo Režek towards Piero della Francesca

OBIČAJI – PUČKO STVARALAŠTVO | FOLK CUSTOMS & CREATIVITY

- 413 Vera **Grgac**
Čez Korizmu do Vuzma – nejdga i denes (Bistra – Novaki Bistrajnski) | Through Lent to Easter – The Past and the Present
- 422 Stjepan **Hranjec**
Veliki tjeden u kajkavskoj tradicijskoj baštini | *Veliki Tjeden* (Holy Week) in Kaikavian Traditional Heritage
- 442 Mirjana **Žugec Pavičić**
Od Cvetne do Pisane nedele – pučki običaji u Podravini, Hrvatskom Zagorju, Međimurju, Gorskom kotaru, Moslavini, zagrebačkoj i ozaljskoj okolici | From Palm Sunday to Divine Mercy Sunday – Folk Traditions in Podravina, Hrvatsko Zagorje, Međimurje, Gorski kotar, Moslavina and the Area around Zagreb and Ozalj

Slavko Vitomir **Zamuda**
Raspela na području Klanjca | Crucifixes in the Klanjac Area 451

Mijo **Korade**
Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću | Kajkavian Confraternities of the Suffering and Death of the Jesus in the 17th and 18th Century 464

Zlatko **Pavetić**
Putni križevi župe Uzvišenja Svetog Križa u Hrvatskom zagorju | Wayside Crosses in the Parish of Exaltation of the Holy Cross in Hrvatsko Zagorje 487

Lidija **Bajuk**
Međimurski plesi, kotoripsko kolo i blagdanska kola | Međimurje Dances, the *Kolo* of Kotoriba and Holiday Chain Dancing 508

Hrvojka **Mihanović-Salopek**
Stella maris Hrvatskog zagorja (film) 519

Vera **Jačmenica-Jazbec**
Palijativni volonter pri bolovanju, umiranju i žalovanju 521

PUTOPIS

Smiljana **Šunde**
Romarski puti u Mariju Bistricu 527

STIHOM I SLIKOM

Stjepan **Pepeljnjak**
Stihom i slikom 544

Dino Milinović

Današnja Europa i kršćansko društvo

Burna zbivanja tijekom proteklih desetljeća, na kraju 20. i početkom 21. stoljeća, mogu nam se učiniti kao uvod u još veća previranja i iskušenja koja nas čekaju u skoroj budućnosti. U protekloj godini svjedočili smo svojevrstnoj anabazi: stotine tisuća, milijuni ljudi iz Azije i Afrike su na pokretu, uspinju se prema Europi, traže novi svijet, kao što je nekoć Kolumbo na čelu svoje tri galije tražio (i našao) Novi svijet za Europljane. Dok europski vojnici (neuspješno) čuvaju mir u njihovim zemljama, Afganistanci, Iračani, Sirijci, Sudanci i drugi nadaju se zaštiti unutar granica Europske unije. Sa sobom donose tugu i jad, poziv na suosjećanje, ali i svoje običaje i vjeru. Sa sve većim priljevom ljudi iz muslimanskih zemalja, sekularna Europa danas je suočena s problemom odnosa prema islamu, i to u trenutku kada je mislila da je naposljetku riješila pitanje odnosa prema kršćanstvu i religiji općenito. To "konačno rješenje" ponajbolje se ogleda u činjenici da je, u duhu političke i inih korektnosti, u tekstu europskoga ustava izostao spomen kršćanstva. To je samo logičan slijed razmišljanja po kojemu treba isključiti sve što može izazvati spor unutar europskoga društva; zato i europske novčanice ne nose jasno prepoznatljive simbole i protagoniste, već se svode na vrijednosno "neutralne" elemente (neprepoznatljive) arhitekture, za razliku od starih nacionalnih novčanica u državama članicama. Istovremeno, međutim, radikalni je islam u porastu, a teorija o "sukobu civilizacija" Samuela Huntingtona nije nikada bila bliže ostvarenju. Kao i toliko puta u prošlosti, pitanje odnosa među civilizacijama, religijama, poprima posebno značenje upravo na granicama Hrvatske i to nam, dakako, nameće potrebu stalnog promišljanja fenomena s kojim smo suočeni. Dozvolite mi da navedem samo jedan primjer iz kojega će biti jasno u kojoj mjeri tu zadaću ne shvaćamo ozbiljno: kada je prije tri godine jedan moj mladi kolega Vijencu Matice hrvatske ponudio članak o imigraciji i imigracijskoj politici bio je uredno odbijen, gotovo ismijan. Nekoliko godina kasnije imigracija je postala prvorzredno političko i društveno pitanje, kamen spoticanja na kojemu se prelama budućnost Europe.

Svatko od nas suočava se s tim izazovima na svoj način, svatko ima svoje odgovore ili, barem, pitanja. Katkad nam se može učiniti da smo usamljeni, da smo napušteni i da nismo dorasli problemima koji

nas okružuju. U društvu ne nalazimo prave sugovornike, prave uzore i prave pastire. Nemamo povjerenja u one koji nas vode, niti oni smatraju da ga moraju zaslužiti. U očima ljudi politika je prestala biti časno zanimanje. Osjećamo da smo u zatvorenom bazenu u kojemu isti val udara čas lijevo, čas desno i nema morskih struja koje će pročistiti ustajalu vodu. Mislili smo da živimo u kršćanskome društvu, ali čini se kao da se za njega tek trebamo izboriti.

Takva misao može zvučati paradoksalno. Naposljetku, današnja zapadna civilizacija živi prema zakonima koji velikim, ili najvećim dijelom odražavaju Kristovo učenje ili napore generacija naših predaka da mu se približe. Ljudskih prava, koja su postala stup zapadnoga društva, ne bi bilo da nije bilo Kristove poruke da ljubimo jedni druge i da opraštamo jedni drugima. Uostalom, vidimo da u civilizacijama koje nisu nastale na istoj poruci pojam ljudskih prava ili ne postoji kao takav, ili je poprimio sasvim drugačije oblike, nama katkad potpuno strane i neprihvatljive. Općenito, europska misao i europski zakoni oblikovani su tijekom dva tisućljeća kršćanstva. Od Konstantina Velikog i Milanskoga edikta (313) gotovo da i nije bilo političara ili države koji bi ga se odrekli, barem nominalno. Prethodno, 20. stoljeće, u tome je velik izuzetak. Bog je mrtav, obznanio je Nietzsche, ali je zato svatko drugi postao potencijalnim neprijateljem. Totalitarne ideologije koje su zauzele njegovo mjesto pretvorile su svijet u veliku klaonicu, sve u ime Povijesti i Razvitka.

Veliki francuski pisac Victor Hugo rekao je da je moderna europska civilizacija nastala na Kristovoj božanskoj suzi i Voltaireovom ljudskom osmjehu. No, kada je prije desetak godina donesen europski ustav nije se slušalo Hugoa, a bogme niti prosvjetitelja Voltairea, za kojega je religija bila društveno potrebna. Kršćanstvo je izostavljeno, kao da je odigralo svoju ulogu, kao da smo ostvarili sve ciljeve koje je pred nas mogla postaviti religija, izdigli se iznad prošlosti, postigli stupanj razvoja u kojemu čovjek napokon sam odlučuje o svojoj sudbini. U suvremenim zapadnim društvima kršćanstvo se, doduše, tolerira, ali sve više gubi svoje mjesto u kulturi, sve je manje određujuće za kulturni identitet europskih naroda. Još 1939. godine, u osvit Drugoga svjetskog rata, veliki engleski pjesnik Thomas Stearns Eliot u svojoj je *Ideji kršćanskog društva* zapisao da je kršćansko ponašanje u zapadnome svijetu doista moguće samo u vrlo ograničenom broju situacija, odnosno, da je kršćanstvu suprotstavljena moćna sila: "naše ponašanje, naime, jednako snažno djeluje na naša vjerovanja kao što naša vjerovanja snažno djeluju na naše ponašanje".¹

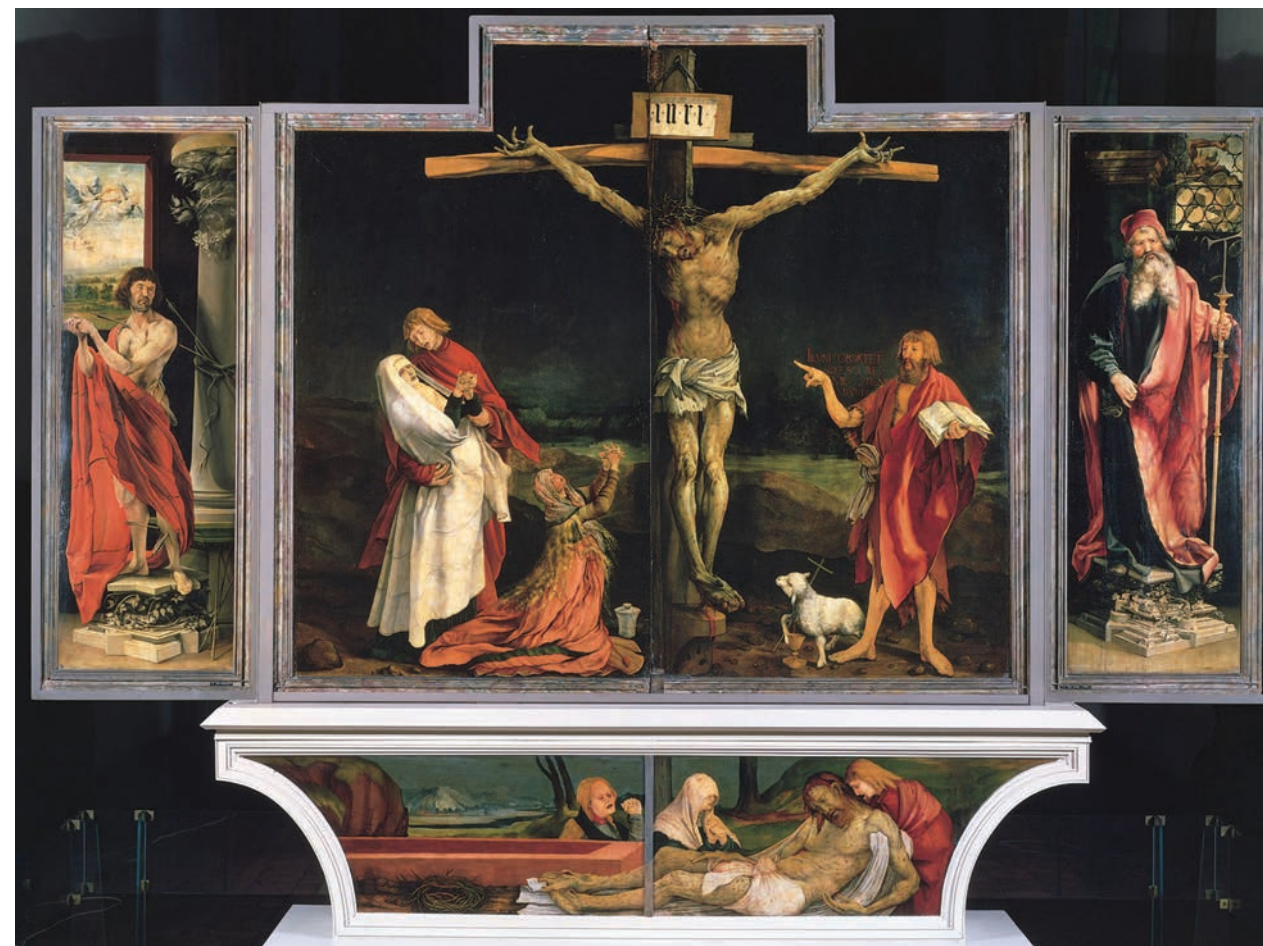
¹ Ideja kršćanskog društva, Split, 2005, 38.

Slavni je engleski Nobelovac zapisao još nešto što nam se može učiniti itekako aktualnim: "Moje je uvjerenje da danas imamo kulturu koja je u pretežitijoj mjeri negativna, lišena prepoznatljivih obilježja, no da je u mjeri u kojoj je i pozitivna, u kojoj takvih obilježja ima, ona i dalje kršćanska... Vjerujem, isto tako, da ćemo se uskoro morati suočiti s izborom između oblikovanja jedne nove kršćanske kulture i prihvaćanja poganske kulture. Obje one uključuju korjenite promjene; vjerujem, ipak, da bi većina nas, kada bismo se mogli ovaj čas suočiti sa svim promjenama do kojih će doći tek tijekom nekoliko naraštaja, radije odabrala kršćanstvo."

"Radije odabрати kršćanstvo", poručio je Eliot. Pasijska baština je naš odgovor na njegov poziv. Uz sudjelovanje velikog broja znanih i manje znanih pojedinaca – od akademika, sveučilišnih profesora i umjetnika, do pučkih pjevača, amatera sakupljača i predanih, često anonimnih čuvara narodnih običaja i vjere – Pasijska baština donosi i pronosi kršćansku kulturu, podsjeća nas na vrijednosti "kršćanskoga društva". Pritom ne nudi odgovore, već dijalog. Ono što je tako dobro i tako izuzetno kod Pasijske baštine je upravo taj dijalog: on polazi od prihvaćene dogme, ali je i nadilazi, utoliko što je uvijek okrenut pojedincu, narodu, svima potrebitima. Prethodnih četvrt stoljeća pokazalo je da se on odvija na toliko različitih razina i da ima toliko različitih oblika, da je katkad teško govoriti o jedinstvenom fenomenu. Dvadeset i sedam godina Pasijske baštine i njezinih programa, pokazalo je kako je široka lepeza ljudi koji su, na ovaj ili onaj način, dotaknuli sadržaj koji ona u sebi nosi i svoje iskustvo toga susreta podijelili s drugima: teolozi i obični vjernici, sveučilišni profesori i nastavnici u školama, muzikolozi i pučki pjevači, naivni umjetnici i poznata imena slikarstva i kiparstva, profesionalci i amateri, studenti i umirovljenici... Valja reći da je program Pasijske baštine svake godine, usprkos stalnih oskudica u novcu i stalne potrebe da se uvijek iznova pregovara s predstavnicima državnih i gradskih vlasti, sve bogatiji i sve prisutniji u medijima. Da, treba zahvaliti medijima, ili barem pojedincima u medijima što su prihvatili našu manifestaciju i pomogli nam učvrstiti je u svijesti ljudi, pomogli da barem u vrijeme Uskrsa doista dijelimo ideju kršćanskoga društva, na trenutak živimo nebeski Jeruzalem.

Jedna od najvažnijih manifestacija Pasijske baštine po meni su upravo simpoziji koji su u međuvremenu obišli ne samo Hrvatsku, već i susjedne države s dugom i jakom katoličkom, hrvatskom tradicijom: Hvar, Korčula, Krk, Pazin, Zadar-Preko, Pula, Vukovar, Marija Bistrica, Buško blato u Hercegovini, Kotor u Crnoj Gori, Sarajevo i Vitez u Bosni, Sombor u Vojvodini. Na simpoziju u Puli ugostili smo *Europassion*, paneuropsku udrugu pasijskih igara, čiji smo gosti i sami bili u nekoliko navrata. Mnogi od nas rado se sjećaju njezina

Matthias Grünewald, Isenheimski oltar, 16. st.

počasnoga predsjednika i dragoga prijatelja Mauricea Closa, 90-godišnjeg Francuza, koji je bio s nama u Vukovaru i Puli. Ali, susret s predstavnicima *Europassiona* ukazao nam je na veliku razliku između čuvara pasijske tradicije u drugim europskim zemljama – to su većinom manja mjesta u kojima se održavaju tradicionalna prikazanja u vrijeme Uskrsa – i onoga što je Pasijska baština postigla u Hrvatskoj. Mislim na viziju jedne obnovljene slike hrvatskoga društva koje je u velikoj mjeri kršćansko i katoličko, koje u velikoj mjeri to želi biti, ali koje nije sasvim sigurno kako taj identitet pokazati i potvrditi kroz suvremenu kulturu, a da istovremeno ne izaziva podozrenje i bojazan kod drugih i drugačijih. Valja naglasiti da u istinskome kršćanskom društvu treba biti mjesta za sve.

Danas, dvadeset i sedam godina nakon osnutka, možemo reći da je Pasijska baština ispunila svoj prvi i, tada se činilo, tako daleki cilj, a to je: "Hrvatski kulturni prostor okrenuti prema svojoj europskoj matrici, vratiti u kulturološki prostor datume koje je trinaestostoljetno hrvatsko pamćenje bilježilo i živjelo". Manifestacije sličnoga sadržaja niknule su u međuvremenu po čitavoj Hrvatskoj i

danas su izrasle u simbol zajedništva, na lokalnoj i nacionalnoj razini. Opravdano je upitati se u kojoj mjeri takav odaziv ukazuje na potrebu ljudi da postignu željeni stupanj zajedništva i suživota koji, sociološki i duhovno, opravdavaju naziv i postojanje jedne zajednice. Dnevna politička retorika ne može biti dovoljna za postizanje takvog jedinstva. Materijalističko svodenje pojedinca na "potrošača" još manje. Željeli bismo da je društvo u kojemu živimo kršćansko društvo, i to ne zato jer mislimo da bismo trebali živjeti u teokraciji ili crkvenoj državi, već zato što vjerujemo da Kristove riječi jesu najpotpuniji i najplemenitiji odgovor na pitanja koje čovjek postavlja sebi od pamtivijeka: Tko smo? Odakle dolazimo? Kamo idemo? "Vjera koja ne postaje kultura, vjera je koja se ne prihvaća u potpunosti, ne pretapa se u cijelosti, ne živi se vjerno", rekao je nama dragi Ivan Pavao II. Veliki dio europske umjetnosti nikada ne bi nastao da umjetnici nisu opetovano odgovarali na želje naručitelja da vide Krista na križu, da sudjeluju u Njegovoj mucu, da tuguju nad Njegovom smrću, da se raduju Njegovu uskrsnuću. Da Pasija nije u nama stvorila potrebu dijaloga s Bogom koji pati poput Čovjeka, nikada ne bi nastala remek-djela poput Grünewaldovog Raspeća na Isenhajmskome oltaru, s Kristom čiji su udovi deformirani u smrtnoj agoniji, s neutješnom Bogorodicom i neobično sugestivnim Ivanom Krstiteljem (sl. 1).

Još uvijek nam je teško zamisliti kako bismo mogli ostvariti zamisao kršćanskoga društva. To se sasvim sigurno neće dogoditi ukoliko odaberemo povratak u prošlost, u neku vrstu srednjega vijeka. "Za Europu", kaže Jacques Le Goff, "izbor nije između tradicije i modernog, već u ispravnom odnosu prema tradicijama, u povratku naslijeđu kao izvoru nadahnuća, uporištu u očuvanju i obnovi još jedne europske tekovine – njezina stvaralačkog duha."²

Riječi velikoga francuskog povjesničara i prijatelja Hrvatske, odražavaju se u motu naših simpozija: "Muka kao nepresušno nadahnuće u kulturi". Upravo u tom kontekstu prepoznajemo značenje baštine općenito, ali i specifičnu ulogu i doprinos programa Pasionske baštine. Ona je postala plodni humus za pokretanje novoga stvaralačkog ciklusa, koji će nam pomoći napraviti korak bliže istinskome kršćanskom društvu. I to smo postigli, još ću jednom ponoviti, zahvaljujući brojnim sudionicima u našim programima, ali prije svega zahvaljujući Jozi Čikešu, kojemu i ovim putem želim čestitati na Nagradi Grada Zagreba za postignuća u kulturi za 2016. godinu.

2 La vieille Europe et la nôtre, Paris, 1994, 66.

KNJIŽEVNOST LITERATURE

Sanja Vulić

Prilog poznavanju sedmogradskoga kajkavskoga *Plača Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina iz 1626.*

Uvodne napomene

God. 1997. mađarski književni povjesničari István Kilián i Mária Zsuzsanna Pintér pronašli su u Čikošu (mađ. Csiksomlyó) u Sedmogradskoj (mađ. Erdelj; rum. Transilvanija) u današnjoj Rumunjskoj do tada nepoznati rukopis Marijina Plača. Rukopis je datiran 2. ožujka 1626. (tj. u doba kada je to područje bilo u istočnoj Ugarskoj u okviru Austro-Ugarske Monarhije). Autor toga rukopisa je fra Andrija Knezajić, svećenik i redovnik ondašnje mađarske franjevačke Salvatorske provincije, koji je bio rodom sa zagrebačkoga područja. Premda ima latinski naslov *Planctus Beatae Virginis Mariae De Passione Dni¹ Nostri*, cjeloviti je rukopis toga Plača Blažene Djevice Marije o Muci Gospodina Našega napisan na hrvatskom jeziku, u dvostruko rimovanim simetričnim osmercima. Opseže 23 stranice. Za tisak ga je priredio i, pod naslovom *Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja*, god. 2000. u Budimpešti objavio mađarski slavist i kroatist Stjepan Lukač (István Lukács). U rukopisu nije naznačeno mjesto u kojem je rukopis nastao (usp. Lukács 2000: 11).

Najvažniji likovi u tom Plaču su Marija, Isus, sv. Magdalena, sv. Ivan i anđeo (usp. Lukács 2000: 20). Pretpostavlja se da je i taj Plač napisan s nakanom scenske izvedbe jer je gradić Čikoš bio poznat po franjevačkim kazališnim predstavama još od srednjega vijeka (usp. Lukács 2000: 22).

1 Skraćena od *Domini*.

O jeziku kajkavskoga *Plača Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina iz 1626.*

Hrvatski jezik toga *Marijina Plača* temeljno je kajkavski, ali s prepoznatljivim inonarječnim utjecajima, i to i čakavskim, i štokavskim.

Kad je riječ o čakavskim utjecajima, priređivač polazi od postavke da se Knezajić služio nekim čakavskim predloškom Marijina Plača te navodi nekoliko primjera utjecaja čakavštine, ponajprije svezu prijedloga *za* i zamjenice *ča*, tj. prijedložnu svezu *zač* u značenju 'zašto', npr. *Kerv prečistu zač prelivaž²* ili *Zač me sinko tako rani* (Lukács 2000: 28). Zaključuje da je čakavski predložak bio Picićev Marijin plač iz 1471., s otoka Raba.

Tim Lukačevim primjerima valja još pridodati primjere sa samoglasnikom /a/ kao refleksom poluglasa, npr. u instrumentalnom obliku jednine osobne zamjenice *ja*, tj. *manom*, npr. u stilhu *budi z manom tvoja krepost* ili npr. *Žaluj z manom meštra draga; z manom žalujte*. Među primjere sa samoglasnikom /a/ kao refleksom poluglasa pripada i imenica *Vazam*, zatim pridjev *zali* u značenju 'zli', također pridjevska zamjenica *vas* u značenju 'sav', te još poneki primjeri.

Od štokavizama priređivač Lukač navodi svezu *zašto*, i to u više potvrda, npr. *Zašto si me sada ostavil; Zašto proda sinka moga; Zašto hoće vrime priti* (Lukács 2000: 28).

Važno je međutim istaknuti da Knezajić svezu *zašto* ne rabi samo u upitnom značenju nego u pojedinim primjerima kao uzročni veznik u značenju 'jer', npr. *Plakati mi ne branite / zašto očito to vidite; Da ne na svetu vekše gorke / i od mene žalosneje* ('jer očito to vidite da nije na svijetu više gorke i od mene žalosnije') ili *Serce kolju meči ljuti / zašto neču veče čuti / Slatko moje zgovorenje / i pitano navučenje* ('jer neču više čuti...'). Ta je jezična činjenica vrlo zanimljiva imala se na umu da su hrvatski štokavski pisci u 16. stoljeću kao uzročni veznik u značenju 'jer' rabili svezu *zač* koja u čakavštini ponajprije znači 'zašto'. Ne registrirajući tu bitnu razliku u značenju sveze *zašto* u Knezajića u odnosu na štokavštinu, Lukač je pokušao dati odgovor na pitanje odakle štokavizmi u kajkavca Knezajića. Napominje kako su, želeći se othrvati protestantizmu koji se od 16. stoljeća širio Panonijom, sedmogradski plemići u doba protureformacije koncem 16. stoljeća i u 17. stoljeću zatražili nove katoličke redovnike te da su najprije potkraj 16. stoljeća dobili poljske, a zatim mađarske franjevce iz svoje Salvatorske franjevačke provincije, koje je član bio i Andrija Zagrepčanin, koji je imenovan gvardijanom u Čikošu. Tu

2 Budući da Knezajićev slovo-pis nije predmetom razmatranja u ovom radu, svi su primjeri iz njegova djela transkribirani, tj. navedeni suvremenom hrvatskom latiničkom grafijom - gajicom.

Prilog poznavanju sedmogradskoga kajkavskoga Plača Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina iz 1626.

dužnost obnaša od 1640. do 1643. Taj Andrija Zagrepčanin i Andrija Knezajić, autor sedmogradskoga kajkavskoga rukopisa Marijina Plača – ista su osoba, pokazuje Lukač. Budući da je autor Plača Zagrepčanin, logično je da je taj rukopis kajkavski. Međutim, pojavnost čakavizama može se tumačiti i na drugi način, a ne samo, kako navodi Lukač, kao rezultat korištenja čakavskoga predloška. Naime, taj Andrija Zagrepčanin studirao je g. 1628. filozofiju u gradu Skalici (u današnjoj Slovačkoj), a zabilježen je pod imenom Andraš Kroata. U to je doba, prema arhivskim istraživanjima slovačke povjesničarke Květoslave Kučerove, u gradu Skalici živio veliki broj Hrvata koji su se u 16. stoljeću doselili iz središnje Hrvatske, bježeći pred turskom najezdom. Hrvata je bilo toliko da su u okolici Skalice utemeljili selo Mokri Gaj, koje je po njima prozvano Charwaty. U blizini grada Skalice bilo je još hrvatskih naselja (usp. Kučerová 1998: 202). Na žalost, kasnije, uglavnom do kraja 17. stoljeća svi su ti Hrvati poslovačeni. Budući da su ti Hrvati govorili čakavskim idiomima, u doba Knezajićeve boravka u Skalici se još govorilo hrvatski, i to čakavski, pa je naš autor rukopisa i na taj način najvjerojatnije dolazio u kontakt s čakavštinom.

Posve je drugo pitanje kako je Knezajić došao u kontakt sa štokavštinom. Lukač navodi važan povijesni podatak da je u doba kada je Knezajić bio gvardijan u Čikošu, bosanski franjevac Stjepan Matijević (mađ. István Szalainai) bio kustos erdeljske (sedmogradске) Kustodije te da postoje nedvojbene potvrde o Knezajićevoj i Matijevićevoj međusobnoj komunikaciji jer je Knezajić, na molbu bosanskih franjevac, posredovao u jednom sporu. Budući da je Stjepan Matijević i sâm pisao, moguće je pretpostaviti da je Knezajić čitao njegove i tekstove ostalih franjevačkih autora provincije Bosne Srebrene, a nije isključeno da su možda ponekad i usmeno komunicirali na hrvatskom jeziku. Od Matijevića te iz djela ostalih franjevačkih autora iz provincije Bosne Srebrene iz toga doba (npr. Matije Divkovića i Ivana Bandulavića), Knezajić je mogao preuzeti pojedine štokavizme, a među njima i ikavizme, pa se ne možemo složiti s Lukačem koji ikavizme smatra isključivo čakavskim utjecajem. Naprotiv, hrvatsku štokavsku književnost 17. stoljeća (naravno, i prethodnoga 16-oga) karakteriziraju brojni ikavizmi. Zato Knezajićeve ikavizme u stihovima *ne videći svoga cvita; Oh gospoje i divojke; Zašto hoće vrime priti* treba smatrati zajedničkom čakavsko-štokavskom značajkom, a nipošto samo čakavskom kako navodi Lukač. Naprotiv, u stihu *Zašto hoće vrime priti* ikavizam *vrime* logičnije je smatrati štokavizmom jer u istom stihu rabi i *zašto*. Protivno tomu Lukač piše: "U stihu je štokavska upitna zamjenica *Zašto* i ikavski čakavski imenički oblik *vrime*" (Lukács 2000: 29).

Ovom prigodom navodimo i primjer *Moreš me sinko utišit*, u kojem također ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li ikavizam *utišit* Knezajić izabrao pod utjecajem čakavštine ili štokavštine, ili možda pod utjecajem jednoga i drugoga. Isto se može reći i za brojne druge Knezajićeve ikavizme, npr. *zvizda Danica*; G jd. m. r. *lika* ('liječka').

Glagol *otvoriti*, odnosno *zatvoriti* (ovdje u imperativnim oblicima *otvorite; zatvori*) također može biti čakavizam i štokavizam. Rezultatom štokavskoga utjecaja mogu se smatrati oblici s provedenom sibilizacijom, kao npr. *proroci*.

Međutim, unatoč pojedinačnim jasnim primjerima, općenito je u tekstu iz prve polovice 17. stoljeća nezahvalno previše isticati inonarječne utjecaje jer je u to doba razlika među hrvatskim narječjima bila neusporedivo manja nego što je danas. Tako je npr. jasno da je kratki množinski oblik *muži* u značenju 'muškarci' u ovom kajkavskom tekstu kajkavska značajka, kao što bi u čakavskom tekstu bio čakavska značajka. Isto se može reći za ekavizam *neverniki* s neprovedenom sibilizacijom, za infinitiv *odpeljati* u značenju 'odvesti', za aoristne oblike *zapeljaše; odpeljaše*, za prilog *pervo* u značenju 'prije', npr. *pervo njega* 'prije njega'; zatim prilog *kruto* u značenju 'jako puno', npr. *A Pilat se kruto zboja* 'Pilat se jako poboja'; *kruto berzo* 'jako brzo'; *Kruto plačuč nju peljahu* 'vođahu je jako plačući'; *kruto tugovaše* 'jako tugovaše', itd. Možemo još pribrojiti i D mn. *majki*, s neprovedenom sibilizacijom, koji također nije samo kajkavska nego i čakavska značajka, npr. *Gospodin govori miloj majki*.

Prefigurane pak tvorenice od glagola *iti*, kao što su npr. infinitivi *pojti, najti*, prezentski oblici *dojde, izajde, pojde*, aoristni oblici *najdoh; ne najdoh* te imperativ *pojdi* podjednako pripadaju kajkavštini, čakavštini i arhaičnoj štokavštini. Isto se može reći za stare kratke zamjeničke oblike *ki, ka, ko* u značenju 'koji, koja, koje', npr. *meštar tvoj i Bog pravi / Ki te spasi, ki ti prosti; Ono ti je kralj nebeski ki križ nosi sad preteški*. Isto vrijedi i za stare množinske oblike kao što je npr. G mn. m. r. *od grešnikov*, D mn. m. r. vratarom 'vratarima', I mn. m. r. *z razbojnici* 's razbojnicima' (i to s provedenom sibilizacijom kao u štokavštini), L mn. s. r. *na rameni* 'na ramenima', npr. *Križ na rameni on nosaše; Križ ti nosiš na rameni*, G mn. ž. r. *od suz* 'od suza', D mn. ž. r. *Govori ženam jerulazemskim* 'govori ženama jerulazemskim'; *hoćete goram govoriti* 'gorama ćete govoriti', I mn. ž. r. *palicami* 'palicama', npr. *palicami ju odganjahu*, ili *suzami* 'suzama', npr. *plačite sercem i suzami*, također za instrumental zamjenica, npr. *z nami* 's nama'. To vrijedi i za posuđenicu iz bizantskoga *cesar* u značenju 'car'. Zajednička je značajka i izjednačavanje nominativnoga i akuzativnoga oblika u m. r. množine, npr. *Ja za ljude hoću sad umreti* 'ja za ljude ...'. Također je zajednička značajka stari čakavski i kajkavski imperativni oblik *neka* u značenju 'nemoj', npr. u ovom

Prilog poznavanju sedmogradskoga kajkavskoga Plača Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina iz 1626.

kajkavskom *Plaču*: *neka tuliko tugovati* u značenju 'nemoj toliko tugovati'. Taj se imperativni oblik susreće i u arhaičnoj hrvatskoj štokavštini.

Vrlo su zanimljivi glagolski dualni oblici koji se također susreću u čakavskim i u kajkavskim tekstovima, npr. u ovom kajkavskom *Plaču*: *Oni Gospu popadosta i napred ju popeljasta*. Oblici *popadosta* i *popeljasta* 'uhvatiše za ruke i odvedoše' odnose se u ovom tekstu na dvoje aktera, tj. na sv. Ivana Apostola i sv. Magdalenu i pokazuju da je autor ovoga kajkavskoga teksta razlikovao dualne, tj. dvojinske glagolske oblike od množinskih. Usto u ovom primjeru valja upozoriti i na glagol *popast* u značenju 'uhvatiti', koji je također zajednički kajkavštini i čakavštini.

Prilog *danaska* sa samoglasnikom /a/ kao odrazom nekadašnjega poluglasa (*d'n's*) više je čakavska i štokavska nego kajkavska značajka. Isto se može reći za prilog *kako* u značenju 'kao', npr. *zvezan kako i razbojnik* 'svezan kao razbojnik', također za prilog *prez* u značenju 'bez', npr. *Prez vzroka i krivice; prez krivice*.

S velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da je Knezajić iz Picićeva *Plača* preuzeo staroslavenizam *vraždenici* u značenju 'neprijatelji'. Taj je staroslavenizam bio uobičajen u čakavskim tekstovima s vjerskom tematikom, pa ga npr. u 16. stoljeću, u inačici *vraždenici*, rabi Šibenčanin Šime Budinić u svom djelu *Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi*, u kojem ima štokavskih dijalekatnih utjecaja, ali i utjecaja iz drugih slavenskih jezika. Ne manje je zanimljiva uporaba apstraktne imenice *dreselje* u značenju 'žalost'. Ta je imenica bila sastavnim dijelom dubrovačke svjetovne književnosti u 15. i 16. stoljeću. Odatle je preuzimaju i vjerski pisci, ne samo štokavski, pa tako možemo protumačiti pojavnost te riječi u čakavskom Picićevu *Plaču*, u stihu *Ojme tugo i dreselje*. Od Picića je preuzima kajkavac Knezajić, u istovjetnom stihu: *Ojme tugi i dreselje*. Kasnije, u 17. i 18. st. tu su riječ preuzeli i franjevci Bosne Srebrene (npr. Divković, Posilović i dr.).

Zaključne napomene

Budući da je riječ o kajkavskom tekstu, sve dijalekatne značajke koje su zajedničke kajkavštini i čakavštini, ili pak svim trima hrvatskim narječjima, u ovom *Plaču* nisu rezultat inonarječnoga utjecaja nego su sastavnim dijelom kajkavskoga izričaja. Važno je, međutim, istaknuti da upravo tako veliki broj zajedničkih značajki različitih hrvatskih narječja i u ovom tekstu potvrđuje činjenicu da je u hrvatskim pisanim tekstovima prošlih stoljeća, premda su bili temeljeni na različitim narječjima, bilo znatno manje razlika nego što se obično misli da ih ima. Za steći pravi uvid u jezik hrvatskih kajkavskih tek-

stova određenoga razdoblja, potrebno je poznavati i jezik čakavskih i štokavskih tekstova toga razdoblja i obratno. U protivnom su moguće brojne zablude. Zato, premda jezik hrvatskih pisaca ozaljskoga kruga, koji također djeluju u 17. stoljeću, nije predmetom ovoga rada, potrebno je upozoriti kako bi u navedenom kontekstu valjalo preispitati u kojoj mjeri taj književni jezik (koji je temeljen na prijelaznim mjesnim govorima na staroj čakavsko-kajkavskoj granici) sadrži jezične elemente koji nisu zajednički i sjeverozapadnoj čakavštini, i kajkavštini, i hrvatskoj arhaičnoj štokavštini, ili barem dvama narječjima (osim, naravno, upitno-odnosnih zamjenica i njihovih sveza). Logično je pretpostaviti da je takovih zajedničkih jezičnih elemenata velik broj, a do sada ih se obično smatralo tek rezultatom narječnih prožimanja.

Literatura i vrela:

- KUČEROVÁ, Květoslava (1998): *Hrvati u Srednjoj Europi*, Matica hrvatska – Matica slovačka, Zagreb
- LUKÁCS, István (2000): *Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja / Dramatizált kaj-horvát Mária-síralom Erdélyből*, Slovenika – Hrvatska samouprava Budimpešte, Budapest
- LUKEŽIĆ, Iva (2015): *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 2. Morfologija*, Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobinščine, Zagreb – Rijeka
- VULIĆ, Sanja (1999): "Hrvati u Slovačkoj", u: Sanja Vulić i Bernardina Petrović, *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj, Korabljica*, 5., god. IX., Sekcija Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog centra PEN-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, str. 9.-21.
- (2011): "Štokavski hrvatski književni jezik", u: *Povijest hrvatskoga jezika. 2. knjiga: 16. stoljeće*, ur. Ante Bičanić, Croatica, Zagreb, str. 125.-187.
- (2013): "Štokavski hrvatski književni jezik u 17. stoljeću", u: *Povijest hrvatskoga jezika. 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*, ur. Ante Bičanić, Croatica, Zagreb, str. 95.-161.
- VULIĆ, Sanja; Alerić, Marko (2009): "O hrvatskom leksiku na temelju primjera iz čakavskoga narječja", *Čakavska rič*, god. XXXVII., br. 1.-2., Split, str. 35.-55.

Prilog poznavanju sedmogradskoga kajkavskoga Plača Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina iz 1626.

Sažetak

Prilog poznavanju sedmogradskoga kajkavskoga *Plača Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina iz 1626.*

God. 1997. mađarski književni povjesničari István Kilián i Mária Zsuzsanna Pintér pronašli su u Čikošu (Csiksomlyó) u Sedmogradskoj (Erdelj ili Transilvanija) u današnjoj Rumunjskoj do tada nepoznati rukopis Marijina Plača. Rukopis je datiran 2. ožujka 1626., a autor mu je fra Andrija Knezajić, svećenik i redovnik ondašnje mađarske franjevačke Salvatorske provincije, koji je bio rodom sa zagrebačkoga područja. Premda ima latinski naslov *Planctus Beatæ Virginis Mariae De Passione Dni Nostri*, cjeloviti je rukopis (23 stranice) napisan na hrvatskom jeziku. Djelo je pisano u dvostruko rimovanim simetričnim osmercima. Rukopis toga djela za tisak je priredio i, pod naslovom *Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja*, god. 2000. u Budimpešti objavio mađarski slavist i kroatist Stjepan Lukač (István Lukács). Priređivač polazi od postavke da se Knezajić služio nekim čakavskim predloškom Marijina Plača te navodi dva primjera utjecaja čakavštine, ali i nekoliko primjera utjecaja štokavštine na Knezajićeve kajkavski idiom.

U izlaganju će se Knezajićeve Marijin Plač analizirati s filološkoga aspekta kao primjer snažnih književnih i kulturnih veza Hrvata, neovisno iz kojega kraja potječu. Dosadašnje spoznaje o toj temi bit će dopunjene novima.

Abstract

A Contribution to Understanding the 1626 *Kaikavian Lament Plač Blažene Djevice Marije o Mukama Našega Gospodina* from Sedmogradka

In 1997 István Kilián and Mária Zsuzsanna Pintér, Hungarian literary historians, discovered in Čikoš (Csiksomlyó) in Sedmogradka (Erdel ori Transilvania) in today's Romania a manuscript of the thus far unknown Mary's lament. The manuscript is dated 2nd March 1626, and signed by Friar Andrija Knezajić, a priest and a Franciscan monk of Salvatorian province in Hungary, but originally from the Zagreb area. Although the title is in Latin - *Planctus Beatæ Virginis Mariae De Passione Dni Nostri* - the whole of the 23-page manuscript is composed in Croatian. The work is written in octosyllabic couplets. The editor of the printed version was Stjepan Lukač (István Lukács), a Hungarian scholar of Slavic and Croatian literature, who published the work in 2000 in Budapest under the

title *Dramatizirani kajkavski Marijin plač iz Erdelja*. He hypothesized that Knezajić had used a Chakavian text to serve as a sort of template for his Mary's Lament, corroborating this idea with two examples showing the Chakavian influence, as well as several examples of Shtokavian influence on Knezajić's Kaikavian idiom.

This presentation will provide an analysis of the Knezajić's Lament of Mary from the philological point of view, demonstrating how it serves as a good example of strong literary and cultural liaisons of Croats, regardless of their precise origin. In addition to the existing insights on the subject, several new ones will be offered.

Mirko Ivanjek

Cijena potrage za izgubljenima

Pater Gregur Kapucin / Juraj Maljevec: Nebeski pastir pogubljenju ovcu išče, Ptuj, 1795.

Pater Gregur Kapucin / Juraj Maljevec rodio se u Vinici u Beloj krajini 2. ožujka 1734. Kapucinsko odijelo novaka obukao je u Novom Mestu 1754. Najveći dio svog života proveo je u Zagrebu i Varaždinu obnašajući u više navrata službu gvardijana. Slovio je kao izvrsni *reda kapucinskoga prodektor*. Tu titulu preuzeo je od svoga starijeg subrata Štefana Zagrebca. Kapucini tada, i Štefan i Gregur, iz poniznosti i samozatajnosti, više vole svoje redovničko ime, nego svoje svjetovno ime i prezime. Za Zagrebca se i ne zna za njegovo prezime, nego je prozvan po mjestu rođenja. Druga zajednička stvar im je tematska zaokupljenost Dobrim Pastirom i ovcama. To ne čudi jer kao franjevački red i oni od svetog Franje nasljeđuju pobožnost prema jaslucama oko kojih su prvi poklonici, učenici i vjernici bili pastiri, a po njima i Isusovim poredbama je sva crkvena služba dobila atribut pastirska. Umro je u Varaždinu 1812.

Književni rad Patra Gregura Kapucina odvijao se u razdoblju od 1768.- 1800. Sam je na kartici zapisao 11 svojih djela, a jednako toliko bilježi ih Ivan Kukuljević Sakcinski i A. A. Baričević, dok ih Šafarik navodi 10.

Za temu pasionske baštine izdajamo djelo **Nebeski pastir pogubljenju ovcu išče iz 1795.** Ta je knjiga u obradi dr. Alojza Jembriha dobila svoj pretisak i transkripciju s rječnikom i vrlo temeljitim pogovorom – (izdanje Kajkaviane u povodu 210. obljetnice prvotiska).

O Patru Greguru Kapucinu i ovomu njegovom djelu prvi je opširno pisao Vladoje Dukat, a u novije vrijeme već spomenuti Alojz Jembrih.

Valja ipak istaknuti poveznicu između Nebeskog Pastira i Božićne vitije iz 1800. Odlikuju se bogatom imaginacijom, naglašenom ljubavlju prema personificiranoj prirodi koja je u dijaloškom odnosu

s Bogom. Dok se u Božićnoj vitiji mjeseci natječu i prepiru tko je od njih pogodniji za Isusovo rođenje i žele mu ugoditi sa svim svojim darovima prirode, s kojima žele poslužiti u prvim trenucima Spasiteljevog života, dotle je u drugom posve suprotno: tu se i prirodni elementi raslojavaju na dobre i zle; postaju ili sućutni ili mučitelji Nebeskog Pastira tako da ga jedni tješe i upozoravaju na opasnost, a drugi postaju sredstva kod bičevanja i krunjenja trnovom krunom. Dakako, nisu prirodni elementi ti koji muče, nego čovjek opredijeljen za grijeh.

Nebeski pastir pogubljenju ovcu išče je djelo koje spaja duhovnost i književnost upravo na temi Isusove muke kao залог obraćenja čovjeka. Po tome spada u bogatu tradiciju hrvatske pasionske književnosti, ali je vidljivo oslanjanje i na njemačke i austrijske predloške. Zasnovana je na paraleli potrage za izgubljenom ovcom i Isusovim posljednjim danima na zemlji. Njegov hod preko Rubikona, odnosno potoka Cedrona i ulaska u Getsemanij pa sve do Golgote povezan je sa spasenjskim poduhvatom. Svako njegovo trpljenje i na kraju smrt, cijena su otkupa izgubljene ovce, tj. svakoga od nas grešnika.

Tema patnje i otkupljenja spjevana je s 885 stihova (uglavnom dvostruko rimovani dvanaesterac) u 6 pjevanja. Riječ je o dijaloško-epskom spjevu koji je pjesnički oblikovao Kristovu muku podnesenu da bi pokazao koliko "Pogubljenju ovcu pastir ljubi". Riječ je o zahtjevnoj formi pletera gdje paralelno teku i isprepliću se lutanje ovce, grešnikovo razaranje vlastite sreće i sigurnosti, pastirova potraga i Kristova patnja. I dok ovca koja "bludi" i zapada u nevolje slični izgubljenom sinu, dotle pastir nije onaj dobri otac koji s ljubavlju iščekuje povratak izgubljenog, nego aktivni, poduzetni pastir koji ne mari za sve nedaće samo da pronade izgubljenju i dragu ovcu. Tu kao da se razaznaje osobnost i posebitost djelovanja Oca i Sina. Sin je onaj dobri pastir iz prispodobe koji život svoj daje za ovce svoje, koji nije poput najamnika koji u opasnosti ostavlja stado i prepušta čoporu vukova, pastir koji ostavlja 99 dobrih da bi se dao u potragu za izgubljenom i kojoj se napokon, kad i ako je nađe, raduje više nego onima u toru. Zašto? To je misterij otkupljenja, tajna vrijednosti ljudske duše, Božje svojine, ali i vrijednost obraćenja koja je viša od bezazlenog i neprokušanog stanja ispravnosti.

Može se reći da slika Dobrog pastira spada u samo središte kerigmatskog navještaja evanđelja (Matej i Luka, osobito Ivan). Razgovor Isusov s Petrom po uskrsnuću (pasi ovce, pasi jaganjce) oslanja se na tu sliku. Slika pastira i ovaca prisutna je i u St. Zavjetu (Psalmi, Jeremija, Ezekijel, Zaharija). Tema pak izgubljene ovce povezana je s drugim slikama kao što je izgubljeni sin i dobri otac, izgubljena drahma i sl. Pojam pastira spada u arhetipske slike osobito kod stočarskih

Cijena potrage za izgubljenima Pater Gregur Kapucin / Juraj Maljevec: Nebeski pastir pogubljenju ovcu išče, Ptuj, 1795.

selilačkih naroda, a susrećemo ga kod Sumera gdje taj pojam *gonda* označava ne samo pastira, nego i vladara.

Moguće je da je nadahnuće nastalo više na Ivanovom evanđelju, iako na početku citira Mateja, ali i na 11. i 13 glavi pretposljednog proroka Staroga Zavjeta, Zaharije: "Otvori vrata, Libanone, (...) Čuj jauk pastira," - ali u toj glavi on prijete "pastiru opakome koji stado ostavlja" (isto Jeremija i Ezekijel)- ovdje je naprotiv pastir koji pod cijenu života štiti i traži svoje ovce. Od proroka Zaharije, novozavjetni tekstovi će koristiti i stih: Udarit ću pastira i ovce će se razbježati.

Struktura i sadržaj djela određene su slijedom Kristove muke i smrti koja je kao otkupna cijena prefigurirana u pastirovu potragu za ovcom.

Prvo pjevanje pod naslovom "Pastir pogublenu ovcu iskati ka-neč, na put se otpravlja", počinje prelaskom potoka Cedrona i žalovanjem dobroga pastira za ovcom koja se izgubila. Tu se pisac sućutno poistovjećuje s dobrim pastirom:

Plači knjiga moja! Ar se pastir plače.
Ovca tomu kriva, koja okol skače.
...
Ovca koja draga pastiru je bila,
od čreda, od blaga, ka se razdružila.

Pastir se zabrinuto pita:

Gde se pase sada? Bludi, ter gladuje,
...
Žveglicu ne sluša, niti glasa pastira,
nit ne posluša, kak lepo prebira.

Ovca više nije na oku pastira, nego "vuka i medveda", a umjesto sočne hrane jede gorku. Pastir za njom plače, zaziva je i govori joj koliko mu je draga. Želi poduzeti sve da ju vrati.

Drugo pjevanje pod naslovom "Pastir pri potoku Cedronu ovcu išče" počinje sa slikom kraja dana i sumrakom. Slika odgovara raspoloženju pastira. U paraleli s početkom potrage, to je predvečerje muke. Personificiranom potoku Cedronu pastir se žali i pita ga zna li gdje je njegova izgubljena ovca. No Cedron ne zna ništa o njegovoj ovci. Pastir svoju potragu nastavlja u Getsemaniju. Zalazi među "olike" i pita za svoju ovcu:

O vert, ti tužnog mene razveseli,
Poveč sada ovca moja onde je li.

Opet bezuspješno. Zabrinut se pita u kakvom li je stanju sada njegova voljena ovca. Je li

Z blatum lepu belu vunu zablatala.

I kad ugleda bijelu grud u sred trave, skoči i zagrla kamen misleći da je ovca. Slika kamene tvrdoće koju podajemo Bogu umjesto zagrljaja. Čak i drveće (olike, cvetje i travica) miluju sućutno pastira i žele ga utješiti (personifikacija dobrih duša).

A pastir zazivajući uzalud ovcu, pada na pod i stane se znojiti krvavim znojem:

Na tla truden pade, počne se potiti
S krvavem su potom kotrigi polititi.
Na telu ves dršče slab od gingavoče.

I mjesec ga stane tješiti i žali pastira promatrajući ga na što je spao zbog potrage za "pogubljenom ovcom". Mjesec ga upućuje da izgubljenu ovcu treba potražiti u gradu. Grad je simbol poročnoj mjestu, ali i jeruzalemskog Hrama. Upozorava ga međutim da čim stupi na dvor, čekaju ga velike nevolje. Proriče ono što se Isusu dogodilo.

Slijedi pjevanje pod naslovom: "Pastir ide u dvor, gde ga pljuskaju".

Da sem tužen hranil medveda; al vuka
Kak sem tebe, ne bi sada muka
Serca moga klala, tulike žalosti
Sad ne bi čutil, kak čutim za dosti.
Zahvalneši meni bili bi pozoji,
Kače, oroslani, da ih tak odkoji.

Tu opkoračenja mijenjaju ritam i sugeriraju posrtaje pod udarcima. On naime, kad u dvoru kaže da je on pastir koji traži izgubljenu ovcu, postaje predmetom poruge i nasilja. Pitanje služi koji ga udara, Gregur preformulira ovako:

O nemili ljudi, ovcu neste dali!
Zakaj meni jeste udarce zavdali?

Biva jasno da prisustvujemo svedremenitom događanju i trajnoj borbi dobra i zla gdje je oružje Jaganjca Božjeg blagost, ljubav i

*Cijena potrage
za izgubljenima
Pater Gregur
Kapucin /
Juraj Maljevec:
Nebeski pastir
pogublenu
ovcu išče, Ptuj,
1795.*

- 25 -

podnošenje sve do onog dana kad će se Janje u dan suda pretvoriti u ovna. Tu svevremenitu pozornicu potvrđuje pitanje:

O ovca! O duša! Je li poznaš ruku!
Koja je pastira pljuskala! ...
Moja: tvoja ruka, o ruke nemile!
Vi ste one, koje pastira ste zbile!

U pjevanju "Pastir ovca v loze iščuč šibjem se bije" Prelaskom iz grada u lozu, trenutak je izručenja Pilatu. Loza (šuma) simbolizira poganstvo. Proročku ulogu u šumi preuzima breza. Ona mu simbolikom svoje kore poriče što će ga snaći:

Moja bela koža malo gde je zdrava.

Pastir prihvaća svoj usud. Gledajući hrast već u njemu vidi svoj križ, no on mu odgovara da nije on taj, nego

Na Libanu gore hote drevo seči,
Križa stešu kaj ga budeš moral vleči;

pa mu savjetuje da pobjegne. No pastir izbiće van ide dalje ususret svojoj sudbini.

Peto pjevanje "Pastir po germju ovcu iščuč s ternjem koruni se" dovodi pastira na rub izdržljivosti. Tu više ne naliči čovjeku pa za sebe govori stihove proročkih psalama:

Ja sem červ, ne človek,

no on ne žali ni zadnje kaplje krvi samo da spasi voljenu ovcu.

Šesto pjevanje "Pastir na gore kalvarije ovcu išče i onde vumira: ovca dojde" – najduže je pjevanje, ali unutar njega nalaze se manje cjeline kojima naslov daje odgovor svjedoka iz prethodnih pjevanja (svojevrсна rekapitulacija) gdje svjedoci (potok Cedron, "Vert olive-tanski", "loza", "ternje") svjedoče u prilog pastirove ljubavi, odnosno da po svemu što je pretrpio za ovcu, "Pogubljenu ovcu pastir ljubi". Kratkoća podnaslova tog pjevanja potencira dinamiku i dramatičnost. Uspon je. "Ide, ali pada". U svojoj iscrpljenosti (gingavoći) njega na vrh Kalvarije tjera posljednja nada: ne će li možda tamo biti njegova tražena ovca. I tu grli posljednjeg svjedoka svoje ljubavi prema ovci:

Reče: zdravo drevo! Ti si zadnje mesto:
Ovcu da sem ljubil, kažeš očivestno.

Na njegovu smrt

Gene se i ovca! Na takva znamenja.

Konačno je postignut cilj. Ovca spozna je ljubav pastira, ali se pita:

A čija je tebe na to spravila ruka?
Al kaj pitam? Ja sem pastira ranila,
Kada sem pobegla, ja sem ga vmorila.

Raskajana ovca zaziva Kalvariju za svjedoka da će od sada činiti pokoru. Završava poukom:

Po putu pokore moreš od sad iti;
Nikaj drugo, nego jedina pokora
Otpre tebi vrata nebeskoga dvora.
Milosrdnost Boga zazavaj, ter plači,
Buš se veselila v nebeskoj Palači.

Govoreći **zaključno** o ovom djelu, manje je važno pitanje originalnost predložka jer je kud i kamo značajnije pitanje što pisac prepoznaje kao nezaobilaznu istinu formacije kršćanskog duha i asketike uopće. Otvara nas Božjoj percepciji svijeta. Bog toliko voli čovjeka da je spreman na svu božansku patnju sve do samoponištenja. I upravo ta Božanska patnja misterij je koji izmiče logici helenizirane filozofije i teodicejskom promišljanju. Bog kao savršeno biće koje ne može trpjeti, ovdje se podlaže patnji. Jer, misao je ovog djela, ako je trajna potraga za "pogubljenom ovcom", trajna je i žalost onoga koji za njom traga.

Valja na kraju utvrditi činjenicu da stvaranjem štokavskog standarda, takva je književnost pala u zaborav, a da to ni po čemu ne zaslužuje. Zahvaljujući dr. Alojzu Jembrihu, pretiskom ona ipak traži i nalazi svoje mjesto.

*Cijena potrage
za izgubljenima
Pater Gregur
Kapucin /
Juraj Maljevec:
Nebeski pastir
pogubljenu
ovcu išče, Ptuj,
1795.*

- 27 -

Sažetak

Cijena potrage za izgubljenima

Pater Gregur Kapucin / Juraj Maljevec: *Nebeski pastir pogubljen u ovcu išče*, Ptuj, 1795.

Pater Gregur Kapucin / Juraj Maljevec rodio se u Vinici u Beloj krajini 1734. godine i ostavio je iza sebe zavidnu književnu ostavštinu. U njoj je vidio najpogodniji medij koji će objediniti njegove teološke, pastoralne ali i umjetničke težnje. Odabirom motiva izgubljene ovce i dobrog pastira mogao je na najbolji način prikazati dragocjenost pojedinca u Božjim očima ali i najbolje naglasiti dokle seže požrtvornost onoga koji ne samo da bezrezervno ljubi, nego i jest sama ljubav.

Abstract

The Price of Searching for Lost Causes

Father Gregur Kapucin / Juraj Maljevec: *Nebeski pastir pogubljen u ovcu išče*, Ptuj, 1795

Father Gregur Kapucin / Juraj Maljevec was born in Vinica in Bela Krajina in 1734. He left an admirable body of literary work. He saw his writings as the most convenient means of fulfilling his theological, pastoral, as well as artistic aspirations. By choosing the motif of the lost sheep and the good shepherd he was able to demonstrate the value of an individual in God's eyes, and put a strong emphasis on how much sacrifice can be endured by the one whose love is unconditional, who is in fact, Love itself.

Alojz Jembrih

Rukopis knjige

Gregura Kapucina

Pastir iščući ovcu pogubljen u (1794.)

Godine 2005. u izdanju Kajkaviane¹, autor ovih redaka priredio je za pretisak s prijepisom u suvremenu latinicu tiskano Gregurovo pjesničko djelo tiskano u Ptuj 1795.² Tada mu nije bio poznat rukopis (autograf) iste knjige koji je nedavno iznova uočio u NSK u Zagrebu pod oznakom R 3711.

Rukopis, o kojemu je ovdje riječi, razlikuje se u naslovu tiskane verzije i glasi: *Pastir iščući ovcu pogublenu, to je Sin Boži Kristuš Ježuš neizgovorne muke i prežulku smert za dušu človečansku podnašajuči, koja vsa z brojnem i zvezanem govorenjem jesu rastolnačena za genuti laglje vsakoga ovoga spisavanja. Vu Varaždinu 1794. Verni prijatelj prijatelju pišući.*³ Na toj stranici, ispod tog teksta potpisao se je Velimir Gaj, sin Ljudevita Gaja svojim uobičajenim potpisom "V. Gaj 1873.", u brojnim starim knjigama koje se nalaze u NSK u Zagrebu.

Na drugoj praznoj stranici zapisani su ovi podatci: *Ex Libris Joannis Kerschul Die 24 Februarii/ Anno 1807/ Haec 1806/ Iste Liber est Joannis Kerschul/ Ex libris Joannis Kerschul Rethoricus Auditoris Domine*. Drugom je rukom zapis: *Bonaventura Burlek est Monacus Varasdinensis*. To su zapisi koji govore tko je rukopis posjedovao prije nego je dospio u NSK u Zagrebu.

Tiskana verzija razlikuje se od ove rukopisne u sintaksi i morfologiji. Drugim riječima tiskana je verzija jezično dotjeranija. Obje verzije zavrijedile bi jezičnu usporedbu kojom bi se pokazalo kako je

- 1 Društvo za prikupljanje, čuvanje i promicanje hrvatske baštine sa sjedištem u Donjoj Stubici djeluje od 1988.
- 2 Gregur Kapucin (Juraj Maljevec), *Nebeski pastir pogubljen u ovcu išče*, Štampano vu Optuju pri Ferencu Schutzu: MDCCXCV, pretisak: Kajkaviana, Biblioteka Kinč osebujni, knjiga 3, Zagreb – Donja Stubica 2005. Za tisak priredio, tekst transkribirao, rječnik sastavio, ilustracije odabrao i pogovor napisao Alojz Jembrih.
- 3 Tiskano izdanje ima kratki predgovor s naslovom *Kerščenik* u kojemu se autor obraća vjerniku i potpisao se sa *P. Gregorius Kap.* (Pater Gregur Kapucin). Sintagma "zvezanem govorenjem" odnosi se na pjesmu u stihu.

tiskana verzija na mjestima nešto drukčija od rukopisne. Sadržajno su oba teksta ista i u rimi. Rukopisna verzija dijaloško-epske pjesme na rubnicama (marginama) ima sintagme kojima se uz tekst označuje da: *govori pastir, govori ovca, knjiga govori, mesec govori, navuk ispeljan* tj. kakva se iz toga pouka čitatelju nudi. Takve odrednice bi se mogle shvatiti da je autor želio reći da se čitava pjesma može i scenski izvesti u jednom recitativnom postavu.⁴ Tiskana verzija takvih sintagmi nema. Navest ću naslove u rukopisu i tiskane verzije da se vide u čemu je razlika: Rkp. Pastir pogubleni ovcu iskati kaneči na put *odpravlja se*; Pastir pogubljenu ovcu iskati kaneči, na put *se odpravlja*. Pastir ide vu dvor gde ga *pluskaju*; Pastir ide vu dvor, gde ga *pljuskuju*. Pastir ovcu v loze iščuči šibjem *bije se*; Pastir ovcu v loze iščuč šibjem *se bje*. Pastir po germju ovcu *iščuče*, ter s ternjem koruni se; Pastir po germju ovcu *iščuče* s ternjem koruni se. Pastir na gore Kalvarije ovcu išče, i onde *na križu* vumira: *ovca nato dojde*; Pastir na gore kalvarije ovcu išče, i *onde vumira: ovca dojde*.⁵ U tiskanoj verziji autor je razdijelio stihove s pet istih podnaslova: *Pogubljenu ovcu pastir ljubi*; u rukopisu je to postavljeno kao dio stiha u pjesmi. Kao primjere u razlikama, ovdje predočujem zadnji dio tiskane verzije uspoređujući ju s rukopisnom verzijom s podnaslovom *Pogubljenu ovcu pastir ljubi*.

(...) Glava korunjena, *noge* prikovane (29); rukopis: *ruke*; Sada kad' vre *vumira*, k pastiru se verni (34); rkp.: *vumiram*; Jesem; hodi ovca! Nut *kako* sem zmučen (36); rkp.: *kako*; Ako dojdeš, želim *lepo* te' objeti (38); rkp.: *ljubljen*; Živel sem, i vumiram: ovca! Kad k živomu/ *nes'* pastiru došla (40-41); rkp.: kričal sem... *nis'* pastiru došla...; S černinum *se* zvezde i mesec pokrije (42); rkp.: *vse...*; Na tla *pade...* (50); rkp.: *padne...*; Srdce kak da puklo, *počelo je skakat* (51); rkp.: *počela je javkat*; Nigdar *nesem* vid'la (53); rkp.: *nisem*; Ah pastir... pastir preljubljeni! (54); rkp.: pastir *ti moj* preljubljeni!; Kada sem pobegla, *ja sem* ga vmorila (59); rkp.: *jesem* ga vmorila; Zato vredna *nesem...* (61); rkp.: *nisem*; Vidl sem reko, *kak* je zdihaval (68); rkp.: *kako* je zdihaval; Gledala sem, kada po vertu me iskal (70); rkp.: ... me ziskaval; Kak kervave kaplje pot iz njega *stiskal* (71); rkp ... *stiskaval*; *Kak* me je nazival...(73); rkp.: *kad* me je nazival...; Vid'la jesem, *loza kak* je njega bila (74); rkp.: Vid'la jesem, *kak* je loza njega bila;

4 Vladoje Dukat je svojedobno za tu pjesmu zapisao: "Djelo Gregurovo jest pjesma podijeljena na više glava ili članaka, koji prikazuju pojedine stepene u razvoju radnje; svaki članak ima svoj posebni natpis i na kraju posebni zaglavak, u kojem pjesnik progovara te izriče svoje misli." Vladoje Dukat, *Pater Gregur Kapucin kajkavski književnik XVIII. vijeka*. U: Rad JAZU, knj. 207, Zagreb 1915., 137-261.

5 Italic (kurziv) od A. J. tim se ističu razlike u riječi ili poredku istih.

Nebo! Zamlja! *Fanti se!*... (80); rkp.: Nebo, zemlja, *fantite se!* *Ovce* pri pastiru *dostojalo se* biti; (97)⁶; rkp.: *Ovci* pri pastiru *pristoji se* biti. Na temelju tih nekoliko primjera može se zaključiti da, Gregur Kapucin ili netko drugi tko je rukopis za tisak iznova redigirao, proveo je izmjene u smjeru jezičnoga prilagođivanja kajkavskom tadašnjem književnom jeziku.

Budući da je u pogovoru uz pretisak (2005.) *Nebeskog pastira* (1795.) opširno pisano o tom djelu, ovdje to ne ćemo ponavljati. Valja samo reći nešto o atoru. Gregur Kapucin potpisivao se inicijalima: P. G. C., P. G. K. u svojim djelima. Krsno mu je bilo ime Juraj, prezime Maljevec (a ne Maljevac, kako ga još danas neki pišu). Rođen je 2. ožujka 1734. u Perudini kod Vinice u Beloj Krajini (Slovenija). Kod isusovaca u Zagrebu pohađao je gimnaziju (1739.-1742.). U kapucinski je red stupio 1754. Potom je najveći dio života proveo u kapucinskom samostanu u Zagrebu, obnašajući i dužnost gvardijana (1780.-1781.) Godine 1800. preselio se u varaždinski kapucinski samostan gdje je i umro 29. siječnja 1812. godine.⁷

Ono po čemu se rukopis, o kojemu je ovdje riječ, ipak najviše razlikuje od tiskane verzije, jest dodan tekst kojega nema tiskana verzija. Naslov je tom dodatku: *Pelda živa⁸ ovce po vsud nerazdruženo* nasleđujuće svojega pastira nebeskoga. Tekst je u prozi i sastoji se od dva dijela. Prvi ima naslov: *Prepostavlja se historija*,⁹ drugi naslov: *Premišljanja od muke i smerti Kristuša za vsaki den v tjednu; vsagdašna duše hrana*.

Budući da je riječ o rukopisu koji nije dosad bio poznat široj javnosti (jer nije tiskan), držim da je opravdano da taj tekst u cjelosti ovdje u prijepisu suvremenom latinicom iznova predočim, to više što se lijepo uklapa u ovu tematiku našega znanstvenoga skupa – Pasi-

Rukopis knjige
Gregura
Kapucina
Pastir
iščuči ovcu
pogubljenu
(1794.)

6 Brojevi u zagradi odnose se na redak u presliku izdanja iz 2005. godine, kurzivom su označene razlike.

7 Vidi: Alojz Jembrih, *Gregur kapucin (Juraj Maljevec) i njegovo delo*, pogovor pretisku *Nebeski pastir...* 2005., 77-81. Gregur kapucin je jedan od najplodnijih kajkavskih pisaca iz reda kapucina u 18. i početkom 19. stoljeća. Do danas je poznato jedanaest njegovih djela, najviše na kajkavskom jeziku; vidi: Jembrih, *nav. dj.*, 2005., 81-92. Dosad su u pretisku i transkripciji iznova još obavljena: *Nestrančno vezdašnjega taboraispisanje ...*(1789., 1790., 1791.), pretisak: Hrvatska kapucinska provincija, Zagreb 2010; *Horvacka od Kristuševog narod'jenja vitia...* 1800., pretisak: Hrvatska kapucinska provincija i Kršćanska sadašnjost, Bibliofilska izdanja 28, Zagreb 1999. Za tisak priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih. Vidi još: Alojz Jembrih, Doprinos članova zagrebačkih kapucina kajkavskoj književnosti u 18. stoljeću. U: *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju*. Zbornik radova sa znanstvenih skupova u Krapini 2012.-2013., knj. 4, izd. Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, Zabok 2015., 13-44.

8 *Pelda živa* znači živi primjer.

9 Najprije je riječ o događaju, primjeru iz života.

onska baština kajkavskoga područja. Spomenutim proznim tekstom Gregur Kapucin je želio vjerniku čitatelju dati sadržaj nad kojim bi mogao razmišljati o muci i smrti Kristovoj i razabrati koristi te muke i smrti za vjernika čitatelja. Osim toga, taj tekst pokazuje autora kao vrsnoga propovjednika po čemu je Gregur Kapucin bio na glasu za svoga života. Zbog izrazita Gregurova stila i snage kajkavskoga izraza u kojemu je on bio majstor propovjedničke i pjesničke riječi, taj prozni tekst zavrjeđuje da bude ovdje u cjelosti predložen. To je jedan od najljepših tekstova pobudne kajkavske literature za osobnu pobožnost prema muci i smrti Kristovoj.

*Pelda živa ovce po vsud nerazdruženo nasleđujuć
svojega pastira nebeskoga.
Prepostavlja se hištorija*

Čte se vu življenju sveteh puščenikov, da stanoviti puščenik okolu 40 let vu neprestanjeni čini sv. Pokore je živ. Došla mu je pako jenkrat misel, je li gdo na svetu sveteše i Bogu prijetneše žive? I nut! Od Boga poslan Angel je mu nazvestil, da vu varašu na oštarije¹⁰ je jedna dekla¹¹ od njega sveteše živuča; zato od Angela tamo zapeljan, ter na strane stojeći pazil je dobro na pokazanu deklu; ali nikaj osebjnoga v pamet ni vzel, nego da malo govori, da svoje posle verno zveršava, ter da je veseloga obraza; zato oprosi nju, da mu naj pove, je li se vno go posti? Je li velika almoštva¹² daje? Je li vekšu stran noćih vu skoznuvanju i vu zažganeh molitvah prevađa¹³? Je li se do kervi bučuje? Je li se z bodečemi pasi paše¹⁴? Kojemu ponizna deklič¹⁵ odgovori: Otec poštuvani! Kaj se vsega toga dotiče, ja malo, ali nikaj takvoga činim. Ja sem siromaška, almoštva telovnoga ne morem činiti, akoprem iz serdca rada bi vsakoga nevolnoga pomogla. Ja akoprem idem kesneje spat zbog mojih dužneha poslova i jedno malo predi, nego drugi, vstajem se, vendar vno go ne skoznujem. Ja zvun cirkveneh poslova i ostavljanja kojega tečnešega založaja, malo se postim; ar vu vremenu z drugemi potrebnu hranu mertučljivo¹⁶ prijemlem. Poleg toga tersim se vse moje posle verno i na diku Božju zveršavati.

Ali puščenik¹⁷ s tem nezadovoljen reče: poleg vsega toga, ti moraš nekaj drugo barem vu sedcu imeti i vu pameti preišljavati i zato prosim te od strane Božje, koj me je k tebi poslal, poveč mi tvoje nuterno z Bogom pajdašenje; s kojum prošnjum preobladana čedna i pobožna deklič počela je pod spodoben način njemu svoje nuterno s Kristušem preljubljenem Odkupitelom pajdašenje¹⁸ ponizno i po redu očitovati.

Ja se vsigdar tersim po milosti Boži vu mojem serdcu imeti i preišljavati

10 *Na oštarije* znači u gostionici.

11 *Dekla* je sluškinja, u kajkavskom danas to znači i djevojka.

12 *Almoštvo* znači milostinja.

13 *Prevađati* znači provoditi (vrijeme) u molitvi.

14 *Z bodečemi pasi se paše* – sa šiljastim pojasoima se opasuje.

15 *Deklič* – djevojka.

16 *Mertučljivo* – umjereno.

17 *Puščenik* – pustinjač, redovnik.

18 *Pajdašenje* – druženje.

britku muku i žuhku smert Kristuša Sina Božjega našega premilostivnoga Odkupitelja pri vsakom mojem posluvanju, terplenju i prigodenju k njemu skrušeno zdihavajuć i potrebne milošće proseć.

1. Kada prebudim se i vstajem, taki serdce i pamet moju k Bogu višnjemu podigavam, ter zvun drugeh juterneha molitvih navadneha vsem dobrem kerščenikom, prosim ga serdčeno zdihavajuć: O premilostivni moj Odkupitel! Koj odveka na me nevrednu natuliko jesi mislil, da si se s tvojum neizmernum proti¹⁹ meni ljubavjum genul za podnesti za me grešnicu neizgovorene muke i prežuhku smert. Prosim te, daj mi milošću, da morem vsigdar vu mojem serdcu i vu pameti imeti spomenka iste tvoje britke muke i žuhke smerti, ter na dužnu Tebi zahvalnost, Tebe vu dobrovolnom podnašanju vseh nevolji i suprotivčin tak duhovneha, kak telovneha nasleduvati.

2. Kada se opravljam, mislim, kak je Kristuš vu preveliki zimi vu jaselcah gol bil položen, zatem na kervoločnom bičuvanju gol k stupu privezan i zadnič na križu gol raspet; ter ga serdčeno prosim: O moj dragovolno vučinjen najsiromaškeši Odkupitel! Prosim Te za tvoju presvetu golotu, ter iz nje izhadajuću podnešenu sramežljivost i žalost, daj mi milošću, da morem moje grešno telo čedno i ponizno obleči. Ti pako znutra dostojaj se moju siromašku dušu s tvojemi darimi nakinčiti²⁰ i Tebi povolnu zaručnicu vučiniti.

3. Kada kakvoga lanca, vužinca, ali kaj spodobnoga prijemljem, ali vidim, taki mislim na one lance i vužince s kojimi je bil vezan Kristuš vu vremenu svoje britke muke, ter ga serdčeno prosim: O Ježuš! Sama i prava sloboščina vseh odebraneha! Koji si prepustil sam Tebe tak kervoločno od Židovov vezati, da mene grešnicu ne bi duhi pekleni naveke vu peklu vezali, prosim Te skrušeno razveži iz mene vse grehov, i grešnoga nagnjenja lance, ter zveži me z lancu svetoga straha i tvoje Bažanske ljubavi, da naveke ostanem tvoja verna službenica na ovom i na drugom svetu.

4. Kada mi lase raščesavam, ali mi kaj na glavu postavljam, onda preišljavam, kak su hahari kervoločni nedužnoga Južuša za lasi i bradu nacukavali²¹ i s ternjem prebodečem korunili, ter ga ponizno prosim: O premislostivni moj Ježuš! Prosim Te, daj mi milošću, da morem vsa gizada, nečista, grešna i nehasnovita²² mišljenja od mene odganjati, ter sama ponizna, sveta i potrebna, osebjno od tvoje britke muke i smerti na pameti vsigdar imeti.

5. Kada se vmivam, kada kaj perem, ali drugač vodu vidim, onda mislim, kak je Sin Boži naš premilostivni Odkupitel svojem Apostolom i istomu nevernomu Judašu noge ponizno vmival, ter ga serdčeno prosim: O najponizneši moj nebeski Navučitel Ježuš! Prosim Te, dostojaj se moju z blatom grehov vtepenu²³ i nevolnu dušu vu vodi sv. pokore i vu tvoji neprecenjeni kervi oprati od vsakoga grešnoga zatepenja,²⁴ ter nakinčiti s tvojum poniznostjum, čednostjum i ljubavjum.

6. Kda idem v cirkvu, ali kam drugam po poslu, preišljavam, kak je Kristuš za naše zveličenje po teški muki, po dugi i preoštri puti neprestance hodil, osebjno, kada su ga Židovi svezanoga iz verta vodili i navlačili

19 *Proti* – prema.

20 *Nakinčiti* – ukrasiti, uresiti.

21 *Nacukavali* – navlačili (su).

22 *Nehasnovita* – nekorisna.

23 *Vtepenu* – uprljanu.

24 *Od zatepenja* – od prljavštine, zmazanoče.

od jednoga do drugoga krivičnoga sudca, ter ga skrušeno prosim: O najterplivneši moj Odkupitel! Daj mi milošću i jakost da morem vssigdar po ravnom putu i zveršenom obderžavanju tvojeh Božanskeh zapovedih proti domovini nebeski hoditi, ter ze vsakem mojem korakom i gibanjem tuliko Tebe neprestance hvaliti i ljubiti, kuliko Te hvaliju, ljubiju vse pravične duše na zemlji, i vsi Blaženi vu Nebu. Ovu istu milošću prosim te za vse živuče i još buduče ljudi.

7. Kada sem pri sv. meši, onda med drugemi navadnemi molitvami premišljam, kak je Ježuš iz neizmerne svoje proti nam ljubavi vsega sebe s človečanstvom i božanstvom pod kruha kipom nam za duhovnu hranu i objačenje ostavil, ter britku muku i žuhku smert podnesel za odkupiti nas od vekivečne smerti. Zato prosim ga ponizno: O premilostivni i preljubljeni naš Odkupitel! Včini milostivno i obilno mene nevolnu grešnicu, siromške dušice vu ognju čistila u vse jošče živuče ljudi delnike iste tvoje britke muke i žuhke smerti, ter vekivečnoga vsem vernem pripravljénoga blaženstva.

8. Kada ognja kurim, ali vidim, onda premišljam ognja peklenskoga vsem onem pripravljénoga, koji ne tersiju se sebe delnike vučiniti britke muke i žuhke smerti Kristuševe, nego nju vu svoj zli volji z grehi ponavljaju. Ali pak premišljam, kak je Peter Apostol pri ognju med hudobnemi slugi stoječ trikrak Kristušu meštra svojega zatajil. Zato istoga premilostivnoga Zveličitelja serdčeno prosim: O premilostivni moj Zveličitel!²⁵ Koji si se premilostivno na Petra grešnoga s tvojum Božansku milošćum ogledal, na pokoru genul i nazad vu tvoje prijateljstvo prijel. Ah! Skrušeno te prosim, imam na me nevolnu grešnicu vsigdar tvoje premiloserdne oči obrnjene: objači me pred vsakem skušavanjem, da ne opadnem s Petrom vu tvoje kakvo zbantovanje. Poleg toga, ognja tvoje božanske ljubavi vužgi vu mojem ledvenom i vu vseh živučeh serdču, da Te moremo zverhu vsega stvorenja ljubiti i naveke hvaliti.

9. Kada za pometanje metlu prijemljam, ali kakvo šibarje i ternje vidim, taki mislim na ono prežilavo šibje kojem je bil naš najpravičneši i najsveteši Odkupitel šibran ne samo do kerv, nego i do terganja mesa na falate²⁶; ter ka je bil s prebodečem ternjem korunjen tak kervoločno, da prevnogi terni jesu prederli tia do možđanov²⁷. Zato ga prosim: O moj najterplivneši Odkupitel! Ah! Ovde na ovom svetu mene grešnicu bičuj! Ovde mene reži i cepaj! Ovde mene pripekaj i žgi, ovde mene kaštiguj s kakvimgoder tebi se dopada nevoljami i mukami, samo te prosim, daj mi neprestance tvoju milošću i jakost za dobrovoljno iz samo proti tebi ljubavi podnašati, ter da mi na veke oprostiš moje grehe i zaslužene kaštige.

10. Kada idem kam gore po štengah, ali na kakov breg i višeše mesto, i kada derva, ali kaj drugo teško nosim, onda premišljam, kak je Kristuš za nas nevredne žmekhoga križa na goru Kalvariju, trude, teškoče, nevolje i suprotivčine na peldu tvojega križa nošenja i jedino na tvoju diku dobrovolno vsigdar podnašati.

11. Kada idem kam dole po štengah, ali drugač na dol, onda premišljam, ka su kervoločni hahari i šeregi Kristušu nedužnoga sred krivičnih sudcev dole po štengah navljavčili i privavali, da je kerv od njega šricala²⁸; ter ga skrušeno prosim: O najkrotkeši moj Odkupitel! Prosim Te za vrednost tvojeh trudov i tvoje neizgovorene krotkoče, daj mi milošću, da

25 *Zveličitel* – Spasitelj.

26 *Na falate* – na komade.

27 *Do možđanov* – do mozga

28 *Šricala* – prskala, štrcala, špricala.

morem kak najguščekrat z mojum pametjum i serdčem dole stupiti vu moj ništar, iz koga sem stvorjena, ter na peldu tvoju vu istni krotko i ponizno živeti, da ne budem morala z gizdavem luciferom dole vu muke vekivečne stupiti.

12. Kada potrebnu hranu i napitek prijemljam, mislim na Kristušu četrdeset dni i nočih vu puščini²⁹ postečega, mislim na njegovu neprestanjenu sv. Mertučlivost i na prežuhki³⁰ žuč z octom zmešan s kojem Židovi hudobni³¹ njega vu zadni njegovi žedi jesu napajali, ter ga skrušeno prosim: O premilostivni moj Zveličitel! Daj mi milošću preobladati vsu lakomost i samo potrebna za narave zderžavanje prijemati. Daj mi milošću, da vu pilu i jelu ne čutim vugodnost i nasladnost, nego onu žuhkoču koju ti čutili jesu od zadnjega napitka.

13. Kada imam priliku oči proti Nebu podignuti, onda mislim, kuliko neizbrojeno krat Kristuš nam na peldu svoje presvete oči vu Nebo je podignul, prevugdno hvaleči svojega Otca Nebeskoga; onda ga serdčeno prosim: O premilostivni moj Zveličitel! Daj mi milošću, da morem oči pameti moje vsigdar³² imeti ne samo proti Nebu podignjene, nego i moje serdce vu Nebu pred tvojem Božanskem tronušem vsigdar ponizno skoznujuče,³³ i Tebe jedinoga vu Božanstvu tvojega vu peršonah ljubeče naveke.

14. Kada se raspravljam i počivat idem, onda za vučinjénemi navadnemi molitvami, premišljam Kristušu na gori Kalvariji do gologa slečenoga, na križ raspetoga, čez tri vure dole mertvoga vzetoga, vu naručaj prežalostne njegove Majke Marije položenoga, i zadnjič vu beli vilahen zavotoga, ter vu novi grob položenoga. Zato ga serdčeno prosim: O premilostivni moj Zveličitel! Ja nevolna grešnica željim imeti na pomoč serdca vseh tvojeh izebraneh, serdce iste tvoje prežalostne Majke Marije, i tvoje Božansko, ter tak ze vsemi ovem serdci Tebi hvalim i Tebe dičim za vse tvoje milošče, osebužno za vsu tvoju britku i žuhku smert tak za me nevolnu grešnicu, kak za ves narod človečanski podnešenu. Ter ponizno te prosim, da vsako mojih žilic gibanje, i vsako predehnenje³⁴ osebužno ove noči naj neprestance tulko pred tobum znamenuje i volja hvale, dike i ljubavi, kuliko od vseh pravičnih na zamlji od vseh blaženeh vu Nebu Tebi se daje, da morem reči, telo moje počiva, ali serdce i pamet moja vu hvali i ljubavi Boga Stvoritela i Odkupitela mojega skoznuje³⁵, da tak vredna postananjem dojti vu blaženi i vekivečni tvoj počinek spodobnem načinom pri vsakom drugom mojem posluvanju i pripečenju tersim se premišljavati britku Kristušu Muku. Amen.

Nut kerščanska duša! S kak lehkem i prevugdnom načinom ova priprosta pred ljudmi, ali pred Bogom vučeneše od vseh mudroznancev i bogoslovcev ovoga sveta deklíč med oštarije halabukami, med teškem i vsedilnem posluvanju postavljena pred Bogom višnem i pred vsem Dvorom Nebeskem bila je vekša svetica, akoprem zvana ni se videla takova, nego puščenik četrdeset let vu puščini vu vsi čini svete pokore sveto živeči. Je li ada tebi moj kerščenik bude teško, ali nemoguče spodobno pri tvojem posluvanju baratanju zsmislite se na britku muku i žuhku smert našega premilostivnoga Odkupitela, ter tersiti se njega vu svetom življenju nasledu-

29 *Puščina* – pustinja, osama.

30 *Prežuhki* – pregorki.

31 *Hudobni* – zli.

32 *Vsigdar* – svgada.

33 *Skoznujuče* – bdijuče.

34 *Predehnenje* – izdisanje, disanje.

35 *Skoznuje* – bdije.

vati? Ah! Naj sam tebi se tak šegavo prilizavati; naj sam tebe tak bedasto iz vekivečnem kvarom vkanjuvati³⁶.

Si poturunt hi, et ha. Quare non et tu Agustine? Et tu Bernarde? Z ovakvem pitanjem sveti Boži, osebužno sv. Augustin i sv. Bernard sami sebe jesu nagovarjali, ter koražili na odurjavanje ovoga nestalnoga sveta, na zderžavanje na vuzdi svoja grešna nagnenja, na čine svete pokore, z rečjum na sveto življenje. Ako jesu mogli tuliki mladenci i divojke svoje divojačtvo občuvati, čisto i sveto živeti, zakaj ne bi mogel i ti Augustine? Ako tuliki mladenci i divojke jesu mogle ovoga sveta oduriti i ostaviti ter med klošterske zidine zapreti se, zakaj ne bi mogel i ti Augustine? Ako jesu mogli, i dan današni mogu ne samo prevnogi klošterski ljudi, nego i prevnogi svecki poleg zgora dane pelde iz britke muke i žuhke smerti Kristuša gustokrat na kratkom ali zažgano vendar pri svojem posluvanju spomenuti se, ter tak vsakoga greha čuvati se, Kristuša vu poniznosti, terplivosti i vu drugeh kreposti nasleduvati i sveto živeti. Zakaj ne bi mogel i ti moj kerščenik? Ah! Stanovito moreš, ako samo hočeš tebi spervince i kakvu silu činiti, ter od Boga vsigdar zaufano pomoč prositi.

Istina je, da kagoder vsaki navuk i posel iz pričetka vidi se pretežek, vendar z vremenom i z marlivostjum postaje lehkek³⁷, kaj vsaki dober mešter i vsaki dober dijak valuje. Ovak i pričetek svetoga življenja, akoprem se vidi na početku pretežek, ali nemoguć, vendar ako ti imaš pravu želju tvoje grešne navade oduriti i ostaviti, ako imaš istinsku volju tvojega preljublenoga Odkupitela nasleduvati i k njemu vu blaženstvo vekivečno zajti, ako ti za ov cilj budeš gusto i serdčeno čez den Boga za pomoč prosil; ako budeš ovu peldu od sveto živuče službenice večkrat premišljava i tersil se nasleduvati, ne prejde morebit nekuliko dnevov, da se ti k takvom kratkomu, ali serdčenomu i gustomu spominanju britke muke i žuhke smerti Kristuševe privičiš³⁸ tak lahko i vugodno, da isti tvoji posli, isto pajdaštvo z drugemi bude tebi spodobna s premišljavanja prevugodno na pamet donášalo. I akoprem³⁹ zbog iste britke muke i žuhke smerti Kristuševe bude tvoje serdce čutilo nuternu žalost i pomilovanje proti Odkupitelu, ter odurjavanje i nazloba proti grehom, vendar zbog one milošče, koju ti Bog premilostivni daje ovak sveta vu serdču i pameti imeti skrovna, zvana tvoj obraz, deržanje i vse z drugemi baratanje na peldu zgora imenuvane svete službenice vsigdar razumnoga, duhovnoga i svetoga veselja puno bude.

Za ov takaj cilj premisli večkrat, kaj govore sv. navučiteli od takvoga kratkoga i serdčenoga premišljavnja britke muke i žuhke smerti Kristuša. Sv. Albert Veliki veli: Jeden priprosti kratki i serdčen spomenek iz muke Kristuša već valja pri Bogu, nego da bi gdo jedno leto postil ob suhom kruhu i vodi. Da bi se vsaki petek celo leto do kervi bičoval, ali da bi vsaki den celi žoltar,⁴⁰ iliti sto i pedest žoltarov zmolil, već pri Bogu višnjem valja jeden kratki i pobožni spomenek iz britke muke i smerti našega premilostivnoga Odkupitela.

Mogli bismo postaviti pitanje, zašto Gregur Kapucin taj tekst nije dodao (1795.) svojoj epskoj pjesmi *Nebeski pastir pogubljeni ovcu išče*? Mislim da je ovo posve drugi, po sadržaju, tekst koji bi, vjerujem, zasjenio pjesničku ljepotu pjesme a koja je ovako, sama po sebi, bez dodatnih tekstova, ipak ljepša.

36 *Vkanjuvati* – varati.

37 *Lehkek* – lagan

38 *Privičiš se* – proiučiš se.

39 *Akoprem* – iako, premda.

40 *Žoltar* – psalam.

Nakon ovoga oprimjerena teksta o promišljanju muke i smrti Kristove, Gregur Kapucin je u rukopisu dodao još petnaest stranica teksta koji je namijenjen osobnom razmišljanju kroz svaki dan u tjednu. Budući da ni taj tekst nije dosad viđen od šire javnosti, ovdje ga prvi put u prijepisu predočujemo te u cjelosti glasi.

Premišljanja od Muke i Smerti Kristuša

Za vsaki den v tjednu; vsagdašna duše hrana

Vu pondelek.

Od kervnoga pota Kristuša na vertu Gethcemani

Del prvi. (za jutro)

Poglej z očmi pameti tvoje i premisli, o kerščeni človek! Kak Kristuš Ježuš na vertu Gethcemani na zemlji ponizno klečeč pred svojem Otcom Nebeskem, njemu je se vklanjal, njega je zažgano molil pripravljajuč se k nastajuči muki. Videl se je ovde Kristuš kakti ostavljen za čas od svoje Božanske nature i vsamogućnosti, na tuliko, da je angelsko objačenje potrebuval. Ar videl je i pred očmi imel vse strahovite muke, koje njemu neprijatelji njegvi zavdali budu. Videl je lance, vužince, biče, šibje iz ternja korunu, križa, čavle, sulicu i najžuhkeši napitek. Videl je osmehavanja, špotnice, blaznosti i neizbrojene smertne muke tak duše, kak tela svojega. Zato počel se je bil žalostiti na tuliko, da je vu omilavicu⁴¹ opal i na zemlju zrušil se, ter se je počel s kervavem potom⁴² potiti⁴³ po vsem obrazu i telu tak da je curkoma presveta kerv iz njega na zemlju padala.

Gledi z očmi žive vere i premišlavaj, o kerščeni človek! Sina Božjega mojega, tvojega i vseh Odkupitela na zemlji zrušenoga, vu lastoviti kervi vsega zmogućnoga i zamertvoga. Oпитaj ponizno: O preželni i premilostivni moj Odkupitel! Kak žuhka, kak čemerna i kak strašna bude tebi nastajuča muka i smert! Koje samo spomnek tebi tulikoga straha zavdaje, i tuliki kervavi pot iz tvojega tela preša! Ter vendar vsa ova i neizbrojena druga je si pripraven iz same proti meni ljubavi dobrovolno podnesti. A ja mehkatelni i nezahvalni človek ne morem pokazati jedne žalosti, jedne nevolje, jedne obšanosti, jedne bolji, jedne suprotivčine, koju bi bil iz ljubavi proti tebi Odkupitelu mojemu dobrovolno podnesel i zaterpel. Ti se zbog mene žuhko plačeš i s kervjum potiš, a ja ne morem pokazati jednu suzu, kojubi bil spustil zbog neprestanjenoga zbantovanja, koje se tebi od mene i od drugeh čini. Ne morem pokazati jednu kaplu pota, koju bi bil preleal vu posluvanju spadajučem na tvoju diku. Ah premilostivni moj Odkupitel! Stanovito iz ove tvoje na vertu podnešene žalosti i muke, moram se vučiti, kak i ja nevredni zbog tebe nuterne duše žaalosti, pomenkanje duhovne slasti i trapljenja serdca moram dobrovolno podnašati. Moram mene pripraviti gotovoga čez celo življenje moje na dobrovolno podnašanje smertnih stiskih vseh obgovorov i suprotivčin.

Ti pako o prežalostni moj Odkupitel! Podeli mi jednu stranku tvoje terplivosti i zjedinanja z voljum Otca Nebeskoga, da budem mogel vu vseh mojih nevoljahu suprotivčinah s tobum reči k Otcu Nebeskomu: ne moja, Gospone, nego tvoja volja naj bude. Ova Otca volja jedina radost je bila

41 *Omilavica* – nesvjest.

42 *Potom* – znojem.

43 *Potiti se* – znojiti se.

Kristušu vu one omilavice, da je z veseljem na križ šetuval. Ova anda volja Božanska tvoje žalosti, nevolje i križe slatke vučini, moj kerščenik! Ako te na nju povdaš i tvoju s njim vu vsem zjedinaš.

Del drugi. (za večer)

Premisli drugoč, dragi kerščenik! Da ove smertne žalosti i kervavoga pota Kristuševoga prvi i najveekši zrok jesu bili grehi ovog sveta, koje onde vse po redu i razlučno vsakoga zoseb Kristuš pred sobum je videl Kristuš, kak da bi se onde činiti i ove vse grehe naaše je vzel Kristuš na se kak da bi njegovi bili i za koje zbrisati mora muke terpeti. O prežalostni moj Ježuš! Kak pritiskan nisi ti bil od tulikoga terha grehov, osebujno mojih, moral si dati kerv z tebe izprešati na zadovolščinu pravici božanski tuliko odurneh grehov, osebujno mojih; ar med drugemi bii su i moji preodurni koji Tebe, o premilostivni moj Odkupitel jesu pritiskali na tuliko, da su iz Tebe presvetu kerv istirali. Ako anad za moje grehe Ti, o premilostivni Odkupitel! Jesi se žalostil, kuliko bolje bi se ja moral žalsotiti i plakati.

O premilostivni moj Zveličitel! Daj mi milošću Tvoju da žuhko plačem tja do smerti, da stare čisto oplaćem, a nove nigdar več ne pridam. Znam da ja nje nigdar zadosta neoplaćem, metemtoga⁴⁴ ista ova moja nemogućnost mene veseli, kajti tvoja vsamogućnost i miloserdnost je prevelika, koja mi more vse zbrisati i oprostiti. Zato takaj Tebi o Otec Nebeski, aldujem onu presvetu kerv Sina tvojega za me preleanu i onu žalost podnešenu na zadovolščinu vseh mojih grehov. Aldujem⁴⁵ Ti takaj njegovo presveto i preslavno serdce, da moje, akoprem grešno, skrušeno vendar ne odhitiš.

Premišlavanje za tork⁴⁶

Od Kristuša krivično tuženoga i osuđenoga.

Del prvi. (za jutro)

Premisli dragi kerščenik! Potlam bi bil Kristuš za dokončanum molitvum vu kervavom potu svoje od lastovitoga vučenika Judaša izdan, od Židovov glavnih neprijatelov svojih zgrabljen, z vužinci i lanci ves zvezan po kamenju i ternju iz verta vu Jeruzalem vu hižu Anaša je zavlčen, kade krivo tužen i obšanjen od jednoga nevdušnoga sluge strahovito je pljusnen, ter celu onu noć vsakojačkem špotnicami,⁴⁷ nacukavanjem i porivanjem je mučen. Vu jutro s prevelikum halabukum⁴⁸ odpeljan je na sud pred Kajfaša, gde vnože krive tužbe suproti njemu napervo jesu donešene. I akoprem nisu bila istinska svedočanstva njihova, hercegi vendar židovski i poglavniki napravili su tolnača,⁴⁹ ter nedužnoga Jezusa na špotlivu smert jesu obsudili. Ništarmanje odpeljali su ga jošce k Pilatušu i pak krivo tužili, šanili,⁵⁰ ter pošpotavali. Ar nekoji su pljuvali na njega, nekoji su ga skubli i za bradu nacukavali, nekoji porivavali i na zamlju hitali, ter z nogami

tlačili, i jezero špotnic iz njega spravljali, kakti vkanitela, zapeljavca,⁵¹ pijanica, puntara njega ozivajuč.

Ali med tulikemi krivicami i špotnicami, kaj čini, kaj velji najkrotkeši Jezuš? Ne burka se, ne odgovarja, ne brani se, Židovmi ne pregovarja se, niti ne kara, nego vsa najterplivneše terpi, i Otca nebeskoga za svoje preklinjavce i neprijatele moli. Kakti grešnik krivec se ponizava i vu tuliki krivici pravicu Božansku hvali, aldujuč svoje poštenje vekivečnomu Otcu, pripravnoga vu Duhu poniznosti i krotkoče za diku njegovu vsa najterplivneše podnesti.

O premilostivni moj Odkupitel! Koji jesi sama pravica, iz toga samo zroka, kaj si Tebe za ljucke⁵² grehe, osebujno moje, krivca deržiju, podnašaš terplivno vse špotnice, obšanosti⁵³ i krivice, i ovih Tebe vrednoga deržiš, dapače vsa ti se mala vidu gledeč na odurnost⁵⁴ našeh grehov. Ja pako nevolni človek, krivec istinski neizbrojeneh odurneh grehov, koje vučinil jesem, kak sem pripraven za tulike grehe kaštige i muke podnesti? Kak sem pripraven zadovolnu pokoru činiti? Koje kaštige i pokore ako na ovom svetu natuliko bežim kak budem na drugom svetu vekivečne obšanosti i muke podnašati mogel? Ada, o moj premilostivni Odkupitel, budu mi vsigdar milostivno na pomoć, da vezda, doklam mi ponujaš⁵⁵ prikladno vreme i dneve zveličenja, dobrovolno terpim vse nevolje, suprotivčine i krivice iz same ljubavi proti Tebi. Daj mi milošću, da morem vsigdar za moje neprijatele s Tobum Otca Boga Nebeskoga moliti.

Drugi del. (za večer)

Premisli drugoč, dragi kerščenik, kak je Ježuš od Pilatuša bil poslan k Herodešu, pri kojem bil je natuliko pošpotan i za norca deržan, da je vsakomu slobodno bilo njega z opravum zamazanum za norca deržati, iz njega se zesmehavati, suprot njemu vse špotnice i krivice zbluvati, kak i je činilo vse hudobno ljuctvo. Bil bi se mogel Kristuš z jednum rečjum, ali čudom pred Herodešem vučinjenem pri vseh spričati, veliko poštovanje, hvalu i diku preskerbeti, vendar najponizneši Ježuš za vsa ova nikaj ne maral, niti ni odgovoril na ni jednu krivu tužbu, špotnicu, ali pitanje, dapače veselil se je da se je od vseh za norca deržal i pošpotaval. O neizmerna glublina poniznosti mojega Odkupitela! O kak povoljen, o kak vugoden je bil Otcu Nebeskomu ov aldov sina njegovoga, Odkupitela našega.

Premisli ovde, kerščenik predragi, kakti ves drugi jesu i kak kruto suprotivno poniznosti Ježuša ti se deržiš kada se tebi vučini kakva špotnica, obgovor, obšanost, ali krivica. Jaj, kulika vu tebi serditosti, morgovanja i fančenja zbudavaš i povekšavaš gibanja? Jaj, kak velik i nesrečen ti jesi sužen sudov človečanskih tebi suprotivneh? Je li ne vredno i pristojno dugovanja jednomu kerščeniku, da peldu svojega Odkupitela negda i negda barem dobrovolno preterpeti osmehanja,⁵⁶ obgovore⁵⁷ i krivice, akoprem bi se mogel spričati i osloboditi? Skerbi se ada pred drugemi i na samom ovakva neterplivosti gibanja obladati i potišiti, ter naj ti bude dosta samo

44 *Metemtoga* – međutim.

45 *Aldujem* – prikazujem, žrtvujem.

46 *Tork* – utorak

47 *Špotnicam i-* pogrđama.

48 *Halabuka* – vika, galama.

49 *Napravili su tolnača* – savjetovali su se.

50 *Šanili* – krivo potvarali (su).

51 *Zapeljavec* – zavodnik.

52 *Ljucke* – tude

53 *Obšanost; obšaniti* – sramota; osramotiti

54 *Odurnost* – odvratnost, mrskost

55 *Ponujati* – ponudati.

56 *Osmehavanje* – ismijavanje.

57 *Obgovor* – ogovaranje.

pred Bogom tvojem pravično imeti tvoje dušno spoznanje.

Ah! Vklanjam se pred tvojimi svetimi prepuščenju, o najmilostivneši Otec i Odkupitel moj, ter dokončam stalno nasledovati tvoju sv. terplivnost. Obečam verno nasledovati tvojega sv. mira i mučanje vu vsaki špotnici, obšanosti i suprotivčini, kajti pako, o premilostivni moj Odkupitel, prez tvoje Božanske pomoči nikaj ne znam, nikaj ne morem, nikaj nesem. Zato prosim te serdčeno, daj mi tvoju neprestanjenu pomoč, da poleg ovoga mojega obečanja i poleg tvoje sv. Volje morem tebe stalno nasledovati vu poniznom podnašanju vseh špotnici, obšanosti i krivic.

Premišlavanje za sredu

Od kervoločnoga bičuvanja Kristuša

Del prvi. (za jutro)

Pervič, dragi kerščenik, premisli: kak su hahari kervoločno vsu opravu iz Kristuša potegnuli, ter do gologa slekli, i k stupu kamenatomu strašno privezali. Gledi i premišljavaj Sina Božjega nedužnoga Odkupitela sramežljivostjum zbog golote vsega prevzetoga; gledi kak njega hahari i hudobni slugi z lancij, z vužinci⁵⁸, šibjem i remenjem nemilo, ter kervoločno vudiraju⁵⁹ i mercvariju, da od potplata noge do verhunca glave ni vu njem zdravja, nego sama kerv i strašne rane. Poglej razdrapanu kožu, falatce mesa odtergane i vse telo tja do kosti zmercvareno! Spomeni se ovde, da je telo Kristuševo po kreposti Duha svetoga iz prečiste kervi Device Marije bilo napravljeno, telo i meso najmehkeše⁶⁰ i najplemeniteše, ada njemu več jeden vudarec bolji zavdati je moral, nego nam deset. K tomu hahari⁶¹ njega kak najkervoločneše vudirali su, kak je i sam Kristuš rekell k njim: ovo je vura i oblast vaše tmice. Odkud dragi kerščenik, z velikem srdca pomiluvan-jem premisli: kulika ni bila bol, muka i žalost Kristušu vu tulikom vihru vudarcev? Premisli, nes' li ga i ti z falingami i grehi tvojemi bičuval? Znaj, da si ga tulikokrat ti bičuval, kuliko krat jesi ti grešil; koja vsa razlučno Kristuš je previdel, tvoji prevideni grehi jesu njemu nemiloserdno žalost i rane povekšavali. Pristupi ada s pametjum i serdцем tvojem k stupu kušujuči skrušeno onu presvetu kerv na zamlju razlejanu i valuj⁶², da su to tvoji grehi vučinili.

Del drugi.

Premisli, dragi kerščenik, drugoč, da se na pomilovanje geneš, premisli, da nigdo z Jezušem ni pomilovanja imel, ako njega človeka na smert, ali vesila odsudiju, vsi imaju pomilovanje s njim, dapače karaju se na hahara, ako siromaškoga duša muči na vesilah, ali mu na jeden mah glavu neodseče. Nad nedužnem vendar Jezušem nigdo se ne giblje, koji bi ga zagovoril samo z jednum rečjum. On vendar⁶³ nikaj se ne burka, nego vsa dobrovoljno terpi i veseli se, da se vu tom Otca njegovoga Veličanstvo hvali i diči. O, kak lepa i čudnovita je ovo sveta tihoča i terplivnosti pelda meni od Kristuša

58 Vužinci – užeta.

59 Vudiraju – udaraju.

60 Najmehkeše – najmekše.

61 Hahari – krvnici.

62 Valuj – priznaj, imp.

63 Vendar – ipak.

ostavljena! Ali jaj meni, ar još vu meni preveč lastovita ljubav gospoduje.

Dapače, o premilostivni moj Jezuš, ja vsu volju gubim na sveto zamučajnje i terplivnost vu mojih suprotivčinah, ako me ti milostivno ne pomažeš. Zato skrušeno Te prosim za tvoju presvetu kerv pod bičuvajnjem prelejanu, da Duha svojega svetoga nigdar ne vzemeš od mene, nego da me vsigdar s njim ravnaš i jačiš, da zvuna i znutra Tebi jednak postanem.

Premišlavanje za četertek.

Od kervoločnoga s ternjem korunjenja.

Del prvi.

Premisli, dragi kerščenik, kak za kervoločnem bičuvanjem hahari Kristuša zverhu jednoga kamena sestij jesu učinili, ter z nigdar nečujnjem načinom iz najoštrešega i tvrdešega ternja korunu jesu spleli, ter na njegovu presvetu glavu postavili i s palicama silno tja do moždanov pritiskali. Oh kulika bol ni to bila dragomu Jezušu! Pokehdob vse žilice iz glave prebodene jesu z jedinjene z serdцем, zbog tulikoga ternja po vsem obrazu i telu rumena kerv je tekla, ter svetoga obraza tak zakrila, da ga ni bilo nit poznati.

O, prezmožni Bože! O, Otec vekivečni, nut ovo Sina tvojega najnedužnešega i najsvetešega, koga si nam i za nas dal, ovoga istoga Tebi vezda povračamo, od vseh najnevolnešega i najžalostnešega. O, presveta Devica Marija, nut⁶⁴ Sina tvojega? Koga si vu štalici prez vsake bolji porodila lepoga zmed vseh Sinov človečanskih. Ovoga Tebi aldujemo vsega s kervjum oblejanoga, da mu obraza ni poznati, nego samu sukervicu i žalost je videti.

Ovde ja vre prisiljen jesem valuvati, da ternje ono prebodeče grehi moji jesu, osebužno ona moja gždava, nečista, fantiva⁶⁵ i drugač grešna mišljenja. Gdo bi kada bil štimal, da vingrad moj, pamet moja i razum moj, s tulikemi darmi od Boga nadeljen, bude ternje i kupinje donášal? Ter vendar tak je, ar grehi moji vekšu bol Kristušu jesu zavdali, nego vse ono najoštreše ternje. Ah, o prežalostni moj Jezuš, ti vidiš, da se ja iz vsega serdca mojega žalujem i tugujem zbog vse bolji i žalosti zaradi mojih grehov podnešene, ter obečam s tvojom pomočjum, da hoću od vezda vsa grešna i zločesta mišljenja iz glave tirati, ter se njim verno suprotstaviti. Tebe pako, o premilostivni moj Odkupitel, serdčeno prosim, napunjavaj ti neprestance svetem i nebeskem mišljenjem moju pamet i razum, da zla zevsema ne najdu mesta.

Del drugi.

Premisli nadalje, dragi kerščenik, da ona ružna koruna, koju Židovi Kristušu na glavu jesu pritiskali, ni bila samo koruna neizmerne bolji i žalosti, nego takaj špota i obšanosti. Ar po takvom korunjenju hoteli su ga kakti za lastovitoga kralja pošpotavati, osmehavati i skupa mučiti, tak da je neizgovorenu bol i sramežljivost skupa podnašati moral. Ali kagoder Jezuš najterplivneše strahovite bolji je terpel, tak takaj obšanosti najdobrovolneše je podnašal. Kaj ja ovde premišlavajuči i z očmi moje vere gledeči da prelepju peldu svete terplivnosti i poniznosti Sina Božjega, Odkupitela mojega činiti moram.

64 Nut – gle, vidi.

65 Fantiva – osvetljiva.

Ah, najterplivneši i najponizneši moj Odkupitelj, ja ves skrušen padam na kolena moja pred Tobum, ter med tulikemi obšanostmi Tebe kralja i Gospona mojega spoznavam i častim. Ti si visoka glava tela skrovnoga, i ja, akoprem najzaverženeše stvorenje jesem, vendar ovoga skrovnoga tela gnili kotrig pod presvetum glavum tvojum s ternjem korunjenum, ali od srama i straha ne znam se kam obrnuti, kada vidim i valuvati moram, da ja tverdovratni kotrig⁶⁶ pod tak ranjenum, pošpotanum i žalostnum glavum, nit najmenšega pošpotanja, krivice, bolji, ali suprotivne reči za ljubav tvoju, o, prežalostivi moj Ježuš, neču dobrovolno podnesti, dapače željim i ščem hvale od ljudih, povolna i vugodna mojemu grešnom telu.

Ah, kak morem potrebuвати s Tobum, o premilostivni moj Odkupitelj, vu Nebu naveke kraljuvati i veseliti se, ako vezda iščem same rožice i vugodnosti. Ah, daj mi pomoč, da morem vsa zločesta moja nagnenja⁶⁷ verno stezati i na vuzdi⁶⁸ deržati, da morem vse bolji, nevolje i suprotivčine iz same ljubavi predi Tebi dobrovolno podnašati. Vidim očivesto, da ne moguče na ovom i na drugom svetu z rožicami koruniti se i vugodnosti vživati. Ada⁶⁹ rajši hoču ovo kratko življenje Tebe Odkupitela mojega vu terplivnosti i poniznosti nasledovati.

Premišlavanje za petek

Od prestrahovitoga raspinanja Kristuša

Del prvi.

Premisli prvič, predragi kerščenik! Kak berže Kristuš s preteškem križem na goru Kalvariju je došel, kervoločni hahari iz njega vsu opravu jesu slekli i stergali, vse rane vre prisušene z haljami razmercvarili i povekšali, ter tak vsega ranjenoga i gologa obetla na križ jesu hitili, ter na predi vre zvertana mesta z vužinci ruke i noge jesu natezali, s tupemi i debelemi železnemi čavli pribijali, ter s kladivi vudirali, ter tak raspetoga s križem jesu zdignuli i zevsum naglostjum vu skopanu jamu spustili, kade viseči Ježuš znovič kak najzveršeneše vsega sebe za naše odkupljenje svojemu Otcu Nebeskomu je se alduval. O, kerščenik predragi, o, duša moja, premišlavaj vezda Ježuša ovak na križu visečega; od potplata nožnoga vsega oguljenoga i zmercvarenoga! Vu vsakom kotrigu, vu vsaki žilici neizgovorenu bol terpečega, prez vsakoga razveselenja i pomoči raspetoga.

O, duša moja, preglej Ježuša ovak raspetoga i reci mu ponizno: o, aldov ljubavi i terplivnosti! O, aldov miloserdnosti i pravice! Al, gdo te je vu tak nevolni i strahoviti stališ postavil? Jaj meni! Ja jesem jedini zrok vse tvoje neizgovorene bolji i žalosti! Ja nesrečni jesem Tebe na križ raspel z mojemi grehi, dapače tuliko krat tebe znovič raspinjam, kulikokrat grešim; ah, kak dugo jošče budem tverdokoren? Jaj, ter još nikakvoga pomilovanja proti Tebi, niti skrušenja serdca vu meni ne čutim! Oh, kak lahko vu najmenši žalosti i bolji mene milujem; a s Tobum mojem raspetem Ježušem nikakvoga pravoga pomilovanja ne čutim.

O preslavna Devica Marija, dopusti i prikaži mi tvoje marijansko i matirinsko serdce, da dostojno najžalostnešega Sina tvojega vu njegovih mu-

66 *Tverdovratni kotrig* – tvrdkorni član, dio.

67 *Nagnenja* – nagnuća, sklonosti.

68 *Na vuzdi* – na uzdi, pod kontrolom.

69 *Ada* – onda.

kah pomilujem. O, Otec Nebeski, vlej vu me duha skrušenosti, da morem mene samoga vredno oplakati, ter iz pravoga serdca za moje grehe žaluvati se, po vrednosti Sina tvojega raspetoga ovu milošću te prosim, valujem da nisem vreden i ufam se vendar, da mi nečeš nju skratiti, ar Sin tvoj predragi Ježuš Kristuš je nju zaslužil.

Poglej jošče o duša moja, poglej Kristuša tak iz križa visečega i tebe skupa premisli, kak veliko je med tobum i med Kristušem razlučenje. On tulike muke terpi zbog tebe najdobrovolneše, ki je najpravičneši, ti pako, koji si s tulikemi grehi njega zbantuval⁷⁰, zbog njega nečeš jedne bolji, jedne nevolje i krivice dobrovolno podnesti; dapače ze vsemi načini iščeš od ljudih dike i vgajanja tvojega grešnoga tela. Ako ada tuliko razlučenje je med tobum i med Kristušem, kak se ufaš k njemu dojt i zveličiti? Dokončaj⁷¹ od vezda telo tvoje smerdlivo sveto i marljivo kaštigati, vu pokorščinu Bogu dužnu i na nasledovanje Kristuša priganjati, ter trapljenja tvojega Odkupitela vu tvojem tebe sigdar nositi.

Del drugi.

Premisli drugoč, dragi kerščenik, da Kristuš z velikem glasom na križu vumirajući vu ruke Otcu svojega Nebeskoga dušu svoju je spustil. Osupnite⁷² se Nebesa, i vrata nebeska opustite, stresi se o zemlja! Raspuknite se pečine, vumerl je za človeka Kristuš, vumerl je za te, o grešnik! Bog človek, drugi Adam da vu tebi vumre prvi Adam, stari človek, to je človek ves mehkotelni, ves grešnomu poželenju i čalarnostjam povdan. Ova jesu bila zadni zrok⁷³ smerti Kristuševe, da stari človek vu tebi zevsema vumre i pogine. Vezda premisli, je li ovo vu tebi vučinjeno? Je li si tebi i svetu vumerl, ter je li samomu Bogu živeš?

Čutim, ah! Čutim, o žalost! Jošče vu meni staroga i grešnoga človeka još živoga, ter bojim se jako, da po ovom premišlavanju ne ostanem stari i zločesti kerščenik, kakov sem i do vezda bil. Ako me ti, o premilostivni i raspeti moj Odkupitelj s tvojum milošćum ne pomoreš, ja stanovito potrebujem jake i neprestanjene tvoje božanske pomoči. Ar i preveč vidim vu meni zla nagnenja živa na gizdost, serditost, nenavidnost, lakomost, na duhovnu lenost i na neizbrojene druge pregreške. Zato prosim te, premilostivni moj Zveličitelj, daj mi milošću, da vumre vu meni lastovita ljubav, ter sama tvoja vu meni naveke žive. Vučini, da s tobum vumerjem na križu za tvoju ljubav, da tak za te vumrem, kak ti za me vumerl jesi.

Premišlavanje za sobotu

Odpreodičenoga Kristuševooga od mertve vztajanja

Del prvi.

Premisli prvič, dragi kerščenik, kak odičeno Otec Bog Nebeski Sina svojega vse žalosti, vse obšanosti, muke i žuhku smert po odičenom od mertveh gore stajanju je naplatil. Kristuš vu tulikeh mukah tak je bil premenjen, da ga niti poznati ne bilo. Ali po gore vstajanju počel je življenje nevmertelno; vse njegovo telo postalo je na tuliko svetlo, zmožno i ljubleno,

70 *Zbantuval* – uvrijedio.

71 *Dokončaj* – odluči.

72 *Osupnite se* – prestrašite se.

73 *Zrok* – uzrok.

da z svetem Angelom Nebeskem i vsem blaženem zavdaje naveke neizgovoreno veselje. Telo Kristuševo bilo je žalostneše i nevolneše na ovom svetu od vseh stvorjenih telh, ali vezda vu Nebu bolje se raduje i sveti nego tela vseh Blaženih; njegove muke na ovom svetu malo vremena jesu terpele, ali dike ne bude nigdar konca. O kuliko veslje, o kulika dika za one, koji vu ovom kratkom življenju terpiju siromaštvo, obšanosti i krivice. Ar vsaki poleg zasluženih svojih zadobiva plaču, veselje i diku. Ova vsa prave vere kotrig jesu, ako ada vu tebi želju imaš, moj kerščenik, vu Nebu s Kristušem vekivečne dike vživati, moraš njega nasledovati. Tuliko njegove dike delnik postaneš, kuliko njega nasleduješ vu svetom terplenju. Ar poleg valuvanja sv. Pavla Apostola, ako je Kristuš moral ova terpeti, ter tak vlesti⁷⁴ vu svoju diku, tak vnogo bolje ti moraš spodobna terpeti za vlesti vu njegovu diku. Ako se veđa⁷⁵ tvojemu vragljivom telu terpeti, opomeni ga, da vse ovde terpljenje je kakti hipno⁷⁶, kruto kratko. Dika pako i plača vu Nebu pripravljena je vekivečna. Recu sam tebi vu vsaki nepovolnosti: verujem tela gorestajenje⁷⁷ i žitek vekivečni.

Drugi del (za večer).

Premisli drugoč⁷⁸, dragi kerščenik, da Kristuš med ostalemi mukami, takaj poštenja kvar i pomenšanje je terpel. Ali njegov Otec Nebeski i ovo poštenje njemu je nadomestil, ter neizgovorno povekšal po odičenom gorestajanju, kada njega ne samo vu najvekšem desnice svoje tronušu je izvisil, kak vsamogućega sudca vseh živih i mertveh, ter kralja vseh vekov, kojega vsi Angeli i Blaženi na vse veke budu hvalili i dičili. Poleg toga takaj jošce na ovom svetu vse špotnice, obgovore i krivice njemu obilno nadomešča. Ar na mesto Judaša vuskoka, o kuliko milionov ljudih Kristuša je verno i složno nasledovalo? Za osmehavanja i za obgovore, o kuliko milion dušic njemu se vklanja kakti pravomu Bogu i kralju! Mesto Kajafaša, Pilatuša i drugeh kriveh sudcev, o kuliki kralji i cesari pred njim na svoja kolena jesu padali i padaju! Mesto soldatov i Židovov iz njega si norca delajuč i njemu muke zavdavajučeh, o kuliki milioni mučenikov najkervoločneše muke i najstrahoviteše smerti iz ljubavi proti Kristušu, za njegovu diku kak najveseleše jesu preterpeli.

Vidiš anda očivesto, dragi kerščenik, kak obilno Otec Nebeski svojemu predragomu Sinu naplača vse trude, nevolje, obgovore, obšanosti i krivice zaradi njega podnesene. Dokončaj ada vre jenkrat vse nevolje i suprotivčine za njegovu diku dobrovolno podnašati, da tak i ti plaču vekivečnu diku vu Nebu zadobiš. Ako te čast, ali dika, ali nasladnost, ali kaj drugo na zlo vleče, oduri vsa, gledeč z očmi žive vere na onu diku, na onu čast, na ono veselje i nasladnost, koja drugom svetu vu Nebu je pripravljena vsem vernem naslednikom Kristuša. Ne maraj za križe, na plači se, ar križi, nevolje, bolji, obgovori i pregoni, krivice i trapljenja lastovitoga tela jesu kruto kratka i himbena; ali za nje dobrovolno podnešene za diku Božju plača je neizgovorna i vekivečna.

74 *Vlesti* – učí.

75 *Veđa mi se* – neda mi se.

76 *Hipno* – trenutno.

77 *Gorestajenje* – uskrsnuće.

78 *Drugoč* – drugiput, iznova.

Premišlavanje za nedelju

Od dike i Blaženstva Nebeskoga

Del prvi.

Premisli prvič dragi kerščenik i podigni oči pameti tvoje vu najvišeše Nebo, stupi vu duhu vu onu vekivečne dike palaču, ter premišlavaj kak se onde vsi Angeli i vsi Blaženi z Bogom i vu Bogu svojem veseliju. Znaš ti moj kerščenik, kakvo je onde mesto? Onde je za dušu i za telo vsega dobra obilnosti, onde je vekivečno zdravje, lepota, dika, nasladnost najčisteša i sama čistoča, vugodnost, mudrost, znanost, mogućnost, veselje, onde je vsega neizgovorno več, nego si človečansko serdce poželeti more. Tamo zajti, niti se najti ne more nit najmenše zlo, ni glad, nit žeđa, nit vručina, nit zima, nit siromaštvo, nit obgovor, nit obšanjenje, nit žalost, dapače niti kakva misel, koja bi se grustila, ali vedati mogla, kaj nebeska je hiža Boga Višnega, kojega onde je vse celo veličanstvo, vsa dobrota i zmožnost, ona palača tak je nakinčena i napunjena ze vsem veseljem i dobrom, da ista vsamogućnost Božanska ne more kaj lepšega i bolšega svojemu stvorenju dati, zvan dike nebeske, Blaženstva vekivečnoga.

Ali ova dika nebeska za koji cilj je nakinčena? Komu je pripravljena i obečena? Ja kakti za istinski kotrig vere⁷⁹ deržati moram, da je za me pripravljena i meni obečana, z ovum vendar pogodbum, da vu ovom življenju iz vsega serdca Bogu služim i njega zverhu vsega ljubim. Vu oni pripravljeni diki vsi Angeli i vsi Blaženi s prevelikum željum mene čakaju, od koje dike i vekivečne sreče ne mogu me vsi ljudi, niti vsi duhi pekleni spačiti, da nju ne bi zadobil, ako samo ja hoču mojega premilostivnoga Odkupitela vu svetom življenju nasledovati.

O Bože vsamogućí, ja ova vsa živo verujem, ter vendar jošce tak slobodno i tak razvuzdano poleg telovnoga nagnjenja živem? Ter vendar jošce tak len i nemaren jesem vu službi Tebi dužni? Ah! Odurjavam lenost i nemarnost moju, koja najbolje iz toga izhađa, kajti redko krat od pripravlene nebeske dike premišlavam. Ali od vezda obečam, o Bog moj, moju pamet i moje serdce kak najguščekrat vu dne u v noči k tebi vu onu diku nebesku podignuti, Ti pako, o premilostivni Bože, vu tom me objači.

Drugi del. (za večer)

Premisli drugoč dragi kerščenik, da sam Bog kakti vse lepote i vsega dobra zdenec onde bude tvoja osebujna radost, sreča i blaženstvo na vse veke. Onde njega videti budemo iz lica vu lice, kak je vu sebi videč ga ljubili budemo i ljubeč ga blaženi budemo. Vu nebu svetcí njemu (kuliko stvorenju je moguče) spodobni budemo, blaženi budemo kakti Bog, sveti kakti Bog. Je li razmeš o kerščenik, kaj činiš vu ovi suzni dolici? Kaj iščeš med stvorenjem? Jesi li kada na ovom svetu pravoga mira našel, ali zveršeno veselje? Stanovito nisi nigdar. Ar vsigdar je nemirno serdce moje, o Bože preljubljeni! Doklam vu Tebi ne počine, i doklam Tebe ne budem videl vu diki tvoji, ne bude pokojno serdce moje.

Ali o! kada to bude? Da ja Tebe Boga vidim? Da ja Tebe preljubljenoga Boga mojega vživam? Veruj, o duša moja, ufaj se i terplivno jednomalo počakaj, ne dvoj, skoro budeš videla Boga tvojega. I oči tvoje budu videle Zveličitela tvojega. Naj bude skriveno ovo ufanje vu naručaju tvojem, ovo

79 *Kotrig vere* – član vjere, vjernik.

ufanje naj ti hotenje dodaje, ar ova misel vsa žuhka na slatka, vsa nepovolna na vugodna, vsa teška na lehka oberne.

Oseguj se, o dragi kerščenik, vu volje i hotenju, sveta terplivnost je tebi potrebna vu vsem, ako hočeš s premilostivnem Odkupitelom vu Nebeskom kraljestvu naveke kraljivati. Potrebno je da verno i stalno vojuješ proti telu, svetu i duhu peklenomu. Ah, stanovito, razumno, vredno i pravično je ovde mal čas terpeti, za diku koja tak dugo bude terpela, kak dugo Bog bude Bog. Pri vsakom tvujem baratanju, reči sam tebi: verujem, ah verujem žitek vekivečni, vu vsaki suprotivčini, reči serdčeno: ah, ovo i vse drugo iz same ljubavi proti Tebi, o Bog moj, hoču dobrovolno i za diku nebesku preterpeti. Ar ovo malo terplenje vekivečne dike velikoču vu nas čini, kak veli sv. Pavel Apostol; i ovu istinu stoprav na drugom svetu spoznamo.

Iz same ljubavi proti Bogu, na zadoblenje dike nebeske naj budu vsa.⁸⁰

Sažetak

Rukopis knjige Gregura Kapucina

Pastir iščuči ovcu pogublenu (1794.)

Kao što se razabire iz priloga, u njem se po prvi put prikazuje rukopis, prva verzija epske pjesme, iz 1794.: *Pastir iščuči ovcu pogublenu*, nakon kojega je tiskana redigirana verzija 1795. autora Gregura Kapucina (Jurja Maljevca) pod naslovom: *Nebeski pastir pogublenu ovcu išče*.

U odabranim primjerima predočuju se razlike između rukopisa i tiskane knjige. Budući da se rukopis i tiskana mu inačica uklapaju u znanstveni skup Pansionska baština na kajkavskom području, autor priloga, u transkripciji, predočuje prozni dio rukopisa, tekst koji Gregur Kapucin nije uvrstio u tiskanu verziju knjige. To je dio u kojemu se očituje privatna pobožnost prema muci i smrti Kristovoj. Tekst, koji svojom izražajnom sugestivnošću i ljepotom kajkavskoga jezika, zavređuje biti objavljen u današnje vrijeme, to više što nam doista pokazuje jedan od najljepših sadržaja pobudne kajkavske literature o mucu i smrti Kristovoj.

Abstract

The Manuscript of Gregur Kapucin

Pastir iščuči ovcu pogublenu (1794)

The manuscript contains the original version of the 1794 epic poem titled *Pastir iščuči ovcu pogublenu*, which was later edited by Gregur Kapucin (Juraj Maljevac), who published it in 1795 with a title *Nebeski pastir pogublenu ovcu išče*.

The selected examples demonstrate the differences between the manuscript and the printed version of the book. Since both the manuscript and its printed version fit the context of the scientific symposium on the Passion heritage in the Kaikavian region, the author encloses the transcribed narrative part of the manuscript, a text which Gregur Kapucin did not include in the printed version of the book. This particular portion is dealing with a private devotion towards the Passion and death of Christ. The text, with its expressiveness and beauty of the Kaikavian language deserves to be published today, especially considering the fact its subject is one of the most inspiring ones to be found in Kaikavian literature in the context of Christ's Passion and death.

80 Tim riječima završava rukopisna verzija *Pastir iščuči ovcu pogublenu* Gregura Kapucina (Jurja Maljevca).

Vu vezi s prijepisom rukopisa u suvremenu latinicu, treba reći da je u prijepisu uzet u obzir znak č (< ch), jer, inače, u kajkavskoj grafiji od 16. do 19. stoljeća drugoga znaka i nema! Isto tako: c < cz; đ < gy, dy,; i < y (veznik); lj < ly; nj < ny; s < sz; š < /š, s; ž < s.

Josip Bratulić

Put Marijanski u Bistricu požeškog profesora Antuna Mihalja iz 1822. god.

U Slavoniji se u 18. i u prvim desetljećima 19. stoljeća, uz pisce iz kleričkoga staleža (svjetovnog i redovničkog svećenstva), javljaju i pisci svjetovnjaci, laici (M. A. Relković, D. E. Bogdanić, A. Nagy, S. Lukić). Među njima ima pisaca koji su napisali i vjerske knjige. Tako je Stipan Lukić, koncipist kod Ugarske kraljevske komore u Budimu, izdao *Život gospodina Boga i Spasitelja našega Iskersta* (Budim, 1823). Slično i Antun Mihaly koji je u Varaždinu (1822.) objavio knjižicu *Put Marianski na Bistricu k čudnovitom kipu Marije Bistričke u slavnom kraljestvu Horvatskomu*. Antun Mihaly je u Zagrebu završio tečaj ili školu za učitelje 1777. ("qui Zagrabiae in methodo docendi examinatus et opprobatus extitit"). 1780. službovao je u gradskoj narodnoj, to znači državnoj školi (Urbana schola nationalis, koja djeluje od 1757.). Te je godine bio *pučki učitelj*; najprije u četverorazrednoj školi, u kojoj je podučavao u tri razreda, u kojima su bili dječaci i djevojčice, a podučavao je narodnim ("ilirskim") jezikom. Osim hrvatskoga podučavao je i latinski jezik. Školske su ga vlasti 1820. okarakterizirale: "Katolik, neoženjen". Te su godine učiteljski pripravnici vježbali u požeškoj školi. Kad je objavio svoju knjigu imao je 68 godina.

Franjevci su 1822. ponudili gradu Požeći da oni preuzmu brigu o nastavi u dječačkoj školi jer da imaju dostatan broj školovanih franjevca, koji su već educirani u svim školskim predmetima, a radili bi za manju plaću nego svjetovnjaci. Franjevci su 1822. preuzeli nastavu u školi. Školu je vodio o. Robert Kauk. Tako je bilo do 1869. kad su u školi predavali učitelji svjetovnjaci i franjevci, ali od toga vremena dječačka pučka škola prelazi na brigu države, s pretežnim brojem svjetovnjaka. Tada je na toj školi bio mladi učitelj Ivan Filipović a na školi je ostao do 1863. kad odlazi u Zagreb kao školski nadzornik, organizator hrvatskog školstva. Ivan Filipović je na samom početku Bachova apsolutizma dospio u zatvor, u tamnici je bio

okovan u negve ("lisice"), jer je u "Nevenu" objavljena njegova bezazlena pjesma *Domoljubna utjeha*. U zatvor je zbog istoga prijestupa dospio i urednik "Nevena" Mirko Bogović, i on također u negvama, tj. okovima. Ivan Filipović poznat je kao književnik, pedagog, pedagoški pisac, organizator školstva, koji je ostavio dubok trag u hrvatskom školstvu. Najveća državna nagrada za pedagoški rad nosi njegovo ime. Antun Mihaly je umro 1895. (Podaci o tom ranom razdoblju požeškoga školstva nalaze se u *Spomenici Dječačke pučke škole požeške, 1777-1883, Požega, 1883.*)

Na naslovnici svoje knjižice Antun Mihaly o sebi je napisao nekoliko podataka: knjiga je napisana *po Antunu Mihály, u gymnaziumu poxeshkomu skolah gramatikalskih jubilarnomu professoru*. On je, dakle, iz pučke dječačke škole već prešao u požešku gimnaziju. Nju su utemeljili isusovci 1725., nakon njihovoga raspuštanja (1773.) preuzeli su je pavlini, 1776. i vodili su je sve do njihova ukinuća 1786. ali su "bivši" pavlini ostali i dalje na gimnaziji, sve dok posljednji od njih ne "izumre" a 1826. na gimnaziju je došao jedan franjevac, a 1834. preuzeli su franjevci i upravu gimnazije. U takvom se krugu kretao i Antun Mihaly.

Njegova knjižica *Put Marianski na Bistricu k čudnovitom kipu Marije Bistričke u slavnom kraljestvu Horvatskomu* u tradiciji je hrvatske marijanske pobožnosti i hodočasničke tradicije. Sigurno je autoru, uz knjižicu-molitvenik Petra Berkea *Kinč osebujni slavnoga orsaga horvackoga, to jest Čudnovita pripečenja i osebujne milošće, kotere pri čudnovitom kipu Marije Bistričke*, uzor bila Kanižličeva knjiga *Utočište blaženoj Divici Mariji ugodno i prijetno a nami vele koristno i potribno. Na poštenje Gospe Almaške, Majke od utočišta nazvane*, koja je izašla u Mlecima 1759. ali i druga djela istoga pisca – isusovca, kojega su sve knjige bile dobro primljene, ustrajno čitane i nasljedovane. Zato je preuzeo i stih, dvanaesterac, kakav je u Kanižličevoj *Svetoj Rožaliji, panormitanskoj divici* (Beč, 1780.). Kanižlič koristi i osmerce u svojim popularnim pučkim knjigama *Utočište blaženoj Divici Mariji ugodno i prijetno* (Mleci, 1759.), u molitveniku *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1776), pa iako je Mihaly u svoju knjižicu unio dosta molitava, i u molitvama piše isključivo u dvanaesteru.

Mihalyeva knjižica ima 56 stranica maloga formata a podijeljena je u četiri dijela: Prvi dio: 8 odjeljaka u kojima se opisuje povijest bistričkoga kipa: *Od pričetka čudnovite na Bistrici statue*, tj. njezinoga čudesnog pronalaska (*najdena*): prepoznavanja njezine čudotvorne moći, oživljavanje pobožnosti nakon što je čudnoviti kip *pronađen*, čudnovato prisustvo nepoznate prekrasne gospođe koja za vrijeme mise župniku Petru Brezariću poručuje:

Put Marijanski u Bistricu požeškog profesora Antuna Mihalja iz 1822. god.

”Moli se ti za me: i sve ljudsto tvoje
Da natrag dobijem ja viđenje moje!”

Slijedi priča kako je kip pronaden, na poticaj biskupa Borkovića, a nakon toga i prva čudesa koja je Marija Bistrička učinila. Nakon toga poticanje da se krene na hodočašće, ali prije toga treba se duhovno pripremiti, te zato slijede *Načini marjanskoga putovanja na Bisticu*. To je opis i pouka kako se pripremiti na put - hodočašće: najprije čvrsta, *istinska odluka*; ona sadržava želju za poboljšanjem života. To podrazumijeva: *zlobu u svom srcu ne imati, dapače ne imati himbenost, dvojnost*, lažnu nadu u čudo.

Drugi dio: naputak kako se hodočasnici imaju *na putovanju marjanskomu vladati*. Naravno: moraju moliti – molitva ih prati od trenutke kad kreću na put, mole cijelim putem, mole prije nego u crkvu uđu, *kad se u crkvu uniđe*.

Zatim slijedi *Treći dio: Ispovid*, tj. molitva prije i poslije ispovijedi, prije i poslije pričesti, izvršavanje pokore i poklon *duplira* ili nekoga drugoga dara, ili zavjeta. Velika je pozornost posvećena molitvama za crkvene i svjetovne poglavare, koji se u knjižici imenuju: molitva u stihovima za papu Pija VII, za zagrebačkog biskup Maksimilijana Vrhovca, za vladara, kralja Frančeska.

Četvrti je dio: *Svrha* (završetak) pobožnosti: *Molitva kada iz crkve izlaziti hoćeš*. Nakon toga i *Opomena*, kad se pobožnost marjanska dovrši, i na koji se način hodočasnici imaju doma vratiti, i posebno kakav biti kad se *iz Bistrice dojde doma*. U prozi je opis nekih čuda, koja su se dogodila od 1704. do 1762. godine. Na kraju su pjesme koje se pjevaju na određenu (poznatu) ariju. Narativni dio napisan je na štokavskoj ikavici, u dvanaestercima, s rimama na kraju dvaju stihova (aa, bb, često nezgrapnima). Knjiga je bila molitvenik za pobožne putnike. Sačuvana je u malom broju primjeraka. Zanimljivo: nije sačuvana u franjevačkim knjižnicama u Slavoniji. To može značiti ili da franjevci nisu smatrali da je ona nužna u njihovoj knjižnici, ili pak da je bila dobro prihvaćena, i dobro korištena, pa zato i ”potrošena”.

Put Marianski na Bisticu k čudnovitom kipu Marije Bistričke u slavnom kraljestvu Horvatskomu knjiga Antuna Mihálya (”Mihalija”) složita je i na svitlo data, tj. posvećena je *Putnikom Marijanskim*, hodočasnicima na Mariju Bisticu.

Na drugoj stranici knjige, nakon naslovnice, nalazi se sadržaj knjižice: I. S kakvom odlukom na Bisticu putovati se ima, II. Kako se na istom putu vladati ima, III. S kakvom pobožnostjom na Bistici zaviti obveršiti valja, IV. S kakvom zafalnostjom doma povratiti se dostoji, S pridavkom ukazanih čudesah i zadobljenih kod kipa ovoga milošćah i Nadodanjem Gospini pisama. Slovo opis je za današnje naše shvaćanje pomalo neobičan: velika slova u riječima označavaju da je

upravo ta riječ važna, bez obzira da li je to imenica ili pridjev. Kad autor želi još više upozoriti na važnost nekoga podatka, on to čini razmaknutim slovima, i kad je riječ o imenima osoba i kad je riječ o imenima mjesta. I naslovi, odnosno njihova tumačenja ili objašnjenja također su tiskana razmaknutim slovima. Knjiga je skromno tiskana, papir je slabije kakvoće.

Prvi dio knjižice posvećen je povijesti svetišta, u osam poglavlja, upravo odlomaka različite dužine, i to upravo onoliko koliko je priprosti hodočasnik iz Slavonije trebao znati: 1. Od pričetka čudnovite na Bistri statue Marije Bistričke, 2. Od najdenja i uzdignutoga kipa Marije Bistričke, 3. Od očitog ukazanog zlamenja i iznajdena kipa Marije Bistričke, 4. Od novoga opet pristajanja pobožnosti kod ovoga čudnovitoga kipa Marije Bistričke, 5. Čudnovito prikazanje i viđenje žive u kipu žene Marije Bistričke, 6. Kako je najpotlam kip ovaj iznajđen, i kako se je pobožnost njegova podignula, 7. Koji je bio prvi događaj kod uzdignutoga ovog kipa Marije Bistričke, 8. Koji je bio drugi događaj ukazanog čuda kod ovoga kipa Marije Bistričke. Ukupno – 15 stranica.

Evo kako je svoju priču o svetištu Marije Bistričke u stihovima započeo Antun Mihaly:

Ni dan, misec, godina, niti koga vika
Kad kod Bistre Marije bila je prilika
Po milosti Boga oca iz nebesa
Puku uzdignuta čineća čudesa.
Nigdi upisano ne mogosmo najti
Nit po svidočanstvu od ljudi saznati:
Jerbo su veliki nigdašni ratovi,
Po Horvackoj smatali, k bojni svatovi.
I tako su pisma lahko izginula,
Il' sklonuta u zemlju jesu istrunula,
Da do našeg vika dojti mogla nisu
Zato se i ne zna, sada ona gdi su.

Ipak – ono što je općenito bilo poznato, ili što je hodočanik trebao znati, to je zapisao: godine – ne samo riječima nego i brojkama – zagrada:

Na hiljadu šest osamdeset osme (1688)
Godine, prem bija izviđenje desne

*Put Marijanski
u Bisticu
požeškog
profesora
Antuna Mihalja
iz 1822. god.*

- 51 -

Kad u vrime ono Ivšić Andro biše
 I na Bistri parok dobri, poživiše;
 Po pravomu, istinskom svidočanstvu najde,
 Od kipa Marije Bistričke, saznade
 Da još u godini hiljadu i pet sto
 Osamdest osme (1588) došo je na to
 Glasovit, čudesa onuda čineći
 I ljudstvu različne milošće dileći,
 Kip ovaj Marije na Bistri se štovo.
 I to bi ukratko, jer zgodi se ovo:
 Usta Turčin s atarih po zemlji Horvackoj
 Robit, palit, i bližje k statui bistričkoj,
 Po Zlatarskom polju dižuć bojnu buru
 Dalje nije bio, neg za jednu uru...

Dalje priču znamo: parok Luka vidio je, kroz pendžer, neobičnu svjetlost – svitlinu, pod korom, i našao u zemlji *Majke Božje drvenu ... priliku*, koja nije istrulila ni nakon 40 godina, ležeći u zemlji. Već su tada mnogi dobili milošće – izlječenje bolesti, *bolesni dohode – odilaze zdravi, čudesa bivaju, svaki Majku slavi...* Ali zbog nepoznatih razloga prestalo je hodočašćenje, kip je uklonjen, prestao je *Marian-ski put*, a kip je postavljen, upravo zazidan u *pendžeru* stare crkve. I tako je prošlo trideset godina. *Pristala pobožnost. O! tužna promina.*

Nakon toliko godina, opet novo čudo – parok Petar Brezarić objavio je da će održati propovijed o svetom Frančesku Serafinskom, a među ljudstvom dođe i jedna prekrasna žena, *pričudne lipote*, koja je svoj dar, duplir, dala župniku, s riječima: *"Moli se ti za me, i sve ljudstvo tvoje / da natrag dobijem ja viđenje moje!"* Kako je lijepa gospa došla, tako je i otišla, ali su je stigli jašeći prema Milenićanskom dvoru župnik i njegov pratilac, *drug*, ali je prikaza tada nestala. Nakon njegove smrti novi župnik Ivan Molitoris u susretu sa zagrebačkim biskupom Martinom Borkovićem, 1674. razgovara o čudesnim Gospinim kipovima u njegovoj biskupiji. Drugi sudionici razgovora su nabrojili mjesta gdje se nalaze čudotvorni kipovi: Volavje, Vukovina, Remete, Lobor. Biskup je pitao postoji li takva pobožnost u Bistri, a župnik je odgovorio da o tome *nejma nikakvo zlamenje*. Biskup se sjetio

*"Ja u školu iduć,
 I na Bistru ljudstvo polazeće sliduć*

*Ja isti dobro se i sada spominjam
 i mnogu gospodu u pameti imam,
 da sam š njima skupa s bosimi nogami
 na Bistricu išo, to valujem Vami".*

Poslao je zato u Bistru kanonika Stoklasu, i oni su našli

*U pendžeru u cerkvi zazidana kipa,
 kojeg samo lice iz zida se malo
 Marije Dvice tu se je poznalo.*

Pendžer, prozor, upravo ostavicu zidu, odzidali su i kip postavili povrh oltara. Tada im se objasnio i poziv nepoznate gospode, upravo naše Gospe, da *kip Majke Bistričke svog zadobi vida*, da opet bude viđena i poštovana. Nakon toga i opis prvoga čuda: pet godina zgrčena sirotica Mandalina Paulec dobila je milost, i sama je prišla oltaru. Drugo čudo – sedmorici sužnjeva u tamnici u Kaniži, u snu se ukaza Gospa, i potakne ih da se njoj pomole, i dadu zavjet, i nakon što su to učinili, negve su spale:

*I nut čuda! Gvozđa sama popucaše
 varoška se sama vrata otvaraše
 sama bez pomoći da su mogli izić
 i u Legrad sritno iz tavnice pobić.
 Nakon toga još dodatak zgodi:
 Da i dan današnji kako iz Horvacke
 tako kraljevine i naše slavonske,
 i od oboružne svuda Kompanjije
 domovine drage naše Slavonije
 polaze Bistricu, zavite čineći,
 Majku milostivu pobožno slaveći
 da niki na izgled lip, idu pišice
 posteći, moleći, do mista Bistrice...*

Slijede naputci kako se pripremiti na putovanje – hodočašće: Načini Marjanskoga putovanja na Bistricu, upravo priprava na sveto putovanje – hodočašće: Prije nego se od kuće na *put pojde*, treba slijediti neke dobre načine (upravo *odluke*): 1. Zadržava se u pravoj

*Put Marijanski
 u Bistricu
 požškog
 profesora
 Antuna Mihalja
 iz 1822. god.*

odluci, 2. Zadržava svoj život poboljšati, 3. Zlobu svom serdca ne imati, 4. Ne imati himbenosti, dvojnosti ili iskušavanje rad pomoći kod kipa ovoga.

Drugi dio podijeljen je na nekoliko molitava i jednu opomenu. Prva *Na istom putovanju marijanskomu kako se vladati imade*, započinje molitvom *Kada se iz doma na Božji put giblje*. Slijedi *Opomena*. Nakon nje još nekoliko molitava: *Molitva prvo nego se u crkvu unide*, *Molitva kada se u crkvu unide*, *Molitva prije ispovidi*, *Molitva posli ispovidi*. Tako do stranice 24.

Dio treći posvećen je ispovijedi: *Slidi ispovid. S kakvom pobožnostjom zaviti na Bistrici obveršiti se imade*, a koji započinje molitvom: *Na zafalnost sviuh dobarah do sada od Boga primljenih, osobito pako da nas je na pokoru počeka*, zatim još dvaput po dvije molitve, tj. prije ispovidi i potli ispovidi, prije pričesti i potli pričesti. Slijedi *Opomena* – *Kada se duplir* ili koji drugi dar na oltar Marije Bistričke postavlja. Pri kraju toga dijela *Molitva pobožna k pričistoj Divici Mariji Bistričkoj*. Posve na kraju još nekoliko molitava: *Molitva za rimskoga oca, sada Pija VII. papu, i sve duhovno Rimsko vladanje*, zatim *Molitva za Njihovu ekscelenciju gospodina biskupa zagrebačkoga, sada Maksimilijana Vrhovca*, i na kraju *Molitva za našega (sada vladajućeg) kralja Frančeska* – sve do stranice 34.

Četvrti dio nosi naslov *Svrha pobožnosti*, tj. završetak pobožnosti, ili upravo puta, hodočašća. Prva molitva je: *Kada iz crkve izlaziti hoćeš*. Nakon toga *Opomena kada se na Bistri pobožnost Marjanska dovrši: s kakvim načinom doma povratiti se i putem vladati ima*. Na kraju još jedna *Opomena kad se s puta Marjanskoga iz Bistrice dojde doma* – *Molitva* – do stranice 38.

Nakon ovih molitava i naputaka *Put Marijanski* ukazuju se nika čudesna i milošće kod kipa Marije Bistričke iskazane. Taj je dio započet dvanaestercima, u kojima se kaže da je više od četir sto (i još brojkom 400) mirakula biše, ali izabrano ih šest, a sva su napisana prozom: iz 1704. priča je o izbavljenju Dore Vrabelj iz turskoga sužanjstva: ona je zagovorom Majke Božje Bistričke oslobođena ropstva. Slijedi čudo o *slipcu* koji je progledao, u godini 1709., zatim još jedno čudo – izliječenje Marka Stipanovića od velike bolesti, padavice, zatim još znamenitije čudo iz 1751. kad je *dite mrtvo oživilo*, iz 1752. – opisuje se čudo kako je jedna djevojčica, nakon sedam godina, progovorila, godine 1753. kako je stanovita *divičica* mrtva oživila, i konačno 1762. o tome kako je vojak iz Doljne Slavonije, Brodske regimente, Marko Vlašić prošao kroz brojne ratne neprilike – na zagovor Majke Božje Bistričke – ostao živ, i koliko puta ga je Majka Božja Bistrička spasila. Na kraju i napomena: *Tko želi višje čudesah znati, neka se sam na Bistru potruđi, ondi će i u knjiga(h) najti, i na zidu maljana zadosta viditi*.

Od 44. stranice do kraja knjižice tiskane su *pisme* Gospine, tj. pjesme na čast Marije Bistričke – devet pjesama koje se pjevaju na poznate i tada popularne melodije. Pjesme je vjerojatno sastavio Antun Mihaly namijenivši ih pobožnoj publici, ali i zborovođama koji su trebali s crkvenim pjevačima te pjesme naučiti pjevati da ih svi vjernici prihvate, nauče i pjevaju, posebice na hodočašću u Mariju Bisticu, ali i na marijanske blagdane u svojim župama. Zanimljive su pjesme, odnosno *arije* latinskih pjesama. *Amare desinam, Patris sapientia, Miserere, O, felices peccatores, Ksaverio! Što tuguješ?* Toj je pjesmi autor Antun Kanižlić a objavljena je u njegovoj knjizi *Bo-goljubnost molitvena* (Trnava, 1766), i pjevala se na vlastitu ariju, na koju se može pjevati i Mihaljeva pjesma. (SPH, 26, 34). Zatim još jedna korizmena: *Conlusus haereo dum cruce video*, a zatim na "ariju različnu" tri pjesme, prva kojom se pjeva stihovana molitva *Očenaša*, druga s početnim riječima *Ave Maria*, a posljednja, također na ariju različnu, *Uzdisanje grišnika k Mariji Bistričkoj* – to je razgovor *grišnika* i Marije – do kraja knjige, do stranice 56.

Antun Mihaly priredio je, ili upravo prenio na "slavonski" jezik knjigu Petra Berkea o Mariji Bistrici. Sličnih je primjera bilo i ranije. Boltižar Mataković, kanonik i plebanus farne cirkve Blažene Device Marije vu Kaptolomu Zagrebečkom preveo iz slavanskoga na horvac-ki hižni jezik Naručnu knjižicu navuka kerščanskoga, koja je priti-skana vu Zagrebu po Antonu Jandera 1770. Na kraju toga katekizma tiskane su pjesme. Da li su to prijevodi sa štokavskoga na kajkavski – horvatski tek bi trebalo utvrditi.

Na poticaj marijanskih svetišta u 17. stoljeću rascvala se pobož-nost Blaženoj Djevici Mariji: spomenut ću samo dva – u Istri, u Sv. Petru u Šumi, gdje je u pavlinskoj crkvi proplakala 1721. Gospa, lijepa kopija Majke Božje Čenstohovske. Nakon toga uslijedila su hodočašća, a pavlini su dali u Beču izraditi sličicu u bakrotisku za hodočasnike, kao uspomenu, a nešto veću, također u bakrotisku za članove bratovštine. Na njima i prikaz samostana i crkve.

Slično i u franjevačkom samostanu u Kloštar Ivaniću, u kojoj je čudotvorna slika također pobožnim vjernicima uslišavala molitve. Franjevci su također utemeljili bratovštinu, naručili lijepu pristupnicu u bakrotisku, a u veliku *Knjigu čudesna Majke Božje Ivanečke* (Iva-ničke) upisivali su postignuta čudesna i milosti. Prva su se čudesna do-godila prije nego se počela pisati knjiga. Svi su zapisi nastali nakon obnove Ivaničke crkve 1757. i posebnoga čašćenja čudotvorne slike Blažene Djevice Marije, koja je – prema zapisu u *Knjizi čudesna* bila naslikana ("kipić namalan") 1664., ali je ta slika bila zametnuta iza oltara zbog nemara crkvenih službenika, ali valjda još više zato da se pokaže koliko je ova slika ("kip") bila poštovana već ranije ("prede nego se je vas ni jedan rodil"). To je bilo ono vrijeme o kome govore

*Put Marijanski
u Bisticu
požeškog
profesora
Antuna Mihalja
iz 1822. god.*

– 55 –

prva, nezabilježena čudesa, a o kojima svjedoče "vnoaga velika i strašna železja". To je ono vrijeme kad je upravo ovaj kraj bio u stalnom ratnom okruženju, a "železja" - okovi zarobljenika - podsjećaju na "one negdašnje stare boje i tabore s kervoločnem Turčinom ..."

Izabrana literatura

- BERKE, Petar, *Kinč osebujni slavnoga orsaga horvackoga, to jest Čudnovita pripečenja i osebujne milošće, kotere pri čudnovitom kipu Marije Bistričke*, Graz, 1775. pretisak, Marija Bistrica, 1995. priredio Alojz Jembrih
- BRAJČIĆ, Rudolf, *Marija među Hrvatima (Marijina svetišta u Hrvatskoj)*, Croatia Sacra, Arhiv za crkvenu povijest Hrvata, 11-12, Zagreb, 1943, str. 371-387.
- DEŽELIĆ, Velimir, st. *Kraljica Hrvata*, pjesme, Zagreb, 1936.
- GRGEC, Petar, *Sveta Hrvatska*, Zagreb,
- KANIŽLIĆ Antun, *Utočište blaženoj Divici Mariji ugodno i prijetno a nami vele koristno i potribno*. Na poštenje Gospe Almaške, Majke od utočišta nazvane, Mleci, 1759.
- KEMPF, Julije, *Požega, Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozima za slob. i kr. Grada Požege i Požeške županije*, Požega, 1910.
- Knjiga čudesa Blažene Djevice Marije Ivanečke*, rukopis u franjevačkom samostanu u Kloštar Ivaniću
- MIHALY, Antun, *Put Marianski na Bisticu k čudnovitom kipu Marije Bistričke u slavnom kraljestvu Horvatskomu*, Varaždin 1822.

Sažetak

Put Marijanski u Bisticu požeškog profesora Antuna Mihalja iz 1822. god.

U Slavoniji se u 18. i početkom 19. stoljeća, uz pisce iz svećeničkoga (redovničkog) staleža javljaju se i pisci iz svjetovnoga kruga (M. A. Relković, D. E. Bogdanić, A. Nagy). Među njima ima pisaca koji su napisali vjerske knjige. Tako je Stipan Lukić, koncipist kod Ugarske kraljevske komore u Budimu, izdao *Život gospodina Boga i Spasitelja našega Iskersta* (Budim, 1823.). Slično i Antun Mihaly koji je u Varaždinu (1822.) objavio knjižicu *Put Marianski na Bisticu k čudnovitom kipu Marije Bistričke u slavnom kraljestvu Horvatskomu*. On se predstavio kao profesor požeške gimnazije u gramatikalnim školama (razredima). O njemu se malo zna, jer su proučavaoci slavonske književnosti više pozornosti posvećivali piscima iz kleričkoga staleža.

Knjižica od 60 stranica ima četiri dijela. Prvi dio: povijest bistričkoga kipa ("statue") i njezinoga čudesnog otkrivanja: načini marijanskog putovanja na Bisticu (prije nego od kuće krenu na dalek put), molitva prije ulaska u crkvu i na izlasku iz crkve. Drugi dio: kako se hodočasnici imaju vladati. Zatim treći dio: Ispovid, tj. izvršavanje pokore i davanje zavjeta, različite molitve, a jedna i za zagrebačkog biskup Maksimilijana Vrhovca. Četvrti je dio: Svrha

(završetak) pobožnosti: molitve pri izlasku iz svetišta. Nakon toga, u prozi, opis nekoliko čudesa, od 1704. do 1762. godine. Na kraju su pjesme koje se pjevaju na određenu (poznatu) ariju. Narativni dio napisan je na štokavskoj ikavici, u dvanaestercima, s rimama na kraju dvaju stihova (aa, bb, često nezgrapnima). Knjiga je bila molitvenik za pobožne putnike. Sačuvana je malom broju primjeraka. Zanimljivo: nije sačuvana u franjevačkim knjižnicama u Slavoniji. To znači da je bila dobro prihvaćena, i dobro korištena, pa zato i "potrošena".

Abstract

The Marian Road to Bistrica, by Antun Mihalj, a Teacher from Požega (1822)

Slavonija, in the late 18th and early 19th century, bore witness to the rising number of authors (M. A. Relković, D. E. Bogdanić, A. Nagy) coming from a secular background rather than clerical circles. Among them there were some who penned some works on religious subjects. For example, Stipan Lukić, a legal drafter with the Hungarian chamber in Budim, published *Život gospodina Boga i Spasitelja našega Iskersta* (Budim, 1823). Similarly, in 1822 in Varaždin, Antun Mihaly published a booklet titled *Put Marianski na Bisticu k čudnovitom kipu Marije Bistričke u slavnom kraljestvu Horvatskomu*. Little is known about this grammar school teacher from Požega as the scholars of Slavonian literature invested most of their efforts into studying writers from the clerical ranks.

This 6-page booklet is divided into four parts. Part one: the history of the Bistrica statue and the miracle of its discovery, the road to Bistrica (before leaving home for a long journey ahead), and the prayer before entering and while leaving the church. Part two: proper conduct of the pilgrims. Part three: the confession, i.e. doing penance and making vows, various prayers, one of which dedicated to the Zagreb bishop Maksimilijan Vrhovac. Part four: The purpose (the closing part) of the devotion: prayers to be said while leaving the church. Next, there are prose descriptions of several miracles from the period between 1775 and 1762. At the very end there are hymns to be sung set on a particular (familiar) melody. The narrative portion of the text is written in the Shtokavian dialect with Ikavian accent, in dodecasyllabic verse, with fairly awkward double rhymes (aa, bb). The booklet was intended for devoted pilgrims, and there are only few remaining copies. An interesting fact is that there are no copies left in Slavonian libraries, which seems to indicate that it was so well-accepted and quite popular that none were left for archives.

Put Marijanski u Bisticu požeškog profesora Antuna Mihalja iz 1822. god.

Željko Vegh Nepoznati kajkavski molitvenik Križnog puta

U hrvatskoj kajavskoj književnosti prvi molitvenik Križnoga puta tiskan je u Zagrebu 1765. godine u tiskari Ferencza Xaveriusa Czeraushegua. Riječ je o prijevodu knjige znamenitog sveca, franjevca, Talijana Leonarda iz Porta Maurizija, koja je prvi put tiskana u Rimu na latinskom jeziku (*Via sacra ...*) 1748., a prijevod na kajkavskom iz 1765. glasi: *Put szvetoga krisa naipervo z-latinszkom jezikom od pobosnoga p. Leonarda imenuvanoga a Portu Mauritio iz osztrzesega reda Szvet. Ferencza vchinyenyi raztolmachen vezda pak na horvaczki jezik na chaszt Kristusseve Muke od jednoga Patra ovoga istoga Reda Provinczie Horvaczko-Kraynszke na szvetloszt dan* (primjerci molitvenika nalaze se u Franjevačkom samostanu u Samoboru i u Gradskoj knjižnici u Zagrebu). Drugo kajkavsko izdanje te knjige izašlo je u Zagrebu 1782., tiskar je Josef Karol Kotsche, a naslov glasi *Kratek nachin zverssiti Put szvetoga Krisa, kojegaje Odkupitel nass Kristuss Jesus od Dvora Pilatussa, do Gore Kalvarie smehki Kris noszech, zverssil. Razdelen na 14 Staczie, illiti Meszta, z-vsyrmi onemi proshenyami, kojasje pohajajuch szveta Mezta vu Jerusalemu, dobiti mogu, daruvan* (primjerak se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu). Treće izdanje također je tiskano u Zagrebu godine 1832. kod tiskara Ferencza Suppana, naslov glasi: *Kratek nachin zvershiti put szvetoga Krisa kojega je odkupitel nash Kristus Jesus od dvora Pilatusha, do gore Kalvarie smehki Kris noszech, zvershil* (primjerak se nalazi u Franjevačkom samostanu u Varaždinu).

Četvrto izdanje na kajkavskom izašlo je 1841. godine. Tada je u zagrebačkoj tiskari Franje Župana (pri Ferenczu Suppanu) otisnuta je na 48 stranica (format 14 cm) knjižica *Pobosnozt Puta Szvetoga Krisa ... koja pri po nyih excellenczii prepostuvanomu biskupu zagrebachkomu Juraju Haulik ponovlenoj gori Kalvarie pri Kapelli szv. Ferencza Xaver. poleg Zagreba, na odredyeny nyih excellenczie obvershavatisze ima, na XIV staczie iliti poztojalischa razdelena*. Iz naslova je vidljivo da je zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik pokrovitelj izdanja knjižice. Sačuvanih primjeraka molitvenika, koliko je meni poznato, nema u knjižnicama, primjerak koji je sačuvan moje je vlasništvo.

O tome što je prethodilo izdavanju Haulikovog molitvenika zapsala je Antonija Kassowitz Cvijić u članku "Sv. Ksaver kraj Zagreba", objavljenom u *Vijencu*, listu za književnost i umjetnost:

"Jednog se dana god. 1840. prema Šestinama odšetao novi zagrebački biskup i kasniji prvi zagreb. kardinal, dr. Juraj Haulik, rodom Slovak. Ugledavši ljepote ksaverske, mahom odluči, da zapuštenu crkvu popravi. Velikom je ljubavlju sam nadzirao, da se temelji kapelice solidno podziđu, da se u njih postave nove slike križnog puta u limu, ispred njih da se postave rešetke od hrastovine i nova klecala. Istrunule krstove Kalvarije izmijenio je kamenitima, a Spasitelju podao nov lijep lik. Trebalo je, da popravi i nutrinju crkve, krov koji je propuštao vlagu i kišu, i kvario vrijedne starinske klupe s bogatom ornamentikom u drvu. No grad Zagreb je od toga darežljivog crkvenog dostojanstvenika tražio toliko, a on u kulturne svrhe darovao tako obilato, da nije bilo sredstava za Ksaver. Po njegovoj želji gradski je magistrat naredio sv. Marku, da se u korizmi opet obdržavaju pobožnosti križnog puta, ali se naskoro i to zapustilo."¹

Dakle, zagrebački biskup, poslije nadbiskup Juraj Haulik, pokušao je pokrenuti pobožnost Križnoga puta na Ksaveru, i molitvenik Križnoga puta iz 1841. bio je važan dio Haulikovih pokušaja, koji nisu uspjeli.

Molitvenik Križnoga puta iz 1841. u svome se sadržaju razlikuje od prethodnih kajkavskih izdanja, molitvenik sadrži dvije novosti: prvo, promijenjeni su sadržaji molitava na nekim postajama, postaje Križnoga puta nemaju naslove, i drugo, dodane su Litanije od Muke i smrti Jezusa Kristusa te Litanije od žalosne Matere Božje.

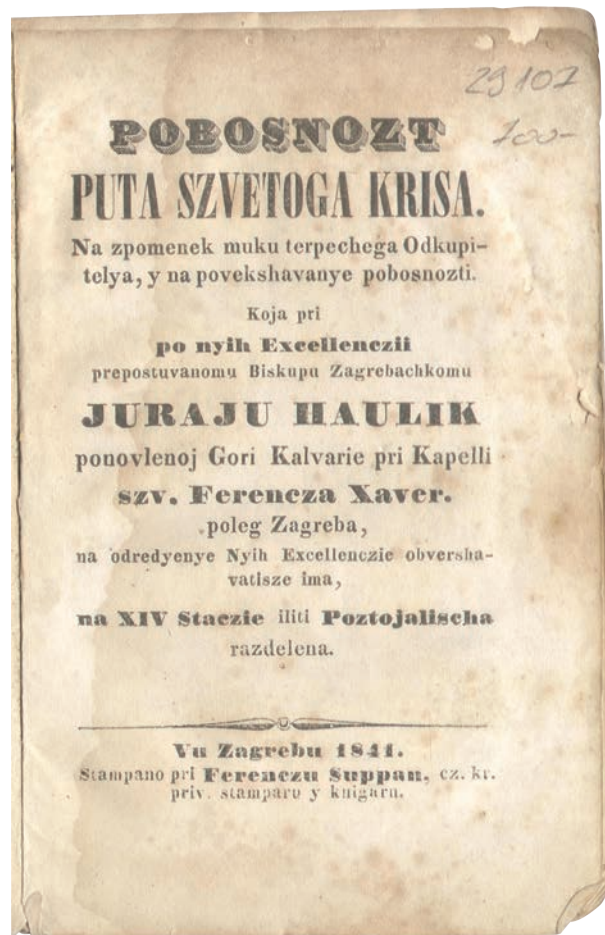
Poput prijašnjih molitvenika Križnoga puta, i Haulikov ima predgovor, u kojemu pisac molitvenika poučava vjernika da pomoću obavljanja pobožnosti Križnoga puta može zadobiti znatne Božje oproste od grijeha. Evo početka predgovora:

"Pobožni kerščeniki!

Pobožnost puta sv. Križa vpelana je na mestu one pobožnosti, koju Verni jednoč vu Jeruzalemu po zpunjavanju skrovnostih našega odkupljenja posvećena mesta pohađajuč zveršavali jesu. Z-ovum pobožnostjum zjedinjena bila jesu obilna prošćenja, koja potlam sv. Oci Pape takaj onem podelili jesu, koji vu Rimu, ali drugde za ovu odlučene Cirkve pohađali, i štacije sv. Križa, koje zveršiti vu Jeruzalemu nesu mogli, obveršavali budeju. (...)"² (ulomak)

- 1 Cvijić, Antonija Kassowitz. Sv. Ksaver kraj Zagreba. // *Vijenac*, god. III. (1925), knj. V/8-9, 184. str.
- 2 *Pobosnozt Puta szvetoga Krisa*, str. 3.

Poput drugih molitvenika, i Haulikov ima prethodnu molitvu, koja se moli na početku pobožnosti Križnoga puta:

"Jezuš, božanski navučitelj i odkupitelj moj! Vezda tebe na križnem putu tvojem sprevađati hoću, i samo nekoje muke tvoje pobožno premišljavati, koje ti na ovom putu za me, i za celo človečanstvo preterpel jesi. Duh tvoj sveti naj razsveti i jači mene, da z-pravum pobožnostjum, tebi na diku, i na hasen duše moje tebe vu življenju sledujem, i jednoč po blaženem koncu k-tebi dojdem, ter z-tobum, i z-vsemi izebranemi vu vsu vekivečnost radujem se."³

Zatim slijede postaje Križnoga puta – u molitveniku se nazivaju postajališćima. Kako u molitveniku postaje nemaju naslova, dao sam naslove, da bi bio jasniji sadržaj svake molitve. Većina molitava donijeta je u cijelosti, neke u ulomku, koliko je važno za razumijevanje sadržaja svake molitve. Ako je naveden samo ulomak iz molitve, to je označeno. Tekstove sam transkibirao, da bi današnjem čitatelju bili razumljiviji.

3 Isto, str. 5.

Postajališće I.

JEZUŠ MOLI NA GORI OLIVETANSKOJ

"(...) Ali ti ovoj žalosti, ovoj stiski na gori olivetanski nesi podlegel; ti vtekel si se k-molitvi, i vsa obladał jesi. Ti hitil si se na lice, i molil si: Otec! Ako je moguće tak vzemi posudu ovu od mene; metemtoga naj ne bude, kak ja hoću, nego kak ti hoćeš; - i Angel iskazal se je tebi iz neba, koj te objačil je. Ovo je on blaženi sad, kojega molitva donáša. Koj vu vremenu žalosti, koj vu vuri suprotivčine po molitvi k- Bogu obrača se, on ne ostaje prez batrivostí, ovako vse zlehkoti, i objačati. (...)"⁴ (ulomak)

Postajališće II.

JEZUŠ NA SMERT JE OBSUĐEN

"Sin Božji došel je bil na svet, da ljudi blažene včini; vsem iskazal je dobra, i bil je ista nedužnost. Ter vendar krivcem jednak je včinjnen; on na špotljivu smert križa obsudi se, i neje suprot govoril; on kakti krotka ovca pelja se na pogubljenje, prez da vusta bi odperl.

Nut, dušo moja! tvoj Jezuš daje tebi peldu, kak se zaderžavati moraš, kada bližnji tvoj proti tebi nezahvalen je, ali zlo od tebe misli, i govori. O moj Jezuš! čudnovita je tvoja krotkoča i ponoznost. Ti si Gospon neba i zemlje, ti si sudec živih i mertveh, Otec tvoj nebeski dal je tebi vsu moč, i ti nedužno optužiš se, i mučiš? Ti krivično optužiš se, i vusta ne odpiraš? Ja pako, kada i najmenša proti meni govorišu se, za dužnost si jemlem, da se branim, i to zato, kajti bludne temelje sveta, i gibanja moje svojljubnosti sledujem. Ali ti, o Jezuš! mene vučiš, da mudrost ovoga sveta, bedastoča je; - samo ti jesi vekivečna mudrost, ti imaš reči vekivečnoga življenja, tvojega navuka, i tvoju peldu od vezda nasledovati hoću; mučal budem kada krivično suden budem, iz ljubavi proti tebi ovo terpljivno podnašati hoću; po tom tvoju svetu muku poštvovati, i ove delnik postati, po tom za moje prešestne grehe zadovoljščinu, i za falingu, da bližnjega mojega tuliko puti krivično obsudil jesem, pokoru včiniti hoću. O moj Jezuš! podeli mi tvoju milošću, i kada me sudil budeš, naj me vu skvarenje porinuti."⁵

Postajališće III.

JEZUŠ VZEL JE KRIŽ NA RAME SVOJE

"Jezuš moral je Križa, na kojem vumreti je imal, sam na odlučeno mes-to smerti nositi; i on vzel je je ovoga terpljivno na svoja ramena, i nosil je ovoga prez da suprot bi bil govoril.

Nut duša moja! tvoj odkupitelj pred tobum ide, on je tvoj vođa, ovoga sledovati moraš, on sam te poziva, kada veli: koj moj vučenik biti hoće, on naj vzeme križa svojega, i naj sleduje mene. Put križa, istina je, je nevugoden, ali on pelja vu vekivečno življenje. O moj Jezuš! ti po putu križa vu odičeni stan Oca tvojega nebeskoga dospeti hoćeš; ti i mene pozivaš, da križa mojega za tobum naj nosim, kajti želiš, da i ja tvojega blaženstva delnik postanem. Ne dvojim, da ovo pravi put ne bi bil, ar ti jesi vekivečna mudrost, i ti meni drugoga bi bil pokazal, ako koj boljši bi bil. Ja želim vezda tebe sledovati, ar spoznajem, da samo ovak vu žitek vekivečni stupiti morem; - ali telo moje je slabo, ovo vse teškoče beži; vleči me anda z-zvojum milošćum za tobum, da na putu tvojeh zapovedih hodim, prez da

4 Isto, str. 7.

5 Isto, str. 8-10.

križov i teškoč strašim se. Ti prežmehkoga križa na ranjena ramena tvoja vzel jesi, da po tom mene na nasledovanje tvoje pelde geneš; pelda anda ova buduć naj mi pred očmi mojemi bude, i ja križa iz ljubavi proti tebi terpljivno nositi hoću; spomenuti se hoću, da zbog mojeh grehov vnogo više, i vekše križe zaslužil jesem, kak ti meni nalažeš, zmisliti se hoću, da nevolje ovoga sveta samo kratko kratkoterpne i lehke jesu gledeć na onu veliku plaću, koja vu nebu mene čaka.”⁶

Postajališće IV.

JEZUŠ PERVI PUT OPAL JE POD KRIŽEM

”Nut duša moja! Premisli kakov žmehki terh tvoji grehi za Sina božanskoga i odkupitelja tvojega bili jesu; ovi vćinili su njega na zemlju padati. Gospon neba, vsamogaći Bog iz ljubavi slab postaje; on želi vsega terha Križa počutiti, da ovak za tvoje grehe zadosta vćini, i tebe od skvarenja oslobodi, vu koje tebe tvoje nmanjoče i grehi porinuli jesu.

O moj Jezuš! kak čudnovita je tvoja dobrota, da se ti meni smiluješ! Vsi angeli i sveci naj te diću. Samo tvojoj miloserdnosti zahvaliti imam, da za na veke zgubljen nesem. Iz celoga serca ti zahvaliti hoću, kakti moga odkupitelja te valuvati hoću. Dika budi tebi, o ljubleni Zveličitelj! tvoja miloserdnost je prez konca. O daj mi po zaslužbih tvojega svetoga življenja jakost, da dužnosti moje z-kerščenskum stalnostjum ispunim.”⁷

Postajališće V.

SIMON CYRENEUS POMOGEL JE JEZUŠU KRIŽ NOSITI

”Šimona cirenskoga morali su pritirivati, da tebi, o Jezuš moj! koj pod žmehkom Križom vtrudil se jesi, ovoga nositi pomore. Opraštam to Šimonu, da on tebi ovu službu dobrovoljno izkazal neje; takaj mene k-tomu prisiliti bi bili morali! Ar o kak jako tersim se vsakomu križu vugnuti, ali ovoga osloboditi se! – Ja ne premislim, da vsaki Križ jeden zalog zveličenja je, ako ovoga terpljivno nosim. Kristuš moral je terpeti, i ovak vu diku svoju stupiti, hoću li se pako ja jednoč z njim skupa vu vekivečnom blaženstvu veseliti se, prez da vezda križa za njim nosim?

Zbudi se duša moja! Poglej vođu tvojega koj z-Križom pred tobum ide, premisli, da ona, koja ti terpiš, samo kratka i maloznamenujuća jesu gledeć na onu veliku plaću, koju Bog onem pripravil je, koji njega ljubiju. Tvoja milošća, o moj Jezuš! je vsamoguća, zbudi anda i vu meni duha oneh verneh slugov tvojeh, koji neizmerno veseliju se, ako iz ljubavi proti tebi terpeti moreju. Apostoli radovali su se, kajti vredni vćinjani bili jesu, za ime Jezua obšanost terpeti.”⁸

Postajališće VI.

VERONIKA JE PODALA JEZUŠU RUBEC, ZA SVOJ OBRAZ OBRISATI.

”Kak darežljivo naplaćuje ljubljani Zveličitelj malu službu, koju njemu Veronika iskazala je! On pusti kipa obraza svoga na rupcu kojega njemu ova iz pomiluvanya podala je. O Jezuš moj Odkupitelj, i Zveličitelj! Ja sem siromaški, i nikaj ti dati nemrem; dapače ja dohađam k-tebi, da pri tebi jednu milošću isprosim; ah iskaži se milostivnoga proti meni, i zasadi muku

6 Isto, str. 11-13.
7 Isto, str. 13-14.
8 Isto, str. 15-16.

tvoju vu dušu moju tak, da ova iz ove nigdar više neznikne. Tvoja muka bude mene vu žalosti batrivelu, vu slaboči jačila, od greha odvrćala, na zahvalnost zbudavala; meni pokazala, kak jako ti greha odurjavaš, i kak neizmerno ti mene ljubiš. (...)”⁹ (ulomak)

Postajališće VII.

JEZUŠ DRUGI PUT OPAL JE POD KRIŽEM

”Zmućen padaš ti, o Jezuš moj! drugi put pod terhom križa. Ovo spomina mene iz povračka vu stare grehe moje. Ah! Kuliko puti obećal sem tebi, da grehe, z-kojemi tebe zbantuval jesem, više vćinil nebudem, ter vendar vsigdar ove zopet vćinil jesem! Je li ne bude tvoja miloserdnost, koju do vezda tak zlo potrebuval jesem, jedenkrat tvojoj pravićnosti povdal se, i mene nevoljnoga, kak ovo zaslužil jesem, skvariti se pustila? Ah jači me, o Jezuš! I daj mi milošću, da moje obećanje vu budućem zveršeneše spunim.”¹⁰

Postajališće VIII.

JEZUŠ TRETI PUT POD KRIŽEM JE OPAL.

”Tri puti opal si ti, o Jezuš! pod Križom; i vsigdar zopet si se vstal, i vzel križa na ramena tvoja, ter nosil njega do mesta smerti. Vćinili su z-tobum i vezda tak nećlovečno, kak i predi, i ti podnašaš vsa z-terpljivnostjum i z-ljubavjum.

Po tom ti, o Jezuš! mene vučiš, da, kada teškoča križa vu meni neterpljivnost zbudi, i ja neterpljivnost naj pokajam, križa zopet dragovoljno vzemem, i tak dugo terpljivno nosim, doklam ti za dobro najdeš, da ovoga od mene vzemeš. Po tvojoj krotkoči i ljubavi proti onem, koji pri tvojem padanju z-tobum nećlovečno baratali jesu, pokazuješ ti meni, da ti ne jedenput oprašćaš, nego terpljivno na pokoru grešnika čakaš, njega ljubljeno na povraćanje pozivaš, i takaj po tulikeh oskrunjenih obećanjih jošće pripraven jesi, njega vu milošću prijeti, ako on po pravoj pokori k-tebi povraća se. O kak čudnovita je tvoja dobrota, moj Odkupitelj! Zaisto ti nečeš smert grešnika, nego ti hoćeš, da se oberne, i žive; pri tebi je miloserdnost, i obilno odkupljenje. Nigdo anda zbog vnožine i velikoče svojeh grehov naj se ne boji k-tebi dojtji; kak berže grešnik istinski i pokorno k-tebi povraća se, taki našel bude on vu tebi miloserdnoga i ljubljenoga Oca; ti vsigdar jesi pripraven njega prijeti, i tvojem blaženem pribrojiti, dapače ti veseliš se zverhu njegovoga povračka, kak se Otec zverhu sina veseli, kojega zgubil, i za dugem iskanjem zopet našel je. O Jezuš, tvoja miloserdnost je prez konca!”¹¹

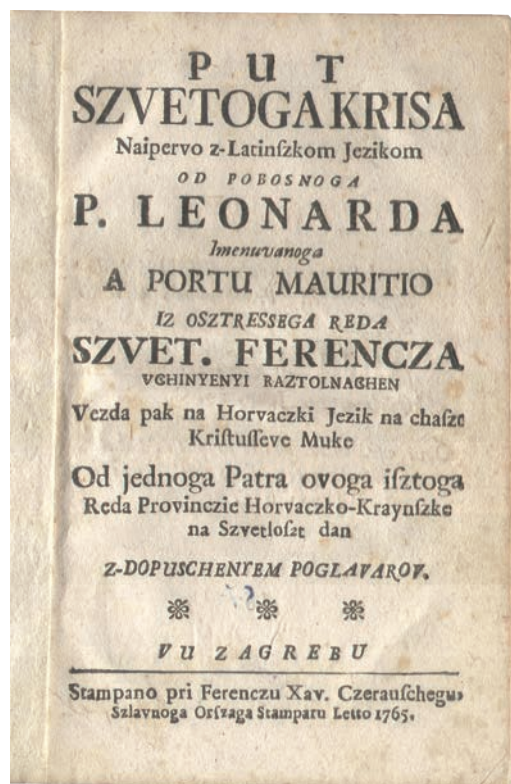
Postajališće IX.

JEZUŠ BIL JE NA KRIŽ PRIBIT

”Kak velika morala je bol Jezua biti, kada njemu ruke i noge kervoločno z-čavli prebite bile jesu! O moj Zveličitelj! ti vre tulika terpel jesi, ti na gori olivetanski kervavom potom smertnu stisku podnesel, ti na nećlovečni način bićuvan bil jesi; tim z-najvekšum kervoločnostjum z-ternjem korunjen, ti nemiloserdno z-šakami tućen bil jesi, i vsa ova podnesel si terpljivno za moje odkupljenje. O moj Jezuš! vklanjam se tebi, i hvalim tebi za tvoju

9 Isto, str. 17-18.
10 Isto, str. 19-20.
11 Isto, str. 20-22.

neprešesnu ljubav – ter kada tulika za me preterpel jesi, tak nedopusti, da cena tvoje svete muke pri meni prez hasni bude. Po rani tvoje leve noge prosim tebe za oproštenje vseh grehov mojih; po rani tvoje desne noge, vodi mene na putu zapovedih tvojeh; po rani tvoje leve ruke, nakinči mene z-zasluzbami i z-krepostjami; po rani tvoje desne ruke, postavi mene na sudni dan z-vsemi izebranemi na desnicu tvoju, i primi mene z-njimi vu vekivečna veselja.”¹²

Postajališće X.

JEZUŠ JE SV. KRIŽEM ZDIGNJEN, I NA NJEM VMERL.

Vezda vidim tebe Zveličitelja mojega na Križu visečega i čujem, kak za grešnike Ocu kričiš: "Otec! Oprosti njim, ar ne znaju, kaj činiju," – i kak z-tobum visečega milostivno prijemlješ, govoreći: "danas jošće budeš z-menum vu Paradizušu."

Vsa jesu vezda doveršena; posel mojega Odkupljenja je dokončan, Zveličitelj moj predaje dušu vu ruke Otca svoga nebeskoga. Ti si sada vumerl, o moj Jezuš! i ti si iz ljubavi proti meni vumerl. – Križ, i rane tvoje kričiju vezda meni, da po tebi z-Otcem tvojem pomirjen jesem, i da ne samo od skvarjenja oslobođen, nego da takaj odvetek neba včinjen jesem. Vezda, o Jezuš! ja takaj svetu vumreti, i tebi samomu živeti hoću; raspinjati hoću poželenja moja, i telo moje naj me više ne bude vkanilo; pri navalenju neprijateljov mojih vu rane tvoje bežati hoću. Ti za segurnost moju jošće tvoja

12 Isto, str. 23-24.

sveta rebra odpreti dal jesi, vu ovoj svetoj rani hoću ja vu tvojoj ljubavi živeti, vu ovoj želim vu tvojoj ljubavi vumreti.”¹³

Postajališće XI.

JEZUŠ BIL JE IZ KRIŽA VZET, I VU NARUČAJ MARIJE POSTAVLJEN.

"Kuliku bol serdca morala je žalostna mati Maria čutiti, kada mertvo telo Sina njenoga iz križa vzeli, i vu naručaj njen postavili jesu! Vezda jesi ti, o presveta Devica! zaisto mati žalostih, kada jedino ljubljenoga sina zgubila jesi. Dopusti mi, o Marija! da žalosti tvoje delnik budem, i pred tobum zverhu smerti tvojega i mojega Jezuš suze točim, i njegve svete rane kušnem. Ja, istina je, tebi nebi se približavati moral, pokedob tvojega najljubljeneseha sina po mojih grehah na smert dopeljal jesem; ali premisli, o ljublena Mati! da sin tvoj jošće na Križu za me Otca svoga nebeskoga prosil, i vu Janušu takaj mene tebi za sina predal je: ti si anda pod križom moja mati postala; oberni anda miloserdne oči tvoje na me, i čuvaj me vsako vreme vu tvojoj materinskoj Obrambi; zadobi mi pravu žalost za vse grehe moje, i onoga svetoga straha, da vu budućem greha bolje, kak istu smert bežal budem; isprosi mi milošću da muku Sina tvoga, i žalost tvoju vsigdar gliboko vu serdцу zasađenu občuvam.”¹⁴

Postajališće XII.

SVETI JEZUŠEV KRIŽ.

"Kuliko puti križa zapazil budem, tak spomenuti se hoću iz onoga križa, na kojem ti, o Jezuš Odkupitelj moj! za me vumerl jesi. Iz glubine serdca moga tebi vsigdar zahvaliti hoću, da ti zato, da mene od vekivečnoga skvarjenja oslobodiš, z-smertjum Križa vumreti jesi hotel. Kajti pako meni tvoja smert križa nikaj hasnila, dapače mene vekše kaštige vrednoga pred tobum bi včinila, ako po vsevdiljnom grešnom življenju mojem vrednost muke i smerti tvoje oskrunil budem; tak pri pogledu Križa tvoga vsigdar žalost za grehe moje vu meni zbuditi hoću, i tverдно dokončati, za ove pravu pokoru včiniti. K-tomu mi podeli tvoju svetu milošću po tvojem svetem Križu, i žuhkoj smerti, koju na ovom preterpel jesi.”¹⁵

Postajališće XIII.

JEZUŠ BIL JE V-GROB POLOŽEN

"O Jezuš moj! siromaški bil si rođen, siromaški jesi živeli, vu najvećem siromaštvu jesi na križu vumerl, i najzadnič položeno je mertvo telo tvoje vu ljudski grob. Medtemtoga od ovud jesi se odičeno gore vstal, i vu kraljevstvo tvoje nebesko zastupil. Vu tvojem siromaštvu skriti su anda oni pravi kinči nebeski; - vsa vremenita prehađaju; ova vu smerti ostaviti moramo, i kaj bude onda komu hasnilo, ako i celoga sveta zadobil je, ako vu zaslužbih i krepostih pako siromaški bil je, i zadnjič vekivečno blaženstvo zgubiti bi moral?

O moj Jezuš! podeli mi pravo spoznanje, da vremenita odurjavam, i oveh samo na zadobljenje vekivečnoga blaženstva uživam se. Včini, da samo za krepostjum hlepim, i ovu preštímavam, da si za najvećše poštenje deržim, ako vu siromaštvu, vu zametavanju, i vu križu tebe nasleduva-

13 Isto, str. 24-26.

14 Isto, str. 26-28.

15 Isto, str. 28-29.

ti morem. Dojdi, o Jezuš! vu serdce moje, i nastani se vu ovom; ovo je siromaško vu krepostih, ali ti ovo z-nebeskemi dari, i z-krepostmi nakinčiti moreš. Ako samo tebe imam, tak vsa imam, ti si Bog moj, i odvečtvo moje vu vsu vekivečnost.”¹⁶

Postajališče XIV.

JEZUŠ JE OD MERTVEH GORE STAL

”Tvoje presveto Telo, o moj Jezuš! bilo je položeno vu grob, ali ostalo je samo do trejtoga dana vu ovom, gde nazad oživel, i odičeno iz groba izišlo je. Ti vezda vse nepriatelje tvoje obladal jesi, i Bog tebe zverhu vseh podigel je; ti se jesi od mertveh gore stal, i vezda takaj ja zevsema vpučen jesem, da po moji smerti vekoma vu prahu mojem ležal ne budem! Ja čutim, da nevmertelen jesem! Duh, koj vu meni prebiva, vekoma žive, i takaj ovo vmertelno telo jednoč po tvoji jakosti nevmertelno bude. Kak segurno je, da ti živeš, i vekoma živeš, ovak je takaj segurno, da i ja živel, i vekoma živel budem. Kak nedvojeno je, da ti groba ostavil, i odičeno gore stal se jesi, ovak i ja jednoč na reč tvoju groba ostavil, i odičeno na vekivečna veselja nebeska stal se budem, ako vezda po krepostnem kerščanskem življenju mene oveh vrednoga včinitim.

Po tvojem gostovanju objačen, o moj Jezuš! smrt za me strašnoga više nikaj nema, samo budi mi na pomoč, i jači me, da z-pobožnem serdцем vseudilj jedno sveto i nedužno življenje vodim, prez kojega blaženstvo nemoguče je; i včini da z-stalnostjum vsaku hmanjoču, koja vu skvarjenje pelja, bežim. Ne dopusti, da i kada spozabim se, da tebe, Gospona i Navučitelja mojega vu kreposti nasledovati, i tebi spodoben biti moram, ako vekivečnoga blaženstva, i Dike tvoje delnik postati hoču; ar kaj ovde sejem, onde žel, kaj ovde za vekivečnost zaslužil, onde odičeno i obilno naplačeno bude. Amen.

Otec naš...”¹⁷

Na kraju pobožnosti Križnoga puta je završna molitva upućena Bogu, kojom molitelj moli za oprost grijeha:

Alduvanje

”Bog Otec nebeski! Primi z-dopadnostjum, kaj vezda včinitil jesem. Ja nekoje oneh vnogeh i velikih muk premišljaval jesem, koje tvoji jedinorođeni Sin za nas grešnike preterpel je. Po oveh te prosim, oprost mi vse grehe moje, kak takaj vse kaštige, koje za ove zaslužil jesem; dopusti, da oneh proščenjnih delnik postanem, koja sveta Mati Cirkva onem podeluje, koji muku terpečega Zveličitelja na svetem križnem putu pobožno premišljavaju. Ja pripraven jesem z-tvojum milošćum za vse grehe moje pokoru včiniti; ali kaj slaboča moja nepremore, kaj mojoj lastovitoj pokori zmenka, to naj nadomeštaju zaslužbe Jezuš Kristuš Sina tvojega, koj z-tobum žive i kraljuj na veke. Amen.”¹⁸

Molitve koje vjernik izgovara na Križnome putu u Haulikovom molitveniku u stvari su dramatični dijalozi moliteljevi s vlastitom dušom, koju nagovara da šutke, pokornički, prihvati svoj križ i da ga nosi. Stoga se u pobožnosti Križnoga puta Haulikovog molitvenika, za razliku od prijašnjih kajkavskih izdanja, više naglašava važnost Isusovog Križa, što najbolje uočavamo ako usporedimo nazive postaja iz prijašnjih izdanja s nazivima u Haulikovom molitveniku (u lijevom stupcu su nazivi postaja iz izdanja Križnoga puta tiskanog 1765., a u desnom stupcu su naslovi postaja u Haulikovom molitveniku, koje sam im dao prema sadržaju svake molitve; sivo ispunjeni okvir u lijevom stupcu označava one postaje koje se ne pojavljuju u Haulikovom molitveniku, nego postoje samo u prijašnjim izdanjima, a bijelo ispunjeni okvir označava postaje Križnoga puta koje se pojavljuju u Haulikovom molitveniku):

I. MESTO Jezuš je na smert obsuden.	POSTAJALIŠTE I. Jezuš moli na Gori olivetanskoj.
II. MESTO Jezuš vzel je Križ na rame svoje.	POSTAJALIŠTE II. Jezuš je na smert obsuden.
III. MESTO Jezuš prvi put opal je pod Križem.	POSTAJALIŠTE III. Jezuš vzel je Križ na rame svoje.
IV. MESTO Jezuš zestal je svoju žalosnu Majku.	POSTAJALIŠTE IV. Jezuš prvi put opal je pod Križem.
V. MESTO Simon Cyreneus pomogel je Jezušu Križ nositi.	POSTAJALIŠTE V. Simon Cyreneus pomogel je Jezušu Križ nositi.
VI. MESTO Veronika je podala Jezušu pečicu, za svoj obraz obrisati.	POSTAJALIŠTE VI. Veronika je podala Jezušu rubec, za svoj obraz obrisati.
VII. MESTO Jezuš drugi put opal je pod Križem.	POSTAJALIŠTE VII. Jezuš drugi put opal je pod Križem.
VIII. MESTO Jezuš batrovil je one Jeruzalemske žene.	POSTAJALIŠTE VIII. Jezuš treći put pod Križem je opal.
IX. MESTO Jezuš treći put pod Križem je opal.	POSTAJALIŠTE IX. Jezuš bil je na Križ pribit.
X. MESTO Jezuš bil je do gologa slečen, i žučjum napajan.	POSTAJALIŠTE X. Jezuš je Sv. Križem zdignjen, i na njem vmerl.

Nepoznati kajkavski molitvenik Križnog puta

– 67 –

16 Isto, str. 30–31.

17 Isto, str. 32–34.

18 Isto, str. 35.

XI. MESTO

Jezuš bil je na Križ pribit.

POSTAJALIŠTE XI.

Jezuš bil je iz Križa vzet, i vu naručaj
Marije postavljen

XII. MESTO

Jezuš je Sv. Križem zdignjen, i na njem
vmerl.

POSTAJALIŠTE XII.

Sveti Jezušev Križ

XIII. MESTO

Jezuš bil je iz Križa vzet, i vu naručaj
Marije postavljen.

POSTAJALIŠTE XIII.

Jezuš bil je v-grob položen

XIV. MESTO

Jezuš bil je v-grob položen.

POSTAJALIŠČE XIV.

Jezuš je od mertveh gore stal

Na kraju, iz Litanija Matere Božje jedna pjesma:

Plač B. D. Marije

Popevka korizmena

Staše Mati kruto tužna,
Poleg križa ter žalosna,
Sinka raspetog gledeč.

Koje Dušu su nevoljnu,
Bogu kruto tak povoljnu,
Meč žalosni prebol je.
Kad od tuge pogibala,
Na pol kakti vumirala,
Mati Sina Božjega.

Gdo bi mogel plač zderžati,
Kad je Sinka svoga Mati,
Tako žuhko plakala.

Za človeka tak grešnoga,
Videč na križ raspetoga,
Sinka svoga dragoga.

Pervo ružno zmučenoga,
Za tem od vseh puščenoga,
Vu tolikoj nevolji.

Malo potlam je videla,
I vu naručaj prijela,
Sinka mertvog iz križa.

O predraga Božja Mati,
Daj mi žalost tvu spoznati,
Tvoga Sinka milujuč.

Daj da z-tobum njega ljubim,
Da moj grešni žitek kudim,
Za grehe se žalujuč.

Razgrej ljubav serdca moga,
Da se bojim Sinka tvoga,
Zbantuvati od sada.

To mi draga Majka dobi,
Moje serdce tak prebodi,
Da se žuhko rasplačem.

Ja te prosim zdigši ruke,
Da njegove svete muke,
Z-menum sada podeliš.

Da ja z-tobum suze točim,
I z-suzami obraz močim,
Doklam grehe operem.

Poleg križa želim stati,
Pri njem stalno ja obstati,
Doklam budem na svetu.

Draga Majka rastužena,
I od plača vsa zmučena,
Mene sada pomiluj.

Kad te lepo drago prosim,
Da Kristušev križ ja nosim,
Ar ga ljubim iz serdca.

Včini, da me križ ponovi,
I presladka kerv napoji,
Sinka tvoga dragoga.

O Marija ti si Mati;
Dostoj mi se iskazati,
V onom skradnem vremenu.

Kada pojdem pred strašnoga,
Boga Sudca pravičnoga,
Zadnji račun davati.

Moli za me Majka mila,
Kojega si porodila,
Jezuša ljeblenoga.

Sprosi grehov oproščenje,
Večno Duše zveličenje,
Da se z-tobum veselim.

Da gda Duša z-tela zide,
Onda pomoč naj tva pride,
I tak budem zveličen.

Sažetak:

Nepoznati kajkavski molitvenik Križnog puta

Godine 1841. u zagrebačkoj tiskari Franje Župana (pri Ferenczu Suppanu) otisnuta je na 48 stranica knjižica *Pobosnozt Puta Szvetoga Krisa ... koja pri po nyih excellenczii prepostuvanomu biskupu zagrebachkomu Juraju Haulik ponovlenoj gori Kalvarie pri Kapelli szv. Ferencza Xaver. poley Zagreba, na odredyeny nyih excellenczie obvershavisze ima, na XIV staczie iliti poztojalischa razdelena*. Iz naslova je vidljivo da je zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik pokrovitelj izdanja knjižice. Rad donosi kratki pregled kajkavskih izdanja molitvenika Križnoga puta, od prvoga izdanja 1765. do četvrtoga 1841. godine te tekst molitvenika u transkibiranom obliku. Specifičnost Haulikovog molitvenika je dramatičan razgovor između vjernika i njegove duše, koju molitelj nagovara da prihvati nošenje križa. Iz te razlike proizlaze i neke druge razlike, koje se iznose u radu.

Abstract

A Little Known Kaikavian *Way of the Cross* Prayer Book

In 1841, in a printing shop in Zagreb owned by Franjo Župan (Ferencz Suppan), a 48-page booklet was printed, its title reading: *Pobosnozt Puta Szvetoga Krisa ... koja pri po nyih excellenczii prepostuvanomu biskupu zagrebachkomu Juraju Haulik ponovlenoj gori Kalvarie pri Kapelli szv. Ferencza Xaver. poley Zagreba, na odredyeny nyih excellenczie obvershavisze ima, na XIV staczie iliti poztojalischa razdelena*. As this title clearly indicates, it was the Archbishop of Zagreb, Juraj Haulik, who sponsored the publication of the booklet. This paper includes a short overview of Kaikavian editions of this Way of the Cross prayer book, since its first publication in 1765 to the fourth one in 1841, in addition to the transcript of the prayer book text. A feature that makes Haulik's prayer book so special is the intensity of the dialogue between the devotee and his soul in his appeals to the soul to accept the burden of the cross. This particular distinction is a source of some other differences, which are analysed in this paper.

Sanja Prijatelj Prikazivanje *Muke* *Isusove* u Vrbovcu

Uvod

Godine 1634. u Oberammergau, alpskom seocetu u Bavarskoj, održane su prve pasionske igre kao zahvala Bogu što je seljane godinu prije spasio od kuge. Ta se tradicija nastavila do danas te se proširila i u druge dijelove Europe ujedinjujući ljude u ljubavi prema Isusu Kristu.

Gotovo je nepoznato da su u malom prigorskom mjestu Vrbovcu 1913. i 1914. godine također održane ove svečanosti pod nazivom *Muke Isusove* na inicijativu župnika Stjepana Pavunića, Zmaja Vrbovečkog, crkvenog i društvenog djelatnika te saborskog zastupnika.

Životni put Stjepana Pavunića

Svećenik Stjepan Pavunić rođen je u Virju 1875. godine gdje je polazio osnovnu školu, a gimnaziju u Bjelovaru i Zagrebu. Već kao đak počeo je pisati za lokalne listove te Harambašićev *Preporod*. Završio je Bogoslovni fakultet u Zagrebu, za svećenika je zaređen 1900. godine, a mladu je misu služio u rodnom Virju. Kao kapelan službovao je u Jamnici, Miholcu, Vrbovcu i Krapini. Godine 1911. postao je župnikom u Vrbovcu u kojem je uspješno djelovao do 1924. godine. Uz njegovo zalaganje u Vrbovcu je ponovno počela raditi Hrvatska seljačka zadruža koju je osnovao još 1905. godine za vrijeme kapelanskog staža. Na njegov poticaj osnovano je i *Hrvatsko pjevačko društvo "Petar Zrinjski"* na uspomenu na hrvatskog mučenika Petra Zrinskog koji se 6. lipnja 1621. rodio u Vrbovcu. Bio je član Dobrovoljnog vatrogasnog društva te Školskog odbora. Osnovao je djevojačko društvo "*Marijina kongregacija*" čije su članice nekoliko puta prikazivale igrokaz "Mučenice Kristova, oprosti mi!". Godine 1913. utemeljio je *Društvo katoličkih muževa "Vojska srca Isusova"*. Društva su s vremenom dobila svoje stjegove koje je blagoslovio župnik Pavunić. Članovi ovih društava sudjelovali su na crkvenim svečanostima, pjevačkim smotrama i koncertima te drugim kulturno-prosvjetnim događanjima. Uz spomenute pasionske igre velikim zalaganjem i zaslugom župnika Pavunića početkom 1914. godine održan je i tečaj za kućanice u Vrbovcu. Tečaj je vodila Ema Matijašić, učite-

ljica više djevojačke škole iz Zagreba. Ondašnji vrbovečki liječnik dr. Josip Heininger držao je predavanja iz higijene i prve pomoći s praktičnim vježbama. Pavunić je polaznicama tečaja govorio o vođenju kućanstva i seoskog gospodarstva. Bio je član Starčevićeve pravaške stranke. Godine 1913. izabran je za hrvatskog narodnog zastupnika u Saboru te je prvi u njemu govorio o potrebi proslave 1000 godišnjice hrvatskog kraljevstva. U Saboru ostaje do njegova nasilnog ukinuća 1918. godine.

Godine 1924. Pavunić postaje koprivnički župnik, kasnije i dekan Koprivničkog dekanata. Uhićen je u Koprivnici u lipnju 1945. godine te osuđen na smrt strijeljanjem, ali mu je ubrzo smrtna kazna preinačena u dvadesetogodišnju kaznu zatvora. Kaznu je izdržavao u logoru u Velikoj Pisanici te kaznionici Stara Gradiška. Od 1947. robijao je u Lepoglavi ministrirajući nadbiskupu dr. Alojziju Stepincu kod svetih misa. Godine 1951. godine bio je pomilovan i pušten na slobodu. Umro je u Koprivnici 1959. godine gdje je i pokopan.

Pasionske igre

U rujnu 1912. godine Pavunić je bio na Euharistijskom kongresu u Beču gdje je u Gradskom kazalištu (Burger Theater) gledao kazališnu predstavu tzv. duhovnu igru *Muke gospodina našega Isusa Krista*. *Muke Isusove* su prikazivane po uzoru na pasionske igre iz Oberammergaua, a Pavunića su se iznimno dojmile. Kako je početkom 1913. godine u Vrbovec došao novi kapelan Mihovil Ivšić, koji je bio nadaren za glazbu i pjevanje, Pavunić mu je odmah ponudio dirigentsko mjesto u *Hrvatskom pjevačkom društvu "Petar Zrinjski"*. Ivšić je prije dolaska u Vrbovec boravio kraće vrijeme u Njemačkoj pa je tako u gradu Erlau gledao predstavu "*Muke Isusove*". Podijelivši zajedničku radost viđenim pasionskim igrama, odlučio je održati predstavu u Vrbovcu. Tekst predstave napisao je Ivšić prema njemačkom originalu teksta igara koje je gledao u Erlu. O tome Stjepan Pavunić piše: "U lijepo hrvatsko ruho obukao je to divno djelo včl. gosp. Mihovil Ivšić. U međusobnom razgovoru za unapredjenje vjerske naobrazbe i čuvstva dodjismo na ideju da prikazujemo u Vrbovcu *Muku Isusovu*." Ivšić je radnju obradio u devet činova, tekst započinje prikazom Adama i Eve te završava Isusovim uskrsnućem.

U rukopisnom dnevniku župnika Pavunića zabilježeno je da je održano nekoliko sastanaka u župnom dvoru na kojima su dogovarani detalji održavanja ovakvo zahtijevnog događanja. Na sastanku 22. srpnja 1913. uži organizacijski odbor u kojem je, uz Pavunića, bio općinski načelnik Josip Kašaj, liječnik dr. Julijo Heninger, ljekarnik Mirko Novak, posjednik Šandor Berković, kapelan Mihovil Ivšić te bilježnik Stjepan Bališa zaključeno je da će se prva predstava *Muka*

Prikazivanje Muke Isusove u Vrbovcu 1913. — Isus ulazi svečano u Jeruzalem.

Prikazivanje Muke Isusove u Vrbovcu 1913. — Juda izdaje Isusa.

Prikazivanje Muke Isusove u Vrbovcu

Isusovih odvijati 3. kolovoza 1913. godine. "Početak predstave bit će u 10 sati prije podne i trajat će do 1 ½sat poslije podne. Nastavak u 2 ½ sata poslije podne, a sažetak oko 5 sati popodne. Ulazne karte imaju se prodavati na više mjesta tako da bude pridošlim gostima prilika pružena da bez poteškoća svaki do karte doći može. Velečasni gospodin Pavunić predlaže da se na dan predstave Vrbovec u svečano ruho stavi. Prisutni oduševljenjem zaključuju da se imaju pozvati mještani vrbovečki da svoje kuće okite hrvatskim barjacima i da uobće što veća čistoća u mjestu vlada, zatim da občinsko poglavarstvo odredi da se na dan ove rietke slave za Vrbovec bude grovalo iz mužara, da se pobrine za red i osobnu slobodu za pridošle goste kako bi se u mjestu što slobodnije kretali i da što lijepši utisak ponese iz našeg ubavog i lijepog Vrbovca. Ujedno da se pozove Dobrovoljno vatrogasno društvo koje će prigodom predstave izaslati stražu."

Prikazivanje *Muka Isusovih* bio je za Vrbovec veliki događaj. Predstave su igrane u dvorani Zemaljske zajednice u centru mjesta koja je mogla primiti više stotina ljudi. U predstavama je glumilo lokalno stanovništvo, stotinjak naturščika, članova *Hrvatskog pjevačkog društva "Petar Zrinjski"*, *Marijine kongregacije* i *Vojske Srca Isusova*, društava čije je osnivanje potaknuo župnik Pavunić te ih vodio. Glumce je uvježbavao kapelan Milan Ivšić te župnik Pavunić, a režiser je bio Juraj Dević. Kostimi su posuđeni u Hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu.

Pavunić navodi: "Medju seljacima u Vrbovcu za igru bio je najviše oduševljen seljak Mato Kos iz sela Prilesja. Bistar čovjek, bogobojazan, marljiv, pošten i ugledan u svom selu. Za sobom poveo je mnoge iz svog sela. Osobito je Matu Kosa štovao i volio seljak Pavao

Kolić koji je preuzeo ulogu Horebala, najvećeg krvnika Spasiteljeva. Ulogu Marije imala je Pavica Domaćina, najbolja djevojka u vrbovečkoj okolini, starija, pobožna i razborita. Umrla je u glasu velike pobožnosti 1924. dok je Mato Kos umro za vrijeme rata navršivši 33 godine. Ulogu Kajfe prikazivao je Janko Belaj, ulogu Jude Iskariota Franjo Gaščić, ulogu vel. svećenika Aoe Mato Kluković, ulogu Petra Gjuro Rusan, ulogu Marije Magdalene Katarina Jambrač itd."

O predstavi pišu Narodne novine 12. kolovoza 1913. godine: "Kako nam se javlja iz Vrbovca prekjučer je poslijepodne ponovno ondje prikazana "Muka Isusova" s liepim uspjehom. Gledalište je bilo prenapunjeno. Prikazivanju su među ostalim prisustvovali intendant kr. zem. hrv. kazališta g. pl. Treščec i ravnatelj g. Bach. Medju pojedinim slikama svirala je glazba c. i kr. 53 pješačke pukovnije. Režiser g. Juraj Dević zgodno je skratio tekst tako da je prikazivanje za pol sata svršilo ranije nego prvi put." Dodajmo da je glazbu za prologe napisao Vinko Žganec, tada bogoslov u Zagrebu, kasnije cijenjeni hrvatski etnomuzikolog i akademik. Prema njegovoj kompoziciji izvodilo je *Hrvatsko pjevačko društvo "Petar Zrinjski"*, kao kor, glazbene dijelove, a najveći uspjeh kod publike pobudio je solo anđela na Maslinskoj gori.

O kvaliteti glumačke izvedbe svjedoči činjenica da su pojedine glumce u stvarnom životu seljani počeli oslovljavati imenima likova koje su glumili u predstavi. O tome piše i autor teksta Mihovil Ivšić

Prikazivanje Muke Isusove u Vrbovcu 1913. — Ustanova Presv. oltar. Sakramenta.

1932. godine: "Prikazivanja vrbovačkih seljaka izazvala su opću pažnju te su bila zabilježena i komentirana kao važna kulturna pojava hrvatskog seljačkog naroda." Dodaje kako bi bilo dobro da se *Muke Isusove* prikazuju svake pete godine te zaključuje: "Samo po sebi je razumljivo da bi dugim vježbama trebalo dotjerati glumačko predanje seljaka, a isto tako usavršiti tehnički uređaj kazališta." Kao i u Oberammergau unatoč nedostacima u glumačkom i tehničkom smislu te višesatnom trajanju, gledatelji su u predstavi uživali. Milivoj Kovačić navodi: "Predstave je u početku najviše posjećivao građanski i seljački svijet iz Vrbovca i okolice. Kasnije, kada su te predstave predstavljene u novinama i postale poznate široj javnosti, posjećivali su ih i ljudi iz Zagreba, Bjelovara, Križevaca, Koprivnice, Đurđevca, Krapine i drugih mjesta."

Kalman Mesarić, hrvatski književnik i redatelj u tekstu o igrama u Oberammergau gotovo šest desetljeća nakon održavanja pasionskih igara u Vrbovcu zapisao je: "Sve je tu, bez tehničkih pomagala, usredotočeno na snagu glumačkih ličnosti, na uvjerljivost discipliniranog ansambla, na ljubav kojom oni vrše taj svoj uzvišeni zadatak: da lukavštinu, zlobu i farizejstvo kao osnovne komponente sudskog procesa protiv Isusa Nazarećanina približe današnjem čovjeku kao vlastiti doživljaj. To je moguće postići samo savršenim umjetničkim medijem kazališne predstave. A ovi amateri, ti odani ljubitelji svog poziva i tradicije te poštivaoci namjene svojih pređa, postizavaju to punom umjetničkom sugestivnošću." Umjetnička sugestivnost zasigurno je obilježila i vrbovečke izvedbe koje su nažalost zbog početka Prvog svjetskog rata te financijskih poteškoća prekinute 1914. godi-

ne. Dvije godine kasnije biva srušena i zgrada Zemaljske zajednice što je u potpunosti onemogućilo ponovno igranje predstave. Župnik Pavunić nastavio je aktivno raditi u vrbovečkoj župnoj zajednici koju napušta 1924. godine te postaje župnik u Koprivnici gdje je djelovao s istim žarom. Godine 1925. i 1926. te 1937. u Koprivnici je organizirao pasionske igre, a u tom je gradu, nakon zatvorskih sužanjstava, nastavio živjeti do smrti 1959. godine te je pokopan na gradskom groblju.

Vrbovečke *Muke Isusove* ostale su zapamćene kao veliki vjerski, ali i društveni događaj koji je okupio mnogobrojne članove lokalne zajednice koji su, svojom autentičnošću u interpretaciji te vjerskim zanosom, u zajedništvu iskazali svoju ljubav prema Bogu. Znamenite su i po tome što je u povodu njihova igranja izdana serija razglednica s prikazom glavnih glumaca te pojedinih scena iz predstave koje su vrijedan slikovni prinos bogatoj povijesti grada Vrbovca.

Literatura:

- KOVAČIĆ Milivoj: Stjepan Pavunić: Virovec, vrbovečki i koprivnički župnik, Hrvatski zemljopis – Naklada dr. Feletar, Koprivnica, 2001.
 IVŠIĆ Mihovil: Muke Isusove, Tiskara Zbora duhovne mladeži u Zagrebu, Zagreb, 1932.
 PAVUNIĆ Stjepan: Pasonske igre, Grafičko nakladni zavod Vošicki Koprivnica PISMO župnika Pavunića umirovljenom školskom nadzorniku Antonu Cuvaju 1923., Hrvatski državni arhiv, Cuvaj, kut. 4.
 Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti 925-1925., Hrvatski stamparski zavod d.d., Zagreb, 1925.
 Opći religijski leksikon: A-Ž, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.
 MESARIĆ Kalman: Oberammergau 1970., <https://hrcak.srce.hr/file/136042>

Sažetak:

Prikazivanje *Muke Isusove* u Vrbovcu

Pasijske igre pod nazivom *Muke Isusove* prikazivane su tijekom 1913. i 1914. godine u Vrbovcu. Organizirane su na inicijativu župnika Stjepana Pavunića, Zmaja Vrbovečkog, crkvenog i društvenog djelatnika te saborskog zastupnika. Tekst predstave napisao je tadašnji vrbovečki kapelan Mihovil Ivšić prema njemačkom originalu pasijskih igara u Erlu. Prikazivanje *Muka Isusovih* bio je za Vrbovec veliki događaj. Predstave su igrane u dvorani Zemaljske zajednice u centru mjesta koja je mogla primiti više stotina ljudi. U predstavama je glumilo lokalno stanovništvo, stotinjak naturščika, članova *Hrvatskog pjevačkog društva "Petar Zrinjski"*, *Marijine kongregacije* i *Vojske Srca Isusova*, društava čije je osnivanje potaknuo župnik Pavunić te ih vodio. Glumce je uvijek bavao kapelan Ivšić, režiser je bio Juraj Dević, a kostimi su posuđeni u Hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu. Vinko Žganec, tada bogoslov u Zagrebu, kasnije cijenjeni hrvatski etnomuzikolog i akademik, napisao je glazbu za prologe. O vrbovečkim pasijskim igrama pisao je 1932. godine autor teksta Mihovil Ivšić: "Ulogu Isusa igrao je seljak Mato Kos koji je za vrijeme svjetskog rata umro s 33 godine, dok je osobu Marije igrala Pavica Domaćina, umrla kao djeвица na glasu svoje pobožnosti. Prikazivanja vrbovačkih seljaka izazvala su opću pažnju te su bila zabilježena i komentirana kao važna kulturna pojava hrvatskog seljačkog naroda."

Muke Isusove bile su iznimno popularne te su ljudi željeznicom dolazili u Vrbovec kako bi ih pratili o čemu su pisale i ondašnje novine. Serija razglednica s likovima glavnih glumaca i prikazom pojedinih scena iz predstave *Muke Isusove* važan su dokumentarni trag o pasijskim igrama čije su izvedbe obilježile vjerski i društveni život Vrbovca u osvit Prvog svjetskog rata.

Abstract

Muke Isusove Performance in Vrbovec

The play on the subject of the Passion titled *Muke Isusove* were performed in 1913 and 1914 in Vrbovec. The initiative came from Stjepan Pavunić (*the Dragon of Vrbovec*), who was an active participant in the local church community and local community and also served as an MP. The text of the play was written by the then chaplain of Vrbovec, Mihovil Ivšić, basing it on the German original staged in Erl. Staging *Muke Isusove* was an event of great importance for Vrbovec. Performances were organized in the hall of the community building in the town centre which could accommodate

an audience of several hundred. The cast of the play consisted of locals, a hundred or so first-time actors, members of the Croatian choir assembly "Nikola Zrinjski", and *Mary's Congregation* and *Heart of Jesus Army*, the two organizations established and run by pastor Pavunić. Chaplain Ivšić was in charge of rehearsals, and Juraj Dević acted as a director. Vinko Žganec, at the time a theologian in Zagreb, who later became a renowned Croatian ethnomusicologist and scholar, composed the score for the prologues. This stage play on the Passion was reported on in 1932 by Mihovil Ivšić: "The role of Jesus was played by Mato Kos, a peasant who was killed during the world war at the age of 33. Mary was portrayed by Pavica Domaćina, who died a virgin and was known for her piety. The performances of Vrbovec peasants drew considerable attention, and were recorded and commented on as an important cultural event for the Croatian peasant community."

Muke Isusove were so popular that people took train rides to Vrbovec to see them, a phenomenon covered by the local papers. A collection of postcards depicting main characters and some of the scenes from the play represent an important record of the Passion play whose performances made a mark on religious and social lives of Vrbovec in the eve of World War I.

Ivana Sabljak

Čitanje Matijaša grabancijaša dijaka u vrijeme korizme

U korizmi kada se kršćani prisjećaju muke Gospodnje i pripremaju za blagdan Uskrsa, istovremeno preispituju svoje mane, pogreške i grijeh. Četrdesetodnevna je to priprema uz molitvu, post, čitanje Božje riječi, te činjenje dobrih djela kako bi pomireni s Bogom i ljudima radosnije mogli slaviti Uskrs. To je vrijeme kada nam valja duboko zagledati se u sebe, i danas, tako popularnim psihološkim tehnikama samopomoći "popraviti" ono loše i probuditi ono dobro tako često zanemareno u nama. Korizma je vrijeme u kojem se vjernik ne distancira od života, nego mu više ulazi pod kožu s jedne druge, dakle, duhovne strane. Ona traži opredjeljenje i izdržavanje baš tamo gdje smo najtanji i najosjetljiviji – na razmeđu naravi i ljudskog duha. U korizmi imamo priliku preispitati sebe, sagledati svoje propuste, mane, grijeh te se opredijeliti za duhovni program koji uključuje posvećenost molitvi i činjenju dobrog sebi i drugima, ali i pokori. Pokora je ta koja čovjeka stavlja pred odluku, postavlja ga u pitanje i izvlači iz njega rezerve volje da izdrži sva iskušenja kako bi zadobio duhovno bogatstvo. U korizmeno vrijeme uobičajeno je posvetiti se više molitvi, čitanju Biblije, no može li i jedna komedija biti poučno i prigodno štivo?

Odgovor bi mogao biti djelo Matijaš grabancijaš dijak Tituša Brezovačkog i to iz više razloga.

Danas, kad nam je uglavnom poznat čitav tekstovni materijal kajkavske dramaturgije, nesumnjiva je činjenica da su komedije Tituša Brezovačkog od svih tekstova jedini koji svojom aktualnošću mogu preživjeti kako kod suvremenog čitatelja tako i na suvremenoj sceni. On odlično korespondira sa današnjim stanjem duha suvremenog, liberaliziranog društva.

Prvi dodir s teatrom Brezovački je imao već kao isusovački gimnazijalac, kada je gledao predstave, a pretpostavka je da je u kojoj i sudjelovao.¹ Bio je dobar poznavatelj latinskog i njemačkog, a

1 "Kao petnaestgodišnji gimnazijalac mogao je 1772. g. vidjeti isusovački latinski komad "Servus duobus dominis serviens", kojega je naslov ponešto sličan podnaslovu "Diogeneša"..."

vjerojatno i mađarskog jezika, pa je imao prilike čitanjem upoznati svjetsku dramsku književnost svoga vremena u originalu ili u prijevodima. Brezovački odlazi na studij u Peštu, gdje upoznaje pavlina Versegghija, obnovitelja post-jeziuskog mađarskog školskog teatra, i otuda povezanost Brezovačkog s dačkim prikazivanjima.² Tek 1800. godine, kada se nakon službovanja u Varaždinu, Pešti, Križevcima, vraća u rodni Zagreb, teatar postaje važan faktor u njegovu životu. Tada upoznaje predstave profesionalnih njemačkih družina od kojih su neke ostavile traga na njegovo djelo. Tako se navodi da je Matijaš grabancijaš dijak napisan u stilu njemačkih Fastnachtspile, da se neizravno ugledao na tip komedija koje vladaju u to doba u Beču pod zvučnim nazivom Die WienerPosse. Možemo naći i neke usporedbe s dramom "Der Dorfpfarrer" Leopolda Aloysa Hoffmanna o kojima je pisala u svojoj radnji "Hrvatski kajkavski igrokaz" dr. Olga Šojat, pa čak i stanovitim i djelomičnim utjecajem Goetheova Fausta³. Svi podaci, kako o kazališnim nastojanjima i repertoaru, kajkavskoj prijevodnoj i prerađenoj dramskoj književnosti, te o osobinama i vjerojatnim uzorima samih komedija Brezovačkog svjedoče o njegovoj povezanosti s književnim i kazališnim tendencijama njegove sredine i njegova vremena. Brezovački se izdvaja i nameće svojim talentom zapažanja, dijalogom i komikom upravo stoga što baštini iskustvo dotadašnje kajkavske dramske književnosti nastojeći biti vjernim svjedokom svojih dana i svojih suvremenika gdje mu sputanost svećeničkom profesijom nije znatnije smetala. U komediji Matijaš grabancijaš dijak Brezovački već u zavjetku (mottu) i stihovanom Predgovoru čitatelju objašnjava prosvjetiteljsko – didaktičnu tendenciju svog djela ističući pritom:

1. Velik značaj prosvjete i obrazovanja za napredak i boljitak pojedinca i društva i
2. Potrebu da prikaže prednosti i vrijednosti, krepost i odurnost ljudskih mana, a to se može jedino iznošenjem istine.

Komedija u tri dogoda (čina) Matijaš grabancijaš dijak izdana je 1804. godine kada je i prvi put prikazana u zagrebačkom Kraljevskom

Fancev, F. *Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike. /U: Grada za povijest književnosti Hrvatske : knjiga XV. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940.*

2 Batašić, S. *Komediografija Tita Brezovačkoga / U: Djela Tituša Brezovačkoga. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951. str. XVII.*

3 "Već je Prohaska uz "Matijaša" oprezno spomenuo "Fausta"... smatrajući da je Goetheovo djelo dalo Brezovačkom neke pobude, premda između lika Matijaša i Fausta nema duhovne srodnosti." Isto. str. XXV.

konviktu na Gradecu, u vrijeme poklada, 12. veljače.⁴ Ova komedija je ujedno jedno od prvih djela hrvatske književnosti koje čitatelju dočarava zagrebačku sredinu, mentalitet zagrebačkih stanovnika, te na taj način simbolično označava početak procesa kojim će se Zagreb oblikovati u kulturno središte.

U jezik djela Matijaš grabancijaš dijak, tada, ulaze brojni germanizmi koje je Toma Mikloušić u svom popravljenom izdanju istog nastojao "očistiti".⁵

Komedija se sastoji od čitavog niza prizora u kojima sudjeluju iste osobe, a glavni nosilac radnje je lik preko kojeg Brezovački u duhu racionalističkog naučavanja kritizira mane i poroke svojih sugrađana. To je Matijaš koji je grabancijaš⁶, tj. učen đak s brojnim sposobnostima da djeluje nadnaravno, kao čarobnjak, a koji će te sposobnosti iskoristiti kako bi raskrinkao i kaznio pojedine ljudske mane. Iako nepovezani prizori su postavljeni tako da se u svakom pojedinom prezentira neki porok, npr. gramzljivost za novcem, naphanost plemenitaša feudalca, kartaška strast, nemar i korumpiranost općinskih službenika, te se krivca za njega ismijava. Upravo je ovo ključno za komediju koja obiluje likovima koji su i danas živi i s kojima se možemo poistovjetiti, a često se i nalazimo u situacijama kada smo iz nekog razloga izvrgnuti zbog nekog grijeha poruzi, ismijavanju pred svima. Matijaš slovi kao skitnica obdarena nadnaravnim moćima koja obilazi svijet boreći se protiv zla i nepravde. On najprije kritizira, pa tako Vuksana opisuje kao problematičnog čovjeka sklonog kriminalu, Smolka pak kažnjava za praznovjerje, dok Jugovića prikazuje kao besposličara, lažljivca i praznoglavca koji se nimalo ne ponaša kao plemić. Dakle, Matijaš čudotvornim sposobnostima raskrinkava pohlepu, gramzljivost, prijetvornost, nehaj i nebrigu sugra-

đana koji društveni boljitak podređuju sebičnim interesima. Pojedine negativne ljudske osobine izvrću se ruglu i u pravilu "nagrađuju" batinama, koje logično pripadaju pojedinim nositeljima svakojakih poroka. Ova komedija je značajna i u mnogom pogledu osamljena vjerna slika svoga vremena, a današnjim čitanjem možemo slobodno reći i općeljudska, svezremenska slika građanske i malograđanske stvarnosti koju treba uvesti u korizmeno samoprepoznavanje, skrušenost i popravljavanje. Spominju se, uz Harmicu, dijelovi starog Zagreba kao Vilica (tj. Ilica), Prekrižje; potanko se opisuje kako škrtice umjesto skupe kave prže žir, čičak, kesten; iznose se pojedinosti kako su se školovale purgerske kćeri i kako su udajom za aristokrata digle nos i žive iznad svojih mogućnosti; saznajemo i o školovanju omladine u inozemstvu, odakle se pojedinci vraćaju "kakti harlekini" po odjeći i karakteru. Brezovački rješenje te moralne krize vidi samo u poštenju i istini, u pravdi i pravici, a to se može postići naukom. Nastojeći da u svojoj komediji, ma koliko ona imala pokladno obilježje, prikaže istinsku stvarnost, Brezovački je možda i nehotice uveo same negativne likove i nepoštenjake. Osim Matijaša, koji nije u cijelosti realno lice, i osim dva seljaka i priglupog konobara Hanzla, svi ostali protagonisti komedije toliko su na granici moralne pokvarenosti i imaju pregršt kriminalnih prekršaja, ili pak pokazuju namjeru za bogaćenjem bez skrupula⁷.

No koliko je god Brezovački uveo u igru skup odabranih varalica i pokvarenjaka, on ipak pokazuje prema njima neku tipičnu kajkavsku blagost i popustljivost: unatoč obilatoj primjeni crnih tonova, suzdržava se da njegov prikaz ne bude gorak i žučljiv, i da karikature ne budu zlobne, već samo smiješne⁸. Posljednji prizor okuplja cijelo nasamareno, kažnjeno, operušano, izbatinano društvo, u kojem Matijaš drži završni govor o njihovim grijesima i kaznama koje su zaslužili. Razobličujući zagrebački društveni puk, utjelovljen u likovima obrtnika i činovničkih birokrata, Matijaš njihove lakomosti, prijevare, potkupljivost, laž, neukost i praznovjerje ismijava u nizu ne baš čvrsto povezanih slika. Kao i Diogeneš, Matijaš zaziva prosvijećenoga čovjeka sutrašnjice, kojemu je kršćanski nauk usadio savjest, a ne inertnu bogobožnost.

Buđenje savjesti u kršćanskom nauku svakako je sama Pepelnica ili Čista srijeda, koja je onaj graničnik između tjelesne raspojanosti i razuzdanosti i duhovne obveznosti na moral, poštenje. Uz komiku koja prevladava, komedija je puna eksplicitnog moralizma i budničarskih fraza, kojima Brezovački navješćuje skori preporodni

- 4 "Mathias Grabantzas diak vu trojem dogodu izpelyan po Titussu Brezovatsky prevendaru szv. Ivana y igran vu kraljevskom konviktu vu Zagrebu dana 12. szechna letto 1804. Vu Zagrebu pritizk. Pri Josefu Karolu Kotche". To je autentični tekst jer je štampan za autorova života; prvi ga je objelodanio Vodnik." Batušić, S. Komediografija Tita Brezovačkoga / U: Djela Tituša Brezovačkoga. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951. str. XIX.
- 5 "...što ga je priredio i štampao 1821. Tomo Mikloušić. To se II. izdanje donekle razlikuje od I. originalnog. Mikoušić je iz tri čina načinio četiri (začudo dramaturški donekle i opravdano), i izmijenio imena nekih lica, izostavio ili "ublažio" neke sočnije izraze Brezovačkoga..." Isto. str. XIX i XX.
- 6 "Tumačenjem riječi "grabancijaš" opširnije se pozabavio još Šurmin, a njegove citate preuzeli su gotovo od riječi do riječi svi kasniji historici Brezovačkoga. Šurmin citira Jagića, prema kojemu ta riječ dolazi od talijanskog "gramanzia" mjesto "negromanzia", pa prema tome označuje čovjeka, koji se razumije u negromanciju (prizivanje duhova), koji je negromant (vrač-pogadač budućnosti), dakle vještac i čarobnjak." Isto. str. XXIII.-XXIV.

7 Batušić, S. Komediografija Tita Brezovačkoga / U: Djela Tituša Brezovačkoga. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951. str. XXVII.

8 Isto.

duh. Brezovački nam svojim djelom Matijaš grabancijaš dijak nudi ogledalo samoprepoznavanja, uočavanja i spremnosti za pokajanje. Zato ga valja čitati i u korizmeno vrijeme. Uz sve valja naglasiti da Tito Brezovački predstavlja posebnu figuru u očuvanju kajkavštine u hrvatskoj književnosti, jer poslije njega je malo tko dostigao jezičnu virtuoznost u korištenju originalnih narodnih izraza na tom dijalektu. Također, pridonio je vrlo raširenoj dramskoj temi o putujućem đaku grabancijašu koja se javljala u hrvatskoj književnosti i kasnije u 19. i 20. stoljeću i to u različitim žanrovima (Mirko Bogović, Josip Eugen Tomić, Joza Ivakić, i dr.).

Branko Hećimović u svom predgovoru o djelu Tita Brezovačkog za Pet stoljeća hrvatske književnosti piše i o jeziku kao bitnoj komponenti komike u komedijama Matijaš Grabancijaš dijak i Diogeneš završavajući predgovor: "Dovoljno je znati da je taj neizvještačeni realistički jezik Brezovačkog, neponovljiv u svojoj ljepoti,

raznolikosti i bogatstvu, primjeni i sadržajnosti, pouzdani i provjereni jamac žive prisutnosti i trajanja obiju komedija kao štiva i scenske riječi!"⁹

Branko Gavella pri postavljanju Brezovačkog na pozornicu oduševljen tim piscem izjavljuje: "Kajkavci su imali ono što mi još danas nemamo, pravi književni jezik. Taj jezik nije bila mehanička fotografija jednog dijalekta, nego podatni materijal za izražavanje i najapstraktnijih predodžaba." Danas s distance u potpunosti možemo sagledati doprinos Brezovačkog hrvatskoj književnosti, jeziku, ali i suvremenoj prisutnosti i trajanju njegovih komedija kako u dosegnutoj estetskoj, tako i na realističkoj modernoj razini.

Literatura:

- FANCEV, F. *Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike*. /U: Građa za povijest književnosti Hrvatske: knjiga XV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940.
- Djela Tituša Brezovačkoga*. / Priredio Milan Ratković. / Stari pisci hrvatski: knjiga 29. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.
- HEĆIMOVIĆ, B. *Tito Brezovački*. /U: Tito Brezovački: dramska djela, pjesme. Pet stoljeća hrvatske književnosti. 22. Zagreb: Zora; Matica hrvatska, 1973.
- VONČINA, J. *Jezično grabancijaštvo Tita Brezovačkog*. Umjetnost riječi, 15 (1971) 3.
- BREZOVAČKI, T. / U: Hrvatska književna enciklopedija. Sv. 1 / Glavni urednik: Velimir Visković, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010. str. 220-221.

9 Hećimović, B. Tito Brezovački. /U: Tito Brezovački : dramska djela, pjesme. Pet stoljeća hrvatske književnosti. 22. Zagreb : Zora ; Matica hrvatska, 1973. str. 29.

Sažetak

Čitanje Matijaša grabancijaša dijaka u vrijeme korizme

U korizmi kada preispitujemo svoje mane, pogreške, grijehe,... nije uvijek vezano samo uz plač, već nas npr. Tituš Brezovački svojim kajkavskim komedijama želi kroz smijeh popraviti, i to ne samo kao pojedinca, nego pokušava popraviti društvo u cjelini. U vrijeme korizme, koja slijedi naposredno nakon karnevala, valja se pripremiti na obnovu duha, vjere, ali i preispitati svoj karakter. Zato je moguće u vrijeme korizme (priprave za Uskrs) čitati djela Tituša Brezovačkog, posebice njegovog *Matijaša grabancijaša dijaka* koji izvrsno korespondira s današnjim vremenom i stanjem u društvu. Lik Matijaša zapravo je nosilac piščevih misli, rodoljub i moralist, koji iskorištava lakovjernost drugih ljudi kako bi upozorio na mane i poroke kojih su oni zarobljenici. Uz karnevalsku zabavu nudi i neskrivenu pouku. Stoga ćemo u ovom radu pokazati kako komedija apelira na pojedinca, na njegovu svijest i savjest, ali i kako se obraća pojedincu kao razumnom biću koje se učenjem i prosvjećivanjem, a ponajprije svojom voljom može sam popravljati. Također, govorit ćemo i o komediji koja puna eksplicitnog moralizma i budničarskih fraza navješćuje skori preporodni duh, kao i o Brezovačkom kao prethodniku preporodne književnosti, navjestitelju preporodnih ideja i zbivanja koje će iz temelja promijentiti hrvatsku društvenu i kulturnu sredinu.

Abstract

Reading *Matijaš grabancijaš dijak* during Lent Season

During Lent, a time of self-reflection when we bring under scrutiny our flaws, mistakes we made, sins we committed etc. needn't necessarily come hand in hand with sorrow and tears. An example is Tituš Brezovački who uses humour in Kajkavian comedies in an attempt to improve, not just individuals, but society as a whole. The time of Lent, following immediately after the carnival, is a time of restoration of our spirit and our faith as well as a time to take a hard look at our character. This is why it makes perfect sense to read the works of Tituš Brezovački during Lent (preparation for Easter), especially *Matijaš Grabancijaš Dijak*, a work that so closely corresponds with the modern day and age and the circumstances in society. The main character, Matijaš, conveys in fact the author's ideas of patriotism and morality, and takes advantage of other people's gullibility in order to point out the flaws and vices they are slaves to. In addition to complementing carnival festivities, this work loudly and clearly communicates the moral of

the story. Therefore, this paper aims to present the way comedy calls forth man's conscience and awareness, and how it addresses an individual like a sensible being who is capable of improvement through learning and education, and above all by the power of his own will. Another matter of discussion will be the explicit moralism of this comedy, whose employment of patriotic rhetoric intimates the advent of the national revival, and reveals Brezovački as a predecessor of the revivalist literature, a messenger of revivalist ideas and events which would profoundly change Croatian social and cultural environment.

Ljiljana Sabljak

Naš gorko slatki kaj – od dijalekta do jezika

Teoretičar Derrida kaže da književnost ima problema: "mjesto ili iskustvo 'problema' koji imamo s biti jezika, s istinom i s biti, s jezikom biti općenito". Ključno je pritom, dakako, to što se svijest o uporabi jezika ostvaruje jedino u jeziku. Dakle, jezik je i u filozofiji i u književnosti istodobno i predmet i sredstvo istraživanja.

Kultura i identitet usko su epistemološki povezani, međusobno se prožimaju unutar društvenih zajednica u kojima identiteti nastaju. Stoga su od izuzetne važnosti izbor i primjena određenog kulturnog diskursa ili narativnog obrasca na institucionalnoj i društvenoj razini.

Svaki totalitarizam do sada prvenstveno je pitanje kontrole jezika, jer politički potencijal same književnosti izvodi se isključivo uporabom jezika i to drugačijom od one koju nam nalaže naš vlastiti položaj.

Posve suprotno raširenim predodžbama, djelotvorna intervencija u simbolički poredak, ostvarenje političkoga potencijala književnosti, izvodi se upravo i isključivo uporabom riječi drugačijom od one koju nam nalaže naš položaj, a ne opet, kako je uobičajeno mišljenje, deklarativnim prokazivanjem nekog postojećeg stanja iskazivanjem bijesa i patnje.

Briga za očuvanje, standardizaciju i razvoj hrvatskog jezika najvažnija je programska zadaća akademske zajednice, ne samo jezikoslovaca.

Hrvatski jezik, prije svega kajkavski prolazio je povijesno svoj "križni put".

Sam Narodni preporod otpočeo je prijedlogom pravopisa koji je Ljudevit Gaj objavio u Budimu 1830. *Kratka osnova hrvatsko-slovenskoga pravopisanja*, kojim će se, nakon stoljeća i četvrt zaborava, nadovezati na Vitezovićeve jezična nastojanja, potom je Gaj 1835. pokrenuo *Novine horvatske* i *Danicu ilirsku*, a već 1831. Pavao Štoos spjevao je na hrvatskome (kajkavske stilizacije) svoju tužbalicu o zaboravu hrvatskoga jezika.

Ivan Derkos, 1832. godine sastavlja na latinskom svoju knjižicu *Genius patrie*, u kojoj se zalaže za sjedinjenje Trojedne Kraljevine i za

sjedinenje hrvatskih narječja i razvoj hrvatskoga jezika "ne pučkoga, već izobraženoga, književnoga", potkrepljujući riječima svoje sudove o srodnosti dalmatinskoga i slavonskoga narječja s onim u vojnoj Hrvatskoj, a narječju u civilnoj Hrvatskoj sa slovenskim, ali se pritom upitao "Sama dakle Hrvatska razdvaja se u dvije. Tko će to dopustiti" i odgovara "Nitko od Hrvata", zatim tumači da nas spaja "hrvatska i neka tajanstvena vezilja ljubav" iz triju županija civilne Hrvatske sa Slovencima i Dalmatincima, kao što nas spaja i država koja postoji još od Kralja Petra Krešimira.

Time jasno opisuje dvojnost između kajkavskoga i štokavskoga područja koja je preostala iz prethodnih stoljeća, a dokinula se u književnome jeziku u hrvatskome narodnom preporedu.

Dokidanje kajkavsko štokavske dvojnosti možemo pratiti već od drugoga godišta kad Novine i Danica prelaze u štokavsku stilizaciju književnoga jezika. Branitelji kajkavske stilizacije nisu pružali veći otpor odabirom jekavice (koja je bila u skladu i s Karadžićevim izborom jekavice, koja je poslije u srpskome napuštena).

Austrougarska jezična politika početkom 19. stoljeća koristila je jezik u službi "prodora na istok". Slovenac Juraj Kopitar, knjižničar u bečkoj dvorskoj knjižnici i cenzor na slavenskim i balkanskim jezicima, osmislio je austrijsku jezičnu politiku za južnoslavenski prostor. Potičući Vuka Stefanovića Karadžića na rad na sakupljanju srpskoga usmeno jezičnoga nasljeđa i na jezikoslovni rad, pomogao mu je pri izradi srpske gramatike i rječnika.

Zamisao te jezične politike je bila Srbe, na osnovi narodnoga govora, približiti Hrvatima, osobito štokavcima i onima koji su prihvatili štokavsku stilizaciju književnoga jezika, a time i Austriji.

Cilj je bio udaljiti Srbe od slavenskorsrpskoga i ruskoga crkvenoslovenskoga, a time i od Rusije. Kopitar je zamislio izdvajanje kajkavaca kao njihovo pridruženje Slovencima.

Nakon pojave rječnika Broza i Ivekovića (standardizacije hrvatskog književnog jezika), Vatroslav Jagić polemizirat će s Adolfom Veberom Tkalčevićem i Zagrebačkom filološkom školom, oštro kritizirajući što su izostavili blago riječi svih hrvatskih pisaca.

Istovremeno u *Vijencu* i *Obzoru* javlja se Antun Radić s logičnim pitanjima "kako razumjeti i stvarati mlađu književnost bez starije. Mažuranića bez Gundulića, te kako može gramatika opisivati književni jezik ako je posve isključila cio jezik književnosti?"

No politička vremena nisu dozvoljavala takove sudove, o štetnosti i isključivosti vukovske škole. Stoga je i sam Antun Radić zatomio svoj kritički sud uvidjevši da bi austrijske vlasti, u skladu sa svojom geopolitikom, prije svega jezičnom politikom uvele fonološki pravopis u Dalmaciju i u Bosnu i time stavile kulturni jaz među hrvatskim zemljama.

Nakon Prvog svjetskog rata, austrijska i mađarska jezična politika postala je jugoslavenskom jezičnom politikom. Vodeći hrvatski pisci, koji su zbog otpora Austro-Ugarskoj spremno prihvatili srpski, čak i ekavicu (Miroslav Krleža, Tin Ujević, A. B. Šimić, Antun Barac i drugi), razočarani prilikama u zajedničkoj državi južnih Slavena pratili su se na hrvatskome jeziku i okrenuli se narječjima od kojih se takav književni hrvatski jezik otudio, pa su počeli pisati čakavski, npr. Vladimir Nazor i kajkavski npr. Miroslav Krleža.

Radoslav Katičić u predgovoru svoje knjige *Hrvatski jezik* kaže: "Velika je povijesna nepravda da narod kakav su Hrvati, narod koji je jedva jedvice u povijesnim olujama sačuvao živu glavu, narod koji tek što nije satrt u sudaranju triju velikih sila: Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanlijskog carstva, i pošto je preživio, još klecavih koljena stao na pozornicu modernog doba kao jedan među europskim narodima, što takav narod mora sad primjenjivati najsuptilnije jezikoslovne teoretske pristupe, pa ih čak i sam mora razvijati i s njima se potvrđivati u međunarodnom jezikoslovlju, da bi mogao valjalo razmišljati, a to znači suvislo govoriti, o svojem jeziku: o jednom od najvažnijih svojih pitanja".

Naime, na jezičnu kartu Europe, 12. siječnja 2015. godine vraćen je hrvatsko kajkavski jezik kao književni povijesni jezik, kojeg je Međunarodna organizacija za standardizaciju pod (ISO639-3) internacionalni jezični kod, uvrstila pod oznakom "kqv".

Uveden je kao povijesni jezik (zasad), jer je živ i na ulicama i u domovima, a za to se postarala udruga Kajkavska renesansa.

Akademik Stjepan Ivšić, taj je događaj nazvao povijesnim jer "time su odbačene nelogične i činjenično neutemeljene tvrdnje da je kajkavski "dijalekt hrvatskog jezika" (dakako štokavskoga), kao što su to ranije tvrdili Kopitar, Karadžić, a poneki i danas, da je hrvatski kajkavski zapravo dijalekt slovenskoga (pri čemu bi sav štokavski bio srpski, a Hrvatima bi ostala samo čakavica)".

Jedan od glavnih kriterija je li nešto jezik ili dijalekt je međusobna razumljivost između jezika i dijalekta, te postojanje književnosti. Književnost na kajkavskom književnom jeziku postoji od 16. do 19. stoljeća, uz pojedina djela iz 20. stoljeća, naravno pisana i objavljivana i danas, od nositelja projekta.

Prema riječima Maria Jembriha, jednog od nositelja projekta iz udruge Kajkavska renesansa, sama procedura međunarodnog priznanja hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika bila je duga, a kriteriji jasni i strogi uz opće prihvaćene lingvističke standarde.

Kajkavski književni jezik time, nakon stoljeća "hoda po mukama", ponovo stupa na svjetsku pozornicu jezika.

Dobiva status koji mu pripada te tako postaje pre/poznat u svijetu, nakon neugodne epizode s ilircima. Kako ustvrđuje Mario Jembrih,

*Naš gorko
slatki kaj – od
dijalekta do
jezika*

još je Šafanik, velika inspiracija Ljudevita Gaja, cijenio kajkavsku književnost i upozoravao Gaja da ju ne smije samo tako odbaciti, jer ona ima svoju vrijednost i značenje”.

Danas, jezik ima značenje kao nositelj kulturnih vrijednosti, on je izvor inspiracije i ideja.

Kajkavski književni jezik može se koristiti u vodećim elektronskim medijima (engleska Wikipedija je prva prihvatila kod "kjb", a ona postavlja standarde za druge Wikipedije).

U Zbirci rijetkih i starih knjiga – RARA – Gradske knjižnice u Zagrebu velik je broj tiskanih knjiga na hrvatskokajkavskom jeziku, još od inicijalnog fonda, od osnutka knjižnice 1907.godine. Knjige su došle uglavnom donacijama iz kućnih knjižnica, tada viđenih hrvatskih intelektualaca okupljenih u Družbu Braće hrvatskoga zmaja i građana grada Zagreba.

Zbirka posjeduje rijetke knjige poput Belostenčev "Gazophylacium" (Zagrabiae, 1740.), Jambrešićev "Lexicon Latinum" (Zagrabiae, 1742.), Gašparotijev "Cvet svetih..." (1750-1761). Voditelj zbirke RARA, Željko Vegh, priredio je 1998. godine opsežnu bibliografiju – Djela tiskana na hrvatskokajkavskom jeziku u zbirci Rara, pod naslovom "Sladki naš kaj", "posuđenim" iz knjige Vladoje Dukata "Sladki naš kaj", ogleđi iz stare kajkavske književnosti (Zagreb, 1944).

Bibliografijom je obuhvaćeno 185 bibliografskih jedinica, razvrstanih u 8 skupina:

1. Kalendar
2. Duhovna knjiga
3. Matematika, zemljopis, geodezija
4. Gospodarstvo, medicina, veterina, zoologija
5. Pravo, povijest
6. Glazba
7. Jezik
8. Književnost

Sve je popraćeno Autorskim kazalom, Kazalom tiskara i knjižara, Kazalom godine izdavanja te Kazalom prijašnjih vlasnika.

U zbirci RARA nalaze se primjerci koji su jedini u Hrvatskoj, primjericice "Popevka od čudnovitoga kipa Majke Bosje vu horvatski zemli Bistrici i "Kratek zavitek sitka Svete Aye", te primjerci koji su vrlo rijetki, kao što je "Pobosnozt na vse hasnovita k svetomu Ferencu Xaveriu..." Jurja Muliha.

Svojim brojem, ali i naslovima, djela tiskana na hrvatskom kajkavskom jeziku u zbirci RARA od velike su vrijednosti, a ta vrijednost uvećana je brojnim autografima i bilješkama na listovima tih knjiga, koji svjedoče o prijašnjim vlasnicima, te su prilog poznavanju hrvat-

ske kulturne povijesti.

Standardizacija nas podsjeća da smo narod s trima hrvatskim jezicima i ta činjenica ne narušava nacionalnu samobitnost.

Upravo ove godine kad obilježavamo 400 obljetnicu Williama Shakespearea, valja osvijestiti činjenicu, da je njegovo djelo u našu kulturu, u naš kulturni prostor, teatar, ušlo upravo u prijevodu na hrvatski kajkavski, doduše ne kao tiskana knjiga, nego manuskript za kazališnu predstavu.

Godine 1836. bistrički župnik Ivan Krizmanić (1818.-1849.) na kajkavski je preveo Mercuzijevo pripovijedanje o vilinskoj kraljici Mab (Romeo i Julija, I. i IV.)

Krizmanić se prvi u Hrvatskoj okušao u prevođenju Shakespearea s engleskog izvornika i to jednog odlomka iz tragedije veronskih ljubavnika Romeo i Julija, četvrta scena prvoga čina, naslovivši ga – *Flundra senje zrokujuća polag Šakspeara najglasovitejega Drama-tickoga Pismenika, od 1564 do 1616 živučega*. Odlomak je preveo i u prozi i u deseteračkom stihu.

Ivan Krizmanić, svećenik, godine 1827. preveo je cijeli Miltonov spjev *Izguubljeni raj* na hrvatsko kajkavski naslovivši ga *Raj zgubljen*.

Bistrički župnik Ivan Krizmanić dao je urediti i prostor knjižnice pri župnoj crkvi Blažene Djevice Marije u Mariji Bistrici.

Iako je hrvatska publika prvi dodir sa Shakespeareom doživjela 1780-tih godina, kada su njemačke kazališne družine prikazivale vrlo slobodne preradbe njegovih djela u kojima se izvornik tek naslućuje, situacija se promijenila 1830-tih i 1840-tih godina nakon Krizmanićevog prijevoda na hrvatsko kajkavski. Potom će uslijediti prijevod P. A. Kazalija "Kralj Lear", prozni 1844. u stihovima 1853. Od tada do danas na hrvatski standard bit će prevedena sva Shakespeareova djela.

Iako još i danas mnogi smatraju nedokazanom vezom Shakespearea i hrvatsko kajkavskog, ona se redovito spominje u prikazima hrvatske recepcije njegovih tekstova, tu se možemo pozvati na Nikolu Andrića iz 1901., Ivu Hergešića i Borisa Senkera.

Prema Borisu Senkeru Krizmanićeva *Flundra* i Kazalijev *Jul Česar* iako formalno ne pripadaju povijesti hrvatskoga kazališta, već povijesti hrvatsko-engleskih književnih veza, ali ih pregled kazališne recepcije Shakespearea ipak ne smije zaobići. Oba su prijevoda nastala u razmjerno razvijenim kazališnim sredinama, ali malo prekasno.

Da mu na kraju 30-ih i početkom 40-tih godina 19. stoljeća jezična i kulturna politika hrvatskih preporoditelja nisu naprasno prekinuli kontinuitet, kajkavsko kazalište, koje se nije ni stiglo profesionalizirati, nego je ostalo amatersko, možda bi izvelo Krizmanićev prijevod, odnosno naručilo prijevod cijelog djela *Romeo i Julija* a možda i ostalih Shakespeareovih djela.

Kajkavski književni jezik na kojem je stvarana bogata i raznovrsna književnost u sjevernoj Hrvatskoj od 16. do 19. stoljeća, s pojedinačnim djelima iz 20. stoljeća, poput *Balada Petrice Kerempuha*, Miroslava Krleže, činjenica je poznata jezikoslovcima. U izdanju HA-ZU-a postoji i "Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, koji je inicirao upravo Krleža, a urednik je Božidar Finka". U javnosti se, ipak, nekako to znanje i ta svijest izgubila. Tome doprinose i javni mediji, i obrazovni sustav koji ga nisu spominjali niti dovoljno vrednovali. U uporabi su bili termini "narječje" ili "kajkavština" kojima su se opisivali i kajkavski dijalekti i novija književnost na hrvatsko kajkavskom jeziku.

Hrvatski kajkavski jezik, kojemu tepamo "slatki naš kaj", "jezik za po hiži", prolazio je svoj "križni put" s jednim iznimnim, usamljenim i jednim od posljednjih majstora kajkavskoga književnog standarda u sjeverozapadnoj Hrvatskoj – svećenikom Ivanom Krizmanićem, župnikom iz Marije Bistrice.

Jezik na kojem su pisali Tituš Brezovački, Pavao Štos, Dragutin Domjanić, Fran Galović, te branitelji kajkavske književnosti Miroslav Krleža i Ivan Goran Kovačić.

Kajkavski je prečesto izraz bolne hrvatske istine, njene molitve i povijesti stradanja.

I sam Miroslav Krleža za opis muke i patnje, strah i očaj, nadu i beznađe, trpnju kao stanje bez ostvarene pravde smješta svojim *Baladama* u kajkavski jezik.

Izvorna Krležina ideja balada je poniženo ljudsko biće, suočeno sa stradanjima, siromaštvom i vječitim odgađanjem pravde u mucu i beznadnoj nadi.

Čovjek je u *Baladama* ugrožen ne samo "biološki" nego i ponižen kao ljudsko biće. Tu možemo iščitati teološku ulogu povijesti u čovjekovu životu.

Stoga je od izuzetne važnosti da je hrvatski kajkavski književni jezik stupio na svjetsku pozornicu jezika i da se hrvatski književnici ponovo odlučuju pisati na njemu, dokazujući njegovu živost i puninu – primjerice, autorica Božica Brkan objavila je nedavno svoju bolnu i trpeću literariziranu kroniku žena iz svoje obitelji *Ledina*.

Društvo je obilježeno geografskom sudbinom, mentalitetom i kulturnom posebnosti, a jezik je njegov vezivni element. Nama je najveći problem provincijalna nesposobnost ponositi se svim tim različitostima hrvatskog jezika, tako da prepoznavanje u hrvatskom jeziku postaje domoljubni čin.

Literatura:

- BRLEK, T. *Prostor književnosti je potencijalan i virtualan*. / *Vijenac* 576 (2016)
url: <http://www.matica.hr/vijenac/576/Prostor%20knji%20evnosti%20je%20potencijalan%20i%20virtualan/> (dostupno 15. 5. 2016.)
- DUKAT, V. *Gazophylacium latino-illyricum*. U Zagrebu : Tisak i naklada St. Kugli, knjižara Jugoslavenske akademije i Kr. sveučilišta, 1923.
Sladki naš kaj : ogleđi iz stare kajkavske književnosti. Zagreb : Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944.
- KATIČIĆ, R. *Hrvatski jezik*. Zagreb : Školska knjiga, 2013.
- KRLEŽA, M. *Balade Petrice Kerempuha*. Zagreb : Zora, 1970.
- Sladki naš kaj : djela tiskana na hrvatskokajkavskom jeziku u zbirci Rara / priredio Željko Vegh. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, Gradska knjižnica, 1998.
url : <http://kajkavska-renaansa.hr/> (dostupno 15. 5. 2016.) Hrvatskoj, a narječja u Hrvatskoj, a narječja u civilnoj Hrvatskoj sa slovenskim

Sažetak

Naš gorko slatki kaj – od dijalekta do jezika

U ovom radu govori se o hrvatskokajkavskom jeziku i o našem odnosu prema njemu, kao i o promišljanju o kajkavskom jeziku tijekom povijesti, djelomice iz podataka koji su nam dostupni i zanimljivi u raznim razdobljima, a skupljeni su u knjižnoj građi Gradske knjižnice u Zagrebu – u zbirci RARA. Naime, na jezičnu kartu Europe 12. siječnja 2015. godine vraćen je hrvatskokajkavski jezik kao književni, povijesni jezik, kojeg je Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO) uvrstila u svoj registar. Kultura i identitet usko su epistemološki povezani, međusobno se prožimaju unutar društvenih zajednica u kojima identiteti nastaju. Stoga su od izuzetne važnosti izbor i promjena određenog kulturnog diskursa ili normativnog obrasca na institucionalnoj i državnoj razini. Upravo ove godine, kada obilježavamo 400. obljetnicu smrti Williama Shakespearea, koliko smo svjesni da je njegovo djelo u našu kulturu, u naš kulturni prostor teatra, ušlo u prijevodu na hrvatskokajkavski, doduše ne kao tiskana knjiga, već kao manuskript za kazališnu predstavu? Kajkavski je prečesto izraz bolne hrvatske istine, njene molitve i povijesti stradanja. Sam Miroslav Krleža opis muke i patnje, strah i očaj, nadu i beznađe, trpnju kao stanje bez ostvarene pravde smješta svojim *Baladama* u kajkavski jezik.

Abstract

Our Bitter Sweet Kaj – From a Dialect to a Language

This paper is focused on Croatian Kajkavian language and our relationship with it, as well as the perception of that language during the course of history, partially on the basis of relevant data

available from the RARA collection kept in Zagreb City Library. On January 12th 2015 Croatian Kaikavian language returned to the European language map as a literary and historical language, accepted in the registry of the International Standard Organization (ISO). Culture and identity share a very close epistemological bond, intertwining with one another within social communities in which the identities are formed. Therefore, the selection and the change of a particular cultural discourse or normative pattern on an institutional and state level are of an immense importance. How aware are we this year, the year of a 400th anniversary of William Shakespeare's death, of the fact that his work was introduced in our culture, in the realm of our theatre, in Croatian Kaikavian, though not in the form of a printed book, but rather as a manuscript for a play? Kaikavian has been more often than not a way to express the pains and sorrows of Croatian reality, its prayers and the history of its devastation. Miroslav Krleža himself used Kaikavian in his *Balads* to describe the pain and suffering, horror and despair, hope and hopelessness, and torment as conditions which may never be truly justified.

Sanja Nikčević

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća

(Denis Peričić: *Pekel na zemli*, 1998.;
Stjepan Škvorc: *Na raskršću*, 2016.)

Europsko kazalište utemeljeno je na dvjema velikim epohama, antici i srednjem vijeku, jer su one uspostavile osnovnu svrhu kazališta i njegovu poziciju unutar društva te uvele autohtone dramske žanrove i konvencije prema kojima su kasnije epohe morale uspostaviti odnos (od prihvaćanja i prilagodbe ili promjena, od negiranja i dokidanja). Dok se oko važnosti antike svi teoretičari slažu, srednji vijek ima neobičnu poziciju u kanonskim povijestima i teorijama kazališta. U kanonu nam se kao vrijedan priznaje isključivo početak pismenosti na narodnim jezicima (npr. Marulićeva *Judita*), cijela epoha se smatra "mračnim dobom", a njezino kazalište nedovoljno vrijednim jer "podilazi" publici i vlasti, odnosno Crkvi, te se smatra da je zato s pravom nestalo s dolaskom novijih i "naprednijih" epoha (npr. renesanse). Tek kad sam prije deset godina počela predavati kolegije iz predmeta *Povijest drame i kazališta* na osječkoj umjetničkoj akademiji (UAOS) i ponovno "otišla" u sve velike europske epohe – shvatila sam koliko je taj stav prema drami srednjeg vijeka daleko od činjenica i u potpunosti utemeljen na predrasudama, jer su prikazanja ne samo autohtoni žanrovi nego i živi do dana današnjeg.

1. Prikazanja: autohtona, važna, popularna

Prikazanja (crkvena prikazanja ili skazanja) su autohtoni (samonikli!) europski dramski oblik s kršćanskom tematikom nastao u srednjem vijeku, a namijenjen poučavanju zajednice o temeljnim stvarima vjere s izrazito didaktičnom funkcijom.¹ Prikazanja se dijele na tri

¹ Sanja Nikčević, "Rascjep između vjere i umjetnosti danas: kazališni primjeri i mo-

Prikazanje života svetoga Lovrinca mučenika, režija Marin Carić, Hvarsko pučko kazalište. Predstava živi od 1970., na slici 250 izvedba otvara 3. Festival kršćanskog kazališta u Zagrebu, 3. lipnja 2016. u Crkvi sv. Ante na sv Duhu.

žanra: muke ili misterije (prikazi Kristova života), mirakule (svetačke legende) i moralitete (kršćanski etički nauk vezan uz posljednje stvari, smrt i spas duše). Povezana su s kršćanskim blagdanima (Uskrs, Tijelovo, svetačke proslave), započela su kao manja dramska djela unutar crkava, a od 11. stoljeća su izašla iz crkava na trgove. Pisali su ih uglavnom anonimni autori radeći za slavu Božju, a igrana su istovremeno po cijeloj Europi, ali na nacionalnim jezicima. Puni procvat doživjela su u 14. i 15. stoljeću, kad su trajala po nekoliko dana (od 3 do 25) uz sudjelovanje (financiranjem, glumom ili gledanjem) cijeloga grada, a nekad i doslovno po cijelom gradu. Zbog njih su se gradile vrlo komplicirane i bogate *mansije* (kućice) u kojima su se odvijale pojedine scene iz Kristova života. One su bile smještene oko trga, a publika je obilazila od jedne do druge, ili su putovale na kolima kroz grad dok je publika stajala i gledala.

Budući da je priča bila poznata, a likovi nepromjenjivi u shemi dobra i zla, dramska napetost je proizlazila iz emotivnog zajedništva s publikom. Kao pravo ritualno kazalište, prikazanja su afirmirala svijet u kojem publika živi kao smisleni svijet pod budnim okom višnjega Boga i tako ne samo obrazovala nego i osnaživala svoju publiku. Zato su bila važna za cijelu zajednicu i zato je ona u njima tako zdušno sudjelovala.²

gući putovi izlaska”, u: 50. obljetnica svečanog otvaranja i početka Drugoga vatikanskog koncila, (zbornik radova), Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 2015., str. 287-306.

2 Identična situacija odnosa društva i kazališta bila je i u antici, gdje je kazalište

Od 16. stoljeća su krenuli crkveni prosvjedi zbog suviše svjetovnih elemenata, pa su zato izgubila poziciju gradskih/crkvenih svečanosti.³ Iz naših kanonskih povijesti kazališta može se zaključiti da su prikazanja s tom crkvenom zabranom nestala iz društva i iz kazališta te ostala živjeti samo u "rezervatima" poput bavarskog sela Oberammergaua, jedinstvene crkveno-turističke atrakcije.⁴ Međutim, to nije točno.

Prikazanja su kao kazališni žanrovi ostali kontinuirano živjeti i dalje, pa su bila popularna i u vrijeme renesanse i elizabetanaca isto kao i novi žanrovi koji su se pojavili (npr. *pastorala* u renesansi, odnosno *elizabetanska tragedija* kod elizabetanaca). Ponovni kazališni procvat doživjela su za vrijeme baroka (17. i 18. stoljeće), koji je u pokretu protureformacije želio podsjetiti na temelje katoličke vjere u španjolskom i drugim kazalištima. Takozvani *auto sacramentales* bili su ravnopravni, ako ne i dominantni novoj vrsti, *tragediji mača i plašta*, koju mi danas uglavnom učimo iz tog vremena.

Treći se ozbiljan kazališni uzlet dogodio početkom 20. stoljeća, kada se upravo na polju kulture vodila bitka između dvaju svjetonazora – do tada dominantnoga kršćanskoga i nadolazećega sekularističkoga.⁵ "Novo", "moderno", "mlado", navaljivalo je u umjetnosti od 19. stoljeća svom silinom prikazujući svijet bez Boga i bez smisla. U početku su izgledali kao kratkotrajna moda, ali kako su postajali sve glasnjiji, autori tadašnje dominantne umjetničke struje (tzv. građansko kazalište) shvatili su da bi početkom 20. stoljeća bilo važno progovoriti o nekim temeljnim stvarima svjetonazora i vjere umjetničkim putem. Tako su u cijeloj Europi opet posezali za prikazanjima od Francuske (pisci poput Henrija Ghéona i Paula Claudela) do Hrvatske (Deželić, Rabadan i drugi pisci hrvatskoga katoličkog pokreta).

Svjetonazor je važan jer određuje naš odnos prema svijetu iznad nas, oko nas i nama samima i, bez obzira na različite ideologije, politike ili poetike, on je najmanji mogući zajednički nazivnik koji određuje neki prostor. Europa funkcionira kao kulturna, ali i svjetonazorska cjelina, jer je od srednjeg vijeka do 20. stoljeća u njoj vladao kršćanski svjetonazor. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata sekularistički svjetonazor pobijedio je u cijeloj Europi (ne samo u komunističkim zemljama nego i tamo gdje su na vlasti bili demokr-

također bilo i ritualno (proizašlo iz rituala, igrano u sklopu religioznog praznika) i didaktično (prenosilo svete istine, poučavalo kako živjeti), samo što je vjera koju je pronosilo bila druga.

3 Cezare Molinari, *Istorija pozorišta*, Vuk Karadžić, Beograd, 1974., str. 111.

4 Građani su se 1633. godine zavjetovali da će, ako ih Bog oslobodi kuge, svakih deset godina postaviti prikazanje Muke Kristove u izvedbi cijeloga grada.

5 Christopher Clark, Wolfram Kaiser, *Culture Wars. Secular-Catholic Conflict in Nineteenth-Century Europe*, Cambridge University Press, 2009.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

šćani) i službeno vlada do danas. Umjesto vjere, sada svijet tumače znanost i razum, svijetom bi trebao vladati pojedinac, a ne više Bog, dominantan odnos prema društvu nije više dužnost (kao odgovornost pojedinca za društvo), nego kritika koja će ga promijeniti (uz pomoć razuma i tehnologije). Na razini odnosa prema pojedincu umjesto dotadašnje časti (kao odgovornosti pojedinca za obitelj) dominantna vrijednost je postala sloboda pojedinca, jer je cilj čovjeka postala, umjesto dotadašnjeg spasa duše – sreća na zemlji. Bog i vjera prognani su u privatno, jer je sekularizam otvoreno ateistički u svom pristupu svijetu, pa ne čudi da se i u umjetnosti silno trudio poništiti sve što je stari svjetonazor afirmiralo. Modernizam, kao umjetnička manjina do kraja Drugoga svjetskog rata, nakon njega je postao paradigma, a ono što je bilo glavna struja (građansko kazalište koje afirmira vlastito društvo) doslovno je prognano iz javnog znanja kao nevrijedno. Iz kanona su prognane i epohe koje su bile afirmativne prema kršćanskom svjetonazoru (srednji vijek, barok), a cijene se oponašateljske (renesansa, klasicizam). Naravno da su svi srednjovjekovni žanrovi smatrani reliktima nedostojnima evolucije umjetnosti.⁶

Unatoč doista ozbiljnome naporu da se ti žanrovi zaniječu (ne spominju se, ne objavljuju, ako se postave negativno ne piše se o njima, "zatvoreni" su u usko stručne krugove...), prikazanja žive i danas u cijeloj Europi. Istina, uglavnom su na rubovima kazališta glavne struje (bez državnog novca ili medijske pompe), često unutar amaterskoga kazališta, župskih produkcija ili kao turističke atrakcije oživljavanja gradskih prikazanja, od engleskog Yorka⁷ do Škofje Loke,⁸ ali sve više se vraćaju i na veliku scenu.

1.1. Važnost prikazanja u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je nekoliko očitih dokaza važnosti i životnosti prikazanja. Prvo je na to ukazala predstava *Prikazanje života svetoga Lovrinca mučenika* u izvedbi Hvarškoga pučkoga kazališta i režiji Marina Carića, koja od 1970. živi kao punokrvni kazališni događaj.⁹

6 Sanja Nikčević, "Kako kazalište slijedi vladajući svjetonazor ili Strossmayerov primjer kao mogući svjetionik (Odnos religije/države/umjetnosti)" u: *Znanstvene, kulturne, obrazovne i umjetničke politike – Europski realiteti. 200. obljetnica rođenja Josipa Jurja Strossmayera*, Odjel za kulturologiju / UAOS / Pilar, Osijek, 2016., str. 354-369.

7 Nakon 435 godina u Yorku su postavili originalno prikazanje s 5 kola u srpnju 1994. godine.

8 Predstava *Škofjeloški pasijon* igra se po cijelom gradu prema tekstu Romualda Marušića iz 1721. godine, u predstavi je 2015. sudjelovalo 900 ljudi, a 2016. je ušla na UNESCO-vu listu kulturnih dobara.

9 Sanja Nikčević, "Zašto je hvarski Lovrinac hrvatski fenomen?" (Drugi Festival kršćanskog kazališta), *Hrvatsko slovo*, 17. lipnja 2016.

Kad sam je prvi put vidjela početkom osamdesetih (a zatim svakih deset godina po jednom), shvatila sam da kazališni srednjovjekovni žanrovi mogu živjeti i u suvremenom kazalištu unatoč vladajućim teorijskim stavovima.

Drugi dokaz njihove životnosti je bila izvanredna situacija u društvu, Domovinski rat devedesetih, kad su na glavnoj kazališnoj struji prestali vladati uobičajeni europski trendovi, a vratili se religiozni žanrovi, pa su igrani stari tekstovi, ali i pisani novi.¹⁰

Iako su se u Hrvatskoj građani u devedesetima gotovo u potpunosti izjašnjavali kao katolici, a ni komunizam nije bio na vlasti, u društvu, kao i u cijeloj Europi, i dalje vlada sekularistički svjetonazor, pa je glavna struja kazališta ostala nesklona religioznim temama. Stvari se mijenjaju tek u dvijetisućitima. Osim *Pasijske baštine*, koja je osnovana 1991. (a koja organizira festival u Zagrebu i simpozije po Hrvatskoj), tek su dvijetisućitih pokrenute manifestacije doslovno okrenute tim temama. *Dani kršćanske kulture* od 2005. organiziraju se u Splitu i drugim gradovima Dalmacije; Udruga "Stjepan Kranjčić" organizira *Susret hrvatskoga duhovnog stvaralaštva* (i razna druga kulturna događanja) od 2009. u Križevcima; *Festival Trsat* (festival hrvatskih katoličkih filmova) u Rijeci traje od 2009.; FRKA, Festival radosne kulture u Virovitici od 2015., kad je pokrenut i *Festival kršćanskog kazališta*, Sv. Duh, Zagreb, 2015.¹¹

Činjenica da su sve osim Festivala kršćanskog kazališta pokrenuli laici dokazuje potrebu publike za tim događanjima i njihov nedostatak u glavnoj struji. S druge strane, te su manifestacije i dalje na medijskim rubovima, ali su jasno pokazale da odlična literatura i kazalište postoje na rubovima glavne struje i da se i danas pišu prava i kvalitetna prikazanja.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

10 U više od četrdeset godina (od 1945. do 1989.) na profesionalnim scenama u Hrvatskoj je igrano 5 starih, dakle afirmativnih prikazanja, i 11 izvedbi pet nononapisanih tekstova religiozne tematike, ali odreda sa subverzivnim pristupom temi. U 4 ratne godine (1990.-1994.) u profesionalnom kazalištu igrano je 20 (dvadeset!), isključivo afirmativnih naslova, od lutkarskih i dječjih tekstova do opere. Vidi: Sanja Nikčević, "Anđeli na sceni ili religiozno kazalište u Hrvatskoj 1945-2002", u: Sanja Nikčević, *Što je nama hrvatska drama danas?*, Ljevak, Zagreb, 2008., str. 44-76.

11 Sanja Nikčević, "Kršćansko kazalište danas" (Uz pokretanje Festivala kršćanskog kazališta), *Vijenac*, 556, 24. lipnja 2015.

2. Suvremeni mirakul ili *Pekel na zemli* Denisa Peričića¹²

Denis Peričić napisao je 1998. na kajkavskom dramu *Pekel na zemli* o neobičnom događaju župnika iz Stupnika (*farnika stupničkog*¹³) Mihalja Mendušića. Priču nam izvode Petrica Kerempuh i njegovi glumci na sajmu. U *Prologušu na nebu* Papi dolaze znanstvenik astronom Bycho Trache i pročelnik papinskoga *Vupravnega vureda za znanost, kulturu, šport, turizam i informjeranje*, kardinal Joseph Reisinger, te ga obavještavaju da se na nebu stvorila crna rupa. Ta pojava uvlači sve u svemiru oko sebe, čime je uzrokovala eksploziju koja je oslobodila strašnu silu koja putuje kroz cijeli svemir (*Vesmir*). Sila je nevidljiva, ali ima *magnetski karakter privlačivanja stvari*, pa ih je strah da bi mogla napraviti nered na zemlji: *spuknuti vun nekaj iz zemle!* Međutim, na Papino pitanje: *se more kaj napraviti?*, samo sliježu ramenima. U *Prologušu na zemli* priča se seli u prošlost, kad na seoskom sajmu *Ciganica* proriče sudbinu ljudima i u dlanu malog Mihalja Mendušića vidi nešto tako strašno da se uplaši, daruje svoj prsten najsiromašnjoj ženi na sajmu i pobjegne.

Zatim krene radnja ispričana u 2 čina (*pripečenja!*). Mendušić je sad župnik u Stupniku i za vrijeme mise, koju drži uz ministriranje malog Ivica, događaju se neobične stvari. Svi metalni predmeti lete na strop crkve: od novca iz škrabice preko ključa crkve i kaleža do metalnoga križa koji se pokušava iščupati iz svog postamenta. Župnik nakon mise krene pisati pismo *biškupu* u Zagreb da ga pita za savjet,

12 O tome sam detaljnije pisala u: "Pekel na zemli Denisa Peričića kao suvremeno prikazanje", u: *Krležini dani u Osijeku 2014.* (zbornik), ur. Branko Hećimović, Zagreb / Osijek, 2015., str. 189-203.

13 Drama je i tiskana u nakladi Vall 042, u Varaždinu 1999. godine. U ovom tekstu svi su citati iz rukopisa drame pa zato ne navodim stranice.

ali ga Ivica obavijesti da uznemireni župljani očekuju njegovu riječ ispred crkve. Pokuša ih smiriti govoreći o nužnosti postojanosti u vjeri, ali kada voda krene teći prema gore, i njemu je jasno da su na snazi neke opasne i čudne sile. Zato odmah sam odjaše u noć u Zagreb biskupu po upute. Budući da je u međuvremenu snaga crne rupe prošla kroz pakao (susrela likove iz Danteovih krugova) i otvorila vrata paklena, Mendušić u šumi susreće čudnoga konjanika koji prvo pristojno zove Mendušića da se njemu svrati. Mendušić to otkloni i pozdravljajući kaže *Bog s vama*, na što konjanik poludi, otkrije velika krila, kaže Mendušiću da je *Ciganica* na sajmu vidjela taj susret u njegovu dlanu i stane rigati vatru. Mendušić se sakrije iza stabla držeći čvrsto u jednoj ruci ključ crkve, a u drugoj križ koji je imao oko vrata, iako obje te željezne stvari žele od njega pobjeći privučene silom. Onda se otvori pakao, konjanik propadne u rupu, ali iz nje izađe Lucifer kao troglavo čudovište. Lucifer kaže Mendušiću da nije na ljudima da svoju sudbinu doznaju, a zatim ga pozove na svoju stranu (*postani moj službenik i buš širil moju veru*). Župnik ne pristane, nego se moli Bogu i predaje mu dušu uvjeren da mu je došao zadnji čas. U krajnjem očaju se uspravi i kaže Luciferu:

MIHALJ MEDUŠIĆ: Bedak. To ciganica sigurno neje videla.

LUCIFER: Kaj pak je unda videla?

MIHALJ MEDUŠIĆ: Videla je da nigdar već ne buš tak lepi kak si bil unda gda si se strovalil v podzemle. (Didaskalija opisuje Luciferovo ljutito reagiranje, op. S. N.) I još nekaj. Ako je budućnost takova kakov si ti, unda me opče ne interesjera!

Lucifer od ljutine rikne i tako razjapi usta da oni najveći grešnici koji trpe muke pod njegovim zubima krenu van. Jedan od njih je Juda, koji, *nori od veselja*, govori: *Idem vun, idem vun!* Mendušić to ne može podnijeti i uz krik: *Ne ideš ti nikam!*, baci svoj križ u Luciferova usta. Lucifer proguta križ i strovali se nazad u pakleni otvor, koji se zatvori. Župnik stoji u šumi i od uzbuđenja mu teku suze, ali prema dolje!

Komad završava s dva epiloga. U *Epilogušu na zemli* Družina Petrice Kerempuha na sajmu pred župljanima u Stupniku, župnikom i Ivicom izvodi lutkarsku priču o Faustu. U trenutku kada Mefisto nudi Faustu ugovor, župnik ustane, izvadi ključ iz džepa i krene otključati crkvu za misu, a lutka *Mefištofeleša* poleti i zalijepi se za njegovu ruku. Na trenutak su svi u strahu da je opet nešto poremećeno, ali

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

– 101 –

im župnik pokaže da lutka visi na ključu, a Ivek kaže: *Ključ je jošće namagnetizjerani, ali vezda on ima silo štera je jakša od djavolove*. Komad završava *Epilogušom na nebu*, gdje *Glas dopirući odnikud* govori dijelove iz novina u kojima se spominje neobičan fenomen "gama zračenja" u 1998. godini.

2.1. O borbi dobra i zla: autentičnost kroz povijest i literaturu

Denis Peričić je vrlo svjesno odabrao afirmativni religiozni žanr, suvremeno prikazanje, i to mirakul. U prvom obraćanju publici Petrica kaže da je to *prikazanje*. U ediciji Hrvatskog centra ITI "Hrvatska drama" autor je dramu podnaslovio kao *suvremeni mirakul/horror-komedija (na kajkavštini)*.¹⁴

Mirakuli govore o životima svetaca, svećenika ili nekih drugih posvećenih osoba, odnosno osoba koje su direktni nastavljači nauka Isusa Krista. Svetac prolazi kroz iskušenje kao nastavak Isusove muke, a djelo završava čudom (*mirakul* latinski znači čudo) kao potvrdom Isusove pobjede i sveopće vlasti na nebu i na zemlji. Svako je prikazanje nastojalo biti autentično, tvrdeći da kazališnim putem prenosi istinu, pa se pozivalo na svete izvore: *Bibliju* i *Zlatnu legendu (Legenda aurea)* iz 13. stoljeća koju je napisao dominikanac Jacobus de Voragine, nadbiskup iz Genove.¹⁵ Knjiga je bila bestseler srednjeg vijeka i izvor većine dramskih mirakula.

I u *Peklu na zemli* glavni je lik župnik, a potvrda autentičnosti je zapis o župniku Mengušiću iz knjige Petra Berkea *Kinč osebujni slavnoga orsaga horvatskoga, to jest čudnovita pripečenja i osebujne milošće kotere pri čudnovitom kipu Marije Bistričke više vre let se skazuju, s kratkum od kipa ovoga hištorijum i hasnovitem navukom pobožnem putnikom Marijanskem*.¹⁶ Knjiga je objavljena 1765. kao prva povijest Svetišta Majke Božje Bistričke u Mariji Bistrici, a zbog velike popularnosti i deset godina nakon toga. U knjizi je, na temelju usmenih legendi i raznih arhivskih zapisa, bistrički kapelan Petar Berke opisao 135 različitih *pripečenja* (dogadanja), čuda vezanih uz kip Majke Božje. Knjiga je bila pravi hit u 18. stoljeću, neka vrsta hr-

14 Vidi u: *Hrvatska drama 6/7*, Hrvatski centar ITI, Zagreb, 2001., str. 37, dostupna i na web-stranici Hrvatskog centra ITI http://www.hciti.hr/arhiva/index_hr.html.

15 Jacobus de Voragine, *Zlatna legenda ili štiva o svecima*, Demetra, Zagreb, I. svezak 2013., II. svezak 2015.

16 Prijevod naslova: *Ures osebujni slavne zemlje Hrvatske, to jest: čudnovati događaji i osebujne milosti, koje se već više godina iskazuju kod čudotvornog kipa Marije Bistričke, s kratkom poviješću kipa i korisnim naukom Marijinim putnicima*.

vatske *Zlatne legende* marijanskoga kulta.¹⁷ Svetište u Mariji Bistrici 1995. godine objavilo je reprint izdanja iz 1775. godine.

Peričić navodi citat iz Berkea u prvoj fusnoti svoje drame, a autentičnost priče potvrđuje i stvarnim likovima. Astronom koji dolazi papi, Bycho Trache, je anagram od imena Tycho Brahe, danskog astronoma iz 16. stoljeća i jednog od najpoznatijih znanstvenika svog vremena. Kardinal koji prati astronoma je Reisinger, očito Ratzinger, a kad je Peričić pisao dramu 1988. nije mogao znati da će taj kardinal, tada prefekt Kongregacije za nauk vjere, postati papa 2005., što cijeloj drami daje dodatnu dimenziju.

Druga razina autentičnosti je – citatnost. Od samog početka Peričić spominje Dantea u proširenome naslovu teksta: *PETRICA KEREMPUH ZE SVOJOM DRUŽBOM / VAM PREDSTAVLA / PEKEL NA ZEMLI / ILITI / NAŠ PUT JE DOLGI I PO NJEMU SE TEŠKO STUPA (Poantuš od Dantea, Commedia divina)*. Na Dantea se često u drami referira Petrica, a Peričić inzistira na povezanosti s Danteom jer mu je i on potvrdio istinitosti i autentičnosti. Naime, Peričić je osnovni događaj preuzeo od Berkea, ali teologiju spasa duše i ikonografiju zlih duhova (kako izgledaju i kako djeluju na zemlji) u potpunosti preuzima od Dantea i njegove *Božanstvene komedije*. Lucifer ima tri glave i krila, a djeluje i na prirodu: iako je izašao iz paklene jame i riga oganj, lepetanje njegovih krila leđi okolinu pa se oko njega sve zamrzava. Pod zubima njegovih glava trpe muke tri najgora grešnika, izdajnika (Juda, Brut i Kasije) i otuda u drami Juda koji želi pobjeći iz Luciferovih usta.

Druga važna literarna referenca je Faust, jer na kraju komada Petrica Kerempuh s družbom izvodi, kako kaže didaskalija: *Lutkovna predstava štera se daje pripoveda o Doktoru Faustušu i Mefistofelešu*. Tako je cijela priča o Mengušiću smještena u kanon književnosti, ali onaj koji nas podučava o važnosti ljudskih odluka za spas ljudske duše i borbi dobra i zla.

2.2. O dobrom svećeniku: religioznost i svevremenost

U mirakulu svi su likovi zadani kao znakovi u shemi dobra i zla, to je osnovna postavka iz koje žanr kreće i nema psihološkog razvoja lika, a ni objašnjavanja psihološke motivacije. Dobri su dobri, a zli su zli, i pitanje je samo kakva će iskušenja zli pripremiti dobrima i kako će dobri pobijediti.

Jedina karakterizacija glavnog lika u *Peklu na zemli* koju dobijemo je najava Petrice Kerempuha prije scene na sajmu: *Spoznajte vez-*

17 Zvonimir Bartolić, *Petar Berke i njegov Kinč osebujni orsaga horvatskoga*, u: *Dani hvarskog kazališta*, Književni krug Split / HAZU, Split, 1995., str. 193-199.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

da Mihalja / farnika ze Stupnika / unda gda je bil još mali / al več bil je v Božjem znaku. I to ga stavlja u kategoriju odabranih i dobrih, što on i dokazuje kasnijim djelovanjem u drami. Mendušić doista vjeruje u Boga, on će iskreno moliti Očenaš kad se župljani uznemire i tako ih molitvom osnažiti da ne izgube vjeru unatoč neobičnim događajima. On je spreman i poginuti za vjeru, jer kad iz pakla izađe Lucifer, Mihalj predaje svoju dušu Bogu uvjeren da će umrijeti. Ne prihvaća Luciferovu ponudu (*budeš širil moju veru*), nego upravo u tom trenutku potpune beznadnosti pronalazi snagu u vjeri. Odbije Luciferovu, uvrijedi ga i baci mu u ralje križ. Sveti predmeti su u prikazanjima također nositelji Kristove snage, pa je tako i naš Mendušić, bacivši križ koji inače nosi oko vrata u Luciferova usta, ovoga strovalio nazad u pakao. Njegovo ustrajanje uz Kristovu vjeru spasilo mu je život, ali i cijeli naš svijet.

Pozitivan lik je i svećenikov pomagač i ministrant Ivica, ali u njihovu odnosu nema ništa neprilično, dapače. Župnik cijelu svoju župu smatra svojom (proširenom) obitelji, a sebe kao oca obitelji koji ima odgovornost prema njima da ih ne samo poduči nego i zaštititi. Takav mu je odnos i prema Ivici: prvo misli poslati Iveka s pismom u Zagreb, ali kad shvati kako je velika opasnost, odluči ići sam. I obitelj (župljani) na župnika gledaju kao na figuru *patera familiasa* jer od njega očekuju utjehu i vodstvo. Ivek će doći župniku i reći: *Velečasni, ja sem... Vsi smo malce pretreseni. (...) Ali još vam trebam reći da se je pod oblokom skupilo skoro celo selo, iščuč vaše obračanje!* Kad voda krene teći iz zemlje i župnik shvati da za to što se događa, ne *obstaja nekakovo razumno, logično rastolnačenje* koje on sam može dokučiti u svojoj mucu, pa ide nadređenom biskupu po pomoć. Ide s potpunim povjerenjem i ne sumnja u njegovo veće znanje i pružanje pomoći. Svijet u *Peklu na zemli* je svijet Crkve koja širi Kristovu vjeru, dobrih svećenika koji ginu za vjeru i vjernika koji imaju povjerenje u svoje duhovne pastire. I to s pravom, kako smo vidjeli iz Mendušićeva primjera.

Zlo je također bez detaljno objašnjene motivacije, ono je naprosto zlo kojemu je cilj zadobiti ljudske duše na svoju stranu i tako ih uništiti. Naime, cijela borba dobra i zla je za ljudske duše, a zbog čovjekove slobodne volje koja nam omogućuje izbor. Upravo zato su prikazanja didaktični komadi, jer zorno pokazuju koji izbor treba napraviti.

Budući da su likovi u prikazanjima zadani, replike su često upućene publici, a ne drugom liku. Replike pripovijedaju, podučavaju, komentiraju, a ne moraju nužno nositi dramski sukob, jer znamo da dobri moraju pobijediti (a često je publika znala sadržaj, kao i u antičkoj drami). Odatle invokacije anđela na početku prikazanja u

kojima se publici najčešće priča sadržaj priče i poziva na pozorno slušanje i daje pouka. Ponovnim dolaskom na kraju i ponavljanjem pouke anđeo bi potvrdio povezanost zemlje i neba.

U *Peklu* su funkciju anđela preuzeli Petrica Kerempuh i njegova družina, koji ne samo da igraju događaj nego nam i prepričavaju što se događa, najavljuju i komentiraju svaku pojedinu scenu, ali nam daju i pouku. Tako će, na primjer, nakon prikaza mise Petrica reći:

*PETRICA: Ono kaj je Trache rekel / človečanstvu preti
Pekel! / Kak pak drugač tolnačiti / da gori kalež
hoće iti / a križ se v stropa zapičiti? / Vse je to
Hudeg zamotanjka / (kak bi rekel stari mag): /
osebno k nami ide – vrag! / Dobro poglečte, joke
zbečite, / kaj se nekaj hasnovitega navčite!*

Vrijeme u prikazanjima je ahistorično, odnosno mitsko, jer su važni događaji stalno prisutni u sadašnjosti, a u ritual su aktivno uključeni i oni koji gledaju. Tako je i u *Peklu* prisutno istovremeno vrijeme i 14. stoljeća, kada je živo Till Eulenspiegel, njemački uzor našeg Petrice Kerempuha, 16. stoljeća, kad je živio astronom Tycho Brahe, i 18. stoljeća, u kojem je živio Mihalj Mendušić, ali i suvremenost. Izriekom se navodi da ju je Denis Peričić napisao 1998. kao upozorenje jer, kako kaže Petrica u prvoj replici, *kajti takšne gerdosti / moreju se zopet zbiti!* Upravo zato u zadnjem prologu, nakon što odu Petrica i njegova družina jer su nam rekli sve što su oni znali, iz novina se čitaju dijelovi koji govore da se sličan fenomen događa i u vrijeme nastanka teksta (dakle i danas). Suvremeni znanstvenici koji pripadaju sekularističkom svjetonazoru to zovu *gama zračenje*, ali tekst jasno pokazuje da je opasnost otvaranja pakla uvijek prisutna. Tim miješanjem odnosno uključivanjem raznih vremenskih razina dobiva se suvremenost prikazanja koja prikazuju sadržaj koji je odvijeka i zavijeka.

2.3. I danas djeluje: emotivno zajedništvo i katarza

Djelo govori o epskoj borbi dobra i zla, dakle borbi u kojoj je na kocki sudbina cijelog svijeta, a ne samo jedan pojedinac. Mendušić svojom hrabrošću i postojanošću spašava cijeli svijet, iako nije od početka postavljen kao veliki junak. To je tako u kršćanstvu, jer sveci mogu biti najrazličitiji ljudi koje Bog odabere za svoje djelovanje. Svetac može biti kralj (sv. Luj IX. iz 13. stoljeća), ali i rob (sv. Onezim iz 1. stoljeća), bogataš (sv. Franjo), ali i siromah (sv. Izidor); sveci mogu biti najpametniji ljudi svog vremena (sv. Augustin i sv. Toma) i ne toliko pametni (sv. Ivan Maria Vianney, koji je jedva naučio latin-

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

ski). Ono što je važno je samo da su Bogu predani do kraja, jer onda Bog djeluje po njima.

U prikazanjima dobro pobjeđuje, jer se radi o didaktičnom kazalištu koje nam govori što trebamo raditi na zemlji da bismo spasili dušu i stekli vječnu radost/slavu na nebu. Zanimljivo je da unatoč tome što se u *Peklu* radi o dominantno srednjovjekovnom obrascu, publika i danas emotivno sudjeluje, proživljavajući intenzivno sadržaj i muke glavnih likova te na kraju doživljava katarzu. Naime, u djelu se afirmiraju ne samo pozitivne ljudske osobine ili temeljne vrijednosti društva (vjera, prijateljstvo, osjećaj zajedništva, odgovornost) nego i svijet kao stabilni poredak pod budnim Božjim okom.

2.4. Suvremeni dramski mehanizmi: odmak koji afirmira

Do sada je analizirano na koji način *Pekel na zemli* slijedi shemu srednjovjekovnih prikazanja. Međutim, očito je da djelo ima i odmake, kako na razini sadržaja tako i na razini forme. Pri tome koristi sve mehanizme suvremene umjetnosti koji u 20. stoljeću inače služe za kritiku i subverziju prikazivanja društva: poremećaj društvene svečanosti, teatralizaciju i citatnost te ironijski odmak i humor. No, ta su sredstva kod njega u funkciji afirmacije sadržaja i svijeta koji opisuje.

Kao afirmativni žanr koji govori o najvažnijim stvarima u ljudskom životu, prikazanje je bilo ozbiljno i uzvišeno. Dramske izvedbe su uvodile odmake. S jedne strane bila je to ironija, uglavnom za negativne likove (židovske svećenike ili vragove), a s druge su se ubacivale "obične" scene u kojima su se mogli poigravati humorom. Na primjer, kupovanje hrane za posljednju večer ili Marija Magdalena koja se cjenka sa *spicijarom* prilikom kupovanja masti s kojom će pomazati Isusu noge. U srednjovjekovnim prikazanjima to nije umanjivalo afirmaciju svetosti sadržaja, nego je olakšavalo gledanje.

Peričić prikazuje ponajprije poremećaj svečanosti. Misa kao centralna religiozna svečanost kršćanskog nauka ovdje je poremećena neobičnim događajima. Kad krenu letjeti novci na strop, pa kalež, a na kraju i križ, svi se uznemire, jer svečanosti, a naročito religiozni rituali, zahtijevaju ustaljeno odvijanje. Svaki poremećaj strukture u njima donosi strah od poremećaja smisla svijeta. I to i jest slučaj u drami: svečanost mise se poremetila jer je svemirska sila otvorila pakao. Zato se ne poremeti samo društveni ritual nego i priroda, jer voda krene teći iz zemlje. No, kraj dovodi stvari na svoje mjesto i ponovno uvodi red i na svjetovnoj i na religioznoj razini (gleda se predstava kao društveni događaj, a župnik ide pripremiti crkvu za misu kao religiozni događaj), pa su ti poremećaji privremeni.¹⁸

18 Za razliku od subverzivne drame glavne struje s religioznim elementima i temama

Odmak forme je i "poremećaj jezika". Peričić je ne samo uzeo crticu iz knjige iz 18. stoljeća kao osnovu za priču nego je cijelu dramu napisao u tom stilu. Citirajući jednu staru formu (dug naslov koji je bio moderan u građanskoj drami od 18. stoljeća) i s originalnim kajkavskim jezikom iz tog vremena dobio je od prvog retka drame zanimljiv i duhovit odmak. To više što se tim starim jezikom i dijalektom govori o temama znanosti (svemirsko događanje) i književnosti (nabrajanja stanovnika pakla ili citiranje Dantea) za koje smo navikli da se govore suvremenim jezikom norme, pa iz te distance i diskrepancije također proizlazi humor.¹⁹

Teatralizacija komada (u najboljem Pirandellovom stilu) ide na četiri nivoa, a spomenuti Petrica Kerempuh kao odraz renesansnih družina komedije *dell'arte* i njegova družina su, vrlo logično, zaduženi za tri. Prvi je kada družina dolazi i igra pred publikom (nama) priču o Mendušiću iz 18. stoljeća, koju pri tome komentiraju i objašnjavaju poput anđela iz prikazanja odnosno sveznajućeg pripovjedača koji obuhvaća sva vremena. Cijelo se vrijeme daje do znanja da je to kazališna igra, pa tako imamo likove poput *Puce noseče natpisa*, koja za svaku promjenu scene doista prolazi noseći natpis: *Prologuš na zemli, Pripečenje pervo* i slično, kao u boks-meču kada atraktivne djevojke na taj način najavljuju početak nove runde. Ne samo da nam članovi družine igraju nego i publiku uvlače u igru (napomena autora koja kaže da se *publika može pomiješati u klupama zajedno s glumcima ako se igra u crkvi*) ili se od nje traže reakcije (kada se pojavi *lepa puca* Petrica traži pljesak). Drugi je kada na kraju Mendušiću i njegovim župljanima družina izvodi priču o Faustu, a treći je Petričin pokušaj "osobnog" sudjelovanja u događajima drame: kad se u šumi susretne Lucifer i župnik, Petrica se, kao on sam (a ne glumeći neki lik), pokuša uključiti, ali se Lucifer izdere na njega: *Marš, tu ti neje mesto*, i Petrica se povuče u strahu. Četvrti nivo teatralizacije je kada Petrica i njegova družba odu jer su završili priču, ali se još odigra *Prologuš na nebu*, gdje *Glas dopirući odnikud* govori dijelove iz novina iz 1998. godine. Time nas teatralizacija uvodi u sjevremenost i samim tim zaokružuje ritualnost djela.

Osim igre s teatralizacijom, autor ima izrazitu dozu autoreferencijalnosti, svijesti o vlastitom autorstvu i prisutnosti, koju zorno ističe u drami. Autor neprestano daje upute u bilješkama kako i gdje bi se scena mogla odigrati /Bilješka br 7: *Publikum se more preseliti z cir-kve vu farnega dvora. Za takovu soluciju farnika treba posebej lepo*

(od Krležine upotrebe biblijskih motiva preko Marinkovićeve *Glorije* do Matišičeve *Legende o Muhli* i sl.) koji također uspostavljaju poremećaj u vjeri/svijetu, ali ga ostavljaju kao dominantnu sliku svijeta.

19 Henri Bergson, *Smijeh. O značenju komičnoga*, Znanje, Zagreb, 1987.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

- 107 -

prositi, a morti mu i nekaj dati (šunkico etc.)/ ili kako riješiti tehnički zahtjevnije situacije (riganje vatre, voda koja teče iz zemlje) te daje komentare o suvremenoj umjetnosti /Bilješka br. 10: Ak je teoretično moguće, unda se i ova scena more vprizoriti vu autentičnemu ambijentu. Prejdi se publikum mora preseliti vun z farnege dvora, kak v nekojim fejest modernim predstavami (sam kaj se, za razliku od teh, vu našemu showu nekaj i dogaja!)/.

Svi ti postupci, i teatralizacija i citatnost, služe za postizanje komičnih efekata i autoironije. No, svi ti postupci služe za afirmaciju sadržaja. Već sam spomenula da citatnost daje legitimitet djelu, ali i događaju, a teatralizacija nas uvodi u ritualnost i svevremenost. Duhovitost nas približava djelu kao da olakšava ozbiljnu temu (pakao koji želi uništiti svijet), ali ni ona ne ruši smisao, nego ga potvrđuje i pojačava. I to sve zbog postojanosti dobrih kao i kraja djela, koji dozvoljava pobjedu dobra i time uspostavlja i svijet kao jedno dobro i logično mjesto.

Budući da su postupci odmak u 20. stoljeću uglavnom služili kritici društva i subverziji slike svijeta, izgledalo je da su oni kritici i subverziji imanentni. Međutim, ova drama dokazuje da je postupak sam po sebi bez značenja, nego je važna poetika autora, njegov svjetonazor (slika svijeta koju zagovara) i poruka koju želi poslati. Nema, dakle, objektivne umjetnosti, ni imanentnih postupaka koji u sebi nose smisao – sve što pisac radi i upotrijebi u djelu je u funkciji poetike/svjetonazora/poruke pisca, odnosno ona daje značenje svemu što se u djelu nalazi.

2.5. *Pekel* na sceni: na kazališnom rubu

Sekularistički svjetonazor potpomognut tranzicijom i globalizacijom u hrvatskom kazalištu nametnuo je slijeđenje trendova koji kao visoku umjetnost smatraju isključivo određenu kritiku društva, negiranje afirmativnih religioznih žanrova, ali i poništenje identiteta. Suvremeno dramsko pismo prepuno je s jedne strane vrlo konkretnih grijeha koji "se nose", ali s druge strane bezličnih i praznih likova za koje je nemoguće odrediti odakle su.²⁰

Peričić je napravio potpuno suprotno. Ne samo da je afirmirao religiozni svjetonazor nego je njegovo djelo – lokalno. Od jasnog lociranja u prostor kako jezikom (kajkavski) tako i jasnim određivanjem prostorne pripadnosti likova (župnik je iz Stupnika), glumačke družine (*PETRICI KEREPUH: (...) Petrica sem Kerempuh, / z Varaždina*

sem dobri duh / svetski bil sem potepuh / zato iščem vaš posluh) i samog autora, koji su iz Varaždina. Zanimljivo je da je upravo ta lokalnost otvorila i prostor onom općem – puno jače nego u spomenutim dramama bezličnih likova. I to ne samo zato jer je Petrica skitao po svijetu!

Upravo zato što je tematski i svjetonazorski izvan glavne struje, i *Pekel na zemli* i Denis Peričić nalaze se na rubu naše književnosti iako je Peričić izuzetno plodan i nagrađivan pisac,²¹ a djela su mu izuzetno kvalitetna prema umjetničkim standardima. *Pekel na zemli* je čak dobio i uglednu nagradu glavne struje, Nagradu za dramsko djelo "Marin Držić" Ministarstva kulture Republike Hrvatske 1998. godine. Osim časti, ova nagrada donosi i dodatna sredstva kazalištu koje ga postavi, no *Pekel* nije igran u profesionalnom kazalištu. Hrvatski radio igrao ga je 17. lipnja 2000. u režiji Dragutina Klobučara, a trebao je čekati do 2013. da ga se postavi na scenu. I to su učinili kazalištarci s ruba – studenti osječke Umjetničke akademije (UAOS) Filip Eldan, Nikša Eldan i Nino Pavleković, odabravši taj tekst za završni ispit iz animacije Preddiplomskog studija Gluma i lutkarstvo.²² Predstava je postala hit, odigrana je pedesetak puta, igrana na festivalima, pisalo se o njoj,²³ profesionalno je snimljena za HTV.²⁴ To je sve posljedica iznimne kvalitete predstave i teksta, ali i potrebe za tom vrstom kazališta.

21 Denis Peričić (Varaždin, 1968.) nagrađivani je hrvatski pjesnik, prozni, dramski i znanstveno-stručni pisac, prevoditelj, esejist, kolumnist, kritičar, antologičar, medijski stručnjak, novinar i publicist, urednik, redaktor, lektor i nakladnik. Radovi su mu uvršteni u desetak antologija te prevedeni na engleski, njemački, slovenski, talijanski, španjolski, poljski, češki, makedonski i gradišćanskohrvatski jezik. Piše već trideset godina, a do 2017. objavio je 26 autorskih knjiga: to su romani (*Hrvatski psycho*, 2003., *Netopir*, 2009.), zbirke pjesama (*Nakraj svijeta*, 1995., *Četiri godišnja doba*, 1999., *Tetoverani čovek*, 2000., *Artificijelna mujna!*, 2007. i *Nordijski čvor*, 2014.), zbirke priča (*Krvavo*, 2004., *Ljubav, zlo i naopako*, 2014., *Techno gost*, 2016.), znanstvene studije (*Zavičajnost Miroslava Krležu*, 2007., *Petrica Kerempuh u europskom kontekstu*, 1998., monografija o Ferdinandu Konščaku na španjolskom 2001.), zbirke kolumni i eseja (*Varaždinske razglednice I i II*, 1996./2003., *Hrvatski san*, 2011.), nekoliko antologija, itd. Za svoj rad primio je više od 70 književnih nagrada.

22 Mentorice su bile Ljudmila Fedorova i Tamara Kučinović, suradnica Ria Trdin.

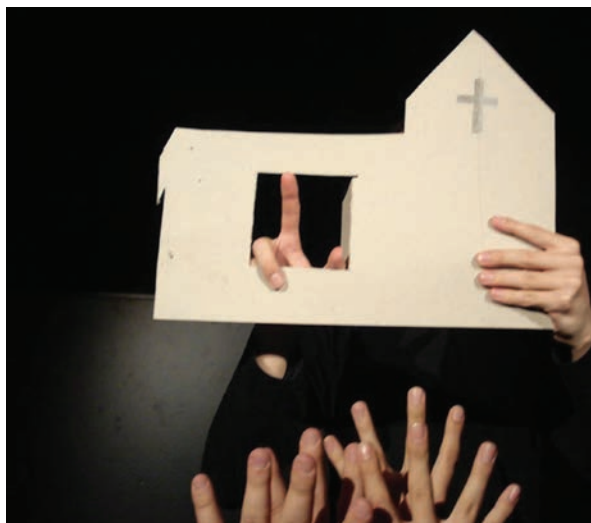
23 Sanja Nikčević, "Pekel na zemli, iznimna predstava", *Hrvatsko slovo*, 28. ožujka 2014.; Nikola Leskovar, "Pekel na zemli – varaždinski Monthy Pyhton", *Varaždinske vijesti*, 24. studenoga 2013., Tomislav Kurelec, "Raznovrsnost današnjeg kabarea", *kazaliste.hr*, 14. svibnja 2014.; Zvezdana Timet, "Jesi ti srećen?", *Republika*, godište LXX, br 10/2014., str 80-84.

24 Emisija *Međučin*, 20. prosinca 2013., Treći program HTV-a. Dostupno na internetu: https://www.youtube.com/watch?v=DP_gtB7bsf0. Redatelj TV-adaptacije Davor Šarić, organizator snimanja Vjekoslav Janković.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

– 109 –

20 Sanja Nikčević, "Nacionalni identitet u doba globalizacije ili hajdemo naći nešto ružno u vlastitom domu!" u: *Hrvatski identitet*, zbornik, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.

Denis Peričić
"Pekel na zemli"
UAOS, 2013.
Scena u kojoj
župnik smiruje
uznemirene
vjernike.
Predstava je
nastala kao
završni ispit
iz lutkarstva
trojice
studenata:
Filipa i Nikše
Eldana te Nine
Pavlekovića pod
mentorstvom
Tamare
Kučinović
i Ljudmile
Fedorove.

3. Suvremeni moralitet ili *Na raskrižju Stjepana Škvorca*²⁵

Stjepan Škvorc²⁶ živi i piše izvan suvremenih trendova i kazališta, unutar međimurskoga i hrvatskoga amaterskoga kazališta. Nema književno obrazovanje, ne poznaje ni stare ni nove žanrove, ali je talentiran i piše izuzetno zanimljive i kvalitetne drame. On piše iz potrebe prenošenja života koji vidi oko sebe na scenu, ali uvijek afirmirajući temeljne vrijednosti. Piše jer mu ideja, situacija i likovi *padnu na pamet* i mora to napisati.

Nakon brojnih realističkih drama s obiteljskim temama napisao je alegorijski komad, suvremeni moralitet, suvremenog *Svatkovića*, i to na međimurskome narječju. Na natječaj Pasijske baštine poslao ga je i u prijevodu na štokavski, a nakon što je nagrađen, uredništvo *Republike*²⁷ je odlučilo objaviti ga u štokavskoj verziji kako bi se

- 25 O tome detaljnije (naročito o moralitetu kao srednjovjekovnom žanru) u: Sanja Nikčević, "Suvremeni moralitet ili *Na raskrižju života Stjepana Škvorca*", *Republika*, 4 /2016., str. 37-42.
- 26 Stjepan Švorc (1953.) živi u Belici, Međimurje, i piše od 1983. godine. Tekstovi su mu igrani i nagrađivani (FHKA, Hrvatski sabor kulture, Ministarstvo kulture...). Piše u širokom rasponu žanrova od komedija do drama, iako uvijek afirmira osnovne ljudske vrijednosti (ljubav, poštenje, prijateljstvo, obitelj, vjera). Prikazuje suvremeni život, a pokriva širok tematski raspon uz nekoliko tematskih krugova: narodna vjerovanja i običaji kroz napete događaje u selu (*Coparnice*, 1997., *Japini zapisi*, 2007., *Babe tračerice*, 1998.), obiteljski važni događaji – ženidba, starost, nasljedstvo, trudnoća starije žene – koji izazivaju uzbuđenje (*Ivek i Micika*, 1989., *Ljubav, mržnja, pohlepa*, 1996., *Proslava*, 2013., *Radio emisija*, 2015., *Vesela novost*, 2017.), obiteljski problemi s pijanstvom (*Što je pijan?*, 1988., *Vinski pajdaši*, 1996., *Pekel v hiži*, 2015., *Za domovinu*, 2015.), ali i posljednje stvari (*Svijeća života*, 2004., *Pred vratima*, 2006., *Na raskrižju*, 2015.).
- 27 Stjepan Škvorc, *Na raskrižju*, *Republika*, 4 /2016., str. 42-54. Ispred drame objavljen je i moj tekst naveden u bilješci 26.

proširio krug čitatelja.²⁸ U ovom tekstu citiram iz kajkavske verzije teksta. Tekst je za 2018. odabrala Glumišna družina Virje, za koju je Đurica Krčmar štokavsku verziju prilagodila *na virovski*.²⁹

3.1. Moralitet ili poduka kako spasiti dušu

Moralitet poučava gledatelja o najvažnijim, posljednjim stvarima ili spasi ljudske duše, i to kroz alegorijske likove (ljudske osobine, vrline, mane...). Moralitet ne krije da podučava kršćanski etički nauk (u hrvatskom se zove *poučni igrokaz!*) jer ga smatra važnim, pa su tako pisana brojna prozna djela na tu temu, a kada su prešla i u dramski oblik u 13. stojeću postala su vrlo popularna u cijeloj Europi.

Postoje dvije vrste moraliteta. Prva govori o čovjekovom cijelom životu od rođenja do smrti i pokazuje čovjekov život kao neprestanu borbu dobra i zla za njegovu dušu (npr. *Ponos života*, *Zamak ustrajnosti*, *Sedam smrtnih grijeha*, *Grijeh i dijete*, *Moralitet dobrog i lošeg savjeta*, *Moralitet pravednog i svjetovnog čovjeka*, itd.).

Druga vrsta moraliteta pokazuje čovjeka u trenutku smrti, ona mu dolazi kao Božji glasnik i traži od njega da položi račun. Upravo je iz te druge kategorije najpoznatiji evropski moralitet: *Jedermann* (njem.), *Everyman* (engl.), *Elckerlijck* (nizoz.) ili *Svatković*, koji se tako zove jer je glavni lik paradigma čovjeka. Njemu iznenada dolazi smrt, a on shvati da nije spreman jer mu je duša puna grijeha i kao takva izgubljena. Prvo se pokušava nagoditi sa Smrću, potkupiti, laskati, pobjeći, prijetiti, ali kad shvati da nema izlaza, traži pomoć. Od Smrti izmoli kratku odgodu odlaska upravo zato da stigne očistiti dušu. Kad pokuša pronaći pomoć oko sebe, shvati da mu ni blago, ni žene, ni prijatelji, ni rod – sve ono čime je bio okružen i u čemu je uživao misleći da je to najvažnije na svijetu – ne žele, a i ne mogu pomoći. Pomažu mu vrline (ljepota, dobrota i snaga), ali s njim u grob mogu ići samo dobra djela koja su jedino njegova. Uz pomoć vrlina i dobrih djela čovjek shvati kako se može očistiti duša i prođe sve te faze: priznavanje grijeha, odricanje od grijeha, ispovijed kod svećenika i izvršenje pokore. Nakon toga Svatković može obući bijelu haljinu i otići u grob dok anđeli pjevaju radosnu pjesmu radujući se njegovu spasu.

Pouka je očita: ljudski život je posudba, a ne vlasništvo čovjeka, život je putovanje prema smrti i u čovjekovom životu postoji prijelomna točka – susret sa smrću. Ako nas za života mogu spasiti Božje

28 Upravo zbog bolje recepcije drama koje smatram iznimno vrijednima spremam se objaviti dvojezičnu *Antologiju pučke međimurske drame*, koju pripremam za 2018. godinu.

29 Dio predstave u nastajanju odigran je na skupu "Franjo Fancev na pragu kurikularne reforme" u organizaciji OŠ Virje 15. studenoga 2017., što dokazuje i snagu teksta i interes za žanr odnosno temu.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskrižju, 2016.)

milosrđe i Kristova žrtva, smrt je trenutak podnošenja završnog računa i nakon toga nas više nitko i ništa ne može spasiti. No, budući da je smrt u Božjoj ruci, Bog ne napušta čovjeka ni u zadnjem trenutku, pa mu pokazuje put spasa i daje mu onaj dodatni prostor za spas. Dok Zlo uz pomoć grijeha i mana zavodi čovjeka na propast, Bog šalje pomagače do zadnjeg časa, jer mu nije stalo *da propadne grešnik nego da se svi spase*. No, ključna je čovjekova odluka za dobro ili zlo, tako da je on sam taj koji nad sobom donosi sud.

Taj odnos prema smrti koji je u srednjem vijeku bio poznat znanstveno je dokazala i suvremena psihologija, a Kübler-Ross to zovu pet faza prihvaćanja smrti (poricanje, bijes, cjenkanje, depresija i prihvaćanje). Za razliku od današnje znanosti koja samo dijagnosticira, moralitet je govorio i što treba napraviti, dakle nudio je rješenja koja je stavio u dramsku formu ne bi li ona pomogla svim ljudima. Zato ne čudi da je bio popularan u srednjem vijeku, ali ne samo tada, nego je ostao do dana današnjeg prisutan u kazalištu.³⁰

3.2. Moralitet danas ili međimurski tajkun pred teškim odlukama

Drama *Na raskrižju* događa se danas u suvremenome Međimurju, dakle aktualizirana je i lokalizirana. Ivan je današnji Svatković, jer je to jedno od najčešćih hrvatskih muških imena. On dolazi na raskršće kao mjesto metafore ljudskih odabira jer je raskršće oduvijek bilo mjesto susreta raznih /duhovnih/ sila. Upravo zato su raskršćima česta raspela gdje raspeti Krist na križu zorno pokazuje da je pobijedio sve druge sile upravo mukom podnesenom za ljude i time pomaže ljudima u pravilnom odabiru na njihovu životnom raskršću. I na Ivanovu raskršću je raspeti Krist, ali on više u njega ne vjeruje. Naime, Ivan je suvremeni tajkun u velikim problemima.

Pri tome je Škvorc izbjegao klišej uobičajen u suvremenoj drami, sliku tajkuna kao potpuno pokvarenog prevaranta, nego ima razumijevanja za svoj lik.

IVAN: Nej predi sam mel dve male trgovine v cenru groda. Ve imam veliko trgovačko carstvo. Imam četiri robne kuće, dve benzinske pumpe i čudaj kamijonov za prevoz robe. Joko smo delali da bi do toga sega došli.

30 Najpoznatija je obrada Huga von Hofmannsthala koju je redatelj Max Reinhardt postavio 1920. za novopokrenuti Salzburški festival (Salzburger Festspiele) kao ambijentalnu predstavu na stubama ispred salzburške katedrale, a tim se naslovom festival otvara do danas. *Svatković* je igran i kod nas, pa i na kajkavskom u prijevodu Tomislava Lipljina kao *Vsaković* u HNK-u Varaždin u režiji Georgija Para 1996. godine.

Uz naporan rad, povremeno je varao državu i radnike, smatrajući da je to sve u dopuštenom području "snalaženja" u suvremenoj državi i da svi tako rade. Da bi proširio biznis dizao je velike kredite, a sad su mu se zbog recesije prihodilo toliko smanjili da ne pokrivaju ni ratu kredita. Budući da ni banka ne želi reprogramirati kredit, a niti prijatelji pomoći i pozajmiti novac, sutradan ga očekuje bankrot. To znači zatvaranje svih firmi, otpuštanje radnika, a što je najgore, smatra da je izdao svoju obitelj jer je sad i nju osramotio i osiromašio. Zato Ivan dolazi na raskršće s pištoljem spremajući se ubiti. Iako je svjestan da je to grijeh, kao što je svjestan i svih svojih ostalih grijeha, ne vidi drugi izlaz. Pri tome zamjera raspetom Kristu koji nije imao milosti ni prema njemu, ni prema radnicima koji će ostati bez posla, ni prema njegovoj ženi koja stalno moli...

IVAN: Ako si ti, Božek odlučil kaj jo prepodnem, nej bo po tvojim. Kakša sramota. Kakša propast. (Pogleda raspelo.) A de si ti, Božek, de si? Priznam, i jo sam grešil, probal sam pošteno delati, ali se mi vidlo da ide pomalim, varal sam i svoje partnere i državu a moji radniki šteri delaju za mene, ostali bodo bez posla...Bor si se jim mogel smilovati. Priznal bom, i ženu sam varal, ali moja žena stolno se tebi moli, a ti nikaj... mogel si se joj smilovati... Žena moja droga, oprosti mi kaj te stovljam ali drugač nebre biti.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

U tom trenutku dolazi sam Bog, koji mu ne dozvoljava da se ubije nego ga stavi na kušnju kojom će se testirati njegova duša i čiji će ishod odrediti njegov daljnji život. Ivan prolazi kroz tri situacije s kojima se nije znao nositi u životu: novac, žene i smrt kao gubitak voljene osobe. U svakoj mu se nudi dobro i loše rješenje, a on mora izabrati. Pri tome mu pomaže Božji predstavnik Mihael. S druge strane Lucifer dolazi s ugovorom na koji želi dobiti Ivanov potpis i ljuti se na upletanje Mihaela, jer je Ivan "njegov".

LUCIFER: On je mene poslušal od da je došel na sviet i zoto sam jo došel pred jega kaj potpišemo ugovora, a dok potpiše ide z menom.

Lucifer se poziva na Ivanove prevare, o kojima vodi jako preciznu evidenciju, i pri tome mu nudi sve ono što je uvijek volio, ali Mihael ga raskrinkava kao lažljivca. Ivan ne razumije što se događa, ali odbija potpisati ugovor, a Lucifer pred njega baca novac koji će riješiti sve njegove probleme. Kad se Ivan polakomi za novcem, Mihael mu

pokaže da je taj novac tek varka, pepeo. Lucifer ne odustaje, nego mu dovodi zgodne žene, jer je Ivan poznat po varanju vlastite žene i želji za seksualnim užitcima. Pri tome ga neprestano optužuje da je grešnik i da je Luciferov, jer mu je upravo Lucifer "namještao" zamke grijeha:

LUCIFER (smije se.): Ha. Ha. Ha... Prosim te, nej me nasmijovati. Ti pošten čovek! Ti si grešnik. Zmisli se s kuliko si ženi i puci spol predi kak si se oženil. Zmisli se kuliko pot si svoju poštenu ženu prevaril. Se žene šterima si spol, jo sam ti namestil. Meni moraš zafoliti za se seksualne užitke kaj si kral z ljuckimi ženami.

IVAN: Istina je se kak si rekel, Lucifere. Nebrem vervati. To si mi ti na uho šepetal, kaj bom varal svoju ženu? Kak je to moguće?

MIHAEL: Je Ivane. On je kriv kaj si ti varal svoju ženu.

LUCIFER: Priznaj da ti je bilo liepo z ljuckim ženama. Ako svojom krvlju potpišeš ovoga ugovora, pred tebe bom dopeljal se lepotice svieta i za navek bodo ostale s tobom. (Nudi mu ugovor.) Potpiši.

IVAN: Ali jo sam rad sam svoji ženi. Sam jo volim...

LUCIFER: Prosim te, nej mi lagati. Kakša je to tvoja ljubav? Saki den si ji deset pot rekel da ju voliš, a dok si dišel od hiže odmaj si odbežal k drugi v postelju.

IVAN: Istina. Grešil sam. Ne sam se mogel zdržati.

Dolaze zanosne djevojke koje, u trenutku kad Ivan izgubi pamet za njima, Mihael raskrinka kao demone. Kad se Lucifer buni zbog Mihaelove intervencije koja sprečava Ivana da potpiše ugovor, ovaj objasni po kojem pravu može intervenirati: prvi put zbog Ivanova saveza s Bogom (krštenja), drugi put zbog njegovih dobrih djela. Na kraju Lucifer pokazuje sprovod Ivanove žene tvrdeći da će, ako Ivan potpiše ugovor, oživjeti ženu. Sav zbunjen i ne znajući kome da vjeruje, Ivan na kraju potpiše ugovor da bi spasio ženu jer je doista voli i osjeća se kriv prema njoj. I tad shvati što je učinio:

IVAN: Božek moj, Božek, kaj sam to napravil? Kaj sam to napravil? Kak sam mogel povervati največkemu lažljivcu na svietu, šteri me je već dvopot prevaril? Zakaj sam mu prodal dušu svoju? Jaj meni, grešniku.

Tek kad Lucifer pošalje smrt da ga odvede u pakao, Ivan shvati da je izgubljen, pada na koljena i kaje se:

IVAN: Mihaele, iskreno se kajem i obečuvlem ti da bom se popravil i pošteno živel. Prosim te, spasi dušu moju.

LUCIFER: Ovo je tvoj kraj, griješniče. Tvoja duša je moja. Ha, ha, ha...

MIHAEL: Išće je ne kesno kaj se spasi duša ovoga čoveka šteri se iskreno pokajal. (Baci pepeo na ugovor, a Lucifer ga ispusti iz ruku.) Jo poništovlem ovoga ugovora. On je bezvreden. Duša ovoga čoveka nejde v pekel.

LUCIFER: Mihaele! Nemaš pravo poništiti ugovora! Som si videl da bi za malo penez, malo telesnoga užitka prodal dušu svoju.

MIHAEL: Imam. Jegovo iskreno kajanje za svoje griehi i molitve jegove žene zmolile su milost i spas duše jegove. Otpadniče. Vrni se v pekel de ti je mesto.

3.3. Čovjek je zbunjen ili kako prepoznati Boga?

Dakle, Ivanovo iskreno pokajanje i molitve njegove žene imaju snagu zaštite od Lucifera, ali nakon toga mora uslijediti prava promjena u Ivanu. Naime, Ivan cijelo vrijeme ne razumije tko su ta bića koja mu dolaze, pa tako ne prepoznaje Boga:

IVAN: Gospon, ne ste se predstavili. Ne znam što ste i kaj tu delate.

BOG: Radi tebe došel sam na ovo raskrižje...

IVAN: Kaj veliste?? Jo sam seguren da vas ne poznam.

BOG: Ako ti mene ne poznaš, jo tebe dobro poznam. Verval ti ili ne, i ti mene poznaš, ali se v zodje vreme ne zmisliš za mene.

IVAN (pogleda ga u lice): Siguren sam da vas ve prvi pot vidim. Ne smo si nikša rodbina, a ne sam z vami nikaj posloval. Vi ste mene z nekim zamenili.

Ne pomažu ni čudesni znaci, a ni znanje koje Bog ima o Čovjeku.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

- 115 -

IVAN: Nebrem vervati kak znote za te moje grieh. Što ste vi?

BOG: Ivane. Jo sam On šteri sam Je.

IVAN: Vi ste On šteri ste Je. Gospon, vi ste moja nesrečna sudbina.

To ne znači da je Ivan glup, nego, kao i svaki čovjek, teško prihvaća pojavu duhovnih bića. Osim što je u nama snažna racionalna komponenta, odbijanje duhovnog svijeta potiče i vladajući svjetonazor, koji priznaje samo znanost. Nadnaravno službeno pripada prošlosti (onomu "mračnom" srednjem vijeku), a svaka neobična pojava se nastoji interpretirati odnosno objasniti znanstvenim ili logičnim objašnjenjem. Ako logičnog objašnjenja nema, vjeruje se da se radi o snu ili prividenju.

IVAN: O Božek kaj je ovo? (Spodobe rašire ruke i idu prema njemu, a on natraške dođe do Boga.) Odkud su došla ova čudna stvoreja? Zakaj me ne puste do rieke? Kaj jo ovo sejam ili je istina?

Ljudi teško prihvaćaju duhovne objave, pa i čuda kojima nazoče, čak i kada su religiozni, kao u slučaju Ivana. On, kao pravi slijepi čovjek, gleda u križ i misli da je Bog kip na dva komada drveta, a ne vidi Boga pred sobom i u svom životu.

BOG: Kaj ti ne znaš onu poslovicu štera veli. Čovek snuje a Bog određuje!

IVAN: Bog...Bog...Bog... Poglednite ga, gospon, de vesi na križu. (Pokazuje na križ.) On je mene stavil. Pitam vas, kakši je to Bog, kaj je dozvolil kaj jo prepodnem? Čitate vi Sveto pismo de piše da je On dol svojega života za nas ljude. Jemu se moja žena moli saku večer i nikša korist od toga. Ne je čul jene molitve. De je unda te Bog?

BOG: Ivane. I drugi su mu ne vervali i stavili su ga, ali su vidli da su ne dobro napravili. Vrnuli su mu se i bili su spašeni.

IVAN: Ne verjem vam, gospon, a nejmeje verjem jemu. (Pokazuje na Isusa.) Ov tu na križu hmrl je za nas ljude kaj nas spasi, ali mene je ne spasil od bankrota i propasti.

Ili se jednostavno ne može odlijepiti od svojih problema:

IVAN: Nebrem vervati. Si znodo v kakši sam nevolji, si mi nudiju nekša rešeja, močiju me tu na raskrižju, a banka bo mi zutra se zela.

No, iz tog nerazumijevanja Ivanova proizlaze i duhovite scene s Mihaelom...

MIHAEL: Jo sam čuvor nebeskih vrotu.

IVAN: Čuvor nebeskih vrotu. Za to fermu sam ne čul.

...ili Luciferom:

IVAN: Luciferis. Kakše je to ime? Znom za janoga z Biblije.

LUCIFER: Ivane, ovo ti je dobra šala.

IVAN: Te z Biblije je ne bil dober. Poveč mi kaj delaš i kaj mi nudiš?

LUCIFER: Ivane. Jo sam svjetlonoša.

IVAN: A tak. Ti prodovleš struju. Imam već popisanoga ugovora od koga kupuvlem struju.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: Pekel na zemli, 1998.; Stjepan Škvorc: Na raskršću, 2016.)

3.4. Napetost i suosjećanje ili zamke i izbori su uvijek isti

Na raskrižju Stjepana Škvorca funkcionira po pravilima mirakula, identično kao i u srednjem vijeku, uz identičnu ikonografiju, likove i njihove motivacije te sliku svijeta i pouku. Aksiomatski postoje na duhovnoj razini dobri i zli duhovi koji se bore za ljudsku dušu, njih se ne objašnjava jer su zadani. Zli pokušava pridobiti Ivana na svoju stranu; osim što nosi ugovor i iskušenja, stalno ga podsjeća da je izgubljen zbog svojih grijeha, koje on silno precizno vodi u svom popisu. Lucifer neprestano sipa otrov u čovjekovo uho govoreći da čovjeku zbog njegovih grijeha nema spasa.

Bog također zna za te grijehe, ali ih ne zapisuje kao argumente protiv Ivanove (ljudske) duše, nego ga pokušava spasiti usprkos grijesima. Zato Bog šalje pomagača da se bori za Ivanovu dušu, a aduti koje Mihael koristi su krštenje, dobra djela i zagovorna molitva. No, bez osvještavanja grijeha, odricanja i pokajanja, koje je ključno u svakom moralitetu, ni aduti ne bi mogli funkcionirati. Uz to, budući da su svi aduti na ovom testu potrošeni, vrlo je važno da je Ivan na kraju shvatio kako dalje živjeti. Naime, nema više aduta i sad mora

skupljati vlastita dobra djela jer, kako je rekao *Svatković*, samo su dobra djela naša i ona nas prate u grob.

Ivan je cijelo vrijeme zbunjen, pa i na kraju, kad se izvuče od lošeg ugovora. Međutim, konačni dolazak Boga ga uvjeri da to sve skupa nije samo san. Tek nakon što je sve shvatio može doći čudo spasa, pa je ovo zadnja scena:

BOG (da mu pištolj.): Na ti tvojega pištolja. Jo znom da već nigdor naš zdigel roko na sebe. Moreš iti dimo, i premisli si kaj sam ti govoril i zmislił boš se što sam jo. Žena te vesela čeka: banka je reprogramerala tvoje duge.

IVAN: O Božek. Kaj je istina to kaj ste ve rekli?

BOG (nasmiješi se.): Kak je tebi teško vervati v istinu! Velim ti, od zutra tvoje ferme normalno posluvleju.

IVAN: Verjem vam. Za istinu ste vi On šteri ste Je.

BOG: Ivane. Idi v miru.

IVAN: Idem gospon. Dok dojdem dimo, nejpredi bom priznal svoji ženi da sam ji bil neveren i prosil bom ju kaj mi oprost. Obečal bom ji da već nigdor nam pogledal ljucku ženu, i da bom od ve veren i poslušen mož. Zutra bom duplik vrnul sema štere sam prevaril i svojim radnikima bom pošteno doval ploče. Nam već varal niti državu, redovito bom pločal poreza.

BOG: Lefko noć, Ivane.

IVAN: Fola ti Gospodine kaj si ne odustal od mene i kaj si poslal Mihaela kaj spasi dušu moju. Lefku noć.

Odu svaki na svoju stranu.

Za razliku od mirakula, gdje su ljudi dobri i zli, a glavni junak bezrezervno dobar, ovdje je čovjek na vagi. Mirakul je "najdemokraciji" žanr prikazanja jer čovjek ima slobodnu volju i uvijek se može odlučiti i za zlo. No, budući da je čovjek Božje dijete, Bogu je do njega stalo i bori se za njega, ne samo oprostom nego i otvarajući prostor za oprost. Za razliku od Zloga, koji računa grijeha, Bog pamti ono dobro u čovjeku. Na kraju, ako je potrebno, načiniti će i čudo. Sva Božja čuda (od Biblije do svih religioznih afirmativnih žanrova) služe ili da se čovjek osvijesti i shvati ili da mu se pomogne u trenut-

Stjepan Škvorc, *Na križanju*, Glumišna družina Virje, 2017. Na virovsku kajkavštinu prilagodila: Đurđica Krčmar Zalar, režija Katarina Franjo. Slika s probe: Vladimir Hrženjak (Bog) i Mario Brković (Martin).

ku kad shvati. Kod Ivana je ovaj drugi slučaj i čudo se dogodi kad shvati da je duša važnija i od bankrota i od sramote na zemlji, pa i od smrti voljene osobe; kad shvati da je život tek zalag, a najvažnije spasiti dušu i živjeti prema moralnim načelima.

Ovaj suvremeni moralitet funkcionira po svim pravilima žanra, ali se i danas napeto čita i gleda. Upravo zbog mogućnosti slobodnog izbora kod Ivana nikad ne znamo što će se dogoditi, i to stvara napetost. No, suosjećanje proizlazi iz razumijevanja Ivanovih problema, jer se isti problemi i isti izbori nalaze pred čovjekom koji se danas zove Ivan, kao i prije gotovo tisuću godina pred *Svatkovićem*. Izbor je konstanta između grijeha i dobra. Suvremeni sekularistički svjetonazor pokušavao je prikazati da ni duše ni grijeha nema i da je sve dopušteno jer je individualna sreća na zemlji postavljena kao krajnji cilj, pa je zbog nje sve dopušteno. Naše razumijevanje Ivanovih problema i prepoznavanje sličnih u vlastitom životu omogućuje i suosjećanje s Ivanom, ali i pokazuje da suvremeni svjetonazor nije u pravu. Zato je motiv prodaje duše koji se ovdje prikazuje čest u suvremenoj umjetnosti, i to ne samo u literaturi ili kazalištu (motiv *Fausta*) nego i na filmu.³¹ Koliko je to prisutno i u stvarnom životu dokazuje pokušaj jednoga glazbenika da na eBayu proda vlastitu dušu.³²

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća (Denis Peričić: *Pekel na zemlji, 1998.*; Stjepan Škvorc: *Na raskršću, 2016.*)

31 U filmu motiv duše postoji u komičnim varijantama, *Smrt joj dobro pristaje / Death Becomes Her* (1992.), *Začaran / Bedazzled* (1967./2000.), ali i dramskim, *Ghost Rider* (2007.), kao i tragičnim varijantama, *Đavolji odvjetnik / Devil's Advocate* (1997.).

32 Ponedjeljak, 15. prosinca 2008. Glazbeniku, razočaranom svojim životom danas je povučena ponuda prodaje vlastite duše najboljem ponuđaču. Dante Knox (24) ponudio je na internetskoj aukciji na eBayu "used item" (korištenu stvar) s početnom ponudom za licitaciju od £25,000,50 ili ponudom za direktnu kupnju od £700,000,00. Međutim eBay je tu ponudu danas povukao nakon što je bila objavljena dva sata i nije dobila ni jednu ponudu zbog toga što se "kosi s politikom firme".
http://www.metro.co.uk/weird/article.html?eBay_bans_man_from_selling_his_soul&article_id=445649&in_page_id=2

4. Zaključak: srednjovjekovni žanrovi žive ili važnost svjetonazora i osnovne ideje

Hipoteza ovog članka bila je da prikazanja (muke, mirakuli i moraliteti) kao autohtoni europski dramski žanrovi nastali u srednjem vijeku nisu "izumrli" s dolaskom nove epohe (renesanse), nego žive do danas jer su europskom kazalištu i društvu i imanentni i potrebni. Bili su igrani u svim epohama (renesansi, elizabetanskom kazalištu), vladali u baroku, te pisani kao nova protureformacija u prvoj polovici 20. stoljeća, dok se vodila bitka između dvaju svjetonazora. Promjena vladajućeg svjetonazora (sekularizam, koji je pobijedio kršćanski svjetonazor nakon Drugoga svjetskog rata) protjerala je bilo kakvu afirmaciju religioznog pogleda na svijet izvan glavne struje kao nedovoljno vrijednu, pa su ti žanrovi živjeli na rubovima ili u iznimnim situacijama (Domovinski rat u Hrvatskoj). Iz potrebe za tim tipom kazališta laici su pokretali različite manifestacije u Hrvatskoj dvijetisućitih, pa se vidjelo da na rubovima ima vrlo vrijednih dramskih ostvarenja.

Dva djela, napisana na kajkavskom, analiziraju se detaljno u ovom članku. Denis Peričić, uspješni profesionalni pisac iz Varaždina, napisao je mirakul *Pekel na zemli* (1998.) o susretu župnika iz 18. stoljeća s nečastivim u šumi, gdje temu čuda kao posljedicu vjere provodi kroz suvremene alate postmodernoga kazališta – teatralizaciju i intertekstualnost, poremećaj društvene svečanosti i ironijski odmak. Stjepan Škvorc, uspješni amaterski pisac iz Međimurja, napisao je *Na raskrižju* (2016.), suvremeni moralitet o tajkunu koji se odluči na samoubojstvo, ali ga Bog spriječi u tome i priredi mu test duše s tri kušnje (novac, seks i smrt žene) u kojem se Mihael i Lucifer bore za njegovu dušu.

Oba teksta su izrazito lokalizirana, ali kvalitetna i kazališno igriva iako su napisana iz konvencije prikazanja: oba imaju sjevremenost događanja, crno-bijelu podjelu likova, pouku o važnosti spasa duše i sliku svijeta koji ima smisla, kojim upravlja dobri Bog, te emotivno zajedništvo s publikom i katarzu. S tim da nam prvi, kao vrhunski profesionalac, dokazuje da su svjetonazor i pouka koju pisac želi pokazati važniji od tehnike koja se koristi, a drugi, upravo zato što je amater i ne poznaje tehniku suvremene dramaturgije, imanentnost tih žanrova do dana današnjeg.

Očito nas te forme mogu podsjetiti tko smo i kamo idemo i toliko su nam važne da ih se ne može zanijekati i istrijebiti, nego žive na rubovima, pronalaze svoje autore koji su spremni ne slijediti trendove, nego "pisati iz duše i za dušu" i, što je najbolje, dolaze do svoje publike. Oba su i prepoznata i nagrađena te uprizorena. Iako su te produkcije na rubovima glavne struje, dokazuju i snagu i važnost žanrova, kao i kvalitetu spomenutih tekstova.

Sažetak

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća

(Denis Peričić: *Pekel na zemli*, 1998.; Stjepan Škvorc: *Na raskršću*, 2016.)

Hipoteza ovog članka je da prikazanja (muke, mirakuli i moraliteti) kao autohtoni europski dramski žanrovi nastali u srednjem vijeku nisu "izumrli" s dolaskom nove epohe (renesanse), nego žive do danas, jer su europskom kazalištu i društvu i imanentni i potrebni. Bili su igrani u svim epohama (renesansi, elizabetanskom kazalištu), vladali u baroku, te pisani kao nova protureformacija u prvoj polovici 20. stoljeća, dok se vodila bitka između dvaju svjetonazora. Promjena vladajućeg svjetonazora (sekularizam, koji je pobijedio kršćanski svjetonazor nakon Drugoga svjetskog rata) protjerala je bilo kakvu afirmaciju religioznog pogleda na svijet izvan glavne struje kao nedovoljno vrijednu, pa su ti žanrovi živjeli na rubovima ili u iznimnim situacijama (Domovinski rat u Hrvatskoj). Iz potrebe za tim tipom kazališta laici su pokretali različite manifestacije u Hrvatskoj dvijetisućitih, pa se vidjelo da na rubovima ima vrlo vrijednih dramskih ostvarenja. Dva, napisana na kajkavskom, analiziraju se u članku. Denis Peričić, profesionalni pisac iz Varaždina, napisao je mirakul *Pekel na zemli* (1998.) o susretu župnika s nečastivim u šumi gdje temu čuda kao posljedice vjere provodi kroz suvremene alate postmodernog kazališta – teatralizaciju i intertekstualnost, poremećaj društvene svečanosti i ironijski odmak. Stjepan Škvorc, uspješni amaterski pisac iz Međimurja, napisao je *Na raskrižju* (2016.), suvremeni moralitet o tajkunu koji se odluči na samoubojstvo, ali ga Bog spriječi u tome i priredi mu test duše u kojem se Mihael i Lucifer bore za njegovu dušu. Oba teksta su ne samo kvalitetna nego i kazališno igriva iako su napisana iz konvencije prikazanja: oba imaju crno-bijelu podjelu likova, pouku o važnosti spasa duše i sliku svijeta koji ima smisla, kojim upravlja dobri Bog, te emotivno zajedništvo s publikom i katarzu, s tim da nam prvi dokazuje da su svjetonazor i pouka važniji od tehnike koja se koristi, a drugi, upravo zato što je autor amater i ne poznaje tehniku suvremene dramaturgije, imanentnost tih žanrova do dana današnjeg.

Suvremena prikazanja na kajkavskom ili od pekla do raskršća
(Denis Peričić: *Pekel na zemli*, 1998.; Stjepan Škvorc: *Na raskršću*, 2016.)

Abstract

Contemporary Miracle Plays in Kaikavian or from *Pekel* to *Raskršće*

(Denis Peričić: *Pekel na zemli*, 1998; Stjepan Škvorc: *Na raskršću*, 2016)

The hypothesis this paper is based on is that miracle plays (mystery plays), as authentic European dramatic genres originating in the medieval times, have not gone extinct with the advent of the new era (the Renaissance), but are still present today, being both immanent and needed in the European theatre. They were performed in all eras (the Renaissance, the Elizabethan), they were predominant in the Baroque, and written as a form of a new Counter-Reformation in the first half of the 20th century, as the two worldviews were fighting for dominance. The change of the dominant worldview (secularism won against the Christian worldview after World War II) resulted in renouncing any type of affirmation of a religious point of view as lacking in value, so such genres survived only on the margins, or in exceptional circumstances (Croatian War of Independence). Resulting from the need for this kind of theatre, the laymen organized all sorts of events in Croatia during the '00s, which brought to the fore the fact that there are indeed theatre plays of considerable value. Two of them, written in Kaikavian are analysed in the article. Denis Peričić, a professional writer from Varaždin, wrote a mystery play called *Pekel na zemli* (1998) about a pastor meeting the devil in the woods. The theme of miracle as something that results from faith is being elaborated by means of contemporary devices of the postmodern theatre – theatricality and intertextuality, a disruption of a social event, and an ironic detachment. Stjepan Škvorc, a successful amateur writer from Međimurje, wrote *Na raskrižju* (2016), a contemporary mystery play about a tycoon, who decides to commit suicide, but God stops him from doing that, and puts him to a test of the soul in which Michael and Lucifer fight over his soul. Both texts are not only well written, but also very convenient for theatrical performance, despite the fact they are written in the mystery play manner: they both have black and white division of characters, the moral on the importance of soul salvation, both depict the world as meaningful, and ruled by the righteous God, and both are able to create an emotional bond with the audience and produce catharsis. The former aims to prove that the worldview and the moral of the story are more important than the technique being employed, and the latter, precisely because the author is an amateur and hence unfamiliar with the modern dramatic technique, the immanence of the genre until present day.

GLAZBA MUSIC

Hrvojka Mihanović–Salopek Korizmeno- pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici *Philomela sacra* iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

U zbirci Rariteta Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu sačuvana je jedna od starih kajkavskih rukopisnih pjesmarica pod nazivom *Philomela sacra complectens Cantiones croaticas pro singulis per annum occurrentibus Festis collectas et conscriptas labore Georgii Lehpamer. Anno Domini 1796.*¹ U sakralnom slavuju nalaze se hrvatske duhovne popijevke koje se pjevaju prema kalendaru crkvene godine, a popijevke je skupio i zapisao Juraj Lehpamer. O Lehpameru kao sastavljaču ove zbirke temeljne podatke donosi zagrebački kanonik Stjepan Kološvari² koji je za nadbiskupa Maksimilijana Vrhovca obavljao 27. XI. 1793. kanonsku vizitaciju u Međimurju. U Kotoribi je Kološvari zatekao Jurja Lehpamera, rodom iz Samobora koji je tada u dobi od 30 godina obavljao službu orguljaša i učitelja, a govorio je hrvatski, latinski i njemački. Izvješće vizitacije o njemu navodi: "Lehpamer dobro pjeva i valjano svira orgulje, a u korizmeno doba pomaže župniku kod izpitivanja i podučavanja vjeronauka."³

U vrijeme djelovanja Jurja Lehpamera Kotoriba doživljava svoj

1 Rariteti NSK, sign. R 6838.

2 "Kanonske vizitacije bečkih arhidakonata", XIII, str. 53-56, Nadbiskupski arhiv u Zagrebu

3 Rudolf Horvat, *Poviest Međimurja*, Zagreb, 1944.; pretisak Matica hrvatska Ogranak Čakovec, Čakovec, 1993.; str. 219

gospodarski procvat kao javno trgovište, a usporedno s porastom stanovništva nastaje i crkveni uspon mjesta. Godine 1776. sagrađena je prostrana impozantna longitudinalna crkva, a posvetio ju je 1784. biskup Antun Zlatarić. Nosi naslov Sedam žalosti Blažene Djevice Marije i Sv. Križa, a ubraja se u najveće međimurske crkve, dugačka je 42 metra, a široka 16 m. Godine 1781. izrezbarena je i postavljena vrijedna barokna propovjedaonica, dok su orgulje na kojima je Lehpamer svirao imale prema Kološvarijevom izvješću 12 registara. Godine 1789. Kotoriba se izdvojila iz nadležnosti župe Donji Vidovec (koja se prvi put spominje još 1334. u popisu župa Zagrebačke nadbiskupije) te crkva u Kotoribi postaje samostalna zasebna župa. Tijekom 1790. upotpunjuje se raskošno uređenje kotoripske crkve, gdje na glavnom oltaru dominira razigran barokni oltar s prizorom Raspeća i kipom žalosne Gospe, a pasionskom prizoru su pridodani i brojni barokni anđeli koji u lamentirajućim gestama sudjeluju u oplakivanju Krista. Samo izvorište ikonografskog prikaza Bogorodice sa sedam mačeva (sedam žalosti) potječe iz sjevernoeuropskih slikarskih škola s izvorištem u Flandriji.⁴ Pojedini lebdeći anđeli drže zlatne kaleže i skupljaju kapljice Kristove krvi, ističući time Kristovu otkupiteljsku misiju.

Sažeti navod o ovoj zbirci napisao je Ivan Zvonar⁵, a vrlo kratki izbor tekstova iz Lehpamerove zbirke je objavila Olga Šojat⁶. Lehpamerova zbirka pisana je čitkim i lijepim rukopisom, a početna slova svake pjesme su ukrašena krasopisnim vinjetama. Kao i sve stare kajkavske pjesmarice, tako je i *Philomela sacra* pisana starim oblikom pravopisa po uzoru na mađarsku ortografiju. Zbirka sveukupno ima 118 stranica, a kompozicijski sadržava sljedeći opseg. Adventske pjesme nalaze se unutar poglavlja *Adventualis prima pars* (od strane 1 do 14). Među najbrojnijim su božićne pjesme, sveukupno ih ima 17, od kojih se mnoge nalaze pod nazivom *Pastorella*, a uvrštene su u poglavlje *Natalis Domini* (od strane 15 do 32). Naziv *Pastorella*, označava prizor iz zbivanja koji se dešava pastirima u božićnoj noći, ali pored toga može označavati i glazbenu uputu, koja precizira izbor orguljskih registara s ciljem dočaravanja ugodaja pastirske svirke raznih vrsta frula i gajdi. Zanimljivo je da osim ovog naziva ostali

4 Podatak preuzet prema radu Sanje Cvetnić, "Ikonografija slike Pieta s instrumentima Kristove muke i duše u čistilištu u zbirci Franjevačkog samostana u Vukovaru" u zborniku *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Vukovar kao paradigma muke*, Pasijska baština, (ur. Jozo Čikeš), Zagreb, 2004.; str.553-563

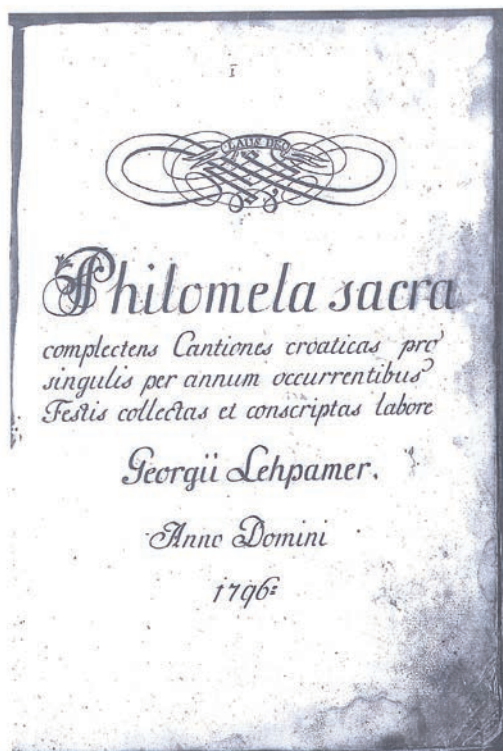
5 Ivan Zvonar, "Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskoga narodnog preporoda", *Kajkaviana Croatica – Hrvatska kajkavska riječ*, Zagreb, 1996., str. 285-310 (o Lehpamerovoj pjesmarici na str. 300)

6 Olga Šojat, "Stara hrvatska kajkavska poezija", *Kaj*, god. 3, br.12, Zagreb, 1970.; str. 28-34; izbor tekstova str. 34-46

Korizmeno-
pokajnička
tematika u
rukopisnoj
kajkavskoj
pjesmarici
*Philomela
sacra* iz 1796.
u kontekstu
crkvene
himnodije

tekstovi imaju svoj naziv prema prvom početnom stihu popijevke. Unutar božićnog razdoblja zasebna pjesma namijenjena je blagdanu Sv. Tri kralja u poglavlju *Pro festo Ss. Trium Regum* (str. 32-34). U poglavlju *Quadregesimalis pars tertia* nalazi se 9 korizmenih pjesama (str. 35-45). Unutar poglavlja *Paschalis pars quarto* (str. 45-50)

Naslovna stranica rukopisne pjesmarice *Philomela sacra* iz 1796. koju je u Kotoribi sastavio Juraj Lehpamer

Hrvojka Mihanović-Salopek

nalazi se oblik Singmesse tj. liturgijske pjesme koje su se pjevale pod obveznim dijelovima mise Kyrie, Gloria Credo itd. Reformni oblik Singmesse bio je uveden od austrijskih vladarskih i crkvenih krugova u sve zemlje Habsburške monarhije. U djelu *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen*, koje je prema rukopisnim i tiskanom istraživanjima Willhelma Baumkera priredio i objavio Joseph Gotzen 1962. u Hildesheimu, pronalazimo podatke o povijesti oblika liturgijskih popijevki koje su zbog marijaterzijanske odredbe o glazbi bile široko rasprostranjene. Najstariji njemački oblik Singmesse *Wir werfen uns darnieder* prvi put je objavljen u crkvenoj pjesmarici iz Bruchsala, 1770., zatim u zbirci *Die Christlich-Katolische Lehre in Liebern*, Hildesheim 1771., te potom u zborniku Ignaca Franza *Gesangbuch*, Breslau 1. izdanje 1772., 2. izdanje 1778. Nakon hrvatskih prepjeva za obvezne dijelove mise, u uskršnom poglavlju se nalazi i jedna stara međimurska uskršna pjesma, živa u izvedbi do danas -

Veseli se o Marija, ka se pervo tužna bila, koja je 1. put objavljena u *Cithari octochordi*. Zatim slijedi pjesma za Uzašašće (str. 51-52) u poglavlju *De Ascensione Domini*. Poglavlje *Pro Festo Pentecostes* (str. 53-54) sadrži jednu pjesmu za Duhove: *Hodi k nam Duh sveti*, koja predstavlja pojednostavljenu varijantu istoimene pjesme isusovačkog misionara Jurja Muliha. Od strane 55 do 56 uvrštena je jedna pjesma za blagdan Presvetog Trojstva u poglavlju *Festum Sanctissimus Trinitatis*, a pod nazivom *Festum Corporis Christi* (str.

Župna crkva Sv. Križa i Sedam žalosti B.D. Marije u Kotoribi

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici *Philomela sacra* iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

57-63) nalazi se pjesma za Tijelovo. Od strane 65 do 70 u poglavlju *Pars Dominicalis quinta* nalaze se različiti oblici liturgijskih popijevki tzv. oblik Singmesse, a te popijevke se pjevaju pod obveznim dijelovima mise: pod Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus i Agnus Dei. Od strane 70 do 76 nalaze se različite popijevke od kojih su mnoge prikladne za misije, jer imaju tematiku pokajanja i obraćenja, a među njima je i slavljenička pjesma *Jesus mili, zdenec živi*, koja predstavlja pojednostavljenu i skraćenu verziju motivike prisutnu u himnu *Jezu dulcis memoria*. U poglavlju *De Beata Virgine Maria pars sexta* (str. 77-90) nalazi se treći najopsežniji ciklus s marijanskim popijevkama, a sadrži (sveukupno s marijanskim oblicima liturgijskih popijevki) 18 pjesama. Od strane 91 do 102 nalaze se pjesme u čast apostola i mučenika *Sanctorum septima pars*. U poglavlju *Defunctorum pars octava* od strane 103 do 108 nalazi se latinski Requiem sa pridruženim notnim zapisom, nakon kojega slijedi hrvatski prijevod latinskog himna *Dies irae - Den serditi hoće priti*. Od strane 109 do 114 nalazi se niz sa četiri pjesme posvećene prolaznosti zemaljskog života i smrti: *O človek zmisli se da vmreti jenkrat bude*; *Tužni človek kam tva mladost*; *O človek nevoljni kaj štimaš* te poznata pjesma *Nut smert nosi oštru kosu* čiji prvi zapis potječe iz kajkavske pjesmarice *Cithara octochorda*.

Moguće je pretpostaviti da su se prve dvije pjesme o smrti pjevale i u tradiciji spričavanja, međutim, tipična karakteristika spričavanja kao specifičnog oblika pogrebne pjesme je u zastrašujućoj perspektivi teksta: pjesmu pjeva kantor u 1. licu jednine govoreći monolog opraštanja od života u ime umrle osobe. Običaj međimurskih spričavanja obilježava nadvremenska ekshortacija, a glas kantora koji predstavlja glas umrloga prenosi moralnu opomenu i upućuje na potrebu kršćanskog života preko kojega se dosiže nebeska dimezija. Prema usmenom svjedočenju međimurskog kantora Vinka Baloga etnomuzikologu Nikoli Bonifačiću Rožinu⁷ kod Hrvata se tekst sastavljao za svaku umrlu osobu, dok se u Mađarskoj oblik spričavanja pjevao na isti tekst.

Kao neobični kontrast završnim popijevkama o smrti, Lehpamerova pjesmarica završava s jednom nadodanom svjetovnom pjesmom (str. 116-118), koja je zapisana olovkom, jednostavnim, neukrašenim rukopisom i očito je bila isključivo za privatnu uporabu. Rukopis donekle i odudara od prethodnog krasopisa, tako da ne možemo sa sigurnošću znati je li prijepis ove svjetovne pjesme napravio sam Lehpamer, ili je netko drugi nadopisao tekst ljubavne pjesme o proljeću, koja zbog svog neočekivanoga erotskog naboja sigurno nije bila predviđena za sastavni dio himnodijske zbirke namijenjene crkvenom pjevanju. Prva kitica svjetovne ljubavne pjesme glasi:

”Vse stvorjenje veselo postaje
Protuletje kada nam nastaje,
Zima prođe turobnost premine
Ribe, vode, zverinje, planine,
Vse se ljubi, vse se obimlje,
Dragi dragu kada uzimlje.
Ah, tko sebi
Ova želel ne bi.”

Lehpamerovi zapisani tekstovi žanrovski pripadaju području hrvatske crkvene himnodije, a ova vrsta je zahvaljujući ćirilometodskoj i potom glagoljaškoj tradiciji jedna od prvih književnih vrsta u Hrvata. Hrvatsku himnodiju tvori određeni broj vjerskih, uglavnom lirskih tekstova koji se uz dopuštenje crkvene hijerarhije pjevaju pri liturgijskim obredima, ili služe privatnoj pobožnosti vjernika. Pojedine Lehpamerove popijevke i danas se pjevaju, a u 18. st. one su bile toliko poznate u tradiciji narodnog pjevanja da Lehpamer nije donio njihove notne zapise, učinio je to jedino zapisujući tekst requiema

7 Nikola Bonifačić Rožin, Napomena zbirci rukopisnih spričavanja, Rukopis Zavoda za etnologiju i folkloristiku (sign. 323)

Glavni oltar s prizorom Kristova raspeća u Kotoribi

(mise za pokojne). Službeni latinski jezik je dugo reducirao legalitet crkvene popijevke pri liturgijskoj uporabi. Primjerice, Trnavska sinoda je 1566. zabranila da se u crkvi pjevaju popijevke na narodnom jeziku, što ujedno indirektno znači da su se one pjevale i prije tog vremena. Međutim, kao odgovor protestantskom stvaranju crkvenih pjesama na narodnom jeziku, u razdoblju katoličke obnove intenzivno se stvaraju, zapisuju i objavljuju brojne pjesmarice na jezicima pojedinih naroda. U Hrvatskoj je tradicija pjevanja crkvenih pjesama na hrvatskom jeziku uvijek bila jaka. U okviru brojnih bratovštinskih zbornika (prvi zapisi hrvatskih crkvenih pjesama potječu iz 14. i 15. st.) te pučkih pjesmarica, sve snažnije se profilira hrvatska crkvena pučka popijevka kao nosilac masovnog narodnog vjerskog pjevanja. Upravo u povijesti hrvatske himnodije uočavamo anticipaciju prvenstva crkvene pučke popijevke koju su kasnije istaknule odrednice Drugoga vatikanskog sabora 1963. o pjevanju naroda u crkvi i odobrenju službene uporabe narodnog jezika u crkvi.

Rukopisna pjesmarica *Philomela sacra* naslanja se na kontekst brojnih prethodnih autora koji su unutar svojih tiskanih i rukopisnih izdanja zapisivali, adaptirali, prevodili ili samostalno stvarali i objavljivali duhovne pjesme na starom hrvatskokajkavskom književnom jeziku. Još u 17. stoljeću niz kajkavskih prepjeva himana i crkvenih popijevki je sastavio isusovac Nikola Krajačević Sartorius, rodом iz Siska, u svojim zbirkama *Molitvene knjižice*, Požun, 1640. i *Sveti evangeliomi*, Graz, 1651. U *Molitvenim knjižicama* Sartorius je na strani 464 donio i jednu od najstarijih kajkavskih parafraza himna *Stabat Mater*, a prve tri kitice njegova prepjeva (strukturiranog u tercinama s dva stiha osmerca i završnim sedmercem) glase:

”Staše Mati kruto tužna
Poleg križa i žalosna
Sina raspeta gledeć.

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici *Philomela sacra* iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

Gda nje dušu, jedva živu
Vsu čemernu, vsu pelinu
Beše prešel žuhki meč.

O kak tužna i žalostna
Beše ona blagoslovna
Mati Sina Božjega.

Kajkavske korizmene pjesme pronaći ćemo u *Pavlinskoj pjesmarici* iz 1644., a himnodijskom području stvaralaštva prinos je dao i glasoviti isusovački pisac Juraj Habelić, koji je u trećem poglavlju sedmoga dijela svojeg duhovno-asketskog djela *Zerczalo Marianzko*, Graz, 1662. objavio prepjeve marijanskih latinskih himana i antifona. Godine 1661., mecenatstvom grofice Ane Katarine Zrinski Frankopan, isusovac Baltazar Milovec objavio je u Beču svoj molitvenik *Dvoidušni kinč* u kojem je na kajkavskom pružio i niz pjesama, ponajviše prepjeva marijanskih himana te prepjev *Oficija od prečistoga Blažene Marije vsegdar Device prijetja spravljen po Alfonsu Rodericusu i Oficij sv. Josipa* (zagovornika dobre smrti). U Milovčevom marijanskom ciklusu pjesama Marijin lik postaje nezaobilazna postaja i nada grešnika i pokajnika koji preko Bogorodičinog posredništva nastoje zadobiti Božju milost:

”Kak na moru presvetla jesi zvezda sinula
Da bi naša natura vu grehu ne utunula.”
(odlomak iz prepjeva *Alma Redemptoris*, str. 133)

Također i rukopisna pjesmarica (bilježnica) grofice Ane Katarine Zrinski sadrži kajkavsku pjesmu pasionske tematike (od strane 146a) pod nazivom *Pisanica ili Muke Jezuševe promišljanje*, koju je nakon Katarinine smrti zapisao Baltasar Patačić (kako stoji na kraju druge pjesme).

Međutim, najsnažniji utjecaj na sastav pjesmarica ostavio je u 18. st. isusovački misionar Juraj Muliš, zvan zbog svojeg entuzijazma ”apostol hrvatskog naroda”, koji je sastavio više himnodijskih zbirki za različite hrvatske krajeve i na raznim narječjima. Mulišove kajkavske crkvene popijevke nalaze se unutar zbirki *Pobožne i navučene popevke*, Zagreb, 1746. i *Duhovne pesme*, Zagreb, 1780. Mulišovi tekstovi ostavili su svoj trag i u Lehpamerovoj pjesmarici.

Pored Muliša, najjači utjecaj na prijenos kajkavskih popijevki je izvršila pjesmarica *Cithara octochorda*, koja je zapravo bila dvojezični (latinski i hrvatskokajkavski) kantual Zagrebačke nadbiskupije koji je u 18. st. doživio čak tri izdanja.⁸

8 1. izdanje Cithare, Beč, 1701., 2. izd. Beč, 1723. i 3. izd. Zagreb, 1757.

U ovom radu usredotočit ćemo se na obilježja korizmeno-pasion-skih pjesama unutar Lehpamerove pjesmarice *Philomela sacra*.

Početak ciklusa korizmeno-pasion-skih pjesama započinje litur-gijskim popijevkama tzv. oblikom Singmesse, koje spajaju sadržaj stalnih dijelova mise (Kyrie, Credo, Sanctus) s razdobljem crkvene go-dine. U pjesmi koja se pjeva pod Vjerovanjem (Credo), nagovijestava se doba Kristove muke, naglašava se Kristova otkupiteljska žrtva koja ima za cilj otkupljenje grešnika:

”Verujemo vsi Boga Otca Nebeskoga
I Sina njegovoga jedinorodenoga
Ki je s Neba došel na odkup grešnika
Poroden iz Deve je zato Marije” (str. 35)

Na strani 37 nalazi se pjesma kojom započinje promišljanje Kri-stove muke, pozdravlja se raspeti Spasitelj, a molitelj nastoji zadobiti snagu za kršćanski život iz snage Kristova trpljenja zbog ljubavi pre-ma ljudima:

”Zdrav budi Jezuš moj! Zdrav Odkupitel moj!
Prikovan z čavli na svet križ tvoj.
Ovde zveliči me, kervjum operi me,
Z mukum presvetom objači me.”

Već u toj prvoj pjesmi pasionskog ciklusa, javlja se kao i u drugim korizmenim pjesmama jedno bitno svojstvo, a to je simultanizaci-je muke Kristove, koja se neposredno ponavlja u sadašnjem vreme-nu zbog grešnosti ljudi. Kao što je to uočio Stipe Botica, jedno od glavnih obilježja narodnih pasionskih običaja i pjesama je ”potpuno

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici *Philomela sacra* iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

- 131 -

Anđeo s kaležom koji skuplja Kristovu krv za otkupljenje čovječanstva u Kotoribi

srastanje sa sakrosanctnim značenjem”,⁹ a ta karakteristika osobito dolazi do izražaja u potpunom poistovjećivanju vlastitih grijeha s etapama Kristove pasije, kao što to možemo uočiti u stihovima 3. kitice iz pjesme *Zdrav budi Jezus moj*: ”Mi smo te prodali, na smrt obsudili, z grehi našemi vumorili”. I nakon te snažne spoznaje vlastitog sudioništva i vlastite krivnje, dolazi u jačoj emotivnoj dinamici potreba pokajanja i obraćenja na ispravan kršćanski život, koja kulminira u pripjevu navedene pjesme, u gesti oplakivanja: ”Plačte ada Boga, na križ raspetoga!”

Sljedeće tri pasionske pjesme (od str. 37 do 40) prenesene su iz pjesmarice *Cithara octochorda* s nekoliko manjih lokalnih izmjena. *O moj Jezus ja spoznavam da prot tebi grešil jes; Vsaka duša ka Jezusa hoće pravo ljubiti i Ljudstvo moje židovsko, med vsem drugim zbrano*. Ove tri pjesme imaju vrlo lijepe napjeve i toliko su omiljene da se pjevaju i danas, te ih nalazimo s notnim zapisom i harmonizacijom uvrštene u izdanje: *Nova crkvena pjesmarica*¹⁰, a usklađene sa suvremenim hrvatskim pravopisom i štokavskim književnim jezikom; *O Isuse ja spoznajem da sam tebi zgriješio*, str. 126; *Narode moj ljubljani, među svim odbrani*, str. 127; *Svaka duša koja hoće Krista pravo ljubiti*, str. 138. U pasionskoj tematici višestruko su bili obrađivani motivi detaljnog opisa muke Kristove, što je potenciralo emocije suosjećajnosti, potresenosti, dubokog uživljavanja, te se naglašavala snaga otkupiteljske krvi, upravo identično kao što se to može vidjeti i u prizoru glavnog oltara Raspeća u Kotoribi. Takav cilj imala je i peta pjesma iz Lehpameraova korizmeno-pasionskog ciklusa *O keršćanska vsaka duša, poglej muke Jezusa*, (str. 41) koja poziva nehajno ljudstvo na razmatranje snage Kristove ljubavi koja je spremna podnijeti najteže muke za spas čovjeka. Iduća šesta pjesma *O moj Jezus ljubav tvoju, gdo će zreči?* (str. 42) preuzeta je od Jurja Muliha i pronalazimo je tiskanu u pjesmarici *Duhovne peszme koje se popevaju vu vremenu poszlanja apostoskoga*, 2. izdanje, Zagreb, 1780., a nalazi se objavljena na stranicama 21 do 25 kao sedma po redu pjesma. Međutim Lehpamerov zapis ima 12 kitica, dok je Mulihov izvornik dulji i sadrži 22 kitice, te iza svake kitice obuhvaća i pripjev, kojega Lehpameraova pjesma nema. Prve tri kitice su gotovo iste, imaju tek male razlike u rimovanju, a nakon toga Muliha opširno nabroja grijeha kojima se ponavljaju Isusove muke, dok je Lehpamerov opis grijeha kraći, ali završetak u obje pjesme ima identičnu pouku: poziv na oplakivanje

9 Stipe Botica, ”Pasionska baština u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, posebice u usmenoj književnosti,” *Croatia Christiana periodica*, god. 22, br. 42, Zagreb, 1998.; str. 93

10 *Nova crkvena pjesmarica*, ur. Izak Špralja, Institut za crkvenu glazbu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.

grijeha, pokajanje, ispovijed i promjenu života. Za usporedbu donijet ćemo Mulihovu 20. kiticu, a potom Lehpameraovu pjesmu koja završava s tekstom Mulibove 20. strofe kao poantom:

”Koji zmed vas prime prvi
Jezuseve vrednost kervi
Hodte k njemu vsi plačući
Suze za kerv vraćajući.” (Muliha, 20. kitica)

”Dok pokore vreme teče
Da smert tebe ne preteče
Zpoved pravu ne odvlači,
Zlo življenje tve oplachi.

Ki želite anda prvi
Prijet hasen z moje kervi
Hote k meni žalujući
Suze za kerv vraćajući” (Lehpamer, 11. i 12. kitica)

Kao što se može vidjeti iz usporedbe stihova, Mulihova pjesma iz neutralne pozicije naratora poziva slušatelje na oplakivanje, dok kod Lehpamera imamo interpoliran glas samog Isusa koji k sebi poziva grešnike.

Sedma pjesma iz Lehpameraova pasionskog ciklusa *O moj Jezus, dobro moje, raspet moj zveličitelj*, predstavlja spoj lamentacije i pohvale Spasitelju i u semantičkom smislu odražava proživljavanje pokajanog, osviještenog vjernika koji se produbljenim promišljanjem muke sprema na vlastito preobraženje života. Međutim, završna osma pjesma iz Lehpameraova pasionskog ciklusa nije predviđena za osviještenu grupu vjernika koji će nakon pasionskog razdoblja još više usmjeriti svoje živote prema idealima dobrote, već je osma popijevka namijenjena za one najtvrdokornije grešnike. U osmoj pjesmi (str. 43-44) pronalazimo jednu Kristovu tužbalicu u kojoj se Isus monološki, u 1. licu jednine osobno i neposredno obraća grešnicima i u prvom dijelu razgovora ih opominje što je sve podnio zbog njih. U drugom dijelu pjesme dolazi do obrata, u kojem prestaje svaka opomena, a Kristov govor nudi milosrđe, utočište i ljubav za grešnike, a taj konzolacijski, blagotvorni ton budio je nadu o zadobijanju oprosta i kod onih koji su duboko u sebi digli ruke sami od sebe.

Možemo pretpostaviti da je ovakav monološki tekst mogao doći iz oblika dramskih pasionskih prikazanja. Apelativni oblici, kao i uporaba imperativa (premislite, poslušnite, spomenite i dr.) također upućuju na scensko obraćanje. Danas oblike pasionskih igara najizra-

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici Philomela sacra iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

zitijske njeguju njemačke dramske izvedbe u bavarskom mjestu Obermergau. Počeci hrvatske srednjovjekovne crkvene drame¹¹ razvili su se iz pučkih pobožnosti procesija i pasionskih ophoda što su ih njegovale, osobito po južnohrvatskim područjima, brojne bratovštine, a pjesma *Pisan ot muki Hrstovi* iz glagoljske Pariške pjesmarice iz 14. st. pripada prvim ishodištima hrvatske pasionske drame. Moguće je pretpostavljati da su crkveni redovi i članovi bratovština i na sjevernohrvatskim područjima izvodili pasionske dramske tekstove, iako o tome nemamo sačuvanih podataka i tekstova, a jozefinska zabrana božićnih i korizmenih igara i skazanja samo je pridonijela uništenju tragova mogućih tekstova. Međutim, kao što su božićne i pasionske igre nastale iz himnodijskih pjesama, tako su se i ostaci tih tekstova, nakon ukinuća igara nerijetko fragmentarno vratili u područje paraliturgijskog pjevanja. Tako se dogodilo s pjesmama iz božićnog ciklusa koje imaju dijalošku formu razgovaranja pastira ili dijaloga između anđela i pastira, a njihovo postanje pripada području božićnih dramskih igara.¹² Izvorište zadnje Lehpamerove pasionske pjesme moguće je pronaći i u sličnom tekstu Jurja Muliha *Prežuhka tužba raspetoga Jezusa na tvedokorne grešnike* koja je 8. pjesma korizmenog ciklusa u zbirci *Pobožne i navučene popevke*. U Mulihoj pjesmi raspeti Krist također izgara za tim da najveće grešnike pretvori u obraćenike, te u Mulihoj pjesmi Isus trpi žeđ koja se može ublažiti jedino suzama raskajanih grešnika. Iako Lehpamerova pjesma ne sadrži motiv Kristove žeđi i suza koje su omiljeni rekvizit barokne katarze (pročišćenja duše kroz suze), završna dva stiha obih uspoređenih pjesama su isti i naglašavaju Isusovu odlučnost u nakani spašavanje svakog čovjeka, pa i onog koji se u ljudskim očima pričinja bezvrijedan. Nedvojbeno, pojavljivanje monološkog govora samog Spasitelja u pjesmi imalo je snažni učinak na slušateljstvo i zasigurno je uspijevalo proteriti i ona uspavana i ona prkosna srca ljudi. Iz tog razloga u cjelini donosimo tekst ovoga osebujnog kajkavskog Improperija - prijekora i pomilovanja:

”Simo o grešnici! K mojoj se prilici obrnite
I na me gledajuć, na vas zmišljavajuć, zpomenite!
Ne li to viđenje vaše zbantovanje, premislite?
Kaj me bantuvati, gorje poplupati, još mislite?”

11 Više o srednjovjekovnim hrvatskim pasijama u knjizi *Pasije* (prir. Nikola Batušić) Erasmus naklada i Pasionka baština, Zagreb, 1998.

12 Više o božićnim pastirskim dijaloškim pjesmama koje potječu iz božićnih igara u radu Hrvojkje Mihanović-Salopek, ”Šaljiva božićna postbarokna pastorala kao odraz božićnih igara” u knjizi *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2000., str. 243-265

Zbog vas sem izbijen i na križ pribijen, odkupitel,
Znoj me je poleval, vsu kerv sem prelejal, vaš
stvoritel,
Z vuzi me zvezali, tako rastezali, telo moje,
Krivo obtužili, na teške sudili, za vas muke.
Takoli plaćate, takoli vraćate, dare moje,
Vaše zahvaljenje, daje zaufanje muke nove,
Kaj me preganjate, muke ponavljate, kaj vam
činim?
Ah, ne žalostite, prosim prostite, dragi sini!
Gledajte ranjenu i glavu nagnjenu, ah ljubleno,
Rebro prebodjeno, serdce otvorjeno, milostivno,
Neću vas zgubiti, želim vas ljubiti, o grešniki!
Ovde prebivajte, ljubav vuživajte, pokorniki.
Amen.”

Iako s ovom pjesmom završava Lehpamerovo poglavlje korizmeno-pasionskih pjesama, u zbirci ćemo pronaći još pjesama koje imaju pokorničko-pokajnički temeljni karakter, kao primjerice u poglavlju *Pars Dominicalis Quinta* pronalazimo pjesme koje su se pjevale u vrijeme pokorničkih misija *Zbogom svet nestalni, zbogom, ne buš me vkanjuval veći* (str. 71), *Kam se grešnik hoću vteći* (str. 75). Osobito u ovoj posljednjoj pjesmi pronalazimo motiv u kojoj grešni čovjek gubi nadu u svoj spas, ali utočište pronalazi u svetom križu, što pjesmu snažno povezuje s pasionskim ciklusom.

Pored toga dvije pjesme s temeljnim i snažnim pokorničkim obilježjem pronalazimo i unutar Lehpamerova ciklusa marijanskih pjesama. Sigurno je da se ove pjesme nisu pjevale za Bogorodičine blagdane, jer one nemaju slavljenički, hvalospjevni, panegirički karakter već upravo obratno, pjesme posjeduju notu pokorničke turobnosti, nespokoja i depresivnosti koja jedinu nadu pronalazi u Marijinom milostivnom posredništvu. Vrlo je vjerojatno da su se ove popijevke pjevale za vrijeme pokorničkih hodočašća ili su nastale kao iskaz osobnih zavjetnih marijanskih hodočašća, a njihov monološki iskaz pokazuje perspektivu teškog grešnika, ili čovjeka u velikoj nevolji. Obje pjesme su osebujan odraz bogobojznosti proteklih stoljeća u kojima se unutar pučke pobožnosti na antropološki način pristupalo teološkim pojmovima, te je u perspektivi čovjeka iz naroda Bog znao zadobiti predodžbu strogog i neumoljivog suca, dok su Bogorodicu kao najsvetije ljudsko biće vjernici doživljavali bliskije i milostivije. Tekstovi pjesama *O Marija Mati Božja* (str. 78-79) i *Hodi Majka, gledat sinka nevoljnoga putnika* (str. 85, čija se varijanta prijepisa po-

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici Philomela sacra iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

javljuje i u Poljanko-ludbreškoj pjesmarici¹³) svjedoče da su pokajnici Bogorodicu doživljavali kao svoju najveću zagovornicu i posrednicu.

Oba teksta predstavljaju osebujne pjesničke izričaje, *O Marija Mati Božja* bliža je domeni neposredne emotivne prošnje koja izvire iz jednostavne pučke percepcije, a pjesma *Hodi Majka gledat sinka* obiluje osjećajnošću, ali se oslanja i na psalmodijski prizor košute koja čezne za izvor vodom (Psalam 42, 43, *Kao što košuta čezne za izvor vodom*) te se nastavlja nizom profinjenih simboličnih usporedbi s prizorima iz svijeta faune koji slikovito dočaravaju relaciju između čeznje molitelja i lika Bogorodice. Usporedba Marijine milosti s izvorom vode na kojem se grešni čiste i napajaju milosti, jedan je od omiljenih toposa baroknih pjesama, te sličnu usporedbu Marije sa zdencom sadrži 13. dijaloška *Popevka od Marije Bistričke* iz molitvenika Petra Berkea *Kinč osebujni slavnoga orsaga horvatskoga*, tiskanog u Zagrebu 1765. i Grazu, 1775.

1. pjesma marijanskog i pokorničkog usmjerenja:

”O Marija Mati Božja, cvet nebeski ino roža!
K Tebi kriči duša moja, ar se muči prez pokoja.
Na me verzi tvoje oči, kotere su takve moći
Da vražju moć vsu poteru, da te grešnik moli z veru.
Gledi na me tvoga slugu, doklam živuć terpim tugu,
Gledi moje žuhke suze, ter me zpeljaj z ove uze
Pri Bogu mi milost shodi, koga Deva buduć rodi.
Ar kajgoder sina prosiš, znam da taki vsigdar sprosiš.
Kak si kruto milostivna, kad je tvojeh čud množina
Ka me batri da ne zdvojim, milost proseć grehov mojih.
O Devica vsem koruna, Tve milosti vsa su puna,
Moje takaj primi prošnje, da se Božje minem grožnje.
O Marija svetla zorja, iz ovoga slapna morja!
Tebe moje serdce zove, ar vu tugah britkeh plove,
Viš kak ovde terpim tugu, prosim tvoju podaj ruku,

Da po tebi bum nastanjen, vu veselju večnom,
Amen.

2. pjesma marijanskog i pokorničkog usmjerenja:

”Hodi Majka gledat sinka nevoljnoga putnika
I pomiluj ti grešnika, tužnoga pokornika.
Kak za Tobom on zdihava, iščući te dan i noć
Suzne oči izbrisava da mu dojdeš na pomoć.
Kakti jelen vu puščine, žeden želi zdenčine,
Tak i človek vu nevolje, pomoć išće Marije,
Vesel zdaleka putuje, dojt se sim raduje,
Milost tvoju kad začuje, v serdce se nasladuje.
Kakti sokol iz pećine oko derži skerbljivo
Da mu mladi koj ne zgine, na to pazi marlivo,
Tak Marija za nas skerbi vu sakoju pogibeli,
Ti nas Majka čuvaj kakti dete svoje vu zibeli
Kakti orel obletava orliće vu mladosti
I pred sunce njih postavlja da gledaju svetlosti
Tak Marija nu zakrivaj naše malovrednosti
I vučini nas vživati vekivečne radosti.”

Možemo zaključiti da se u popijevkama Lehpamerove zbirke *Philomela sacra* osjeća nasljeđe barokne stilske izražajnosti, prisutno u maniri ukrasnog govora, u biranosti izraza, u naglašenoj egzaltaciji i eksponiranoj osjećajnosti, u metaforičnosti i primjeni perifrastičnog, nerijetko i simboličnog prikaza te se taj odslik ornatusa spaja s neposrednim pučkim iskazima molitvenog, skrušenog obraćanja i razmišljanja o nebeskoj dimenziji. Kasnobarokno nasljeđe prisutno je i u ciklusu pjesama o grijehu, smrti, posljednjem sudu koje su povezane uz eshatološku tematiku ”De quattuor hominis novissimis” (Četiri posljednje čovjekove stvari) srednjovjekovnoga teologa Dionizija Kartuzijanca, a navedena tematika doživljava svoj procvat upravo u baroknom razdoblju Katoličke obnove. Detaljno prikazivanje Kristova trpljenja i simbolično tumačenje svake Kristove patnje tijekom suđenja i na križu razvio je još 1578. svećenik Christian van Adrichem (poznat pod pseudonimom Christianus Crucis) koji je u Antwerpenu objavio 1. izdanje knjiga *Vita jesu Christi ex IV. Evangelistis breviter contexta*, a koje je bilo u baroknom razdoblju više puta prevedeno u Njemačkoj i Italiji. Dojmljivi prizori iz tog djela zasigurno su našli svoje mjesto unutar bogatog i razgranatog kajkavskog korizmenog propovjedništva (Mihael Šimunić, Ivan Belostenec, Štefan Zagrebec, Gregor Kapucin, Štefan Fuček, Ivan i Juraj Mulih, Josip Bedeković, Ivan Krištolovec, Štefan Škvorc, Hilarion Gašparoti i drugi) što je po-

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici Philomela sacra iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

- 137 -

13 Varijantu pjesme *Hodi Majka gledat sinka* iz Poljansko-ludbreške pjesmarice objavio je Josip Mihojević u svojoj knjizi *Bogorodica u hrvatskom pjesništvu*, Zagreb, 1994.; str. 721-722

ticajno djelovalo i na vizualnost prizora pučkih crkvenih pasionskih popijevki. Također, veliki utjecaj na područje crkvenih pučkih popijevki je izvršio izvanliturgijski tekst Pseudo Bernard iz Clairveuxa: *Liber de passione Christi et doloribus et planctis matris eius*. Kao vrlo utjecajno i europski poznato djelo kasnobaroknog vremena možemo istaknuti i melodramu Pietra Metastasia *La Passione di Gesu Christo, Signor nostro*. Kajkavske korizmeno-pasionske pjesme 18. stoljeća obilježava barokna antitetičnost, tj. naglašeno prikazivanje kontrasta između: s jedne strane ljudske grešnosti, a s druge Kristova dobrovoljnog trpljenja, s jedne strane okrutnosti ljudi koja uzrokuje muku, a s druge strane Kristova milosrđa koje dijeli oprost. Barokna egzaltacija naglašenih gesta tuge, moljenja, pokajanja kroz suze koja je prisutna u tekstovima Lehpamerovih korizmeno-pasionskih popijevki vjerno odslikava prizore s glavnog oltara u Kotoribi. Na katoripskom oltaru uz kip raspetoga Krista na križu pronalazimo lik žalosne Gospe sa sedam mačeva- simbolima sedam žalosti, lik Marije Magdalene sa suznim pogledom, lubanjom kao znakom njezina pustinjačkog obraćenja i maramicom za suze u ruci, pronalazimo anđele s raskriljenim rukama u gestikulaciji iskazivanja tragičnosti zbivanja, također pronalazimo i anđele koji uzdignutim rukama pokazuju i upućuju na nebo kao pravi putokaz čovjekova životnog usmjerenja, te anđele lučonoše koji nose upaljene svijeće, ali pronalazimo i anđele koji s kaležima skupljaju krv koja kaplje iz Kristovih rana, a ti prizori vizualno tumače spasonosnu otkupiteljsku moć Kristove žrtve. Kao što piše i u naslovu zbirke kantor Lehpamer je svojim prijepisom zapravo napravio odabir pjesama koje su se pjevale u Kotoribi u njegovo doba. Ne možemo znati sa sigurnošću je li koju pjesmu uveo i donio sa sobom iz rodnog Samobora. Takva mogućnost nije isključena, jer Lehpamerovu pjesmu iz božićnog ciklusa *Kakva je to*

svetlost kum Betlem gori pronalazimo tiskanu kao staru božićnu samoborsku narodnu pjesmu u studiji etnomuzikologa Milana Langa *Samobor. Narodni život i običaji* iz 1913.¹⁴ Moguće je pretpostavljati i da je Lehpamer pojedine pjesme možda mijenjao ili varirao, jer je u njegovo doba odnos prema autorstvu bio drugačiji. Pored toga na području himnodije vršio se uvijek prijenos popijevki iz tradicije prijašnjih pjesmarica u novije i prijepis se vršio ili doslovno ili uz manje adaptacije i takav prijenos jest oblikotvorna konstanta stvaranja zbirki. Pjesme iz *Cithare*, kao i popijevke iz zbirki Jurja Muliha pokazuju prisutnost prijenosa kao i povezanost repertoara unutar prostora Zagrebačke nadbiskupije. *Philomela sacra* predstavlja vrijedan odabir kasnobarokne himnodije hrvatskokajkavskog međimurskog područja kojega je savjesno sačuvao od nestanka orguljaš Juraj Lehpamer, a u kojem se dojmljivošću ističe korizmeno-pokajnički ciklus. Jedino za čim možemo žaliti jest činjenica da Lehpamer nije zapisao notne zapise napjeva svih crkvenih pučkih popijevki, nego je to učinio samo za Requiem. Iz tog razloga danas ne znamo kako su se pojedine popijevke pjevale (osim što prepoznamo one najpoznatije koje i danas pronalazimo unutar suvremenih crkvenih pjesmarica), te ih zbog toga ne možemo analizirati u cjelini njihove izražajnosti, odnosno u jedinstvenom spoju glazbenog napjeva i pjesničkoga jezičnog izričaja. Međutim, ta činjenica još više motivira etnomuzikologe da prilikom svojih terenskih istraživanja uđu u trag napjevima Lehpamerovih tekstova, jer na području crkvene pučke popijevke nailazimo na činjenicu da pojedino himnodijsko blago ne leži samo u tiskanim djelima i knjigama, već ono ostaje živo u memoriji narodnih pjevača.

Korizmeno-
pokajnička
tematika u
rukopisnoj
kajkavskoj
pjesmarici
Philomela
sacra iz 1796.
u kontekstu
crkvene
himnodije

Važnija literatura (kronološki):

- LANG Milan *Samobor. Narodni život i običaji, Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, knj. XVIII, Zagreb, 1913. str. 280-300
- FANCEV Franjo, "Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova", *Ljetopis JAZU*, sv. 51, Zagreb, 1931.
- HORVAT Rudolf, *Poviest Međimurja*, Zagreb, 1944.; pretisak Matica hrvatska Ogranak Čakovec, Čakovec, 1993.; str. 219
- BÄUMKER Wilhelm, *Das katholischen deutsche kirchenlied in seinen Singweisen*, Hildesheim, 1962.
- OLGA Šojat, "Stara hrvatska kajkavska poezija", *Kaj*, god. 3, br.12, Zagreb, 1970.; str. 28-34; izbor tekstova str. 34-46
- Nova crkvena pjesmarica*, ur. Izak Špralja, Institut za crkvenu glazbu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.
- BRATULIĆ Josip. "Srednjovjekovne bratovštine i crkvena prikazanja" u Zborniku *Dani hvarskog kazališta*, Split, 1985., str. 452-458

14 Milan Lang *Samobor. Narodni život i običaji, Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU, knj. XVIII, Zagreb, 1913. str. 280-300

- ZVONAR Ivan, "Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskoga narodnog preporoda", *Kajkaviana Croatica – Hrvatska kajkavska riječ*, Zagreb, 1996., str. 285-310 (o Lehpamerovoj pjesmarici na str. 300)
- BOTICA Stipe, "Pasijska baština u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, posebice u usmenoj književnosti," *Croatica Christiana periodica*, god. 22, br. 42, Zagreb, 1998., str. 91-106
- Pasije* (prir. Nikola Batušić) Erasmus naklada i Pasijska baština, Zagreb, 1998.
- KORNER Jeronim, *Kajkavske popijevke Cithare octochorde*, (prir. Miho Demović) Zagreb, 1998.
- MIHANOVIĆ-SALOPEK Hrvojka, "Najsnažniji utjecaji himnodije 18. stoljeća na iduće razdoblje" u knjizi *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2000.
- CVETNIĆ Sanja, "Ikonografija slike Pieta s instrumentima kristove muke i duše u čistilištu u zbirci Franjevačkog samostana u Vukovaru" u zborniku *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture – Vukovar kao paradigma muke*, Pasijska baština, (ur. Jozo Čikeš), Zagreb, 2004.; str. 553-563

Sažetak

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici *Philomela sacra* iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

U radu *Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici Philomela sacra iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije* prikazuje se po prvi put cjeloviti opus hrvatskokajkavske rukopisne pjesmarice *Philomela sacra complectens Cantiones croaticas pro singulis per annum occurrentibus Festis collectas* koju je 1796. dovršio orguljaš u Kotoribi Juraj Lehpamer i koji je sastavio izbor pjesama prema redoslijedu kalendara crkvene godine. Opširniji broj popijevki sastavljač je namijenio božićnom, marijanskom i korizmeno-pokajničkom razdoblju. Osim za dio Requiema, Lehpamer nije zapisao note, već u pjesmarici nalazimo samo zapise tekstova popijevki od kojih se pojedine i danas pjevaju, dok za neke više ne znamo napjev. Lehpamerova pjesmarica se komparativno sagledava u odnosu na tradiciju kajkavskih pjesmarica, te se u njoj pronalazi prijenos poznatih duhovnih popijevki iz *Cithare octochorde* i kajkavskih pjesmarica isusovačkog misionara Jurja Muliha *Pobožne i navučene popevke*, Zagreb, 1746. i *Duhovne pesme*, Zagreb, 1780. Možemo zaključiti da se u duhovniom popijevkama Lehpamerove zbirke *Philomela sacra* osjeća nasljeđe barokne stilske izražajnosti, prisutno u maniri ukrasnog govora, u biranosti izraza, u naglašenoj egzaltaciji i eksponiranoj osjećajnosti, u profinjenosti atributa i usporedbi i primjeni perifrastičnog, nerijetko i simboličnog prikaza te se taj odraz ornatusa spaja s neposrednim pučkim iskazima molitvenoga, skrušenog obraćanja i razmišljanja o nebeskoj dimenziji. Kajkavske korizmeno-pasijske pjesme 18. stoljeća, pa tako i Lehpamerova prijepisa, obilježava barokna anti-

tetičnost, tj. naglašeno prikazivanje kontrasta između: s jedne strane ljudske grešnosti, a s druge Kristova dobrovoljnog trpljenja, s jedne strane ljudske okrutnosti koja uzrokuje muku, a s druge strane Kristova milosrđa koje dijeli oprost. Barokna egzaltacija s naglašenim gestama tuge, molitvenim zazivima, pokajanjnjem kroz suze, koji su uočljivi u tekstovima Lehpamerovih korizmeno-pasijskih popijevki vjerno odslikavaju prizore s glavnog oltara u Kotoribi, posvećenoga Svetom Križu i Sedam žalosti Blažene Djevice Marije.

Abstract

The Subjects of Lent and Repentance in the 1796 Kaikavian Manuscript of Hymns *Philomela Sacra* in the Context of Church Hymnody

The paper *The Subjects of Lent and repentance in the 1796 Manuscript of Hymns Philomela Sacra in the Context of Church Hymnody* presents the complete body of work contained in the Croatian Kaikavian manuscript of hymns titled *Philomela sacra complectens Cantiones croaticas pro singulis per annum occurrentibus Festis collectas*, completed in 1796 by the Kotoriba organ player Juraj Lehpamer, who compiled a selection of hymns based on the church calendar. A more extensive number of songs the compiler categorized as belonging to the Christmas, Marian, and Lent and repentance seasons. With the exception of a part of the Requiem, Lehpamer did not contribute the notation; there are, however, lyrics to the songs, some of which are still sung today, whereas the melodies of others remain lost to us. Comparison of Lehpamer's songbook against the traditional Kaikavian songbooks shows that some well-known devotional songs found in *Cithare octochorde* were incorporated, as well as the Kaikavian hymns composed by a Jesuit missionary Juraj Muliš published as *Pobožne i navučene popevke* (Zagreb, 1746) and *Duhovne pesme* (Zagreb, 1780). It can be concluded that the spiritual songs found in Lehpamer's *Philomela sacra* collection convey the atmosphere of baroque stylistic expression, manifested in the lavish rhetoric, words chosen with careful scrutiny, accentuated exultation, and apparent sensitivity, sophisticated attributes and metaphors, in addition to employing a periphrastic, often symbolic manner of description, and blending such ornate mode of expression with the unencumbered devotional, humble address to God and contemplation of divine dimension as practiced by the simple folk. The 18th century Kaikavian Lent and Passion hymns, Lehpamer's collection included, are characterized by the baroque antithesis, i.e. a marked depiction

Korizmeno-pokajnička tematika u rukopisnoj kajkavskoj pjesmarici Philomela sacra iz 1796. u kontekstu crkvene himnodije

of the contrast between the sinfulness of human nature on the one hand, and the Christ's willingness to suffer on the other, human cruelty causing pain and misery, and Christ's merciful forgiveness. Baroque exultation and emphatic displays of sadness, devotional appeals, and tearful demonstrations of repentance so prominent in the lyrics of Lehpamer's Lent and Passion songs closely reflect the images depicted on the main altar in Kotoriba, honouring the Holy Cross and the Seven Dolors of the Blessed Virgin Mary.

Miho Demović Pasionsko- pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

Nacrtak

Udruga hrvatskih himnologa "Pavao Štoos" objavila je o 150-toj godini smrti i 220 godišnjici rođenja "ilirskog" skladatelja međimurskog franjevca Fortunata Pintarića (1798.-1867.) njegovu "Crkvenu liru, inače najveći stariji rukopisni zbornik vrsnih hrvatskih crkvenih popijevaka ikad napisan. Autor ovog teksta prigodom simpozijuma Udruge "Pasionska baština 2017" u Svetištu "Majke Božje Bistričke" održao je predavanje o "Korizmenim popijevkama" Crkvene lire, a mo. prof. Mario Penzar i operni pjevač Ivan Kontent izveli su kao prigodni koncert i uz pratnju orgulja izbor iz tog zbornika najljepših passionsko-pokorničkih popijevaka i orguljskih skladbi. Predavanje izrečeno tom prigodom ovdje se priopćuje u malo proširenom obliku.

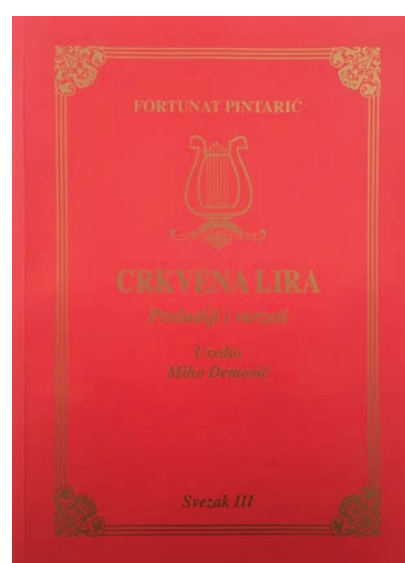
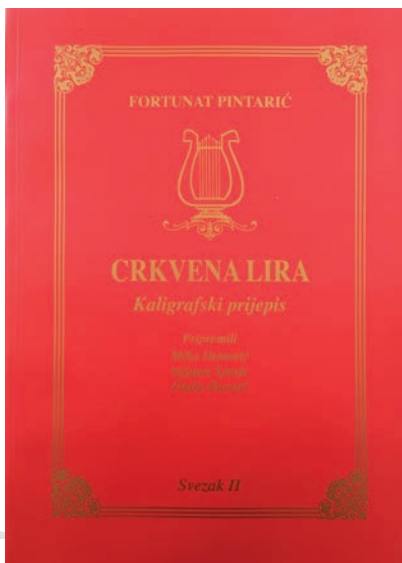
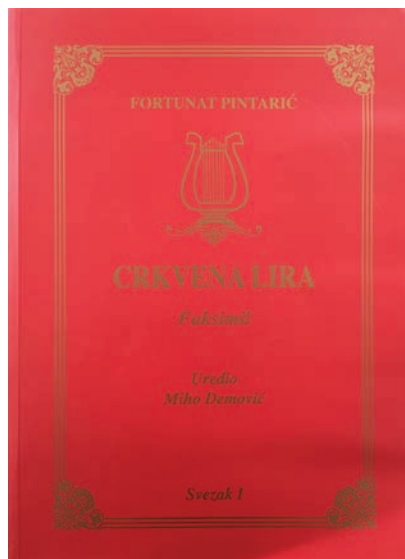
Uvod

O Crkvenoj liri (u daljnjem tekstu kraticom CL) pred 120 godina slavni je etnomuzikolog Franjo Kuhač između ostaloga napisao da je "Fortunat Pintarić kao skladatelj crkvenih popijevaka bio takve sretne inspiracije da će u nas možda dugo ostati nedostiživ, te da pučke njegove crkvene popijevke nisu plod glazbena zanatlije ili plod fantazije običnog fratarskog orguljaša, već izljev čistog pobožnog ushita, koji je pogodio hrvatski pučki glazbeni ton i ukus, i duboko zavirio u dušu pobožnog nam puka, te da ni jednoj od ovih njegovih melodija nema glazbenog nesmisla, mršave koncepcije, nelogičnog razvoja ili čak prisiljenosti ili prostaštva: svaka je melodija misaona, bujna, logična, istinska, naravna i ugladena. U nekim popijevkama naći

Naslovnice
tiskanog izdanja
CL.

Na idućoj
stranici:
naslovnice
pojedinih
sveščića
faksimila CL.

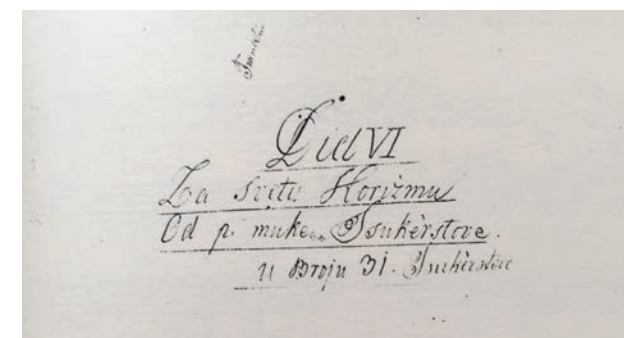
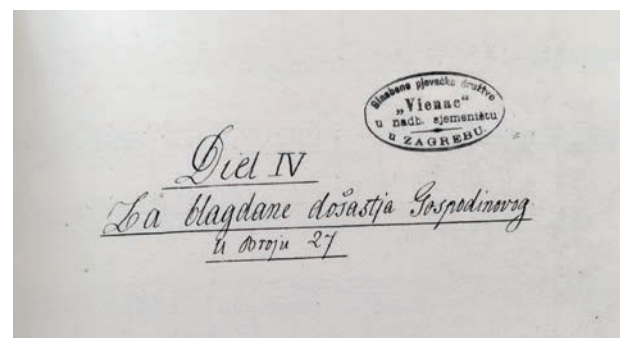
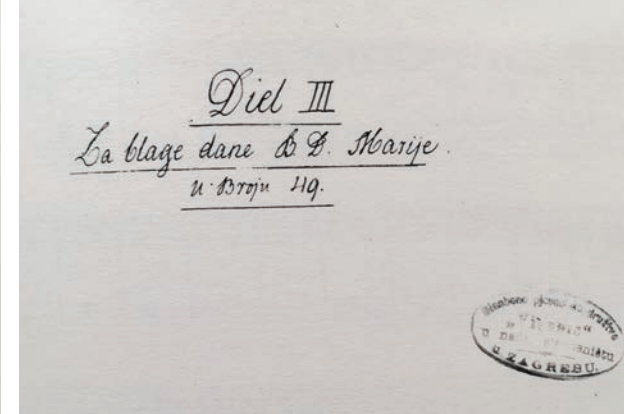
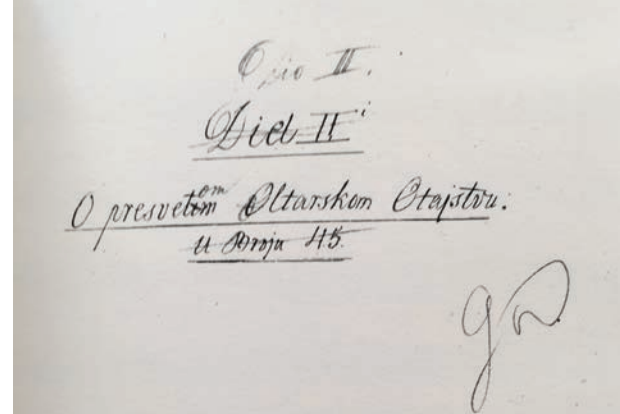
Miho
Demović

- 144 -

je takav pobožni osjećaj i izražaj, da te gotovo uzdrma i uznese do nebeske visine." Sve što je Kuhač napisao u najvećoj mogućoj mjeri može se pronaći baš u pasionsko-pokorničkim popijevkama CL pa im ovdje posvećujemo posebnu pozornost.

1.1. Povijest nastanka CL

CL nastala je u okviru plana "hrvatskih iliraca" da objedine hrvatski narod i jezično uvođenjem štokovskog govora u bogoslužje. U tu svrhu valjalo je stvoriti Zbornik hrvatskih crkvenih štokavskih popijevaka za pučko pjevanje. Tu obvezu preuzeo je polovinom XIX. stoljeća onodobno uz Vatroslava Lisinskog najpoznatiji hrvatski skladatelj franjevac Fortunat Pintarić i sretno dovršio rukopis CL 1860.

godine. Zbog nedostatka novčanih sredstava i naknadnih preinaka nije ga uspio za života objaviti. Nakon njegove smrti u Franjevačkom samostanu u Koprivnici rukopis je prenesen u Zagreb gdje mu se gubi trag. U znanstvenim krugovima se držalo čak da su ga uništili klerici zagrebačkoga franjevačkog samostana uporabivši ga kao zahodski papir od kojih je uspio otići od uništenja samo nekoliko listova etnomuzikolog Franjo Kuhač kada je jednom zgodom boravio u samostanu i navratio u samostanski zahod. Osim toga u literaturi je izneseno i više oprečnih mišljenja u pogledu nastanka, pripremi za tisak, broju rukopisa i drugim pojedinostima CL, pa se smatralo da je Pintarićev autograf zaista uništen.

Autoru ove rasprave pošlo je za rukom otkriti tri potpuna sveščića autografa u Glazbenom arhivu društva "Vijenac" u Bogoslovskom sjemeništu u Zagrebu (Diel II, III i IV) i jedan djelomično očuvan sveščić (Diel I) u Arhivu Cecilijanskog društva u Zagrebu te identificirati u Nacionalnoj i Sveučilišnoj knjižnici u Zbirci muzikalija i audio-materijala tri cjelovito i jedan fragmentarno očuvani sveščić i nakon toga sa suradnicima Stjepanom Šprajcom i Zlatkom Pavetićem objaviti rukopis uz popratnu studiju u faksimilu i prijepisu i k tomu još izdvojeno orguljske preludije, uvodne predigre i završne zaigre, tako da je to djelo danas u cjelini u tiskanom obliku i postalo dostupno ne samo izvođačima nego i široj kulturnoj javnosti. Iz njega smo u ovoj raspravi izdvojili korizmene ili bolje rečeno, pasionsko-pokorničke popijevke koje su predmet posebne pozornosti naše rasprave.

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

- 145 -

1.2. Opis rukopisa CL

Autograf CL Fortunata Pintarića do nas nije došao cjelovit već u deset neuvezanih svešćića dislociranih u tri zagrebačke ustanove: u Nacionalnoj i Sveučilišnoj knjižnici u Zbirci muzikalija i autogramatijala tri cjelovito i jedan fragmentarno sačuvani svešćić u

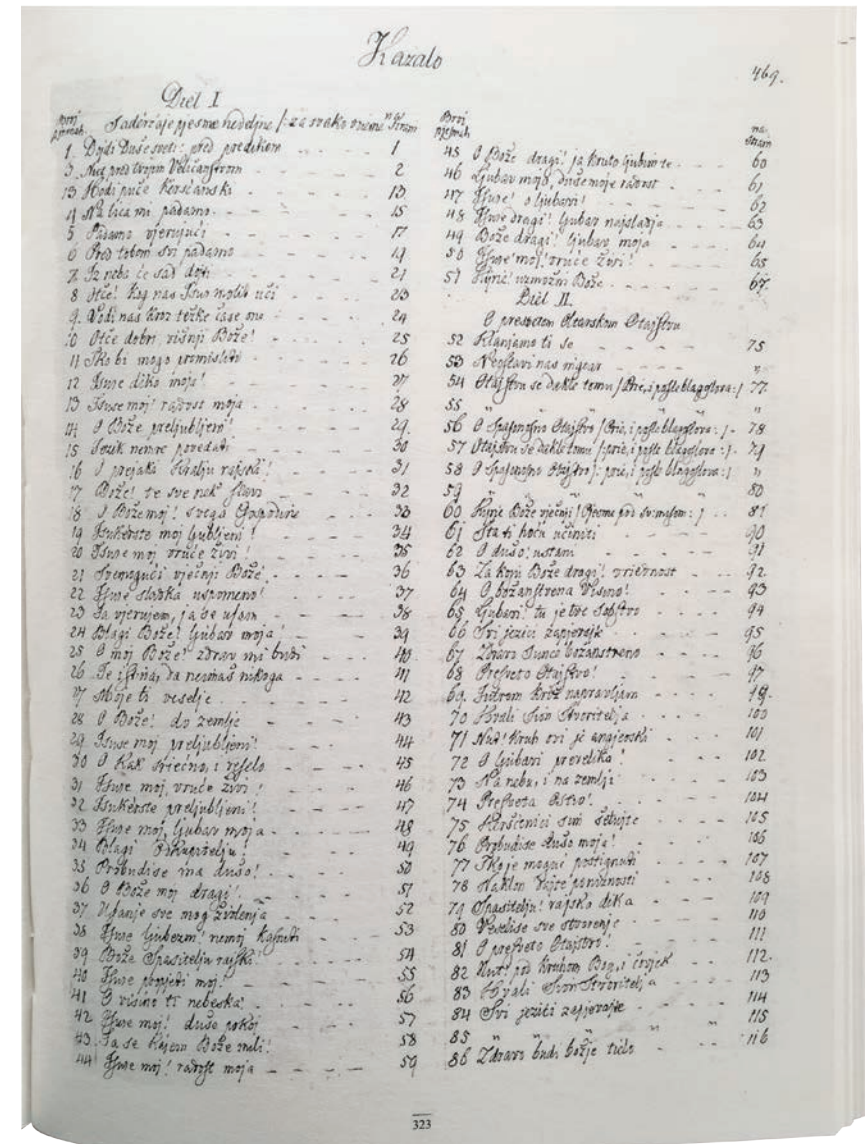
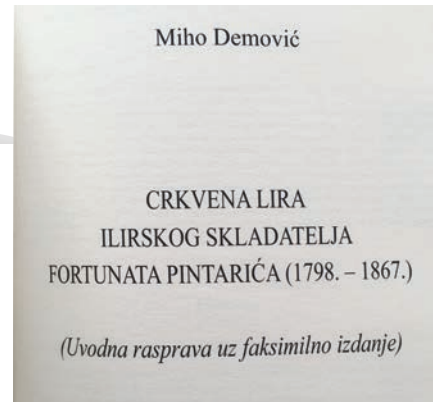
Glazbenom arhivu glazbenog društva Vijenac tri cjelovito očuvana svešćića, te dvadesetak listova prvog svešćića u Arhivu glazbenog časopisa Sveta Cecilija. Do dislokacije došlo je jer djelo nije bilo uvezano u čvrste korice već se čuvalo u 10 svešćića zasebno uvezanih u papirnate korice i položenih u mapu. Mapa se vjerojatno upotrebom istrošila, a svešćići razdijelili što potvrđuje današnji njihov izgled i mjesto čuvanja. Na predlistu svakog

svešćića naznačen je samo naslov tog dijela rukopisa bez imena skladatelja; primjerice svešćić korizmenih popijevka: *Diel VI Za svetu Korizmu Od p(re)gorke muke Kerstove u Broju 31*. Sličan naslov imaju i ostalih devet svešćića. Zahvaljujući dakle naslovima pojedinih sačuvanih svešćića i naslovima popijevaka u Kazalu te prijepisu CL Franje Kuhača danas možemo sa sigurnošću tvrditi da se izvorni rukopis sastojao od 10 zasebnih dijelova i jednog dodatka. K tomu je još, što nije naznačeno niti u sadržaju niti u naslovima svešćića, na početku svakog "Diel" (izuzevši broj IX i X) Pintarić prisjedinio po jednu dulju orguljsku *Predigru* koja nosi naziv "Predigra pred misom". Današnja veličina autografa iznosi 315 x 240 mm. Stranice su numerirane arapskim brojevima 1 do 468, a popijevke označene rednim brojevima 1 do 378. Glavnina rukopisa CL sadržava hrvatske crkvene pučke popijevke za jedan glas i orguljsku pratnju. Manjim dijelom rukopis sadrži himne i psalme svećeničkog časoslova na latinskom jeziku. Kako je izgledao sadržaj izvornog rukopisa može se ustanoviti po *Kazalu* koji se nalazi na strani 323 – 327 objavljenog faksimila CL.

2. Broj pasionsko-pokorničkih popijevaka

Naš naslov uključuje dva sloja popijevaka koje se pjevaju u korizmenom liturgijskom vremenu. Prvi sloj označen je pridjevkom pasionske, a drugi pokorničke. Prvi izraz potječe iz latinske imenice *passio* u hrvatskom prijevodu trpljenje, stradanje, muka. Taj naziv

svešćića, te dvadesetak listova prvog svešćića u Arhivu glazbenog časopisa Sveta Cecilija. Do dislokacije došlo je jer djelo nije bilo uvezano u čvrste korice već se čuvalo u 10 svešćića zasebno uvezanih u papirnate korice i položenih u mapu. Mapa se vjerojatno upotrebom istrošila, a svešćići razdijelili što potvrđuje današnji njihov izgled i mjesto čuvanja. Na predlistu svakog

nema u hrvatskom jeziku adekvatan izraz pa ga se prevodi opisno kao popijevke muke i smrti Kristove dok izraz "pokorničke" dolazi od hrvatske riječi pokora. Gotovo uvijek ta dva sloja popijevaka su međusobno povezana i idu skupa, jer po teološko – liturgijskom tumačenju istočni i osobni grijesi uzrok su muke i smrti Kristove kojom nas je Krist oslobodio od tog tereta grješnosti i pribavio nam otkupljenje. Taj Kristov čin predmet je pasionsko-pokorničkih popijevaka CL Fortunata Pintarića. One su zapisane u "Dielu VI" CL od broja 209 – 237. Njima valja pribrojiti još broj 207 i 208 koji predstavljaju misne popijevke (ordinarija mise) korizmenog vremena. Prvi broj sadrži 10, a

173

Broj	na strani
346 Magnificat	444
347 Mirabilis ergimonia / Nalaz mješoviti 1:1	445
348 Amari in toto / " " " 2:1	"
349 Principia / " " " 2:1	446
350 In exitu Israel / " " " "	"
351 Credidi propiter te	447
352 Memento Domine David	"
353 Numquid Deus tenax vigor	"
354 Excultet orbis gaudium	448
355 Aristes erant Apostoli	"
356 Deus tuorum militum	"
357 Jesu corona virginum	"
358 Fortem virum peccare	"
359 Eundemque in orbe	449
360 Decora lux oceanicam	450
361 Hic confessor	451
362 Sanctorum meritis	"
363 Ave maris stella	"
364 Sanctorum meritis	452
365 Coelestis urbs Jerusalem	"
366 Creator alme sisorum	453
367 Jesu redemptor omnium	"
368 Veni Creator Spiritus	454
369 Bange lingua	"
370 Vexilla regni prodeunt	455
371 Alma redemptoris mater	456
372 " " " "	"
373 Ave Regina Coelorum	458
374 Regina Coeli Lactare	459
375 Salve Regina mater	460
376 Te Deum laudamus	462
377 Tebe Doga hualmi	466
378 Tebe Doga mi hualimo	468

Sua na veću slavu Božju, D. D. Marije, i Svetih božjih

drugi 5 zasebnih popijevaka. Nekoliko pokorničkih popijevaka nalazi se i u Dielu III i VIII koje nisu predmet naše rasprave pa se ovdje osvrćemo samo na 28 popijevaka pasionsko-pokorničkih popijevaka otisnutih u Dielu br. VI. To su sljedeći brojevi: 209 - Isukerste! Kakve muke, 210 - Staše Mati(1), 211 - Staše Mati (2), 212 - Sveta Majko! Sina tvoga, 213 - O griješnici kak ste srićni, 214 - O svi vjerni keršćani, 215 - O nebo i zemlja, 216 - O keršćanka svaka duša, 217 - O čovječe! promisli, 218 - Nut nebo i zemlja, 219 - O kojgodar sad putuje, 220 - Probudise čovječe, 221 - Ovdje ležim velik griješnik, 222 - Mudrost Otca vječnjega (1), 223 - Propjeti moj Stvoritelju, 224 - Jer s Davidom zagriesismo, 225 - Gorka počima se sada muka, 226 - Nebo,

zemlju sve stvorenje, 227 - Nestalnosti ovog svieta, 228 - Isuse moj! dobro moje, 229 - Isuse moj! muku tvoju, 230 - Ovdje ležim velik griješnik (2), 231 - Isuse moj! ja spoznajem, 232 - U smutnji ja stojim, 233 - Mudrost Otca vječnjega(2), 234 - Smiluj nam se, 235 - Tužno plače, 236 - Zdravo budi Križu svet, 237 - Kraljevski barjak izlazi. Iz podnaslova se vidi da najveći broj popijevaka sadržajno obuhvaća opis Kristove muke i očitovanje kajanja zbog počinjenih grijeha koji su uzrok Kristove muke i smrti na križu. Međutim postoji određeni broj popijevaka koji opisuje i boli Kristove Majke koja je promatrala osudu, razapinjanje i smrt Kristovu na Križu. Te su popijevke složene poput "Gospina plača", ali ne predstavljaju spjev "Gospina plača" zbog kratkoće teksta i nedostatka unutrašnjeg dramsko - dijaloškog ustrojstva. Te se popijevke nalaze pod brojevima: 210, 211, 212, 215, 219, 226.

3. Tekst pasionsko-pokorničkih popijevaka CL

3.1. Ustrojstva teksta

Tekst pasionsko-pokorničkih popijevaka CL pripada sloju molitvenih obrazaca napisanih u stihu i namijenjenih ne zajedničkom izgovaranju, već zajedničkom pjevanju. Činjenica da su to tekstovi: pjesnički, molitveni, te da su namijenjeni pjevanju određuje zbir zakonitosti po kojima trebaju biti ustrojeni. Tri su osnovna počela po kojima su srednjovjekovni teoretičari vrednovali latinsko duhovno pjesništvo a glase: *Integritas* (potpunost - prirodna sazdanost, cjelovitost), *Debata proportio* (sklad, suklad odnosa), *Claritas* (jasnoća, preglednost). Ta načela valja primijeniti i pri vrednovanju crkvenih pučkih popijevaka općenito, a posebice na sloj o kojem je ovdje riječ. Sve liturgijske pjesničke tekstove u cjelini, posebice himničke (a među njih spadaju pučke popijevke), valja smatrati krunom liturgijskih tekstova. Oni kao da su ukrasna nadogradnja na sve ostale tekstove u bogoslužju, pa je to razlog da moraju posjedovati odličja svih ostalih liturgijskih tekstova i k tome još one posebnosti koje neki tekst čine pjesmom. Njihova načelna obilježja odredila je već enciklika "Musicae sacrae disciplina" pape Pia XII. od 25. prosinca 1955. godine u točki 30, što se ponavlja i u Uputi o svetoj glazbi u svetoj liturgiji od 23. studenoga 1960. u glavi III. broj 52. Po tim pravnim dokumentima tekstovi crkvenih popijevaka trebaju imati sljedeće vlastitosti: da su potpuno prilagođeni nauci kršćanske vjere te da je ispravno izlažu i tumače, da posjeduju pobožno dostojanstvo i ozbiljnost, da se služe snažnim izrazom, i da ne upotrebljavaju isprazno i pretjerano obilježje riječi, da budu kratki i lagani. Ta su obilježja raznorodna s obzirom na objekt kojemu pripadaju. Zadiru u područje teologije, liturgije,

poetike i psihologije, stoga moraju zadovoljiti kriterije svih četiriju struka, tj. teološke, liturgijske, literarne i psihološke.

a. Teološki kriterij - Tekstovi katoličke liturgije trebaju biti prožeti vjerskim tajnama bilo da su preuzeti iz Biblije bilo da su ih sastavili službenici Crkve. Temelji su im postavljeni u svetopisamskim knjigama Staroga i Novoga zavjeta te apostolskoj tradiciji, a utvrđeni su u dogmama koje naučava crkveno učiteljstvo. Crkva je kroz stoljeća svoje liturgijske prošlosti uvijek budno pazila da se ne uvuče u novo sastavljene liturgijske tekstove nešto što bi bilo protivno katoličkoj vjeri, stoga je i Pio XII., u času kad crkvenu pučku popijevku pripušta u bogoslužje, postavio iste kriterije koje Crkva općenito postavljala kroz povijest u pogledu liturgijskih tekstova, tj. da u poučnom dijelu ispravno tumače vjerske istine, a u molitvenom dijelu da odrazuju kršćansku pravovjernost. Pa kako se u liturgiji ne smije pripustiti tekst ne samo onaj koji je protivan katoličkoj nauci nego i koji je upitne ili neprovjerene vjerodostojnosti, to isto pravilo vrijedi i za tekstove crkvenih popijevaka koji također trebaju biti potpuno prilagođeni nauci kršćanske vjere te je ispravno izlagati i tumačiti.

b. Liturgijski kriterij - Kršćanska pobožnost predstavlja stožernu krjepost koja je i dar Duha Svetoga. Ona se preko bogoslužja očituje u vidu zajedničke molitve u kojoj se Bogu i Svetima iskazuje slava i čast, prošnja i zahvala te kajanje i molitva za oprost od grijeha. U zajedničkoj liturgijskoj molitvi vjernici snažno spoznaju Boga i čvršće se s njim povezuju. Već je starozavjetno židovsko bogoslužje liturgijske molitve obzirom na sadržaj razdijelilo na hvalbenice, molbenice i pokajnice što su još u apostolskom razdoblju poprimili kršćanski molitveni skupovi, a što je sačuvalo i zadržalo katoličko bogoslužje kao trajnu svoju vlastitost. Toj svrsi treba služiti i crkvena popijevka, stoga njezini tekstovi trebaju odražavati nepatvorenu čistu pobožnost u kojoj se: 1. slavi Bog Otac kao Stvoritelj vidljivog i nevidljivog svijeta, Bog i Čovjek Isus Krist kao otkupitelj i spasitelj ljudskog roda, Bog Duh Sveti kao posvetitelj čitavog čovječanstva općenito i svakog čovjeka posebice; 2. iskazuje zahvala za dar života, za otkupljenje, za dobročinstva, za obećanje i nadu vječnog spasenja; 3. prinose prošnje i molbe za sve životne potrebe sveopćeg čovječanstva, posebice za članove Crkve zajedno i svakog pojedinca posebno; 4. spoznaju i priznaju propusti i grijesi, iskazuje za njih kajanje i moli oprostjenje te prima oprost. Te vlastitosti divno su izražene u molitvenim tekstovima rimskog misala i brevijara koji razvrstani u liturgijskoj godini kao molitve vremena, svetkovina i blagdana koji se u određenom razdoblju crkvene godine slave. Te su vlastitosti resile također i latinske pjesničke liturgijske tekstove (himne, sekvencije, trope) u svim razdobljima nastajanja, pa Crkva zahtijeva da ih u punini posjeduju i tekstovi crkvene pučke popijevke na narodnim jezicima.

c. Poetski kriterij - Pri vrednovanju pjesničkog djela obično se ocjenjuje je li stvoreno po pravilima pjesničkog umijeća i pruža li kao cjelina dojam zorne i istinske uvjerljivosti. Pjesničko se umijeće u prošlosti europske književnosti postupno usavršavalo i na svom razvojnom putu imalo više zasebnih povijesnih odsjeka. Osim toga usavršavao se i način svrstavanja stihova u kitice te unapređivala upotreba ukrasnog govora kao posebnost pjesničkog izražavanja, pa se i tim parametrima mjeri pjesnička vrsnoća teksta crkvenih popijevaka. Pri vrednovanju pjesništva na živim jezicima potrebno je stoga svestrano poznavati i prošlost srednjovjekovnoga latinskog duhovnog pjesništva, jer je ono po nastanku starije. S obzirom na način izgradnje stiha, tri povijesna odsjeka treba posebno izdvojiti, tj. razdoblje metričkog, ritmičkog i rimovanog pjesništva.

a. Metričko pjesništvo - U apostolskom razdoblju Crkve kršćanstvo je razlikovalo dvije vrste pjesničkih tvorevina: psalme i himne. Psalme su kršćani preuzeli iz Biblije, a himne su stvarali po uzoru na grčke i rimske himničke tvorevine služeći se umijećem stvaranja stiha izmjenom dugih i kratkih slogova i čitali su ih (skandirali) po određenim metričkim obrascima. Dosljedno tomu i prvi kršćanski himni pripadaju sloju metričkog pjesništva razdoblja antike.

b. Ritmičko pjesništvo - Novi postupak izgradnje stiha pojavio se u času kad se metrički ritam, koji je nastajao izmjenom dugih i kratkih slogova (arza i teza), nadomjestio pravilnom izmjenom riječi različitih naglasaka pa su tako u izgradnji stiha naglasci postali nositelji ritmičkih odnosa. Drži se da je duhovne pjesme po tom načelu prvi stvarao Efrem Sirojski (+373.)¹ te da su od njega to umijeće preuzeli europski duhovni pjesnici. Jedan od starijih himana tog stilskeg obilježja koji se pjeva još i danas u bogoslužju je himan "Te Deum laudamus".

c. Rimovano pjesništvo - Na tom načelu stvoreni su svi crkveni himni, tropi i sekvencije do pojave jednog od najvećih europskih pjesnika Adama de S. Victora (+1192.), kojeg smatramo izumiteljem najljepšeg pjesničkog ukrasa sroka ili rime. Umijećem rime posljednji slogovi završnih riječi dvaju stihova od naglašenog dijela potpuno se podudaraju, što uz već usklađene ritmične odnose stihu daje posebnu dražest, ljupkost i čar.² U razdoblju ritmičkog pjesništva stihovi su se počeli svrstavati u kitice, ali su se kitice s obzirom na broj slogova u tom razdoblju gradile različito: ima ih s jednakim i s nejednakim brojem slogova u stihu. Tom sloju pjesništva pripada i Šibenska molitva iz XIV. stoljeća, koju treba smatrati ako ne najstarijom, a ono jed-

1 Usp. Wagner P., Einführung in dir gregorianischen Melodien I, Freiburg, 1901., str. 45.

2 Usp. M. Pavelić, Crkveni himni, Zagreb, 1945, str. 21.

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

nom od najstarijih pjesničkih tvorevina na hrvatskom jeziku pisanom latinicom.³ Tek izumom rime ustalio se postupak izgradnje stiha od jednakog broja slogova. Za vrednovanje tekstova hrvatske crkvene popijevke potrebno je dobro poznavati i ustrojstvo stiha svjetovnih hrvatskih narodnih popijevaka jer, iako su to s obzirom na sadržaj i namjenu dva različita područja, pjesničko umijeće im je zajedničko.

d. Stih hrvatskih narodnih popijevaka – Stihovi se u hrvatskom narodnom pjesništvu s obzirom na broj slogova dijele na jednočlane, tj. četverce, peterce, šesterce koji nemaju odmor, zasjek ili cezuru, zatim dvočlane kao što su sedmerci, osmerci, deveterci, deseterci koji imaju jedan odmor, usjek ili cezuru nakon četvrtog, petog ili šestog sloga. Dosljedno tomu stihovi građeni od 11 do 13 slogova nazivaju se tročlanima, jer imaju po dva odmora, a od 14 pa naviše nazivaju se višečlanima, jer mogu imati više odmora. Narodne pjesme složene od dugih stihova nazivaju se još i bugarštice.⁴ Jednočlani se stihovi veoma rijetko, nalaze sami, već dolaze uz dulje stihove kao posebni dopjevi. Veoma su prikladni za opis šaljivih, podrugljivih i komičnih prizora. Osmerci i deseterci su najučestaliji stihovi u hrvatskom narodnom pjesništvu i prikladni su za opisivanje kako lirskih tako i epskih prizora. U osmercu je redovito smješten usjek nakon četvrtog sloga, dok u desetercu može biti dvostruko ostvaren, tj. nakon četvrtog sloga u odnosu 4 + 6, koji se naziva epski ili junački deseterac, jer je u takvom odnosu slogova u stihu izgrađen najveći broj hrvatskih epskih pjesama, te nakon petog sloga u odnosu 5 + 5, koji se naziva lirski deseterac, jer su u njemu složene većinom lirske pjesme. Za opisivanje lirskih osjećaja prikladni su također jedanaesterci, dvanaesterci i svi ostali višečlani stihovi, osobito bugarštice. Najprikladniji stih crkvenih popijevaka je dvočlani sedmerac ili osmerac, jer je dovoljno dug da se u njemu zaokruži misao i tekst uglazbi melodijskim motivom koji se može ispjevati na jedan dah. Ipak, prednost treba dati sedmercu, jer se u njemu složene pjesme doimlju svečanije i otmjenije.

e. Pjesnički ukrasi – Osim pravilno građениh stihova s pravilno izgrađenim ritmom, vrsnu pjesničku tvorevinu trebaju resiti također i bogatstvo posebnih pjesničkih ukrasa kojima se pjesnici služe pri opisu pojedinih osjećaja i događaja, kao što su ukrasni pridjevi, uspo-

3 Usp. I. Milčetić i J. Milošević, Šibenska molitva XIV. vijeka pisana latinicom, Stari-
ne 33, Zagreb, 1911, str. 572-594.

4 Bugarštica je stari hrvatski naziv za popijevku sazdanu od dugog niza slogova. Povesničari književnosti nisu složni u tumačenju nastanka toga izraza, pa neki drže da dolazi od imena Bugarin, drugi od trzalačkog instrumenta bugarija, treći od latinske riječi vulgaris (pučki), četvrti od talijanske riječi bucculare (pjevati), peti od glagola bugariti (tužno pjevati). Usp. T. Čubelić, Povijest i historija usmene narodne književnosti, Zagreb, 1990, str. 113.

redbe, izražavanje s prenesenim pojmom riječi (metafora, metonomija, alegorija, personifikacija, sinegdoha, perifraza, ironija, hiperbola, litota), različiti načini govornog obrata (paranomazija, onomatopeja, asonanca, aliteracija, epifora, anadiploza, tautologija, antiteza, polidenton) te mnoge govorničke posebnosti kao retorska pitanja (erotima, apostrofa, aposiopeza, klimaks) i slično. Kad se ritmički pravilno izgrađenom stihu oplemenjenom navedenim pjesničkim ukrasima pridruži isto tako vrsno sročeni sadržaj, nastaje pjesnička tvorevina visoke umjetničke vrijednosti.

4. Psiholojski kriterij – Tekst crkvene popijevke treba biti primjeren spoznajnoj moći najšireg sloja vjernika različitih po spolu, dobi, uzrastu, inteligenciji i naobrazbi. U pogledu toga moguće je postaviti pitanje je li moguće stvoriti takve tekstove koji će u potpunosti zadovoljiti sve nabrojene slojeve ljudi. Odgovor treba glasiti da je moguće. Postoje naime u svakoj vrsti umjetnosti dostignuća apsolutne ljepote. To su umjetnička djela koja se svidaju svim nabrojenim slojevima, starima, mladima, inteligentnima, manje inteligentnima, naobraženima i manje naobraženima. Posebice se to ogleda u arhitekturi urbanih prostora, npr. vrsno sazdanih dvorana, crkava, trgova u kojima se osjećaju ugodno svi nabrojeni slojevi ljudi. Razlika postoji jedino u tome što će naobraženi čovjek znati obrazložiti zbog čega mu se ugodno doimlje neko umjetničko djelo, dok nenaobraženi to ne će biti sposoban, ali iskustveni doživljaj ljepote kod njega neće zbog toga biti umanjeno. Takvu odliku treba imati u punini i svaki tekst crkvene popijevke. U tom smislu treba odbaciti pokušaje naivnih crkvenih popijevaka za djecu. Djeca mogu pjevati sve što i odrasli uz uvjet da je visina intonacije primjerena dječjim mogućnostima opsega glasa.

Upravni govor – Crkvenoj popijevci nisu prikladni tekstovi u kojima se misli iznose kao da ih izgovara promatrač ili kroničar, jer umanjuju prisnost i neposrednost osobe koja pjeva s Bogom kojemu se pjeva. Tu na neki način kao da pjevač ostaje pasivan i ne doživljava popijevku kao svoju. Rečenica s kojima se izražava misao treba biti kratka i najbolje da joj se duljina poklapa s duljinom stiha. Prirodno je i odgovara spoznajnoj moći čovjeka kad se misao zaokružuje na završetku prvog stiha ali ima rečenica čija se misao zaokružuje u sredini idućeg stiha, što nije primjereno lakom načinu uočavanja teksta pa taj postupak treba izbjegavati u stvaranju stihova pučke crkvene popijevke. Valja napomenuti da razlog zbog kojeg široki sloj vjernika prihvaća ili ne prihvaća neku popijevku često leži u vrsnoći teksta, dapače i obratno, mnogi vrsni napjevi neće biti prihvaćeni od širokog sloja naroda ako im tekst nije vrstan. Iskustvo ukazuje da široki sloj vjernika s lakoćom prihvaća popijevke u kojima je sadržaj sročeno u neposrednom izravnom govoru, a odbacuje popijevke u kojima je

*Pasiono-
pokorničke
popijevke u
"Crkvenoj
liri" ilirskog
skladatelja
Fortunata
Pintarića
(1798.-1867.)*

– 153 –

iskazan u posrednom opisnom govoru. Stoga bi trebalo da svi tekstovi crkvenih popijevaka poput molitvenih obrazaca rimskog misala budu sročeni u neposrednom izravnom obraćanju kako je to učinjeno u brojnim popijevkama koje hrvatski vjernici rado pjevaju.

Pod povećalom iznesenih mjerila treba vrednovati i niže priopćene pasionsko-pokorničke popijevke CL. Zbog ograničenosti prostora nije bilo moguće u ovoj raspravi opisati u kojoj je mjeri Fortunat Pintarić u odnosu na istaknuta načela uspio postići umjetničku vrsnoću stihova svake od 28 spomenutih popijevaka, pa se je trebalo ograničiti samo na niže priopćenu sažetu raščlambu priopćenu na kraju u kojoj se iskazuju samo neka najosnovnija svojstva teksta i napjeva.

Što se odnosi na jezične osobine valja znati da su one ustrojene govornim standardom vremena hrvatskog narodnog preporoda kao pionirski pokušaj da se stvori zbornik crkvenih pučkih popijevaka na književnom štokavskom govoru. Pintarić je nastojao da taj posao obavi kako se latinski kaže *lege artis poeticae*, koju je vrsno poznao kao prof. hrvatskog jezika na Varaždinskoj gimnaziji. To pjesničko umijeće, osim već istaknutih načela, uključuje i mnoge druge odlike bez kojih nema vrsnog pjesničkog teksta. To su gramatička pravilnost i jasnoća govora te visoki stupanj ritmične tečnosti i metričke pravilnosti kako bi ga vjernik s lakoćom bez ikakve pomutnje mogao slijediti i u naznačenoj melodiji pjevati. K tomu još treba pružati ugođaj dopadljivosti, ljupkosti i dražesti kako bi vjernik tekst koji pjeva doživio kao stvarnu ljepotu. Sva je ta počela u izvjesnoj mjeri ugradio Pintarić u tekstove popijevaka. Pri vrednovanju tih tekstova valja imati pred očima, da je Pintarićev pothvat, kako je naprijed istaknuto, bio pionirski pokušaj da se kajkavski govor u crkvenoj popijevci zamijeni štokavskim narječjem pa u tom pogledu korizmene popijevke CL pripadaju povijesnim književnim tvorbama te ih kao takove trebamo proučavati, vrednovati i cijeniti. CL Fortunata Pintarića sadrži po mojoj okvirnoj procjeni par tisuća stihova, pa je za očekivati da će ona privući pažnju mladih kroatista koji će proučiti i vrednovati Fortunata Pintarića kao duhovnog pjesnika i da će on nakon toga osim kao glazbenik u kulturnoj povijesti hrvatskog naroda biti zapamćen i kao vrsni pjesnik.

4. Napjevi pasionsko-pokorničkih popijevaka CL

4.1. Tekst i napjev crkvene popijevke

Već je sveti Augustin (+ 430) definirao crkvenu popijevku kao pjesnički tekst koji slavi Boga a ujedno se i pjeva. Od Augustina do danas crkvena popijevka je obzirom na ustrojstvo i pjesničke vlastitosti prešla nekoliko stilskih razdoblja. Te se vlastitosti odnose na

način izgradnje stiha i poretka njegova sadržaja, pjesničkih stilskih osobitosti prostora i vremena u kojem je popijevka nastala i obredne uloge za koju je bila namijenjena o čemu je bilo govora u prethodnom poglavlju.

Crkvena dakle popijevka sazdana je od dvaju različitih počela: prvog (naprijed opisanog) pjesničkog i drugog glazbenog, tj. od teksta i melodije. Iako su ta dva počela za sebe samostalna i ne moraju nastati istodobno, ipak obadva trebaju imati visoku umjetničku razinu, a k tomu napjev još treba biti lak odnosno primjeren pjevanju običnog glazbeno nenaobraženog čovjeka. Po pravilu prije nastaje pjesnički tekst koji se naziva pjesma, a zatim se nad njim stvara melodija, što se zove napjev. Moguć je i suprotan postupak da se najprije ishitri melodija, a zatim njoj primjereni tekst, posebice u slučajevima kada se opskrbljuje napjevom već postojećih popijevaka, što se naziva posuđeni napjev ili posuđenica, ili kad se napjev preuzima od svjetovne popijevke, što se naziva kontrafaktura. Takav postupak moguć je samo onda kad su dinamična svojstva teksta nove popijevke istovjetna s dinamičnim svojstvima teksta popijevke od koje se napjev posuđuje. Istovjetnost dinamičkih svojstava podrazumijeva jednaki broj stihova u kiticama, jednaki broj slogova u stihu, jednaku duljinu riječi, jednake naglaske u riječima, jednake cezure itd.

4.2. Ritmičko-melodijska počela teksta

Tekst svake crkvene popijevke već u svom nastanku sadrži u sebi dva osnovna glazbena počela: prvi ritmički i drugi melodijski. Ritmičko počelo je izrazitije i naglašenije te se sasvim jasno uočava i u čitanju teksta. Riječ je o govornom ritmu bez čega nema pravilnog izgovora. Melodija je u pjesničkim tekstovima prikriivena i nije podjednako izražena u svim živim jezicima. Postoje naime "melodijski" jezici u koje spada i hrvatski, u kojima se slogovi riječi ne izgovaraju u istoj visini već se glasom ponešto uzdižu ili padaju i jezici u kojima je melodijsko uzdizanje i padanje glasom jedva zamjetljivo.

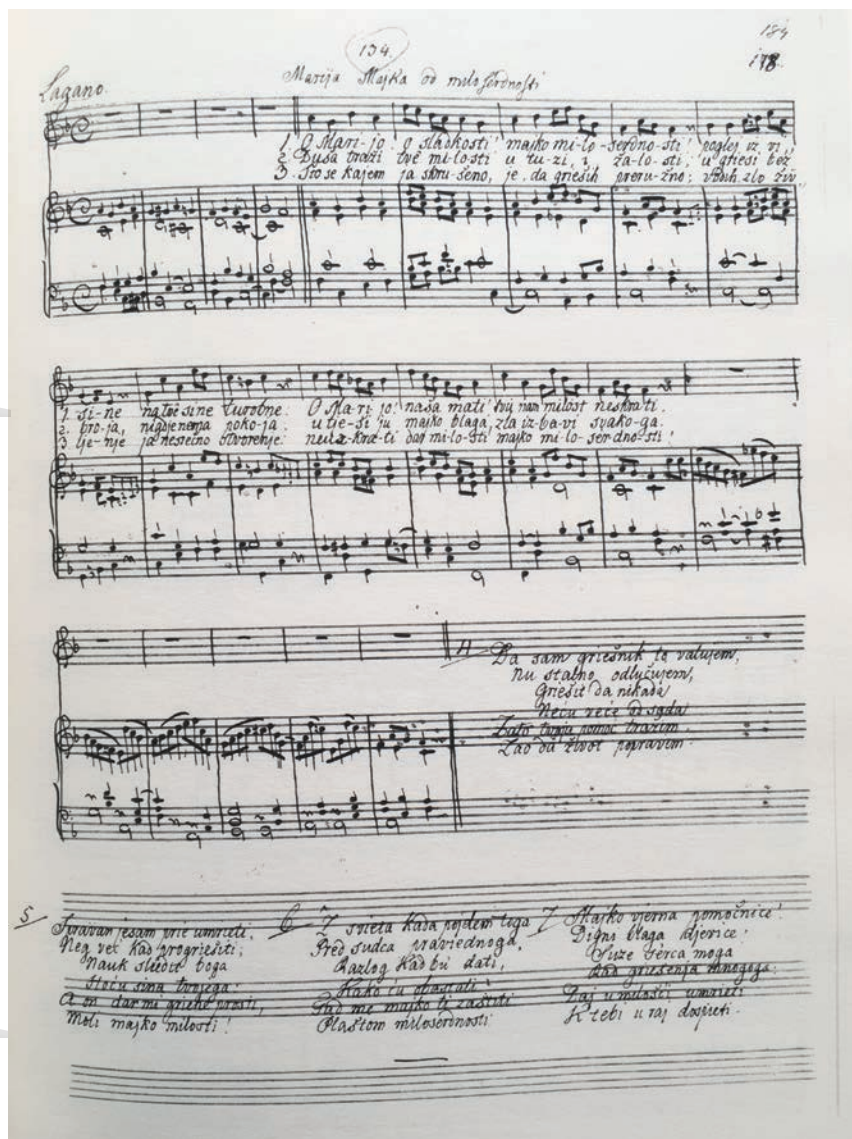
4.3. Dinamička svojstva teksta - izvor napjeva

Uglazbljenjem teksta naprijed opisana dva osnovna glazbena počela se osamostaljuju i prerastaju u napjev čija vrsnoća zavisi u kojoj je mjeri skladatelj poštovao spomenuta ritmička i melodijska svojstva teksta, iz čijih je počela ishitrio napjev stvorivši prirodno sazdanu cjelinu dajući pjesničkom tekstu novu snagu, sjaj i privlačnost. Moguć je i suprotan učinak kada skladatelj melodijom umanjuje vrsnoću teksta. To se događa kada se tekst i napjev ne podudaraju, ili kada glazba odražava drukčija čuvstva nego tekst i kad su melodijski mo-

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

- 155 -

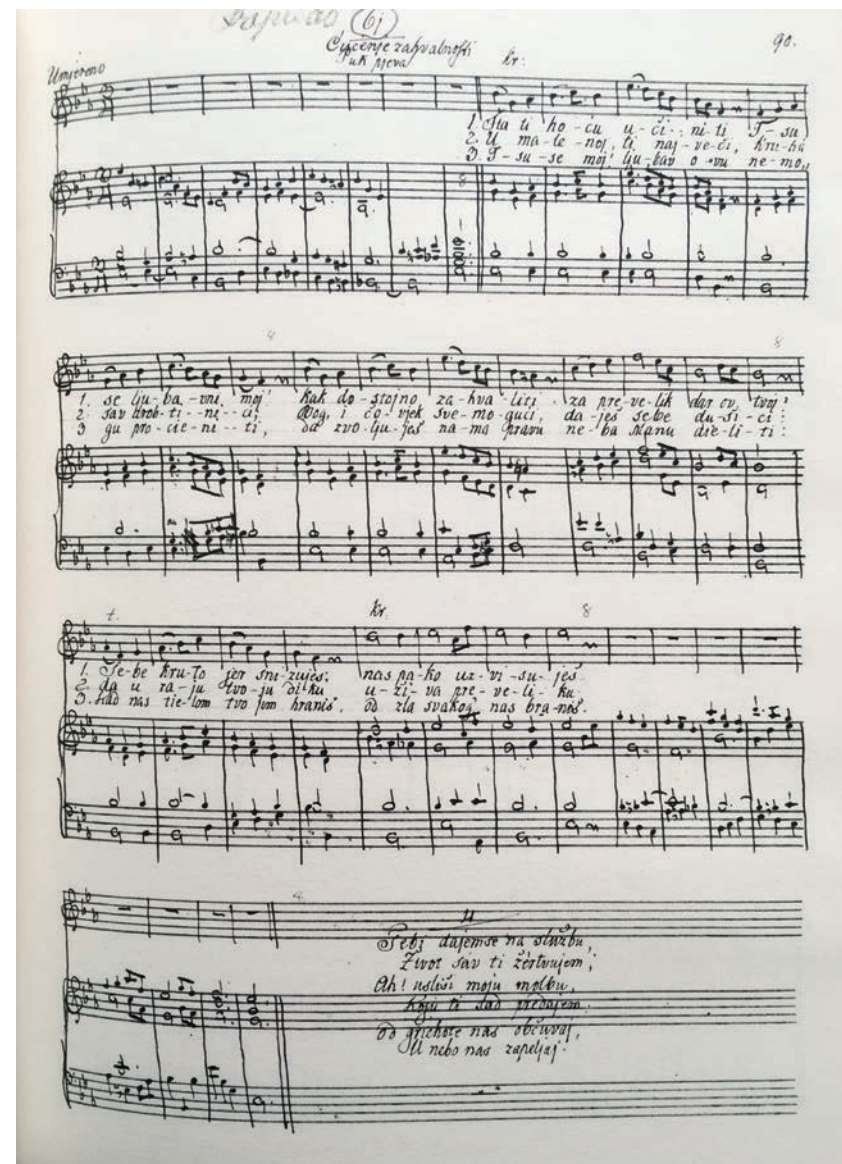

Str. 184
faksimila u
Glazbenom
arhivu "Vijenac".

Miho
Demović

tivi toliko zamršeni da čine pjesnički tekst nerazumljivim. Na to je upozorio već papa Pavao VI. u govoru talijanskim cecilijancima 18. rujna 1968. godine istaknuvši da napjev ne smije potamniti pjesničke tekstove beskorisnim nagomilavanjem (melizama) ili suvišnim razvlačenjem što je možda bilo svojstveno prošlim vremenima, nego treba također paziti da ih se ne osiromaši, da ih se - da tako kažemo - unaprijed osudi na manjkavost.⁵ Te popijevke predstavljaju manjkavi skladateljski pothvat i smatraju se lošim popijevkama. Takvih u CL

5 Usp. Pavao VI., "Vjernost slavnim glazbenim tradicijama". Govor talijanskim cecilijancima, Sveta Cecilija XXXIX, Zagreb, 1969., str 7.

Str. 26 faksimila
u Nacionalnoj
i sveučilišnoj
knjižnici.

Pasijsko-
pokorničke
popijevke u
"Crkvenoj
liri" ilirskog
skladatelja
Fortunata
Pintarića
(1798.-1867.)

Fortunata Pintarića gotovo da i nema, posebice ne među pasionsko-pokorničkim, koje su u cjelini sve lijepše, rekao bih "jedna bolja od druge". U njima napjev pojačava snagu teksta, oplemenjuje njegovu poruku, uljepšava njegov sadržaj, omogućujući slušatelju da ga s lakoćom razumije i bez teškoća usvoji. Toliku razinu vrsnoće Pintarić je postigao primjerenim odabirom i skladom osnovnih počela od kojih je sazdan svaki napjev, tj. ritma, melodije, harmonije i izborom primjerenog glazbenog oblika.

Kad je riječ o ritmu, valja istaknuti kako je sav svijet sazdan u pravilnim ritmičnim odnosima po kojima se ravnaju ne samo bića

Stalna ljubav
Fortunat Pintarić

Kruše moje si ti vesel-je, ti radost
i vjelo me je ze lje; tebi hvalen spjevam rad do-bra sti, ljubim te jedino rad vjerno
sti; ljubim te jedi-no rad vjerno sti.

2. Ah' čeo me ljudi sroga moja, Prem da me griednoga čedo karonid',
Spak ak' zadržis' sluga sroga; Znam, da mi sakreva yarda ljubid';
Neka ksprena sve krije slasti, Stog ak' me zavriča, ljubid' tu te,
Ljubid' tu te ipak u radeviti. Ispiti sve jedino dobit' moje

nego i materija. Tu iskonsku istinu stari su glazbenici izrazili latin-skom rečenicom *in principio erat ritmus* (na početku stoji ritam). Pravilnost ritma snažno djeluje na čovječju volju potičući tijelo na gibanje, a volju na rad i djelatnost. Kako polet popijevke ovisi o izboru ritmičnih odnosa, to ih treba pojmljivo ugraditi u cjelinu napjeva što je Pintarić vrsno i ostvario.

Melodija pak osvježuje spoznajnu i čuvstvenu moć čovjeka, jer je sazdana od raznolikih motiva koje treba spoznati, uočiti im raznolikost, pamtiti i uživati u ljepoti njezina ustrojstva. Iako je pučka

popijevka u načelu jednoglasna (monofona), ipak se redovito pjeva uz instrumentalnu pratnju, posebice orgulja. Ali i kad se pjeva monofono, u njoj se osjeća harmonijska podloga slično kao što se u zvonjavi (samo) jednog zvona potihom čuje sklad harmonije koju proizvodi bogatstvo alikvotnih tonova koje treba resiti svako vrsno saliveno zvono.

Sklad harmonije snažno djeluje na čuvstvo čovječje duše koju obogaćuje doživljajem dražesti, nježnosti, ljupkosti i drugih plemenitih osjećaja. Pri harmonizaciji crkvenih pučkih popijevaka, posebice onih starijih, treba paziti da im se izborom neprimjerenih akorda ne umanjiljepota. Ima naime harmonizatora koji kratke, posebice napjeve starijih stilskih razdoblja, nastoje harmonizirati modernijim izborom harmonijskih sredstava, ponekad i s preobilnom upotrebom prohodnih i kromatskih pomaka čime narušavaju prirodnu sazdanu cjelinu napjeva, pa se popijevka doimlje kao da je preobučena u njoj neprimjerenom odijelo. I u tom pogledu Pintarić je bio sretnere ruke. Premda po vremenu rođenja i smrti Fortunat Pintarić je suvremenik velikih europskih skladatelja stilskeg razdoblja romantike Franza Liszta (1811.-1896.), Antuna Bruknera (1814.-1896.) i Rikarda Wagnera (1813.-1883.) koji su unaprijedili skladateljsko umijeće izgrađujući melodijsku liniju kromatskim intervalima, a harmonijsko zdanje upotrebom četvero-zvuka (nonakorda) i njegovih obrata. Bile su to presudne inovacije u povijesti europske glazbe koje su ukazale na nova stilska obzorja moderne u glazbi općenito. Da je ta nova skladateljska umijeća poznavao i koristio Fortunat Pintarić ukazuje CL osobito u instrumentalnom dijelu Preludija, Predigara i Zaigara. Vokalni dio harmoniziran je suzdržljivim izborom harmonija primjerenim pučkom crkvenom pjevanju i sviračkim vještinama onodobnih hrvatskih orguljaša. I taj vokalni dio CL u harmonijskom pogledu predstavlja toliko očitu posebnost po kojoj možemo prepoznati da su to Pintarićeve harmonizacije koje zvuče drukčije od svih drugih koje su harmonizirali hrvatski skladatelji prije i poslije njega.

Opisana počela izgradnje vrsne popijevke dolaze do punog izražaja tek kad su postavljena u glazbeni okvir koji se naziva *glazbenim oblikom (formom)*. Pa kao što je za unutrašnjost svake zgrade veoma bitno da joj zidovi ne samo budu čvrsti nego i lijepo oblikovani, tako je i za svaku skladbu veoma važno da joj melodijski motivi budu zakruženi u prirodno sazdanu primjereni glazbeni oblik što je u sloju pasionsko-pokorničkih popijevaka provedeno u punini. Među njima nema popijevke čiji bi oblik bio zamršen, predug i dosadan. Sve su skladane obzirom na taj parametar po mjeri čovjeka, tako da ih se lako pjeva i bez teškoća pamti.

U Uputama crkvenim orguljašima godine 1962. nepotpisani autor na pitanje: Što čini melodiju pobožne pučke popijevke prikladnom za

pučko pjevanje?, odgovara da melodija mora biti 1. samostalna, 2. jednostavna (laka), 3. prožeta duhom narodne glazbe. Pod samostalnošću autor razumijeva da se može pjevati bez orguljske pratnje, a to znači da pojedini dijelovi popijevke ne smiju biti odijeljeni orguljskim međuigramama već da se mogu prirodno nastavljati jedan iza drugoga bez prekida i da ne smije sadržavati modulacije koje su prepoznatljive tek iz orguljske pratnje. Jednostavnost ili lakoću melodije tvore: 1. primjereni opseg melodije koji ne bi smio prelaziti opseg oktave,⁶ 2. ustrojstvo u jednoj istoj dijatonskoj ljestvici bez modulacija i kromatskih predznaka i to od bliskih intervala, od prime do kvinte, uz ograničenje da je izbjegnuta melodijski pomak kvinte koji se kreće u istom pravcu s prethodnim intervalom, te svi dvostruki melodijski pomaci istih intervala (u istom pravcu), izuzevši intervale durskog trozvuka, a također i melodijski intervali viši od kvinte.⁷ Ritmička pravilnost je postupak u kojem nema manje vrijednosti od polovine osnovne dobe u naznačenoj mjeri te da su izbjegnuta naizmjenični nastupi parnih i neparnih ritmičkih obrazaca sastavljenih u jednoj te istoj metričkoj oznaci.⁸

Da nije gornji tekst nastao sto godina kasnije nego je napisana CL moglo bi se tvrditi kako je Pintarić skladao svoje popijevke po u tom tekstu navedenim uputama, ali kako to nije slučaj valja zaključiti da je Pintarić idealno umijeće skladanja crkvenih popijevaka poznao 100 godina ranije nego je napisan navedeni tekst. To pokazuje i raščlamba na temelju koje valja zaključiti da su ritmičko melodijski obrasci pasionsko-pokorničkih popijevaka CL iznikli iz metričkih odlika teksta, te da se u njima ogleda govorni ritam, uključujući i naglasak i da tumače istinski njegov sadržaj. Vrsnost tog postupka ogleda se u činjenici da je motivska građa znalački zaokružena najprije u kraće melodijske fraze, a zatim u više njih kao vrst melorečenice dužine koja se može bez poteškoća otpjevati na jedan dah i koja redovito odgovara dužini jednog stiha u kitici ili jednostavne neproširene rečenice. K tomu valja dodati kako su melodijski motivi od kojih su sazdane pojedine melorečenice oblikovani ponajviše od bliskih intervala. Svaki interval ima svoje posebno izražajno obilježje koje se

odrazuje u vrsnoći pojedinih popijevaka. Poznato je da ponavljanje tona na primi izaziva dojam snage, kretanje intervala u malim i velikim sekundama pruža ugođaj smirenosti, u malim i velikim tercama pripadnost određenom tonalitету, dok intervali kvarte i kvinte čine melodiju poletnom, a sekste i septime ljupkom i dražesnom. Ta umijeća koristio je Fortunat Pintarić znalački pa je to jedan od čimbenika da njegove popijevke izražavaju dojam postojanosti, snage i uvjerljivosti. Intervali kvinte, sekste, septime i oktave upotrebljavao je vrlo promišljeno ponajviše dva do tri puta u dužim popijevkama.

Različite melodijske motive Pintarić je vrsno međusobno objedinio kao da jedan iz drugoga izviri ili se jedan na drugog nadograđuju i na taj način postigao slušni dojam prirodno sazdane cjeline? Najčešće te kratke zaokružene cjeline predstavljaju glazbeni oblik male dvodijelne ili trodijelne pjesme koji nastaje ponavljanjem, variranjem i suprostavljanjem pojedinog dijela napjeva drugom motivu. Pintariću je bilo poznato da popijevku u kojoj se ništa ne ponavlja široki sloj naroda teško prihvaća, pa je stoga gotovo u svim popijevkama koristio načelo prenošenja motivske građe s jednog teksta popijevke na drugi. Tim postupkom olakšao je lakše pamćenje napjeva, i sigurnost u pjevanju što pruža izvođačima osobiti doživljaj ugone.

Valjalo bi još istaći da postoji u CL manji broj pasionsko-pokorničkih popijevaka koji je sazdan u starocrkvenim ljestvicama. Te popijevke imaju posebnu izražajnu moć djelovanja na ljudska čuvstva. O njihovu djelovanju na slušatelje su pisali već u razdoblju antike grčki filozofi u nauci o etosu,⁹ a produbili srednjovjekovni filozofski pisci.¹⁰ Ukusu današnjeg čovjeka najprimjerenije su skladbe skladane u durskoj ljestvici, pa o tome treba voditi računa i pri skladanju crkvenih pučkih popijevaka.

I na kraju valja istaknuti da svaka crkvena pučka popijevka treba biti remek-djelo u malom (remek-djelo glazbene minijature), a istodobno pružati ugođaj monumentalne skladbe što posebice dolazi do izražaja kad je pjeva široki sloj vjernika. Pri izgradnji napjeva pučkih popijevaka treba se kloniti stoga neprimjerenih ukrasa i ritmičkih

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

- 161 -

- 6 Usp. Anonimus (Vidaković A.,?) Što čini melodiju pobožne popijevke prikladnom za pučko pjevanje? Upute crkvenim orguljašima 7/8, (ciklostil), Zagreb, 1962, str. 11-15.
- 7 Po starogrčkoj glazbenoj teoriji etos practicon povećava radne sposobnosti, etos eticon učvršćuje čestito ponašanje, etos malacon pogoduje stravstvenom životu. (Usp. Demović M., Snaga i uloga uglazbljene riječi u bogoslužju, *Bogoslovska smotra* 55, Zagreb, 1985, str. 420).
- 8 Usp. Anonimus (Vidaković A.,?) Što čini melodiju pobožne popijevke prikladnom za pučko pjevanje? Upute crkvenim orguljašima 7/8, (ciklostil), Zagreb, 1962, str. 11-15.

- 9 Po starogrčkoj glazbenoj teoriji etos practicon potpomagao je radne sposobnosti, etos eticon čestito ponašanje, etos malacon pogodovao je stravstvenom životu. (Usp. Demović M., Snaga i uloga uglazbljene riječi u bogoslužju, *Bogoslovska smotra* 55, Zagreb, 1985, str. 420).
- 10 Obilježja pojedinih crkvenih ljestvica ovako je u stihove složio srednjovjekovni glazbeni teoretičar Adam iz Fulde (1445.-1505.): Omnibus est primus, sed alter tristibus aptus, tertius iratus, quartus dicitur fieri blandus; Quintum da laetis, sextum pietate probatis, septimum est juvenum, sed postremum sapientibus. (Prva je ljestvica primjerena svima, druga potištenima, treća je razdražljiva, četvrta skladna, peta vesela, šesta pobožna, sedma je prikladna mladima a osma pametnima).

obrazaca koračnica, plesova i svega što podsjeća na prizvuk trivijalnog, banalnog, komičnog. Naprotiv, sve mora odsijevati apsolutnom ozbiljnošću bilo da je ugodaj popijevke tužan ili veseo. Poznato je kako je teže u slikarstvu oblikovati minijature nego monumentalne slike, pa se to ogleda i na obliku pasionsko-pokorničkih popijevaka CL Fortunata Pintarića, koji je vrsnim i nadahnutim skladateljskim umijećem uspio stvoriti opsežni zbornik crkvenih popijevaka instrumentalno vokalnog oblika jedinstvenih glazbenih minijatura visoke i trajne umjetničke vrijednosti.

5. Sažeta raščlamba pojedinih popijevaka

U prvom dijelu raščlambe opisanih popijevaka u sažetom okviru priopćeni su podatci koji pružaju uvid kojim je pjesničkim umijećem izgrađen tekst popijevaka (broj kitica u popijevci, broj stihova u kitici, broj slogova u stihu, te poredak rime u posljednjim slogovima dvaju ili više stihova). U drugom dijelu doneseni su osnovni podatci o izgradnji napjeva i općem slušnom dojmu kojeg napjev ostavlja na slušaoca, a uz neke popijevke navedeni su i izvori iz kojih je preuzeta. Raščlamba je izražena kraticama označenim velikim i malim slovima te arapskim brojevima. Ogledno priopćujem razrješenje kratica prve popijevke koje čitatelj može s lakoćom prenijeti na sve ostale.

209. IsuKerste! kakve muke

Lagano, i ganuto

Solo

Miho Demović

- 162 -

209 IsuKerste! Kakve muke

1. T = 4 - 8/8 + 7, ab + ab); 2. S = razmatranje o mucu Kristovoj; 3. KR = optužiti, osuditi, propeti na križ; 4. N = B - 25 (6 + 16 + 3) u 4/4 ; 5 MM = a + a + b + a; 6. SD = psc . 7. O = dp. ▶

Zbor

Solo

Zbor

1. IsuKerste! kakve muke terpiš, kakve dosade! za me griješnika sve ruke, noge daš, da prebode: nu za takvu ljubav tvoju kako bio sam zahvalan? ostavio te ljubav moju izpraznostiju zasliepljen.	2. Prignut na koljena moliš za mene buntovnika, smertju spasi me dozvoliš, liješ kerv za griješnika: a ja Kervju izapranu dušu opiet kalati nežaljujem, vidim gadnu, a neću se kajati.	3. Od žudiah krivo tužen Barabi zastavljaš se, od Pilata jur osudjen, od Iruda psuješ se: tebe Spasitelja psuju, i ja tražim pohvalu; na križ Boga te priklaju, ja živim u razkošju.	4. Jauči nebo! Isus mora križ preteški nositi, Bog življenja nam umira na križ ružno propeti: s Bogom svietu! tarpečega sledit ću i terpeti; sledjet umirajućega, griehom hoću umrieti.

210. Staše Mati (1)

Lagano

Solo

Zbor

◀ Ad 1. Tekst ima 4 kitice sastavljene od 8 stihova; neparni stihovi su sastavljeni od 8 slogova, a parni od 7 s rimom oznčenom slovima abecede ab + ab. Ad 2. Sadržaj predstavlja razmatranje o Isusovoj mucu. Ad 3. Ključne riječi koje se višeput ponavljaju su križ, propeti, osuditi. Ad 4. Napjev je skladan u B Duru. Ima 25 taktova u 4/4 mjeri od kojih 6 pripadaju predigri, 16 popijevci i 3 zaigri. Ad 5. Melodijski motivi se ponavljaju po shemi abecednih slova a,a,b,a Ad 6. Slušni dojam prirodno sazdane cjeline ostavlja na slušaoca nakon izvedbe ova popijevka. Ad 7. Opaska iskazuje da je riječ o dijaloškoj popijevci u kojoj se izmeđuje zbor (puk) i solist

210 Staše mati(1)

T = 20 - 3/8 + 8 + 7, aa+b; S= prijevod sekvencije "Stabat Mater"; N = ES - 25 (6 + 14 + 5) u 4/4; MM = a + b + a1; SD = psc; O = p. iz Knjige bogoslužnosti ... str.221.

1. Staše Mati vele tužna, polag križa gorko suzna, kad bi nje Sin propeti.	6. Tko je, da se nerazboli gledač majku kada toli s Sinom svojim boluje.	11. Sveta majko to učini; rane, Isus ke nevinu, snosi, da je očutim.	16. Daj u sercu križ nositi, muku Sinka promisliti, da nje budem dostojan.
2. Koje dušu tugujuću, i, pregorko uzdisuću mač je britki probio.	7. Kada za grieh svoga puka njega gledaše u muka' oštrim bičem podložna.	12. Sinka tvoga ranjenoga, za me ružno mučenoga, muke samnom razdieli.	17. Daj, da muka mene rani, križ obuze a omami, kerv me Sina tvogoga.
3. O koliko razcviljena biše tadar preblažena mati Sina Božjega.	8. Vidiela je preljubljen Sinka od svih zapušćena kada dušu izdahnu.	13. Daj, da s tobom svedj za tvoga Sinka plačem propetoga, dok ću živiet na svietu.	18. Nedaj ikad progresiti; ti me Djevo onda štiti kad nastane sudni dan.
4. Koja tužec, i jaučuća derktala je gledajuća muke Sina svojega.	9. Majko vrtučec od sladkosti! daj da gorkost tve žalosti očutim i proplačem.	14. Polag križa s tobom stati, u tvom družtvu tugovati do umerla ja želim.	19. Čini, da me križ viek brani, IsuKersta smert sahrani milost tvoja pokripi.
5. Tko od plača uzderzati bi se mog'o, kada mati toliko gorko tuguje.	10. Daj, da gori serce moje za tvog' Sina kano tvoje, da sam njemu ugodan.	15. Djevo, djevicah presveta! ne daj, da me sviet taj smeta, daj, da s tobom tugujem.	20. Kad od smerti tielo pane, čini da se duši dade slava raja vječnoga.

211. Staše Mati (2)

(Vidi tekst pod br. 210.)

212. Sveta Majko! Sina tvoga

1. Sveta Majko! Sina tvoga rane za me propetoga u sercu mi, pritisni. Da mi serce ranah ljutih, muku Sinka tvog očuti, razdieli ju ti samnom.	2. Čini, da ja bez prestanka do stražnjega moga dank s tobom plačuć tugujem. Polag križa s tobom stati, i u družtvu tugovati s tobom Majko ja želim.	3. Sveta Djevo! verh svih djevah, pogledaj me milostiva, čini s tobom da plačem. Da u sercu uvijek nosim križ, i muku Sinka prosim, da nje budem dostojan.

212 Sveta majko! Sina tvoga
T = 3 - 6/ 8 +
8 + 7, aa + b
S = suosjećaj
u patnjama
žalosne Kristove
Majke; KR =
Sveta majko,
očutiti muku
Krista; N = F -
38 (6 - 24 + 8) u
3/4; MM = a + b
a; SD = psc.

*Pasionsko-pokorničke
popijevke u
"Crkvenoj
liri" ilirskog
skladatelja
Fortunata
Pintarića
(1798.-1867.)*

- 165 -

211. Staše mati (2)

T = vidi br. 210;
N = F - 22 (6 +
10 + 6) u 2/4,
MM = a + a +
b; SD = psc; O
= p. od M. Jaića
"Napivi" ... str.
51.

Miho
Demović

- 164 -

213. O griješnici kak ste sriećni

213 O griješnici kak ste sriećni

T = 6 - 7/8 +
7, ab + ab; S =
prijevod latinske
popijevke
"O felices
peccatores" u
kojoj je opisano
ranjavanje i smrt
Krista na križu;
N = B - 24 (4 +
14 + + 6) u 4/4;
MM = a + a + b
+ a; SD = psc: O
= latinski tekst
CO III/ str. 135.

Lagano, i ganuto

O grie - šni - ci
kak ste srie - ćni, ži - vot va - ma iz - vi - ra, Bog iz lju - ba - vi viek - vje - ćni
ka - da za vas u - mi - ra: vam po - sta - je Od - ku - pi - telj, i pre - želj - ni
Zve - li - či - telj ka - da se - be za - ti - ra.

Miho
Demović

- 166 -

1. O griješnici! kak ste sriećni,
život vama izvira,
Bog iz ljubavi viekvječni
kada za vas umira:
vam postaje Odkupitelj,
i preželjni Zveličitelj
kada sebe zatira.

2. Promotrite svetu glavu,
sva je termjem ranjena,
ah! priznajte ljubav pravu,
sva je vam priklonjena;
promotrite noge, ruke,
mlietave su sve od muke,
persa kopjem probita.

3. Jurve nam nastane vrieme,
da pokoru činimo,
i ranjena slavno ime
da pobožno hvalimo:
Evo! za nas on tuguje,
i obranjen sav boluje,
da se s njime liečimo.

4. Ruke derži jur odperite,
da nas s njima zagerli,
i udove sve poterte,
gle čovječe umerli!
Ranjenoga procienimo,
život griješni promienimo,
dokle nismo umerli.

5. Spasitelju moj u tuzi!
Neskrati nam milosti,
mi smo uzrok griješni sluzi
sve tvoje boleznosti.
Kajemo se uzdišući,
molimo te sad jaučući
grieha nama oprost.

6. Vapiemo, i želimo
utješjenje, i pokoj,
i zajedno svi velimo,
IsuKerste mili moj!
Daj, po stazi tvojih ranah
da u nebo svima nama
put otvoren bude tvoj.

214. O svi vjerni keršćani!

Lagano

O svi vjer - hi ker - šća - hi gor - ke su - ze
vje - ća - hi za nas ho - si ke sve u - mi ra iz lju - ba - vi, da nas vie - kom
iz - ba - vi.

- O svi vjerni keršćani!
Gorke suze ronite;
jer Bog Isus vječani
za nas snosi muke sve:
umira iz ljubavi,
da nas svakom izbavi.
- Tverdje je od kamena
serce ono bezćutno;
koje tebe ranjena
može smatrat bezbožno:
o presladki Isuse!
nam griješnikom smiluj se.
- Koji gleda rane tve,
ruke, noge probite,
kervjom oblivene sve,
i kotrije razbite,
suze ipak ne roni,
razbludnik je nevjerni.
- Tad se stiene razdvoje,
i potamni sunašće;
sve tuguje stvorenje
osim tebe čovječe!
Pun si sve okrutnosti,
ak nećutiš žalosti.
- O promisli čovječe!
iz griehah spominjaj se;
da Sin Bog iz milošće
na smert za te daje se.
Isus za te umira
spasit tebe namjera.
- Isuse preljubljeni!
'z griehah nespomeni se
koje činih ja tužni,
'z ljubavi osiečaj se
s kom' htieš za me terpeti,
i na križu umrieti.
- Nedaj, da tva gorka smert,
i kervca prolivena
u griehotah mojih sled
za me bu izgubljena
izperu me Kervjom tvom,
smertjom spasi presvetom.
- Neizkazne zasluge,
ke nam terpeć pribaviš,
u vjeri me utverde,
da jedino to želiš,
da s ufanjem smilenje,
stećem vječno spasenje.

214 O svi vjerni keršćani

T = 8 - 6/7 +
7, aa+ bb; S =
Razmatranje
o muci i smrti
Kristovoj; KR
= gledati rane
ruku i nogu; N
= F - 24 (8 + 12
+ 4) u 4/4; MM
= a + a + b; SD
= psc.

Pasionsko-
pokorničke
popijevke u
"Crkvenoj
liri" ilirskog
skladatelja
Fortunata
Pintarića
(1798.-1867.)

- 167 -

215. O nebo, i zemlja

Lagano

O ne - bo, i
ze - mlja i sav dvor ne - ski! gle - daj Stvo - ri - te - lja, o du - so kerš - ćan - ska! ti

215 O nebo i zemlja

T = 7 - 7/12
+ 12, ab; S =
razmatranje
muke Kristove;
pogledati muke
tak noge kaj
ruke; N = B - 34
(8 + 16 + 6) u
2/4; ;; = a + a
+ b; SD = psc.

put - nik ze - malj - ski vidj Od - ku - pi - te - lja gor - sko zvie - nje

svie - ta stvo - re - nje I - su - sa mu - ku pro - mi - šli - ce svi.

- O nebo, i zemlja, i sav dvor nebeski! Gledaj Stvoritelja, o dušo keršćanska! ti putnik zemaljski vidj Odkupitelja: gorsko zvierinje, svieta stvorenje Isusa muku promislite svi.
- Kak Bog je obtužen, još gorje obsuđen bi na špotljivu smert, a čovjek pak tužan rad griehote dužan dođje u raj odpert: Bog je pravičan, čovjek krivičan, ipak rad njega podnesti će smert.
- Pogledaj dušice na Isusa lice, kak je izmučeno, poglejte o muke! tak noge kak ruke, rebro probodjeno: kosti poterte, rane otperite, tiela kotrigi razkinuti svi.
- Promislite Januša i Mandalinu sasvim zaplakanu, pod križem promotrite Majku ljubljenu mačem probodjenu; suze si briše, tužno uzdiše: na me turbonu oglej se Sin moj.
- Kak sunce pomerne, i mjesec preblede zvezde potamniju kak cerkve zidine, i tvrde pećine sve se razpucaju zemlja se tresse mertvi uztaše videć krivičnu Stvoritelja smert.
- Nut! narav svakolika miluje Boga, njega sve spoznaje; a čovjek bezčutni Stvoritelja svoga bez tuge ostaje: ah! traži svoga Boga miloga, Isusa tvoga Spasitelja.
- K njemu se uteci, te skrušeno reci: Isuse propjeti! obazri se name za tve svete rane, podaj tve milosti. Griehe žalujem, 'z serca tugujem, da smertju tak britkom spasil si me.

216. O keršćanska svaka duša

Lagano

1. O kers - ćan - ska

sva - ka du - sa po - glej mu - ku I - su - sa, glej A - ha - sa, i Kaj - fa - sa,

glej sud - ca - la - tu - ša, kak ga ku - de, kri - vo su - de, i u li - ce

pljus ka - ju, jed - ni psu - ju, dru - gi plju - ju, svi mu smet -

že - li - ju.

- O keršćanska svaka duša pogledaj muku Isusa, glej Anaša, i Kajdaša, glej sudca Pilatuša, kak ga kude, krivo sude, i u lice pljuskaju, jedni psuju, drugi pljuju, svi mu smerti želiju.
- Pogledaj njegvo sveto lice, kom se nebo raduje, za kim hlepe sve dušice, s kim se sviet naslađuje, kak je ružno popljuvano, pljuskama izbijeno, kervju svetom obliveno, udarcim nagerđjeno.
- Gledaj njegva usna sveta puna sve ugodnosti, nu opakost zlobna svieta nepozna nje vriednosti: žuč mu gorki podavaše nezahvalni Židovi, i tako ga obružiše nevjernici njegovi.
- Poglej njegve svete ruke nemilo raztegnute, i ostale britke muke okrutno mu zadate; ruke, noge prikovane, a rebro probodjeno; sve kotrige 'zbičevane, tielo sve obranjeno.
- Poglej serce jur odperito, tebe želi ljubiti; sveto tielo sve poterto želi te odkupiti ak na ova, plaća vriedna, suze nemreš roniti; tverđji jesi od kamena nevriedan si milosti.
- Jaući jurve o čovječe! Sina Božjeg smatrajuć, koj' rad tebe nevriedniče muke snosi umiruć pazi griesim da tvojima već ga na križ nepropneš da u raju sa svetima krunu jednoć dostaneš.

217. O čovječe! promisli

Lagano, i ganuto

1. O čov - je - će! pro - mi - šli, sma - traj Od - ku - pi - te - lja, ko - ji pro - piet

jur vi - ši, svie - ta tog Spa - si - te - lja; u li - ce po - plju - va - na,

ker - vjom svom ob - li - ve - na; ker - njem mu je pro - bi - ta, gla - va njeg - va

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

- 169 -

217 O čovječe! promisli
T = 5 - 8/ 7 + 8,
ab + ab; S =
razmatranje
Isusove agonije
na križu; KR;
visiti, probiti,
slomiti; N= G 26
(6 + 16 - 4) u
4/4; MM = a+a
+ a + b + a; SD
= psc.

pre-sve-la.

1. O čovječe! promisli, smatraj Otkupitelja, koji propiet jur visi, svieta tog Spasitelja; u lice popljuvana, kervjom svom oblivena; ternjem mu mu je probita, glava njegva presveta.
2. Od glave je obranjen Isus pravi Božji Sin, od ljudih zanemaren neba, zemlje Gospodin; kotrigi svi sljomi, i mukom oslabljeni; griješniče uzrok si ti, da Bog mora patiti.
3. Kada s smertjom bori se, ružno mora patiti, da ti raj otvori se, da se na križu pribiti, sunce mjesec potamne, kada Isus izdahne, sva se zemlja uzderma, o tugo nečujena!
4. Možeš li već čovječe! da neplačeš gorki plač, kada dobro najveće naše rani smerti mač narav ciela tuguje, i sve svieta stvorenje; ti sam si bez žalosti griješnik pun okrutnosti.

5. Isuse preljubljeni! pomiluj nas griješnike, nedaj, da smo 'zgubljeni zbog vrijednosti tve muke.

Izperi nas Kervju svom neizkazno presvetom; grieha nama oprost, podaj neba radosti.

218. Nut nebo, i zemlja

Umjereno

1. Nut ne-bo, i

zem-lja, sav dvor ne-be-ski, pti-ce, ri-be mo-re, va-lo-vi

ski, lu go-rap, drij-e-vje, Bo-ga mi-lu-je; lu pu-sti-njah

zvie-rq, Bo-ga mi-lu-je; ti čo-vjek sam si

sliiep; gle! kak je Sin Bo-zji smo-žen, i pre-liep.

1. Nut nebo, i zemlja, sav dvor nebeski, ptice, ribe more, valovi morsk, u gorah je drevje, Boga miluje; u pustinjah zvriere Boga miluje; ti čovjek sam si sliiep; gle! kak je Sin Božji smožen, i preliiep!
2. Nut Sina Božjega glej kervavoga, na križu propetoga Boga vječnoga; koj gledač na naše ružne pogriehske smert je uzeo na se za nas griehničke; ah drago, predrago! Jagnje Božje! Puno miloserdnosti.
3. Ljubav je propela tebe, 'zmučila, to su griehna diela uzrokuvala; mi te izmučismo, križ napravismo, ternjem te krunismo, ružno ranismo, ter octom pregorkim žedjnoga te griehni mi napojismo.
4. Prosti nama grieha Isuse željni iz presvete sverhe sve zlo odverni; Isuse propjeti oglej se na nas dostoj nas prijeti, usliši naš glas za križnu tvu cienu, za presvetu tvoju kerv prolivenu.
5. Odsada skrušeno bumo jaukali, i lice u suzah viek namakali; dok milost dobimo, ka grieh zatira križ neostavimo, gdje Bog umira, ter jaučuć i plačuć da smo pogriehšili svi se žalujuć.

219. O koj godar sad putuje

Veličanstveno Solo

1. O koj go-dar sad pu-tu-je po-pu

tih i u-li-cah, mo-je gle-dat naj še tu-je te-ći su-ze po-li-

cah; ahlje li gdje ta ter-plji-vost, ko-ju mo-ram i-ma-ti? i-li

gdje je ta-tu-rob-nost? ko-ju mo-ram ter-pe-ti?

219 O kojgodar sad putuje

T = 6 - 4/ 8 + 7, ab + ab; S = razmatranje o 7 žalosti Majke Božije; KR = pribiti na križ, preminuti; N = F- 24 (4+ 16+4) u 4/4; MM = a + a + b + c + a; SD = psc; O = tekst predstavlja dio nekog nepoznatog "Gospina plača" (Više o tomu Demović M., Kajkavski Gospin plač, (Zbornik) Pasiionska baština VII - VIII, Zagreb, 2012, str. 289.

Pasiionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintariča (1798.-1867.)

- 171 -

Miho Demović

- 170 -

218 Nut nebo i zemlja

T = 5 - 6/ 11 + 12, aa + bb; S = otkupljenje po mucu i smrti Kristovoj na križu; KR = krvav, propet, smrt uzeti; N = E - 36 (5 + 24 + 7) u 4/4 (alla breve); = MM = a + a + b + b + c + a); SD ==psc.

1. O koj godar sad putuje
po putih, i ulicah,
moje gledat naj šetuje
teći suze po licah;
ah! je li gdje ta terpljivnost,
koju moram imati?
ili gdje je ta turobnost
koju moram terpeti?

2. Kada na križ Sinka moga
sad griehni nevjernici
pribijaju izbitoga
ružni hudodielnici;
ah! kak ne bi puklo
serce nad takovim vidjenjem,
kad je potamnilo
sunce nad Božjim umiranjem.

3. Gdje je ona moja radost,
ku sem bila dobila!
kad od sunca liepšu svetlost
svietu jesam rodila;
gdje je Sin on moj premili!
kojega kad promatram,
Židovi su ga ubili,
za njim težko uzdisam.

4. Kakako biše odučeno
od Oca nebeskoga,
tak je sada izveršeno
od Sina propjetoga,
kad bi njemu smert podnieti
za čovjeka griehnika,
i na križu tak umrieti;
o dobroto velika.

5. Nut kak bodu britki mači
mene majku turobnu,
sunce, mjesec neće teći,
što me vidi boliestnu;
Isuse moj Sin ljubljeni!
slušaj majke molitvu,
majke ures ti preželjni!
primi prošnju majčinu.

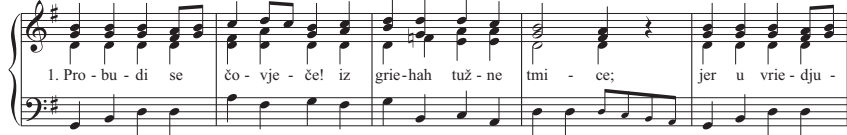
6. Ter i mene daj pribiti
k tvomu Križu svetomu,
ki se daješ tak izbiti
svietu malovriednomu;
znam da želja tebe vuče,
da možeš sve spasiti;
ljubav tvoja drugače neće,
neg sve u raj uviesti.

220. Probudi se čovječe!

Umjereno

Zbor

220 Probudise
čovječe
T = 3 - 10/7 +
7, ab + ab; S
= grijesi ljudi
uzrok stradanja
i smrti Kristove;
KR = tvoj grijeh
je uzrok muke; N
= G - 30 (5 + 20
+ 5) u 4/4; MM
= a + a1 + b +
a2; SD = psc.

Miho
Demović

- 172 -

1. Probudi se čovječe!
iz griehah tužne tmice;
jer uvriedjuješ uvijek,
i biješ Boga lice;
nut! baršun njega odjeva,
kerv sveto tielo oblieva,
tvoj grieh je uzrok muke;
krunu nosi Božji Sin
iz ternja, koj je iz visin,
griehnim se da u ruke.

2. Kada griehie ponavljaš,
ternjem mu glavu raniš,
kada dužnost ostavljaš,
svet obraz mu obšaniš,
griehna tva diela njegovog
obrane tielo na novo,
griehota neizkazna!
Nevjera tva je uzrok,
da Isus snosi vječnji Bog,
vječnja te čeka kazna.

3. Nemoj dakle više tak
nezahvalen mu biti,
nemoj njega ranit pak,
naj njega opet 'zbiti;
je sudac tvoj, je pravi Bog,
spasenja tvoga je uzrok,
ah roni suze sada;
reci: griehit neću već,
oprosti, je ma stalna rieč,
turobnost me prebada.

221. Ovdje ležim velik griehnik (1)

Umjereno

1. Ovdje ležim velik griehnik,
preljubljeni Isuse!
Suze lijem sad pokornik,
usliši uzdisanje;
tebe za moj cilj spoznajem,
svega ti se žertvujem,
nezaverzi me griehnika,
primi tvog službenika.

2. O kak težki grieh učinih
Isuse moj propjeti!
Kada zakon tvoj prekerših,
nežalih te raniti;
daj mi griehie sve spoznati,
i za nje se kajati;
daj mi griehie oduriti,
i nje izpokoriti.

3. Na spasenje naj mi bude
tvoja muka Isuse!
žertvujem ti moje trude,
i žalosti me duše;
ah da mogu učiniti!
da te nisam uvriedio;
ah! dostojaj oprosti,
što sam često griehio.

4. Pod obrambu tvu me primi
Isuse ljubljeni moj!
nevriednome daj učini,
da sam viek od sada tvoj.
Sakri me med svete rane,
s Kervjom tvom napoji me,
da pokorno moje dane
sprovodim i spasim se.

Pasionsko-
pokorničke
popijevke u
"Crkvenoj
liri" ilirskog
skladatelja
Fortunata
Pintariča
(1798.-1867.)

- 173 -

221 Ovdje ležim velik griehnik (1)

T = 4 - 8/8 + 7,
ab + ab; S =
pokajnik moli
oprost grijeha;
KR = ovdje ležim
velik grešnik,
suze lijem sad
pokornik; N =
g - 34 (4 + 16 +
4) u 4/4; MM =
a + a + b + a; SD
= psc; O = vidi
br.230.

222. Mudrost Oca vječnjega (1)

222 Mudrost Oca vječnjega (1)

T = 8 - 8/7 + 6,
ab + ab; S = opis muke Kristove po vremenu zbivanja.; KR = sat, treći, šesti, deveti, večera vrijeme; N = G - 28 (6 + 16 + 6) u 4/4; MM = a + a + b + c; SD = psc; vidi br. 233.

Umjereno

Unisono

1. Mud - rost Ot - ca vieč - nje - ga I - sus, Sin je - di - ni zo - rom da - na bie - lo - ga

Zbor

bie - še u - hi - će - ni lu - ča - ni - ci nje - go - vi tad ga za - pu - sti - še a uz - gra - be Ži - de - vi, prp - da - ša mu - či - še.

Miho Demović

- 174 -

- Mudrost Oca vječnjega Isus, Sin jedini zorom dana bieloga bieše uhićeni; učenicima njegovim tad ga zapustiše, a uzgrabe Židovi, prodaše, mučiše.
- U deveti bieše sat k Pilatu doveden, od svjedokah zlih je tad nepravo obtužen. Nemilo ga pljuskaju, ruke silno vežu, lice Božje pljuvaju, silno ga natežu.
- U sat treći nastanu, propni! vikać smielo, i za rugo crvenu dadu mu odielo. Krunom glavu obrane ternovom, da snosi, a križ težki na rame metnu mu, da nosi.
- U sat šesti Isusa propnuše na križu, i među dva lupeža u visinu dižu od bolisti žedjnomu, dadu žuć za pilo, Jaganjcu božanskomu rugaju s nemilo.
- U devetom satu je Isus izdahnuo, Eli vieć duh svoj je Otcu izručio. Rebrom kopcem njegovom vojnik tad probode. Triešnja sledi na ovo, sjajnost sunca prodje.
- Telo z križa se skine u večera vrijeme kriepest ipak ostane Boga tajna š njime. Smert bi njemu takova ki je liek života ah nut! neba proslava mertva za nas osta.
- Oko vrijeme sveršenja u grob se položi Isus našeg spasenja ufanje umnoži. I tako se svetoga Pisma rieč izpunu smert Sina božanskoga žertvuemo spomeni.
- Vriemena tad najviše spomen s pobožnostju darujem ti Isuse s poniznom radostju za me ki si snosio blagi Spasitelju bud me oveselio u mojem umerlu.

223. Propjeti moj Stvoritelju

Lagano i ganuto

1. Pro - pje - ti moj Stvo - ri - te - lju! pre - mi - li Od - ku - pi - te - lju!

o - sta - viv svo - je pre - stol - je, za nas sve sno - ši - he - vo - lje;

da nas viek - vje - čne o - su - de rie - ši, spa - ši u na - ro - de;

svi - ma si ka - zao put u raj, tvo - riv cu - de - ka u cilj taj.

223 Propjeti moj Stvoritelju

T = 4 - 8/8, aa;
S = opis muke i smrti Kristove;
KR = krvnici te uhiće, lice sveto pljuskaju, trnjem ti glavu okruće, na ružni križ te prikovaše; N = A - 42 (7 + 31 + 4) u 4/4 (alla breve); MM = a + a + b + a; SD = psc; O = preuzeto iz Knjiga pjesmah str. 212.

Pasijsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

- 175 -

- Propjeti moj Stvoritelju! Premili Otkupitelju! Ostaviv svoje prestolje, za nas sve snosi nevolje; da nas vjek vječne osude riešiš, spasiš sve narode; svima si kazao put u raj, tvoriv čudesa u cilj taj.
- Zdravje si bio boliestnikah, a rukovodja bludnikah, umerle uzkersivajuć, obsiednike izbavljajuć; nu za tolike dobrote muke pregorke, strahote zadaše ti nevjernici, o ničemurni griešnici.
- Kada na vertu moliš se, kervnici te uhiće, vodiše k'o razbojnika, rajščanah koj si svih dika; ružno, i griešno je bilo kad te pred Anom nemilo u lice sveto pljuskaše, tebi se Bogu rugaše.
- K stupu te tad privezana oblieva kerv bičovana, ternjem ti glavu kruniše, na ružni križ prikovaše; ah tko je moguć kazati, koje si snosio boliest? Griesi su naši tom uzrok da za nas umrie vječni Bog.

224 Jer s Davidom zagriesismo

T = 8 -17/6

+8+8+8+8+8+7,

aa + bb; S=

slobodni prepjev

pokorničkog

psalma kralja

Davidu "Miserere

mei Deus); KR

= po velikim

milosrda

mnoštva tvoga,

smiluj se Bože

po velikoj svojoj

milosti; N =

G - 37 (5 + 24

+ 8) u 4/4 (alla

breve); MM = a

+ b + b1 + b2 u

4/4 (alla breve);

SD = psc; O =

mjestiunice

podsjeca na

popijevku "Ja

se kajem Bože

mili; Tekst je

preuzet od M.

Jaića (Vinac -

str. 71), ali ne

izvorno već sa

preinakama.

Miho

Demović

- 176 -

224. Jer s Davidom zagriešismo

Lagano i pobožno

Unisono

Zbor

- Jer s Davidom za griešismo, tebe Boga uvriedismo; zato š njime uzdišemo, k tebi jaučući vapimo ah smiluj se! Po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Po velikim prečudnoga miloserdja množtvu tvoga; naše mili Gospodine! pomerši ti sve krivine. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Duše naše s griehom ružne, sad pred tobom cvile tužne; daj od griehah nje očisti, da budemo sasvim čisti. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Znamo, da grieh naš je veći neg moremo mi izreći; jer pred nami sve stojeći osvadvava nas koreći. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Jao nama! er samoga uvriedismo tebe Boga, oči tvoje pogerdismo; jer pred tobom zlo činismo. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Ah! Zloća je da griešismo, tebe Boga uvriedismo; ti griešenja sva potajna učini nama poznana. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Milošću rose poškropi nas, pokornike izperi; tad ćemo se očistiti, od snega bijelji postati. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Ah! ne gledaj na griehote, neg pomiluj nas sirote; i pomerši sve krivice rad tve velike milošće. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.

- Serce u nas čisto stvori po skrušenju, i pokori; ponovi nas, i duh pravi u serca naša postavi. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Podieli nam oprošćenje, i nakon duše spasenje; s Duhom tvoje mogućnosti objači nas u milosti. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Bože! našeg od spasenja od tiesnog poželenja. sačuvaj nas, i u tašti nedaj nama grieh propasti. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Naša usta ti otvori, o tebi jezik da sbori; nikad neće on prestati slavu tvoju navieščati. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Evo tebi ponižena serca naša i skrušena; nepogerd, što dajemo; jer više dat' nemožemo. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- 1 da ti još ugodimo, i zadosta učinimo; primi mjesto našeg dara tvoga Sinka verh oltara. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Ah! nemoj nas od svetoga lica odverći svojega, da nas ravna tvoj Duh sveti nemoj ga od nas uzeti. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Učit ćemo, da put sledi, griehnik tvojih zapovjedih, i svakako nastojati, da se k tebi on obrati. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.
- Sveto Trojstvo, Bog jedini! slava tebi na visini, Bože slavni! oprošćenje udieli nam, i spasenje. Ah smiluj se! po velikoj Bože tvojoj milosti.

225. Gorka počima se sada muka

Lagano, i turbno

Unisono

Zbor

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

- 177 -

225 Gorka počima se sada muka

T = 12 - 6/

8+8+8+8+8+7,

ab + ab; S =

opis Kristove

muke i smrti

redosljedom

evandeoskiog

opisa: KR =

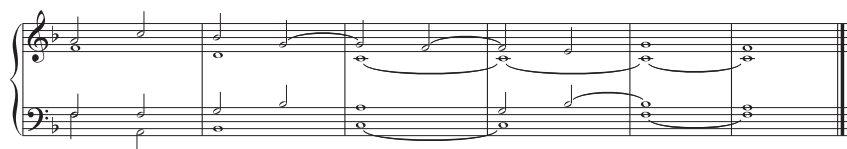
muka, trpljeti,

krvavi znoj,

probiti ruke i

noge; ▶

◀ N = 56 (10 + 34 + 12 u 4/4 (alla brebe); MM = a + a + b; SD psc; 0 = popijevka bi prirodnije zvučila ako joj se oduzme interval i prezadnje dobe prvog motiva na riječi BOG. Tekst je preuzet od M. Jaića (Vinac – str. 69), ali ne izvorno već sa preinakama.

1. Gorka počima se sada muka, koju terpet' mora Isus Bog, porad svijeta ovog' griješnog puka, kruto nezahvalnog stvora svog. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	5. Vodjen biše Isus i k Pilatu, od njega i k caru Irudu; kakvu čini tada svet griehotu Isus mora stati na sudu. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	9. Sunce nato bieše pomerilo nedaše već svoje svietlosti; sve je zloču svoju očutilo bivše u ne'zkaznoj žalosti. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.
2. Mučen biše mili naš Spasitelj od nemilih krivovjernikah, koj je neba zemlje, svih Stvoritelj, pogerdjen bi od poglavicah. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	6. Ni je moći svega riečma 'zreći koja Isus ondje podnese; niti s umom mogu sve postići gorkosti, ke njemu zadaše. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	10. Mertvi iz grobovah ustajše, koje ljudi ondje vidiše; stiene od cerkve se razdvojiše, pokrovi ujedno pucaše. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.
3. Naprie uhvatīše oni njega, kad se Otcu Bogu molīše, s znojem kervnim oblivena svega, na kolienah kada klečaše. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	7. Krunom temovom tad krunjen biše, svetom kervju sav obliveni; učiniše njima sve što htīše Jagnje Isus naš preljubljeni. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	11. Što griješnici sad vi velite nad vidjenjem ove strahote? vi svu muku njemu uzročiste; zato za griehē se kajajte. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.
4. K Anni vodjaše ga hudi ljudi, nu i Kaiifi grišnom Isusa; da ga tako jeden, kako drugi od zakona bivšeg izkuša. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	8. Nakon njega propnuše na križu, čavli ruke, noge probiše; u visinu okrutno ga zdīžu, gdje veliku dušu 'zdahnuše. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.	12. Isus mili da vam sve oprosti, što ste do sad ružno griješili, vam prikaže iz svoje milosti viekovječne neba radosti. Daj nebeski sveti Otče! da nam serce proplače.

226. Nebo, zemlja, sve stvorenje

Lagano, i pobožno

Unisono

Miho Demović

– 178 –

226 Nebo, zemlju sve stvorenje

T = 8 – 8/8 + 7, ab + ab ; S = Gospin plač; KR majci srce, mač, stala, majka; KR plač, krilo, srce; N = 25 (4 + 17 + 4) u 4/4 u d; MM = a + b + a + b + c + d + a2; SD psc

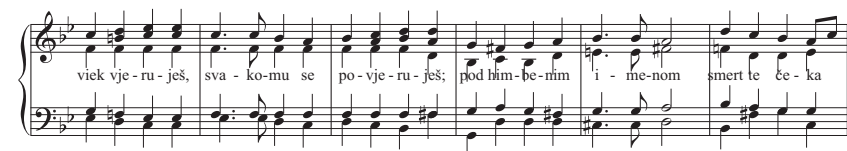
GLAZBA

1. Nebo, zemlja, sve stvorenje u jedan se ganu plač, kad žalostno bi borenje majki serce prodje mač gledajući Sinka svoga, kao ga 'z križa skidaše mertvog, gola, ranjenoga u krilo njoj stavljaše.	3. Razvijeljena sva tuguje, nu i vapi: Sinko moj! Cieluje ga, i miluje (takov) li je obraz tvoj; kako pliva sav u kervi, o kako je taman cern, a tko ti je na toj glavi oštrog ternja izpleo germ.	5. O žalostne majke gdje ste, kad vam sinak umire, jer sviedoci pravi jeste, od žalosti bez mjeze. Jeli je ah jošter koja takvu žalost čutila, il je takvih bez pokoja gorkih suzah prolila!?	7. Daj mi Bože istu žalost, da dostojno oplačem svega svijeta jednu radost, Sinak mi je potlačen! Oštri mači od žalostih serce moje probite, za me neima već radosti, uvijek tužnu pratite.
2. Mila Majka o Sinka gleda, serce njoj se razpada, razstaviti se od njeg neda nemre da se nadvlada: suze roni, lice pliva u žalosti od mora, sve s' u jednu žalost 'zlieva, traži pomoć od zgora.	4. Mile ruke, mile noge, i ta presa preslavna, preterpiste boli mnoge usta svim spasonosna o žalostno moje tielo, kog pritužna gledam sad, izranjeno bieše cielo o nesrećni smerti sat!	6. Ubiše prenemilo, moje krotko djeteeče, koje svakom milo bilo Božanstveno Janješce. Ah Nebesa! dajte suze, da nestanem cviliti, jer mi zloba diete uze: da prestanem živjeti!	8. O Ranjeni, ranah puni pogledaj nas ranjene, daj blagoslov, svakom puni radi majke turobne, koja snosi sve žalosti, i djevičanskom jakošću, pak zadobi sve milosti, u nebesih s blažošču.

227. Nestalnosti ovog svijeta

Lagano, i turobno

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.–1867.)

– 179 –

227 Nestalnosti ovog svijeta

T = 8 – 8/8 + 8 + 7 + 7 + 8 + 8 + 7 + 7, ab + ab; S = Kajanje za griehē uz razmatranje muke i smrti Kristove na križu; KR = nestalnost ovog svijeta, krvavi znoj, nositi križ; ▶

GLAZBA

◀ N = g - 26 (4 + 16 + 6) u 4/4;
MM a + a + a + b + a; SD = psc;
O = melodijski motiv sličan međimurskoj popijevci Vehni fijolica.

s brie-me-nom.

1. Nestalnosti ovog svijeta! kako ludo pogibaš, brojiš jošter mnoga lieta kak se svietu varat' daš: kad nesrećna viek vjeruješ, svakomu se povjeruješ; pod himbenim imenom smert te čeka s briemenom.	3. Ljubav Boga je dovukla s tim ljubeznim zakonom, čovječanstvom ga obukla s preponiznim načinom: 'z neba zato On izajde, u nebasa da uvede čovjeka nevoljnoga, od svih zapušenoga.	5. Jal, i nazloč o čovječe! koj si zavistan, čini Isus da križ vuče, tako si nezahvalan: skupost tvoja uzrok biše, žudiam ga izručije, na prodaju Judašu, na smert pako Kaifašu.	7. Gle! kak nebo se potamni muke njegve gledajuc, sunca sjajnost s, utamani smert Njegovu žalujuc: sam ti griješnik se ne plačeš, nit suzama nepremačeš; tverdji si od kamena Boga videć ranjena.
2. Mjesto tebe Bog pravjedan mora nju podnašati, da ti čovjek budeš sriećan, hoće za te umrieti: kakvu zahvalnost mu daješ? takvu milost kad spoznajes, tvojemu Ljubitelju Bogu, i Stvoritelju.	4. 'Z čela curi znoj kervavi na vertu klečecemu, ti si griješnik uzrok pravi tako se znojecemu, majka njegva tužno plače suze roni, milo jauče; Sinka draga miluje, nitko se nesmiluje.	6. Ljuto serce tve je bilo, s kim kipiš prot bližnjemu, ruke, noge je probilo Sinu Bogu višnjemu nepobožnost, mangovanje da ga na bičovanje, lakomnost mu za pilo žuč ponudja nemilo.	8. Isuse moj, dobro moje! mili moj Spasitelju! sad objimljem noge tvoje kervav' Odkupitelju! Rane tvoje sad kušujem, suze toćim, i valujem griehah mojih veliku muke tvoje priliku.

228. Isuse moj, dobro moje,

Umjereno

1. I - su - se moj, do - bro mo - je, pro - pje - ti Spa - si - le - lju! ja ob - ji - mam

no - ge tvo - je, ker - vav' Od - ku - pi - le - lju! sad spo zna - jem i va - lu - jem

mno - ge mo - je sra - mo - te; ra - ne tvo - je rad ku - šu - jem ver - hu sva - ke

lie - po - te.

228 Isuse moj!
dobro moje
T = 3 - 8/8 + 7, 8 + 7 + 8 + 7 + 87, ab + ab; S = kajanje zbog grijeha koji su uzrok muke i smrti Kristove; KR = ja sam uzrok muke, tve probio ruke, bio krvnik tvoj, ja sam probio rebro tvoje, nige svete prikovao; N = C - 32 (8 + 16 + 8) u 2/4; MM = a + a + b + a; SD = psc.

Miho Demović
- 180 -

1. Isuse moj, dobro moje, propjeti Spasitelju! Ja objimam noge tvoje kervavi Otkupitelju! Sad spoznajem i valujem mnoge moje sramote; rane Tvoje rad kušujem verhu svake liepote.	2. Sada vidim, da rad mene nevoljnoga griješnika, kosti su ti sve slomljene, o milosćo velika! Ti, koj nisi kriv, nit dužan, smert si hotio podnieti, da ja nebi griješnik tužan vjekom morao terpeti.	3. Dakle ja sam uzrok muke, Isuse predragi moj! ja sam li tve probio ruke, bio u mukah kervnik tvoj? Ja sam probio rebro tvoje, noge svete prikovao; izpoviedam griehie moje; koje sam učinio.

229. Isuse moj! muku tvoju

Lagano

Tri ženska glasa
1. I - su - se moj! mu - ku tvo - ju daj, da spje - vam; jer za mo - ju du - šu htje - de

Četveroglasno
ti u - mriet' kri - žom ne - bo njoj od - priet. Za tvu brid - ku smert, i mu - ku, ah smi - luj se

svo - me pu - ku, da o - pla - kav grie - he sve die - lak bu - de di - ke tve.

1. Isuse moj: muku tvoju daj, da spjevam; jer za moju dušu htjede ti umriet'; križom nebo njoj odpriet'. Za tvu bridku smert, i muku, ah smiluj se svome puku, da oplakav griehie sve diela(i)k bude dike tve.	2. Za nevoljne griehšne ljude, pustiš da te krivo sude, na berdu Oljikovcu za me znojšiš svu kervcu. Za tvu bridku smert, i muku, ah smiluj se svome puku, da oplakav griehie sve diela(i)k bude dike tve.	3. Da te vežu, ruže, psuju, dušmani se približuju, a ti kano janješce njim u ruke daješ se. Za tvu bridku smert, i muku, ah smiluj se svome puku, paoplakav griehie sve diela(i)k bude dik tve.	4. Od krivičnog suda predan samovolji, vidim biedan, gdje od ljutih bičeva kerv nevinu prolieva Za tvu bridku smert i muku ah smiluj se svome puku, paoplakav griehie sve diela(i)k bude dik tve.
5. Ah, uz ruganje odviše kervnici te okruniše ternjem krune bodeće. Ah je l' muke još veće! Ah smiluj se svome puku, paoplakav griehie sve diela(i)k bude dik tve.	6. Iznemgola te od rana, i na križu prikovana vidim grozno visećeg, mene s Otcem mirećeg. Za tvu bridku smert i muku ah smiluj se svome puku, paoplakav griehie sve diela(i)k bude dik tve.	7. Spasitelju! zloće moje izraniše, tielo tvoje, s Judašem te izdaju, visećem se rugaju. IsuKeršte! ah oprosti, ja se kajem, od žalosti plače duša; smiluj se, da skrušena spasi se.	

229 Isuse moj!
muku tvoju
T = 7 - 8/8 + 8 + 7 + 7 + 8 + 8 + 7 + 7, aa + bb; S = razmatranje muke i smrti Kristove; KR = Isus, umrijeti, križem nebo otprijeti; N = G 24 (5 + 14 + 5) u 4/4; MM = a + a + b + c; SD = psc; O = preuzeto od M. Jaića (Napivi str.49; Vinac str.74).

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

230. Ovdje ležim velik griješnik (2)

Lagano

1. Ovdje ležim velik griješnik Isuse ljubljeni moj! pred te padam sad pokornik, žalost duši mojoj daj; tebe za moj cilj spoznajem, sav se tebi predajem; nezaverzi me griješnika, pomiluj pokornika.
2. O! kak ružni sem ja griješnik Isuse ljubljeni moj! prekršio sam tve nevjernik zakone, ranitelj tvoj; daj mi grieh sve spoznati, i za nje se kajati; grieh bježat' daj jakosti, i nje uzpokoriti.
3. Na spasenje naj mi bude tvoja muka Isuse! žertvujem ti moje trude, i žalosti me duše: ah! da mogu učiniti, zlo da nisam živio; ah! dostojaj oprostiti, što sam često griješio.
4. Pod obrambu tvu me primi Isuse ljubljeni moj! nevriednome daj učini da sam odsad vjekom tvoj. sakri me med svete rane s Kervjom tvom napoji me; da skrušeno ine dane sprovedim, i spasim se.

Miho Demović

- 182 -

231. Isuse moj! ja spoznajem

Umjereno

1. Isuse moj! ja spoznajem, da zagriješih prot tebi; nu za grieh sad se kajem, tve nevriedan ljubavi: ja ti ružni križ napravih, ah! i ternjem krutio te, ja te šibao, i izranih, na smert prodao te.
2. Ja sam uzrok bičevanja, ja sam prolio svetu kerv; ja sam dionik razpinjanja nezahvalni zemlje čarv: ja sam bio tvoj obtužitelj, i okrutni protivnik, ja tvoj griješni obsuditelj, ja tvoj izdajnik.
3. Sada vidim grieh me; koje i kad učini', milosti nevriedan tvoje, ah! ja griješnik odurni: iz neba si snižo zato, da me bjedna izbaviš, a ja ružim tebe nato, muke kad terpiš.
4. Isuse nas preljubljeni! milost tvu nam ne'zkrati, molimo te skrušeni za tve muke vriednosti grieh nama ti oprost; jer već griehi' nečemo, bježat' grešne nasladnosti sad dokančamo.

231 Isuse moj! ja spoznajem

T = 4 - 8/8 + 7 + 8 + 7 + 8 + 8 + 7, ab + ab; S = spoznaja da su grijesi uzrok muke i smrti Kristova; KR = spoznati, napraviti križ, šibom izraniti, bičevati, optužiti, izdati; N = E - 25 (5 + 6 + 4) u 6/8; MM = a + b + c; SD = upotrebom kromatske melodijski intervala pruža odraz tuge. O = mjera (dvodjelna) od 6/8 u pasionskim popijevkama predstavlja rijetkost.

- 183 -

232. U smutnji ja stojim

Lagano

232 U smutnji ja stojim

T = pripada sloju ritmičkog pjesništva s nejednakim brojem slogova pojedinih misaonih cjelina;

◀ S = grešnik, preuzima krivnju Kristove smrti kao uzrok grijeha; KR = izdajnik, razbojnik, zapostaviti; kruna trnovita; N = Es, 38 (8+25+5) u 3/4; MM = a+a+b + b1+a1+c + c1+b+b1; SD = višeslojna narativna popijevka: O = vjerojatni prejev teksta nastalog u razdoblju preprimovanog pjesništva.

1. U smu - tnji ja sto - jim, kad I - su - sa gle - đim s smer - lju se bo - ri - ti,
 du - su iz - pu sti - ti za me bje - dna: tre - pet ih po - pa - da, i bo - jim se
 ka - da o - plet grie - sit ne pla - sm se, kad vi - đim tve tie - lo o - bra - tje - no
 cie - lo kerv sve - tu pro - lie - va - ti, po - či - mam grie - he o - du - ra - va - ti.

Miho Demović

- 184 -

- U smutnji ja stojim, kad Isusa gledim s smeriju se boriti, dušu ispustiti za me bjedna: trepet me popada, i bojim se kada opiet griešit ne plašim se, kad vidim tve tielo obranjeno cijelo kerv svetu proljeva ti, počivam grieh e oduravati.
- Kruna ternovita je moja griehota, svezo sam te užmi, jaol i šibao ružni ja griehničel! ja sam potinja kernovoga uzrok, prolite kervi iz tvih ruk', i nog'. Otrava dao ti piti, tve serce probiti, ja te na križ pribiti, usudih se, kad hotih griešiti.
- Isuse propjet' moj! ki se kervavi znoj dostojiš točiti, mene odkupiti da ne'zginem; što ću za ljubav tvu povratiti, kak dostojno tebi zahvaliti. Neću više griešiti, tebe uvrediti, ljubiti' ću te od sada, od tebe neodstupim nikada.
- Ja sam izdajnik tvoj ružni navjestio boj tebi kad griehotu, svakaku sramotu učinio sam; ja te razbojniku zapostavim, i tebi stvorenja predpostavim: zavapih raspni ga, šaneć tebe Boga, kersćanina se kazat usudih, o da mogu se kajati!
- Uzrok sam udarcam, boliestih, i ranah, živio kad sam griehšno, dervo tebi križno jad načiniti; ah! što činih do sada, neću već, život ću popraviti', je stalna rieč moja, tugovati, za grieh e kajati hoću ja čak do smerti, dopusti o Bože, nastojati.
- O Bože ravnaj me, ljubavi! ljubim te; ljubim te, i ljubiti' hoću, doklie živiet ću na svietu; izvan tebe neću što ljubiti', ak ću kratko život moj pogubit; ah! da te dobroga poznao bi Boga! ljubio bi te smožnoga, od sada ljubiti' ću te samoga.

233. Mudrost Ota vječnjega (2)

Lagano
 1. Mu - drost Ot - ca vieč - nje - ga
 I - sus Sin j - dij - nj z - ro - rom da - na bje - lo - ga
 bje - sq u - hj - če - ni.

- Mudrost Ota vječnjega Isus Sin jedini zorom dana bieloga bieše uhićeni.
- Učenici njegovi tad ga zapustiše, a uzgrabe Židovi, prodaše, mučiše.
- U deveti bieše sat k Pilatu doveden, od svedokah zlih je tad nepravo obtužen.
- Nemilo ga pljuskaju, ruke silno vežu; lice Božje pljuvaju, silno ga natežu.
- U sat treći nastanu, propni vikat' smielo, i za rugo cervenu dadu mu odielo.
- Krunom glavu izrane Isus izdahnuo. Eli vičuć duh svoj je Otcu izručio.
- U sat šesti Isusa propnuše na križu. I među dva lupeža u visinu dižu.
- Od boliesti žedjnomu dadu žuč za pilo. Jaganjcu božanskomu rugaju s' nemilo.
- U desetom satu je Isus izdahnuo. Eli vičuć duh svoj je Otcu izručio.
- Rebro kopjem njegovog vojnik tad probode; triješnja sliedi na ovo, sjajnost sunca prodje.
- Tielo 'z križa se skine u večera vrieme, kriepost ipak ostane Boga tajna s' njime.
- Smert bi njemu takova, ki je liek života; ah nut! neba proslava mertva za nas osta.
- Oko vrieme sveršenja u grob se položi, Isus našeg spasenja ufanje umnoži.
- I tako se svetoga pisma rieč izpuni, smert Sina božanskoga žertvuemo spomeni.
- Vriemena tog najviše spomen s pobožnostju darujem ti Isuse s poniznom radostju.

233 Mudrost Ota vječnjega (2)

T = vidi broj 222; N = A 22 (6 + 8 + 8) u 4/4; MM = a + b, ' c ' d; SD = psc 0 = motiv b preuzet iz latinske . popijevke "Adeste fideles" (laeti triumfantes); Vidi br. 222.

Pasionko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

- 185 -

234. Smiluj nam se

Lagano, i skrušeno

1. Smi - luj nam se,

ah po - mi - luj! Bo - že dra - gi smi - luj se Pla - čem kak je Da - vid pla - kao,

svoj u su - zah grieh na - ma - kao, da po mo - joj skru - za - lo - sti ste - čem sve - te

tve mi - to - sti. Smi - luj nam se, ah! po - mi - luj, Bo - že dra - gi smi - luj se

234 Smiluj nam se

T = 5 - 8/8 + 7, aa +bb; S = kajanje za grijehe= Bože dragi smiluj se, plače, kak je David plako; N = g - 2% (4 + 16 + 5) u 4/4; MM = a + b + c + a; SD = psc. O = slični melodijski motivi nalaze se u popijevci . br. 221.

Miho Demović

1. Smiluj nam se, ah pomiluj! Bože dragi smiluj se. Plačem, kak je David plakao, svoj u suzah grieh namakao, da po mojoj skru žalosti stečem svete tve milosti. Smiluj nam se, ah! pomiluj Bože, dragi smiluj se.
2. Smiluj nam se, ah pomiluj! primi mene bludnika. Polag tvoje ja milošće, dokle vrieme imam jošte, želim oprat' svu krivicu, i tak spasim mu dušicu. Smiluj nam se, ah pomiluj! primi mene bludnika.
3. Smiluj nam se, ah pomiluj! Žalost griješnog nauka. Jer spoznajem griehne svoje, da smilenje stečem tvoje, jer prot' tebi ja samomu zagriješio sam Bogu svomu. Smiluj nam se, ah pomiluj žalost griješnog nauka.
4. Smiluj nam se, ah! pomiluj, zavez moje dužnosti. Hotih tebi žertvovati, nu ti za nju nečeš znati; primi barem turobnoga želju serca pokomnoga. Smiluj nam se, ah! pomiluj zavez moje dužnosti.
5. Smiluj nam se, ah! pomiluj, primi mene griješnika odsad spravan sam umrieti, kak već tebe uvriediti;

235. Tužno plače

Lagano, i ganuto

Unisono

1. Tu -žno pla - če,

Zbor Unisono Zbor
li tu - gu - je Maj - ka Ma - ri - ja za svo - je - ga ke za - lu - je Si - na I - su - sa;

Man - da - li - na s rjom za svo - ga pu - na za - lo - sti mje - stra, i pra - vo - ga Bo - ga

pla - če za - do - sti.

235 Tužno plače

T = 4 - 4/ + 12 + 12 + 12, aa + bb; S = Gospin plač KR = plakati, tugovati, žalostiti. N = g - 34 (6 + 16 + 12) u 4/4; MM = a + a + a1 + a1; SD = psc.

Pasionsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintariča (1798.-1867.)

1. Tužno plače, i tuguje Majka Marija za svojega se žaluje Sina Isusa; Mandalina s njom za svoga puna žalosti mještra, i pravoga Boga plače zadosti.
2. Serce njeino tadar mori žalost velika, kad na ljutu stupi goru vidit' svog' Sinka; mač joj britak serce prodje rad turobnosti; u gorkomu pliva moru mati svetosti.
3. Ter još kad se smertno muči u nesvjestnosti, o ljubavi Majko tvoje od sve vriednosti! Kad joj Isus nas izruči ružne griješnike, za sinove primi svoje, i milostnike.
4. Za turobnost tvu presvetu, Majko! Molim te, da za muku Sinka tvoga štitiš ti mene; utišni u serce moje rane tvojeja Sinka, za me propjetoga, Boga mojega.

236. Zdravo budi križu sveti!

Umjereno

1. Zdra - vo
o - taj - stvo, gdje Bog u - mer - vši pri - ba - vi nam vje - ko - vi - to
bu - di kri - zu sve - ti! na kri - vi - seć Bog pro - pje - ti za A - da - ma - tu - žne
si - ne, htie u - mriet' u i - sti - ne htie u - mriet' u
i - sti - ne.

236 Zdravo budi Križu sveti
T = 8 - 4 / 8 + 8,
aa + bb; S KR =
križ, sveti, Bog
propeti; N = G
- 19 (5 + 10 + 4)
u 4/4; MM = a +
b + c; SD = psc.

- Zdravo budi križu sveti!
na kim viseć Bog propjeti
za Adama tužne sine,
htie umriet' u istine,
htie umriet' u istine.
- Dervo prejasno življenja,
rajskog svetoga želenja;
ki te s živom vjerom štiju,
serca tebi žertvuju,
serca tebi žertvuju.
- Sladka utieho u bjedi!
Sriećan je, ki tebe sledi;
tebe želim uvijek zrieti,
za te živi umrieti.
- Kad ćeš jednoć sav sviet sudit,
blage spasit, a zle kudit,
imaj sa mnom tad smilenje
tve sam lomno stvorenje.
- U par strašni moje smerti
pomozi me križ presveti!
da u tvojoj tad milosti
umriem, Bože! dopusti.
- Jednoć kad križ tvoj presveti
u visini sviet prosvieti,
imaj sa mnom tad smilenje,
daj zadobit spasenje.
- On kopjem naših griehotah
ranjen, kerv, i vodu proli;
za izprat nas od sramotah
podnieti smert on dozvoli.
- Ispune se one rieči
Davidovog proročanstva;
da će nas spasit najveći
na križu Bog veličanstva.
- Blaženo! gdje je visela
ciena svieta, ti si bilo
ležaj presvetoga tiela,
plien paklu ti si odnielo.
- Tebe vrielo od spasenja
duh svaki neka proslavi,
kojim križnog odkupljenja
dar dao si, i raj podieli.

Miho
Demović

- 188 -

237. Kraljevski barjak izlazi

Pjeva se na veliki Petak,

kad se u Božji grob S. Sakramenat nosi

Lagano, i pobožno

1. Kra - ljev - ski bar - jak iz - la - zi bli - sta se kri - za

237 Kraljevski barjak izlazi
T = 6 - 4/8 + 8 +
8+8. ab + ab; S
= hvalospjev
svetom Kružu; N
= g . 37 (10
+ 17' 10) u 4/4
alla breve; ▶

o - taj - stvo, gdje Bog u - mer - vši pri - ba - vi nam vje - ko - vi - to
bla - žen - stvo.

- Kraljevski barjak izlazi
blista se križa otajstvo,
gdje Bog umervši, pribavi
nam vjekovito blaženstvo.
- On kopjem naših griehotah
ranjen, kerv, i vodu proli;
za izprat nas od sramotah
podnieti smert on dozvoli.
- Ispune se one rieči
Davidovog proročanstva;
da će nas spasit najveći
na križu Bog veličanstva.
- Slavno stablo, i sjajno!
na koje se Bog propjeti
dozvoli, bieše potajno
božanstvo vredno nositi.
- Blaženo! gdje je visela
ciena svieta, ti si bilo
ležaj presvetoga tiela,
plien paklu ti si odnielo.
- Tebe vrielo od spasenja
duh svaki neka proslavi,
kojim križnog odkupljenja
dar dao si, i raj podieli.

6. Notni prijepis

U naprijed spomenutom izdanju CL pasionsko-pokorničke popijevke otisnute su dosljedno izvornom rukopisu u sistemu od tri crtovlja, tj. vokalna dionica u G ključu i orguljska pratnja zasebice gornje dionice u G ključu i donje u F ključu. Zbog ograničenosti prostora ovdje je gornja orguljska dionica zamijenjena vokalnom dionicom, s razloga jer se radi o istovjetnoj melodiji. Time se dobila orguljska pratnja koja može poslužiti i za izvedbu popijevaka u mješovitom zboru. U tu svrhu su i notne vrijednosti pojedinih dionica orguljske pratnje ritmički ujednačene s vokalnom dionicom. Pintarić je izvedbu mnogih popijevaka predvidio da se pjevaju dijaloški, tj. jedan dio napjeva solist, a drugi dio puk ili zbor. Taj postupak u ovom izdanju smo nastojali sačuvati na način, da ako bi popijevke izvodio mješoviti zbor, da jedan dio melodije pjeva solist, a drugi mješoviti zbor. Notni znakovi koje izvode samo orgulje otisnuti su sitnijim notnim znakovima. Pri izvedbi bi uz orguljsku pratnju svakako valjalo sačuvati izvornu harmonizaciju Fortunata Pintarića. Moguća drukčija harmonizacija dolazila bi u obzir u izvedbama *A cappella*. Ne bi bilo dobro od priopćenih popijevaka praviti "performanse" već ih izvoditi kako ih je ustrojio Fortunat Pintarić uz izvornu orguljsku pratnju

◀ MM = a + b
' a1 + b1 ; SD =
psc himničkog
ugodaja; O
= prijevod
latinskog
himna Vexila
regis prodeunt,
preuzet iz Knjige
šesmah str 219.

Pasionsko-
pokorničke
popijevke u
"Crkvenoj
liri" ilirskog
skladatelja
Fortunata
Pintarića
(1798.-1867.)

- 189 -

koja je odraz vremena u kojem je CL nastala. Eventualne nejasnoće ili previdi u prijepisu čitatelji mogu otkloniti uvidom u naprijed opisani faksimil koji je danas dostupan u tiskanom obliku.

Sažetak

Pasijsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

Fortunat Pintarić spada među najveće crkvene skladatelje koji je hrvatski narod imao u svojoj povijesti i kojega se još od XIX. stoljeća, možda i pretjerano naziva "hrvatskim Mozartom". To ime su mu pribavile uglavnom njegove vokalno instrumentalne skladbe, a poglavito skladbe za orgulje i glasovir na prvom mjestu *pastorale* posebice skladba pod nazivom *Dudaš*. U zbroj skladbi koje prikazuju veličinu njegove glazbene ličnosti danas zorno pribrajamo još preko 400 crkvenih pučkih hrvatskih popijevaka iz CL.¹¹ Njihova umjetnička vrijednost je veoma visoka, pa da nije ništa drugo skladao osim toliko velik zbir vrsnih crkvenih pučkih popijevaka zaslužio bi da ga pamtimo kao velikana u prošlosti hrvatske glazbe. A isto tako Fortunat Pintarić bio bi zapamćen kao veliki skladatelj ako bi iz njegova opusa isključili CL, jer je on skladao izuzetno velik broj raznovrsnih skladbi različitih po obimu i obliku. Danas nam ga još ovo suvremeno izdanje CL otkriva kao genijalnog skladatelja "glazbene minijature" u koju je on vrsno ugradio i hrvatsku crkvenu pučku popijevku. Poznato je da povjesničari likovnih umjetnosti zbog zahtjevnijeg postupka izrade minijaturiste i minijature veoma visoko cijene. To isto mjerilo valja primijeniti i u glazbi, u ovom slučaju na tvorca čudesno lijepih glazbenih minijatura u vidu velikog zbira crkvenih pučkih popijevaka, zbog kojih će, kako je predvidio Franjo Kuhač Fortunat Pintarić ostati u pogledu skladanja crkvene popijevke u Hrvatskoj "nedostiživ".

Istaknimo još kako nam je Pintarićeva skladateljska ličnost za kulturnu povijest Hrvatskog naroda veoma važna posebice jer on pripada kolu hrvatskih narodnih preporoditelja koji je skupa s Vatroslavom Lisinskim, Pavlom Štoosom, Ferdinandom Livadićem i drugim glazbenicima Hrvatskog narodnog preporoda postavio temelje novoj hrvatskoj glazbi što pokazuje i ovaj zbornik pučkih crkvenih popijevaka CL koji predstavlja samo mali dio njegovog skladateljskog opusa. I kao što visoko cijenimo u našoj kulturnoj povijesti tvorca prve sačuvane hrvatske opere Vatroslava Lisinskog u istoj mjeri

moramo visoko cijeliti nastojanje Fortunata Pintarića na stvaranju nove hrvatske crkvene glazbe, a naročito hrvatske pučke crkvene popijevke koju je čudesno ugradio u CL. To djelo danas, unatoč burnoj povijesti, pred nama ponosno stoji objavljeno u lijepom kaligrafskom izdanju kao vrijedni i trajni spomenik hrvatske glazbene prošlosti. Njegove pak pasijsko-pokorničke popijevke najljepši su dio CL, pa kako se Nijemci ponose koralima J. S. Bacha tako bi se u istoj mjeri Hrvati trebali dičiti koralima njegove CL, posebice pasijsko-pokorničkim popijevkama koje u cjelini predstavljaju malo remek djelo hrvatske himničke baštine koju bi što prije valjalo objaviti i na nosačima zvuka i to po mogućnosti iskonski kako ih je on stvorio bez natruha suvremenih plagijatora koji nam nude "svoje plagijatorske performanse" mjesto "remek djela" naše stare glazbene baštine.

Abstract

The Songs on the Passion and Reconciliation in *Crkvena Lira* by Fortunat Pintarić (1798-1867), an Illiryan Composer

Already in the 19th century dubbed "the Croatian Mozart", slightly exaggerated though this may be, Fortunat Pintarić is indeed one of the finest composers of ecclesiastical music in the Croatian history. What earned him such reputation are his vocal-instrumental compositions, especially the pieces he composed for organ and piano, primarily *pastorales*, most notably the one called *Dudaš*. Among the compositions which serve to demonstrate the magnitude of his musical contribution are additional 400 Croatian church folk songs from the *Crkvena lira* collection.¹² Their artistic value is such that, even if he composed nothing but this large collection of extraordinary church folk songs, he would deserve to be remembered as one of the masters in the history of Croatian music. The significance of *Crkvena lira* notwithstanding, his greatness would remain unquestionable considering the huge number of musical pieces he composed, of different forms and length. A significant aspect of the modern edition of *Crkvena lira* is that it also reveals his mastery when it comes to composing the "miniature", a form which he successfully applied to Croatian church folk songs. It is well known that art historians hold a special reverence for artists who are successful in creating miniatures as these are

Pasijsko-pokorničke popijevke u "Crkvenoj liri" ilirskog skladatelja Fortunata Pintarića (1798.-1867.)

11 Taj je broj u usporedbi naprijed iskazanog uvećan jer su neke popijevke sloja "zingenmesse" složene i od desetak zasebnih popijevaka.

12 This number is slightly increased as some of the „zingenmesse“ songs are composed of as many as ten separate tunes.

highly detailed and intricate, and, hence demanding to produce. The same principle should be applied in assessment of musical pieces, and in this case, the composer of musical miniatures of exquisite beauty, available to the public in the form of a large collection of church folk songs. This is why, as Franjo Kuhač predicted, the work of Fortunat Pintarić would remain unparalleled when it comes to composing ecclesiastical music in Croatia.

It should also be pointed out that, in the context of Croatian cultural history, Pintarić is very important in terms of his active participation in Croatian national revival movement, together with Vatroslav Lisinski, Pavao Štoos, Ferdo Livadić, and others from the same circle who were the founding fathers of the new Croatian music. Such progressive tendencies on his part are clearly evident from this collection of church folk songs called *Crkvena lira*, which represents only a small part of his musical opus. The same respect we hold for Vatroslav Lisinski for composing the first Croatian national opera, should also be held for Fortunat Pintarić for his establishment of the new Croatian ecclesiastical music, especially Croatian church folk song which he so skilfully embedded in the core of *Crkvena lira*. Despite historical challenges, this work of art stands today before us in the form of a beautiful calligraphic edition, a lasting monument to Croatian musical history. The Passion and reconciliation songs are beyond doubt the finest pieces in *Crkvena lira*, and in the same way Germans pride on the Bach chorales, Croatians should take pride in *Crkvena lira* chorales. The songs on Passion and reconciliation contained in it are nothing short of a small masterpiece of Croatian hymn heritage that should be published in CD format, preferably in their original form, as Pintarić intended, without any intervention from modern-day plagiarists, who have nothing to contribute but their "derivative performances", poor substitutes for the master pieces we find in our old musical heritage.

Stjepan Pepeljnjak Tragovi glagoljaša i arhaične korizmene pjesme Resnika – U povodu obilježavanja 800 godina Resnika i župe

Uz razmatranje zanimljivosti o pučkim korizmenim pjesmama i povezivanjem vremena njihova nastanka s načinom pjevanja, valja se osvrnuti ponajprije na povijest crkvenog života župe. U vezi s tim treba naglasiti da se u Resniku sve do 1517. godine služila misa na glagoljici, odnosno na staroslavenskom kako su tada nazivali hrvatski jezik. Glagoljica je staroslavensko pismo nastalo sredinom 9. stoljeća, koje se u hrvatskim krajevima zadržalo sve do 19. stoljeća. Početkom 16. stoljeća sve je više potiskuje latinica. Autorima ovog pisma smatraju se braća Ćiril i Metod, bizantski redovnici iz Soluna. Ćiril (pravim imenom Konstantin) na osnovi jezika makedonskih Slavena iz okolice Soluna sastavio je prilagođeno pismo i njime pisao prijevode crkvenih knjiga.

Grgur Ninski (stolovao u Ninu od 900.-929. god.) dobiva dopuštenje pape Ivana VIII za metodovsko bogoslužje na prostoru od Dalmacije od Drave.¹ Tako se na prostoru sjeverne Hrvatske sve do 18. stoljeća glagoljaško bogoslužje zadržalo prema navodima I. Tkalčića u sljedećim župama: Bednja, Belec, Bosiljevo, Brckovljani, Brezovica, Dragalin, Dubovec, Dubranec, Gojmerje, Granešina, Hrnetić, Hrotkovci kod Stenjićnjaka, Hutina – sela u pribičkoj župi, Jakuševac, Jamnica, Jastrebarsko, Kamenica, Karlovac, Krašići, Kravarsko, Kupčina, Kupinec, Lipnik (Ribnik), Lovrečina, Mahično, Maruševac, Mekušje, Mrežnica, Nart, Novigrad, Odra, Ozalj, Peščenica, Petrinjec, Petrovina, Pleševica, Preseka, Pribić, Prilepje, Radoboj, Rečica, **Resnik**, Samobor, Staro Čiče, Stubica, Sveti Ivan Žabno, Sveta Jana, Prigorje kod Jaske, Sveta Marija pod Okićem, Svetice, Svi Sveti kod

¹ Jerko Bezić: Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području, 88, Zagreb, 1973.

Ozlja, Šćitarjevo, Šipak, Štridovo, Trg kod Ozlja, Veliki Bukovec, Velika Gorica, Visoko, Vrbovec, Vukmanić, Vukovina, Zagreb (na sinodi 1570. god.), Zapruđe, Završje, Zelina, Zlat - Zlatska gora - Pavlinski samostan.

Resnička župa spada među najstarije glagoljaške župe zagrebačke biskupije u čijoj su se neposrednoj blizini glagoljaši zadržali u Granešini (1573.), Zelini (1574.), Nartu (1622.), Velikoj Gorici (1622.) i Brckovljanima (1639.).

Predaja župe latinašu Petru Ripaču bila je 1517. godine, po zahtjevu Kaptola, s obavezom služenja mise na latinskom jeziku.

O tome svjedoči i tada korišteni resnički Misal tiskan na latinskom jeziku 1511. godine u Veneciji, koji se danas čuva u Metropolitani u Zagrebu.²

O dugom zadržavanju hrvatskog jezika u crkvenom bogoslužju upućuje i nalaz "Muke Gospodina našega Isusa Krista" (*Passionale*), koji je izvođen na lokalnom pučkom jeziku još u 17. stoljeću. Tekst s notnim zapisom ima 22 stranice i ovaj *Passional* se znatno razlikuje od Petretičeva evangelistara iz 1651. godine koji sadrži i tragove stare slovljanštine jer su ti Misali služili kao podloga Petretičevu evangelistaru. Zanimljivo je istaknuti i to da je Resnički *Passional* napisan na njihovu kajkavskom jeziku kako bi puku bio bliži i razumljiviji. Potvrdu o nalazu glagoljaškog teksta iz glagoljaškog Misala u Resniku opisao je I. Tkalčić 1902. godine.^{3,4}

On je tragom kanonskih vizitacija iz 17. stoljeća (1622.) pronašao podatak kako u Resničkoj župi postoji glagoljaški Misal pisan na pergamentu, a kojeg spominje i vizitacija iz 15. stoljeća.

Slučajnost je htjela da ga njegovo traganje za glagoljaškim Misalom dovede do otkrića "Resničkog *Passionala*", pomoću kojeg je našao dokaz o postojanju i uništavanju traženog glagoljaškog Misala.

Naime, on je upravo u spomenutom kajkavskom *Passionalu* "Muka Gospodina našega Isusa" za cvjetnu nedjelju i za Veliki petak, pisanom 1661. godine (*in folio*), utvrdio da je ova knjižica umotana u pergamentu istrgnutu iz glagoljaškog Misala i da sadrži pisani ulomak iz mise u petak po nedjelji Muke i to: "Čtenja Eremije proroka", zatim "Evandjelje po Ivanu", te "Prinos", "Ottaina", "Pričešćenie" i "Molitvu nad plkom", kako je zapisano u staroslavenskom rimskom Misalu. O

tome piše i A. Koščak (2014.)⁵ sljedeći citat:

U donjem dijelu lista još je zapisano: "V sobotu, stojanie v svjata-go Ivana pred vlaška vrata" potom "pristup, molitvu i čtenije proroka". Drugi list je nalik prethodno opisanom, osim što je jako oštećen (izlizan), i sadržava Muku Gospodinovu po evangelisti Marku, odnosno odlomak koji se čitao na veliki utorak (*Petar uz vatru, zatajuje Isusa pred vrataricom*).

O značenju autentičnih glagolskih bogoslužja i ulozi glagoljaša u životu hrvatskog puka, Gorana Doliner (2014.) piše sljedeće:

"Upravo je glagoljaško pjevanje onaj suštinski izraz očuvanosti nacionalnog bića hrvatskog naroda, onoga kojem nisu zasmetale administrativne zabrane niti različiti službeni jezici kroz povijest".⁶

Iz toga razdoblja najvjerojatnije potječu i neke kajkavske korizmene i uskrzne pjesme o kojima će nadalje ovdje biti riječi. Naime, tome u prilog govori arhaičan način pučkog pjevanja, sadržaj i fabulacija te jezična i glazbena forma pučkih korizmenih pjesama Resnika. Zanimljivo je i to da su se te pjesme u ovom kraju predajom očuvale sve do danas.

Arhaične korizmene pjesme

Forma i sadržaj

Kada govorimo o starinskim korizmenim pjesmama Resnika, onda mislimo na one koje su se prigodno pjevale i ispjevale u puku, odnosno, tamo gdje su nastale. U velikom tjednu se te pjesme nisu pjevale u crkvi već u obiteljima uz obavljanje različitih poslova. Tematika tih pjesama bila je inspirirana porukama ispitivanja savjesti i pokore, Isusovom Mukom i suosjećanjem patnji koje je zbog toga podnosila Isusova majka Marija.

Neke pjesme, kao što su "Stala Majka pod raspelom" iz 1891. godine, "Gorko plače Gospa sveta" i "Tužno javče" iz 1899. odnosno 1907. godine ili "Oj Isuse daj da pjevam" zapisana 1849. godine, pjevale su se u crkvi, ali ponekad i u obiteljima uz molitvu. Pjevali su ih na svoj pučki način.

Pjesme s početka 16. stoljeća bitno se razlikuju od spomenutih

Tragovi glagoljaša i arhaične korizmene pjesme Resnika – U povodu obilježavanja 800 godina Resnika i župe

– 195 –

2 Stjepan Pepeljnjak: 800 godina Resnika i župe. Povijest, život i kultura, 391-392, Resnik, 2014.

3 Ivan Tkalčić: Glagoljski odlomci u Resničkoj župi. Katolički list LIII, 36, 457, 1902.

4 Ivan Tkalčić: Prinos glagoljaškim odlomcima u Resničkoj župi. Katolički list LIII, 42, 532, 1902.

5 Anđelko Koščak: Glagoljaštvo u Resničkoj župi. U 800 godina Resnika i župe. Povijest, život, kultura, 68-69. Župni ured UBDM. Resnik, 2014.

6 Gorana Doliner: Muka našega Gospodina – primjeri uglazbljenih tekstova iz tradicije glagoljskoga pjevanja. U Glagoljaška Muka Kristova. Odabrane kulturološko-filološke studije. Ur. Antonija Zaradija Kiš i Mateo Žagar, Hrvatska Sveučilišna Naklada, Državni arhiv, Institut za etnologiju i folkloristiku, 213-236, Zagreb, 2014.

VOJZILA SE MARIJA

Vozila se Marija
dole gore po morje
vu pisane bareke

K nje dolazi grešnik sam
oj Marijo, Marijo
oj Marijo, Marijo

Čuda jesem zagrešil
oca, mater vumoril
sestru, brata utopil
s krsnom kumom pregrešil
i dva brata razdružil

Veli njemu Marija
oj, grešniče, grešniče
ojdi gore na on breg
gore ti je cirkvica
vunje kleči devet let

I deseti vuni dan
dojde k njemu Isus sam

Ustani se grešniče
ne mogu se stajati
kolena su mi zarasla

Doleteli anđeli
grešnika su odnesli
u nebeski blažen dvor

VOJZILA SE MARIJA

1) VO - CU - XI - LA SE - MA - RI - JA
2) DO - LE - GO - RE - PO - MO - RJE
3) VU - PI - SA - NE - BA - RE - VE
4) K NJE - DO - LA - RI - GRE - ŠNIK - SA - M
5) OJ - MA - RI - JO - MA - RI - JO
6) ČU - DA - JE - SEM - ZA - GRE - ŠIL
7) O - CA - MA - TER - VU - HO - RI - L

8) DO - LE - GO - RE - PO - MOR - JE
9) VU - PI - SA - NE - BA - RE - VE
10) K NJE - DO - LA - RI - GRE - ŠNIK - SAM
11) O - CI - MA - RI - JO - MA - RI - JO
12) ČU - DA - JE - SEM - ZA - GRE - ŠIL
13) O - CA - MA - TER - VU - HO - RI - L
14) SE - STRU - BA - TA - U - TO - PIA

pjesama iz 19. stoljeća. Te su pjesme drugačije i po sadržaju, ali i po načinu pjevanja s osjetnim autorskim stilom, jer su bile namijenjene za crkvene zborove. Najstarije pučke pjesme u resničkoj župi i njezinoj okolici nastale su najvjerojatnije u vrijeme glagoljaša u 14. i 15. stoljeću, čijim su djelovanjem ove pjesme i bile inspirirane. Ili pak, možemo reći da su korijeni takvih pjesama nastali već na samim počecima poučavanja o kršćanskoj vjeri u razdoblju pokršćavanja Hrvata u prvom mileniju kršćanske ere. Naime, staroslavensko bogoslužje, koje su

obavljali apostoli Svete braće Ćirila (+869) i Metoda (+885), temeljilo se i na njihovim tekstovima i na pjesmama koje su pjevali na staroslavenskom jeziku.⁷

Kao primjer možemo navesti naricatijski i gregorijansko-koralni izraz pjesme "Tužna Gospa češe lasi" (*Cithara octochorda*).

S tim u vezi možemo dalje tražiti poveznice utjecaja na kreativnost pučke i crkvene pjesme nastankom zapisa svetog Ireneja 202. godine, koji je održavao post na Veliki petak i Veliku subotu, a drugi su pak držali post četrdeset dana tako da je to liturgijsko razdoblje nazvano korizma.

U tom je razdoblju bila naglašavana pobožnost i pokora te obraćenje ljudi skrušenošću i kajanjem. Upravo su te vrijednosti bile važne u životu zajednice i obiteljskom odgoju pa su ih nastojali širiti unutar obiteljskih zadruga koje su, npr. u Resniku, bile prisutne još

7 Miho Demović: Pasionke popijevke u hrvatskim pučkim pjesmaricama s napjevom tiskanom prije II. Vatikanskog Sabora. Zbornik radova "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 239–315, Vrbnik, Krk, 2002.

šezdesetih godina prošlog stoljeća. Tako se u zadružnim obiteljima razvijala lirsko-epska forma pjesama koje su se pjevale uz zajedničke poslove u kući ili u polju. U korizmeno se vrijeme stoljećima prenosila poruka i odgojni kršćanski nauk, koji su upijali naraštaji s koljena na koljeno. Navest ćemo primjer pjesme "Vozila se Marija" koja govori o snazi Božje milosti u praštanju grijeha okorjelih grješnika.

Posebno je zanimljivo da se ta kajkavska pjesma, koja nema ranijeg notnog zapisa osim onoga u tekstu "Uskršni običaji Resnika", predajom zadržala više od tri stoljeća i da je njeno posljednje pučko pjevanje 1998,⁸ otpjevala 2009. godine, prije smrti u 86. godini života, Jana Pepeljnjak. Pjevanje ove pjesme karakterizira način naricatijskog pjevanja s naglašenim otezanjem vokala u malom rasponu molske melodije čime se postiže ekspresija tužaljske interpretacije. Svaka zadnja fraza u pjesmi se ponavlja i kao početna u sljedećoj strofi tako da se pjesma produljuje u epski spjev. Time se slušaču naglašavaju loše strane ljudske prirode o kojima pjesma govori i sugerira pokajanje kao put iskupljenja.

Drugi primjer arhaičnog načina pjevanja, koji se održao u Resniku, je pjesma "Sedam Marijinih žalosti". Ova pjesma se pjeva u Velikom tjednu uz zajedničke večernje poslove u obitelji. Međutim, znale su je pjevati i djevojke uz svoj ručni rad za vrijeme čuvanja stoke na ispaši. Sadržaj pjesme govori o križnom putu od Isusovog uhićenja do polaganja njegova tijela u grob. Melodijski izričaj te pjesme također podsjeća na pjevanje naricaljki. Jednostavna molska melodijska linija od pjevača zahtjeva da na kraju svake strofe istakne naglašeni teški izdisaj jecajem kako bi se u pjevača pojačavale emocije i doživljaj tuge. Upravo je zbog toga tjeskobnoga ugođaja ova pučka pjesma uzeta kao uvodna melodijska tema za glazbu prvog kajkavskog oratorija Josipa Magdića (opus 250), na tekst Stjepana Pepeljnjaka "Jezušev Križni put", a skladan je 2014. godine povodom obilježavanja 800 godina Resnika. Tako su se glazbom saplela stoljeća resničkog pučkog arhaičnog pjevanja s ozbiljnom autorskom glazbom koja je svojom umjetničkom dramatikom na svoj način iščitala tradicijski pučki oblik emotivnog proživljavanja Isusove muke.^{9,10}

8 Stjepan Pepeljnjak: Uskršnji običaji Resnika. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 26–29, Hvar, Korčula, 1998.

9 Stjepan Pepeljnjak: Jezušev Križni put. Zbornik radova VI. međunarodnog simpozija "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 590–597, Zagreb–Sarajevo, 2008.

10 Stjepan Pepeljnjak: Jezušev Križni put, Hrvatska Književna Revija 1–2 (259) Hrvatskog književnog društva Sv. Jeronima, 92–99, 2014.

Tragovi
glagoljaša
i arhaične
korizmene
pjesme Resnika
– U povodu
obilježavanja
800 godina
Resnika i župe

SEDMAM MARIJINIH ŽALOSTI

NOTNI ZAPIS - MARIJA VRAŠE C.

1) PRVA VU-RA TO JE BI-LA I-SU-SA SU
 DRUGA VU-RA TO JE BI-LA I-SU-SA SU
 TREĆA VU-RA TO JE BI-LA I-SU-SA SU

2) ČETVRTA VU-RA TO JE BI-LA I-SU-SA SU
 PETI VU-RA TO JE BI-LA I-SU-SA SU
 ŠEŠTA VU-RA TO JE BI-LA I-SU-SA SU

3) I NA-RI-JI V KRI-ŠU PO-LO-ŽI-LI.
 PU-STI SNE-ŽE PA-ČI PA-ČI GRE-ŽE
 VI-DIŠ MU-KE I-SU-SO-VE.

SEDMAM MARIJINIH ŽALOSTI

Prva vura to je bila
 Isusa ulovili
 Druga vura to je bila
 Isusa su na smrt osudili
 Treća vura to je bila
 Isusa su šibom šibovali
 Pusti seme
 plači, plači greje
 vidiš muke Isusove
 Četvrti vura to je bila
 Isusa su na križ raspeli
 Peta vura to je bila
 Isusa su s očetom i žuč napajali
 Pusti seme
 plači, plači greje
 vidiš muke Isusove
 Šesta vura to je bila
 Isusa su s križa zvalili
 i Mariji v krilo položili
 Sedma vura to je bila
 Isusa su v grob položili

Pučka pjesma "Sedam Marijinih žalosti" je nastala vjerojatno u 18. stoljeću po uzoru na kajkavski spjev "Sinu Boga Višnjega" tiskan u *Chitara octochorda* (I/184: II/208), 1701., 1723. i 1757. godine i sadrži 16 strofa opisa Isusova križnog puta. U trećoj strofi toga spjeva pojavljuje se tekst čiji vremenski slijed poetski dočarava od brojanjem *vure* (sati). No, to je jedina sličnost s resničkom pjesmom koja tu pjesničku figuraciju u opisu Isusovih patnji stavlja u magijski broj *sedam*

vura, u kojima opisuje tijek događanja od uhićenja Isusa do njegova polaganja u grob. Uz to nas pjesma poziva na empatiju i dostojanstvo pokore ... *plači, plači greje, vidiš muke Isusove*.

Smatra se da su brojne srednjovjekovne lirsko-epske pjesme pationskog sadržaja nazvane "Gospin plač" bile inspirirane tekstovima sv. Anselma (1033.-1109.), odnosno njegovim dijaloškim poučnim spjevom *Planctus beatae Virginis*. Stotinjak je takvih pjesama napisano na trima pismima kojima su se služili Hrvati (glagoljicom, latinicom i bosančicom), u tri govorna jezika (ikavskom, ijekavskom i kajkavskom ekavskom) te u sva tri hrvatska narječja (čakavskom, štokavskom i kajkavskom).¹¹

11 Miho Demović: Kajkavski Gospin plač. Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog simpozija "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 234-282, Vitez 2010, Buš-

Među arhaične korizmene napjeve Resničke župe spada i pjesma "Gorko plače Gospa sveta". Ova se pjesma pjevala samo jednom u godini i to na Veliki petak. Žene su ju pjevale u crkvi dok su muškarci čuvali Isusov grob.

GORKO PLAČE GOSPA SVETA

Gorko plače Gospa sveta
 Gospa sveta rastužena
 I tko nebi proplakao
 vidič Božju majku tako.
 Oj, Ivane reci što je
 što se zgodi sinu mome
 sinu mome presvetome

GORKO PLAČE GOSPA SVETA

GOR-KO PLA-ČE GO-SPA-SVE-TA GOS-PA SVE-TA
 I TKO NE BI PRO-PLA-ČE VI-DEČ BEŽ-U

RAS-TU-ŽE-NA
 MAI-KU TA-KO OJ I-VA-NE RE-ČI ŠTO JE

ŠTO SE ZGO-DI SI-NU MO-ME SI-NU MO-ME RE-SVE-TO-ME

Tragovi glagoljaša i arhaične korizmene pjesme Resnika – U povodu obilježavanja 800 godina Resnika i župe

Pjesma je očito imala cilj da uz Isusov grob podsjeti puk na patnju Majke/Majke Marije u trenutku smrti njezina sina Isusa. Sadržajno, tekst izražava suosjećanje i sućut Majci Mariji uz zaprepaštenje nad strašnom bešćutnošću ljudi koji su, izivljavajući se, raspećem na križu ubili Isusa. Melodijski se pjesma razlikuje od spomenutih starijih formi s naricateljskim načinom pjevanja i ima melankoličan pučki izričaj. Premda su tu pjesmu vjernici pjevali u crkvi, možemo ju smatrati prigodnom pučkom korizmenom pjesmom.

Osim načina pjevanja, treba naglasiti da su korizmene pjesme uvijek pjevale samo žene i da su u doba korizme bile odjevene u bijelo, tzv. poljansku bjelinu ili tuženinu.

ko Blato, 2011.

NAŠ SE JEZUŠ GORE STAL¹

NOTNI ZAPIS: MARINA VRAZIĆ

2) DA BI SE I MI ŽNIM ZA - STA - LI
 1) NAŠ SE JE - ŽUŠ GO - RE STA - NA - ŠE -
 2) DA BI SE I MI ŽNIM ZA - STA - LI NA - ŠE -
 3) NAŠ SE JE - ŽUŠ GORE STA - LI NAŠ -
 4) NA - ŠE GRE - HE OT - KU - PIZ NAŠK I -

GRE - HE - O - DA - BRAL.
 GRE - HE - O - RA - KA - LI
 SE - NJE - O - BE - ČAL.
 TMI - NU - RA - AS - PU - DIK.

AL - LU - JA A - LE - LU - JA

A - LE - LU - JA A - LE -

LU - U - U - JA.

NAŠ SE JEZUŠ GORE STAL

*Naš se Jezuš gore stal
 naše grehe odabral
 Aleluja
 Da bi se i mi žnim zastali
 naše grehe oplakali
 Aleluja
 Naš se Jezuš gore stal
 spasenje nam obećal*

*Aleluja
 Naše grehe otkupil
 mrak i tminu otpudil
 Aleluja*

Zaključak

Spomenuti nalazi o glagoljaštvu župa u sjevernoj Hrvatskoj jasno upućuju na činjenicu da se resnička župa zasigurno može ubrojiti među najstarije glagoljaške župe zagrebačke biskupije. Tome u prilog ide i pisani trag iz 1517. godine kada se novoimenovani kanonik

23a i b. Kristuš je gore stal

Napjev iz Markuševca kraj Zagreba

Kri - stuš je go - re stal, na - še gre - he
 Kri - stuš je go - re - vstal, na - še gre - he

o - de - bral i ko - je on tu lju - bil
 o - de - pral. I ke je on tu lju - bil

so - bom si je v ne - bo zel.
 so - bum je je go - re vzel.

Pavlinska pjesmarica 1644.

24. Naš se Jezuš gore stal

Resnik (Čulinec), 1964, 1992.

Naš se Je - zuš go - re stal, na - še gr'je - he o - da - bral
 na - še gr'je - he o - da - bral.

A - le - lu - ja, a - le - e -
 e - lu - ja.

e - lu - ja, a - le - lu - ja.

Petar Ripač obavezuje stupanjem na dužnost župnika u župi slaviti svete sakramente na latinskom jeziku.

Korizmene kajkavske pučke pjesme Resnika nastale su po uzorima na najstarije srednjovjekovne oblike arhaičnog pjevanja tema vezanih uz Kristovu muku te pučkih pouka o vrijednostima pokore i molitve. Te se pjesme ne nalaze u notnim zapisima pjesmarica i ne izvode se uz crkvenu liturgiju, već u obiteljskom domu. Zadržni način obiteljskog života, koji se u Resniku ponegdje zadržao sve do 1960. godine, pomogao je u sjećanjima održati starinske pjesme sve do 2009. godine, kad je Jana Pepeljnjak u 86. godini života pjevala "Vojzila se Marija", "Sedam Marijinih žalosti" i "Gorko plače Gospa sveta". U zbirci *Chitara octocorda* su 1701. i 1717. godine zapisane brojne korizmene kajkavske pjesme Prigorja i Zagorja pod nazivom "Kajkavski Gospin plač", od kojih se još i danas pjevaju "Kršćeniki plačite", "Tužno plače Majka Marija", "Stala majka pod Raspelom", "Oj Isuse daj da pjevam" i druge. Najstarije tragove spomenutih pjesama sa specifičnim arhaičnim načinom pjevanja nalazimo 1644. godine u Pavlinskoj pjesmarici naslova "Naš se Jezuš gore stal".¹²

Upravo ta činjenica vremenski locira nastanak spomenutih korizmenih pjesama sa sličnim interpretativnim oblicima koralnog i pučkog naricateljskog načina pjevanja, koji karakterizira naglašena emotivnost i ekspresivnost interpretacije. U Resniku su tu pjesmu na Uskrs pjevali čestitari, tzv. *raspetniki*, obilazeći sela još uoči Drugoga svjetskoga rata. Tada su *raspetniki* kao i ostali stanovnici odjeveni u *šareninu*, dok su u korizmi Resničani bili odjeveni u tzv. *poljansku bjelinu* ili *tuženinu*, kojom su uz arhaične pjesme na simboličan način žalovali Isusovu smrt.

¹² Jerko Bezić: Tradicijski napjevi hrvatskih korizmenih i uskrsnih pjesama. U Hrvatski uskrsni običaji (Jasna Čapo Žmegač). Ed. Golden Marketing, 212-243, Zagreb, 1997.

Tragovi
glagoljaša
i arhaične
korizmene
pjesme Resnika
– U povodu
obilježavanja
800 godina
Resnika i župe

Komparativni notni zapis napjeva "Naš se Jezuš gore stal" iz Pavlinske pjesmarice (1694.) i Resnika 1964. i 1992. godine (J. Bezić, 1997.) 12 i Marine Vrabac (1990.).⁸

Literatura

- BEZIĆ Jerko: Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području, 88, Zagreb, 1973.
Tradicijski napjevi hrvatskih korizmenih i uskrasnih pjesama. U Hrvatski uskrasni običaji (Jasna Čapo Žmegač). Ed. Golden Marketing, 212-243, Zagreb, 1997.
- DEMOVIĆ Miho: Pasijske popijevke u hrvatskim pučkim pjesmaricama s napjevom tiskanim prije II. Vatikanskog Sabora. Zbornik radova "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 239-315, Vrbnik, Krk, 2002.
Kajkavski Gospin plač. Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog simpozija "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 234-282, Vitez 2010, Buško Blato, 2011.
- DOLINER Gorana: Muka našega Gospodina – primjeri uglazbljenih tekstova iz tradicije glagoljskoga pjevanja. U Glagoljaška Muka Kristova. Odabrane kulturološko-filološke studije. Ur. Antonija Zaradija Kiš i Mateo Žagar, Hrvatska Sveučilišna Naklada, Državni arhiv, Institut za etnologiju i folkloristiku, 213-236, Zagreb, 2014.
- KOŠČAK Anđelko: Glagoljaštvo u Resničkoj župi. U 800 godina Resnika i župe. Povijest, život, kultura, 68-69. Župni ured UBDM. Resnik, 2014.
- PEPELJNJAK Stjepan: 800 godina Resnika i župe. Povijest, život i kultura, 391-392, Resnik, 2014.
Uskršnji običaji Resnika. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 26-29, Hvar, Korčula, 1998.
Jezušev Križni put. Zbornik radova VI. međunarodnog simpozija "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", 590-597, Zagreb-Sarajevo, 2008.
Jezušev Križni put, Hrvatska Književna Revija 1-2 (259) Hrvatskog književnog društva Sv. Jeronima, 92-99, 2014.
- TKALČIĆ Ivan: Glagoljski odlomci u Resničkoj župi. Katolički list LIII, 36, 457, 1902.
Prinos glagoljaškim odlomcima u Resničkoj župi. Katolički list LIII, 42, 532, 1902.

Sažetak

Tragovi glagoljaša i arhaične korizmene pjesme Resnika – U povodu obilježavanja 800 godina Resnika i župe

Povijesna uloga braće sv. Ćirila (+869.) i sv. Metoda (+885.), apostola slavenskih naroda, naročito je bila istraživana u 19 i 20. stoljeću. Razotkriveni su brojni materijalni dokazi o njihovom načinu i prostoru djelovanja, posebice na jugu Hrvatske i Kvarnerskim otocima, no relativno slabo u predjelima sjeverne Hrvatske. Upravo zbog toga je vrijedan i zanimljiv nalaz Ivana Tkalčića (1902.) o tragovima glagoljaškog Misala u Resničkoj župi, o čemu su postojali podaci u kanonskim zapisnicima iz 1622. godine. Prilikom njegovog istraživanja u župi Resnik (koja je 2014. obilježila 800 godina postojanja) otkriveno je da se u župnoj biblioteci nalazi Pasiona "Muka Gospodina našega Isusa Krista" iz 1661. godine i sadrži 22 stranice. Pisan je na kajkavskom jeziku i u njemu su zapisane note

za popratno pjevanje. Tekst se znatno razlikuje od Petretićevog evangelistara iz 1651. godine. Ova Muka se pjevala na kajkavskom jeziku, kako bi mještani mogli razumjeti njegov sadržaj. Zanimljivo je otkriće da je upravo ova knjižnica bila ovijena s dva pergamentna omota na kojima se s unutrašnje strane nalazio ispis na glagoljici (13. st.) "čtenje Eremije proroka". Iz spisa Kaptola zagrebačkog o predaji župe Resnik vidljivo je da se umjesto glagoljaša popa Martina 1517. godine imenuje latinaš Petar Ripač, s obavezom obavljanja bogoslužja na latinskom jeziku. Iz toga je razvidno da su još u to doba u Resniku bili glagoljaši (Hrvatska glagoljska knjiga, Zagreb, 1915., str. 11). Osim u Resniku, glagoljaši su se još 1573. godine zadržali u susjednim župama. U Granešini je bio pop glagoljaš Ivan, u Nartu pop Ivan, u Velikoj Gorici pop Ivan i pop Ivan Ivčić 1622. te u sv. Ivanu Zelini pop Vincek 1574. i pop Matej Ninjanin 1634. godine. U Brckovljanima je između 1630. i 1639. godine bio pop Matij Švaglic (cit. Anđelko Koščak, 800 godina Resnika i župe).

Uz to su zanimljive i najstarije pučke korizmene pjesme u župi Resnik. Njihov se nastanak, slobodnom procjenom, može smjestiti u razdoblje između 14. i 15. stoljeća. Prema sadržaju, te su pjesme mogle biti inspirirane bogoslužjima glagoljaša na pučkom jeziku ili su slijed različitih pasionskih prizora, koji su se s koljena na koljeno prenosili od samih početaka primanja kršćanstva. Poznato je da su sveta braća, sv. Ćiril i sv. Metod u svojem naukovanju, u kazivanju puku, pjevali vlastite stihove. Moguće je da su takvim sadržajima bili inspirirani pučki kazivači i stvarali prigodne pjesme na svom jeziku. Naime, pučke korizmene pjesme Resnika pjevale su se na kajkavskom jeziku u korizmeno vrijeme u obiteljima i imale su odgojni i vjeronaučni karakter. Najstarija takva pjesma je "Vojzila se Marija", koja se pjevala arhaičnim načinom pjevanja melodije s naglašenom ekspresijom izricanja tuge.

Pjesma sadržajem naglašava važnost pokore i molitve pokajniku za iskupljenje svojih grijeha.

Slično "naricateljskom" načinu pjevanja pjeva se pjesma "Se-dam Marijinih žalosti". Sadržajno ta pjesma tematizira događaje trpljenja Isusovog Križnog puta i pjeva se u obiteljima uz obavljanje različitih poslova. Jedina pjesma novijeg vremena je "Gorko plače Gospa sveta", koja se također pjeva u obiteljima te u crkvi za vrijeme čuvanja "Isusovog groba".

O tradiciji arhaičnog načina pjevanja u Resničkom kraju svjedoči i Uskrasna pjesma "Naš se Jezuš gore stal", koju su pjevali *raspetniki* (čestitari) i ima pučki karakter (pjesma je zapisana 1644. godine u Pavlinskoj pjesmarici). Zanimljivo je da su se ove pjesme u Resniku predajom zadržale sve do 2009. godine, kada ih je u 86. godini života pjevala Jana Pepeljnjak. Resnička verzija te pje-

*Tragovi
glagoljaša
i arhaične
korizmene
pjesme Resnika
– U povodu
obilježavanja
800 godina
Resnika i župe*

– 203 –

sme ima gotovo istu melodiju, ali je donekle izmijenjenog teksta. U svim spomenutim primjerima pučkih resničkih korizmenih pjesama prepoznatljiv je arhaički (glazbeni) izričaj i način pjevanja koji ih povezuje s najstarijim razdobljima crkvene povijesti Resnika i načinom njihovog pjevanja na kajkavskom jeziku, a slijede pučku interpretaciju Isusove Muke.

Abstract

The Vestiges of Glagolitic Priests and Archaic Lent Songs from Resnik

— Commemorating 800 Years of Resnik and its Parish

The historical role of the two brothers, St Cyril (†869) and St Method (†885), the apostles of the Slavic peoples, received scholarly attention especially in the 19th and the 20th century. Considerable amount of material evidence revealed a lot about their work methods and their area of influence, especially in the south of Croatia and the Kvarner islands, but not so much in the areas of the northern Croatia. This is precisely the reason why Ivan Tkalčić's (1902) discovery of the Glagolitic Breviary (indications of which did exist in the canonical records of 1622), in the Resnik parish is so intriguing and significant. During the research he conducted in the Resnik parish (which in 2014 commemorated the 800th anniversary of its establishment), he discovered in the parish library a 22-page martyrology titled *Muka Gospodina našega Isusa Krista* from 1661. Written in the Kaikavian language, it includes the musical notation for the accompanying chants. The text is considerably different from that of Petretić's 1651 Book of Gospels. This Passion was intended for singing in the Kaikavian so the parishioners would be able to understand its content. What is interesting is that it was this booklet that was wrapped in two parchments on the inside of which there was a Glagolitic inscription (13th century) - „čtenje Eremije proroka“. According to Kaptol records on appointments to Resnik parish, it is clear that Glagolitic priest Martin was in 1517 substituted by a Latin monk called Petar Ripać, who was obligated to perform the liturgical ceremony in Latin. This clearly shows that, at the time, the Glagolitic clergy was in service in Resnik (Hrvatska glagoljska knjiga, Zagreb 1915, pg 11). In 1573 Glagolitic priests were still active in, apart from Resnik, the neighbouring parishes as well. Glagolitic priest Ivan worked in Granešina, priest Ivan in Nart, priests Ivan and Ivan Ivčić served in Velika Gorica in 1622, in Sveti Ivan Zelina priest Vincek was appointed in 1574, and Matej Njinjanin in 1634. Between 1630 and

1639 in Brčkovijski served priest Matija Švaglič (quoting Anđelko Koščak, at the 800th anniversary of Resnik and the parish).

Furthermore, there are some very interesting ancient folk Lent songs originating in the Resnik parish. They seem to be from the period between roughly 14th and 15th centuries. On the basis of its content, it is inferable that inspiration came from Glagolitic liturgical ceremonies conducted in the vernacular, or that they are a continuation of various Passion related scenes, which were passed on from generation to generation since the beginning of Christian predominance there. We know already that the two brothers, St Cyril and St Method in their teachings and addresses to the people used their own lyrics. It is possible that these messages inspired the local storytellers to compose seasonal songs in their own vernacular. Folk Lent songs in Resnik were sung in Kaikavian during Lent season and within families, and had a role in raising children and teaching them about faith and religion. The oldest song of that kind is *Vozila se Marija* which was sung using an archaic technique which emphasized the expression of sorrow. The message the song conveys is about the importance of repentance and prayer in redeeming one's sins. The song called *Sedam Marijinih žalosti* is sung in a manner that resembles lamentation. It is focused on events taking place as Jesus suffered on the Way of the Cross and it is customarily sung in the family circle while performing daily household chores. The only song of a more recent date is *Gorko plače Gospa sveta*, which is also sung in the family circle and in church during the ritual of guarding the "Christ's tomb".

Another song that demonstrates the tradition of this archaic singing technique in the Resnik region is an Easter song called *Naš se Jezuš gore stal*, traditionally sung by the *raspetniki* (well-wishers) and has a folk song character (it was written down in 1644 in the Pauline songbook). It is very interesting to note that these songs were passed on and in this way successfully preserved in Resnik until 2009 when they were performed by an 86 year old Jana Pepeljnjak. The Resnik version of this song follows the same melody, but the text is somewhat changed. What all the mentioned examples of folk Lent songs from Resnik have in common is the archaic (musical) expression and the manner of singing which brings them into connection with the oldest periods of church history in Resnik, as well as being sung in Kaikavian, and based on the folk interpretation of the Passion of Jesus.

Tragovi
glagoljaša
i arhaične
korizmene
pjesme Resnika
— U povodu
obilježavanja
800 godina
Resnika i župe

Miroslava
Hadžihusejnović Valašek
Pjesme u
molitvenicima
zagrebačkog biskupa
Maksimilijana
Vrhovca – Vrhovac i
glazba

1. Uvod

”Specifično usmjerena pjesničko-glazbena forma himnodije upravo je bitna svojina jednog naroda i kao takva ona je ujedno neprocjenjivo važan pokazatelj stupnja kulture i umjetničkog nadahnuća jedne nacije. Brojne nepoznanice pri utvrđivanju himnodijskih izvora i bibliografskih povijesnih podataka daju realan podatak o zapostavljenosti područja, kao i nedostatku njegovanja smisla za proučavanje bogato razgranate hrvatske himnodijske baštine. (...) Hrvatsku himnodiju čini određeni broj vjerskih, uglavnom lirskih tekstova, koji se uz službeno dopuštenje crkvene hijerarhije pjevaju pri liturgijskim obredima, ili služe privatnoj pobožnosti vjernika.”¹

1.1. Zašto Vrhovac?

Kada su se početkom 2016. godine prijavljivale teme za znanstveni skup Pasijske baštine u Mariji Bistrici, rečeno mi je da tema treba biti povezana s kajkavskom regijom. Isprva se nisam mogla naći na tom području, jer sam čvrsto vezana za istočni dio kontinentalne Hrvatske, za Baranju, Srijem, a posebno za Slavoniju. Tada sam ot-

1 Mihanović-Salopek, Hrvojka, Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća, Zagreb, 2000, 5, 8.

kila da među Vrhovčevim molitvenicima/pjesmaricama ima nekoliko izdanja za slavonsku regiju pod istim naslovom i prihvatila sam izazov. Priznajem, vrlo brzo tijekom priprema ovoga rada, slavonske su pjesmarice došle na periferno mjesto same teme - Vrhovac.

U tijeku priprema za rad i proučavanja literature privukle su moju pažnju kritike i nepovoljni komentari na Vrhovčevu reformu liturgije zagrebačke biskupije, posebno na popijevke njemačkog podrijetla u njegovim pjesmaricama. Nastojala sam se pobliže upoznati s tom kritiziranom građom i kritički se postaviti prema problematici. Posebno su me zainteresirali gotovo kritizerski tonovi, neprimjereni ozbiljnoj stručnoj terminologiji poput: ”zavladale su u našim crkvama popijevke plitke po sadržaju (...) te su naše pjesme tako prozele, da smo zaboravili kakva bi morala biti prava hrvatska crkvena popijevka” (Barle, 1937, 147)

U glazbenoj literaturi ponajviše se pisalo o podrijetlu tih ”inkriminiranih” popjevaka (Singmesse) i tako se ponekad, našla primjedba na sadašnjicu, tj. na njihov život tijekom proteklih više od 200 godina, na primjer: ”Velik se dio novih popjevaka, što ih je uveo biskup Vrhovac, održao sve do danas u novoj štokavskoj redakciji.” (Kniewald, 1944, 408)

Ti rijetki skromni iskoraci privukli su moju pažnju i potakli me da istražim upravo to što je nedostajalo u dosadašnjim osvrtima, na objavljene popijevke iz Vrhovčevih molitvenika i na njihovo trajanje u životu vjernika do današnjih dana.

U meni dostupnoj glazbenoj literaturi primjetila sam potpuni nedostatak analize napjeva popjevaka. Objašnjeno je podrijetlo nekoliko prevedenih njemačkih popjevaka, spomenuli su se autori, posebno su objašnjeni izvori iz kojih su popijevke prenešene, ali o glazbenim osobinama 30-ak napjeva u Vrhovčevim molitvenicima/pjesmaricama, nisam našla nikakvih podataka. Smatram da je to propust kojega treba nadoknaditi, ne samo u ovom radu, nego objavljivanjem te građe, omogućiti pristup svim zainteresiranima za crkvenu glazbenu problematiku.

U radovima se spominju Vrhovčeve aktivnosti u crkvenom i svjetovnom životu biskupije i grada Zagreba. Spominje se njegova borba za hrvatski jezik, osnivanje tiskare, doma za siromašne učenike, bolnice Milosrdne braće itd. Smatram da su Vrhovčeve zasluge ponajviše na području glazbe, odnosno kulture, koje su ostavile traga do današnjih dana. Na njegovom djelovanju postavljeni su temelji umjetničke crkvene glazbe, gradske instrumentalne glazbe, melografije, folklorizma, sve do folklornog amaterizma. O tome će biti više u ovom radu.

Konačno ovim radom nastojim potaknuti crkvene i svjetovne, kulturne i znanstvene ustanove na objavljivanje pretisaka ovih molitvenika/pjesmarica. Vrhovac je jedini u skromnom nizu naših starih

notnih izdanja crkvene i nabožne pučke glazbe koji nije obrađen, niti je objavljen pretisak ove građe, kako bi bila dostupna suvremenim istraživanjima.

1.2. Zašto pjesmarice biskupa Vrhovca

U ovom radu pokušat ću objasniti što je mene kao istraživača "zaintrigiralo" oko biskupa Vrhovca, njegove reforme bogoslužja i pjesmarica koje su podržavale tu reformu, a do danas su gotovo zaboravljene. Uz njegovu reformu koja je u liturgiju zagrebačke biskupije uključivala stranu, uvezenu, ponajviše njemačku crkvenu (nabožnu) glazbu, vezuju se i kritike koje su nakon sto i više godina od objavljivanja pjesmarica, (*Molitava*) potresale glazbenu javnost i ostavile traga gotovo u svim tekstovima koji su se bavili Vrhovčevom reformom i hrvatskom crkvenom glazbenom baštinom. Posebno me zanima kako je tu stranu glazbu prihvatio puk, koliko je dugo ta propisana uvezena glazba bila obavezna u liturgiji i nakon Vrhovca i konačno što je od tih popijevaka ostalo do danas, kako u liturgijskim knjigama, tako i u slobodnoj pučkoj memoriji i interpretaciji. S povijesnog gledišta Vrhovčeve su pjesmarice važno hrvatsko kulturno dobro koje osim tekstova nabožnih popijevaka sadrži i notne zapise napjeva, koji su velika rijetkost u poplavi tekstovnih pjesmarica tiskanih u prošlosti i koji su jedini notni zapisi u kontinentalnoj Hrvatskoj u rasponu od 100 godina, od *Cithare octochorde* (1701.-1757.) i prvog hrvatskog kantuala s orguljskom pratnjom Jaićevih *Napiva crkvenih pisamah*, objavljenih u Budimu 1850. godine. Pokušat ću predstaviti odnos kajkavnog i štokavskog narječja u pjesmaricama na području kontinentalne Hrvatske i uporediti izdanja crkvene uprave (biskupije) i drugih izdavača: franjevac i svjetovnjaka.

Razloga mojim bavljenjem Vrhovčevim pjesmaricama i u cijeloj problematici oko preuzimanja, odnosno kopiranja stranih "trendova" nalazim u suvremenoj svakodnevici i u poplavi tzv. *duhovnih šansona* kako u tijeku liturgije, tako i različitim slobodnim interpretacijama. Za razliku od biskupa Vrhovca koji je strane (njemačke) pjesme propisao kao obavezne, o stranim pjesmama i pjesmama po uvoznom "kroju", naša se katolička crkva još nije očitovala. (Hadžihusejnović, 2013.)

2. Uvod tematici

2.1. Tekstovi pjesama u nabožnim knjigama kontinentalne Hrvatske do 1850.

Nabožni sadržaji zapisivani su proznim i poetskim tekstovima. Poetske tekstove, tj. pjesme najčešće nalazimo u knjigama koje imaju

obje vrste tekstova i nazivaju se molitvenici. Takvi molitvenici imaju praktičnu svrhu, jer sadrže različite sadržaje za prakticiranje vjere vjerničkog puka u liturgiji i drugim crkvenim i vancrkvenim pobožnostima. Najčešće su malog formata (A5 ili manje) i praktične su za svakodnevnu uporabu.

Takve "svete knjige" uglavnom sadrže pjesme i molitve izabrane za izvođenje u liturgiji i pjesme paraliturgijskog sadržaja. Postoje i pučke crkvene pjesmarice s manje (ili bez) liturgijskih pjesama. Pjesme za liturgijsko izvođenje odabiru posebne komisije pri biskupijama, za širu uporabu, dok pučke crkvene pjesme mogu objavljivati i lokalne (župske) zajednice za svoje uže ili šire područje, odnosno regiju. I ove lokalne pjesmarice sastavljaju i odabiru glazbeno obrazovana crkvena lica, najčešće prema već postojećim (starim) pjesmaricama, a manje na temelju pučkog lokalnog stvaralaštva i slobodne interpretacije, odnosno stilskih razdoblja, jezičnog zajedništva i regionalne pripadnosti. Ponavljanjem objavljivanja istih pjesmarica (npr. 23 izdanja Jaićeva Vinca) i prenošenjem stranih sadržaja osigurava se trajnost života pjesama, ali se i izgrađuje glazbeni ukus vjernika, često kroz stoljeća. To dokazuju i brojne pjesme čiji život možemo pratiti čak 250 godina, što bi značilo da se glazbeni ukus vjernika i nije mnogo promijenio ili pojedini glazbeni primjeri sadrže neke "svevremenske" karakteristike.² Ove činjenice bilo je potrebno istaknuti, jer živimo u vremenu koje ih ne poštuje. Bez obzira na poplavu novih ukusa i stilova crkvene glazbe, najčešće pod utjecajem američke, hrvatska tradicijska glazba je ugrožena nemarom odgovornih subjekata, kao što je crkva, kulturne i znanstvene ustanove. Tim više što su moja terenska istraživanja dokazala da među vjernicima nedostaju odgovarajući priručnici – pjesmarice, tako da mladi i nemaju iz čega učiti naše tradicijske pjesme. Ako je već novi stilski duh ovladao crkvenom glazbom, danas u vrijeme svih mogućih tehničkih pomagala ne bi se smjelo dozvoliti da naša baština nestane, pa da nakon 100 godina (poput naših cecilijanaca početkom 20. stoljeća) opet kukaju za hrvatskom tradicijskom narodnom nabožnom pjesmom.

***

Prema najstarijim knjigama zagrebačke biskupije, prije 16. stoljeća pjevale su se latinske himne i sekvencije "prema predlošcima iz sjeveroistočne Francuske." (Kniewald, 1944, 339) Vjernici koji nisu poznavali latinskog jezika nisu mogli sudjelovati u svetoj misi i

2 Primjera radi navodim da sam u svojoj knjizi *Kada vrime slavno dođe* (2014.) komparativnim putem s nekoliko izvora dokazala da se neke pjesme u baranjskoj crkvenoj tradiciji nisu mijenjale od polovice 18. stoljeća do mojih najnovijih zvučnih snimaka 2010.godine. (Hadžihusejnović, 2014. str. LVII-LVIII.)

drugim crkvenim obredima, "bili su niemi gledaoci i slušaoci." (isto) Kako bi se vjernici aktivirali prevodile su se himne i sekvencije na hrvatski jezik. Od 16. stoljeća postepeno nastaju i nove pobožne popijevke kao prijevodi s latinskog, i "s drugih jezika, osobito slovenačkog, mađarskog i njemačkog" (isto) "Popijevke zapisane do 16. stoljeća u starim glagoljaškim i latiničkim rukopisima su dvostruke. Prvu skupinu predstavljaju prijevodi i parafraze poznatih srednjovjekovnih himana, sekvenci i popijevaka, (...) u drugu skupinu spadaju izvorne popijevke koje su pjevali nama danas uglavnom nepoznati pjesnici" (Demović, 2003, 241)

Slijedi kronološki popis pjesmarica s tekstovima do 1850. godine³

Od 17. stoljeća počinju se objavljivati zbirke molitava i pjesama na kajkavskom i štokavskom narječju.

- *Molitvene knjižice*, o. Nikola Krajačević, Požun (Bratislava) 1640. kajkavske pobožne pjesme sastavljene i prevedene
- *Sveti evangeliomi*, Petretić, Krajačević, Graz, 1651. dio iz 1640. (popevke str.187-237)
- *Molitvene knjižice*, Baltazar Milovec, isusovac, 1657. (?), prerađene Krajačevićeve pjesme za pjevanje
- *Dvoidušni kinč*, Baltazar Milovec, Beč, 1661., dio prijevodi latinskih himni, za recitiranje
- *Dušni vert*, B. Milovec, Beč, 1664., dio prijevodi latinskih himni, za recitiranje
- *Pavlińska pjesmarica*, rukopisni priručnik, 1644., zbirka popijevaka s notama (Kos)
- *Drnjanska pjesmarica*, prije 1687., nastavak na Svete evangeliome

18. stoljeće

- *Cithara octochorda*, (troškom kanonika Ivana Znike), Beč, 1701. 1. izdanje, nastavak na Svete evangeliome
- *Cithara octochorda*, stolna crkva zagrebačka, Beč, 1723., 2. izdanje
- *Cithara octochorda*, stolna crkva zagrebačka, Zagreb, 1757., 3. izdanje
- *Popevke*, isusovački mali molitveni priručnici s pjesmama
- *Bogoljubne pjesme za ljubav Božju i Marijansku*, o Juraj Mulih,

3 prema: Kniewaldu (1944, 339-341), Mihanović Salopek, 2000,?, Vuk, 1996, 153, Demović, 2003 i dr.

Trnava, 1736.

- *Liber cantus*, fra Filip Vlahović Kapušvarac, rkp. u Franjevačkom samostanu u Našicama
- *Hrana nebeska*, o. Juraj Mulih, Zagreb, 1748., 6 izdanja, molitvenik s mnogo pjesama
- *Duhove jačke*, o. Juraj Mulih, Győr, 1750.
- *Hisa zlata*, o. Lovro Bogović, Šopron, 1754., 15 izdanja u 120 godina
- *Mala i svakom potrebna bogoslovica*, o. Antun Kanižlić, Trnava, 1763.
- *Bogoljubnost molitvena*, o. Antun Kanižlić, Trnava, 1776, Budim, 1813, Zagreb, 1893.⁴ - *Sveti evangeliomi na vse nedelje i svetke...* Zagreb, 1778., 2. izdanje 1807., prerađeno izdanje Krajačevićevih Evangelioma. (Popis naslova 21 pjesme iz 2. izdanja.)
- *Rukopisna kajkavska pjesmarica iz 1779.* (Kniewald, 1944, 402), promjenjen ukus, sadrži latinske, kajkavske pjesme i po jednu njemačku i mađarsku.⁵

18. i prva polovica 19. stoljeća

Iako je u Autrougarskoj bila uobičajena praksa prenošenje i prepisivanje tekstova iz starih pjesmarica, pa i iz susjednih zemalja, krajem 18. stoljeća dolazi do velikih promjena prouzročenih reformama carice Marije Terezije i Josipa II. Od 1780. do 1790. Josip II. provodi reforme na svim područjima državnog i društvenog života. 1784. godine njemački jezik postaje službeni u cijeloj monarhiji: u školstvu, upravi i pravosuđu. Prema bečkim reformama tadašnji biskup M. Vrhovac uvodi reformu u crkvenom bogoslužju. Umjesto starog Zagebačkog obreda 1988. uvodi jedinstveni njemački obred (njemački *Singmesse*) koji je bio obavezan za cijelu monarhiju. Iako su od 1785. u opticaju bile pjesmarice s prijevodom njemačke *Singmesse*, od 1804. pod Vrhovčevim patronatom tiskaju se i nove crkvene pjesmarice s notnim zapisima pjesama.

- *Popevke pod sv. mašum i pred prodečtvom za biskupiju zagrebačku*, Zagreb, 1785., 1787., 1789., (1 notni zapis)
- *Vnogoverstna pobožnosti keršćanske sveršavanja*, Josip Ernest Matijević, Zagreb, 1802.
- *Molitve, koje duhovni pastiri...* E.K. Raffay, Osijek, 1817. i 1824.

Pjesmarice s notnim zapisima, pod naslovom *Molitve koje duhov-*

4 NSK II E-8-171, na str. 362 Placs Blaxene Divice Marie.

5 27 kajkavskih pjesama

ni pastiri... u redakciji Zagrebačke biskupije prema reformi biskupa M. Vrhovca objavljene su 11 puta od 1804. do 1857. godine. Osim pjesmarica u Vrhovčevoj režiji u isto su se vrijeme tiskale i druge pjesmarice u drugim gradovima monarhije, u Budimu, Pešti, Bratislavi, Trnavi. Budim je dugo bio središte tzv. budimske skupine u kojoj su franjevci vodili borbu za narodni (hrvatski) jezik i pjesmu.

Iako su se u prošlim stoljećima tiskale pjesmarice i molitvenici izvan hrvatskih područja, u koje su se uvrštavale strane njemačke, češke, mađarske pjesme, s prevedenim tekstovima na hrvatski, u vrijeme Vrhovčeve reforme objavljene su slijedeće pjesmarice:

- *Jezgra nauka kerstjanskoga*, pisme i molitve ..., Đuro Sertić, Osijek, 1791.
- Duhovne knjižice po imenu *Ključ nebeski*, Mihael Galović, Šopron 1811.
- *Pismenik* iliti skupljenje pisama različiti... Đuro Arnold, Osijek, 1819.
- *Vinac angeoski*, to jest Bogoljubne molitve..., (Ignacie Bajaj), Pešta, 1821.
- *Bogoljubne pisme* (od 1830. *Vinac bogoljubnih...*), M. Jaić, Budim, 1827.
- Molitvena knjiga *Vrata nebeska* nazvana...Stipan Gerdenich, Pečuh, 1837.
- *Jezgra kerstjanske Bogoljubnosti*, Antun Sabolović, Zagreb, 1840. (za Slavoniju)⁶
- *Napivi bogoljubnih pisamah* (kantual), Marian Jaić, Budim 1850. (note)

Od druge polovice 19. stoljeća do danas tiskano je veliki broj pjesmarica s hrvatskim tekstovima, koje mogu poslužiti za istraživanje koje su pjesmarice bile na tragu Vrhovčeve reforme, koje su pripadale liturgijskim – obrednim zbornicima, a koje su sadržavale pučke crkvene pjesme...To je problematika koja se može obuhvatiti u ovom radu samo djelomično.⁷

6 Gradska knjižnica, R 2772, od str.341 Bogoljubne pesme koje se u nedelju i u svetkovine običavaju pevati. Na kraju Plač BDM, ukupno 53 strofe po 4 stiha.

7 U prilogu br. 1 ovoga rada donosim kraći pregled objavljenih pjesmarica koje su bile namijenjene istočnom dijelu kontinentalne Hrvatske, napose Slavoniji i svim stanovnicima štokavsko- ikavskog narječja. Podaci su iz različitih izvora. Najopširniji pregled svih izdanja crkvene i svjetovne literature za Hrvatsku i posebno Slavoniju nalazi se u radu Helene Sabljic Tomić i Gorana Rema: Slavonski književni milenij, činjenice i kontekst igre, objavljenog 2007. godine u *Osječkomu zborniku* 28, u izdanju Muzeja Slavonije Osijek.

2.2. Pjesmarice s notnim zapisima do 1850. godine

Daleko manji broj pjesmarica sadrže i notne zapise napjeva. Zapisivanje, odnosno bilježenje napjeva i općenito zvuka u prošlosti sve do akustičnih pomagala bio je problem koji se teško i sporo rješavao. Nakon različitih načina bilježenja suvremeno notno pismo ostalo je osnovni način pismenog znaka za zvuk. Kako je notna pismenost bila privilegija samo obrazovnih krugova, pučko stvaralaštvo sačuvalo se jedino usmenom predajom.⁸ Teško je danas pretpostaviti na koje su se načine prenosile popijevke na nove generacije, jer je usmena predaja zahtijevala osobne kontakte, odgovarajuću sposobnost izvođenja, zainteresiranost primatelja, ovisila je i danas ovisi o geografskoj udaljenosti, o pripadnosti društvenoj grupi ili staležu, o mogućnostima korištenja podsjetnika (tekstovnih pjesmarica) u prošlosti uglavnom nepismenog stanovništva. Ipak, čini se da je praksa bila živa, a da je na svećenicima (posebno franjevcima) ležala glavna zadaća u njegovanju pučke pobožnosti koja je uključivala (i danas uključuje) pjevanje crkvenih pučkih pjesama. Da su napjevi bili poznati svjedoče i napomene uz tekstove u pjesmaricama prema kojima se određeni tekst treba pjevati "po glasu" druge popijevke, ponekad njemačke ili mađarske. Tako npr. u dodatku "Vienca" iz 1875. godine piše: "piva se po glasu 'O, Marijo, svjetlost ti si'", "po njemačkoj pjesmi Quida Gorrosa, napjev od Gašpara Aiblingera" ili "Po običnom narodnom napjevu" i dr.

Slijedi kronološki popis pjesmarica s notama do 1850. godine.⁹

- Atanazije Jurjević, *Pisni za najpoglavitiye i najveselije dni...*, Beč, 1635. (Atanas Georgicev) Pretisak 2011. izd. HAZU i Gradska knjižnica Juraj Šišgorić, Šibenik. Priredili i popratne studije napisali Josip Bratulić, Ennio Stipčević i Ivana Žužul. Tekstovi počivaju na čakavsko-ikavskoj osnovi. *Pisni* sadrže 12 pjesama nabožne tematike za 1 glas uz orguljsku pratnju. "Tim jednostavnim napjevima na hrvatskom jeziku nije bila namjena isključivo estetska, nego ponajprije pastoralna funkcija" (Stipčević)
- *Pavlini zbornik 1644*. rkp. Pretisak 1991. izd. HAZU i Globus nakladni zavod. Priredili za tisak i popratne studije napisali:

8 Kako termin "pjesma" često označava literarno, a i glazbeno-literarno djelo, u ovom će se poglavlju za glazbeno-literarno djelo koristiti stari naziv "popijevka" kojega koristi i Miho Demović u svom radu "Napivi Marijana Jaića..." iz 1997. godine.

9 Popis prema: Demović. 2003, 243-245. i drugih izvora.

Koraljka Kos, Antun Šojat i Vladimir Zagorac, Zagreb. Koraljka Kos: Pjesmarica sadrži 89 tekstova, od toga 70 je hrvatskih, a 19 latinskih. S hrvatskim tekstom je 46 notnih zapisa i 6 s latinskim. "Pavlinski zbornik (...) u užem smislu riječi: pjesmarica, prva je do sad poznata rukopisna zbirka jednoglasnih crkvenih napjeva nastala u Hrvatskoj i za upotrebu u Hrvatskoj." (Kos, 1991, 338)

- *Citara octochorda*, Beč, 1701, Beč, 1723, Zagreb 1757. Obradio i studiju napisao Izak Špralja 1998. u knjizi *Cithara octochorda*, izd. Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, Zagreb
- *Popevke pod Sv. mašom i pod prodečtvom za biskupiu zagrebečku...* Zagreb, 1785., 1787., 1789., 1 notni zapis.
- *Molitve koje duhovni pastiri (...) moliti imadu*, Zagreb, 1804., 1807., 1825., 1835., 1842 i dr., različiti broj popijevaka, oko 30.
- *Molitve koje duhovni pastiri (...) moliti imadu*, na ikavici za Slavoniju, Zagreb, 1807., s 34 notna zapisa
- *Pobožno dete ili Molitve i duhovne pjesme za kerstjansku školnu mladež*, Zagreb, 1846. i 1847. (nepoznato)
- Jaić, Marijan, *Napivi bogoljubnih crkvenih pisamah...*, Budim 1850. Pretisak 1997. izd. Kor Prvostolne crkve zagrebačke, Zagreb. Uvodnu studiju napisao Miho Demović pod naslovom *Napivi Marijana Jaića – prvi hrvatski orguljnik – (kantual)*. "Jaić je prvi Hrvat koji je izdao suvremeni zbornik crkvenih pučkih napjeva s orguljskom pratnjom." (Demović, 2003, 242)¹⁰

U popis notnih izdanja crkvene glazbe do 1850. godine spadaju i zapisi u drugim izvorima:

- Filip Kapušvarac, *Liber canctus*, kantual, rukopis u Franjevačkom samostanu u Našicama. Sadrži 46 tekstova hrvatskih nabožnih pjesama i 8 pripadajućih notnih zapisa. Iako su svjetovni i crkveni povjesničari pisali o ovom kantualu, on još nije objavljen, hrvatske pjesme su samo djelomično analizirane, a popijevke su i nakon 280 godina potpuno nepoznate.¹¹

10 Prema M. Demoviću, od godine 1635. do II. vatikanskog sabora objavljeno je tiskom "više od 50 crkvenih pučkih pjesama s zabilježenim napjevom." (isto).

11 Autorica ovog teksta priprema hrvatske tekstove pjesama sa notnim zapisima iz Kapušvarčevog i drugih kantuala iz prve polovice 18. stoljeća sa stručnom studijom za objavljivanje u samostalnoj knjizi.

- Grgur Čevapović, *Josip, sin Jakoba patrijarke Vukovar*, 1820. Pretisak 1992. izd. Otvoreno svaučilište, Zagreb. Popratnu studiju napisao Josip Bratulić. Ova "narodna igra" s biblijskom tematikom, sadrži 23 jednoglasnih notnih zapisa, hrvatskog narodnog i srednjeeuropskog podrijetla.

U ovaj pregled notnih izdanja u prvoj polovici 19. stoljeća pridodajem podatke o zapisima svjetovne glazbe što je također povezano s djelatnošću biskupa Vrhovca.

- *Laudonova zdravica* je prvi, tj. najstariji notni zapis svjetovne glazbe iz Slavonije, tiskan u poemi Antuna Ivanošića *Pisma od uzetja turske Gradiške*, objavljene u Zagrebu 1789. godine.
- Rukopisna notna zbirka od 64 zapisa iz ostavštine Ignjata Alojza Brlića iz Slavenskog Broda, nastala oko 1837., objavljena u petom svesku *Uspomene na stari Brod* 1888. Zbirka, (nastala je nakon Vrhovčevog poziva za skupljanje narodnih pjesama), sadrži primjere ljubavnih pjesama, budnica i napitnica.
- *Južnoslavljanske pučke pesme*, prva je zbirka svjetovnih popijevaka "na cijelom slavenskom jugu" (Kuhač) 24 pjesme sakupio je pravnik Karlo Katineli u Požegi i objavio u Beču 1849. (?) godine.¹²

Prema gore navedenim podacima, do Vrhovčevih pjesmarica (od 1804. nadalje) u kontinentalnoj Hrvatskoj notama su se zapisivale i objavljivale samo crkvene pučke popijevke, a tako je uglavnom nastavljeno i do Jaićevih Napiva 1850. godine. Ipak, u prvoj polovici 19. stoljeća zbog buđenja ilirskog pokreta, a djelomično i proglašom biskupa Vrhovca dolazi do sakupljanja tekstova i napjeva svjetovnih pjesama, što će doživjeti svoj vrhunac u zbirkama Franje Ksavera Kuhača.

Ovaj popis s dopunskim podacima pokazuje i zanimanje suvremene povijesne znanosti za crkvenu glazbenu baštinu. Najstarije notne zbirke doživjele su u 20. stoljeću svoju renesansu. Objavljena su reprint izdanja uz znanstvene studije eminentnih stručnjaka. Od povijesničara glazbe uz pretisak su obrađeni:

- Jurjevićeve *Pisni za najpoglavitije* iz 1635., uz pretisak iz 2011. obradio je Ennio Stipčević.

12 *Ludonocu zdravicu*, notne zapise iz ostavštine Brlić u Sl. Brodu i Katineliju zbirku opširno je obradila autorica ovog teksta u magistarskoj radnji *Notni zapisi folklorne glazbe iz Slavonije od početka 19. stoljeća do Kuhačeve zbirke*, Zagreb 1990.

- *Pavlinški zbornik iz 1644.*, uz pretisak iz 1991. obradila je Koraljka Kos,
- *Citharu octochordu iz 1757.*, u svojoj dizertaciji obradio je Izak Špralja 1998.
- *Jaićeve Napive bogoljubnih pisamah iz 1850.* uz pretisak iz 1997. obradio je Miho Demović.
- *Čevapovićevu "spjevo-igru"* Josip sin Jakoba Patrijarke iz 1820., uz pretisak iz 1992. obradio Josip Bratulić.

Nitko se do danas nije zainteresirao i znanstvenoj javnosti predstavio notne zapise u kantualu Filipa Kapušvarca iz 1737.¹³ i notne zbirke objavljene na prijelazu 18. na 19. stoljeće koje sadržavaju građu za vrijeme i za potrebu Vrhovčeve reforme: *Popevke pod sv. mašum* i *Molitve koje duhovni pastiri...* Da li je to posljedica društvenih i crkvenih kritika od prije više od stotine godina (Cecilijanskog pokreta) ili je to "ignoriranje" slučajnost? Zato ću ovim radom pokušati ublažiti ove dosadašnje nedostatke.

3. Vrhovec i glazba

Nabožna crkvena popijevka jedna je od rijetkih spona koja obuhvaća sve krajeve politički razjedinjene Hrvatske, a ujedno i dokaz njene prisutnosti u europskom kulturnom prostoru.¹⁴

Među najpoznatije biskupe u Zagrebačkoj biskupiji spada Maksimilijan Vrhovac (Karlovac, 1752. - Zagreb, 1827.). Biskupom zagrebačke biskupije postao je 1787., a potvrđen od rimskog pape 1788. godine. "Kao začetnik, sudionik i pokrovitelj značajnih političkih, društvenih, gospodarskih, kulturno-prosvjetnih te znanstvenih događanja svoga vremena, Vrhovac je zauzeo vidno mjesto u općoj i kulturnoj povijesti Hrvatske potkraj 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća." (Franković, 2003, 137) Vrhovac je "prihvatio i slijedio prosvjetiteljske reforme jozefinizma zbog njihove nove, tada moderne koncepcije društvenog poretka." (isto, 141)¹⁵

Vrhovčeva djelatnost ostavila je traga u nacionalnoj povijesti, povijesti umjetnosti, pravopisu i književnosti, a napose u glazbi; povijesti crkvene glazbe i muzikologiji. Postoji dostupna literatura o ulozi Vrhovca na glazbenom polju, o njemu je prvi pisao Franjo

13 jednu popijevku transkribirao u suvremeno notno pismo E. Stipčević.

14 Citat iz: Koraljka Kos: Napjevi Pavlinskog zbornika u Pavlinški zbornik 1644. Zagreb, 1991, 338.

15 Stanovnicima grada Zagreb, biskup Vrhovac je poznat po parku *Maksimiru* kojega je otvorio 1794. godine. To je prvi park u jugoistočnoj Europi.

Ksaver Kuhač.¹⁶ Prema Kuhačevim podacima Vrhovca su u priručnike povijesti hrvatske glazbe uvrstili: Božidar Širola¹⁷, Josip Andreis¹⁸ i Lovro Županović¹⁹. O Vrhovčevom udjelu u glazbenom životu u Zagrebu i Zagrebačkoj biskupiji pisali su i povjesničari i povjesničari glazbe: Velimir Deželić 1904., Janko Barle 1912, 1937., Dragutin Kniewald 1944., Albe Vidaković 1945., Hrvojka Mihanović-Salopek 1992., 2000., Miho Demović 2001., 2003, Dubravka Franković 2003.²⁰ Biskup Maksimilijan Vrhovac je ostavio dubokog traga u različitim područjima djelovanja na glazbenom polju:

- a) godine 1788. pokrenuo je reformu bogoslužja u zagrebačkoj prvostolnici,
- b) počam od 1804. do 1857. pod Vrhovčevim patronatom objavljeno je 11 izdanja pjesmarica s notama *Molitve koje duhovni pastiri...*,
- c) unaprijedio je glazbovanje u prvostolnici i u gradu,
- d) godine 1813. objavio je poziv za sakupljanje narodnog stvaralaštva,
- e) godine 1818. pripremio je folklornu priredbu prigodom posjete cara Franje I. i carice Katarine Auguste.

3.1. Reforma bogoslužja

Krajem 18. stoljeća hrvatska su područja bila dio Austrougarske monarhije, države s jedinstvenim njemačkim službenim jezikom i latinskim crkvenim. Škole su također bile njemačke. Hrvatska nacija i nije postojala. Još su se u ilirskom pokretu (iza 1830.) Hrvati smatrali nasljednicima Ilira. Hrvatska su područja bila razjedinjena: Hrvatskom su smatrali kajkavce na zapadnom kontinentalnom dijelu, na istoku je bila (i jeste) Slavonija, a na jugu Dalmacija. "Vrhovac se zalagao za prostorno, gospodarsko i kulturno povezivanje tada podijeljene Hrvatske" pri čemu mu je vrlo bilo važno "jedinstveno djelovanje crkve." (Franković, 2003, 141)

To je doba velikih reformi koje su provodili Marija Terezija i Josip II. Od 1780. do 1790. Josip II je provodio reforme na svim područjima državnog i društvenog života: 1782. raspustio je sve crkvene redove

16 *Glazbeno nastojanje Gajevih Ilira*, 1885, 4, 11-12; *Južno-slovenske narodne popievke*, 1880. knj. III., 226-227; *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, 1904. 2; i u *Gradi za biografski i muzikografski leksikon* F. Ks. Kuhača u Arhivu HAZU u Kuhačeva ostavština XVII 3-7, V 83-89.

17 *Pregled povijesti hrvatske muzike*, 1922, 143.

18 *Razvoj muzičke umjetnosti u Hrvatskoj*, 1962, 108; *Povijest hrvatske glazbe*, 1974, 179.

19 *Stoljeća hrvatske glazbe*, 1980, 125.

20 Popis prema Franković, 2003, 137-153. i dr. Vidi Literaturu.

osim onih koji se bave njegom bolesnika i obrazovanjem. Godine 1784. njemački jezik postaje službeni u cijeloj monarhiji: u školstvu, upravi i pravosuđu. Sva bogoslužja morala su se uskladiti "s propisima koje je izdao Josip II za sve gradske crkve u njemačkim i ugarskim zemljama." (Franković, 2003, 141, prema Kliewald, 1940, 55).

Takav propis o usklađivanju liturgijskih sadržaja u cijeloj državi donijelo je kraljevsko namjesništvo u Budimu 26. 9. 1787. i za zagrebačku stolnu crkvu. Iste godine biskupom zagrebačke biskupije postao je Maksimilijan Vrhovac. Već iduće godine, 1788. kada je od pape potvrđen za biskupa, Vrhovac je objavio reformu liturgijskog obreda za zagrebačku biskupiju, sa središtem na zagrebačku prvostolnicu. Stari zagrebački obred zamijenio je rimskim. "Stari zagrebački obred postupno se je razvio do godine 1511. kada je definitivno kodiciran u misalu, a nešto kasnije u drugim obrednim knjigama (...) Razlikovao se od rimskog obreda ne samo u tekstovnom dijelu, nego i u obrednom i što se djelomično obavljao i na materinskom jeziku." (Demović, 2003., 288, bilj.16)²¹ U tu svrhu Vrhovac je "zamijenio starije (pučke) crkvene pjesme (uglavnom) hrvatske provenijencije s njemačkim pjesmama i tekstovima prevedenim na hrvatski." (Franković, 2003,139). Ukidanjem zagrebačkog obreda uklonjene su stare hrvatske crkvene pjesme, uglavnom iz *Cithare octochore* (1701, 1723, 1757), a u liturgiju je uveden njemački oblik liturgijske glazbe, tzv. *Singmesse*. O posljedicama Vrhovčeve reforme Josip Andreis, uz tekst o *Cithari octochodi* i hrvatskoj crkvenoj tradiciji piše: "Pjesme iz tog zbornika (kao i iz drugih pjesmarica), nekad poznate i omiljele u kasnijim su vremenima djelomično zaboravljene. Uzrok je tome dobrim dijelom postupak biskupa Vrhovca koji je zagovarao uvođenje prevedenih njemačkih pjesama, prekidajući tradiciju stare hrvatske crkvene pjesme. (Andreis, 1989, 164 i bilj. 58)

Posljedice takvog postupka bile su dugoročne. Kruna Vrhovčeve reforme bilo je objavljivanje pjesmarica s napjevima za potrebe zagrebačke, ali i slavonsko-srijemske biskupije pod naslovom *Molitve koje duhovni pastiri* (...) U njima nema starih hrvatskih, nego samo prijevodi (uglavnom) njemačkih pjesama. Tako da je "pod Vrhovčevim utjecajem veći dio sjeverne Hrvatske poprimio nove crkvene pjesme tuđinskog podrijetla." (isto) Zagrebačka biskupija oslobodila se austrijskog utjecaja 1852./53. godine kada je postala nadbiskupija.

21 Objašnjenje kako se zagrebački obred razlikovao od rimskog može se naći u Demovićevoj knjizi iz 2001. godine: "Valja naglasiti da tekstovi koji su se pjevali kao Offertorium i Communio nisu identični s tekstovima rimskog misala koji su promjenjivi, dok se u *Singmesse* ne mijenjaju već ostaju jednaki za sve blagdane." (Demović, 2001, 140.

Posljedice Vrhovčeve reforme u njegovo doba moguće je samo djelomično rekonstruirati.²² Važno je napomenuti da Franjo Kuhač, koji je prvi pisao u glazbenim djelatnostima biskupa Vrhovca, nije spomenuo njegovu reformu, a niti zbirke popijevaka koje je objavila zagrebačka biskupija za njegova službovanja. Kuhač, u svojim knjigama (1893, reprint 1994. i 1904) spominje samo Vrhovčev proglas iz 1813. godine i priredbu *Pleszopiszen* iz 1818. godine.

Prema meni dostupnoj literaturi, za Vrhovčevu reformu liturgijske glazbe zainteresirali su se, i o njoj pisali članovi i sljedbenici Cecilijanskog pokreta početkom 20. stoljeća (od 1906.), stotinu godina kasnije. U svojoj gorljivoj želi da "uskrsnu" staru hrvatsku crkvenu pjesmu, posebno iz CO, Cecilijanci su isto tako gorljivo napadali Vrhovčevu reformu.

Najžešći kritički tonovi u literaturi upereni su na Vrhovčevu ukidanje starog zagrebačkog obreda i uvođenje rimskog.

Tako se trend nastavio gotovo kroz cijelo 20. stoljeće, u kojem su hrvatski povjesničari glazbe uglavnom prenosili iste podatke. Evo nekoliko citata iz literature:

- Janko Barle piše: "Lijepe naše stare crkvene popijevke došle su u zaborav i zavladaše su u našim crkvama popijevke plitke po sadržaju... Te su nas pjesme tako prožele, da smo zaboravili kakva bi morala biti prava hrvatska crkvena popijevka" (Barle, 1937, 5, 147)
- Kniewald, Dragutin: "I danas se još u našim molitvenicima i pjesmaricama – često na prvom mjestu – tiskaju suhoparne popievke iz Vrhovčeve zbirke, prekrojene na današnji hrvatski jezik. S glazbenih bi i jezičnih razloga trebalo gotovo sve ove popievke odstraniti iz naših molitvenika, bez obzira na to, da li se još pjevaju ili ne" (Kniewald. 1944, 408)
- Andreis, Josip: "Život i rad M. Vrhovca, veoma zanimljive ličnosti, u kojoj je bilo i čudnih protivurječja (znamo da je upravo on potiskivao narodne crkvene pjesme i zagovarao upotrebu tuđinskih)." (Andreis, 1962, 108, bilj.19)
- Mihanović Salopek, Hrvojka: "Potpavši pod jozefinski utjecaj austrijske himnodije, Vrhovac je cijenio tuđe domete i bespoštedno preferirao strane njemačke pjesme. Za izvornu i drevnu hrvatsku popijevku došlo je do nepovoljnog razdoblja uslijed

22 Moguće da postoje i takvi podaci u Vrhovčevom dnevniku, što bi trebalo provjeriti.

njezina oštrog službenog potiskivanja, gotovo dokinuća u Vrhovčevoj zbirci.(...) Za Hrvatsku je Vrhovčeva reforma još više tragičnija, što uvezene i propisane njemačke pjesme pripadaju razdoblju dekadense same njemačke crkvene popijevke” (Mihanović, 2000, 79, 80)

- Franković, Dubravka pokušava objasniti negativna stajališta u literaturi. Smatra da je povod u radu D. Kniewalda iz 1944.: ”Za Vrhovčeve *Molitve* iz 1804. piše, da sadrže veći dio pjesama iz nešto ranijeg molitvenika J.E. Matijevića, iz 1802. godine, ali da su izostavljene one, koje je Matijević preuzeo iz *Cithare octochorde*. Odatle i zaključak da je Vrhovac potisnuo ”hrvatsku pobožnu popievku”, a to je mišljenje preuzeto i u recentnoj povijesti hrvatske glazbe.” (Franković, 2003, 141)

Nešto o uspjehu Vrhovčeve reforme može se isčitati i iz drugih tekstova. Tako Janko Barle piše: ”On (Vrhovac, MHV) u svojoj gorljivosti nije znao, niti je mogao slutiti od kakvog zamašaja će biti ta njegova akcija za razvoj hrvatske crkvene popijevke uopće.(...) One njemačke još i danas gospoduju u našim crkvama.” (Barle, 1937, 5, 147) I Dragutin Kniewald je potvrdio uspjeh Vrhovčeve reforme: ”Velik se dio novih popievaka, što ih je uveo biskup Vrhovac, održao do danas u novoj štokavskoj redakciji.” (Kniewald, 1944, 403)

Ipak, pregled pjesmarica koje su objavljene prije i u vrijeme Vrhovca kazuju da je reforma pala na plodno tlo, o čemu će biti riječi u slijedećem poglavlju.²³

3.2. Singmesse i pjesmarice

Uobičajena praksa bila je prenos (prepisivanje) tekstova iz starijih pjesmarica i uvrštavanje novih, posebno iz drugog govornog područja. Kontinentalna Hrvatska kao dio Austrougarske monarhije bila je zemlja naseljavanja i miješanja stanovništva ove višenacionalne države. Osim toga, ”crkvena je popievka povijesni fenomen pa u njoj postoje stilski slojevi; tako i sastav i karakter svake pjesmarice izborom repertoara govore o ukusu određena vremena i sredine.” (Kos, 1991, 359) Postoje mnogi primjeri u pjesmaricama 18. stoljeća s prijevodima tekstova sa njemačkog i mađarskog i češkog jezika, često uz napomenu za izvedbu prema isto tako stranom napjevu: U pjesmarici Emerika *Putovanje duhovno*, objavljenoj u Budimu 1769. tekst *Se-dam richi Isusovih na križu*,” piva se po tonu pisme Nimacske: *Da*

Jesus an dem...”) ”Prvi Mulihov oblik liturgijskih pjesama *Padamo pred Tobom vsi* oslanja se na njemački original *Singmesse* iz 18. st.” (Mihanović, 2000, 25)

Od 1804. do 1864 godine objavljeno je 11 izdanja pjesmarica pod nazivom *Molitve*, koje duhovni pastiri s pobožnim ljudstvom moliti imaju za potrebe liturgije u zagrebačkoj stolnoj crkvi i biskupiji. Temelj ovih pjesmarica su popijevke preuzete iz njemačkog liturgijskog oblika, poznatom kao *Singmesse*. To je obred kod kojega je napuštena ”vezanost pjesmarice uz crkvenu godinu, a u prvom se redu oslanja na Red i Čin mise.” (isto, 24)

To su dva prijevoda početnih pjesama *Singmesse* na kajkavski jezik, objavljeni u Vrhovčevim *Molitvama* iz 1804: *Pred tvojum zmožnostjum leži vu prahu Kerschanstvo i Ah, Bože nisem vreden* (isto, 81).

Prema Hrvojki Mihanović Salopek (2000, 79-88) njemački originali bili su već objavljeni u 18. stoljeću: prva *Hier liegt vor deiner Majestat* objavljena ”u zbirci najpoznatijih i najraširenijih njemačkih misa *Landshuter Gesangbuch*”, 1777., a napjev u djelu Michaela Haydna *Deutsches Hochamt*, 1797. ”Drugi uvezeni najpoznatiji oblik *Singmesse* jest pjesma *Wir werfen uns darnieder* u prijevodu *Padamo pred tobum vsi* tiskana je prvi put 1770. u pjesmarici iz Bruchsala.” (isto).

Da je pjesma *Padamo pred tobum vsi* bila poznata u biskupiji zagrebačkoj još u 18. stoljeću govori podatak da ju je isusovac Juraj Mulih preveo i objavio u Zagrebu 1748. godine u molitveniku *Nebeska hrana*. ”U uvozu novih pjesama Vrhovac se jednim dijelom oslonio na rad Jurja Muliha koji je svojim prepjevima himana i liturgijskih popijevki anticipirao Vrhovčevu liturgijsku reformu i tako stvorio plodno tlo u narodu za biskupovu uredbu.” (Mihanović, 2000, 23, 83)

Krajem 18. stoljeća, 1799.godine ”prvi se put pjevala u Osijeku početna pjesma *Singmesse Wir werfen uns darnieder* u prijevodnoj varijanti *Na lica mi padamo*.” (isto, 82)

Pjesmarice s prijevodom njemačke *Singmesse* bile su u opticaju u 18. stoljeću, ali pod Vrhovčevim patronatom od 1804., tiskaju se i nove:

- *Popevke pod sv. mašum i pred prodečtvom za biskupiju zagrebačku*, Zagreb, 1785., 1787., 1789., s hrvatskim prijevodom njemačke *Singmesse: Padamo pred tobum vsi*. Jedna popijevka s

Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

– 221 –

²³ Upravo ovi brojni negativni istupi u ”recentnoj” glazbenoj literaturi, bili su jedan od povoda mom istraživanju problematike (teme) zvane Vrhovac.

notama na 4 crte.²⁴ (note)

- *Mnogoverstna pobožnosti keršćanske sveršavanja*, Josip Ernest Matijević, Zagreb, 1802., dio pjesama iz *Cithare*, dio nove i 2 Singmesse.(bez nota)
- *Molitve, koje duhovni pastiri spobožnim ljudstvom...moliti imaju*, Maksimilijan Vrhovac, Zagreb, 1804., dio novih pjesama iz Matijevića, ali bez pjesama iz *Cithare*.²⁵ (note)
- *Molitve, koje duhovni pastiri s pobožnim ljudstvom...moliti imaju*, M. Vrhovac, Zagreb 1807., pobožne pjesme iz 1804. na ikavici za slavonski dio zagrebačke biskupije.²⁶
- *Molitve, koje duhovni pastiri...E.K. Raffay*, Osijek, 1817. i 1824. pjesme po uzoru na kajkavsko izdanje M. Vrhovca. (bez nota)
- *Molitve, koje duhovni pastiri...M.Vrhovac*, Zagreb, 1825., 3. izdanje, sadržaj kao iz 1804. s dodatkom (Nove pjesme iz Matijevića.) (note)
- *Pobožno dete ili Molitve i duhovne pjesme za kerstjansku školnu mladež*, Zagreb, 1846 i 1847. (biskup Haulik).

Prema Mihi Demoviću (2003, 288, bilj.21) objavljeno je 11 izdanja Vrhovčevih *Molitava*. Godina 1864. bilježi se kao godina posljednjeg izdanja.²⁷

Koliko je odjeka imala Vrhovčeva reforma s uvođenjem njemačkih pjesama u liturgiju zagrebačke biskupije vidi se i po novo objavljenim pjesmaricama. Nakon što je Vrhovac godine 1807. objavio *Molitve* na ikavici za Slavoniju, slijedio ga je đakovački biskup Mirko Karlo Raffay svojim pjesmaricama *Molitve koje duhovni pastiri...* za đakovačku biskupiju, objavljenim u Osijeku 1817. i 1824. godine. "Vrhovčevu reformu crkvene glazbe slijedio je i njegov nasljednik biskup Juraj Haulik (...) u svom molitveniku *Pobožno dete ili Moltve...* (isto, 80) koji je objavljen u Zagrebu 1846. i 1847." Hrvojka Mihanović bilježi da se "oblik liturgijskih pjesama pod misom počeo glazbeno širiti" što potvrđuje i zbirka rukopisa Slavomira Baana: *Skup raznih cerkvenih misah* iz godine 1856. sa tekstovima na hrvatskom i njemačkom jeziku." (isto) sada u Hrvatskom državnom arhivu..Varijanta pjesme *Singmesse*, pod naslovom *Pred tobom svi padamo* i varijanta *Častimo te živi kruh anđelski* nalaze se u "njemačko-hrvatskoj pjesmarici *Kirchen Gesange fur die Schuljugend gesammelt*, objavljene u Karlovcu 1860.

24 10 liturgijskih pjesama

25 9 + 12 liturijških pjesama

26 Popis naslova 9 + 10 + 14 liturgijskih pjesama

27 Do 1. svibnja 2017. godine unatoč svim nastojanjima nisam došla do svih izdanja.

U isto su se vrijeme tiskale i pjesmarice u drugim gradovima monarhije: u Budimu, Pešti, Bratislavi, Trnavi. Budim je dugo bio središte tzv. budimske skupine u kojoj su franjevci vodili borbu za narodni (hrvatski) jezik i pjesmu, ali i u njihovim izdanjima nalaze se prijevodi i prepjevi stranih pjesama.²⁸

Ne samo u liturgiji, prijevodni njemačkih i mađarskih tekstova osvojili su i pjesme vezane uz crkvenu godinu. Još 1821. objavljena je u Pešti pjesmarica *Vinac anđeoski to jest bogoljubne Molitve i Pisme* na ikavskom narječju. Pjesmarica sadrži prepjeve tekstova sa mađarskog jezika i upućuje na mađarske napjeve.²⁹ Ovim prepjevima je postepeno i prije Gajeve reforme 1835. u crkvenu glazbu Zagrebačke biskupije uvedeno štokavsko narječje. Ignjat Kristijanović (1796-1884) bio je "posljednji zagovornik kajkavštine (...) koji je na جوزefinskoj Vrhovčevoj reformi i himnodijskom nasljeđu Jurja Muliha" objavio dva priručnika: *Čtejenja i evangeliomi* (Zagreb, 1858). i *Hrana nebeska* (Zagreb, 1859) "prerađeno izdanje najpoznatijeg Mulićeva molitvenika *Nebeska hrana* iz 1748." (isto)

***

Podaci iz ovoga poglavlja govore da su se njemačke pjesme i popijevke, pa i liturgijske iz *Singmesse*, pjevale daleko prije nego što im je Vrhovec dao službeni status. To podrazumijeva da Vrhovac nije liturgijskoj glazbi zagrebačke biskupije nametnuo potpuno nepoznate tuđe sadržaje. Iako je to učinio po službenoj dužnosti prema zajedničkim državnim i crkvenim propisima Austro-Ugarske monarhije, ova građa koje je kasnije doživjela mnogo kritika hrvatske kulturne javnosti, bila je dio crkvenog i svjetovnog života koji je bio multinacionalan, a hrvatska se nacionalna svijest tek budila.

S druge strane, upravo tiskanje novih pjesmarica u kojima su se nalazili napjevi i prijevodni stranih, ponajviše njemačkih pjesama, koje nisu nametnute "odozgora", dokazuju da su ti napjevi saživjeli s crkvenim životom, i da su postojale potebe za njima. Konačno upravo izjave povjesničara, (zapravo kroničara) nakon stotinu godina ostavili su dokumente o stogodišnjem trajanju ovih pjesama. Citiram samo Kniewalda: "Velik se dio novih popievaka, što ih je uveo biskup Vrhovac, održao do danas u novoj štokavskoj redakciji." (Kniewald, 1944, 408).

28 Popis pjesmarica s tekstovima crkvenih pjesama iz prve popovice 19. stoljeća, za područja kontinentalne Hrvatske nalazi se u poglavlju 2.1. tekstovi i u prilogu br. 1.ovoga rada.

29 Hrvojka Mihanović donosi dvadesetak primjera ove prakse gdje uz svaki prepjev hrvatskog teksta stoji "nota" mađarskog napjeva.) (Mihanović, 2000, 88)

3.3. Glazba u biskupiji i gradu

Udio biskupa Vrhovca u kulturnom životu biskupije i grada Zagreba ogleda se i u unapređenju reproduktivne djelatnosti u stolnoj crkvi, ali i u slobodnim glazbenim događanjima, kao što su glazbeni život u biskupskom dvoru i u velikaškim i građanskim životnim i društvenim prostorima. Najbogatiji izvor građe ostavio je sam biskup Vrhovac u svom dnevniku (Diariju), od kojega je sačuvano 15 svezaka.³⁰ O glazbenom životu zagrebačke biskupije i grada Zagreba, ponajviše na temelju podataka iz Vrhovčeva Dnevnika pisali su: Velimir Deželić 1904., Janko Barle, 1912., 1937, D. Kniewald, 1944., Albe Vidaković, 1945., Lovro Županović 1980., Josip Andreis 1962., 1989., Dubravka Franković 2003. i dr. Donosim podatke iz njihovih radova:

Krajem 18. stoljeća zbivaju se prelomni događaji u Zagrebu i zagrebačkoj biskupiji. Nakon 1776. godine, (potresa u Varaždinu) "u prvi plan kao kulturno, a onda i političko središte zemlje počeo se isticati Zagreb, (...) do tog vremena malo i nacionalno vrlo šaroliko mjesto." (Županović, 1980, 143) Kada je Vrhovac preuzeo zagrebačku biskupiju 1788. godine, "u zagrebačkoj stolnoj crkvi kanonici i klerici brinuli su se za crkveno pjevanje u toku obreda. (...) Godine 1794. zaključeno je da stolna crkva mora imati uz orguljaša još 6 stalnih koralista. Kad je za Josipa II broj kanonika znatno smanjen (...) pokazala se potreba za novim pjevačima (...) pa ih je biskup M. Vrhovac potražio i našao u Beču, odakle ih je šestero došlo u Zagreb. To su prvi zagrebački koralisti." (Andreis, 1962, 103) "Rad koralista bio je vrlo značajan i zaslužan. Iz njihovih radova javljaju se prvi ravnatelji kora (regens chori) i prvi poznatiji orguljaši. (...) Početkom 19. stoljeća zamijenili su češki pjevači njemačke. (...) Koralisti su bili stup glazbenog života u crkvi, jezgro većih ansambala, koji su se oko njih okupljali, kad su se povremeno, u određenim prilikama, izvodila i djela većih zahtjeva." (Andreis, 1989, str. 174) Janko Barle u Svetoj Ceciliji spominje četvoricu glazbenika "koji su živjeli i muzicirali na biskupovu dvoru." (Barle, 1912. 3-4, 33) "Poznato je da su u biskupskom dvoru 1811. nastupili neki bečki pjevači, a 1815. svirao je tamo glasoviti pijanist Joh. Nep. Hummel, 1817., violinist Jansen i dr." (Andreis, 1989, str. 172, bilj. 7). Zadivljujući su podaci o izvedbama velikih skladbi klasičara: 1819. izveden je Mozartov *Requiem*. 1821. Haydnovo *Stvaranje svijeta* i dr. "Tako se u dnevniku Vrhovčevu, vrlo preciznom i iscrpnom ilustratoru zagrebačkog života u ono vri-

jeme, spominju koncerti održani u biskupskom dvoru 1811, 1813, 1816. i 1819. godine." (Županović, 1980, 144, bilj.7.)

Glazbeni život koji se do Vrhovca svodio na glazbovanje u crkva-ma, postepeno se širi i na svjetovni život. U tom procesu sudjelovao je biskup Vrhovac podržavanjem instrumentalnog glazbovanja ne samo u biskupiji, nego i u zagrebačkim palačama. O tome piše Franjo Kuhač u svojoj knjizi *Vatrostav Lisinski i njegovo doba* slijedeće: "U primjer patriotskog i glazbu ljubećega biskupa (Vrhovca, MHV) ugledali su se naskoro i hrvatski velikaši, priređujući u svojim dvorovima glazbene produkcije; a da ove što sjajnije budu, pozvali bi i na glasu tuđe umjetnike, da sudjeluju. Neki su pak velikaši, kao što su grofovi Erdody, grofovi Pejačevići, baruni Prandavci i drugi stalno namjestili u svojim dvorovima kojega znamenitijega glazbenoga umjetnika, da mogu čašće koncerte priredjivati." (Kuhač, 1904, 2).

Kao mecena pomagao je i *Amadejevo kazalište*, koje je djelovalo od 1797. godine, a podržavao je i pomagao *Skadnoglasja društvo* osnovano 1827. koje je 1925. postalo *Hrvatski glazbeni zavod*. Pregled raznovrsnosti Vrhovčevih djelatnosti u društveno-političkom životu upotpunit će citat iz Andreisove Povijesti glazbe: "Vrlo aktivan na mnogim područjima, Vrhovac je nastojao disciplinirati život svećenika, a podizao je i razne dobrotvorne ustanove. Ali je išao i dalje: borio se u Hrvatskom saboru za prava hrvatskog jezika, (...) otvorio je knjižnicu u tadašnjoj Kraljevskoj akademiji i osnovao tiskaru; još prije Gaja nastojao je pojednostavniti pravopis i uvesti jedno narječje kao književni jezik." (Andreis, 1989, knj. 4, 179) Vrhovac je nastojao da se biblija prevede na kajkavsko narječje, a nakon njegove smrti hrvatski se jezik nastavio razvijati na osnovama štokavskog govora.

Konačno, u povijesti i sadašnjosti grada Zagreba (i Hrvatske) Vrhovac je stekao popularnost otvaranjem prve park-šume u jugoistočnom dijelu Europe godine 1794.- parka *Maksimir*.

3.4. Okružnica iz 1813.

U povijest hrvatske glazbe, Vrhovac je ušao preko Franje Kuhača koji je uz podatke o njegovom unapređenju glazbenih izvedbi u zagrebačkoj biskupiji i gradu Zagrebu, objavio podatke o dva događaja, važnih za hrvatsku kulturu: o Vrhovčevoj okružnici svećenicima iz 1813. i priredbi ("iventu") održanoj 1818. godine. Kuhačevi kratki osvrti na oba događaja tiskani su u dvije njegove knjige: u knjizi: *Vatrostav Lisinski i njegovo doba* (Zagreb, 1887. i 1904, 2) i u Histo-rijskom uvodu knjige *Ilirski glazbenici* koji je pridodan pretisku iz godine 1893. (Zagreb, 1994, XL, XLI)

Kuhačev podatak da je Vrhovac 26. lipnja "godine 1813. izdao okružnicu na svoje svećenstvo, u kojoj ga pozivlje, da sabire hrv.

30 Vrhovčav rukopisni dnevnik danas se čuva u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. II. 1810-1817 i III. 1818.-1825. Objavljen 1987, u: Maksimilijan Vrhovac: Dnevnik, diarium, sv.I. (1801-1807.), ur. dr. Dragutin Pavličević, Kršćanska sadašnjost / Sveučilišna naklada Liber i dr. Zagreb.

pučke pjesme, pievne melodije, poslovice i rieči i da ove njemu šalje” (Kuhač, 1994, XLI) prenijeli su mnogi povjesničari glazbe. Okružnica je napisana na latinskom jeziku i razaslana je župnicima. Kuhač je nastojao objasniti povode objavljivanju ove okružnice i nalazio ih je u utjecaju prosvjetiteljstva na građansko društvo područja koja su Francuzi okupirali 1810. godine. ”Kao da su počeli Hrvati uvidjeti, da bi upravo više umjetničko nastojanje moglo biti najbolji društveni vez, najbolje sredstvo da spoji neskladne duhove, te da im dade neki pravac” (Kuhač, 1904, 2). Glazbeni povjesničari prihvatili su Kuhačevo objašnjenje i dopunili imenima nekolicine istaknutih Vrhovčevih suvremenika koji su mogli izravno ili neizravno utjecati na Vrhovčevu okružnicu.³¹ Josip Andreis i drugi (bez objašnjenja) ukazali su na ”dvije prividno suprotne činjenice u Vrhovčevu” djelovanju: ”potisnuo je 1804. godine izvornu hrvatsku crkvenu pjesmu u korist njemačke, a nekoliko godina kasnije – 26. lipnja 1813.- pozvao je svećenstvo svoje dijeceze da sakuplja, među ostalim, i pučke popijevke..” (Franković, 2003.142)

Smatram da je nakon više od 200 godina od Vrhovčeve okružnice moguće, ovoj problematici prići korisnije za povijest hrvatske kulture, tj. istražiti koji je odjek okružnica imala i koji su rezultati sabiranja narodnog stvaralaštva do početka 20. stoljeća.

Skupljanje tekstova crkvenih pučkih popijevaka, uz prepisivanje, bila je stoljetna praksa tada pismenih predstavnika duhovnog staleža. Istraživači usmene književnosti naišli su i na rukopisne zbirke svjetovnih tekstova pjesama i proze, danas gotovo nepoznatih stručnoj javnosti. Maja Bošković Stulli piše: ”Razvila se kroz te rukom pisane pjesmarice osebujna anonimna poezija (...) mnogi su njihovi tekstovi bliski onima koje se i danas pjevaju kao sentimentalne 'stare gradske pjesme”. (Bošković-Stulli, 1978. 233). Spominju se nekoliko zbirki na kajkavskom narječju: Mihanovićeve iz 1814, zatim Mikloučičeva i Koritićeva.

U Slavoniji je sačuvano nekoliko rukopisnih zbirki tekstova, nastalih prije Vrhovca. Najpoznatija je zbirka epskih pjesama u Slavoniji sa područja Vojne krajine iz 1720. godine, koju je prema mišljenju objavljivača Gesemanna prikupio nepoznati Nijemac, vojni ili kancelarijski činovnik. To je *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, objavljen u Sremskim Karlovcima 1925. godine. U Etnološkom zavodu HAZU čuvaju se rukopisne zbirke tekstova lirskih i kraćih epskih pjesama s kraja 18. stoljeća: To su *Požeški zbornik* iz ostavštine Vjekosalava Babukića i *Zbornik Tome Kraljevića*. U arhivu

i knjižnici Brlić u Sl. Brodu sačuvano je nekoliko rukopisnih pjesmarica s kraja 18. i početka 19. stoljeća.

Smatra se da Vrhovčeva okružnica tada nije imala većeg odjeka na terenu, jer nije sačuvana izvorna građa. Međutim, već je 1904. Deželić pokušao ublažiti takva mišljenja: ”Ta poslanica bila je svakako jedno od njegovih najvećih djela. Obično se misli i piše da je ta poslanica bila bez uspjeha i da se je razlila na nehaju Vrhovčeva svećenstva. Ja bih se usudio biti protivnoga mnijenja, a imam za to više razloga”. Deželić spominje knjige koje je Vrhovac dao diezecsanskoj knjižnici, spominje Toma Mikleušića i tumači da je ”biskup očekivao da će se toga odmah iste godine mnogo prikupiti. To ne ide tako brzo” – zaključuje Deželić. (Deželić. 1904, 196)

Ipak, prvo treba poći od samog Vrhovca koji se već 1804. susreo s potrebom sakupljanja građe kod pripreme i tiska tekstova i napjeva crkvenih pjesama u *Molitvama, koje duhovni pastiri..*, Povijesna građa sadrži podatke ”da je Vrhovac i prije slanja okružnice dolazio u doticaj s narodnim pjesmama, a poneke imao zabilježene.” (Sremac, 2010, 51). Kao potvrdu takvog mišljenja, Sremac donosi citate iz Vrhovčeve korespondencije s suradnicima: E. Kopitar piše: ”Biskup zagrebački (Vrhovac) imao je milost, te mi je nekoliko malih, ali posve lijepih pjesama priposlao. (Deželić, 1904, 187)” (isto, 52). Vrhovac u okružnici moli svećenstvo: ”reči horvatske i slavonske svakojake poslovice i narodne pesme, koje ste ili do sada za se skupili, ili u napredak skupili, i meni takodjer što beržje saobčite” (Sremac, 2010, 51 prema Gaj, 1837, 95). Po gornjim pokazateljima moguće je ustvrditi da je Vrhovac samo ozakonio proces koji je već bio uhvatio maha.

Za pretpostaviti je da je Vrhovac već do 1818. imao veći broj sakupljenih i narodnih pjesama i napjeva kad je prema narodnoj pjesmi *Zaspal Janko pod jablankom* pripremio i organizirao scenski prikaz narodnog kola pod nazivom *Pleszopiszen*. Konačno, kako Vrhovčevu narodno kolo ima kulturno - povijesnu vrijednost, notni zapis narodne pjesme *Zaspal Janko pod jablankom* ima dokumentarnu vrijednost: To je prvi (ili među prvima) notni zapis narodnih napjeva u suvremenoj notaciji na području kontinentalne Hrvatske, tada objavljen na jednom listu, kao letak (tiskan u biskupovoj, odnosno Novoselskoj tiskari), ”namijenjen izvodiocima za učenje i ponavljanje te širenju u javnosti.” (Franković, 2003,145)

U literaturi se jedino spominje Ladislav Forko, župnik iz Zlatara, ”pjesnik i uglazbitelj veselih hrv. pjesama”, koji je u rukopisu ostavio zbirku ”hrvatskih, latinskih i njemačkih pjesama” (isto, 143), sa

Pjesme u molitvenicama zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

– 227 –

31 J. Kopitar, S. Stanimirović, J.G.Herder, Goethe, Fortis i dr.

14 notnih zapisa napjeva iz godine 1823.³² Forkova rukopisna zbirka imala je sreću da ju je otkrio Franjo Fancev i da je preko svoje studije popularizira. Međutim, mnogo je rukopisnih zbirki nastalih za osobnu uporabu, ili zbog naklonosti zapisivača prema svjetovnoj (varoškoj i seljačkoj) kulturi, gotovo nepoznatoj tadašnjoj društvenoj i kulturnoj javnosti, koje nisu imale te sreće, pa još i sada "čame" u nekakvom arhivu ili muzeju.

Godine 1837. Ilirci su prepoznali vrijednost Vrhovčeve okružnice za njihov nacionalno –kulturni preporod, pa je Ljuidevit Gaj u *Danici ilirskoj* br. 24, objavio latinki original i hrvatski prijevod. Iako Vrhovac tada više nije bio živ, okružnicom se pozivalo svećenstvo i građanstvo da sakupljaju "sve horvatskog i slavonskoga narječja proizvode, iz kojih se bogatstvo i narav jezika poznati može i svakojake poslovice i narodne pesme" jer "prosti je puk veran čuvar mnogih popevaka, koje k izobražavanju jezika služe." (M.B.Stulli, 1978, 275) Odaziv je svakako bio znatno bolji, ne samo zbog hrvatskog prijevoda, nego i općeg hrvatskog nacionalnog gibanja, zvanog Ilirski preporod, koji je tada bio na vrhuncu djelovanja. Čini se da je upravo taj potez bio iskra kojom su se upalili novi vidici hrvatske kulturne značnosti utemeljene na dokumentaciji života svjetovne svakodnevice.

Za vrijeme ilirskog preporoda, kojem je prethodio prijevod Vrhovčeve okružnice u *Danici ilirskoj* 1837., sabiranjem tekstova i napjeva narodnih pjesama istakli su se Vatroslav Lisinki sa 17 i Stanko Vraz sa oko 300 notnih zapisa hrvatskih i slovenskih popijevaka.

S obzirom na moju upućenost u povijest slavonske glazbe, donosim pregled objavljenih zbirki tekstova narodnih i pučkih pjesama nakon Vrhovčeve okružnice do kraja 19. stoljeća: U naponu preporodnih zbivanja najvatreniji Ilirac iz Slavonije Mato Topalović objavio je 1842. u Osijeku prvu zbirku slavonskih narodnih pjesama *Tamburaši ilirski* sa 30 ženskih i 13 muških pjesama. Slijede *Slavonske varoške pesme* koje je sakupio i u četiri knjižice objavio u Zagrebu između 1844. i 1847. godine župnik podrijetlom iz Oriovca Luka Ilić Oriovčanin. Godine 1846. u Zagrebu je tiskana prva zbirka narodnih običaja u Hrvatskoj *Narodni slavonski običaji* Luke Ilića, koja se smatra jednim od temelja hrvatske etnografije. Mijat Stojanović, nakon sto godina poslije Relkovića, prvo svjetovno lice istraživač i dokumentarista, opisao je život i običaje slavonskih sela u knjigama: *Slike iz života slavanskog naroda i prirode* (Zemun, 1857), *Pučke pripovijetke i pjesme* (Zagreb, 1867) i dr. Tragovi Vrhovčeva poziva

32 Original rukopisa čuva se u Arhivu HAZU (sig. lib, 129). Forkovu rukopisnu zbirku objavio je Franjo Fancev u ZNŽO 1937. godine (knjiga XXXI, sv.1, 67-168) u okviru studije *Hrvatska dobrovolja*. O zapisima napjeva koralnom notacijom pisao je Dragan Plamenac.

mogu se pratiti preko rukopisnih zbirki koje su godinama upućivane Matici hrvatskoj, preko Lovretičeve monografije *Otok*, sve do *Osnove* Antuna Radića.

Osnovu za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu Antuna Radića možemo smatrati svojevrsnom renesansom Vrhovčeva poziva za skupljanje narodne kulture³³ koja je postavila temelje hrvatskoj etnografiji 20. stoljeća.

Poznato je da je bilježenje zvuka stoljećima bilo opterećeno velikim problemima, zbog čega i takvih zapisa ima daleko manje. Osim spomenutih, 14 notnih zapisa u rukopisnoj zbirci Ladislava Forka iz 1823. godine, bilježenjem notnih zapisa nakon Vrhovčeve okružnice iz 1813., odnosno 1837. godine bavili su se Vatroslav Lisinki (17 zapisa) i Stanko Vraz sa oko 300 notnih zapisa hrvatskih i slovenskih popijevaka.

S obzirom na moju upućenost u povijest slavonske glazbe, donosim pregled notnih zapisa svjetovne glazbe iz Slavonije. Prvi notni (neuma) zapis svjetovne glazbe *Laudonova zdravica* nalazi se u epskoj pjesmi *Pisma od uzetja turske Gradiške* Antuna Ivanošića objavljene 1789. u Zagrebu .

U arhivu broskog trgovca Ignjata Alojza Brlića u Slavonskom Brodu pronađena je notna zbirka od 64 notnih zapisa nepoznatog autora. Zapisi napjeva, bez tekstova, nastali su tridesetih godina 19. stoljeća, a iako su objavljeni u brošuri *Uspomene na stari Brod* 1888. godine, do danas su ostali nepoznati.

Prva notna zbirka "na slavenskom jugu" (Kuhač) objavljena je u Beču, čini se 1849. godine. Zbirku od 25 harmoniziranih notnih zapisa objavio je Karlo Obradović Katineli, na temelju pjesama iz Slavonske Požege pod naslovom *Južno slavljanske pučke pesme*. (Vidi Hadžihusejnović, 1990).

U ovaj popis notnih zapisa napjeva na panonskom dijelu tadašnje Austro-ugarske monarhije treba upisati i zbirku o. Marijana Jaića *Napivi bogoljubnih pisamah* (Budim, 1850). Sam Jaić napisao je u predgovoru zbirke da je "veći dio pjesama sakupio među Hrvatima u Slavoniji i Podunavlju." (Jaić, 1850, Bogoljubni pivače).

Vrhunci rezultata rada prema Vrhovčevoj okružnici nalaze se u idejnom projektu i realizaciji Franje Ksavera Kuhača, u njegovoj veličanstvenoj zbirci *Južno-slovenke narodne popievke*, objavljenoj u četiri toma u Zagrebu između 1878. do 1880. i kasnije 1941. godine. Kuhačeva građa koja broji preko tri tisuće, većinom harmoniziranih notnih zapisa, uz njegove brojne teoretke rasprave postavila je temelj

33 objavljena Zborniku za narodni život i običaje JAZU br. 2, 1897.

novoj znanosti – muzikologiji koja se u 20. stoljeću razvijala u okviru tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) danas HAZU i Instituta za narodnu umjetnost (danas INU) u Zagrebu³⁴

grad Zagreb, spjevao i uglazbio je biskup sam 'Pleszopiszen': 'Kolo, kolo na okolo' (po pučkoj melodiji pjesme: 'Zaspal Janko'), koju je plemićka mladež obojega spola otpjevala pred prejasnim gostima." (Kuhač, 1994, XLI).

Isti podatak preuzeli su povjesničari glazbe uz svoje osvrte na događaj. Josip Andreis je zapisao: "Kad je 1818. car Franjo I posjetio Zagreb, pred njim su mladi plemići, obučeni u narodne nošnje plesali i pjevali kolo, za koje je tekst sastavio sam Vrhovac, posudivši melodiju od narodne pjesme *Zaspal Janko*. Naslov tom kolu bio je *Pleszopiszen*." (...) Narodna pjesma *Zaspal Janko* zabilježena je u Kuhačevu zborniku *Južno-slovenske narodne popievke*, u III. knjizi s naslovom *Najmladja i najpametnija* (Zagreb 1880.) pod br. 945, a Vrhovčev kolo u istoj knjizi s naslovom *Svetčano kolo od god. 1818.* pod br.1031." (Andreis, 1989, 179, bilj. 26)

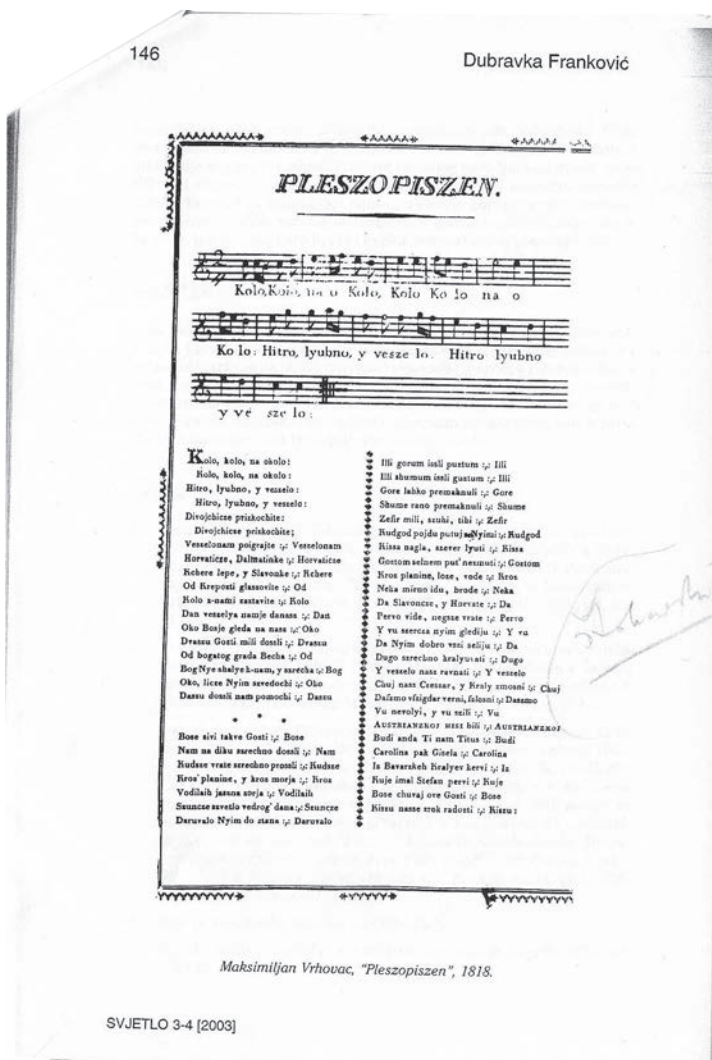
Podrobnijem istraživanju ovog događaja posvetila se povjesničarka glazbe Dubravka Franković u radu *Glazba u klasicističkom konceptu umjetnosti biskupa Maksimilijana Vrgovca* (2003) ustvrdivši da je "Pleszopiszen (...) zanimljiva kao sociološki i kulturni fenomen," (...) jer "zamisao i sam događaj imali su značajne društvene i kulturne konotacije." (Franković, 2003, 144). Koristeći se podacima iz Vrhovčevog dnevnika (*Diarium*)³⁵ autorica prati pripremu svih događanja uz posjet cara Franje I i carice Karoline Auguste Zagrebu, od 25. lipnja do 2. srpnja 1818. godine.³⁶

Cijelo jedno poglavlje posvetio je Stjepan Sremac "glazbenoplesnom prikazu" *Pleszopiszen* u svojoj knjizi *Povijest i praksa scenske primjene folklornog plesa u Hrvata* (2011, 46-59). Sremac je donio osnovne, već poznate, podatke o izvedbi ove Vrhovčeve priredbe i to u poglavlju *Počeci primjene folklornog plesa*, i time prvi odredio njegovo mjesto u povijesti hrvatske folkloristike. *Pleszopiszen* je prototip "osnovnih oblika primjene plesnog folklora i izvodača plesa: onih priučenih, koji prakticiraju koreografirane, odnosno umjetnički obrađene oblike folklornog plesa iz različitih kulturnih regija i društvenih slojeva i autentičnih izvodača, koji na pozornici i drugim mjestima prakticiraju vlastite plesne i glazbene tradicije." (Sremac, 2011, 21) Pod ovaj društveno-kulturni fenomen nazvan *folklorizam* Maja Bošković Stulli u radu *O folklorizmu* (1971.) uvrštava Vrhovčev *Pleszo-*

Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

Prilog 2:
Pleszopiszen,
prema Franković,
2003, 146

Miroslava
Hadžihusejnović
Valašček

Maksimilijan Vrhovac, "Pleszopiszen", 1818.

SVJETLO 3-4 [2003]

3.5. Pleszopiszen iz 1818.

U spomenute dvije knjige (iz 1887./1904. i 1994.?) i u notnoj zbirci *Južno-slovenske narodne popievke* (1880.) Franjo Kuhač je zabilježio događaj kojega je potaknuo sam biskup Vrhovac: "Kada je godine 1818. car Franjo I. i carica Karolina Augusta posjetila glavni

34 U posljednjim desetljećima sve manjim interesom za dokumentiranjem izvornog narodnog stvaralaštva.

35 *Dnevnik-Diarium*, sv.1. (I. 1801-1809, II 1810-1817, III 1818-1825), Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, ČGP Delo, OOUR Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, (Sačuvano 15 svezava u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu), prikaz knjige: Anđelko Mijatović u *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* vol. 21, no 1, rujan 1988.

36 Uz Vrhovčeve podatke u Dnevniku, autorica koristi i priložen izvještaj gradskog kapetana Ivana Kukovića i gradskog notara Josipa Štajdahera koji je preveo za njen rad.

945. Najmladja i najmudrija.

Iz Zagreba.

Adagio ♩ = 54.

Zaspal Janko pod jablankom
Uz njeg pada uzka staza,
Tud se šeću tri djevojke,
Tri djevojke tri sestrice;
Med sobom su govorile,
Šta bi koja najvolila.
Najstarija govorila:
„Ja bi prsten najvolila;“

A srednja je govorila:
„Ja bi pojas najvolila;“
A najmladja govorila:
„Ja bi Janka najvolila;
Prsten će se razkovati
Pojas će se razderati,
A Janka će meni biti,
Janka biti čak do vieka.“

(Iz Deželičeve pjevanio kolo.)

I n a ĉ i e a.

(Ovu sam pjesmu prepisao iz jednoga rukopisa iz XVI. stoljeća, koji se nalazi u presv. Kukuljević-Sakeinskoga.)

Szpaval Janko pod jablankom,
Na njemu je srebren pojaž,
A na rucei zlatna burma.
Mimu idu tri Divoike.
Med szobum szu govorile:
Sto bi koja izborila.
Nut prva je govorila:
Ja bi pojaž izvolila;
A Druga je govorila:

Ja bi burmu izvolila;
A Tretja je bežedila:
Ja bi Janka izljubila:
Jer bi pojaž izderala,
A burmu bi pogubila,
Meni Janka sve do vika,
I vu Janku moja dika.
Il ovako il onako:
Moi je Janko vřzakojako.

(Iz moje sbirke.)

piszen "te slavonsko i hrvatsko kolo M. Bodunovića." (isto, 14)

Samo kolo koje je složio i njegovu izvedbu organizirao biskup Vrhovac zanimljivo je za različite kulturne, društvene i znanstvene discipline: za sociologiju, povijest, a za ovaj rad za povijest glazbe, etnomuzikologiju, etnokoreologiju, i za suvremena folkloristička istraživanja. Već je Kuhač (1880, br. 1031), tragom početnih stihova ("Kolo, kolo, na okolo") i svečane prilike kada je kolo izvedeno, dao svom zapisu naslov *Svetčano kolo od god. 1818*. Ovaj narodni ples - kolo - postao je važan subjekt u kulturi građanske klase u vrijeme

ilirskog preporoda, postao je simbol i pojam zajedništva, gotovo do današnjih dana.³⁷

Vratimo se izvedbi prema izvornim podacima iz Vrhovčeva Dnevnika (prema Franković 2003). Već 3 mjeseca unaprijed pripremali su se dekori, iluminacije, natpisi, simboli, sastavljen je spisak plemićkih obitelji, uzvanika na prijemu i održavane su probe s izvođačima, plemićkom mladeži "obojege spola". Vrhovac je dogovarao s banom i plemkinjama cijelu koncepciju i mjesto izvedbe toga "svetčanog kola", a pripremljen je i tiskan letak s notnim zapisom napjeva i tekstom kojega je sam Vrhovec sastavio. Dnevnik donosi podatke o događajima za vrijeme boravka carskog para u Zagrebu, o njihovim posjetama zagrebačkim crkvenim i svjetovnim ustanovama, o sudjelovanju na svečanoj misi do navečer, gdje je "biskup Maksimilijan Vrhovac u svojem biskupskom dvoru priredio sjajni ples. Da je ova zabava (...) izazvala najiskrenije zadovoljstvo (...) tome može biti očit dokaz što su Njihova posvećena Veličanstva ostala na tom biskupskom plesu sve do 11 i pol sati u noći (...) Inače one ulice po kojima su se vozila Njihova posvećena Veličanstva (...) sjajno su bile osvijetljene dijelom prikladno postavljenim svjetiljkama, dijalom pak na ulične prozore postavljenim zapaljenim svijećama. Tako su sretno završile svečanosti i ovog dana." (Franković, 2003, 152, bilj.34)

"Naslov *Pleszopiszen* koji je Vrhovec dao svom glazbenoscenskom djelu" - piše Sremac - "vjerojatno znači ples uz koji se pjeva, ili kako sami nositelji tradicije znaju reći *pjevanio kolo*. (Sremac, 2011, 46, bilj.12) Time je označio pripadnost (vrstu) kola, što je važno u pokušaju odgonetavanja način izvedbe kola (koreografije) o čemu nema podataka u izvornoj građi. Međutim, sam izvor: notni zapis i tekst dokazuju da *Pleszopiszen* pripada vrsti pjevanih (ili tzv. šetanih) kola.

Vrhovčev *Pleszopiszen* je autorko djelo koje se temelji na glazbi i plesu tadašnjih kmetova, tj. društvenog sloja koji je bio daleko građanstvu i plemstvu kojemu se to kolo prikazivalo. Glazbena potka bila je, kako je zapisao Franjo Kuhač, narodna pjesma *Zaspal Janko pod jablankom* iz Zagreba. U svojoj veličanstvenoj zbirci *Južno-slovenske narodne popievke* (III. knjiga iz 1880 godine, br. 945 i br. 946) donosi dvije varijante ove popijeke: prva pod naslovom *Najmladja i najmudrija* potječe iz Zagreba, a druga pod naslovom *Ista popievka* iz Broda na Savi. Moguće je, da je Vrhovac notni zapis dobio od svojih suradnika sa terena, ili ga je poznao iz svog rodnog grada Karlovca, prigodom redovnih vizitacija i dr. Nije mi poznato koliko je ta popievka poznata u zapadnom dijelu kontinentalne Hrvatske, ali znam

37 o čemu piše Sremac u poglavlju Nastanak i burni život slavenskog i hrvatskog kola.

da se u Slavoniji izvodi još i u današnje vrijeme.³⁸ Za pjevanje u šetanom kolu karakteristično je tzv. pjevanje u "dva reda", to znači da se izvodi u dvije skupine izvođača, ili sa solistom i pjevačkom skupinom: prvo solista ili jedna skupina izvede pjevanu strofu (ili pjevani redak) koja se najčešće gradi na jednom literarnom stihu, nakon čega ju ponovi druga skupina istim ili variranim napjevom uz isti ili novi stih.

Napjev kod oba Kuhačeva zapisa, po konstrukciji je istovjetan Vrhovčevom zapisu sa letka tiskanom u radu Dubravke Franković (str. 146) s kojeg se može odgonetnuti kako se izvodi. Iako je Sremac Vrhovčev tekst objavio bez notnog zapisa, sam tekst pomogao je otkrivanju načina izvođenja ove popijevke: nakon što su prva dva stiha doslovno ponovljena, kraj svakog slijedećeg ispisanog stiha zabilježena je njegova početna riječ. To je najbolji pokazatelj kako se napjev izvodi: ponavljanjem već izvedenog pjevanog stiha, upravo na način kako se i danas izvode šetana kola. (Sremac, 2010,48).

U istoj Kuhačevoj zbirci zapisano je i Vrhovčevo kolo *Pleszopiszen* (III. knjiga br. 1031) pod naslovom *Svetčano kolo od god. 1818.* s oznakom *Iz Zagreba*. Napjev je varijanta popijevke *Zaspal Janko pod jablankom* kojem je Vrhovac prilagodio svoj pjesnički uradak: imitirajući narodni napjev, dodao je nove stihove koji su odgovarali Vrhovčevom nacionalnom svjetonazoru i simboličnom povezivanju "tada socijalno, kulturno i politički razjedinjene Hrvatske." (Franković, 2003. 147):

Tekst u izvornoj narodnoj popijevci *Zaspal Janko*...pripada pripovjednim pjesmama, tj nizu, osmeračkih stihova, tipičnih za lirske pjesme. Vrhovčev tekst također je niz osmeračkih stihova, ali složenih u rimovane dvostihove. Pjevana strofa u narodnoj pjesmi temelji se na jednom poetskom stihu, koji se ponavlja 4 puta (a,a,a,a). Pjevana strofa u Vrhovčevom kolu gradi se od dva poetska stiha, tj. jednog dvostiha kod kojega se svaki stih izvodi po dva puta (a,a,b,b)

Kolo kolo na okolo, kolo, kolo na okolo:
Hitro, lyubno i veszelo, hitro, lyubno i veszelo:

Ritam napjeva:
!! !! / !! !! / !! / !! / !! / !! / !! / !! /
!! !! / !! !! / !! / !! / !! / !! / !! / !! /

38 Ja sam varijantu te popijevke snimila 2011. godine u Slavonskom Brodu prema izvođenju umirovljeničkog KUD-a *Druga mladost*. Ovu su popijevku izvodili bez instrumentalne pratnje uz pjevano (ili šetano) kolo.

Napjev u narodnoj pjesmi i kod Vrhovca je isti s neznatnim variranjem. Razlikuje se po

strukturi od napjeva s uobičajenim načinom izvođenja, gdje je drugi dio napjeva repeticija prvog, izvedenog od druge skupine izvođača i ponekad transponiran za kvartu ili kvintu.

Već je Kuhač zapisao da je to *kolo*, ali u literaturi se navodi da nije zapisano (ili nije pronađeno) kako se kolo izvodilo. Temelj Vrhovčeva kola *Pleszopiszen* bio je šetano kolo, tj. teoretski trebalo se izvoditi ponavljanjem svakog spjevanog stiha, s prekrštenim rukama na unutarnjoj strani kola i kretanjem na lijevu stranu, korakom s desnom nogom preko lijeve.

Kada pođemo od činjenice da je priredba (kolo) imala društvenu i političku ulogu, da ga je izvodila građanska i plemićka mladež iz grada Zagreba (32 para "oba spola") i da su publika bila "Njihova posvećena Veličanstva" i ostali bečki i zagrebački velikodostojnici, mora se postaviti pitanje općeg dojma cjelokupne izvedbe kola.³⁹

Ako se u izvođenju ponavljao svaki stih na predloženi napjev, kao što je naglašeno na letku i kao što se izvode šetana kola, lako se može zaključiti da je izvođenje trajalo dosta dugo: u pjesmi ima 48 stihova, a kada se svaki stih ponavlja, to je ukupno 96 ispjevanih stihova. Buduće da se šetana kola izvode "šetnjom", to znači najčešće laganim jednoličnim kretanjem, vizuelni dojam može biti nezanimljiv, a za nenaviknutu publiku i dosadan. "Malo je bilo vjerojatno da će ga građansko društvo prihvatiti u njegovu izvornom koreografskom i glazbenom obliku" posumnjao je Stjepan Sremac (Sremac, 2011, 78). Zato se nameće pitanje koreografije samog kola. Kako je Vrhovac na narodni napjev nadogrudio nove stihove, moguće je i na monotone pokrete dodao neke nove "figure", te da su plesači "izveli neku slobodnu varijantu narodnog kola, u koju su možda unijeli i neke korake i likove društvenih plesova svog vremena." (Franković, 2003, 145).⁴⁰

Zahvaljujući ovoj Vrhovčevoj priredbi naš narodni ples *kolo* dobio je kulturni status, posebno u ilirskom preporodu krajem prve polovice 19. stoljeća. "Hrvatice", "Dalmatinke" i "Slavonke", u zajedničkom kolu, prema Vrhovčevom tekstu simbolika su težnje za ujedinjenjem hrvatskih regija. Ples *kolo* i njegova simbolika zaživjeli su s kulturom Hrvata: Izmišljala su se nova kola: *Slavonsko kolo*, *Hrvatsko kolo*,

39 "Da je ova zabava i sve pripreve za doček Uzvišenih gostiju što ih je učinila pre-slavna njegova Biskupska preuzvišenost i izazvala najiskrenije zadovoljstvo kod Njegovih posvećenih Veličanstava – tome može biti očit dokaz što su Njihova posvećena Veličanstva ostala na tom biskupskom plesu sve do 11 i pol sati..." (Franković, 2003.152, bilj.34.

40 Ovu primjedbu donosi D. Franković za moguće pokušaje obnove Vrhovčevog kola u današnje vrijeme.

godišnjak *Matice hrvatske* zove se *Kolo*, najstarija smotra folkloru u Slavonskom Brodu je *Brodsko kolo*, a mnoga folklorna društva nose naziv *Kolo* itd..

Pleszopiszen je "prvi hrvatski koreografskoscenski prikaz hrvatskih narodnih plesova, glazbe i nošnje." (Sremac, 2010, 55) U ovoj Vrhovčevoj priredbi iz 1818. godine mogu se prepoznati počeci tzv. *folklorizma* koji je obilježio povijest kulture njegovanja naše folklorne baštine. Gotovo sto godina nakon Vrhovca, bilježe se krupni koraci u različitim oblicima primjenjenog folkloru. U okviru nacionalne politike braće Radić o izvornoj narodnoj kulturi sela, 30. godina 20. stoljeća pojavljuju se smotre i festivali *Seljačke sloge*, javljaju se i umjetničke obrade seoske baštine u opernoj i simfonijskoj glazbi (Jakov Gotovac, Fran Lhotka i dr.), 1949. osniva se i folklorni ansambl "Lado" s ciljem prezentacije folklorne baštine na visokim umjetničkim i tehničkim standardima. Od 60-ih godina prošlog stoljeća, osnivaju se brojni festivali i smotre, pa i u selima, gdje se već dugo tradicija ne prenosi spontano, nego režiranim priredbama, kao i u doba Vrhovca. U Vrhovčevoj priredbi mogu se prepoznati i pojedini detalji koji krase takve priredbe, posebno kod tzv. koreografiranog folkloru: plesači su mladi, obučeni u tradicijske originalne ili rekonstruirane nošnje, priredba se izvodi na jednom određenom mjestu, na tlu ili pozornici, većinom se tiskaju prigodni programi, priredbi budu nazočne lokalne uvažene ličnosti, ukrašavaju se prostori i okolica, a cijela priredba završava večerom i zabavom do kasno u noć.

4. Vrhovčevi molitvenici/pjesmarice i pjesme/ popijevke

4.1. Vrhovčevi molitvenici/pjesmarice

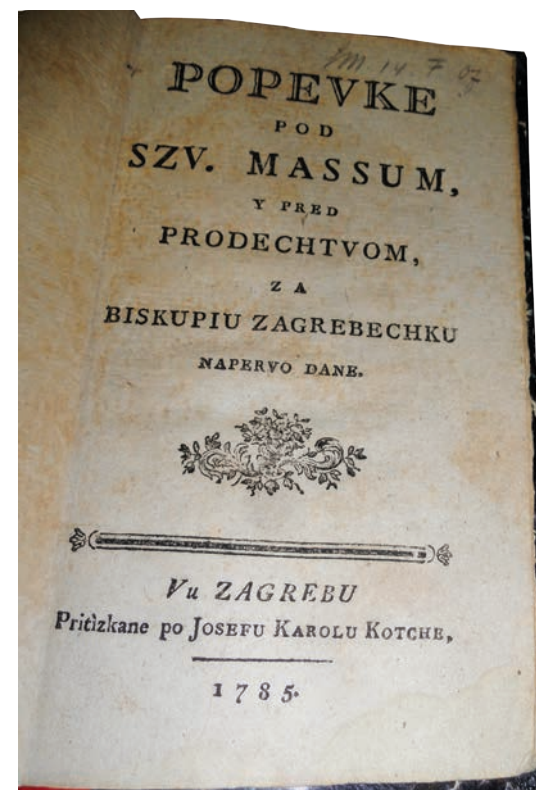
Kako je Miho Demović ustvrdio da je objavljeno 11 izdanja Vrhovčevih molitvenika/pjesmarica (Demović, 2001, 136) pošla sam tražiti za njima u literaturi i izvornoj građi.

Potpuni naslov prvog Vrhovčevog molitvenika iz 1804. godine glasi:

Molitve/ koje / duhovni paztiri / s pobosnem lyudztvom / zkerbi nyihovi duhovnoi / ZAUFANEM OBCHINZKO MOLITI IMAJU. / Za haszen / biskupie zagrebecke / po zapovedi y oblazti / gozpodina biskupa / za povekshavanye / Slusbe Bosje / y / OBDERSAVA NYE ZLOSNOGA Y JWEDNAKOGA / NACHINA VU MOLENYU / NA / horvaczki jezik / obernyene y napervo / dane.

Vu Zagrebu, pritzkano vu Novoszelszskoj Szlovotizki, 1804.

U slijedećim izdanjima mijenjale su se godine izdavanja i naziv tiskara. U slavonskom izdanju iz 1807. (objavljenom u Zagrebu) promijenjen je završni tekst u: "...slavonsky jezik / prineshene, i na svitlo dane. / U Zagrebu, / Slovima Plemenite Novoszszel / Godine ,1807.

Prilog 4:
Naslovnica
pjesmarice:
*Popevke pod
szv. Massum,
1785.* (Zagreb)

*Pjesme u
molitvenicima
zagrebačkog
biskupa
Maksimilijana
Vrhovca –
Vrhovac i
glazba*

Pod istim naslovom objavio je đakovački biskup Emerik Karlo Raffay u Osijeku dva izdanja molitvenika godine 1817. i 1824.. "za korist / BISKUPIAH BOSANSKE / illiti Diako va cske, i Sriemske zakonito / ujedinjnih."

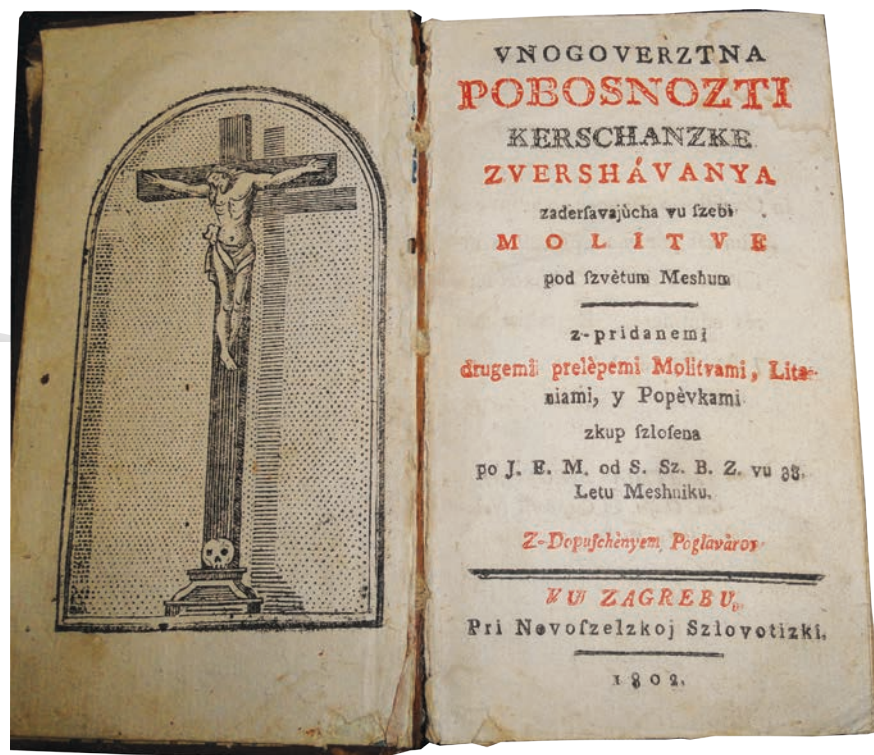
Do pred završetak ovoga rada nisam uspjela složiti popis svih 11 izdanja.

U literaturi se spominju slijedeći podaci:

- Kniewald bilježi 3 izdanja: iz 1804., 1825. i slavonsko iz 1807. godine (1944, 405, 406)
- Mihanović-Salopek bilježi 7 izdanja: 1. iz 1804., 2. iz 1807., 3. iz 1825., 4. iz 1835., 5. iz 1842., 9. iz 1859. i 11. iz 1864. (2000, 79)
- Demović bilježi također 7 izdanja: 1. iz 1804., 2. (slavonsko) iz 1807., 3. iz 1825., 4. iz 1835., 5. iz 1842., 6. i 7. iz 1848. s oznakom "itd." (2001, 136)

Prilog 5:
Naslovnica
pjesmarice:
Vnogoverztna
Pobosnozi
kerschanzke
zvershavanya..
J.E. Matijević, iz
1802. (Zagreb)

- Franković bilježi 2 izdanja: 1. iz 1804 i 2. iz 1807. (2003, 140)
- Frkin i Holzleitner bilježe 6 izdanja: 2. iz 1807 i (slavonsko) iz 1807, 3. iz 1817., 4. iz 1824. (slavonsko, Raffajevo), 4. iz 1835. i 7. iz 1848. (Frkin i Holzleitner, 2008.)

Vrijedno je spomenuti podatak kojega sam primila iz Dijecezanskog arhiva. Na moju molbu o broju izdanja Vrhovčevih molitvenika/pjesmarica, mailom mi je dostavljen slijedeći tekst: "U Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke Nadbiskupije nalaze se dva primjerka iz 1807., naklade Novosel, te primjerak iz 1848. (sedmo izdanje) naklade Suppan." Moguće je postaviti pitanje: kako da sljednik Zagrebačke biskupije koja je bila izdavač Vrhovčevih pjesmarica, danas posjeduje samo 3 primjerka od 11 tiskanih izdanja.

U mom istraživanju Vrhovčevih popijevaka koristila sam izvornu građu iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice koja posjeduje slijedeća izdanja:

- 1804. god., hrvatski, Zagreb, RII D-16-54 (a, b)
- 1807. god., hrvatski, Zagreb, RII D-16- 33 (a,b)
- 1807. god., slavonski, Zagreb, RII E-16-23
- 1824. god., slavonski, Osijek, RII E-16-9
- 1825. god., hrvatski, Zagreb, RII D -16-49
- 1835. god., hrvatski, Zagreb, RII D-16-99

Iz NSK koristila sam i originalna izdanja molitvenika koji su objavljeni prije Vrhovčevih, a s njima su vezani sadržajem. To su:

- Mulih, Juraj. *Bogoljubne pjesme*, Trnava, 1736, R II E-16-29
- Mulih, Juraj, *Nebeska hrana*, Zagreb, 1748.
- *Popevke pod sv. Massum* Zagreb, 1785, R II D-8-62⁴¹
- *Vnogoverztna Pobosnosti kerschanzke zvershavanja...zkupszlosena* po J.E.M....vu Zagrebu pri Novoselzkoj Szlovotiski, 1802. (J.E.M. kratica od Josip Ernest Matijević), R II D-16-46⁴²

U svim ovim molitvenicima/pjesmaricama nalaze se "dvije vrste tekstova: jedna u prozi, molitveno poučna i druga u stihu (...) namjenjena zajedničkom pjevanju", (Demović, 2001, 139) koja je temeljna građa u ovom radu. Većina nabrojanih pjesmarica sadržavaju samo tekstove pjevanih pjesama, dok notne zapise napjeva sadrže zagrebačka izdanja Vrhovčevih molitvenika/pjesmarica.

4.2. Tekstovi

Kako piše Hrvojka Mihanović Salopek "himnodija pripada liturgijskim književnim vrstama", u literaturi se posvetila veća pažnja tekstovima, nego napjevima. Kada se obrađuju tekstovi Vrhovčevih pjesmarica, potrebno je razlikovati dvije vrste podataka: jedni se odnose na redosljed i raspored tekstova unutar pjesmarica, a drugi na njihov sadržaj i poetsku strukturu.

Na temelju podataka iz literature donosim pregled testova iz Vrhovčevih pjesmarica i pridružene građe:

Kniewald (1944., 403, 404) donosi tri popisa tekstova iz ovih izvora:

- *Popevke pod sv. Mašum* iz 1785.,
- Vrhovčev molitvenik/pjesmarica *Molitve koje duhovni pastiri* iz 1804., prvo zdanje i
- slavonsko izdanje iste pjesmarice iz 1807. godine.

Na taj način Kniewald je zorno pokazao istovjetnost pojedinih pjesama u dva, odnosno tri molitvenika.

41 Demović bilježi da se u NSK čuvaju i izdanja iz 1787 (R II-8-65) i 1789. (R II-8-28), dva izdanja se čuvaju u HAZU, i da to "djelo predstavlja tiskarsku rijetkost." (Demović, 2001, 132)

42 U NSK nalaze se i slijedeće pjesmarice:
- Kanižlić Antun, *Bogoljubnost molitvena*, Trnava, 1766, R II E-8- 171;
- Pavić Emerik, *Putovanje duhovno*, Budim, 1769., R II E-8-205;
- Knezović Antun Josip, *Kruna obdržavajuća*, Pešta, 1759., R II E-8-65a i b;
- Sertić Đuro, *Jezgra nauka kerstjanskoga*, Osijek 1791, R II E- 8-175

Hrvojka Mihanović Salopek (2000., 24, 82) donosi popise tekstova iz:

- Juraj Mulih, *Nebeska hrana*, Zagreb, 1748.
- M.Vrhovac, *Molitve koje duhovni pastiri..* iz 1804., prvo izdanje

Kako se u literaturi često navodi pjesmarica *Vnogoverztna Pobosnosti kerschanzke svershavanja...*Josipa Ernesta Matijevića, iz 1802., u ovaj pregled tekstova donosim podatke prema primjerku iz NSK, kojega sam osobno analizirala.

Kazalo tekstova prema:

1748, Juraj Mulih, *Nebeska hrana*

1785. *Popevke pod sv. Mašum*

1802. *Vnogoverztna Pobosnosti kerschanzke*, J.E. Matijević

1804. *Molitve koje duhovni pastiri..* M. Vrhovac

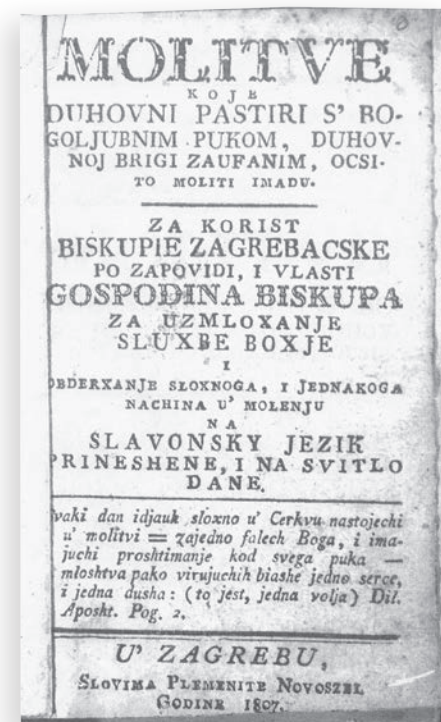
Tekstovi prve *Singmesse*, pod nazivom *Padamo pred tobom vsi*

- Na početku: Padamo pred tobom vsi,
- Na dika: Bog, Otec tebi hvala, dika i pošteje
- Na Evangelium: Sveti Evangelium reč Sina Boga
- Na Veruvanje: Verujem u Boga Otca
- Na Alduvanje: O Otec, Bog nebeski
- Na Svet; Ka Bogu serdce dignemo
- Na podiganje: Nut! Na kolena padam
- Na Agnec Božji: Radujmo se vsi verni
- Na blagoslov mašnika: Kati po tvem navuku

Tekstovi prve *Singmesse* nalaze se u sve 4 pjesmarice, iz 1748., 1785., 1802., i Vrhovčevoj iz 1804. godine. To kazuje da je Vrhovac ozakonio liturgijski obred, koji je bio u opticaju još od polovice 18. stoljeća, tj. više od 50 godina prije *Molitava*. Iste tekstove koji spadaju u drugu *Singmesse*, koja se javlja pod naslovom *Pred tvojum zmožnostjum leži vu prahu*, *kerščanstvo* nalazimo i u pjesmaricama iz 18. stoljeća. Time postaju neutemeljeni svi napadi na Vrhovca kao rušitelja hrvatske nabožne tradicije.

Naslovi pjesama koji se često povezuju sa Vrhovčevom reformom i pjesmaricama su početne pjesme iz dviju *Singmesse* koje se nalaze u svim navedenim pjesmaricama: *Padamo pred tobom vsi* i *Pred tvojum zmožnostjum*. Obje su prepjevi njemačkih popijevala. *Wir werfen uns darnieder*, iz 1774. godine i *Hier lieg von deiner Majestat*, iz 1781, godine.

U naknadnim izdanjima, temeljni sadržaj popijevaka (11 popijevaka u 1. izdanju 1804.) se popunjavao. Od drugog izdanja iz 1807. godine, koje je obogaćeno novim popijevkama (ukupno 24 popijevke), sadržaj je ostao isti u onim izdanjima do kojih je bilo moguće doći. To su izdanja iz 1807., 1825. i 1835. godine u kojima su osim liturgijskih popijevaka tiskane i popijevke za druge oblike bogoslužja: za večernjicu, Tjelovo, Božić, marijnske, među kojima su i danas poznate tradicijske popijevke: *Narodil se Kral nebeski*, *Vsi jeziki za-pevajte*, *Hvali Sion Stvoritelja*, *Vsi u glas jezici*, *O Marija Majka mila* i dr. Sva kajkavska izdanja sadrže i notne zapise pjesama.

Prilog 6:
Naslovnica
slavonskog
izdanja:
Molitve... iz
1807. (Zagreb)

*Pjesme u
molitvenicima
zagrebačkog
biskupa
Maksimilijana
Vrhovca –
Vrhovac i
glazba*

– 241 –

Slijedi tablični pregled pjesama u 1. (1804.) i 2. (1807.) izdanju Vrhovčevih molitvenika/pjesmarica: *Molitve koje duhovni pastiri (...)* *moliti imaju*:

Padamo pred tobom szvi	1804., 1807.,
Pred tobum zmosnoztjum	1804., 1807.,
Hvalin budi Bog Ime tve odicheno	– 1807.,
Iz Bozih ust teche	– 1807.,
Bose pred tobum	– 1807.,
Primi o Gozpone dar iz ruk.	– 1807.,

Popevajte Szvet, Szvet, Szvet..	–	1807.,
Pogledaj Otecz! Iz tvog tronusha	–	1807.,
Gledajte Isucha v mukah	–	1807.,
Ah Bose, neszem vreden	–	1807.,
But z machum szmo gotovi	–	1807.,
Vu ime tve szveto Trojstvo	1804.,	1807.,
Hodi Duh szveti pamet raszveti	1804.,	1807.,
Narodil sze je Kraly nebezki	1804.,	1807.,
Klanyamo ti sze si vi kruh	1804.,	1807.,
Jesuch ne ostavi nasz	1804.,	1807.,
Maria Mati milosti y Mati	1804.,	1807.,
Vszi jeziki zapevajte	1804.,	1807.,
Zduhovnum radostjum	1804.,	1807.,
Hvali Sion Ztvoritela...	1804.,	1807.,
Pozdravlyeno budi Telo Jesucha	–	1807.,
Kralyicza nebeska, obramba...	–	1807.,
Vsi vu glasz jeziki	–	1807.,
O Maria Majka mila	–	1807.,

S ciljem da cijeli kontinentalni dio Hrvatske, koji je potpadao pod Austro-Ugarsku monarhiju pjeva iste pjesme, Vrhovec je dao tiskati, pod istim nazivom, molitvednike za Slavoniju, tj na štokavsko-ikavskom govoru. Prvo izdanje tih pjesmarica objavljeno je već 1907. iste godine kada i drugo izdanje na kajkavskom. Sadržaji su potpuno isti, s istim notnim zapisima, samo se razlikuju u jeziku. (Prilog br.1. str. 255)

Štokavska izdanja *Molitava* su se nastavila godine 1817. i 1824. Tada je biskup Bosanske i Đakovačko-srijemke biskupije Emerik Raffay tiskao molitvenike u Osijeku s istim ciljem objedinjavanja liturgijskog obreda na temeljima njemačkih *Singmesse*. Ovi molitvenici nemaju notnih zapisa, i sadržaj im se znatno razlikuje od kajkavskih izdanja. Ističem da su upravo slavonska izdanja bila povod početku mog istraživanja Vrhovčeve uloge u povijesti glazbe.

***

Naslovi pjesama koji se često povezuju sa Vrhovčevom reformom i pjesmaricama su početne pjesme iz dviju *Singmesse* koje se nalaze u svim navedenim pjesmaricama: *Padamo pred tobum vszi* i *Pred tvojum zmosnoztjum*. Obje su prepjevi njemačkih popijevala. *Wir werfen uns darnieder*, iz 1774. godine i *Hier lieg von deiner Majestat*, iz 1781. godine.

Prema Demoviću, autor prve pjesme je Mihael Haydn, brat Jo-

sepha Haydna, a druge sam Joseph Haydn. (Demović, 2001, 141) O ostalim pjesmama, u meni dostupnoj literaturi nema podataka, osim što se samo spominju prijevodi i drugih stranih i latinskih popijevaka.

Svi koji su pisali o pjesmama u Vrhovčevim Molitvama, uz čijenicu da su pjesme prvedene s njemačkih originala, negativno su ocjenjivali kvalitet prijevoda, tj. poetske karakteristike tih popijevaka. Kniewald ogorčeno piše: "I danas je još u našim molitvenicima i pjesmaricama – često na prvom mjestu – tiskaju popivke iz Vrhovčeve zbirke, prekrojene na današnji hrvatski jezik. S glazbenih bi i jezičnih razloga trebalo gotovo sve ove popievke odstraniti iz naših molitvenika, bez obzira da li se pjevaju ili ne." (Kniewald, 1944, 408)

Hrvojka Mihanović Salopek u svojoj disertaciji *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća* je dio svojih istraživanja posvetila poetskim sadržajima popijevaka, koje je biskup Vrhovac uveo u liturgiju zagrebačke biskupije. Ne ulazeći u analizu ovog teksta i komparaciju s izvornom građom, donosim citate koji će predstaviti stručno mišljenje autorice: "Rezultat je te Vrhovčeve reforme"- piše Hrvojka Mihanović – "bilo rušenje pjesničkog kriterija u korist namjenskom funkcionalizmu pjesme. Prijevodni obrasci nekritički uvezenih tuđinskih tekstova, iz vremena dekadense same austrijske i njemačke pjesme logično su uzrokovali degradaciju hrvatske crkvene pjesme." (Mihanović, 2000, 26) "Ako sa pjesničkog stajališta analiziramo oblik *Singmesse* iz Vrhovčeve pjesmarice uočavamo brojne mane (...) prepjeva oblika *Singmesse*. Pri prijevodu se slabo pazilo na ikakvu pjesničku izražajnost. Važno je bilo prenijeti osnovni smisao njemačkog strogo funkcionalnog liturgijskog obrasca. Brojne nategnute rime odaju nespretnost i površnost prepjeva. U pjesmama pronalazimo loše sintaktičke kontstrukcije koji ne odgovaraju duhu hrvatskog jezika." Nakon primjera "loše hrvatske sintakse", autorica nastavlja s kritikom: "Pritom su potpuno pogrešno preuzeti pjesnički loši njemački prepjevi liturgijskih pjesama, umjesto da su se neposredno iz latinskog stvorile autentične hrvatske pjesme koje bi odgovarale i tumačile bit sastavnih dijelova mise.

Vrhovčeva pjesmarica rezultirala je rušenjem pjesničkog kriterija usljed usvajanja nejasnih prijevoda nevrijednih tuđinskih tekstova, pa je ta reforma uzrokovala umjetničku dekadensu hrvatske crkvene pjesme. (...) Područje hrvatske crkvene himnodije 19. stoljeća postat će sve više otvoreno razvoju pjesničkog 'kiča'". (isto, 84)

U poplavi ovih negativnih primjedbi, u tekstu Hrvojke Mihanović, samo zaključak da je nakon 2. izdanja "Vrhovac odobrio više tradicionalnih i vrijednih himnodijskih pjesmama" ima pozitivni prizvuk. Vrijedno je primijetiti, da u toj knjizi ne postoji niti jedan cjeloviti

Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

– 243 –

tekst pjesme/popijevke iz Vrhovčevih molitvenika koji bi mogao ilustrirati takve negativne postavke.

Uz kulturnu i društvenu djelatnost biskupa Vrhovca spominje se i njegova borba u Hrvatskom saboru za prava hrvatskog jezika. "Još prije Gaja nastojao je pojednostaviti pravopis i uvesti jedno narječje kao književni jezik..." (Andreis, 1989, 179). Više podataka o jeziku kod Vrhovca objavio je Dragutin Pavličević u uvodniku Vrhovčeva *Diariuma*. Rođen u Karlovcu, Vrhovac je poznao štokavsko narječje. "1796. izdaje Vrhovac crkvenu knjigu *Rituali Romano* (...) u nju unosi ne samo kajkavske nego i štokavske tekstove i tako prvi odstupa od uobičajene tradicije zagrebačkih biskupa koji su upotrebljavali samo kajkavsko narječje." (Pavličević, 1987, LXX) Kopitar se je još 1810. tužio da se među zagrebačkim teolozima općenito proširila 'predrasuda', prema kojoj bi 'dubrovačko-ikavski govor' bio onaj pravi ilirski jezik. Tako je još u pretporodno vrijeme Vrhovca obilježilo "nastojanje oko uvođenja zajedničke ortografije i pravopisa; uporabe štokavskog narječja kao službenog jezika." (Pavličević, 1987, LXX, LXXVIII)

Začudjuće je stoga, što su se Vrhovčavi molitvenici/pjesmarice i nakon njegove smrti (1827.) i Gajeve *Osnove hrvatsko-slavenskog pravopisanja* (1830.) tiskale na kajkavskom narječju. Od 1821. već su se tiskale pjesmarice na štokavskom narječju i ikavskom govoru, ne u Zagrebu, već u Budimu.

Ukazivanje na različite teme koje se isčitavaju u Vrhovčevom radu i njegovim djelima prilog su potrebi objavljivanja pretiska njegovih molitvenika, suvremenim pravopisom i notacijom, kako bi ta građa bila dostupna svima, pa, moguće i drugačijim pristupima i ključima.

4.3. Napjevi

Iako su popijevke sinkretika cjelina teksta i napjeva, njihove glazbene osobine (zbog specifičnog načina bilježenja) najčešće ostaju nedokumentirane i neistražene.

U dostupnoj literaturi nisam našla niti jedan cjeloviti osvrt na napjeve u Vrhovčevim molitvenicima, iako sva kajkavska izdanja sadrže notne zapise. Kada se spominju napjevi, bilježe se samo grafičke karakteristike notnih zapisa. Tako Kniewald uz osvrt na izdanje iz 1807. bilježi slijedeće: "Kod svih su pjesama zabilježeni i napjevi na 4 crte." (1944, 406).

U svojoj knjizi *Hrvatske pučke crkvene tiskane pjesmarice s napjevom*, Miho Demović piše za napjeve liturgijskih popijevaka u Vrhovčevim molitvenicima: "S obzirom na napjev te se popijevke dijele

u dva sloja. U prvima je predviđen novi napjev za svaki nepromijenjivi dio mise, npr. za *slavu, vjerujem, svet*, itd, a drugima su se sve kitice pjevale na napjev prve kitice." (Demović, 2001, 139)⁴³ U poglavlju *Vrhovčevi molitvenici – pjesmarice iz 1804. do 1859.* nalazi se slijedeće objašnjenje: "Napjev je zabilježen u sustavu crtovlja od četiri crte notnim grafenom romboida bez stabla kojim se označava ritmička dužina trajanja notnih vrijednosti u suvremenom pismu. Takav način zapisivanja napjeva u XIX. stoljeću predstavlja anakronizam, jer se tada u Europi objavljuju muzikalije u kojima se glazba bilježi notnim pismom kojim se i mi još i danas služimo." (isto) U dijelu članka pod nazivom *Napjev*, Demović objašnjava podrijetlo dviju naslovnih popijevaka iz *Singmesse* u izvornom, njemačkom jeziku: *Wir werfen uns darnieder*, iz 1774. godine i *Hier lieg von deiner Majestat*, iz 1781. godine, za koje je utvrđeno da su autorka djela braće Josipa i Mihaela Haydna. O ostalim pjesmama nema podataka. Kao notna ilustracija uvrštena je kopija prve popijevke prve pjesmarice iz 1804.: *Padamo pred tobom vszi*.

Ista ilustracija objavljena je i u radu D. Franković *Glazba u klasičističkom konceptu umjetnosti biskupa Maksimilijana Vrhovca*. (Franković, 2003, 140)

U okviru svojih negativnih ocjena prevedenih njemačkih tekstova u Vrhovčevim liturgijskih popijevkama, Hrvojka Mihanović ocjenjuje i glazbene sadržaje: "S glazbene strane također dolazi do prodora pojedinih neprimjerenih svjetovnih opernih ili sladunjavih romantičnih elemenata, koji se javljaju kako u europskoj glazbi, tako i u pojedinim pomodno preuzimanim napjevima hrvatskih crkvenih pjesama." (Mihanović, 2000, 292) U njejoj knjizi nema notnih ilustracija iz Vrhovčevih pjesmarica.

U svim kajkavskim izdanjima Vrhovčevih molitvenika/pjesmarica nalaze se notni zapisi. Note su rombskog oblika, zapisane na četiri vodoravne crte uz C-ključ. Isti način bilježenja nalazi se u četiri izdanja koja su mi bila dostupna, iz godina: 1804., 1807., 1825. i 1835. Iako nisam mogla provjeriti, (ali može se pretpostaviti) da su kasnija izdanja (iz 1859. i 1864.) napisana istim načinom. Već je 1850. objavljen Jaićev kantual *Napivi bogoljubnih crkvenih pisamah* novim načinom pisanja, na što upozirava Demović.⁴⁴

Budući da je poznato podrijetlo tekstova popijevaka s prevedenim tekstovima iz njemačkih misa s pjevanjem, tzv. *Singmesse*, pitanje je izvora notnih zapisa. Pretpostavka je da tada u Zagrebu nije bilo glazbenika koji bi prema živoj izvedbi notirao napjeve. Vjerojatno su

43 Otuda i različit broj notnih zapisa u različitim izdanjima.

44 Metričkim notnim znakovima, na pet crta uz violinski i bas-ključ.

i notne zapise urednici Vrhovčevih molitvenika preuzeli iz njemačke glazbene literature, kada postoje podaci da su te pjesme bile objavljene već u drugoj polovici 18. stoljeća. To bi se još moglo provjeriti, jer u korištenoj glazbenoj literaturi o podrijetlu napjeva nema nikakvih podataka.

4.4. Popijevke od Vrhovca do danas

U ovom stupnju istraživanja, u nedostatku svih notnih zapisa transkribiranih u suvremeno notno pismo, nisam u mogućnosti izvršiti jednu vjerodostojnu analizu i donijeti određeni zaključak o osobinama napjeva u Vrhovčevoj pjesmarici, zato ću komparativnim putem pokušati ukazati na "život" tih popijevaka od Vrhovca do danas.

Već je upozoreno da se u analiziranoj literaturi potvrđuje usvajanje popijevaka iz Vrhovčevih pjesmarica kod puka, i daleko nakon što su se pjesmarice prestale objavljivati. Na primjer: "Velik se dio novih popijevka (...) održao sve do danas u novoj štokavskoj redakciji." (Kniewald, 1944, 408).⁴⁵ Ili "Haydnova pričesna pjesma...(u Vrhovčevoj zbirci prevedena kao *Ah, Bože nisam vreden*) postala je tako omiljena, da se sačuvala do danas, te se u štokavskoj varijanti pjeva po zagrebačkim crkvama." (Mihanović, 2000, 81) Nigdje uz takve primjedbe nisam našla naslove pjesama koje su autori prepoznali polovicom 20. i početkom 21. stoljeća. Slijedeći ove tvrdnje i uzdajući se u svoje poznavanje crkvene pučke literature, pošla sam tragati za popijevkama iz Vrhovčevih molitvenika unutar svoje osobne zbirke crkvenih pjesmarica.

Prije nego predstavim rezultat mojih komparativnih istraživanja, želim upozoriti na problematiku koja se pojavljuje u takvom radu. Kao dogodogodišnji terenski istraživač i sakupljač svjetovne i crkvene pučke glazbe svjedok sam varijabilnosti građe koja se prenosi usmenim putem, što je poznato svima koji se bave melografijom. Takva slobodna izvedba podliježe i vremenom periodu u kojem traje i području na kome traje. Notne pjesmarice svjetovne glazbe nastaju od terenskih snimaka ili zapisa i predstavljaju "glazbenu sliku terena". Crkvene pjesmarice rijetko kada donose terensku građu,⁴⁶ one nastaju

⁴⁵ Za potrebe ovoga rada transkribirala sam u suvremeno notno pismo tri popijevke iz drugog slavonskog izdanja Vrhovčeva molitvenika: *Svi jezici zapivajte*, *Svi u glas jezici* i *O Marijo, majko mila*. Pjesme je izvela solistica Zrinka Posavec, snimljene su na CD i reproducirane na Znanstvenom skupu Hrvatskog muzikološkog društva 12. 5. 2017. i u emisiji Iz narodne baštine Slavonije, Baranje i Srijema 1. programa HR, 24. 5. 2017.

⁴⁶ Terenski notni zapisi crkvene glazbe nalaze se u ostavštini Franje Kuhača i još nisu objavljeni; Vinko Žganec objavio je 1925. crkvene pučke popijevke iz Madumurja; rukopisna zbirka svjetovnih i crkvenih popijevaka koje je sakupio 50-ih

prema ukusu, zadaćama i odobrenju crkvenih vlasti, a narod je taj koji tu tiskanu građu usvaja (uči), izvodi, a ako odgovara njegovu glazbenom ukusu, prenosi usmenim putem. Iako se crkvene pjesmarice objavljuju po prijedlogu i izboru crkvenih vlasti, upravo terenska istraživanja pokazuju da i nema velikih razlika u spontanom izvodenju pučkih pjevača. Time se može dokazati da crkvene vlasti pogadaju ukus vjernika, ali i učenjem, vježbom i ponavljanjem tiskanja priručnika kroz generacije odgajaju njihov ukus.

Kako napjevi u Vrhovčevim pjesmaricama nisu transkribirani, komparativnu analizu vršila sam samo na temelju naslova popijevaka, tj. tekstova iz Vrhovčave i drugih tiskanih pjesmarica. Takav pregled Vrhovčevih pjesmarica unatrag 200 godine može biti samo informatian, jer je dosadašnja analiza građe pokazala da promjenom samo jedne riječi ili sloga u naslovu dolazi do promjene redosljeda teksta. Zato je potrebno mnogo šire istraživanje koje bi obuhvatilo analizu cijelog teksta, sadržaja, poetske strukture, a napose notnih zapisa napjeva koji su često manje podložni promjenama od tekstova. U ovo istraživanje, zbog starog pravopisa nije uključeno kajkavsko, nego slavonsko izdanje iz 1807. godine zbog štokavštine koja se koristi i u svim kasnije objavljenim pjesmaricama. "Nakon hrvatskog narodnog preporoda, polovinom XIX. stoljeća štokavski govor prihvaćen je kao službeni kjiževni jezik i u crkvi, pa od toga vremena ne samo da su pjesnici stvarali nove popijevke gotovo isključivo na štokavskom narječju, već su prepjevali mnoge čakavske i kajkavske popijevke na štokavski." (Demović, 2001, 421)

Da su tekstovi podudarni u oba izdanja Vrhovčevih pjesmarica iz 1807. godine kazuje tablični pregled u prilogu br. 7

Popis Vrhovčeve i dopunskih notnih pjesmarica:

- 1807. Molitve koje duhovni pastiri...M.Vrhovac, Zagreb,
- 1850. Napivi bogoljubnih... M. Jaić, Budim,
- 1931. Magnifikat, Zagreb
- 1983. Pjevajte Gospodinu...Zagreb
- 2010. Velika katolička pjesmarica, Split

Slijedi kazalo popijevaka iz Vrhovčevog molitvenika/pjesmarice iz 1807 godine u odabranim pjesmaricama objavljenim tijekom proteklih 200 godina:

godina 20. stoljeća župnik iz Čadavice Ivan Sučić čuva se u IEF-u u Zagrebu. Miroslav Vuk objavio je godine 1995. i 1996., u vlastitoj nakladi božićne i romarske popijeke iz Medumurja, a ja sam 2014. godine izdala zbirku baranjske pučke crkvene glazbe u knjizi *Kada vrime slavno dođe*.

Molitve koje duhovni pastiri...1807.

24 zapisa popijevaka

1. str. 7	Na lica mi padamo	1807.	1850	1931.
2. str. 21	Sad prid tvojim velicsantvom	1807.	1850.	
3. str. 24	Slava Bogu vichnjemu	1807.		1983.
4. str. 26	Iz Božjih ust' ishodi	1807.		
5. str. 28	Svemoguchi Otcse i Boxe	1807.		
6. str. 31	Primi Boxe dar ovi	1807.		1983. 2010.
7. str. 34	Pivajmo svi: svet, svet, svet	1807.	1850.	
8. str. 37	Pogledaj Otcse s'tvog Pristolja	1807.		1983.
9. str. 40	Grozne suze ronite	1807.		
10. str. 43	Boxe! nisam dostojan	1807.		
11. str. 46	Evo jurve sverhsi se	1807.		
12. str. 48	U Boga Otca i Sina	1807.		
13. str. 51	Dojdi k'nami Duhche sveti	1807.	1931.	2010.
14. str. 53	Narodio se Kralj Nebeski	1807.	1850. 1931.	1983. 2010.
15. str. 57	Klanjam ti se xivi Kruh	1807.	1931.	1983.
16. str. 59	Isus ne ostavi nas	1807.		
17. str. 61	Mario, Mati milosti	1807.		
18. str. 246	Svi jezici zapivajte	1807.	1850.	
19. str. 249	Svi svetih Angjelah	1807.		
20. str. 253	Hodi Sion s'Angjelskim	1807.	1850. 1931.	
21. str. 259	Pozdravljeno budi Tilo Isusa	1807.		
22. str. 260	O prisveto tilo Isusa	1807.		
23. str. 261	Kralico Nebeska, obrambo...	1807.	1931.	1983.
24. str. 264	Svi u Glas Jezici, sad se sloxite	1807.	1850. 1931.	1983.
25. str. 267	O Mario Majko mila	1807.	1850. 1931.	1983. 2010.

Od 25 popijevaka u Vrhovčevoj pjesmarici iz 1807. (i iz 1825. i 1835.) 14 ih je našlo svoje mjesto i u pjesmaricama 19., 20. i 21. stoljeća, što pokazuje njihovu prihvatljivost liturgijskim obredima i u pučkoj pobožnosti. Jer, kako piše Miho Demović: "ako se izvodačima neka skladba, nakon što su je naučili, ne sviđa, onda nije vrsno skladana." (Demović, 2001, 69)

Gornje kazalo, koje zbog malog broja pjesmarica, nedostatka transkribiranih napjeva i nedovoljne preciznosti u analizama, može poslužiti samo kao informacija i podstrek objavljivanju popijevaka u suvremenom pravopisu i suvremenoj notaciji, što bi potaklo i daljnja znanstvena i stručna istraživanja. Jer "pučke pjesmarice sadrže veliki broj raznih crkvenih napjeva, ne samo onih koje i danas pjeva široki sloj vjernika, nego i znantan broj već zaboravljenih koje bi trebalo

opet "oživjeti". (isto, 428)⁴⁷

Usporedna tablica hrvatskog i slavonskog izdanja Molitava iz 1807. godine

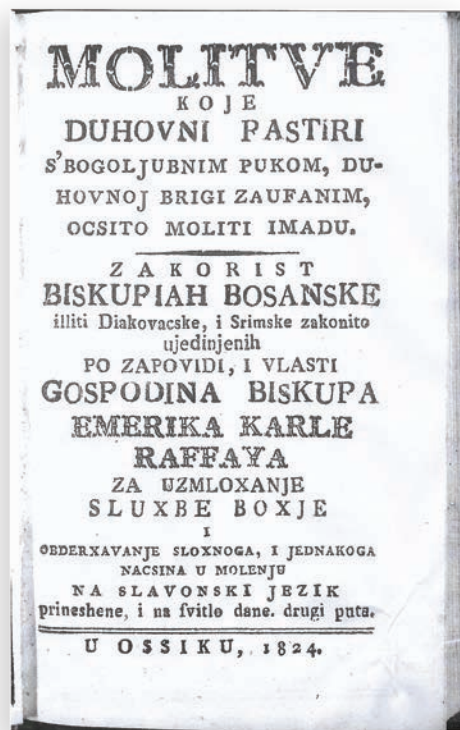
Molitve koje duhovni pastiri... 1807. (hrvatski)	Molitve koje duhovni pastiri...1807. (slavonski)
Note	Note
Str.9 Padamo pred tobum szvi	str.7 Na lica mi padamo
Str. 23 Pred tobum zmonozxtjum	str. 21 Sad prid tvojim nehscantum
Str. 26 Hvalin budi Bog Ime tve	str. 24 Slava Bogu višnjemu
Str. 28 Iz Bozih ust teche	str. 26 Iz Bozjih ust' izhodi
Str. 30 Bose pred tobum	str. 28 Svemoguchi Otze i Boze
Str. 30 Primi o Gozpone dar iz ruk..	str. 31 Primi Bože dar ovi
Str. 35 Popevajte Szvet, Szvet, Szvet..	str. 34 Pivajmo svi: svet, svet, svet
Str. 37 Pogledaj Otecz! Iz tvog tronusha	str. 37 Pogledaj Otse s'tvog Pristolja
Str. 40 Gledajte Isucha v mukah	str. 40 Grozne suze ronite
Str. 42 Ah Bose, neszem vreden	str. 43 Boxe! Nisam dostojan
Str. 44 But z machum szmo gotovi	str. 46 Evo jurve sverhsi se
Str. 47 Vu ime tve szveto Trojstvo	str. 48 U Boga Otca i Sina
Str. 50 Hodi Duh szveti pamet raszveti	str. 51 Dojdi k'nami Duhche sveti
Str. 52 Narodil sze je Kraly nebeski	str. 53 Narodio se Kralj Nebeski
Str. 55 Klanyamo ti sze si vi kruh	str. 57 Klanjam ti se xivi Kruh Angjelski
Str. 57 Jesuch ne ostavi nasz	str. 59 Isus ne ostavi nas
Str. 58 Maria Mati milosti y Mati	str. 61 Mario, Mati milosti
Str. 242 Vszi jezici zapevajte	str. 246 Svi jezici zapivajte
Str. 244 Zduhovnum radostjum	str. 249 Svi svetih Angjelah
Str. 248 Hvali Sion Ztvoritela...	str. 253 Hodi Sion s'Angjelskim
Str. 252 Pozdravljeno budi Telo Jesucha	str. 259 Pozdravljeno budi Tilo Isusa
Str. 254 Kralyicza nebeska, obramba...	str. 260 O prisveto tilo Isusa
Str. 256 Vsi vu glasz jeziki	str. 261 Kralico Nebeska, obrambo zamaljska
Str. 259 O Maria Majka mila	str. 264 Svi u Glas Jezici, sad se sloxite
	Str. 267 O Mario Majko mila

Prilog 7:
Uparedna tablica sadržaja hrvatskog i slavonskog izdanja *Molitava* iz 1807. (Zagreb)

Pjesme u molitvenicama zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

– 249 –

47 U korištenoj literaturi Vrhovčevi su notni zapisi predstavljeni kopijom naslovnice i prve popijevke 1. izdanja *Molitava* iz 1804. godine (Demović, 2000, 137; Franković, 2003, 140). Za ovaj rad ja sam iz NSK pribavila kopije svih notnih zapisa izdanja iz 1807., s ciljem "oživljavanja" popijevaka. Za ilustraciju ovoga rada odabrala sam "i danas još omiljelu božićnu pjesmu *Narodil nam se kralj nebeski*, koju se ni Vrhovac nije usudio dokinuti." (Kniewald, 1944, 408) I u današnje vrijeme je vrlo omiljela.

Prilog 8:
Naslovnica
slavonskog
izdanja biskupa
E. Raffaya:
Molitve. iz
1824. (Osijek)

Zaključak – Zato Vrhovac!

Tek kada se detaljno istraži sva kulturna i društvena djelatnost biskupa Vrhovca pokazuje se sva paleta njegovih pionirskih poduhvata, čije plodova baštimo i danas. Tu je crkvena i svjetovna umjetnička zborna i koncertna glazba, tu su temelji melografije i usmene književnosti, tu je folklorizam i folklorni amaterizam, tu su i notne pjesmarice, jedine u sto godina između CO i Jaićevih *Napiva*.

Iako su se povjesničari glazbe trudili da pokažu i dokažu iz kojih je izvora Vrhovac crpio građu za pjesmarice, iako su nastojali osporiti njihovo nacionalno opredjeljenje, smatram da je korisno pokazati i dokazati kako su sve te uvezene popijevke zaživjele s našim vjernicima, kako su se prenosile i dočekale 21. stoljeće. Bez obzira na sve djelatnosti koje Vrhovca smještaju u povijest, i povijet glazbe, smatram da je Vrhovac učinio ponajviše upravo reformom, kojom je uveo Hrvatsku u europski kulturni krug i proglasom kojim je sačuvao našu, svjetovnu baštinu. Obje okružnice, (jedna u formi zakona, a druga u formi preporuke) ostavile su dubokog traga u kulturi našeg naroda.

Pitam se kakva bi, bez ovih Vrhovčevih reformi, pa i pjesama bila naša crkvena liturgijska, pa i pučka glazba danas. Da li bi stare hrvatske crkvene pjesme preživjele mnoge povijesne i društvene kataklizme kao što su preživjele Vrhovčeve. Dokaz da su pjesme iz Vrhovčevih Molitvenika i drugih srodnih pjesmarica osvojile vjernički puk i da je veliki dio još (doduše sve manje) dio crkvenog života, moguće

leži u njihovoj dopadljivosti, muzikalnosti, emocionalnom naboju, ili naprosto u nekom njihovom svezremenskom i sveljudskom duhu.

Literatura

- ANDREIS, Josip, 1962. *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 99, 102, 103, 108, 148
1989. *Povijest glazbe*, knjiga 4, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 164, 172, 174, 179, 221
- ANTOLJAK, Stjepan, 1971. Vrhovac Maksimilijan, *Enciklopedija Jugoslavije* 6, Zagreb, 542-543
- BARLE, Janko, 1911. Nešto o koru prvostolne crkve zagrebačke, SC 5, 11, 73-74
1912a. Još nešto o prvim koralistima stolne crkve zagrebačke, SC 6, 3-4, 31-33
1912b. Glazbenici prigodom proslave pedesetgodšnjice misništva biskupa Maksimilijana Vrhovca, SC 6, 5
1914. O prvim koralistima prvostolne crkve zagrebačke, SC 8, 4, 53-55
1937. Biskup M. Vrhovac i crkveno pučko pjevanje, SC 31, 5, 146-148
- BEZIĆ, Jerko, 1978. Zapisi folklorne glazbe u "Sv. Ceciliji". SC 2-3, 95-97
1993. Hrvatske crkvene i nabožne pučke pjesme do 1990. i otada, *Arti musices*, 24/2, Zagreb, 159-183.
1999. Crkveno pučko pjevanje. Pjevačice iz Slobodnice i Podvinja pokraj Slavonskog Broda. 33. međunarodna smotra folklor, Zagreb, 22.-25. srpnja 1999., ur. Z. Vitroz i T. Zebec, Koncertna redakcija Zagreb, Zagreb, 58.
- BEZIĆ, Jerko i Nada, 1994. Katalog izložbe crkvene pučke popijevke Zagrebačke nadbiskupije, SC, 64, 4, 87-91
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja, 1971. O folklorizmu, ZNŽO 45, izd. JAZU, Zagreb, 165-186
1978. *Usmena književnost*. Povijest hrvatske književnosti, knj. 1, Zagreb
- BILIĆ, Franjo, 1980. Paraliturgijska glazba sjevernohrvatskog baroka – spona između pučkog i umjetničkog izraza, *Glazbena baština naroda i narodnost Jugoslavije od 16. do 19. stoljeća*, knj. 1, ur. S. Lipovčan, Muzički informativni centar i Varaždinske barokne večeri, Zagreb – Varaždin, 15-22
- DEMOVIĆ, Miho, 1969. *Da li je Augustin Kažotić prvi poznati hrvatski glazbenik*, dip. rad, rukopis, KBF Zagreb, bez sign.
1997. *Napivi Marijana Jaića – prvi hrvatski orguljnik – (kantual)*, Kor Prvostolne crkve zagrebačke, Zagreb.
2001. *Hrvatske pučke crkvene tiskane pjesmarice s napjevom*, vlastita naklada, Zagreb
2003. Pasijske popijevke u hrvatskim pučkim pjesmaricama s napjevom tiskanim prije II. Vatikanskog sabora, *Muka kao nepresušno nadalnuće kulture*, ur. J. Čikeš, Udruga Pasijska baština, Zagreb, 239-316
2007. Rasprave i prilozi iz stare hrvatske glazbene prošlosti, Glas koncila, Zagreb,
- DESPOT, Miroslava, 1972. Maksimilijan Vrhovac-život i rad, *Naše teme* 7-8, Zagreb, 1972, 1136-1148
- DEŽELIĆ, Velimir, 1904. *Maksimilijan Vrhovec (1752-1827)*, Zagreb,
- DOBRONIĆ, L., 1995. Zagrebački biskupi i hrvatska kultura, *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994.*, zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb, 339-357.
- DUGAN, Franjo, 1943. Pučka crkvena popijevka, SC 37, 1, 1-10
- FRANKOVIĆ, Dubravka, 1977. Uloga ilirske štampe u muzičkom životu Hrvatske od 1835. do 1849. *Arti musices* 8, 1, 5-54
2003. Glazba u klasističkom konceptu umjetnosti biskupa Maksimilijana Vrhovca, *Svjetlo* (1884), 3, Matica hrvatska, Karlovac, 137-153
- FRKIN, Vatroslav i Holzleintner, Miljenko, 2008. *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, 1495.-*

Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

– 251 –

- 1850., ur. J. Bratulić i S. Damjanović, HAZU i Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
- GAJ, Ludevít, 1837. Poziv pokojnoga episkopa Maximiliana Verhovca Rakitovackoga na sve duhovne pastire svoje episkopie, g. 1813. izdat, *Danica ilirska* 3, 24, 93-97
- HADŽIHUSEJNOVIĆ Valašek, Miroslava, 1984. Folklor, folklorizam i folklorni amaterizam na tlu Slavonije i Baranje, *Zbornik radova IV znanstvenog sabora Slavonije i Baranje*, Zavod za znanstveni rad JAZU Osijek, Osijek, 265-282
1990. *Notni zapisi folklorne glazbe iz Slavonije od početka 19. stoljeća do Kuhačeve zbirke*, magistarska radnja, Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija (Knjižnica MA br. 13), Zagreb
2010. Rukopisne notne zbirke folklorne glazbe bačkih Šokaca i Bunjevaca, *Urbani Šokci 4, Zemlja, šuma, Šokci i Bunjevci*, Urbani Šokci, Sombor, 153-161
2013. Crkvene pučke pjesme Slavonije, Baranje i Srijema kao kulturno dobro, *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture*, ur. J. Čikeš, Udruga Pasijska baština, Zagreb, 430-460
- 2014a. Crkvene pjesmarice, čuvari identiteta Šokaca i Bunjevaca, *Urbani Šokci 8/9, Panonski kontekst šokačke i bunjevačke kulture i tradicije /Kako se može biti Europljanin i živjeti u Šokadiji*, Šokačka grana Osijek, Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata Subotica, 145-168
- 2014b. *Kada vrime slavno dođe*, Crkvene pučke popijevke baranjskih Šokaca, Đakovo-Zagreb
2016. Pučke nabožne pripovijedne pjesme iz Slavonije i Srijema, *Urbani Šokci 10, Kulturni znak Ćfelferije, Šokačko bunjevačko pamćenje vode*, Šokačka grana Osijek, Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata Subotica, Osijek, 161-184.
2016. Duhovne pisme u franjevačkim kantualima iz prve polovice 18. stoljeća u Slavoniji i Srijemu, *Zbornik za Sanju Majer-Bobetko*, u tisku
- IVANČEVIĆ, Bojana, 1971. Kajkavske crkvene pjesmarice XVII. stoljeća, *ZNŽO*, vol. 44, Zagreb, ?
- JURMAN-KARAMAN, Draginja, 1960. Zagreb u klasicističkom dekoru, *Iz starog i novog Zagreba*, 2/6, 183-196
- KATALINIĆ, Katica Branka, 1995. Građa za bibliografiju hrvatskih molitvenika tiskanih između I. i II. vatikanskog koncila u razdoblju od 1868. do 1965. *Služba Božja* 35, Zagreb
- KATALINIĆ, Vjera, 1989. Pregled izvora o glazbenoj kulturi baroknog razdoblja na tlu SR Hrvatske, *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, ur. E. Stipčević, Osorske glazbene večeri, Osor, 20-47
- KASOVIĆ-CVIJIĆ, Antonija, 1931. Drugo javno kazalište u Zagrebu. Kulturno nastojanje zagrebačkog biskupa M- Vrhovca, *Novosti*, 143, 15. 7.
- KNIEWALD, Dragutin, 1940. *Obred i obredne knjige zagrebačke stolne crkve 1094-1788*. Zagreb, (55)
1944. Himnodija zagrebačke stolne crkve, *Zbornik zagrebačke nadbiskupije 1094-1944*, Zagreb, str. 371-391
1944. Himnodija zagrebačke stolne crkve, *Kulturno poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka*, I, Zagreb, 339-408
- KUHAČ, Franjo Ksaver, *Južno-slovenske narodne popievke*, knj. 3, vlastita naklada, Zagreb
1885. *Glazbeno nastojanje Gajevih Ilira*, Zagreb
1887. *Vatroslav Lisinski i njegovo doba*, 2. izd. 1904. Zagreb
- 1993a. *Ilirski glazbenici*, Matica Hrvatska, Zagreb (pretisak 1994.)
- 1993b. Ples i plesovna glazba, *Prosvjeta*, list za zabavu, znanost i umjetnost, 1, 03.02., 59-63
- LAHNER, Juraj, 1930. Dvije naše pjesme iz kola: "Duša se s tijelom kara", *SC* 24, 2, 62-63

- LEŠČAN, Mato, 1981. Usporedba njemačkih i hrvatskih crkvenih popjevaka, *SC* 51, 1, 10-11; 2, 39-41; 3, 60-61; 4, 89-90
- MAROŠEVIĆ, Grozdana, 1984. Kuhačev etnomuzikološki rad u svjetlu zbirke Južno-slovenske narodne popievke, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834-1911)*, JAZU, Zagreb, 77-111.
- MIHALIĆ, Tatjana, diplomirala na Vrhovčevim pjesmaricama vidi MA knjižnica (radi u Muz. Zbirci NSK, 616-4089. mentor Stipčević
- MIHANOVIĆ- Salopek, Hrvojk, 1992. *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*, Književni krug, Split
2000. *Hrvatska crkvena himnologija 19. stoljeća*, Alfa, Zagreb
- MIJATOVIĆ, Anđelko, 1988. Maksimilijan Vrhovac, Dnevnik (Diarium), *Radovi zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 21, no 1, Kršćanska sadašnjost, Zagreb
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin, 1987. Maksimilijan Vrhovac- Život i djelo, u *Maksimilijan Vrhovac: Dnevnik - Darium*, sv. 1., Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, ČGP Delo, OOUR Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, LII-LXXIX.
- SABLJIĆ Tomić, Helena, Rem, Goran, 2007. Slavonski književni milenij, Činjenice i kontekst igre, *Osječki zbornik 28*, ur. M. Radić, Muzej Slavonije Osijek, 259-302
- SREMAC, Stjepan, 1984. Franjo Š. Kulač zapisivač narodnih plesova, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834-1911)*, JAZU, Zagreb, 201-216.
2010. *Povijest i praksa scenske primjene folklornog plesa u Hrvata*, ur. I. Lozica, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
- STIPČEVIĆ, Ennio, 1989. Glazbeni barok u Hrvatskoj, uvodna razmatranja, *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, ur. E. Stipčević, Osorske glazbene večeri, Osor, 7-19.
- 1997a. *Glazba iz arhiva*, Studije i zapisi o staroj hrvatskoj glazbi, Matica hrvatska, Zagreb.
- 1997b. *Hrvatska glazba*, Školska knjiga, Zagreb.
- SZABO Gjuro, 1928. Maksimilijan Vrhovac, *Vijenac*, VIII., 4
- ŠABAN, Ladislav, 1980. Glazbena kultura u Varaždinskoj okolini u 17. i 18. stoljeću, *Glazbena baština naroda i narodnost Jugoslavije od 16. do 19. stoljeća*, knj. 1, ur. S. Lipovčan, Muzički informativni centar i Varaždinske barokne večeri, Zagreb - Varaždin, 23-50
- ŠIROLA, Branimir, 1922. *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb
1943. Crkvena glazba u Hrvatskoj (Povijesni pregled), *Croatia Sacra (...)* Zagreb, br. 20-21, 296-339
- ŠENOJA, August, 1876. Antologija pjesništva hrvatskoga i srbskoga, MH Zagreb
- ŠPRALJA, Izak, 1998. *Cithara octochorda*, Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, Zagreb
- TOPIĆ, Slavko, 1988. Pučki oblici u crkvenom pjevanju, *Crkvena glazba. Priručnik za bogoslovna učilišta*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 37-66.
- VIDAKOVIĆ, Albe, 1945. Crkvena glazba u zagrebačkoj stolnoj crkvi u XIX. vijeku, *SC*, Posebni otisak, Zagreb
1963. O hrvatskoj crkvenoj pučkoj popijevci, *Zajednička žrtva*, Zbornik liturgijskog tečaja I, Makarska, 106-139
- VRHOVAC, Maksimilijan, 1987. *Dnevnik-Diarium*, sv.1. (I. 1801-1809, II 1810-1817, III 1818-1825), Kršćanska sadašnjost, Sveučilišna naklada Liber, ČGP Delo, OOUR Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, (Sačuvano 15 svezaka u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, prikaz knjige: Anđelko Mijatović u *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest vol. 21*, no 1, rujna 1988.)
- ZEČEVIĆ, Divna, 1987. *Hrvatske pučke pjesmarice 19. stoljeća (svjetovne i nabožne)*, Mala teorijska biblioteka, br. 31, Radničko sveučilište Božidar Maslarić Osijek,

Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca - Vrhovac i glazba

- 253 -

ŽIGMANOV, Tomislav, 2013. Križni putovi u nabožnoj književnosti podunavskih Hrvata, *Zbornik radova IX. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionske baštine, "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture"*, ur. J. Čikeš, Udruga Pasionska baština, Zagreb - Subotica, 228-246..

ŽGANEC, Vinko, 1911. O hrvatskoj pučkoj crkvenoj pjesmi, *SC* 5, 12, 88-92

ŽUPANOVIĆ, Lovro, 1980. *Stoljeća hrvatske glazbe*, Školska knjiga, Zagreb

Izvori:

1. Primarni izvori

(VRHOVAC, Maksimilijan) Molitve/ koje / duhovni paztiri / s pobosnem lyudztvom / zkerbi nyihovi duhovni / ZAUFANEM OBCHINZKO MOLITI IMAJU. / Za haszen / biskupie zagrebecke / po zapovedi y oblazti / gozpodina biskupa / za povekshavanye / Slusbe Bosje / y / OBDERSAVA NYE ZLOXNOGA Y JEDNAKOJA / NACHINA VU MOLENYU / NA / horvaczki jezic / obernyene y napervo / dane. Vu Zagrebu, pritzikano vu Novoszelszkoj Szlovotizki, 1804.

(Pod istim naslovom objavljeno je 11 izdanja. U ovom radu korišteni su: hrvatsko izdanje iz 1807., slavonsko iz 1807. hrvatsko iz 1825, i hrvatsko iz 1835. godine)

(RAFAJ, Emerik Karlo) Molitve/ koje / duhovni paztiri / s'bogoljubnim pukom, duhovnoj brigi zaufanim, ocsito moliti imadu. / za korist / BISKUPIAH BOSANSKE / ILLITI Diakovacske, i Srimske zakonito ujedinjenih / PO ZAPOVIDI, I VLASTI / GOSPODINA BISKUPA / EMARIKA KARLE RAFFAYA / ZA UZMLOXANJE / SLUXBE BOXJE / I / OBDERŽAVANJE SLOXNOGA, I JEDNAKOJA / NACSINA U MOLENYU / NA SLAVONSKI JEZIK / prineshene, i na fvitlo dane, drugi puta. / U OSSIKU, 1824.

MULIH, Juraj, *Nebeska hrana*, Zagreb, 1748. (ostala izdanja: 1778., 1779., 1853., 1883)

Popevke pod svz Massum, y pred prodechtvom za Biskupiu zagrebechu napervo dane vu Zagrebu, 1785 (ostala izdanja: 1787, 1789, 1796)

Vnogoverztna Pobosnosti kerschanzke svershavanja...zkupszlosena po J.E.M....vu Zagrebu pri Novoszelskoj Szlovotiski, 1802.

2. Dopunski izvori:

ARNOLD Đuro, *Pismenik*, Osijek 1819.

BAAN Slavonir, Skup raznih crkvenih misah, rkp. 1850., (Hrvatski državni arhiv)

GALOVIĆ, Mihael, Duhovna knjižica po imenu *Ključ nebeski*, Šopron, 1811

GOLČIĆ, Ivan. *Hrvatske božićne popijevke*, HKD, sv. Jeronima, Zagreb, 1995.

Hrvatska crkvena pjesmarica, izd. Glazbeno-pjevačko društvo Vijenac, Zagreb, 1917.

Hrvatska crkvena pjesmarica, izd. Glazbeno i pjevačko društvo 'Vijenac' u Nadbiskupskom sjemeništu, Zagreb, 1919.

Hrvatski crkveni kantual izd. Glazbeno i pjevačko društvo 'Vijenac' u Nadbiskupskom sjemeništu, Zagreb, 1934.

Hrvatski korali ili pučke hrvatske crkvene pjesme, izd. 'Vijenac', glazbeno društvo u Nadbiskupskom sjemeništu zagrebačkom, Zagreb, 1912.

JAIĆ, Marijan, *Vinac bogoljubnih pisamah*. Budim 1830.

Napivi bogoljubnih crkvenih pisamah, Budim, 1850.

KRISTIJANOVIĆ, Ignjat, *Čtenja i Evangelioni*, Zagreb, 1858

KUHAČ, Franjo Ksaver: *Južno-slovjenske narodne popievke*, vl. nakl., Zagreb, 1879-1882.

Magnifikat, crkvena pjesmarica, Zagreb, 1931.

MIHOLJEVIĆ, Milan; *Čestit Božić*, nakl. Kugli, Zagreb, 1935.

MATIJEVIĆ, Josip Ernest, *Vnogoverztna pobobožosti*, Zagreb, 1802

MULIH, Juraj, *Nebeska hrana*, Zagreb, 1748. (ostala izdanja: 1778., 1779., 1853., 1883) i *Bogoljubne pisme* (za Slavoniju), Trnava, 1736.

Nova crkvena pjesmarica, Zagreb, Frankfurt/M, 1973.

NOVAK, Vjenceslav, *Starohrvatske crkvene popijevke*, Zagreb, 1891.

Pjevajte Gospodu pjesmu novu, Hrvatska liturgijska pjesmarica, KBF i HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1983.

Pobožno dete ili molitve i duhovne pjesme, Zagreb, 1846. (2. izdanje 1847.)

SABOLOVIĆ, Antun, *Jezgra kerstjanske Bogoljubnosti za potrebe dakovačke, bosanske i srijemske biskupije*, Zagreb, 1840.

Slavimo Boga, Frankfurt am Main, 1982.

Velika katolička pjesmarica, Verbum, Split

Vinac angeoski, (Ignacie Bajay), Pešta, 1821.

VUK, Miroslav, *Hrvatske božićnice*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1995

Hrvatske romarske popijevke, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1996.

ŽGANEC, Vinko, *Hrvatske pučke popijevke iz Mađumurja*, II. sv. crkvene, Zagreb, 1925.

Prilozi:

Prilog 1: Kronološki pregled hrvatskih crkvenih pučkih pjesmarica – zbirki tekstova i popijevaka tiskanih od 17. do 21. stoljeća u Podunavlju. (Naslov- skraćeni, priređivač, lokalitet, prvo, ili postojeće izdanje)

Molitvene knjižice...Nikola Krajačević, Bratislava, 1628., 1640., 1649.

Pisni za najpoglavitije...Atanazij Grgičević-Jurjević, Beč, 1635.

Cvitak pokornih...Šimun Mecić, Budim, 1736.

Bogoljubne pisme... Juraj Muliš, Trnava, 1736. (za Slavoniju)

Sveti Evangelioni... Krajačević Nikola, Graz, 1651.

Opširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim... E. Pavić, Budim, 1755.

Kruna obdržavajuća stanje apostolsko, Antun Knezović, Pešta, 1759.

Mala svakomu potrebna Bogoslovica, Antun Kanižlić, Budim, 1764.

Bogoljubnost molitvena, Antun Kanižlić, Trnava, 1766.

Knjizica duhovna u csetiri dila...(s.n.), Trnava, 1768.

Putovanje duhovno u stazice različitoga Bogoljubstva, E. Pavić, Budim, 1769.

Bogoslovne pismice...varoši Bajje, Petar Lipovčević, Pečuh, 1784.(?)

Jezgra nauka kerstjanskoga, pisme i molitve ..., Đuro Sertić, Osijek, 1791.

Molitve koje duhovni pastiri...M. Vrhovec, Zagreb 1807. (za Slavoniju)

Duhovne knjižice po imenu *Ključ nebeski*, Mihael Galović, Šopron 1811.

Pismenik iliti skupljenje pisama različiti... Đuro Arnold, Osijek, 1819.

Vinac angeoski, to jest Bogoljubne molitve... Ignacie Bajay, Pešta, 1821.

Molitve koje duhovni pastiri...M. Vrhovec, Osijek, 1824. (za Slavoniju)

Bogoljubne pisme (od 1830. *Vinac bogoljubnih*...)... M. Jaić, Budim, 1827.

Molitvena knjiga *Vrata nebeska* nazvana...Stipan Gerdenich, Pečuh, 1837

Jezgra kerstjanske Bogoljubnosti... Antun Sabolović, Zagreb, 1840. (za Slavoniju)

Napivi bogoljubnih pisamah... (kantual), Marian Jaić, Budim 1850. (note)

Vertao gizardavi, lipe molitve, pisme, litanije...Franjo Bodolsky, Subotica, 1857.

Živa ružica... Stjepan Grgić, Kalacs, 1858. (od 2. do 10. izdanja Subotica)

Kratki nauk Kerstjansko-Katoličanski... Ivan Tombor, Osijek, 1861.

Isusovka, iliti život...molitve i pisme... Blaž Modrošić, Temišvar, 1871.

Duhovna mana iliti knjiga od ... Vujković-Lamić Franjo, Subotica, 1874.

Bogoslavne pismice na poštenje Bogorodici... (s.n.), Pečuh, 1874.

Pisme na poštenje Blažene Divice Marije... Vujković-Lamić F., Subotica, 1879.

Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

– 255 –

Bog s čovikom na zemlji... Ivan Antunović, Budapešta, 1879.
Veliki Vinac angeoski ili knjiga od bogoljubnih ... (s.n.), Subotica, 1892.(2.izd.)
Bogoljubne pjesme i molitvice za školsku mladež, Josip Szayko, Pešta, 1897.
Slava Božja u molitvama i pismama... Lajčo Budanović, Budimpešta (1902.)
Crkvena pismarica, 1 + M... (karmelitanski samostan), Sombor, 1905.
Mala Slava Božja u molitvama i pismama... Lajčo Budanović, Budimpešta, 1907.
Mala Slava Božja. Napivi za pisme, Lajčo Budanović, Ujvidek, 1907 (note)
Velika Slava Božja u molitvama i pismama... Lajčo Budanović, Budimpešta 1908.
Velika duhovna marna ili duše hrana... Blaž Rajić, Subotica 1908.
Duhovna radost, molitvenik ... G. Cserhati i A. Priszlinger, Budimpešta, 1940
Crkvene pjesme... Franjevački samostan, Leto Lukša, Bač (1976.?)
Idem spati, Boga zvati i Mariju... Ruža Bogovac, Pečuh, 1993. (s notama)
Ruža nebeska, Molitve i popevke...(V. Harangozo), Szombathely, 1993. (note)
Slava Božja, Katolički molitvenik i pjesmarica, Stjepan Beretić, Subotica 2003.
Crkvene pisme, Duhovna radost...A. Priszlinger, Budimpešta, 2003.(note)
Ja sam s vama, Hrvatski katolički molitvenik... F. Pavleković, Pečuh, 2003.(note)

* 52 *

Popevka Bosicha.

1.

Na ro dil sze je Kraly ne bè zki

od Ma rie chi zte De vi cze;

na tom mla dom letu ve szeli mo sze

mla do ga Kra lya mi mo le mo.

2 Po-

* 53 *

2.

Po nyem je polosen szveti Stefan,
pervi Muchenik Gozpona Boga:
Natom mladom etc.

3.

Szveti Janush prelyubleni,
med Apostolmi preodebrani:
Natom mladom etc.

4.

Drobnu dechiczu pomorishe,
za ime Bosje kako ovchicze:
Natom mladom etc.

5.

Shilvezter Papa k-nyimsze pridrusi,
koga na nebeszah okorusishe:
Natom mladom etc.

6.

Thomash Biskup zkupa Muchenik,
Tomashevo ime, to je blaseno.
Natom mladom etc.

C 3 7. Ob-

Prilog 10:
 Popijevka
Narodni nam se
Kralj nebeski:
Molitve... iz
 1825. (Zagreb)

Prilog 9:
 Naslovnica
 kajkavskog
 izdanja:
Molitve... iz
 1825. (Zagreb)

Miroslava
 Hadžihusejnović
 Valašček

MOLITVE

DUHOVNI PAZTIRI
 Z-POBOSNEM LYUDZTVOM
 ZKERBI NYIHOVI DUHOVNOI
 ZAUFANEM OBCHINEKO MOLITV
 IMAJU

ZA HASZEN
 BISKUPIE ZAGREBECHKE
 PO ZAPOVEDI Y OBLAZTI
 GOZPODINA BISKUPA
 ZA POVEKSHAVANYE
 SZLUSBE BOSJE

ODERSAVANYE SZLUSNOGA Y JEDNAKCGA
 NACHINA VU MOLENYU
 NA
 HORVACZKI JEZIK
 OBERNYENE Y NAPERVO
 DANE

Tretich,
 VU ZAGREBU,
 FRITIZKAN VU SZLOVOTIZKI Jos. Rossy.
 1825.

PRECES

CURATORÈS ANIMARUM
 CUM FIDELI POPULO
 CURAE SVAE SPIRITUALI
 CONCREBITO PUBLICE DICENDAS
 HABENT.

IN USUM
 DIOECESIS ZAGRABIENSIS
 JUSSU, ET AUTHORITYATE
 DOMINI ORDINARII
 FINE OBTINENDAE
 IN TOTA
 DIOECESI
 UNIFORMITATIS EDITAE.

*Ibant quotidie unanimiter in Templum per-
 severantes in oratione — collaudantes
 Deum, et habentes gratiam apud omnem
 plebem; multitudinis autem credentium
 erat cor unum, anima una Act. Ap. c. 2.*

Editio tertia auctior, et emendatior.

ZAGRABIAE,
 Typis Josephi Roffly, priv. Typographi
 MDCCLXXV.

Pjesme u
molitvenicima
zagrebačkog
biskupa
Maksimilijana
Vrhovca —
Vrhovac i
glazba

Sažetak

Pjesme u molitvenicima zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca – Vrhovac i glazba

Rad donosi popis i pregled tekstova i notnih zapisa crkvenih pjesama u molitvenicima *Molitve koje duhovni pastiri...moliti imadu*. koji su, za vrijeme biskupa Vrhovca (1752.-1827.), tiskani između 1804. i 1848. (1864.) godine. Uspoređuju se izdanja koja su "za korist biskupie zagrebačke po zapovidi i vlasti gospodina biskupa" tiskana na kajkavskom i štokavskom narječju (1807., 1824.), s kajkavskim i štokavskim pjesmaricama objavljenim u 18. stoljeću (Sertić, 1791.), s pjesmaricom *Vinac angeoski* iz 1821., molitvenicima biskupa Raffaya (1824.), A. Sabolovića (1840.), te tiskanim tekstovima i napjevima o. Marijana Jaića od 1827. godine nadalje.

U hrvatskoj kulturi djelovanje biskupa Vrhovca je obilježeno njegovom crkvenom (negativno ocjenjenom) reformom iz 1788. i proglasom za prikupljanje nacionalnog duhovnog blaga (1813.), a molitvenici su ostali nedovoljno poznati, niti vrednovani.

Cilj rada je ukazati na Vrhovčevu povijesnu ulogu u oblikovanju crkvene glazbe i jezika na kontinentalnom dijelu Hrvatske: U molitvenicima/pjesmaricama nalaze se jedini objavljeni notni zapisi popijevaka, u vremenom razdoblju od sto godina, od vremena *Cithare octochorde* (1757.), do Jaićevih *Napiva* (1850.). Oni su i pokazatelj kako je štokavsko narječje (a djelomično i ikavski go-

vor) u Zagrebačkoj biskupiji, prije Gajeve reforme (1835.), osvajalo crkvenu glazbu s tekstovima i napjevima koji su kasnije spontano živjeli kroz generacije vjernika i danas čine jedan od temelja crkvene pučke popijevke.

Abstract

Bishop Maksimilijan Vrhovac's Prayer Book Hymns – Vrhovac and Music

The paper includes the list and an overview of lyrics and note sheets of church songs compiled in prayer books titled *Molitve koje duhovni pastiri...moliti imadu*, published between 1804 and 1848 (1864) in the time of Bishop Vrhovac (1752-1827). The editions in Kaikavian and Shtokavian dialects (1807, 1824), published „to the benefit of the Zagreb diocese, by the Bishop's order“are compared against Kaikavian and Shtokavian songbooks printed in the 18th century (Sertić, 1791), the *Vinac angeoski* songbook from 1821, Bishop Raffay's prayer books (1824) and those of A. Sabolković (1840), and the printed texts and songs authored by Father Marijan Jaić from 1827 and later.

The public work of Bishop Vrhovac within Croatian culture was marked by his (widely criticised) church reform from 1788, and the decree issued with the intention to encourage collection of the national spiritual treasure (1813). The prayer books, on the other hand, remained fairly obscure and inadequately valued.

The aim of this paper is to draw attention to the historical role Vrhovac played in shaping church music and language in the continental parts of Croatia. The prayer books/songbooks contain the only published musical notation of the chants in the period of one hundred years, since the times of *Cithara octochorda* (1757) to *Napivi* by Jaić (1859). They also demonstrate the fact that Shtokavian dialect (and to extent Ikavian accent as well) in the Zagreb diocese became increasingly more dominant even before the Gaj reform (1835) in the context of church music through lyrics and chants which later continued to be present among the generations of devotees, maintaining their status as the foundation of ecclesiastical folk singing.

Gorana Doliner

Crkveno pučko pjevanje: notni zapisi iz Kuhačeve VII. knjige Južno-slovjenske narodne popievke (gradivo iz Zagorja)

Tragom rada za skup Pasijske baštine u Somboru nastojala sam predočiti isti pristup, ovaj put s gradivom iz Hrvatskog zagorja: Crkveno pučko pjevanje: notni zapisi iz Kuhačeve VII. knjige Južno-slovjenske narodne popievke. Franjo Kuhač (1834-1911) i njegovi mnogostrani rezultati značajni su za devetnaesto stoljeće, a tu je i crkvena glazba. Kuhač je učinio mnoge pionirske radnje, među ostalima zapisivanje do tada nepoznatih pjevanja.ⁱ

- * Crpeći iz Kuhačeve VII. Knjige s crkvenim napjevima dopustila sam si mnoga ponavljanja u uvjerenju da je ta knjiga kao i moj članak o njoj još uvijek velika nepoznanica te da stoga može s opetovanim pokazateljima ponekoga uputit na njezin sadržaj (Rukopisna zbirka crkvenih napjeva Franje Kuhača, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u povodu 150. obljetnice rođenja Franje Ksavera Kuhača (1834–1911)*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1984, 233-263.)
- i Prosvjeta, 1894., II., Zagreb, Tisak Antuna Scholza. F. Š. Kuhač, Beethoven i hrvatske narodne popievke (u sadržaju stoji pjesme), Priobćio u berlinskom listu "Allg. Musik-Zeitung" Fr. Š. Kuhač. II., 1894., br. 17., 1. rujna, 535-538; br. 18., 15. rujna, 562-563; br. 19., 1. listopada, 588-591. Note: Kad sam v Šopron v školu hodil; Sirvonja do sirvonja, br. 1016. Iz Srbije; Kiša pada, trava raste, br. 1017. Iz Petrijevac (kraj Osieka) – u prvom nastavku. Evo kako se o tom izjavio dr. Reimann: 'Glede Beethovena stvar je vrlo škakljiva. Prof. Kuhač tvrdi, da ima hrvatski narodni napjev, koji glasi (slijedi notni primjer), Kad sam v Šopron v školu hodil.

Kako je kroz razvoj glagoljaštva notno zapisivanje glagoljaškog pjevanja rijetkost, također crkvenog pučkog pjevanja u širem smislu, tako su ovi zapisi ujedno jedno od najistaknutijih svjedočenja o toj povijesno i tradicijski velikoj vrijednosti hrvatske kulture. Ujedno se pojava svrstava u one spoznaje koje osvjetljavaju pjevanja u Sjevernoj Hrvatskoj. Tako berlinski 'Allgemeine Musik Zeitung' objavljuje članak Henrika Reimanna o Haydnu i Beethovenu te o hrvatskim narodnim popievkama. "Pisao je taj članak dr. Reimann kao uzbek bečkom glasbenom listu 'Lyri', koji je, čuvši negdje kako 'neki' Kuhač tvrdi, da je Haydn carevku uglasio prama hrvatskoj narodnoj pjesmi, jednostavno odvratio, da su i Mozarta htjeli učiniti Čehom. Nego Reimann je bečkom listu poštemo odmazdio prisvojiv nakon svestrane ocjene Kuhačevih dokaza sve ono, što je profesor Kuhač o Haydnu i našoj narodnoj popievci pisao samo je glede Beethovena izjavio, da ne poznavajuć nego glasovitu sbirku 'Južnoslovenskih popjevaka' od Kuhača, nije se mogao posvema uvjeriti, da li je i ovaj upotriebio koji hrvatski napev.

Slijedi popis primjera koje je Kuhač uvrstio u svoju sedmu knjigu Južno-slovenskih narodnih popievki koja je ostala u rukopisu i čuva se u Kuhačevoj ostavštini u Hrvatskom državnom arhivu.

Slijedi popis: redni broj, odnosno pozicija zapisa, kao i nazivi i naslovi primjera koji se odnose na originalni popis u Zbirci.

4	Na vjerovanje (Credo)	iz hrv. Zagorja
	Ja vjerujem Boga oca presmožnoga	
10	Na svrhi sv. Mise	iz hrv. Krajine
	Službu Božju slušali smo	
21	Adventska	iz Hrvatske
	O vreme preljubljeno	
22	Zdravo kraljice	iz Varaždinske okolice
	Zdravo kraljice	
23	Adventska	iz Hrvatske
	Poslan zgora Bog angjela	
24	Pjesma došastja (advent)	iz hrv. Krajine
	Ptičice lepo pevaju	
39	Pjesma Božićna	iz hrv. voj. Krajine (Gjurgjevca)
	Gospoja si milostivna	
40	Na Božić pod epistolom	iz sv. Petra polag Križevca
	Radujte se pastiri	
41	Božićna pjesma	iz Kostajnice
	Simo pastiri	
42	Medjimurska, božićna	iz Kostajnice
	Izišla je zapoved	

43	U polnočki	iz Marije Bistrice
	Sinek Jezuš milo plače	
44	Božićna	Bednja (Zagorje)
	Simo hodte mladenci	
62	Božićna	u Podatarktu
	Pervu je vura	
67	Za korizmu	Jeruzolim!
	Razcviljena majka staše	
70	Korizmena popievka	Medjumurska
	Kaj mi tužiš	
71	Pjesma korizmena	iz hrv. voj. Krajine
	O grešna duša	
		/Varaždinskoj/
72	Muka Kristuševa	iz hrv. Zagorja
	Poslušajte kršćeniki	—
73	Pisma od muke Kristuševe	Bednja (Zagorje)
	Muka Boga gospodina	
74	Muka g. našega Isukrsta.	—
	Vrime došlo jur budući	
	Riči pisaoa	
75	Riči gospine	—
	Nut se dragi moj ustavi	
79	Uskrsna	iz Zagorja
	Veselmo se i radujmo	
93	O Bl. D. Mariji	iz Lipovljani gradiške regim.
	Zdrava o djevice	
96	Pjesma od srca Marije	iz hrvatske Krajine Varaždinskoj
	O Mario tebe ja zazavam	
97	Pjesma od bl. djev. Marije	iz hrv. Krajine Varaždinskoj
	Zmožna o dičena	
8	Pjesma od bl. D. Marije	iz hrv. voj. Krajine
	Mario o mili glas	
99	Popievka Bl. D. Mariji	iz Zagorja (iz Krapine)
	O Mario majko mila	
100	Sv. Mariji Bistričkoj	iz Marije Bistrice u Hrvatskoj
	O dušo kršćansko	
101	Sv. Mariji	iz Bisaga
	O Mario majko mila	
105	Prigodom vienčanja	Medjimurska
	Dragi moji kršćeniki	

Crkveno pučko pjevanje: notni zapisi iz Kuhačeve VII. knjige Južno-slovenske narodne popievke (građivo iz Zagorja)

– 261 –

106	Prigodom vienčanja	Medjimurska
	Ako premišljam braćo svečnicu	
114	Mrtvačka pjesma	iz Samobora u Hrvatskoj
	Plačna pjesma sada pojmo (!)	
115	Mrtvačka pjesma	iz Samobora u Hrvatskoj
	Razmislimo sada	
116	Kod zadušnice	iz Zagorja
	Nut smrt nosi oštru kosu 297	
118	Litanija	iz hrvatske Krajine
	Gospone smiluj se	

Ukupno ima 34 zapisa, od toga iz Marije Bistrice svega dva (kod Kuhača br. 43 i 100)

Kuhač je prvotno objavio četiri zbirke, te petu s Božidarom Širolom i Vladojem Dukatom (odnosno, tako je izdana). Šestu je priredio Vinko Žganec, a u novije vrijeme je pripremana za objavljivanje u Institutu za etnologiju i folkloristiku, a sedma s crkvenim napjevima ostala je u rukopisu. Ta, sedma zbirka čuva se u Državnom arhivu Hrvatske, u ostavštini Franje Kuhača. Uvezana je u tvrdi uvez i nazivamo je *Zbirka crkvenih napjeva* (i tekstova). Nije naznačena godina kada je nastala. Rukopis je zajedno s drugom, srodnom građom spremljen u drvenu kutiju. Sadrži isključivo crkvene napjeve: liturgijske, paraliturgijske i nabožne. Među njima ima tradicijskih glazbenih napjeva, ali i komponiranih crkvenih pjesama koje su u praksi, u svakodnevnom pjevanju, održavane na način usmene predaje i prihvaćene kao i druge glazbene folklorne pojave. Kuhač je time namjeravao dopuniti svoje četiri knjige *Južno-slovenskih narodnih popievki*. Ovdje se ograničavamo samo na prikaz dijela rukopisne Zbirke koja obuhvaća zapise vezane uz Hrvatsko zagorje.

Prvi o građi crkvenih napjeva informira sam Kuhač putem svoje, čuvane korespondencije.¹ Npr., Kuhač u pismu Franji Račkom preporuča raspravu – teoretski rad o narodnim pjesmama koje je do tada sakupio te moli da "ovaj prvi pokus teoretičkoga istraživanja naše narodne glazbe visokoj akademiji znanosti i umjetnosti predložiti izvolite".² Tom prilikom informira Račkog da ima već 700 izrađenih pjesama koje su opremljene potpunim tekstom, pratnjom

1 Ograničili smo pregled na pisma koja se odnose na veliko putovanje 1869. godine: u Dalmaciju, Hrvatsko primorje, Hercegovinu kojom je prilikom sakupio izuzetno bogatu građu.

2 Hrvatski državni arhiv, Kuhačeva muzičko-literarna ostavština, fasc. XVII, 52/II, br. 157, Osijek, 1. VII (zapravo 1. VIII) 1868.

klavira, opaskama i koje su u čistopisu; navodeći sadržaj, nabraja i katoličke, pravoslavne, luteranske i armenske crkvene pjesme.³ U pismu Edmundu Kovačiću, 25. XI. 1869., nakon dugog putovanja koje je poduzeo od svibnja do studenog 1869. (pored ostalog opisuje i putovanje), ukratko navodi da se u Senju najprije koncentrirao na glagoljaško misno pjevanje jer je ono bilo daleko interesantnije nego tamošnje narodne pjesme.⁴ Sličnih primjera ima više.

Na Kuhačevu *Zbirku* na više mjesta upozorava Vinko Žganec navodeći da napjeva ima najviše iz Zagorja, Primorja te iz Gradišća...⁵ Popisom ove Kuhačeve građe zatim se bavio Muzikološki zavod Muzičke akademije u Zagrebu (danas Odsjek za povijest hrvatske glazbe HAZU).⁶

Kuhačev rukopis obuhvaća 394 paginirane stranice, no zapravo ih ima 397. U Zbirci prevladavaju Kuhačevi autografi;⁷ jedan dio pokazuje karakteristike prvotnih zapisa, nastalih direktno na terenu (npr. većina zapisa na str. 311–394.)⁸, a drugi dio su dotjerani prijepisi. Pored Kuhačevog rukopisa nalaze se i zapisi drugih zapisivača, najvjerojatnije dobiveni u određenim mjestima u vrijeme njegova putovanja.

Napjeva nema, kako se do sada pretpostavljalo, po prilici 394 ili 400. Ima ih 277. Do str. 311. Kuhač bez dvoumljenja donosi zasebne, pojedinačne zapise, i tu su gotovo svi opremljeni naslovom i naznakom lokaliteta (na taj je način postupio u svojim objavljenim zbirkama.

Zgledajući se u sadržaj zbirke primjećuje se standardan pristup. Kuhač je Zbirku podijelio u slijedeća poglavlja (vidi popis):

- Pod svetom misom (str. 3),
- Popievke adventske (str. 39),
- Popievke Božićne (str. 59),
- Popievke Korizmene (str. 147),
- Popievke za Uskrs i Duhove (str. 183),
- Popievke Isusu i Bl. D. Mariji (str. 197),

3 Ibid.

4 HDA, kut. XVII, 52/II, bez broja.

5 Rukopis *Popisa...*, umnožen u nekoliko primjeraka, namijenjen je internoj upotrebi u HDA.

6 Projektni zadatak tadašnjeg Muzikološkog zavoda Muzičke akademije u Zagrebu, 1970-1979; voditelj Ladislav Šaban.

7 Zahvaljujem Zdravku Blažekoviću i Jerku Beziću na pomoći kod utvrđivanja posebnosti Kuhačevog rukopisa.

8 Ti su zapisi većinom jednoglasni pa možemo zahvaliti nedotjeranosti ovog dijela rukopisa što nam je pružena mogućnost uvida u autentično stanje na terenu, tj. što Kuhač nije uspio (ili htio) ove zapise harmonizirati i tako ih možda "dotjerati". No, u istoj skupini nalazimo i harmonizacije koje je Kuhač dobio od orguljaša.

- Popievke prigodom vjenčanja (str. 257),
- Popievke za mrtve (str. 265),
- Litanije (str. 301),
- Liturgijski pievi Glagolaša (str. 311).

Ovako raspoređena građa na prvi pogled ukazuje na tri cjeline, što je vjerojatno i bila Kuhačeva namjera:

- oblici pojedinih crkvenih razdoblja,
- posebni prigodni oblici,
- glagoljaško pjevanje.

Što se tiče lokaliteta najopsežnija je skupina zapisa glagoljaškog pjevanja iz Novog Vinodolskog, zatim glagoljaškog pjevanja iz Senja. Slijede po broju relativno ujednačene grupe primjera iz Slavonije, Mađarske, Dalmacije, Istre. Preostali primjeri obrazuju manje grupe (Hrvatsko Zagorje, Međimurje) Navela sam ranije da rukopis nije datiran. No, uz pojedine zapise ili skupine zapisa Kuhač je zabilježio godinu. Najvažnija je svakako 1869. godina kada je bio na velikom putovanju (od svibnja do kolovoza putovao je od Osijeka do Zagreba i posjetio mnoga mjesta u okolici te od kolovoza do studenog kada je putovao u Hrvatsko primorje, Dalmaciju i Hercegovinu) kojom je prilikom sakupio najviše materijala za ovu zbirku. Pored ove godine, koju bilježi i uz zapis *Muke Boga Gospodina* iz Bednje (Zagorje, str. 171), nalazimo još 1820. godinu uz pjesmu *Sinek Jezuš milo plače* koju je "uglazbio" Imbro Filjak (str. 103); saznajemo za autora pjesme koju je Kuhač uvrstio u zbirku: Mato Jurković je "uglazbio" pjesmu *O dušo kršćansko (!)* (str. 243), itd.

Zaključak

Koliko su dosežne Kuhačeve zbirke pokazuje i mnogo pozornosti u inozemstvu. Tako berlinski 'Allgemeine Musik Zeitung' objavljuje članak Henrika Reimanna o Haydnu i Beethovenu te o hrvatskim narodnim popievkama. "Pisao je taj članak dr. Reimann kao uztuk bečkom glashenom listu 'Lyri', koji je, čuvši negdje kako 'neki' Kuhač tvrdi, da je Haydn carevku uglasbio prama hrvatskoj narodnoj pjesmi, jednostavno odvratio, da su i Mozarta htjeli učiniti Čehom. Nego Reimann je bečkom listu pošteno odmazdio prisvojiv nakon svestrane ocjene Kuhačevih dokaza sve ono, što je profesor Kuhač o Haydnu i našoj narodnoj popievci pisao samo je glede Beethovena izjavio, da ne poznavajuć nego glasovitu sbirku 'Južnoslovenskih popjevaka' od Kuhača, nije se mogao posvema uvjeriti, da li je i ovaj upotriebio koji hrvatski napev."

Sažetak

Crkveno pučko pjevanje: notni zapisi iz Kuhačeve VII. knjige Južno-slovenske narodne popievke (gradivo iz Zagorja)

Tragom rada za skup na Pasijskoj baštini u Somboru obradila sam srodan tekst: Crkveno pučko pjevanje: notni zapisi iz Kuhačeve VII. knjige Južno-slovenske narodne popievke (gradivo iz Zagorja). Franjo Kuhač (1834-1911) i njegovi mnogostrani rezultati značajni su za devetnaesto stoljeće, a tu je i crkvena glazba. Kuhač je učinio mnoge pionirske radnje, među ostalim zapisivanje do tada nepoznatih pjevanja.

Kako je kroz razvoj glagoljaštva notno zapisivanje glagoljaškog pjevanja rijetkost, također crkvenog pučkog pjevanja u širem smislu, tako su ovi zapisi ujedno jedno od najistaknutijih svjedočenja o toj povijesno i tradicijski velikoj vrijednosti hrvatske kulture. Ujedno se pojava svrstava u one spoznaje koje osvjetljavaju pjevanja u Sjevernoj Hrvatskoj.

Abstract

Ecclesiastical Folk Songs: The Sheet Music from Book Seven of *Južno-slovenska narodna popievka* (Zagorje Region) by Kuhač

Franjo Kuhač (1834-1911) and his multifaceted findings are of great significance for the 19th century, ecclesiastical music being one of them. Kuhač took up many pioneering endeavours, one of which was to transcribe previously unknown chants.

Since transcribing notes of glagolitic chants, which are also a form of ecclesiastical folk singing, was rarely done in the course of development of glagolism, these transcripts represent one of the most prominent testimonies of the historical and traditional value of Croatian culture. At the same time, they serve to cast a new light on singing practices in Northern Croatia.

Crkveno pučko pjevanje: notni zapisi iz Kuhačeve VII. knjige Južno-slovenske narodne popievke (gradivo iz Zagorja)

Rozina Palić Jelavić

Stabat Mater

u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

Tematika *Gospina plača* stoljećima je bila prisutna ne samo u europskoj umjetničkoj, već i u pučkoj glazbenoj tradiciji, a tema o boli i patnjama Majke Marije zbog muke i smrti njezina Sina na Križu nadahnjivala je ne samo hrvatske skladatelje, nego i strane autore koji su djelovali na hrvatskome tlu. Jednako tako, u spomenutom su sadržajnom ishodištu nadahnuće nalazili ne samo autori ranijih razdoblja, već i glazbenici 20. stoljeća; i ne samo danas znameniti skladatelji, nego i manje poznati i/ili posve anonimni stvaraoci. Svjedočanstvo je to o nepresušnome tematskom vrelu koje je prevladavalo među pasionskim sadržajima (skladbama), a s umjetničkoga se motrišta veća pozornost pridavala upravo dvjema sekvencama: *Victimae paschali laudes* i *Stabat Mater* (posljednica za svetkovinu Sedam žalosti Blažene Djevice Marije).¹ Pišući svojedobno o umjetničkim prinosima na

temu *Stabat Mater*,² autorica ovoga teksta naglasila je da je *Stabat Mater (dolorosa)* / *Gospin plač (Plač Matere Isusove)* / *Plač blažene Gospoje Majke Božje* / *Stala Majka (Mati)* / *Stala Majka pod raspe-lom* / *Stala plačuć (tužna Mati)* / *Isusova Majka staše* / *Rascviljena Majka staše (Razczvigliena Majka stasce)* / *Priturbena majka staše* / *Tužna Majka* / *Polag križa majka staše* / *Puna tuge ...* u glazbenom stvaralaštvu bivala čestim motivom i ishodištem poticaja u stvaranju brojnih autorskih umjetničkih djela.

U europskom se glazbenoumjetničkom stvaralaštvu inozemnih glazbenika spomenuta tematika pojavila, primjerice, u skladbama poznatijih autora poput Josquina des Presa, Orlanda di Lassa (c1532.-1594.)³ i G. P. S. da Palestrine (1525/26.-1594.),⁴ ali također i u danas malo poznatoga Giovannija Marie Nanina iz 16. stoljeća⁵ ili pak u Gattijevoj skladbi *Motetto / Stabat Mater Dolorosa / Per / La Festa dei Sette Dolori della B. V. M. / a / Quattro voci / Due Violini / Organo / e Violone / Dell' Abbate / Luigi Gatti Maestro di Capella della Metropolitana / di Salisburgo*.⁶

Štoviše, i skladatelji baroknoga i (pret)klasicističkoga doba ostvarili su poneke radove na tu temu; znamenito je djelo ranobaroknoga skladatelja Giovannija Battiste Pergolesija (1710.-1736.), najpoznatijega talijanskog autora *Stabat Mater*, što je nastalo nedugo prije autorove smrti, u njegovoj 26. godini života, i to djelomice na na-

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

- 267 -

- 266 -

1 Rad se temelji na višegodišnjem istraživanju i prikupljanju podataka koji su se izravno ili posredno povezivali s pasionskom tematikom u užem ili širem smislu. Naime, uvidom u posredne izvore (starije i recentne radove) te u popise arhivske glazbene građe – a riječ je o 50-tak fondova katalogizirane notne građe s nalazištima u 23-ma samostanskim glazbenim arhivima (u 20 franjevačkih, dvama benediktinskima te u jednome uršulinskom arhivu), potom u arhivima župnih crkava (5), katedralnim arhivima (5), arhivima muzeja (5), uz to još s obzirom na građu s nalazištem u 11 različitih fondova na drugim lokacijama (raznih zbirki, arhiva pjevačkih društava i slično) – ovdje se navode istraženi podatci ne samo o najpoznatijim, već i o manje poznatim te nepoznatim autorima skladbi *Stabat Mater*. Usp. također: Vjera KATALINIĆ: *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1991, 167, br. 295; Stanislav TUKSAR: *Katalog muzikalija u Muzeju grada Splita*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1989, 25, br. 13; Vedrana JURJIĆ: *Katalog muzikalija u Benediktinskom samostanu sv. Petra u Cresu*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2000.

2 Usp. Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: *Stabat Mater dolorosa / Gospin plač* Ivana Brkanovića, u: *Pasionska baština 2006. V. Međunarodni znanstveni simpozij "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Boka Kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine"*, Tivat, 3.-7. svibnja 2006., *Zbornik radova 5. Međunarodnog znanstvenog simpozija*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionska baština, [Zagreb 2007], 352-375.; Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: Antun Dobronić i sakralna glazba, *Arti musices*, 37/1 (2006) 5-44.; Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: Korizmeni i/ili pasionski opus Ivana pl. Zajca (1832.-1914.). U povodu 100. obljetnice skladateljeve smrti, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture : Pasionska baština Istre i Kvarnera, Pazin 2014.*, *Zbornik radova X. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionke baštine*, Zagreb, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionska baština, Zagreb 2016, 309-363.

3 *Stabat Mater* – za dvostruki zbor. Usp. Knjižnica Muzičke akademije u Zagrebu (u daljnjem tekstu: MA): sign. 20/16.179.

4 Usp. G. P. S. da Palestrina: *Stabat Mater*; partitura u Zbirci muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice (u daljnjem tekstu: ZMA NSK): NSK-I-8°-384; *Stabat Mater* za dva zbora a cappella – MA: sign. 20/435.

5 Giovanni Maria Nanina (1543c-1607). Usp. Vedrana JURJIĆ: *Katalog muzikalija u Benediktinskom samostanu sv. Petra u Cresu*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2000, 257, br. 360.

6 Usp. Vjera KATALINIĆ: Repertoar Velikoga tjedna u zbirci don Nikole Algarottija (1791-1838), u: *Pasionska baština 2000: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar-Preko 2000.*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionska baština, Zagreb 2001, 370.

čin preradbe iz njegovih starijih skladbi,⁷ dok su Agostino Steffani (1654.-1728.),⁸ Domenico Scarlatti (1660.-1725.),⁹ Antonio Caldara (1670.-1736.), Antonio Vivaldi (1678.-1741.),¹⁰ Giuseppe Tartini (1692.-1770.)¹¹ i Joseph Haydn (1732.-1809.)¹² autori po jedne skladbe takva naslova i/ili sadržaja. No, još prije, oko 1707., datiran je *Stabat Mater* za solo glas, mješoviti zbor, gudaća glazbala i *continuo*, čiji je autor Astorga (Emanuele Gioacchino Cesare Rincón d' Astorga /Palermo, 11. 12. 1681. – Prag, 21. 8. 1736./), a djelo se – sudeći prema sačuvanim primjercima – zacijelo izvodilo u hrvatskim prostorima toga i kasnijega doba.¹³ Suvremenik Astorge bio je i Jacopo Guglielmi (1681.-1742.), a osim različitih kraćih skladbi, navodi ga se i kao skladatelja dvoglasnoga *Stabat Mater a due voci*.¹⁴ Također, kao autor mnogih sakralnih skladbi, među kojima i jedne s naslovom *Stabat Mater*, u izvodilačkoj je praksi svojega doba bio vrlo zastupljen i Bartolomeo Cordans (1700.-1757.)¹⁵ te Benedetto Pellizzari (?-1789?), autor *Stabat Mater* iz 1755.¹⁶

Valja dakako napomenuti da je o stvaralaštvu njihova crkvenoga opusa ostalo sačuvano svjedočanstvo u hrvatskim (glazbenim) arhi-

- 7 Usp. Pergolesi: *Stabat Mater*, u: *Ave mundi gloria*, CD Stereo 1995. (NSK H-K-3117; NSK H-CD-3117); partitura u ZMA NSK-I-8°-386; također u: *Dragulji duhovne glazbe* (NSK-H-CD-1328); MA: sign. 19/431; 19/432; 19a/432.
- 8 *Stabat Mater* za soliste, mješoviti zbor i orkestar.
- 9 *Stabat Mater*. Usp. NSK-H-CD-4388sv2.
- 10 *Stabat Mater* za kontraalt i gudače uz *basso continuo*. Usp. NSK-H-CD-4388; MA: sign. 21/16.103; 17/21.983.
- 11 *Isusova majka staše*. Usp. Glazbeni arhiv katedrale u Dubrovniku (u daljnjem tekstu KDbk): sign. br. 685.
- 12 *Stabat Mater*. Usp. NSK-H-CD-4388sv3.
- 13 Djelo je skladano najvjerojatnije za udругu *Antient Musick*, a praižvedeno u Oxfordu 1713. godine. Skladba je pisana za solo glas, mješoviti zbor, gudaća glazbala i *continuo* (u toj je verziji nalazište u glazbenom arhivu katedrale u Dubrovniku (KDbk: sign. br. 683); *Stabat Mater* (in C), kao verzija za orgulje, u tiskanom se obliku nalazi u glazbenom arhivu knjižnice Franjevačkoga samostana u Varaždinu = FrVar: sign. IX-42. (Novo izdanje skladbe za soliste, zbor i orkestar: Halle, 1864.).
- 14 Usp. Vjera KATALINIĆ: Nepoznate skladbe talijanskog autora Jacopa Guglielmija (1681-1742) u Dubrovniku, *Arti musices*, 32/2 (2001) 271-273.
- 15 Usp. Katalog glazbene građe u Franjevačkom samostanu na Košljunu (Krk) = FrKš: sign. I/93. Cordans: *Stabat Mater* (za dva tenora, bas i orgulje; rukopis, dionice T1, T2, B, orgulje). Valja napomenuti i to da se u izvorima često nailazi na dva imena: Bartolomeo Cordans i Josip Maria Cordans.
- 16 Pellizzari se navodi i kao autor više skladbi s naslovom *Stabat Mater* (u različitim tonalitetima: F, A, A, A, G, F, C, F, F). Nalazište: Katedrala sv. Dujma u Splitu = GASP (Podatci o građi toga arhiva nalaze se u rukopisnom katalogu u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU). Također usp. Vjera KATALINIĆ: Pregled izvora o glazbenoj kulturi baroknog razdoblja na tlu SR Hrvatske, u: *Glazbeni barok u Hrvatskoj. Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, ur. Ennio Stipčević, Osorske glazbene večeri, Osor 1989, 36.

vima samostana, glazbenih knjižnica i župnih crkava.

Naposljetku, tema *Stabat Mater* našla je osobito mjesto u djelima znamenitih romantičara: *Stabat Mater* za sopran, kontraalt, tenor, bas i orkestar Franza Schuberta (1797.-1828.),¹⁷ potom *Stabat Mater* iz *Quattro pezzi sacri* Giuseppea Verdija (1813.-1901.)¹⁸ i onaj poznatiji Antonina Dvořáka (1841.-1904.)¹⁹ te u Talijana (rano)romantičke epohe Gioacchina Rossinija (1792.-1868.),²⁰ čiji je *Stabat Mater* nastao 1832. (nova verzija 1841.), šezdesetak godina prije Zajčeva istoimena djela [1893.] pa se – kao što to nerijetko biva – u rijetkim prigodama izvedbe Zajčeva djela sama po sebi nametala usporedba s istoimenim djelom velikoga talijanskoga majstora, o čemu se – doduše posve sporadično – izvjestilo u onodobnom tisku.²¹

No, kad je riječ o postignućima u europskim (svjetskim) razmjerama redovito se doticalo Rossinijevo i Dvořákovovo istoimeno djelo; jedno je (Rossinijevo) iz ranijega, ranoromantičnoga doba, dok je drugo (Dvořákovovo) iz pera bližega Zajčeva suvremenika (iz 1877.). Prema tim viđenjima Zajc je nastojao stvoriti djelo između Rossinijeva i Dvořákovoga, a kako bi se čitatelji upustili u usporedbu, upućuje ih se na članak Josipa Florschütza (1892, br. 49)²² s napomenom da "Zajčevo nije toliko teatralno (kao Rossinijevo) a nije ni orguljaško ili klasično (kao Dvořákovovo)".²³ No, i u drugih se autora toga doba, svojedobno prisutnih u hrvatskoj crkvenoj izvodilačkoj zbilji, javila tema

- 17 Usp. Schubert *Stabat Mater*, u: *Liturgijske skladbe 19. i 20. stoljeća*, 1996. (NSK H-CD-775; kasete: NSK H-K-3782; NSK-H-CD-4388sv4).
- 18 Verdi je *Stabat Mater* – kao drugu skladbu u *Quattro pezzi sacri*, u kojoj su još i *Ave Maria* za četveroglasni zbor *a cappella*, *Laudi alla Vergine Maria* za četveroglasni dječji (ili ženski) zbor *a cappella* te *Te Deum* za solo sopran, četveroglasni dvostruki zbor i orkestar – uglazbio za mješoviti zbor i orkestar (1896./1897.). Usp. MA: sign. 19/2293, br. 16398, MN 783.3.089.7 (glasovirski izvadak).
- 19 *Stabat Mater* op. 58; KDbk: br. 683; MA: sign. 19/1678; 19/6114; 21/20005.
- 20 Nakon niza sakralnih skladbi (mise, misni dijelovi, *Magnificat*, *Tantum ergo*), Rossini je 1832. uglazbio *Stabat Mater* za dva soprana, tenor, bas, zbor i orkestar (1. verzija), koji je bio praižveden u Madridu (Cappella di S. Filippo El Real) 1833. na Veliki Petak; godine 1841. nastala je 2. verzija (praižvedena 7. 1. 1842.). Usp. Philip GOSETT: Rossini, Gioacchino, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 2. izd., ed. Stanley Sadie, vol. 21, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 734-768. Usp. i nalazišta notnoga materijala: KDbk: br. 683; MA: sign. 19/3163 / 3207; 19a 3495 ili 3207/II, 3207/III.
- 21 O Zajčevu djelu *Stabat Mater* usp. Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: Korizmeni i/ili pasionski opus Ivana pl. Zajca (1832.-1914.). U povodu 100. obljetnice skladateljeve smrti, u: *Muka nepresušno nadahnuće kulture : Pasionka baština Istre i Kvarnera, Pazin 2014., Zbornik radova X. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasionke baštine, Zagreb*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionka baština, Zagreb 2016, 309-363.
- 22 F. [FLORSCHÜTZ, Josip]: "Stabat mater" od Gioachima [sic!] A. Rossinija, *Vienac*, 24/49 (1892) 778-780.
- 23 Usp. *Stabat Mater* Ivana pl. Zajca, *Vienac*, 29/16 (1897) 260.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

Stabat Mater: u Franza Xavera Witta (1834.-1888.),²⁴ a na prijelazu stoljeća i u Josefa Bohuslava Foerster (1859.-1951.)²⁵ te Františka Musila.²⁶

S druge pak strane, i tragom **hrvatskoga glazbenoga stvaralaštva** i hrvatske kulturne povijesti bilo je moguće uočiti pokazatelje relativno brojnih prinosa vezanih uz tematiku *Stabat Mater*, odnosno *Gospina plača*. Među najranijim sačuvanim uglazbljenim sekvencama *Stabat Mater* (nastalima u Hrvatskoj) zacijelo je skladba naslovljena "*Stabat Mater* del Co: Ant.o Albertis Spalatino" Ante Albertija (1756.-1804.),²⁷ drugoga u nizu od četvorice Splitsanina "maestra di cappella" u splitskoj katedrali, potomka starih splitskih plemićkih obitelji i nasljednika Julija Bajamontija na mjestu kapelnika. I Julije Bajamonti (1744.-1800.), Albertijev poznatiji prethodnik na toj dužnosti u spomenutoj katedrali, drži se također autorom dviju skladbi

- 24 Franz Xaver Witt (9. 2. 1834. – 2. 12. 1888.), njemački katolički svećenik i skladatelj crkvene glazbe, rođen u Bavarskoj; bio je vodeća osobnost u Cecilijanskom pokretu, a 1868. osnovao je Cecilijanski pokret (s ciljem oživljavanja gregorijanskoga korala); uglazbio je *Stabat Mater op. 7* za zbor i orkestar. Godine 1912./13. bio je izveden njegov *Stabat Mater* u Hrvatskom zemaljskom glazbenom zavodu. Usp. Grozdana MAROŠEVIĆ: *Glazba četiriju rijeka : Povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja*, Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2010, 85.
- 25 Usp. Joseph Bohuslav FOERSTER: *Stabat Mater* [1892.] – Klavierauszug mit Text, Union-Edition, No. 2657. Nalazište u Franjevačkom samostanu u Osijeku: Fasc. IV/111.
- 26 František Musil (1852.-1909.), skladatelj i orguljaš (od 1870. u stolnoj crkvi u Brnu), dobio je državnu nagradu za svoju skladbu *Stabat Mater*; djelo se izvodilo u Pragu s velikim uspjehom. Usp. Dr. A. J.: † Prof. František Musil, *Sv. Cecilija*, 3/1 (1909) 12.
- 27 Alberti je uglazbio sekvenciju *Stabat Mater in B*, odnosno na hrvatske stihove *Priturbena majka stase* u g-molu, za dva tenora i bas uz pratnju *bassa continua* (?); usp. Muzej grada Splita = MGS: sign. 12/II.; Glazbeni arhiv splitske katedrale = GASP: sign. 11/II. i 1270/LXXIX. No, ta je verzija *Priturbena Majka staše* na hrvatskom jeziku s talijanskom ortografijom, nažalost, sačuvana kao nepotpuna grada, jer nedostaje dionica *bassa continua*, a ni dionice tenora i basa nisu u potpunosti sačuvane. Usp. Miljenko GRGIĆ: Veliki tjedan u glazbenom opusu Julija Bajamontija, u: *Pasionska baština 2000: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar–Preko 2000.*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionka baština, Zagreb 2001, 338.; Stanislav TUKSAR: *Katalog muzikalija u Muzeju grada Splita*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1989, 25, br. 13.; Vjera KATALINIĆ: Repertoar Velikoga tjedna u zbirci don Nikole Algarottija (1791-1838), u: *Pasionska baština 2000: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar–Preko 2000.*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionka baština, Zagreb 2001, 370.; Marina JAMAN: Ante Alberti i njegovo stvaralaštvo na području moteta, strojopis diplomatske radnje na Odjelu za muzikologiju i glazbenu publicistiku, Muzička akademija u Zagrebu, Zagreb 1985, D-951.

istoga naslova (*Stabat Mater*).²⁸

Naime, učestalo pojavljivanje imena trojice prije navedenih glazbenika – Astorge, Guglielmija i Cordansa (štoviše, riječ je o dvojici autora: Bartolomeo i Josip Maria Cordans) – pokazateljem je intenzivna stvaranja za kontinuirane potrebe crkvene glazbene djelatnosti u mjestima njihova djelovanja. Stoga se o stvaralaštvu spomenutih (i drugih) skladatelja promišlja (i) kao o dijelu onodobne hrvatske izvodilačke zbilje pa tako i hrvatskoga (europskoga) kulturološkoga ozračja.

Dakle, u 18. su se stoljeću i u hrvatskim krajevima postupno počela skladati djela naslovljena kao *Stabat Mater*. Doduše, ne uvijek i isključivo iz pera hrvatskih skladatelja entitetom, nego i onih autora čiji se opus može držati dijelom hrvatske umjetničke baštine. Ta spoznaja proizlazi iz činjenice da je po svome sadržajno-formalnom pogledu *Stabat Mater* bila intenzivnije prihvaćena u njemačkim, ali – što je osobito važno – još i ranije, u talijanskim zemljama. Ta je tema, dakle, bila zaživjela više u sredinama kojima su u najvećoj mjeri naginjali hrvatski glazbenici, poglavito oni s juga zemlje ili oni koji su djelovali u geokulturnom mediteranskom okružju.

Otad pa do u novije vrijeme spomenuta i srodne teme bile su temeljem glazbenih umjetnina različitoga formalnoga ustrojstva, raznovrsnih izričajnih sredstava i skladbenih postupaka te, dakako, i drukčijega umjetničkog dometa. Nalazimo ih u opusima mnogih skladatelja, bez obzira je li riječ o crkvenim glazbenicima koji su stvarali u sjedinjenju vlastitoga svećeničkoga i umjetničkoga poslanja ili pak kad su posrijedi bili skladatelji glazbenih djela primarno svjetovne provenijencije. Od starijih autora, čiji su se zapisi skladbi sačuvali u hrvatskim, poglavito crkvenim arhivima (u samostanima i župnim crkvama) – osim prije spomenutih, Antonija Albertija (*Stabat Mater in B*) i Julija Bajamontija (inače autora nominalno triju, a sačuvanih dviju skladbi *Stabat Mater*)²⁹ – navodimo i druge: Ivan Jeličić

- 28 Usp. Miljenko GRGIĆ: Veliki tjedan u glazbenom opusu Julija Bajamontija, u: *Pasionska baština 2000: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar–Preko 2000.*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasionka baština, Zagreb 2001, 329.; Ivan MILČETIĆ: Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, *Rad JAZU*, knj. 192, JAZU, Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare), Zagreb 1912, 97-250. (str. 144).
- 29 *Stabat Mater in A* (koji obasiže 42 str.); *Stabat Mater in B* (72 str.); nalazište: GASP. Usp. Miljenko GRGIĆ: Veliki tjedan u glazbenom opusu Julija Bajamontija, u: *Pasionska baština 2000: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar–Preko 2000.*, ur. Jozo Čikeš, Udruga "Pasionka baština", Zagreb 2001, 319-346. (329); Stanislav TUKSAR: Bajamonti, Julije, Giulio, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, 2

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

(?-1811.) uglazbio je *Stabat Mater* u g-molu,³⁰ a u godinama koje su slijedile nastale su i tri skladbe *Stabat Mater* Josipa Raffaellija (1767.-1843.),³¹ dok je Leopold Ignacije Ebner (1769.-1830.) skladao djelo srodne (pasijske) tematike pod naslovom *Oratorium Pod Križem* 1791., u svojoj 22. godini. Spomenimo i djelo Amanda Ivančića *Stala Majka* (možda i anonimusa?) za četveroglasni mješoviti zbor.³²

Valja također naglasiti da su popularizaciji tē teme, a onda i njezina uglazbljivanja u stoljeću koje je slijedilo, znatno pridonijeli radovi Petra Kneževića (1701.-1768.), franjevca, pjesnika, propovjednika, pisca različitih duhovnih tekstova, učitelja crkvenoga pjevanja i voditelja kora. Kneževićeva *Muka Gospodina našega Isukrsta* i *Plač Matere njezove* pripada najranijim autorovim radovima: djelo je, tiskano u Veneciji prvi put 1753. godine u zbirci religiozno-lirskih pjesama, kasnije doživjelo mnogobrojne pretiske.³³ Štoviše, pišući o stvaralaštvu Petra Kneževića, Miho Demović je istaknuo kako je Kneževićev *Gospin plač* brojem izdanja (s više od 100 poznatih, u mnogim primjercima i s pučkim napjevima) nadmašio bilo koju hrvatsku knjigu.³⁴ Dakako, mnogo je glazbenih djela spomenute tematike toga

i ranijega doba nastalo iz pera danas anonimnih autora, koja su se u znatnoj mjeri sačuvala u glazbenim arhivima crkava i samostana.³⁵

Kao što je napomenuto, romantičarska je epoha zabilježila razmjerno veće zanimanje skladatelja za stvaranje skladbi srodnoga izričaja; kad je pak riječ o hrvatskim autorima *Stabat Mater*, djelujućima u 19. stoljeću – osim središnje osobnosti Ivana pl. Zajca (autora *Stabat Mater* op. 814, djela nastaloga 1893., što ga je skladatelj bio posvetio biskupu križevačkom Juliju Drohobeczkomu) – spomenimo i druge romantičare kao i skladatelje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće te u prvim desetljećima 20. stoljeća; među njima su: Jeronim [Jerolim] Filipušić (1771.-1849.),³⁶ Fortunat Pintarić (1798.-1867.), Sebastijan (Sabo) Franković (1800.-1864.),³⁷ potom i Frane (Franjo) Kostanjevac (1839.-1910.)³⁸ te Vjenceslav Novak (1859.-1905.), odnosno, na prijelazu i u prvim desetljećima 20. stoljeća, dotičući se te teme, svoje su prinose sakralnoj glazbi dali: Franjo Serafin Vilhar-Kalski (1852.-

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

– 273 –

Bag-Bi, Bärenreiter, Kassel – Basel – London – New York – Prag 1999, 36.; Izak ŠPRALJA: Povijest crkvene glazbe u Hrvata, u: *Crkvena glazba*, ur. Anđelko Milanović, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1988, 167.; Marijan STEINER: Biblija u hrvatskoj glazbenoj umjetnosti, u: *Rječnik biblijske kulture*, ur. Bože Ćović i Ivana Sor, AGM, Zagreb 1999, 247.

- 30 Tatjana KOVAČIĆ: *Ivan Jeličić i njegova "Stabat Mater" u g-molu*, strojopis diplomatske radnje na II. Odjelu za muzikologiju i glazbenu publicistiku Muzičke akademije u Zagrebu, Zagreb 1986, D-1229.
- 31 Usp. Marijan STEINER: Biblija u hrvatskoj glazbenoj umjetnosti, u: *Rječnik biblijske kulture*, ur. Bože Ćović i Ivana Sor, AGM, Zagreb 1999, 247.; Krešimir KOVAČEVIĆ: Deset stoljeća hrvatske glazbe [tekst u programskoj knjizi uz LP], u: *Antologija hrvatske glazbe*, ur. Milivoj Kerbler, znanstveni savjetnik prof. Krešimir Kovačević, Nakladni zavod Matice hrvatske – Jugoton ULPVS-18-29, Stereo, Zagreb 1973, 4. No, u nekim se radovima spominju i četiri *Stabat Mater* Raffaellija; jedna među njima je *Stabat Mater* a due voci (za T1, T2 i orgulje), a druga *Stabat Mater* za T1 i violinu.
- 32 Djelo je sačuvano, a podaci su iz MbDbk sign. 179/4888 (rukopis, tiskovina).
- 33 Usp. Josip BRATULIĆ: Petar Knežević: Bio-bibliografski nacrt, u: *Zbornik o Petru Kneževiću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Fra Petar Knežević i njegovo vrijeme"*, Visovac – Skradin – Knin, 28.-29. listopada 2002., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Zagreb – Šibenik 2003, 10.
- 34 Usp. Miho DEMOVIĆ: Solističke skladbe u kantualima Petra Kneževića, u: *Glazbeni barok u Hrvatskoj: zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, ur. Ennio Stipčević, Osorske glazbene večeri, Osor 1989, 167. Naposljetku, najrecentniji je rad o Kneževiću monografija: Fra Mirko MARIĆ (ur.): *Fra Petar Knežević: Gospin pjesnik i glazbenik*, autori tekstova Mirko Marić, Hana Breko Kustura, Hrvojka Mihanović Salopek, Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Ogranak Matice hrvatske u Sinju – Franjevački samostan u Sinju – Grad Sinj – Viteško alkarsko društvo, Sinj 2017.

- 35 Primjerice, u Franjevačkom samostanu na Košljunu (Krk) = FrKš: anonimus 1/94: *Stabat Mater a tre voci* (rukopis, dionice B1, B2, orgulje) – 18./19. stoljeće?; anonimus 1/95: *Stabat Mater* za dva glasa i orgulje (rukopis, dionice 1. i 2. glasa i orgulja); anonimus 1/96: *Stabat Mater* (i *Vexilla regis*), rukopis, dionice; anonimus 1/97: *Stabat Mater*, rukopis, 1 dionica; anonimus 1/98: *Stabat Mater* za tenor i bas, rukopis, partitura.
- 36 Jeronim? [Jerolim] Filipušić – *Razcvigljena Majka stasce*, G-dur, 2/2 mjera. Usp. Vjera KATALINIĆ: *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1991, 167, br. 295.
- 37 Sebastijan Sabo Franković bio je franjevac, a umro je kod Banja Luke. Usp. Anđelko MILANOVIĆ (ur.): *Crkvena glazba*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1988, 184.; Ivan ČAVLOVIĆ: Hrvatski skladatelji u dijaspori kao historiografski problem (Korpus hrvatskih skladatelja u bosanskohercegovačkoj glazbenoj kulturi 20. stoljeća), u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u palači Matice hrvatske 22-24. studenoga 2007.*, ur. Jelena Hekman – Vesna Zednik, Matica hrvatska, Zagreb 2009, 25-51.
- 38 Franjo Kostanjevac autor je dviju skladbi *Stabat Mater*: jedna je *Stabat Mater* (*Stala Majka*) za dvoglasni muški zbor uz orgulje *in e* (nalazište: Riznica zagrebačke katedrale – arhiv; litografija jedne stranice s oznakom No. 10, 42; podatci: 117, k. 27 /br. 42/; prijepis "Gušnik, ? 15/2" – dio u potpisu pisan je nečitko; pečat "Glasbeno pjevačko društvo 'Vienac' u nadb. sjemeništu"); druga je *Stabat Mater* in D za 4-glasni zbor *a cappella* (nalazište: Riznica zagrebačke katedrale – arhiv; litografija od tri stranice s oznakom No. 10, 43; podatci: 117, k. 27 /br. 43/; prijepis "Marjanović"? – nečitko).

1928.),³⁹ Ferdo Miler (1853.-1917.),⁴⁰ Vilko Novak (1865.-1918.),⁴¹ Blagoje Bersa (1873.-1934.), Slavomir Grančarić (1878.-1941.)⁴² i Mirko Novak (1879.-1928.).⁴³

- 39 Usp. *Stabat Mater* (nalazište nota: MA: sign. 19/4366), odnosno: *Stala Majka*, u: *Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta troglasno s pratnjom orgulja*, udesio Vilko Novak, 2. izd., Naklada Tiskare C. Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb 1900.; *Crkvena pjesmarica za muška srednja učilišta i druge crkvene zborove*, napisao Franjo Serafin Vilhar-Kalski (posvetio preuzvišenom gospodinu dru Antunu Baueru, metropoliti hrvatskomu), Naklada St. Kugli, Knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb 1911. (NSK H-popr. 8°-14; NSK H-popr. 16°-157; MA sign. 4366 br. 11717 → *Stala Majka* u c-molu za mješoviti zbor *a cappella*); istovjetna skladba: *Stala plačuć* (u d-molu) za mješoviti zbor *a cappella* (litografija; nalazište: Glazbeni arhiv franjevačkih bogoslova u Zagrebu = GAFrZ: sign. VI-19).
- 40 *Stala Majka* za muški zbor; nalazište: Arhiv župne crkve sv. Mihaela Arkandela u Tvrdi u Osijeku: sign. Fasc. IX/157. (rukopis, dionice T1, T2, B1, B2).
- 41 Skladbe Vilka Novaka: *Stala Majka* in F za 4-glasni muški zbor (rukopis, dionice); nalazište: Knjižnica Franjevačkog samostana u Slavonskom Brodu: sign. II-29; *Stala Majka*, nalazište nota: MA: sign. 19/1910: *Stala Majka, Stabat Mater, Tužno jauče, O Isuse, muku Tvoju* → *Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta troglasno s pratnjom orgulja*, udesio Vilko Novak, 2. izd., Naklada Tiskare C. Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb 1900. (ZMA NSK-H-m4°-47) → edicija sadržava skladbu Ivana Zajca: *Tužno jauče* (ZMA NSK-H-v8°-958.); *Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta troglasno s pratnjom orgulja*, udesio Vilko Novak, St. Kugli, Knjižara hrvatskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb. (MA sign. 19/1910 br. 16111) → edicija sadržava skladbu Ivana Zajca: *Tužno jauče* (br. 36, str. 50-51). Usp. također: Marijan STEINER: Biblija u hrvatskoj glazbenoj umjetnosti, u: *Rječnik biblijske kulture*, ur. Bože Čović i Ivana Sor, AGM, Zagreb 1999, 247.
- 42 Slavomir Grančarić autor je dviju skladbi, obje za mješoviti zbor i orgulje: *Stala Majka* i *Stashe plačuć*. Usp. Davor MERKAŠ: Slavomir Grančarić – novi dokumenti i tragovi, u: *Između moderne i avangarde : Hrvatska glazba 1910.-1960., Radovi s muzikološkog skupa održanog u Zagrebu, Hrvatska, 13.-14. 12. 1996.*, ur. Eva Sedak, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2004, 207-243. (240).
- 43 Mirko Novak autor je više skladbi pod naslovom *Stabat Mater*, a četiri su objavljene u *Sv. Ceciliji*:
1. za 4-glasni muški zbor u F-duru: *Sv. Cecilija*, 2/1 (1908) pr. 1, str. 4.; usp. podatak: Glazbeni arhiv samostana Male braće u Dubrovniku (= MbDbk): sign. 112/3055; također nalazište: FrVar: sign. VI-51 (rukopis, dionice);
  2. za 4-glasni muški zbor u g-molu: *Sv. Cecilija*, 6/2 (1912) pr. 2, str. 6-7.;
  3. za 4-glasni muški zbor u a-molu: *Sv. Cecilija*, 7/1 (1913) pr. 1, br. 1, str. 1.; usp. podatak: MbDbk: sign. 113/3077.
  4. za 4-glasni mješoviti zbor u d-molu: *Sv. Cecilija*, 7/1 (1913) pr. 1, br. 2, str. 1-2.
- *Stala Majka* (in d) za 4 glasa; tiskano, partitura; nalazište: Franjevački samostan u Samoboru: sign. VIII-48.
Usp. Stjepan KRAMAR: Kostajnica u rujna [sic!] 1910., *Sv. Cecilija*, 4/8-9 (1910) 68-69.; Vedrana JURJIĆ: Il ruolo e il significato dei supplementi musicali nella rivista *Sv. Cecilija*. Una rassegna bibliografica completa e commentata, u: *Zagreb 1904-1994. Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 1998, 455.

Naposljetku, kad je posrijedi stvaralaštvo novijega doba (20. stoljeća), skladbe s nazivom *Stabat Mater* ili srodnoga naziva uglazbili su Božidar Širola,⁴⁴ Franjo pl. Lučić,⁴⁵ Antun Dobronić,⁴⁶ Ivan Brkanović,⁴⁷ Anselmo Canjuga,⁴⁸ Anton Filip Oštir,⁴⁹ Kamilo Kolb,⁵⁰ Karlo Kindlein,⁵¹ Lujza Kozinović,⁵² Bernardin Sokol,⁵³ Kvirin Orlić,⁵⁴

- 44 *Gospin plač* za orgulje ili harmonij. Nalazište (note u HGZ, sign. 2/62; HKD Sv. Jeronima, Zagreb 1934.;
ZMA NSK: napjev + dionica za orgulje/harmonij Š: Op. G-b-1; Širola L 1,1-26; ZMA NSK: Širola 87 sadržava 4 "plača" – napjevi namijenjeni pjevanju puka ili 4-glasnog zbora – uz pratnju orgulja. Također usp. Gorana DOLINER: Glazbeni folklor u djelima Božidara Širole, *Arti musices*, 16/1-2 (1985) 41-82. (48-49).
- 45 *Stabat Mater* za bariton solo i orgulje skladan je 1913., a iste je godine i prvi put bio izveden u crkvi sv. Katarine u Zagrebu. Usp. Lidija TREŠČEC-BOBETKO: Popis djela i glazbena ostavština Franje Lučića (1889-1972), *Arti musices*, 12/1-2 (1981) 111-128. (114); Zlatko PRISTER: Život i djela Franje Lučića, strojopis diplomatske radnje na Odjelu za historiju muzike na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, Zagreb 1970, D-276.; Angelina s. SUBAŠIĆ: Franjo Lučić (Uz prvu godišnjicu smrti), *Sveta Cecilija*, 43/1 (1973) 10-13.
- 46 *Stabat Mater* op. 141 – oratorij u dva dijela nastao je 1937. Nalazište: ZMA NSK atgf partiture (note 783.29): sign. D 139 atgf; 139a atgf; 139b rkp.; također notna građa u ZAMP-u. Usp. Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: Antun Dobronić i sakralna glazba, *Arti musices*, 37/1 (2006) 5-44.
- 47 Usp. Rozina PALIĆ-JELAVIĆ: *Stabat Mater dolorosa / Gospin plač Ivana Brkanovića*, u: *Pasijska baština 2006. V. Međunarodni znanstveni simpozij "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Boka Kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine"*, Tivat, 3.-7. svibnja 2006., Zbornik radova 5. Međunarodnog znanstvenog simpozija, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasijska baština, [Zagreb 2007], 352-375.
- 48 Usp. *Mati bola – Stabat Mater, Sv. Cecilija*, 18/1 (1924) pr. 1, br. 3, str. 3-4.; o skladbi *Stala mati* te o obradbama (u rukopisu) *Stala Majka* i *Stala Plačuć* usp. Izak ŠPRALJA: Otac Anselmo Canjuga franjevac kapucin, *Sveta Cecilija*, 65/4 (1995) 88-89.; 66/1 (1996) 4-6.; 66/2 (1996) 37-41. (str. 39, 40); 66/3 (1996) 66-68. (str. 67). Također usp. ZMA NSK H-8°-219 (*Mati bola*).
- 49 *Stala Mati* Slovenca Filipa Oštira (1871.-1934.): velika kantata za soliste, zbor i orkestar; nalazište: Franjevački samostan na Trsatu: sign. S-272 (litografija; orguljska partitura); usp. također: *13 crkvenih pjesama za mješoviti i ženski dvo-glasni zbor*: nalazište FrVar: sign. S-VIII-190 (litografija; partitura).
- 50 *Tužna majka* (in a) višeglasno; nalazište u FrVar (rukopis): sign. IX-38 (IX-52); *Prežalosna, Sveta Majko* (mješoviti zbor u D-duru); *Tužna Majko* (mješoviti zbor u c-molu); *Tužna Majko* (mješoviti zbor u D-duru); *Žalostnoj Majci Božjoj u Vukovaru (Kraljice Mučenika)* – mješoviti zbor u Es-duru (tekst: Stanko Banić); *Majci Božjoj žalostnoj* – mješoviti zbor u h-molu (tekst priredio Vl. Rožman → "Majka vruće suze lije"); usp. *Sv. Cecilija*, 18/1 (1924) pr. 1, br. 1, str. 1.
- 51 Usp. ZMA NSK-H1-4°-356.
- 52 Usp. Gospin plač (u ulomcima): ZMA NSK H-8°-11 (tiskane note [s. l., s. n., s. a.]).
- 53 *Stabat mater*; nalazište: MA (note): sign. 19/4367; 2816; 4368. Usp. Pava s. M. Samuela MARKANOVIĆ: *Otac fr. Bernardin dr. Sokol – franjevac*, strojopis diplomatske radnje na Institutu za crkvenu glazbu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1989, red. br. 106. (32-37).
- 54 Usp. Milan VUKUŠIĆ: *O. Kvirin Orlić – Puntar, franjevac, skladatelj crkvene*

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

– 275 –

Franjo Dugan stariji,⁵⁵ Rudolf Taclik,⁵⁶ Miroslav Grđan,⁵⁷ Josip Anđrić⁵⁸ i drugi.

Također, kao autor *Stabat Mater* pojavljuje se i navod u Arhivu grada Rijeke (iz 1832.), a riječ je o stanovitom glazbeniku Mayeru,⁵⁹ za kojega predmnijevamo da je možda principal (voditelj katedralne crkve na Rijeci) Karlo Mayer.

Štoviše, ista se tema javljala i u opusima naših starijih i mla-

dih suvremenika, kao što su bili Vinko Žganec,⁶⁰ Ivo Peran,⁶¹ Igor Kuljerić,⁶² Emil Cossetto,⁶³ Adalbert Marković,⁶⁴ Ivo Frleta, Nikola Buble,⁶⁵ Anđelko Klobučar, odnosno kao što su još uvijek djelatni skladatelji Zoran Novačić,⁶⁶ Anđelko Igrec⁶⁷ i Vladan Vuletin.⁶⁸

Među najrecentijim pak ostvarenjima s eksplicitnim naslovom *Stabat Mater* nalaze se skladbe koje su za različite sastave skladali

glazbe, prevoditelj, dobročinitelj, ur. Josip Žgaljić, AKD d.o.o., Općina Punat – "Glosa" d.o.o., Krk – Rijeka 2016.; Bernardin ŠKUNCA: O. Kvirin Orlić u franjevačkom glazbenom trolistu, u: *O. Kvirin Orlić*, ur. Josip Žgaljić, AKD d.o.o., Općina Punat – "Glosa" d.o.o., Krk – Rijeka 2016, 252-253.; Saša ILJIĆ: O. Kvirin Orlić, redovnik i glazbenik, vrela iz kojega su izvirale melodije duha, u: *O. Kvirin Orlić*, ur. Josip Žgaljić, AKD d.o.o., Općina Punat – "Glosa" d.o.o., Krk – Rijeka 2016, 254-256.

- 55 *Stala Majka* (in Es) za 4 glasa; litografija, partitura (harmonizacija); nalazište: Franjevački samostan u Samoboru: sign. V-12; *Stala Majka* (in Es) za mješoviti zbor (harmonizacija); partitura, tiskano – Opalograf 10. III. 1931.; *Stala Majka* (in Es); nalazište: FrVar: sign. IX-151; Isto: zbornica partitura, litografija; FrVar: sign. VI-50; usp. *Stala Majka* (harmonizacija), *Sv. Cecilija*, 1/1 (1907) pr. 1, br. 2, str. 2.; Vedrana JURČIĆ: Il ruolo e il significato dei supplementi musicali nella rivista *Sv. Cecilija*. Una rassegna bibliografica completa e commentata, u: *Zagreb 1904-1994. Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 1998, 407-472. (428).
- 56 *Stala Mati | Mati bola | Stabat mater*. Nalazište: MbDbk: sign. 127/3720; usp. *Sv. Cecilija*, 18/1 (1924) pr. 1, br. 4, str. 4.; Sadržaj "Glazbenog priloga" 1907-1936, *Sv. Cecilija*, 31/5 (1937) 142-146. (144).
- 57 *Stala plačuć*; litografija, orgulje s upisanim tekstom; nalazište: Franjevački samostan Našice: sign. IX-13; *Stala plačuć*; litografija, orgulje s upisanim tekstom; nalazište: Franjevački samostan Koprivnica, sign. V-3; *Stala plačuć*; rukopis/prijepis?, orgulje s upisanim tekstom; nalazište: Glazbeni arhiv franjevačkih bogoslova: sign. VI-11; *Stala plačuć*; muški zbor *a cappella* (g-mol) – dvije inačice, jedna s hrvatskim (litografija), a druga s latinskim tekstom (rukopis); nalazište: Glazbeni arhiv franjevačkih bogoslova: sign. VI-11; *Stala plačuć* za mješoviti zbor *a cappella* (e-mol); litografija; nalazište: Glazbeni arhiv franjevačkih bogoslova: sign. VI-12.
- Usp. također: Marija RIMAN – Petar Antun KINDERIĆ: *Hrvatski skladatelj o. Miroslav Grđan*, Rijeka 1996. (notni zapis muškoga zbora, str. 198-200).
- 58 Nominalno poznata, danas nedostupna Anđrićeva kantata *Stabat Mater* za ženski zbor i orgulje, ostala je – prema dosadašnjim spoznajama – nedovršena.
- 59 Cit. prema: Mirna MARIĆ: Izvoditeljska djelatnost u riječkoj stolnici / Music Performances in the Rijeka Cathedral, u: *Rani Zajc: Rijeka – Milano – Beč (1832.-1862.) : Radovi s međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Rijeci, Hrvatska, 23. i 24. studenog 1996.*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca Rijeka, Rijeka 1998, 71-74.; 149-152.; dodatak, str. XIX.

- 60 Žalosnoj majci (ili *Tužna Majko Isusova*); podaci također u MbDbk. Usp. *Sv. Cecilija*, 6/1 (1912) pr. 1, str. 1. Spomenimo da se pod istom signaturom VIII-48 – zajedno sa *Stala Majka* Mirka Novaka – u Franjevačkom samostanu u Samoboru nalazi Žgančeva skladba *Majci mira* in As za četiri glasa.
- 61 *Stala plačuć* (koral) za tri glasa (3-glasni muški zbor) iz 1979. Usp. Marija RIMAN (prir.): *Brat Ivo Peran – franjevac i glazbenik*, ur. Bernardin Škunca, Provincijalat Franjevačke provincije Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri – Franjevački samostan Košljun – Povijesno društvo otoka Krka, Zadar – Košljun – Krk, Zadar 2004.
- 62 *Stabat Mater* (2003); usp. *Igor Kuljerić : u povodu primanja u redovito članstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, subota 12. ožujka 2005.* [knjižica programa], ur. Erika Krpan, Hrvatsko društvo skladatelja – Cantus, Zagreb 2005, str. 54.; Popis djela akademika Igora Kuljerića, u: *Igor Kuljerić 1938.-2006., Spomenica preminulim akademikima*, sv. 144, ur. Koraljka Kos, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2008, 35.
- 63 *Stabat Mater* za mješoviti zbor *a cappella*, posvećeno Mješovitome oratorijskom zboru crkve sv. Petra u Zagrebu; praizvedba 26. 3. 2000. u crkvi sv. Petra (dirigent Josip degl' Ivello); nalazišta: Mješoviti oratorijski zbor "Hosanna", red. br. 237; Glazbeni arhiv HPD "Slavulj" iz Petrinje, red. br. 118.
- 64 *Stabat Mater dolorosa*; mješoviti zbor *a cappella* (4. 10. 1949.); *Stabat Mater* uz orgulje (1950.). Usp. Predstavljamo članove Društva: Adalbert Marković, *Theoria*, br. VI/6 (rujan 2004) 36-39. (38).
- 65 *Stala plačuć*; za tenor, bariton i orgulje (1990.); za soliste i mješoviti zbor *a cappella* (1994.); *Stala Majka*; muški zbor (TTBB). Usp. *Sveta Cecilija*, 60/1 (1990) 1. → Usp. Vedrana JURČIĆ: Il ruolo e il significato dei supplementi musicali nella rivista *Sv. Cecilija*. Una rassegna bibliografica completa e commentata, u: *Zagreb 1904-1994. Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 1998, 420.
- 66 *Stabat Mater* bio je izveden 14. 4. 2014. u Staroj gradskoj vijećnici u Zagrebu, u okviru koncerata / programa 23. *svečanosti Pasionske baštine* (u izvedbi su sudjelovali studenti Muzičke akademije: Gudački komorni orkestar te solisti Muzičke akademije Barbara Suhodolčan i Martina Đurđević; glazbeni voditelj Jože Haluza).
- 67 *Stabat Mater* za alt solo i gudački kvartet (praizvedba 25. 3. 1999.).
- 68 *Stabat Mater*; usp. *Sveta Cecilija*, 69/1 (1999) pr. 1, str. 6.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

– 277 –

Bruno Vlahek⁶⁹, Tomislav Uhlak⁷⁰, Blaženko Juračić⁷¹, Frano Đurović⁷² i Dražen Kurilovčan⁷³, dok se srodna tematika (Gospina plača) javila

- 69 Oratorij *Stabat Mater op. 37* za sopran, bariton, mješoviti zbor i dva klavira, što ga je skladao Bruno Vlahek (1986.), suvremeni hrvatski skladatelj mlađega naraštaja, izvodio se na dvjema Pasijskim svečanostima zaredom: bio je izveden 25. 3. 2015. u Hrvatskom glazbenom zavodu u okviru koncerata / programa 24. *svečanosti Pasijske baštine* (21. 3. – 1. 4. 2015.), a također i 13. 3. 2016. u Hrvatskom glazbenom zavodu (izvodači: Bruno Vlahek, glasovir; Dubravka Vukalović, glasovir; Komorni zbor Muzičke akademije – solisti: Gorana Biondić Ruško, sopran; Matija Meić, bariton; dirigentica Jasenka Ostojić). Usp. *Pasijska baština : Programska knjižica 24. svečanosti Pasijske baštine 21. ožujka – 1. travnja 2015.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2015, 31-37.; Bruno VLAHEK: (O skladbi *Stabat Mater*), u: *Pasijska baština : Programska knjižica 24. svečanosti Pasijske baštine 21. ožujka – 1. travnja 2015.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2015, 32.; IDEM: (O skladbi *Stabat Mater*), u: *Pasijska baština : Programska knjižica 25. jubilarne svečanosti Pasijske baštine 12.–24. ožujka 2016.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2016, str. 28-31. (29).
- 70 Tomislav Uhlak uglazbio je *Stabat Mater* – oratorij za soliste, mješoviti zbor i orgulje; praizvedba djela bila je u Crkvi sv. Petra u Zagrebu, u subotu 12. 3. 2016.; izvodači: Mješoviti pjevački zbor KUD-a "INA"; Vedrana Zrnić, sopran; Jana Pogrmilović, alt; Filip Filipović, tenor; Martin Feller, bas; orgulje: Ana Pavlina; dirigent: Bojan Pogrmilović. Usp. *Pasijska baština : Programska knjižica 25. jubilarne svečanosti Pasijske baštine 12.–24. ožujka 2016.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2016, str. 20-21. O drugoj izvedbi tog oratorija – u izvedbi istoga ansambla KUD-a "INA" i sa solistima: Vedrana Zrnić, sopran; Jana Pogrmilović, alt; Fran Pogrmilović, bas; orgulje: Elizabeta Zalović; dirigent: Bojan Pogrmilović – usp. Tomislav Uhlak: *Stabat Mater*, u: *Pasijska baština : Programska knjižica 26. svečanosti Pasijske baštine 1.–12. travnja 2017.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2017, 19-21.
- 71 Blaženko Juračić autor je *Stabat Mater / Stala Majka* za mješoviti vokalni sastav *a cappella*. Usp. ZMA NSK H-m4^o-1923 (*O crux, ave, spes unica: misterij muke i zapovjed ljubavi : skladbe za Veliki tjedan*, ur. Ivan Vuletić, Verbum, Split 2015., Zagreb, Denona); izvedba na koncertu Schola cantorum UM u Splitu, održanoga u sklopu dana kršćanske kulture u Splitu, 28. 3. 2015. u crkvi Gospe od zdravlja.
- 72 Frano Đurović uglazbio je koncert za fagot i gudače *Stala plačuć tužna Mati* u trima dijelovima (1. O koliko uciviljena, bješe ona uzvišena; 2. Bol bolova sve to ljući; 3. U tvom društvu uz Križ stati). Praizvedba djela bila je 4. travnja 2017. u crkvi sv. Katarine u Zagrebu u okviru 26. *svečanosti Pasijske baštine*; izvodači: solist Tomislav Franić (fagot) uz Komorni orkestar Muzičke akademije u Zagrebu (umjetnički voditelj Jože Haluza). Usp. *Pasijska baština : Programska knjižica 26. svečanosti Pasijske baštine 1.–12. travnja 2017.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2017, 44.
- 73 Dražen Kurilovčan uglazbio je pučki oratorij za soliste (sopran i tenor) i mješoviti zbor *a cappella*, sastavljen iz šest dijelova: Nud mislimo, Zadnja večera, Na Maslinskoj gori, Sudište, Kalvarija, Križu tvrdi i nemili. Djelo je bilo praizvedeno 1. travnja 2017. u crkvi sv. Petra u Zagrebu u okviru koncerata / programa 26. *svečanosti Pasijske baštine* (1.-12. 4. 2017.); izvodači: Vedrana Zrnić (sopran), Filip Filipović (tenor), mješoviti pjevački zbor KUD-a "INA", a izvedbom je ravnao Bojan Pogrmilović.

u djelu *Staze polag Križa Suzna / Gospin Plač* Paule Fabinger-Orešković.⁷⁴

Ovdje valja napomenuti da je zadnjih desetljeća, i to zahvaljujući 26-godišnjem djelovanju manifestacije i institucije Pasijske baštine, u svim načinima i oblicima njezine pojavnosti, osobito oživjelo stvaralaštvo umjetničkoga glazbenoga izričaja nadahnuto raznovrsnim pasijskim temama. Štoviše, ono je pokazateljem da takve teme ni pošto nisu anakrone ni iscrpljene, unatoč svim (ne samo umjetničkim i u širem smislu kulturološkim, već i svjetonazorskim i društvenim) previranjima i znatnim izazovima, o čemu svjedoče i navedena autorska djela. Naime, bilo je moguće uočiti raznovrsne motivatore; dok su primjerice neke skladbe nastale na poticaj dirigenata (Bojana Pogrmilovića za Uhlakovu *Stabat Mater*, koju je skladatelj posvetio 25. obljetnici Pasijske baštine i 40. obljetnici Zbora KUD-a "INA"), druge su bile potaknute ne samo idejom organizatora pojedinih važnih manifestacija (za djelo *Plač Majke Marije* Dražena Kurilovčana), već i vlastitih traganja autora u njegovu umjetničkom nagnuću. O svojem je djelu spomenuti autor zabilježio sljedeće: "U svom dugogodišnjem istraživačkom i obrađivačkom radu na području pučke crkvene pjevane baštine, posebno me fascinira pasijska pjevana baština, a naročito fenomen Gospinog plača. Po narudžbi Varaždinskih baroknih večeri 2014. godine, pripremao sam s Ansablom LADO cjelovečernji koncert s temom Gospina plača. Želio sam prikazati cijeli lirsko-epski spijev, a isto tako i sve lokalitete gdje se Gospin plač pjevao, te sam tako upoznao bogatstvo tradicijskog pučkog crkvenog pjevanja. Za tu potrebu preslušao sam brojne napjeve iz svih krajeva Hrvatske te Bosne i Hercegovine. Sve to potaklo me je da na temeljima tradicije pučkog crkvenog pjevanja napišem novo glazbeno djelo koje se temelji na šarolikosti i ljepoti stilova i načina pjevanja širom Hrvatske. Tako sam koristio zvukovlje i stil otočke i obalne Dalmacije, zadarskog zaleda, Banovine te sjeverozapadne Hrvatske (Podravina i Međimurje). Cijela dramaturgija temelji se na različitosti i ljepoti zvukova. Ujedno sam želio proniknuti u unutarnji doživljaj pučkih pjevača kako bi djelo dobilo potpuni smisao. Koristio sam koralno i glagoljaško pjevanje. Tekstove sam preuzeo iz: Pariške pjesmarice iz 14. stoljeća (Nud mislimo), Trogirske pjesmarice s kraja 16. stoljeća

- 74 Skladba je izvedena 23. 3. 2016. u Crkvi sv. Katarine; izvodači: Dječji vokalni sastav *Zlatne note*, Mali dječji zbor *Bim-bam-bom*, Lucija Petrač, flauta; solistica Antonija Dunjko, sopran; dirigentica: Paula Fabinger-Orešković. Usp. *Pasijska baština : Programska knjižica 25. jubilarne svečanosti Pasijske baštine 12.–24. ožujka 2016.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2016, str. 113, 120.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

– 279 –

(Prigovaranje Blažene Dive Marije i Križa Isusova, Versi Božjeg tila), a koristio sam i razne pučke varijante Gospina plača Matije Divkovića i Tome Babića.”⁷⁵

Naposljetku, usporedbe radi, kao što smo ukratko orisali europsko stvaralaštvo prijašnjega doba, spomenimo i inozemne skladatelje 20. stoljeća, koji su uglazbili *Stabat Mater*; među njima, Karol Szymanowsky (1882.-1937.),⁷⁶ Francis Poulenc (1899.-1963.),⁷⁷ austrijski skladatelj Johann Nepomuk David (1895.-1977.),⁷⁸ Krzysztof Penderecki (1933.),⁷⁹ Virgil Thompson,⁸⁰ potom njemački skladatelj, orguljaš i stručnjak za zvona Peter Griesbacher (1864.-1933.),⁸¹ češki skladatelj i dirigent Rafael Jeroným Kubelik (1914.-1996.)⁸² te skladatelj tzv. ozbiljne (“klasične”) i sakralne glazbe Arvo Pärt (1935.).⁸³

No, kao što je to bilo i u hrvatskih autora ne samo ranijega, već osobito suvremenoga doba, ta su se glazbena djela oblikovala za najrazličitije sastave, a skladatelji su im, s jedne strane, pristupali potaknuti nagnućem i vlastitim autorskim izričajem, a s druge strane i poticajima izvanglazbene naravi, često praktičnim razlozima (primjerice, sukladno potrebama sredine i raspoloživome izvođačkom sastavu). Na primjeru suvremenih stranih autora, riječ je dakle o velikim (oratorijskim) formama za soliste, zbor i orkestar (*Stabat Mater* Karola Szymanowskoga), odnosno za sopran, mješoviti zbor i komorni orkestar (Rafaela Jeronýma Kubelika), ali i o uobičajenim kraćim crkvenim skladbama za zbor i orgulje (Johanna Nepomuka Davida, Petera Griesbachera) ili pak o solistički oblikovanim vrstama; takve su, primjerice, popijevke za glas i gudački kvartet (Virgila Thompsona), odnosno “tercet i trio” (*Stabat Mater* za tri glasa i gudački trio Arva Pärta). Srodni se skladbeni postupci posve jednostavna glazbenoga izričaja i oblikovanja ogledaju i u većini nepretencioznih kratkih (zborskih) skladbi u mnogih hrvatskih autora, što upućuju na njihovu izvedbenu namjenu i duboku sraslost s religijskom porukom koju one

kao takve nose (primjerice, u Franje Serafina Vilhara-Kalskoga, Miroslava Grđana, Mirka Novaka, Frane Kostanjevca, Anselma Canjuge, Rudolfa Taclika, Vladana Vuletina).

Saberimo na kraju: premda bi se studioznim proučavanjem pojedinih opusa i u pojedinim razdobljima mogla posve sigurno oblikovati jasnija slika o općenitim obilježjima takva opusa, a to bi pak predmnijevalo i usporedni analitički pristup, zacijelo bismo i ovim sagledavanjem mogli doći do stanovitih spoznaja; ponajprije o zastupljenosti glazbenih djela na temu *Stabat Mater* (a u širem smislu onda i na srodne tematske krugove); nadalje, iz tih se opusa daje zaključiti da su pristupi u umjetničkom izričaju lavirali od jednostavnijih do složenijih skladbi, odnosno da su se djela u formalnom smislu ostvarivala unutar dvaju temeljnih iskaza: velike oratorijske forme, što je – slijedom cjelovitoga tekstnoga predloška – autoru pružala ne samo mogućnosti veće umjetničke kreativnosti, već i ostvaraja znatnijih zahtjeva, s jedne strane, te posve jednostavnih (relativno) kratkih skladbi, s druge strane; osim toga, premda su potonja djela pokazivala relativnu formnu i skladbenotehničku raznolikost, temeljno im je obilježje u odabiru kratkoga teksta, koji je u ponekim djelima bio tek pjesnički izričaj teme kao takve, pa je nerijetko zapravo bila riječ o slobodnoj parafrazi, a onda i o autorskom djelu čija je motivika sugerirana samim naslovom. Ipak, među njima su uvijek posebno mjesto zauzimale vokalno-instrumentalne / orkestralne skladbe oratorijske forme, koje su bile izazovom znamenitijim i stvaralački snažnijim osobnostima, a koji su – i neovisno o repertoarnoj potrebi za stvaranjem crkvenoga opusa – posegnuli za cjelovitim tekstom glasovite sekvence. Ona je, kao što je bilo riječi na početku, i kao što smo kadri promišljati (i temeljem ovih redaka), bila uvijek, i iznova ostajala, osobitim nadahnućem i poticajem.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

75 Usp. Dražen KURILOVČAN: O djelu Plač Majke Marije, u: *Pasionska baština : Programska knjižica 26. svečanosti Pasionske baštine 1.–12. travnja 2017.*, ur. Dijana Hrebak, Pasionska baština, Zagreb 2017, 21.

76 *Stabat Mater* za soliste, zbor i orkestar (MA: sign. 19/1730).

77 *Stabat Mater* (ZMA NSK-H-CD-4402).

78 *Stabat Mater* za zbor i orgulje (1927.).

79 *Stabat Mater* za tri zbora (1962.).

80 *Stabat Mater* za sopran i gudački kvartet (1933.); MA: sign. 16/21.950.

81 *Stabat Mater* – 4-glasni zbor uz orgulje; izvedena 9. 9. 1909. godine na koncertu Cyrillova društva. Usp. Razne vijesti. Češka, *Sv. Cecilija*, 3/9-10 (1909) 83.

82 *Stabat Mater* za sopran, mješoviti zbor i komorni orkestar (MA: sign. 18./20.274).

83 Estonski skladatelj Arvo Pärt uglazbio je 1985. godine *Stabat Mater* za tri glasa i gudački trio.

Prilozi

Tabele (T1; T2)

U svrhu preglednosti u ovim se tabelama rabe sljedeće kratice:

AFrOs	Arhiv Franjevačkog samostana u Osijeku
AR	Arhiv grada Rijeke
ASvMOs	Arhiv župne crkve sv. Mihaela Arkandela u Tvrdi u Osijeku
atgf	autograf
bc	basso continuo
CD	Compact disc
DAZ	Državni arhiv u Zagrebu
FrKpr	Franjevački samostan u Koprivnici
FrKš	Franjevački samostan u Košljunu
FrNaš	Franjevački samostan u Našicama
FrSam	Franjevački samostan u Samoboru
FrSB	Knjižnica Franjevačkog samostana u Slavanskom Brodu
FrTs	Franjevački samostan na Trsatu
FrVar	Glazbeni arhiv knjižnice franjevačkog samostana u Varaždinu
GAFrZ	Glazbeni arhiv franjevačkih bogoslova u Zagrebu
GASP	Glazbeni arhiv katedrale sv. Dujma u Splitu

HAZU	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HGZ	Hrvatski glazbeni zavod
HPD	Hrvatsko pjevačko društvo
HZGZ	Hrvatski zemaljski glazbeni zavod
KDbk	Glazbeni arhiv katedrale u Dubrovniku
KUD	Kulturno-umjetničko društvo
MA	Muzička akademija u Zagrebu (Knjižnica)
MbDbk	Glazbeni arhiv samostana Male braće u Dubrovniku
MGS	Muzej grada Splita
MOZ	mješoviti oratorijski zbor
MPZ	mješoviti pjevački zbor
MZ	mješoviti zbor
part.	partitura
PD	Pjevačko društvo
rkp	rukopis
RPJ	Rozina Palić Jelavić
RZK	Riznica zagrebačke katedrale
SC	<i>Sv. Cecilija / Sveta Cecilija</i> (časopis)
sign.	signatura
SM	<i>Stabat Mater</i>
ZAMP	Zaštita autorskih malih (muzičkih) prava
ZMA NSK	Zbirka muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

Tabela T1

Europsko glazbeno (umjetničko) stvaralaštvo (30) (kronologijskim slijedom autora)

skladatelj	godine života	naslov	izvođački sastav	napomena
Giovanni Pierluigi Sante da Palestrina	1525./26.-1594.	<i>Stabat Mater</i>	za dva zbora <i>a cappella</i>	partitura u ZMA NSK; sign. NSK-1-8°-384 <i>Stabat Mater</i> za dva zbora <i>a cappella</i> MA: sign. 20/435
Orlando di Lasso	c1532.-1594.	<i>Stabat Mater</i>	dvostruki zbor	MA: sign. 20/16.179
Giovanni Maria Nanino	c1543.-1607.	<i>Stabat Mater</i>	motet A1 A2 T B	
Agostino Steffani	1654.-1728.	<i>Stabat Mater</i>	za soliste, mješoviti zbor i orkestar	
Domenico Scarlatti	1660.-1725.	<i>Stabat Mater</i>	za mješoviti zbor SSSSAATTBB <i>basso continuo</i> (orkestar)	A-Wn, D-Mbs, Mus, I-Bc, Vc, US-CA; izdanja: ed. A. Casella (Rome 1941); ed. J. Jürgens (Mainz 1973); ed. R. Scandrett (Stuttgart 1980) NSK-H-CD-4388sv2
Antonio Caldara	Venecija, ?1671. – Beč, 28. 12. 1736.	<i>Stabat Mater</i>		objavljeno u: DTÖ (Denkmäler der Tonkunst in Österreich), xxvi, Jg xiii/1 (1906/R)
Antonio Vivaldi	1678.-1741.	<i>Stabat Mater</i>	za kontraalt i orkestar (gudače uz <i>basso continuo</i>)	NSK-H-CD-4388 MA: sign. 21/16.103; 17/21.983

Rozina Palić Jelavić

– 282 –

– 283 –

skladatelj	godine života	naslov	izvođački sastav	napomena
Jacopo Guglielmi	1681.-1742.	<i>Stabat Mater a due voci</i>	dvoglasni zbor / dva solistička glasa	
Emanuele Gioacchino Cesare Rincón d'Astorga	Palermo, 11. 12. 1681. – Prag, 21. 8. 1736.	<i>Stabat Mater</i>	za solo glas, mješoviti zbor, gudače i <i>continuo</i> (oko 1707.) <i>Stabat Mater</i> (in C) za orgulje	Djelo je skladano najvjerojatnije za udrugu <i>Antient Musick</i> , a praizv. u Oxfordu 1713. Skladba je pisana za solo glas, mješoviti zbor, gudače i <i>continuo</i> (u toj je verziji nalazište u glazbenom arhivu KDbk: sign. br. 683) Novo izd. skladbe za sole, zbor i orkestar: Halle, 1864. <i>Stabat Mater</i> (in C) kao verzija za orgulje u tiskanom se obliku nalazi u glazbenom arhivu FrVar: sign. IX-42
Giuseppe Tartini	Piran, 8. 4. 1692. – Padova, 26. 2. 1770.	<i>Stabat Mater Isusova majka staše</i>	za tri glasa	1769. Glazbeni arhiv KDbk: sign. br. 685
Bartolomeo Cordans	1700.-1757.	<i>Stabat Mater</i>	za dva tenora, bas i orgulje; rukopis dionice T1 T2 B orgulje	u izvorima se često nailazi na dva imena: Bartolomeo Cordans Josip Maria Cordans Katalog glazbene grade (Krk) = FrKš: sign. 1/93
Giovanni Battista Pergolesi	1710.-1736.	<i>Stabat Mater</i>	za sopran, kontraalt / kontratenor, orkestar (gudači i <i>basso continuo</i> / orgulje)	Pozzuoli, 1736. <i>Ave mundi gloria</i> , CD Stereo 1995. <i>Dragulji duhovne glazbe</i> (NSK-H-CD-1328); MA: sign. 19/431; 19/432; 19a/432; partitura u ZMA NSK-1-8°-386 (CD 62 min.)
Benedetto Pellizzari	1755?-1789?	<i>Stabat Mater</i>	<i>SM a 4</i> in F, C rkp (SATB; bc) + dionice <i>SM in F, C</i> rkp (SATB) + dionice <i>SM in c, C</i> rkp (SAT; gud.; bc) + dionice <i>SM in G, C</i> rkp (TB; bc) + dionice <i>SM in A, C</i> rkp (A 2TB; bc) + dionice <i>SM</i> in A, C rkp (2T B; bc) + dionice	(Benedikt) Pellizzari se navodi kao autor <i>Stabat Mater</i> (iz 1755.? – upis na dionicama) kao autor više skladbi s naslovom <i>Stabat Mater</i> u različitim tonalitetima (F, A, A, A, G, F, C, F, F) Nalazište: GASP sign. XXX/352; XXX/353; XXX/354; XXX/355; XXX/356; XXX/357 Napomena: prov: "Proprietario Marcocchia" (1755. upisano na dionicama)
Joseph Haydn	1732.-1809.	<i>Stabat Mater</i>	za sopran, kontraalt, tenor, bas, vokalni ansambl i komorni orkestar (2 oboe /engl. rog; gudača glazbala i <i>basso continuo</i> / orgulje / čembalo)	1767. CD – 59 min.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

skladatelj	godine života	naslov	izvođački sastav	napomena
Luigi Maria Baldassarre Gatti	Verona, 1740. – Salzburg, 1817.	<i>Motetto / Stabat Mater Dolorosa / Per / La Festa dei Sette Dolori della B. V. M. / a / Quattro voci / Due Violini / Organo / e Violone / Dell' Abbate / Luigi Gatti Maestro di Capella della Metropolitana / di Salisburgo</i>	vokalno-instrumentalno djelo (za 4 glasa, 2 violine, orgulje i basso)	
Gioacchino Rossini	1792.-1868.	<i>Stabat Mater</i>	za dva soprana, tenor, bas, zbor i orkestar	1. verzija, 1832. praizvedena u Madridu u Cappella di S. Filippo El Real, 1833. na Veliki Petak 2. verzija, 1841. praizvedena 7. 1. 1842. KDbk: br. 683; MA: sign. 19/3163 / 3207; 19a 3495 ili 3207/II, 3207/III
Franz Schubert	1797.-1828.	<i>Stabat Mater</i>	za sopran, kontraalt, tenor, bas, vokalni sastav i komorni orkestar	<i>Liturgijske skladbe 19. i 20. stoljeća</i> , 1996. (NSK H-CD-775; kasete: NSK H-K-3782; NSK-H-CD-4388sv4)
Giuseppe Verdi	1813.-1901.	<i>Stabat Mater</i>	mješoviti zbor i orkestar	1896./1897. <i>Stabat Mater</i> je druga skladba u <i>Quattro pezzi sacri</i> , u kojoj su još: <i>Ave Maria</i> za četveroglasni zbor <i>a cappella</i> ; <i>Laudi alla Vergine Maria</i> za četveroglasni dječji (ili ženski) zbor <i>a cappella</i> ; <i>Te Deum</i> za solo sopran, četveroglasni dvostruki zbor i orkestar MA: sign. 19/2293, br. 16398 MN 783.3.089.7 (glasovirski izvadak)
Franz Xaver Witt	9. 2. 1834. – 2. 12. 1888.	<i>Stabat Mater</i> op. 7	za zbor i orkestar	1912./13. Wittov <i>Stabat Mater</i> izveo je HGZ
Antonín Dvořák	1841.-1904.	<i>Stabat Mater</i> op. 58	za soliste (SATB) zbor i orkestar	19. 2. 1876. – 13. 11. 1877. praizvedba: Prag 23. 12. 1880. izvedba: Berlin 1881. KDbk: br. 683; MA: sign. 19/1678; 19/6114; 21/20005
František (Franjo) Musil	Prag, 1852. – Brno, 1908.	<i>Stabat Mater</i>		<i>Stabat Mater</i> 1895. djelo se izvodilo u Pragu s velikim uspjehom Usp. SC, 3/1 (1909) 12.
Josef Bohuslav Foerster	Prag, 30. 12. 1859. – Nový Vestec, 29. 5. 1951.	<i>Stabat Mater</i> op. 56	za mješoviti zbor i orgulje	1892. [1892.] AFrOs: Fasc. IV/111 izv. 11. 4. 1923. u bazilici Presvetog Srca Isusova izv. 4. 11. 1923. u crkvi Sv. Marka u Zagrebu
Peter Griesbacher	1864.-1933.	<i>Stabat Mater</i>	4-glasni zbor uz orgulje	djelo je izvedeno 9. 9. 1909. godine na koncertu Cyrillova društva
Karol Szymanowsky	1882.-1937.	<i>Stabat Mater</i>	za soliste, zbor i orkestar	MA: sign. 19/1730
Johann Nepomuk David	1895.-1977.	<i>Stabat Mater</i>	za zbor i orgulje	1927.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

skladatelj	godine života	naslov	izvođački sastav	napomena
Virgil Thompson	1896.-1989.	<i>Stabat Mater</i>	za sopran i gudački kvartet	(1933.) MA: sign. 16/21.950
Francis Poulenc	1899.-1963.	<i>Stabat Mater</i>	za sopran, zbor i orkestar	1950./51. ZMA NSK-H-CD-4402
Rafael Jeroným Kubelik	1914.-1996.	<i>Stabat Mater</i>	za sopran, mješoviti zbor i komorni orkestar	MA: sign. 18./ 20.274
Krzysztof Penderecki	1933.	<i>Stabat Mater</i>	za tri zbora	1962.
Arvo Pärt	1935.	<i>Stabat Mater</i>	za tri glasa i gudački trio	1985.

Tabela T2

Hrvatsko glazbeno (umjetničko) stvaralaštvo (52)
(kronologijskim slijedom autorâ)

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Amando Ivančić	1727.-1790.	<i>Stala Majka</i>	za četverglasni mješoviti zbor	MbDbk sign. 179/4888 anonimus? (rukopis, tiskovina)
Julije Bajamonti	1744.-1800.	<i>Stabat Mater in A</i> <i>Stabat Mater in B</i>	za dva glasa TB uz <i>basso continuo</i>	skladao tri sekvencije <i>SM</i> (izgubljena № 2); sačuvane dvije skladbe → 2 part. = tutti i vokalna in A; rkp <i>SM in A</i> (42 str.) <i>SM in B</i> (72 str.) nalazište: GASP; sign. X/133
Ante (Antonio) Alberti	1757.-1804.	<i>Stabat Mater in B</i> verzija na hrvatske stihove: <i>Pritužbena majka stase</i>	u g-molu za 2 tenora i bas uz pratnju <i>bassa continua</i>	<i>Stabat Mater del Co: Ant.o Albertis Spalatino</i> verzija <i>Pritužbena Majka staše</i> na hrvatskom jeziku s talijanskom ortografijom sačuvana kao nepotpuna građa; nedostaje dionica <i>bassa</i> <i>continua</i> ; ni dionice tenora i basa nisu u potpunosti sačuvane usp. MGS: sign. 12/II.; GASP: sign. 11/II. i 1270/LXXIX
Ivan Jeličić	?-1811.	<i>Stabat Mater</i> u g-molu <i>Stabat Mater</i> u c-molu	za dva tenora, bas i <i>basso continuo</i> (orgulje)	<i>Stabat Mater</i> g-mol (1806.) <i>Stabat Mater</i> u c-molu (istovjetna građa)
Josip Raffaelli	1767.-1843.	<i>Stabat Mater</i> a due voci <i>Stabat Mater</i>	za T1, T2 i orgulje za T1 i violinu	navodi se kao autor triju skladbi <i>Stabat Mater</i> ; u nekim se radovima spominju i četiri <i>Stabat Mater</i>
Leopold Ignacije Ebner	Varaždin, 22. 10. 1769. – Varaždin, 11. 12. 1830.	<i>Oratorium Pod Križem</i> 1791.	oratorij za tri glasa: za dva soprana, bariton i komorni gudači orkestar (i orgulje)	<i>Oratorium Pod Križem</i> 1791. djelo srodne (pasijske) tematike nastalo u autorovoj 22. godini

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Jeronim [Jerolim] Filipušić	1771.-1849.	<i>Raczvigliena Majka stasce</i>	G-dur, 2/2 mjera	
Fortunat Pintarić	1798.-1867.	<i>Stabat Mater</i>	SM in g za 4-glasje mješovitih glasova 2 vl, 2 vla, vcl, fl, 2 cl, 2 fg, 3 corna, 3 trb	nalazište: FrKpr: sign. R-64 (prema Ladislavu Šabanu; 1980.) rkp; part. (samo 1. stranica) na 4. str. – glas i orgulje → početak skladbe "O Bože dragi ja kruto ljubim te" in Es
Sebastijan (Sabo) Franković	1800.-1864.	<i>Stabat Mater</i>		izvedeno u Capui Franjo, Francovich, Franjković, Sabo
Ivan pl. Zajc	1832.-1914.	<i>Stabat Mater</i> op. 814	solisti S A T Bar B mješoviti zbor orkestar orgulje ili harmonij	1893. posvećeno biskupu križevačkom Juliju Drohobeczkomu Usp. <i>Stabat Mater</i> Ivana pl. Zajca, <i>Vienac</i> , 29/16 (1897) 260.
Frane (Franjo) Kostanjevac	1839.-1910.	<i>Stabat Mater</i> (<i>Stala Majka</i>)	<i>Stabat Mater</i> in e za dvoglasni muški zbor uz orgulje	(Kostanjevec) RZK – arhiv; litografija jedne stranice s oznakom No. 10, 42; podatci: 117, k. 27 /br. 42/; latinski tekst 1. strofe: prijepis "Gušnik, ? 15/2" – dio nečitak Vidi notni primjer → np 1
			<i>Stabat Mater</i> in D za 4-glasni zbor <i>a cappella</i>	RZK – arhiv; litografija od tri stranice s oznakom No. 10, 43; podatci: 117, k. 27 /br. 43/; prijepis "Marjanović"? – nečitko
Franjo Serafin Vilhar-Kalski	1852.-1928.	<i>Stabat Mater</i>	<i>Stabat Mater</i> troglasno s pratnjom orgulja	<i>Stala Majka</i> u c-molu za mješoviti zbor <i>a cappella</i> → <i>Stala plačuć</i> (isto u d-molu); litografija; nalazište: GAFrZ: sign. VI-19
		<i>Stala Majka</i>	<i>Stala Majka</i> u c-molu za mješoviti zbor <i>a cappella</i>	MA: sign. 19/4366 (hrvatski tekst: <i>Stala Majka pod razpelom</i>) hrvatski tekst (tri strofe) Usp. <i>Crkvena pjesmarica za muška srednja učilišta i druge crkvene zborove</i> , napisao Franjo Serafin Vilhar-Kalski, Naklada St. Kugli, Knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb 1911, 31. Vidi np 2
Ferdo Miler	1853.-1917.	<i>Stala Majka</i>	za muški zbor	ASvMOs: sign. Fasc. IX/157 (rkp, dionice T1, T2, B1, B2)
Karlo Kindlein	1854.-1935.	<i>Stabat Mater</i>	harmonizacija	ZMA NSK-H1-4 ^o -356 Usp. <i>Pjevnik – Kantuale crkvenih popievaka</i> / sabrali, uredili i izdali Karlo Kindlein i Vatroslav Kolander, Vlastita naklada, Tiskara Antuna Scholza, Zagreb 1895.
Vjenceslav Novak	1859.-1905.	<i>Stabat Mater</i>		

Stabat Mater
u glazbenom
(umjetničkom
autorskom)
stvaralaštvu
tijekom stoljeća
s osobitim
obzirom na
glazbene
prinose
hrvatskih
skladatelja

– 291 –

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Vilko Novak	1865.-1918.	<i>Stala Majka</i> in F <i>Stala Majka</i> <i>Stala Majka</i> <i>Stabat Mater</i> <i>Tužno jauče</i> <i>O Isuse, muku Tvoju</i>	za 4-glasni muški zbor	FrSB: sign. II-29 MA: sign. 19/1910 <i>Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta troglasno sa pratnjom orgulja</i> , udesio Vilko Novak, 2. izd., Naklada Tiskare C. Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb 1900. → (ZMA NSK-H-m4°-47) br. 31, str. 36: <i>Stala majka pod razpelom</i> (2 strofe) br. 32, str. 37: <i>Stabat Mater</i> (5 strofa) br. 30, str. 35-36: <i>O Isuse, muku Tvoju daj da pjevam jer za moju dušu htjede ti umrijet, da u raj može dospjet</i> (2 strofe)
Anton Filip Oštir	1871.-1934.	<i>Stala Mati</i> (<i>Stabat Mater</i>)	velika kantata za soliste, mješoviti zbor i orkestar	FrTs: sign. S-272 (litografija; orguljska partitura) usp.: 13 crkvenih pjesama za mješoviti i ženski dvoglasni zbor: nalazište FrVar: sign. S-VIII-190 (litografija; partitura)
Blagoje Bersa	1873.-1934.	<i>Stabat Mater</i> op. 26	za soliste, mješoviti zbor i orkestar	10 str. atgf crna tinta "3/XII [18]98" nedovršena u glasovirskom izvadku 1898.
Franjo Dugan stariji	1874.-1948.	<i>Stala Majka</i> (in Es) <i>Stala Majka</i> (in Es) <i>Stala Majka</i> (in Es) <i>Stala Majka</i> (in D)	za 4 glasa za mješoviti zbor harmonizacija harmonizacija mješoviti zbor <i>a cappella</i>	litografija, partitura (harmonizacija); nalazište: FrSam: sign. V-12 partitura, tiskano – Opalograf 10. III. 1931. FrVar: sign. IX-151 FrVar: sign. VI-50 <i>Stala Majka</i> (harmonizacija) SC, 1/1 (1907) 1. SC, 1/1 (1907) pr. 1, br. 2, str. 2. (hrvatski tekst – četiri strofe)
Slavomir Grančarić	Zadar, 1878. – Zagreb, 1941.	<i>Stala Majka</i> <i>Staze plačuć</i>	za mješoviti zbor i orgulje za mješoviti zbor i orgulje	

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Antun Dobronić	1878.-1955.	<i>Stabat Mater</i> op. 141 <i>Pisma na čast muke i žalosti Blažene Gospe</i>	za zbor i orkestar	oratorij u dva dijela nastao je 26. 6. 1937. Pisma na čast muke i žalosti Blažene Gospe ZMA NSK atgf partiture (note 783.29): kutija 14, sign. Dobronić op. 141. Postoje dva autografa partiture (istovjetne glazbene građe): jedan je pisan olovkom (s tekstem na hrvatskom i latinskom jeziku) i ta partitura ima 128 str., a datirana je "Zagreb 26/VI/1937"; drugi je autograf pisan crnom tintom (s tekstem na latinskom jeziku); sadržava 177 str. u čistopisu, a datacija je "Zagreb 1937"; sign. D 139 atgf; 139a atgf; 139b rkp; usp. i notnu građu u ZAMP-u
Mirko Novak	1879.-1928.	<i>Stabat Mater</i> u F-duru (<i>Stala Mati bola svetog</i>)	za 4-glasni muški zbor <i>a cappella</i>	SC, 2/1 (1908) pr. 1, str. 4. latinski tekst (jedna strofa) usp. podatak: MbDbk: sign. 112/3055; hrvatski tekst (četiri strofe) također nalazište: FrVar: sign. VI-51 (rukopis, dionice) Vidi np 3
		<i>Stabat Mater</i> u g-molu	za 4-glasni muški zbor <i>a cappella</i>	SC, 6/2 (1912) pr. 2, str. 6-7. latinski tekst (dvije strofe)
		<i>Stabat Mater</i> u a-molu	za 4-glasni muški zbor <i>a cappella</i>	SC, 7/1 (1913) pr. 1, br. 1, str. 1. latinski tekst (jedna strofa) usp. podatak: MbDbk: sign. 113/3077
		<i>Stabat Mater</i> u d-molu	za 4-glasni mješoviti zbor <i>a cappella</i>	SC, 7/1 (1913) pr. 1, br. 2, str. 1-2. latinski tekst (jedna strofa) tiskano, partitura; nalazište: FrSam: sign. VIII-48
Tomo Kumičić	1885.-1940.	<i>Stabat Mater</i>	vokalno-instr. djelo	nedovršeno "18/4 35" (3 str.)

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Kamilo Kolb	1887.-1965.	<i>Tužna majka</i> (in a)		nalazište u FrVar (rukopis): sign. IX-38 (IX-52)
		<i>Prežalosna, Sveta Majko</i>	mješoviti zbor u D-duru	
		<i>Tužna Majko</i>	mješoviti zbor u c-molu	
		<i>Tužna Majko</i>	mješoviti zbor u D-duru	
		<i>Žalosnoj Majci Božjoj u Vukovaru (Kraljice Mučenika)</i>	mješoviti zbor u Es-duru	
		<i>Majci Božjoj žalosnoj</i>	mješoviti zbor u h-molu	SC, 18/1 (1924) pr. 1, br. 1, str. 1. tekst priredio pok. VI. Rožman "Majka vruće suze lije" hrvatski tekst (četiri strofe)
Bernardin Sokol	1888.-1944.	<i>Stabat Mater</i>		MA (note): sign. 19/4367; 2816; 4368
Božidar Širola	1889.-1956.	<i>Gospin plač</i>	za orgulje ili harmonij	HGZ, sign. 2/62 ZMA NSK: napjev + dionice za orgulje / harmonij
		1934.	(pjevanje uz svirku orgulja – za 4-gl. mješ. zbor)	Š: Op. G-b-1; Širola L 1,1 – 26 ZMA NSK: Širola 87 – atgf 8 str. sadržava 4 "plača" (napjevi namijenjeni pjevanju puka ili 4-glasnog zbora) uz pratnju orgulja (svaki po 2 str.); "sva 4 plača udešena su tako da se pjevaju uz svirke orgulja, za odah pjevačima služe kratki uvodi ..." "udešeni su za 4-gl. mješoviti zbor pa se mogu i tako izvoditi"
Franjo pl. Lučić	1889.-1972.	<i>Stabat Mater</i>	za bariton solo i orgulje	skladano 1913. iste je godine prvi put izvedeno u crkvi sv. Katarine u Zagrebu
Kvirin Orlić	1890.-1969.	<i>Stabat Mater</i>		
Vinko Žganec	1890.-1976.	<i>Žalosnoj majci (Tužna Majko Isusova)</i>	mješoviti zbor <i>a cappella</i>	MbDbk SC, 6/1 (1912) pr. 1, str. 1. hrvatski tekst (četiri strofe) Usp. <i>Hrvatska Crkvena Pjesmarica Dječakoga Sjemeništa</i> , 1. izd. 1934, str. 58. → ZMA NSK H-8°-219

*Stabat Mater
u glazbenom
(umjetničkom
autorskom)
stvaralaštvu
tijekom stoljeća
s osobitim
obzirom na
glazbene
prinosne
hrvatskih
skladatelja*

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Anselmo Canjuga	1894.-1952.	<i>Mati bola</i> – <i>Stabat Mater</i> (<i>Stala Mati bola sveta</i>) <i>Stala Majka</i> <i>Stala plačuć</i>	mješoviti zbor <i>a cappella</i> jednoglasno; in g; 6/8 mjera obradba obradba	skladba je objavljena u SC, 18/1 (1924) pr. 1, br. 3, str. 3-4. preveo Milan Pavelić D.I. hrvatski tekst (jedna strofa) obradba u rkp obradba u rkp <i>Mati bola</i> Usp. <i>Hrvatska Crkvena Pjesmarica Dječakoga Sjemeništa</i> , 1. izd. 1934, str. 59. → ZMA NSK H-8°-219
Rudolf Taclik	Karlovac, 25. 6. 1894. – Karlovac, 20. 7. 1942.	<i>Mati bola</i> – <i>Stabat Mater</i> <i>Stala Mati</i>	mješoviti zbor <i>a cappella</i> in a	MbDbk: sign. 127/3720 SC, 18/1 (1924) pr. 1, br. 4, str. 4. preveo Milan Pavelić D.I. hrvatski tekst (jedna strofa)
Josip Andrić	1894.-1967.	<i>Stabat Mater</i>	za ženski zbor i orgulje	nedostupna Andrićeva kantata <i>Stabat Mater</i> za ženski zbor i orgulje; prema dosad poznatim navodima – nedovršena
Lujza Kozinović	1897.-1975.	<i>Stabat Mater</i>	za 3- (4-) glasni ženski zbor i solo	Gospin plač (u odlomcima) Usp. ZMA NSK H-8°-11 tiskane note [s. l., s. n., s. a.] sadržava 10 str. Moderato (O Gospojo i Kraljice); Adagio (Rascviljena Majka staše); Andante solo (Ajme sinko, srce moje); Moderato (A kad Isus duh predade); Andante (Oh moj Križu, gorka željo)
Ivan Brkanović	1906.-1987.	<i>Stabat Mater dolorosa</i> / <i>Gospin plač</i>	solisti MS B-Bar (2) T mješoviti zbor i orkestar	
? Mayer	?	<i>Stabat Mater</i>	?	podatci iz posrednih izvora autor je možda Karlo Mayer (principal – voditelj katedralne crkve na Rijeci)
Miroslav Grđan (Grđjan)	1915.-1945.	<i>Stala plačuć</i> <i>Stala plačuć</i> (<i>Stabat Mater</i>) Adagio <i>Stala plačuć</i>	orgulje s upisanim tekstom muški zbor <i>a cappella</i> (g-mol) za mješoviti zbor <i>a cappella</i> (e-mol)	<i>Stala plačuć</i> muški zbor <i>a cappella</i> (g-mol) – dvije inačice: jedna s hrvatskim (litografija), a druga s latinskim tekstom (rukopis) potpis: Pacifique Grđjan GAFrZ: sign. VI-11 (latinski tekst – četiri strofe) Vidi np 4 FrNaš: sign. IX-13 FrKpr: sign. V-3 GAFrZ: sign. VI-12

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Emil Cossetto	1918.-2006.	<i>Stabat Mater</i>	za mješoviti zbor <i>a cappella</i>	posvećeno MOZ crkve sv. Petra u Zagrebu; praizvedba 26. 3. 2000. u crkvi sv. Petra MOZ "Hosanna", red. br. 237; Glazbeni arhiv HPD "Slavulj" iz Petrinje, red. br. 118.
Ivo Peran	1920.-2003.	Žalosnoj majci <i>/ Tužna Majko Isusova</i>	3-glasni muški zbor	(koral) za tri glasa (3-glasni muški zbor) iz 1979.
Adalbert Marković	1929.-2010.	<i>Stabat Mater dolorosa</i>	mješoviti zbor <i>a cappella</i>	<i>Stabat Mater dolorosa</i> (4. 10. 1949.)
		<i>Stabat Mater</i>	mješoviti zbor uz orgulje	<i>Stabat Mater</i> (1950.)
Anđelko Klobučar	1931.-2016.	<i>Stabat Mater</i>		
Ivo Frleta	1933.-1994.	<i>Stabat Mater</i>	muški zbor TTBB	1982. (Krk)
Igor Kuljerić	1938.-2006.	<i>Stabat Mater</i>	mješoviti zbor	2003. (Osor)
Paula Fabinger-Orešković	1943.	<i>Staše polag Križa Suzna / Gospin Plač</i>	sopran djevojački vokalni sastav dječji zbor flauta	Skladba je izvedena 23. 3. 2016. u Crkvi sv. Katarine; izvođači: Djevojački vokalni sastav <i>Zlatne note</i> , Mali dječji zbor <i>Bim-bam-bom</i> , Lucija Petrač, flauta; solistica Antonija Dunjko, sopran; dirigentica: Paula Fabinger-Orešković
Nikola Buble	1950.-2015.	<i>Stala plačuć</i>	za tenor, bariton i orgulje (1990.)	<i>Stala plačuć</i> za tenor, bariton i orgulje (1990.)
		<i>Stala plačuć</i>	za soliste i mješoviti zbor <i>a cappella</i> (1994.)	<i>Stala plačuć</i> za soliste i mješoviti zbor <i>a cappella</i> (1994.)
		<i>Stala Majka</i>	za muški zbor	SC, 60/1 (1990) pr. br. 1, str. 12.
Tomislav Uhlik	1956.	<i>Stabat Mater</i>	oratorij za soliste S A T B mješoviti zbor i orgulje	praizvedba djela bila je u Crkvi sv. Petra u Zagrebu, 12. 3. 2016.; izvođači: MPZ KUD-a "INA"; Vedrana Zrnčić, sopran; Jana Pogrmilović, alt; Filip Filipović, tenor; Martin Feller, bas; orgulje: Ana Pavlina; dirigent: Bojan Pogrmilović
Vladan Vuletin	1960.	<i>Stabat Mater dolorosa</i> (<i>Stabat Mater</i>)	za tenor, mješoviti zbor i orgulje e-mol mješoviti zbor <i>a cappella</i>	SC, 69/1 (1999) pr. 1, str. 6. latinski tekst (tri strofe)

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Zoran Novačić	1964.	<i>Stabat Mater</i>	za sopran, alt i gudače	djelo skladano 2007. praizvedeno 2009. u Zagrebu izvedeno 14. 4. 2014. u Staroj gradskoj vijećnici u Zagrebu, u okviru koncerata / programa 23. <i>svečanosti Pasionske baštine</i>
Andelko Igrec	1968.	<i>Stabat Mater</i>	za alt solo i gudački kvartet	praizvedba 25. 3. 1999.
Dražen Kurilovčan	1969.	<i>Plač Majke Marije</i>	pučki oratorij za soliste i mješoviti folklorni zbor (<i>a cappella</i>)	dijelovi /stavci: Nud mislimo Zadnja večera Na Maslinskoj gori Sudište Kalvarija Križu tvrdi i nemili Skladba je praizvedena 1. 4. 2017. u crkvi sv. Petra u Zagrebu u okviru koncerata / programa 26. <i>svečanosti Pasionske baštine</i> (1.-12. 4. 2017.) izvođači: Vedrana Zrnić (sopran) Filip Filipović (tenor) mješoviti pjevački zbor KUD-a "INA"; dirigent: Bojan Pogrmilović
Frano Đurović	1971.	<i>Stala plačuć tužna Mati</i>	koncert za fagot i gudače	dijelovi / stavci 1. O koliko uciviljena, bješe ona uzvišena 2. Bol bolova sve to ljući 3. U tvom društvu uz Križ stati djelo je praizvedeno 4. 4. 2017. u crkvi sv. Katarine u Zagrebu u okviru koncerata / programa 26. <i>svečanosti Pasionske baštine</i> (1.-12. 4. 2017.); izvođači: solist Tomislav Franić (fagot) uz Komorni orkestar Muzičke akademije u Zagrebu (umjetnički voditelj Jože Haluza)
Blaženko Juračić	1972.	1) <i>Stabat Mater dolorosa</i> 2) <i>Stala Majka</i>	za mješoviti zbor i gudački orkestar (gudački kvartet) troglasni ženski zbor S1 S2 A	Usp. ZMA NSK H-m4 ^o -1923 <i>O crux, ave, spes unica: misterij muke i zapovjed ljubavi: skladbe za Veliki tjedan</i> , ur. Ivan Vuletić, Verbum, Split 2015., Zagreb, Denona → 1) str. 102-137. = XX stavaka (uglazbljen cjeloviti tekst) 2) str. 138-139 (uglazbljene 2 strofe: "Stala Majka ..."; "Tko tu neće proplakati ...") izvedba: na koncertu Schola cantorum UM u Splitu, održanoga u sklopu dana kršćanske kulture u Splitu, 28. 3. 2015. u crkvi Gospe od zdravlja

*Stabat Mater
u glazbenom
(umjetničkom
autorskom)
stvaralaštvu
tijekom stoljeća
s osobitim
obzirom na
glazbene
prinose
hrvatskih
skladatelja*

skladatelj	godine	naslov	izvođački sastav	napomena
Bruno Vlahek	1986.	Stabat Mater Oratorij op. 37	za sopran, bariton, mješoviti zbor i dva klavira	djelo je praizvedeno 25. 3. 2015. u HGZ-u u okviru koncerta / programa 24. svečanosti Pasionske baštine (21. 3. – 1. 4. 2015.) druga izvedba: 13. 3. 2016. u HGZ-u u okviru koncerta / programa 25. svečanosti Pasionske baštine (12.-24. 3. 2016.); izvođači: Bruno Vlahek, glasovir; Dubravka Vukalović, glasovir; Komorni zbor Muzičke akademije – solisti: Gorana Biondić Ruško, sopran; Matija Meič, bariton; dirigentica: Jasenka Ostojić

np 1 (slika lijevo): Frane (Franjo)

Kostanjevac: Stabat Mater (Stala Majka)

nalazište: Riznica zagrebačke katedrale (RZK – arhiv); sign. No. 10, 42; podatci: 117, k. 27 (br. 42)

(rukopis / prijepis: "Gušnik, II 15/2")

Notni prilozi

np 2 (slika desno): Franjo Serafin Vilhar-Kalski: Stala Majka

tiskano: Crkvena pjesmarica za muška srednja učilišta i druge ▶

Rozina Palić Jelavić

– 304 –

Handwritten musical score for "Stabat Mater (Stala Majka)" by Bruno Vlahek. The score is on aged paper with handwritten notes and a library stamp. It features vocal lines and piano accompaniment for organ.

Printed musical score for "Stala majka..." by Franjo Serafin Vilhar-Kalski. The score is on aged paper with printed notes and lyrics. It features vocal lines and piano accompaniment.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

– 305 –

◀ crkvene zborove, napisao Franjo Serafin Vilhar-Kalski (posvetio preuzvišenom gospodinu dr. Antunu Baueru, metropoliti hrvatskomu), Naklada St. Kugli, Knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb 1911, 31.

np 3: Mirko Novak: Stabat Mater (Stala Mati ...) nalazište: Glazbeni arhiv franjevačkog samostana u Varaždinu (FrVar): sign. VI-51 (rukopis / prijepis)

VI-10 Stabat Mater. M. Novak

Devote

Stala Ma-ti bo-la sve-tog pro-kraj si-na
 Da-šom nje-mom ras-tu ži-vom, ras-tu bo-žanom,
 O ho-li-ko u-svi-tje na-bi-se o-na
 Bol-bo-lo-va sve-to-šću si-šla-ga kraj-ku
 Še-šće-šće-šće me bi-šla-ko kraj-ku Bo-žin-
 ra-ra pe-tog, mu-ti-le joj su-ze vid, mu-ti-
 shane nje-nom pro-la-zi-o ma-ša budi, pro-la-
 uz-vi-se-na Ma-ti si-na je-di-nog, Ma-ti
 gle-da-ju si-mu-ku slavnog, le-da-šnog, mu-ke
 vi-deo-ta ko-u-tje sko-bi bes-kraj-og, u-tje-
 ...tan...do...
 le-joj su-ze vid.
 si-o ma-ša budi.
 Je-ssa je-di-nog.
 slavnog, le-da-šnog,
 sko-bi bes-kraj-og?

Rozina Palić Jelavić - 306 -

VI-11 Stabat Mater für Pacificque Golya

Adagio

1. Sta-bat Mater do-lor-rasa (mf) quæta cruce-m lacri-mosa
 Dum non de-bat fi-li-us (p) dum non de-bat fi-li-us men-
 2. cujus animam genuit em contrivitatum et dolentem pertransivit gladius
 3. quæm traxit (mf) et fuit illa (mf) mater - dicta
 Mater mi-ff geni-ti (p) mater mi-pp gen-
 4. quæ moribat et dolentem (p) mater dum dolentem Mater pænan-
 p p quis est homo p qui non (mf) flet p matrem christi (mf) nisi de-
 Largo
 f Dum tu to supplici o pp tu tu to mpp li-ci o

np 4: Pacificque (Miroslav) Grdjan: Stabat Mater nalazište: Glazbeni arhiv franjevačkih bogoslova u Zagrebu (GAFrZ): sign. VI-11 (rukopis / prijepis)

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

Bibliografija radova

- Viestnik. Domaće viesti, *Sv. Cecilija*, 1/1 (1. 7. 1877) 4.
Sv. Cecilija, 1/2 (1877/78) 18, br. pj. 14.
Sv. Cecilija, 1/2 (1877/78) 22-24, br. pj. 16.
Sv. Cecilija, 1/2 (1877/78) 24, br. pj. 17.
Dvořák Stabat Mater u Zagrebu, *Vienac*, 20/13 (1888) 208.
Dvořák' s Stabat Mater, *Agramer Tagblatt*, 4/90 (17. 4. 1889) s. p. [5].
(Fastenkoncert), *Agramer Tagblatt*, 12/83 (1897) 6.
Stabat Mater Ivana pl. Zajca, *Vienac*, 29/16 (1897) 260.
Sv. Cecilija, 1/1 (1907) 1.
Jubilej Ivana pl. Zajca, *Sv. Cecilija*, 1/3 (1907) 45.
Ivan pl. Zajc, *Pjevački vjesnik*, 3/4 (15. 4. 1907) 49-54.
Sv. Cecilija, 2/1 (1908) pr. 1, str. 4.
Razne vijesti. Češka, *Sv. Cecilija*, 3/9-10 (1909) 83.
Sv. Cecilija, 6/1 (1912) pr. 1, str. 1.
Sv. Cecilija, 6/2 (1912) pr. 2, str. 6-7.
Sv. Cecilija, 7/1 (1913) pr. 1, str. 1.
Sv. Cecilija, 7/1 (1913) pr. 1, str. 1-2.
Razne vijesti. Ivan pl. Zajc. [nekrolog], *Sv. Cecilija*, 9/1 (1915) 19.
Sv. Cecilija, 18/1 (1924) pr. 1.
Sadržaj "Glazbenog priloga" 1907-1936, *Sv. Cecilija*, 31/4 (1937) 119-121. (120-121)
Sadržaj "Glazbenog priloga" 1907-1936, *Sv. Cecilija*, 31/5 (1937) 142-146. (144)
Sveta Cecilija, 60/1 (1990) pr. br. 1, str. 12.
Hrvatski skladatelj Fortunat Pintarić (1789.-1867.): u povodu 700. obljetnice dolaska franjevacu u Koprivnicu, u: *Podravski zbornik*, god. 18, ur. Vjekoslav Prvčić, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 1992, 147-148.
Sveta Cecilija, 69/1 (1999) pr. 1, str. 6.
Predstavljamo članove Društva: Adalbert Marković, *Theoria*, br. VI/6 (rujan 2004) 36-39.
Popis djela akademika Igora Kuljerića, u: *Igor Kuljerić 1938.-2006., Spomenica preminulim akademikima*, sv. 144, ur. Koraljka Kos, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2008, 35.
- ANDREIS, Josip: *Povijest hrvatske glazbe*, knj. 4, Liber-Mladost, Zagreb 1974, 223-256.
Music in Croatia, Institute of Musicology – Academy of Music, Zagreb 1974. (200)
Music in Croatia, Institute of Musicology – Academy of Music, Zagreb 1982. (173)
- Bibliografija rasprava i članaka, Muzika, Struka VI*, sv. 13, A-R, ur. Marija Kuntarić, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1984, 16, 72.
Bibliografija rasprava i članaka, Muzika, Struka VI, sv. 14, S-Ž, Indeksi, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1986, 612.
- BRATULIĆ, Josip: Petar Knežević: Bio-bibliografski nacrt, u: *Zbornik o Petru Kneževiću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Fra Petar Knežević i njegovo vrijeme"*, Visovac – Skradin – Knin, 28.-29. listopada 2002., Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Zagreb – Šibenik 2003, 10.
- BREZAK-LUGARIĆ, Đurđica (ur.): *Pasiona baština u fondu Zbirke muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice : Katalog izložbe 16. 3. – 6. 4. 2002.*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 2002.
- BRIXI, Ferdinando d.l.: Plač Gospin, *Sv. Cecilija*, 10/3 (1916) 68-70.

- Cithara octochorda*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za crkvenu glazbu "Albe Vidaković" Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Hrvatsko društvo crkvenih glazbenika, Zagreb 1998. (85)
- Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta troglasno s pratnjom orgulja*, udesio Vilko Novak, St. Kugli, Knjižara hrvatskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb.
- Crkvena pjesmarica za ženska srednja učilišta troglasno s pratnjom orgulja*, udesio Vilko Novak, 2. izd., Naklada Tiskare C. Albrehta (Jos. Wittasek), Zagreb 1900.
- Crkvena pjesmarica za muška srednja učilišta i druge crkvene zborove*, napisao Franjo Serafin Vilhar-Kalski (posvetio preuzvišenom gospodinu dr. Antunu Baueru, metropoliti hrvatskomu), Naklada St. Kugli, Knjižara Kraljevskog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb 1911, 31.
- Crkvena pjesmarica* (kao rukopis tiskana), Tisak Antuna Scholza, Zagreb 1900.
- CVEKAN, Paškal: Životni put franjevca Fortunata Pintarića, u: *Podravski zbornik*, god. 18, ur. Vjekoslav Prvčić, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 1992, 157-164.
- ČAVLOVIĆ, Ivan: Hrvatski skladatelji u dijaspori kao historiografski problem (Korpus hrvatskih skladatelja u bosanskohercegovačkoj glazbenoj kulturi 20. stoljeća), u: *Hrvatska glazba u XX. stoljeću : Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u palači Matice hrvatske 22-24. studenoga 2007.*, ur. Jelena Hekman – Vesna Zednik, Matica hrvatska, Zagreb 2009, 25-51.
- ČIRKO, fra Karlo Mile: Još o Gospinu plaču, *Sveta Cecilija*, 78/3-4 (2008) 18-22.
- DEMOVIĆ, Miho: Solističke skladbe u kantualima Petra Kneževića, u: *Glazbeni barok u Hrvatskoj: zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, ur. Ennio Stipčević, Osorske glazbene večeri, Osor 1989, 167.
- DOBRONIĆ, Antun: Karakteristike crkvene glazbe, *Sv. Cecilija*, 2/1 (1908) 7-9; 2/2 (1908) 19-20.
Glazba i religija, *Sv. Cecilija*, 2/3 (1908) 34-35.
- DÖGE, Klaus: Dvořák, Antonín (Leopold), u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 7, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 777-814.
- DOLINER, Gorana: Glazbeni folklor u djelima Božidara Širole, *Arti musices*, 16/1-2 (1985) 41-82. (48-49).
- Dr. A. J.: † Prof. František Musil, *Sv. Cecilija*, 3/1 (1909) 12.
- F. [FLORSCHÜTZ, Josip]: "Stabat mater" [sic!] od Gioachima [sic!] A. Rossinija, *Vienac*, 24/49 (1892) 778-780.
- FABRIO, Nedjeljko: Rijeka u kojoj je živio Ivan Zajc, u: *Rani Zajc: Rijeka – Milano – Beč (1832.-1862.) : Radovi s međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Rijeci, Hrvatska, 23. i 24. studenog 1996.*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca Rijeka, Rijeka 1998, 9-14.
- FANCEV, Franjo: Plač Blažene Dive Marije (Plač Gospoje), *Grada za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 13, ur. Franjo Fancev, Nadbiskupska tiskara, Zagreb 1938, 193-212.
Muka Spasitelja našega i Uskrsnuće Isukrstovo : dva hrvatska prikazanja 15. vijeka, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, knj. 14, ur. Franjo Fancev, Nadbiskupska tiskara, Zagreb 1939, 241-287.
- GOGLIA, Antun: *Hrvatski glazbeni zavod 1827.-1927.*, preštampano iz *Sv. Cecilije*, Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu, Zagreb 1927.
- GOSSETT, Philip: Rossini, Gioachino, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 2. izd., ed. Stanley Sadie, vol. 21, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 734-768.
- GRGIĆ, Miljenko: Veliki tjedan u splitskoj katedrali. Obredna glazba tijekom XVIII. i XIX. stoljeća, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture : Zbornik radova*

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

- međunarodnog znanstvenog simpozija, Hvar, Korčula, 26. –29. ožujka 1998., ur. Jozo Čikeš, Udruga "Pasijska baština", Zagreb 1999, 245-261.
- Veliki tjedan u glazbenom opusu Julija Bajamontija, u: *Pasijska baština 2000: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar–Preko 2000.*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasijska baština, Zagreb 2001, 319-346.
- HASLINGER, Ivan: Prvo hrvatsko pjevačko društvo "Zora" u Karlovcu, *Pjevački vjesnik*, 2/7 (15. 7. 1906) 105-110.; 2/8 (15. 10. 1906) 129-131.; 2/9 (15. 11. 1906) 152-156.; 2/10 (15. 12. 1906) 161-171.
- Hrvatski crkveni kantual*, Glazbeno-pjevačko društvo "Vijenac", Zagreb 1934.
- HUCKE, Helmut – MONSON, Dale E.: Pergolesi, Giovanni Battista, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 19, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 389-397.
- Igor Kuljerić : u povodu primanja u redovito članstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, subota 12. ožujka 2005., [knjižica programa], ur. Erika Krpan, Hrvatsko društvo skladatelja – Cantus, Zagreb 2005, 54.
- ILJIĆ, Saša: O. Kvirin Orlić, redovnik i glazbenik, vrelo iz kojega su izvirele melodije duha, u: *O. Kvirin Orlić*, ur. Josip Žgaljić, AKD d.o.o., Općina Punat – "Glosa" d.o.o., Krk – Rijeka 2016, 254-256.
- JAMAN, Marina: *Ante Alberti i njegovo stvaralaštvo na području moteta*, strojopis diplomatske radnje na Odjelu za muzikologiju i glazbenu publicistiku, Muzička akademija u Zagrebu, Zagreb 1985, D-951.
- JESENOVIĆ, Franjo: Obljetnice kapucinskih glazbenika, *Sveta Cecilija*, 65/3 (1995) 66-67.
- JURAŠIN, Marija – FELETAR, Dragutin: Glazbeni život Koprivnice u doba Fortunata Pintarića, u: *Podravski zbornik*, god. 18, ur. Vjekoslav Prvčić, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 1992, 149-156.
- JURENEC, Ivana: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, *Cantus*, 198 (listopad 2016) 7-9.
- JURIČIĆ, Vedrana: Il ruolo e il significato dei supplementi musicali nella rivista *Sv. Cecilija*. Una rassegna bibliografica completa e commentata, u: *Zagreb 1904-1994. Zagreb i hrvatske zemlje kao most između srednjoeuropskih i mediteranskih glazbenih kultura*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 1998, 407-472. (428, 465)
- Katalog muzikalija u Benediktinskom samostanu sv. Petra u Cresu*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2000.
- KATALINIĆ, Vjera: Pregled izvora o glazbenoj kulturi baroknog razdoblja na tlu SR Hrvatske, u: *Glazbeni barok u Hrvatskoj. Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, ur. Ennio Stipčević, Osorske glazbene večeri, Osor 1989, 20-47.
- Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1991. (str. 167, br. 295)
- Repertoar velikoga tjedna u zbirci don Nikole Algarottija (1791-1838), u: *Pasijska baština 2000: Muka kao nepresušno nadahnuće kulture. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija, Zadar–Preko 2000.*, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasijska baština, Zagreb 2001, 367-376.
- Nepoznate skladbe talijanskog autora Jacopa Guglielmija (1681-1742) u Dubrovniku, *Arti musices*, 32/2 (2001) 271-280.
- KASSOWITZ-CVIJČIĆ, Antonija: Prosvjeta. U Zagrebu 16. ožujka Zajčev najnoviji opus (O Zajčevoj Misi – svečana latinska misa), *Narodne novine*, 78/64 (16. 3. 1912) s. p. [5-6].
- KINDERIĆ, Petar Antun: Skladateljski rad Fortunata Pintarića, u: *Podravski zbornik*, god. 18, ur. Vjekoslav Prvčić, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 1992, 165-180.
- Fortunat Pintarić: o 200. obljetnici rođenja, *Ako*, 2/4 (1998) 43-46.

- KOLAKOVIĆ-KOLPAKOV, A.: Sekvencije u liturgijskoj glazbi i njihovo bizantinsko-muzičko porijeklo, *Čirilometodski vjesnik*, 4/5 (1936) 57-58.
- KOVAČEVIĆ, Krešimir: Deset stoljeća hrvatske glazbe [tekst u programskoj knjizi uz LP], u: *Antologija hrvatske glazbe*, ur. Milivoj Kerbler, znanstveni savjetnik prof. Krešimir Kovačević, Nakladni zavod Matice hrvatske – Jugoton ULPVS-18-29, Stereo, Zagreb 1973, 1-15. (engleski: 1-17).
- Glazbenici* (Lesikoni Cankarjeve založbe), Cankarjeva založba – Nakladni zavod Matice hrvatske, Ljubljana – Zagreb 1990.
- KOVAČIĆ, Tatjana: *Ivan Jeličić i njegova "Stabat Mater" u g-molu*, strojopis diplomatske radnje na II. Odjelu za muzikologiju i glazbenu publicistiku Muzičke akademije u Zagrebu, Zagreb 1986, D-1229.
- KRAMAR, Stjepan: Kostajnica u rujna [sic!] 1910., *Sv. Cecilija*, 4/8-9 (1910) 68-69.
- KUNTARIĆ, Marija (ur.): *Bibliografija rasprava i članaka, Muzika, Struka VI*, sv. 13, A-R, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1984, 16, 72.; *Ibid.*, sv. 14, S-Ž, Indeksi, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1986, 612.
- LEVERIĆ, Nataša: Zajčeva skladateljska produkcija od 1855. do 1862., u: *Rani Zajc: Rijeka – Milano – Beč (1832.-1862.) : Radovi s međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Rijeci, Hrvatska, 23. i 24. studenog 1996.*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca Rijeka, Rijeka 1998, 43-49.
- Liber cantualis*, Abbatia Sancti Petri de Solesmis, Consociatio internationalis musicae sacrae, Desclée, Paris-Tournai 1983.
- MARIĆ, fra Mirko (ur.): *Fra Petar Knežević : Gospin pjesnik i glazbenik*, autori tekstova Mirko Marić, Hana Breko Kustura, Hrvojkina Mihanović Salopek, Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Ogranak Matice hrvatske u Sinju – Franjevački samostan u Sinju – Grad Sinj – Viteško alcarsko društvo, Sinj 2017.
- MARIĆ, Mirna: Izvoditeljska djelatnost u riječkoj stolnici, u: *Rani Zajc: Rijeka – Milano – Beč (1832.-1862.) : Radovi s međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Rijeci, Hrvatska, 23. i 24. studenog 1996.*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca Rijeka, Rijeka 1998, 71-74.
- MARKANOVIĆ, Pava s. M. Samuela: *Otac fr. Bernardin dr. Sokol – franjevac*, strojopis diplomatske radnje na Institutu za crkvenu glazbu Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1989, red. br. 106. (32-37)
- MAROŠEVIĆ, Grozdana: *Glazba četiriju rijeka : Povijest glazbe Karlovačkog Pokuplja* Institut za etnologiju i folkloristiku – Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2010.
- MAROVIĆ, Šime: *Cantate Dominum, duhovne skladbe* (note), Crkva u svijetu, Biblioteka Radovi, knj. 18, Split 2002.
- MARTINČIĆ, Julijo – HACKENBERGER, Dubravka (ur.): *Kapucin o. Anzelmo Canjuga : Život i djelo: Zbornik radova znanstvenostručnog skupa*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb – Osijek 2003.
- MERKAŠ, Davor: Slavomir Grančarić – novi dokumenti i tragovi, u: *Između moderne i avangarde : Hrvatska glazba 1910.-1960., Radovi s muzikološkog skupa održanog u Zagrebu, Hrvatska, 13.-14. 12. 1996.*, ur. Eva Sedak, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb 2004, 207-243.
- MIHALIĆ, Tatjana: Izložba rukopisnih i tiskanih muzikalija iz fonda Zbirke muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u sklopu Pasijske baštine, *Pasijska baština u fondu Zbirke muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice : Katalog izložbe 16. 3. – 6. 4. 2002.*, ur. Đurđica Brezak-Lugarić, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 2002, 7-8.
- MILANOVIĆ, Anđelko (ur.): *Crkvena glazba*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1988. (44)

- MILČEVIĆ, Ivan: Dr. Julije Bajamonti i njegova djela, *Rad JAZU*, knj. 192, JAZU, Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare), Zagreb 1912, 97-250.
- "MOTU PROPRIO" Sv. Oca Pape Pija X. o crkvenoj glazbi, Nadbiskupska tiskara, Zagreb 1914.
- PAGANO, Roberto – BOYD, Malcolm – HANLEY, Edwin – BADURA-SKODA, Eva et al.: Scarlatti, Domenico (Giuseppe), u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 22, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 398-417.
- PALAVERSIĆ, Pavao (ur.): *Antun Dobronić : Zbornik radova povodom 40. obljetnice smrti*, Matica hrvatska Jelsa, Jelsa 1995. (30)
- PALIĆ-JELAVIĆ, Rozina: Antun Dobronić i sakralna glazba, *Arti musices*, 37/1 (2006) 5-44.
- Stabat Mater dolorosa / Gospin plač* Ivana Brkanovića, u: *Pasijska baština 2006. V. Međunarodni znanstveni simpozij "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture: Boka Kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasijske baštine"*, Tivat, 3.-7. svibnja 2006., Zbornik radova 5. Međunarodnog znanstvenog simpozija, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasijska baština, [Zagreb 2007], 352-375.
- Hubert Pettan (1912-1989) i Ivan pl. Zajc (1832-1914): Doprinos Huberta Pettana hrvatskoj glazbenoj historiografiji s obzirom na autorove radove o Ivanu pl. Zajcu. U povodu 100. obljetnice Pettanova rođenja i ususret 100. obljetnici rođenja Ivana pl. Zajca, *Arti musices*, 44/2 (2013) 279-298.
- Korizmeni i/ili pasijski opus Ivana pl. Zajca (1832.-1914.). U povodu 100. obljetnice skladateljeve smrti, u: *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture : Pasijska baština Istre i Kvarnera, Pazin 2014.*, Zbornik radova X. međunarodnog znanstvenog simpozija Pasijske baštine, Zagreb, ur. Jozo Čikeš, Udruga Pasijska baština, Zagreb 2016, 309-363.
- Zborske skladbe Ivana pl. Zajca posvećene Prvom hrvatskom pjevačkom društvu Zora u Karlovcu. U povodu 155. obljetnice Zore (1858.-2013.) i 100. obljetnice smrti Ivana pl. Zajca (1832.-1914.), Zagreb 2014., strojopis (u tisku).
- Ivan pl. Zajc i Hrvatsko pjevačko društvo Kolo. U povodu 100. obljetnice smrti Ivana pl. Zajca (1832.-1914.), Zagreb 2014., strojopis (u tisku).
- Pasijska baština : 24. svečanosti Pasijske baštine 21. ožujka – 1. travnja 2015.* [Programska knjižica], ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2015. (31-37)
- 25. jubilarne svečanosti Pasijske baštine 12.-24. ožujka 2016.* [Programska knjižica], ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2016.
- 26. svečanosti Pasijske baštine 1.-12. travnja 2017.* [Programska knjižica], ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2017.
- PAVELIĆ, Milan DI (prev.): *Crkveni himni*, Naklada "Glasnika Srca Isusova", Zagreb 1945.
- PETROBELLI, Pierluigi: Tartini, Giuseppe, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 23, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 108-114.
- PETTAN, Hubert: *Popis skladbi Ivana Zajca. Prilog grafi o Ivanu Zajcu*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1956, 271-277.
- Urednici časopisa Sv. Cecilija i glazbenih priloga u njemu (Zbornik radova sa znanstvenog skupa o stotoj obljetnici "Svete Cecilije", *Sveta Cecilija*, 48/2-3 (1978) 120*-127*.
- Plač Gospin* Šimuna Klimantovića u knjizi: *Pjesnici hrvatski XV. vijeka* (Ivan Kukuljević Sakcinski), Zagreb 1856, 42-45, v. bilj. [c, d, f].
- Pjevajte Gospodu pjesmu novu : Hrvatska liturgijska pjesmarica*, ur. Anđelko Milanović, Izak Špralja i Vladimir Zagorac, Izdanje "Sv. Cecilije" – Institut za crkvenu glazbu KBF-a u Zagrebu – Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, Zagreb 1985.

- Pjevnik – Kantuale crkvenih popievaka /* sabrali, uredili i izdali Karlo Kindlein i Vatroslav Kolander, Vlastita naklada, Tiskara Antuna Scholza, Zagreb 1895. (429 str.)
- PRISTER, Zlatko: Život i djela Franje Lučića, strojopis diplomatske radnje na Odjelu za historiju muzike na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, Zagreb 1970, D-276.
- PRITCHARD, Brian W.: Caldara, Antonio, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 4, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 819-826.
- RIMAN, Marija – KINDERIĆ, Petar Antun: *Hrvatski skladatelj o. Miroslav Grđan*, Rijeka 1996.
- Mješoviti zborovi Kamila Kolba*, ur. P. A. Kinderić, "Tiskara Rijeka" d.d., Rijeka 1996.
- RIMAN, Marija (priř.): *Brat Ivo Peran – franjevac i glazbenik*, ur. Bernardin Škunca, Provincijalat Franjevačke provincije Sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri – Franjevački samostan Košljun – Povijesno društvo otoka Krka, Zadar – Košljun – Krk, Zadar 2004.
- Glazbenik fra Bernardin Sokol*, ur. Barbara Riman, Franjevački samostan Male braće Dubrovnik, Rijeka 2010.
- RUCK, Lovorka: Životopis i školovanje Ivana Zajca u Rijeci u razdoblju od 1832. do 1850. godine, u: *Rani Zajc: Rijeka – Milano – Beč (1832.-1862.) : Radovi s međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Rijeci, Hrvatska, 23. i 24. studenog 1996.*, ur. Stanislav Tuksar, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca Rijeka, Rijeka 1998, 15-23.
- SAKAČ, Branimir: Marginalije o Zajčevoj muzičkoj ostavštini, *Radio Zagreb*, VIII/9 (25. 2. – 2. 3. 1952) 1-2.
- Zajčeva muzička ostavština u obiteljskom arhivu u Lovranu, *Muzičke novine*, 1/10-11 (15. 5. 1952) 5-6.
- SALKOVIĆ, Walter: Glazba o. Orlića, *Glas koncila*, 55/28(2194) (10. 7. 2016) 23.
- SATTNER, Hugolin: Sekvenca, *Pevec*, 5/5-6 (1925) 22-24.; 5/7-8 (1925) 36-38.; 5/9-10 (1925) 46-48.
- Sjeni Zajčevoj*. Posvetila "Braća Hrvatskoga zmaja", knj. XXX, Naklada "Braća Hrvatskoga zmaja", Zagreb 1915.
- Slavimo Boga : Hrvatski naddušobrižnički ured u Njemačkoj*, Vijeće Biskupske konferencije za hrvatsku migraciju – Kršćanska sadašnjost, Frankfurt – Zagreb 1993.
- STAHULJAK, Zlatko: Uskrsni koncerti. Uspješno "uskakanje". *Stabat Mater* na Veliki četvrtak u "Plavoj oktavi" Zagrebačke filharmonije, *Hrvatsko slovo*, 5/207 (9. 4. 1999) 23.
- STEINER, Marijan: Biblija u hrvatskoj glazbenoj umjetnosti, u: *Rječnik biblijske kulture*, ur. Bože Čović i Ivana Sor, AGM, Zagreb 1999, 243-248. (247)
- STIPČEVIĆ, Ennio (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj. Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osorske glazbene večeri, Osor 1989.
- Muka Kristova u starijoj hrvatskoj glazbi, *Pasijska baština u fondu Zbirke muzikalija i audiomaterijala Nacionalne i sveučilišne knjižnice : Katalog izložbe 16. 3. – 6. 4. 2002.*, ur. Đurđica Brezak-Lugarić, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 2002, 5-6.
- STROHAL, Rudolf: Tri uskrsne pjesme iz godine 1492., *Sv. Cecilija*, 10/3 (1916) 65-68.
- Plač Gospin, *Sv. Cecilija*, 10/4 (1916) 97-98.
- Dodaci i ispravci nekih tekstova, osobito Muke 1556, *Starine*, knj. 216, 1917, 217.
- SUBAŠIĆ, s. Angelina: Franjo Lučić (Uz prvu godišnjicu smrti), *Sveta Cecilija*, 43/1 (1973) 10-13.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

- ŠIROLA, Božidar: *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Edition Rirop, Zagreb 1922.
Hrvatska narodna glazba, Zagreb 1940.
 Hrvatska umjetnička duhovna glazba, *Sv. Cecilija*, 36/5-6 (1942) 170-177.
Hrvatska umjetnička glazba. Odabrana poglavlja iz povijesti hrvatske glazbe, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1942.
 Kratak pregled hrvatske umjetničke glazbe, u: *Naša domovina*, knj. 1, sv. 2, ur. Filip Lukas, Izdanje Glavnog ustaškog stana, Zagreb 1943.
 Hrvatski skladatelji i njihova djela, u: *Naša domovina*, knj. 1, sv. 2, ur. Filip Lukas, Izdanje Glavnog ustaškog stana, Zagreb 1943.
- ŠKUNCA, Bernardin: O. Kvirin Orlić u franjevačkom glazbenom trolistu, u: *O. Kvirin Orlić*, ur. Josip Žgaljić, AKD d.o.o., Općina Punač – "Glosa" d.o.o., Krk – Rijeka 2016, 252-253.
- ŠPRALJA, Izak: Povijest crkvene glazbe u Hrvata, u: *Crkvena glazba*, ur. Anđelko Milanović, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1988, 161-213. (44, 179, 188).
 Otac Anselmo Canjuga franjevac kapucin, *Sveta Cecilija*, 65/4 (1995) 88-89.; 66/1 (1996) 4-6.; 66/2 (1996) 37-41.; 66/3 (1996) 66-68.
- ŠTEFANIĆ, Vjekoslav: *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije II*, JAZU, 1970. (46).
- THOMAS, Adrian: Penderecki, Krzysztof, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 19, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 305-309.
- TREŠČEC-BOBETKO, Lidija: Popis djela i glazbena ostavština Franje Lučića (1889-1972), *Arti musices*, 12/1-2 (1981) 111-128. (114)
- TUKSAR, Stanislav: *Katalog muzikalija u Muzeju grada Splita*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1989. (str. 25, br. 13)
 (ur.): *Rani Zajc: Rijeka – Milano – Rijeka (1832.-1862.). Radovi s Međunarodnog muzikološkog skupa održanog u Rijeci, 23. i 24. studenoga 1996. / Proceedings of the International Musicological Symposium held in Rijeka, on November 23-24, 1996.*, Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca, Rijeka 1998.
 Bajamonti, Julije, Giulio, u: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, 2 Bag-Bi, Bärenreiter, Kassel – Basel – London – New York – Prag 1999, 36.
- URUKALO, Ana: *Dr. Julije Bajamonti*, strojopis diplomske radnje na VI. Historijsko-teoretskom odsjeku Muzičke akademije u Zagrebu, Zagreb 1954, DR-36.
- VLAHEK, Bruno: (O skladbi *Stabat Mater*), u: *Pasijska baština : Programska knjižica 24. svečanosti Pasijske baštine 21. ožujka – 1. travnja 2015.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2015, 32.
 (O skladbi *Stabat Mater*), u: *Pasijska baština : Programska knjižica 25. jubilarne svečanosti Pasijske baštine 12.-24. ožujka 2016.*, ur. Dijana Hrebak, Pasijska baština, Zagreb 2016, 29.
- VRBETIĆ, Marija: Tragom naše muzičke prošlosti. Kronika glazbenog života Karlovca od 1884. do 1904. godine, *Zvuk*, 2 (1984) 50-59.
- VUKUŠIĆ, Milan: *O. Kvirin Orlić – Puntar, franjevac, skladatelj crkvene glazbe, prevoditelj, dobročinitelj*, ur. Josip Žgaljić, AKD d.o.o., Općina Punač – "Glosa" d.o.o., Krk – Rijeka 2016.
- VUK-CROATA, Miroslav (sabrao i uredio): *Hrvatske uskrsnice*, Nakladnička kuća "Dr. Feletar" Zagreb – Prosvjeta Bjelovar, Zagreb 1998.
- WEBSTER, James – FEDER, Georg: Haydn, Joseph, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 11, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 171-271.
- ZJALIĆ, Milan: Nešto iz povijesti liturgičnog pjevanja, *Sv. Cecilija*, 3/3-4 (1909) 26-27.; 3/5-6 (1909) 39-40.; 3/7-8 (1909) 58-59.; 3/10-11 (1909) 75-76.; 3/11-12 (1909) 91-92.

- ZJALIĆ, Milan (Z.): Ivan pl. Zajc, *Sv. Cecilija*, 5/10-11 (1911) 71-73.
- ZJALIĆ, Milan: Sekvencije i njihovi auktori, *Sv. Cecilija*, 6/2 (1912) 17-18.; 6/7-8 (1912) 67-68.
Crkvena muzika, Samobor 1925.
- ŽUPANOVIĆ, Lovro: Blagoje Bersa i duhovna glazba, *Sveta Cecilija*, 43/3 (1973) 75.
Stoljeća hrvatske glazbe, Školska knjiga, Zagreb 1980. (214; 228-229)
Centuries of Croatian Music 2, Muzički informativni centar Koncertne direkcije Zagreb, Zagreb 1989. (121-218).
 Skladateljstvo (Josipa) Fortunata Pintarića (1798-1867) – s posebnim osvrtom na djelo Šest sonaciih za glasovir, u: *Podravski zbornik*, god. 18, ur. Vjekoslav Prvčić, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica 1992, 181-186. (+ 187-205).
 Zajc, Ivan, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 20, ed. Stanley Sadie, Macmillan Publishers Limited, London 1980, 627-628.
 Zajc, Ivan, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 27, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 724-725.
 Ebner, Leopold Ignacije, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 7, ed. Stanley Sadie, Oxford University Press, Oxford – New York 2001, 853.

Sažetak

STABAT MATER

u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

Tragom hrvatskoga glazbenoga stvaralaštva i hrvatske kulturne povijesti bilo je moguće uočiti pokazatelje relativno brojnih prinosa vezanih uz tematiku *Stabat Mater*, odnosno *Gospina plača*. Među najranijim sačuvanim uglazbljenim sekvencama *Stabat Mater* (nastalima u Hrvatskoj) zacijelo je skladba naslovljena "Stabat Mater del Co: Ant. o Albertis Spalatino" Ante Albertija, drugoga u nizu od četvorice Splitskana "maestra di cappella" u splitskoj katedrali, potomka starih splitskih plemićkih obitelji i nasljednika Julija Bajamontija na mjestu kapelnika. I Julije Bajamonti, Albertijev poznatiji prethodnik na toj dužnosti u spomenutoj katedrali, drži se također autorom dviju skladbi istoga naslova (*Stabat Mater*). No, još prije, oko 1707. godine, nastala je *Stabat Mater* za solo glas, mješoviti zbor, gudaća glazbala i *continuo*, čiji je autor Astorga (Emanuele Gioacchino Cesare), a djelo se – sudeći prema sačuvanim primjercima – zacijelo izvodilo u hrvatskim prostorima toga i kasnijega doba. Suvremenik Astorge bio je i Jacopo Guglielmi, a osim kraćih skladbi, navodi ga se i kao skladatelja *Stabat Mater a due voci*. Također, kao autor mnogih sakralnih skladbi, među kojima i jedne s naslovom *Stabat Mater*, u izvodilačkoj je praksi svojega doba bio vrlo zastupljen i Bartolomeo Cordans, o čijem je stvaralaštvu crkvenoga opusa ostalo sačuvano svjedočanstvo u mnogim (glazbenim) arhivima samostana, glazbenih knjižnica i župnih crkava.

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

Od starijih autora, čiji su se zapisi skladbi sačuvali u hrvatskim, poglavito crkvenim arhivima (u samostanima i župnim crkvama) – osim prije spomenutih, Antonija Albertija i Julija Bajamontija – navodimo i Benedetta Pellizzarija i Ivana Jeličića, a u godinama koje su slijedile nastale su i tri skladbe *Stabat Mater* Josipa Raffaellija, dok je Leopold Ignacije Ebner skladao djelo srodne (pasijske) tematike pod naslovom *Oratorium Pod Križem* 1791., u svojoj 22. godini. Spomenimo i djelo (koje se vezuje uz) Amanda Ivančića *Stala Majka* za četveroglasni mješoviti zbor. Valja međutim naglasiti da su popularizaciji tē teme, a onda i njezina uglazbljivanja u stoljeću koje je slijedilo, znatno pridonijeli radovi Petra Kneževića, franjevca, pjesnika, propovjednika, pisca različitih duhovnih tekstova, učitelja crkvenoga pjevanja i voditelja kora. Kneževićeva *Muka Gospodina našega Isukrsta* i *Plač Matere njegove* pripada najranijim autorovim radovima: djelo je, tiskano u Veneciji prvi put 1753. godine u zbirci religiozno-lirskih pjesama, poslije doživjelo mnogobrojne pretiske. Dakako, mnogo je glazbenih djela spomenute tematike toga i ranijega doba nastalo iz pera danas anonimnih autora. Otad pa do u novije vrijeme spomenuta i srodne teme bile su temeljem glazbenih umjetnina različitoga formalnoga ustrojstva, raznovrsnih izričajnih sredstava i skladbenih postupaka te, dakako, i drukčijega umjetničkoga dometa. Nalazimo ih u opusima mnogih skladatelja, bez obzira je li riječ o crkvenim glazbenicima koji su stvarali u sjedinjenju vlastitoga svećeničkoga i umjetničkoga poslanja ili pak u skladatelja glazbenih djela primarno svjetovne provenijencije.

Ipak, romantičarska je epoha zabilježila razmjerno veće zanimanje skladatelja za stvaranje skladbi srodnoga izričaja; kad je riječ o hrvatskim autorima *Stabat Mater*, djelujućima u 19. stoljeću – osim središnje osobnosti Ivana pl. Zajca – spomenimo i druge romantičare, kao i skladatelje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće te u prvim desetljećima 20. stoljeća, među kojima su: Jeronim (Jerolim) Filipušić, Fortunat Pintarić, Sebastijan (Sabo) Franković, Frane (Franjo) Kostanjevac te Vjenceslav Novak; potom oni na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće te u prvim desetljećima 20. stoljeća: Ferdo Miler, Vilko Novak, Mirko Novak, Franjo Serafin Vilhar-Kalski, Slavomir Grančarić i Blagoje Bersa.

Naposljetku, *Stabat Mater*, kao središnje i najzastupljenije pasionsko sadržajno nadahnuće glazbenih ostvaraja (p)ostalo je i temom stvaralaštva hrvatskih skladatelja u razdoblju koje je slijedilo, a koji su u toj i srodnoj pasionskoj tematici pronalazili svoje nadahnuće. Stoga, kad je posrijedi stvaralaštvo novijega doba (20. stoljeća), skladbe s nazivom *Stabat Mater* ili srodnoga naziva uglazbili su Božidar Širola, Franjo pl. Lučić, Antun Dobronić, Ivan Brkanović,

Anselmo Canjuga, Anton Filip Oštir, Kamilo Kolb, Karlo Kindlein, Lujza Kozinović, Bernardin Sokol, Kvirin Orlić, Franjo Dugan stariji, Rudolf Taclik, Miroslav Grđan i drugi. Štoviše, ista se tema javljala i u opusima naših starijih i mlađih suvremenika, kao što su bili Vinko Žganec, Ivo Peran, Igor Kuljerić, Emil Cossetto, Adalbert Marković, Ivo Frleta, Nikola Buble, Anđelko Klobučar, odnosno kao što su još uvijek djelatni skladatelji Zoran Novačić, Anđelko Igrec i Vladan Vuletin. Također, srodna se tematika (Gospina plača) javila u djelu *Stase polag Križa Suzna / Gospin Plač* Paule Fabinger-Orešković, a među najrecentijim ostvarenjima s eksplicitnim naslovom *Stabat Mater* nalaze se skladbe koje su za različite sastave skladali Bruno Vlahek i Tomislav Uhlik, odnosno Blaženko Juračić (*Stabat Mater / Stala Majka*), Frano Đurović (*Stala plačuć tužna Mati*) i Dražen Kurilovčan (*Plač Majke Marije*).

Abstract

Stabat Mater

in the Musical (Artistic and Original Creation) Production Through Centuries with Special Focus on Musical Contribution of Croatian Composers

Stabat Mater, the hymn commemorating Virgin Mary's sorrows as she stands at the crucifixion, appears to have been the subject of a substantial amount of artwork in the course of Croatian cultural and musical history. Probably one of the earliest *Stabat Mater* sequences composed in Croatia is "Stabat Mater del Co: Ant. o Albertis Spalatino", written by Ante Alberti, the second of the four "maestri di capella" of the Split cathedral, a descendent of the old Split nobility and the successor of Julijo Bajamonti at the position of the Kapellmeister. Julijo Bajamonti, Alberti's more well-known predecessor in that capacity at that cathedral, is also considered to be the author of two *Stabat Mater* compositions. However, it appears that even at an earlier date, in 1707, a *Stabat Mater* composition for vocal solo, mixed choir, the strings and the *continuo* was composed by Astorga (Emanuele Gioacchino Cesare), a piece which, judging by the preserved copies, was most likely played in Croatia at a later date as well. Astorga's contemporary, Jacopo Guglielmi, is also mentioned in this context as the author of some shorter pieces and apparently a *Stabat Mater a due voci* composition. Furthermore, Bartolomeo Cordans is also recorded as a prolific composer of church music, known to have been frequently performed, and among which there is one composition titled *Stabat Mater*. His body of work is documented in the musi-

Stabat Mater u glazbenom (umjetničkom autorskom) stvaralaštvu tijekom stoljeća s osobitim obzirom na glazbene prinose hrvatskih skladatelja

cal archives of numerous monasteries, musical libraries and parish churches.

Among the authors from earlier periods, whose work is kept in Croatian, mainly church archives (in monasteries and parish churches), in addition to the aforementioned Antonijo Alberti and Julijo Bajamonti, a mention must also be made of Benedetto Pelizzari and Ivan Jeličić. In the course of the next few years, Josip Raffaelli composed three *Stabat Mater* pieces, while Leopold Ignacije Ebner composed in 1791, at the age of 22, a piece on a similar (Passion-related) subject matter titled *Oratorium Pod Križem*. Another *Stabat Mater* piece worth mentioning is (presumably) written by Amando Ivančić, and composed for four-part mixed choir performance. Petar Knežević, a Franciscan poet, and preacher, who wrote on various spiritual matters, worked as a singing instructor in the church, and served as the choir conductor, also made a significant contribution to the promotion of the *Stabat Mater* theme, and its reflection in musical works in the following century. His work, *Muka Gospodina našega Isukrsta i Plač Matere njegove* is one of his earliest compositions: originally published in Venice in 1753, as a part of a collection of religious and lyrical pieces, it was re-printed several times. Of course, there are many musical pieces on the subject, from that and earlier period, that were composed by authors who are anonymous today. Since that time until today, *Stabat Mater* and similar themes served as inspiration for different forms of musical artwork, created by means of various expressive devices and composition methods, and, naturally, of varied artistic merit. We find the topic in opuses of many composer, those coming from church ranks, or those who primarily wrote church music, and those with more secular backgrounds.

The fact is, however, that the period of Romanticism saw the considerably more prominent interest in the matter. When it comes to 19th century Croatian *Stabat Mater* composers, apart from the most distinguished figure of the period - Ivan pl. Zajc - there were other notable artists and composers active in the late 19th and early decades of the 20th century, such as Jeronim (Jerolim) Filipušić, Fortunat Pintarić, Sebastijan (Sabo) Franković, Frane (Franjo) Kostanjevac and Vjenceslav Novak. We must also mention Ferdo Miler, Vilko Novak, Mirko Novak, Franjo Serafin Vilhar-Kalski, Slavomir Grančarić and Blagoje Bersa.

It is no surprise then that *Stabat Mater*, as the central and the most prominent Passion-related motif to inspire musical creation, remained to act as the same driving force behind creative efforts of Croatian composers in the century to come as well. Therefore, when it comes to musical production of a more recent period (the

20th century), pieces titled with the *Stabat Mater* or similar title were composed by Božidar Širola, Franjo pl. Lučić, Antun Dobronić, Ivan Brkanović, Anselmo Canjuga, Anton Filip Oštir, Kamilo Kolb, Karlo Kindlein, Lujza Kozinović, Bernardin Sokol, Kvirin Orlić, Franjo Dugan Sr., Rudolf Tačlik, Miroslav Grđan and others. The subject matter also appeared in the works of both our older and younger contemporaries, such as Vinko Žganec, Ivo Peran, Igor Kuljerić, Emil Cossetto, Adalbert Marković, Ivo Frleta, Nikola Buble, Anđelko Klobučar, and some who are still among us and are still working, for example Zoran Novačić, Anđelko Igrac and Vladan Vuletin. Furthermore, Paula Fabinger-Orešković composed a piece titled *Staše polag Križa Suzna / Gospin Plač* including similar motifs, and among the more recent works, explicitly titled *Stabat Mater* are compositions created for different types of performance by Bruno Vlahek and Tomislav Uhlík, Blaženko Juračić (*Stabat Mater / Stala Majka*), Frano Đurović (*Stala plaćuć tužna Mati*) and Dražen Kurilovčan (*Plač Majke Marije*).

*Stabat Mater
u glazbenom
(umjetničkom
autorskom)
stvaralaštvu
tijekom stoljeća
s osobitim
obzirom na
glazbene
prinos
hrvatskih
skladatelja*

Franc Križnar

Škof dr. Andrej Karlin (1857–1933)

Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923–1933)

Sl. 1: Stara Loka (pri Škofji Loki), rojstni kraj škofa dr. Karlina konec 19. stol. (J. R. Weiser)

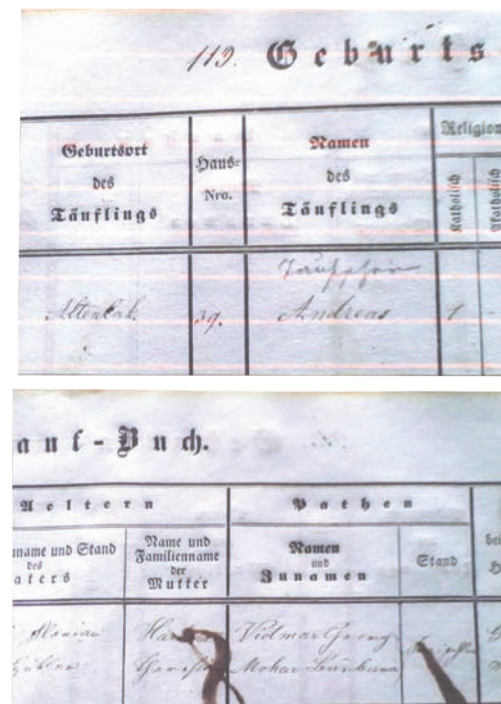
– 320 –

Uvod

(Slovenski) duhovnik in (knezo)škof /dr./ Andrej Karlin je bil vsaj v nekaterih primerih tesno povezan z glasbo, v nekaj redkih primerih (Trst in Maribor) pa tudi s sosednjimi Hrvati. Prvič se je to zgodilo l. 1913, torej v času njegove prve škofovske službe v Trstu (ko je bil v letih 1911–19 tržaško-koprski škof), ko je *"[...] prodal konvikt¹ s hišo in vrtom vred tržaški občini, ki je na tem prostoru takoj uredila svoj arheološki muzej oz. lapidarium,² ki je še danes.³ Brez dvoma je bila ta prodaja velika napaka in nepopravljiva izguba za tržaško škofijo,*

1 Zavod z vso oskrbo za /dijake in/ študente teologije.
2 Prostor in zbirka v muzeju za stare kamnite spomenike in napise.
3 Podatek je iz *Slovenske biografije* (16 zv.; 1925–1991).

ki je bila tako ob svoje malo semenišče, slovenski in hrvaški dijaki pa ob streho.⁴ Kljub temu, da je bil Karlin kot 4. mariborski knezoškof (1923–33)⁵ neposredni sosed hrvaške Zagrebske škofije, tudi iz tistega časa, razen uradnih in službenih odnosov, ni dokazanih kakšnih posebnih, glasbenih hrvaško-slovenskih oz. slovensko-hrvaških odnosov; saj se je dr. Andrej Karlin že z imenovanjem za tržaško-koprskega škofa in vse poslej, skoraj odpovedal svojemu glasbenemu delovanju. Je pa glasbo še vedno spremljal, ji ostal zvest in do konca življenja celo naklonjen nekaterim pomembnim (slovenskim) glasbenikom in dogodkom. Kljub temu, da poklicno ni bil glasbeno izobražen, je v nekaj primerih kar precej prispeval k razvoju slovenske (cerkvene) glasbe.

Sl. 2: Vpis A. Karlina v rojstno-krstno matično knjigo (NŠAL, 1842–1868, str. 113, zap. št. 87)

Škof dr. Andrej Karlin (1857–1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923–1933)

– 321 –

Življenje in delo Andreja Karlina

Andrej Karlin kot 4. mariborski škof je bil rojen 15. nov. 1857 v Stari Loki (Škofji Loki) na Gorenjskem. Po osnovnošolskem in začetnem izobraževanju v domačem mestu (Šk. Loka) je 1876 maturiral na ljubljanski gimnaziji in 1876–80 študiral bogoslovje v Ljubljani.

4 Prim. prav tam, elektronski izpis (28. 3. 2016).
5 Prim. <http://arhiv.nadskofija-maribor.si/index.php/sl/0-arhiv/zgodovina--skofije> (elektronski izpis, 19. 6. 2016).

1880 (27. 7. 1880)⁶ je bil ordiniran in prva tri leta (1880-83) služboval kot kaplan v Smedniku, 1883-85 v Šenčurju pri Kranju in 1885-90 kot kaplan in katehet pri Sv. Jakobu v Ljubljani. 1886 je skupaj z Žlogarjem⁷ izdal knjižico *Mestnofarna cerkev sv. Jakoba v Ljubljani*. Škof Missia⁸ ga je poslal v Rim, kjer je doktoriral iz cerkvenega in civilnega prava. Kot kaplan pri cerkvi sv. Marije dell' Anima v Rimu je bil v letih 1890-92, kjer je študiral in doktoriral iz prava na vseučilišču *San Apollinare* in bil 1892 promoviran za doktorja "utriusque iuris." Vrnivši se domov je bil 1892-94 suplent⁹ za verouk na višji državni gimnaziji v Ljubljani in prefekt¹⁰ v *Alojzijevišču*.¹¹ Zelo marljivo je v letih 1888-1910 sodeloval pri *Duhovnem pastirju* s cerkvenimi govori, zlasti še s priložnostnimi in slovstvenimi poročili. V letih 1894-1900 je bil Karlin veroučitelj na državni nižji gimnaziji (poznejši II. državni gimnaziji¹²) v Ljubljani. V tem času (1896-97) je izdal dve knjigi: *Zgodovina razodetja božjega v stari zavezi* in *Zgodovina razodetja božjega v novi zavezi*, l. 1898 pa še potopis *V albanskih gorah* (kasneje, l. 1903 je izšla z enako tematiko še knjiga *V Kelmorjan*). V letih 1900-10 je bil stolni kanonik¹³ v Ljubljani in nadzornik verouka na učiteljskih, meščanskih in ljudskih šolah. V tem času je izšel njegov prevod (Alfonz Maria de Liguori, *Priprava za srečno smrt ali premišljevanje večnih resnic*, 1900), uredil pa je še 31. knjigo *Drobtinic* in v njej objavil življenjepis prošta¹⁴ dr. Antona Jarca. V letih 1905-10 je bil hkrati vodja *Alojzijevišča*, sodeloval pa je tudi pri gospodarskih organizacijah¹⁵ in v delavski in prosvetni organizaciji. 21. dec. (1910) je bil dr. Andrej Karlin imenovan za tržaško koprskega škofa in 19. mar. 1911 posvečen v Trstu v stolnici sv. Justa (Italija). V Trstu je ostal dobrih osem let, in sicer do decembra 1919. Ko so Itali-

jani 1918 zasedli Trst, je vztrajal na svojem mestu še eno leto, dokler ga ni papež¹⁶ vsled vedno težavnejših razmer in nasprotovanj s strani italijanske skupnosti jeseni 1919 razrešil odgovornosti in za vodstvo tržaško-koprskih škofije. Karlin je papežu sicer razložil svoje težave v novi državi že v posebni avdienci v apr. 1919, a od svojih vernikov se je poslovil s pismom 2. dec. (1919). Papež ga je imenoval za škofa Themiscyrskega,¹⁷ tj. naslovnega škofa in mu podelil naslov svojega hišnega prelata in prestolnega asistenta. Preselil se je v Št. Vid nad Ljubljano in prevzel vodstvo zavoda sv. Stanislava. 6. jun. 1923 ga je apostolska stolica imenovala za lavantinskega¹⁸ škofa in 29. jul. je bil v mariborski stolnici ustoličen. Bil je četrti mariborski škof, ki ga je imenoval rimski papež. Znamenita je še Karlinova ekumenska¹⁹ poteza, da je 1927. leta gostoljubno sprejel srbskega pravoslavnega patriarha Dimitrija, kajti to je bil prvi obisk kakega pravoslavnega patriarha pri katoliškem škofu v tedanji Kraljevini Jugoslaviji. Kot škof pa je svoje prispevke, navodila, pastirska pisma in odloke objavljal v uradnih škofijskih glasilih: v Trstu (1911-19) v *Folium dioesanusum*, v Mariboru pa v *Uradnem listu lavantinske škofije* (1923-24) in *Oglasniku lavantinske škofije* (1925-33). Ker je bil intelektualno in glasbeno nadpovprečno nadarjen, je kmalu postal tudi priznani glasbenik. Živahno se je udeleževal cerkveno glasbenega gibanja, ki mu je bilo središče *Cecilijansko društvo* v Ljubljani: v letih 1896-1904 je bil njegov tajnik, 1904-10 predsednik, od septembra 1904 do konca 1910 pa tudi tekstni urednik društvenega glasila *Cerkveni glasbenik (CG)*, ki je nasledil umrlega Janeza Gnjezdo (1878-1904); dočim je bil urednik glasbenega dela (Priloge) Anton Foerster (1878-1909), ko je za njima, torej za Karlinom in Foersterjem vse skupaj prevzel Stanko Premrl: 1910-1945. V *CG* je v letih 1879-1910 objavil dolgo vrsto člankov in poročil.²⁰ Za 25. obletnico *Cecilijanskega društva (CD)* je izdal *Spominsko knjižico* (Ljubljana, 1902),²¹ društvene 50-letnice pa se je udeležil že kot lavantinski, mariborski škof.²² Za svoje cerkveno in glasbeno delovanje je bil nagrajen in odlikovan, mdr. z redom sv.

Škof dr. Andrej Karlin (1857-1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923-1933)

- 323 -

- 6 Letopis Cerkve na Slovenskem, Ljubljana: NŠAL, 2000: 485.
 7 Anton Žlogar (1850-1931), slovenski katoliški duhovnik in publicist.
 8 Jakob Missia (1838-1902), slovenski rimskokatoliški duhovnik, teolog, filozof, katoliški knezoškof in (prvi slovenski) kardinal.
 9 Profesorski pripravnik, pomožni učitelj.
 10 Predstojnik, načelnik, vzgojitelj v /nekdanjih/ zavodih in internatih.
 11 Vzgojni zavod, dijaško semenišče, ki ga je l. 1846 ustanovil škof Anton Alojzij Wolf na Poljanski cesti v Ljubljani. Zavod in zgradba pa sta dobila ime po zavetniku mladine in študentov, italijanskem menihu Alojziju Gonzagi (1568-1591). Alojzijevišče, ki ga je zgradil Matevž Medved, je omogočalo dijakom iz revnih družin študij na gimnaziji v Ljubljani.
 Trenutno večino stavbe zavzema Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, medtem, ko se v njej nahajajo še: Škofijska univerzitetna pastorala Ljubljana, prodajalna Založbe Ognjišče, Škofijska knjižnica in Orglarska šola v Ljubljani.
 12 Današnja Gimnazija "Jožeta Plečnika" v Ljubljani, Šubičeva ul. 1.
 13 Višji dostojanstvenik v katoliški cerkveni hierarhiji.
 14 Naslov predstojnika pomembne župnije, predstojnika kapitlja, tj. kolegija kanonikov stolne cerkve.
 15 Ljudska posojilnica, Vzajemna zavarovalnica idr.

- 16 Poglavar rimskokatoliške Cerkve v Rimu (lat. Papa).
 17 Lavantinski (v Vikipediji). Izhaja iz Lavanttal (= dolina reke Lavant s sedežem v St. Andrä/Šentandraž, kjer je bil sedež omenjene škofije).
 18 Lavantinski omenjamo v zvezi z lavantinsko škofijo, ki je imela do leta 1859 sedež v Št. Andražu (Avstriji), nato pa v Mariboru.
 19 Tj. gibanje za združitev, zblizanje krščanskih crkva.
 20 Prim. Josip Mantuani, *Kazalo spisov ... natisnjenih v CG od leta 1878 do leta 1926*: 9-10. *Kazalo* je izšlo kot priloga v *CG*, 1927.
 21 Izšlo kot posebna publikacija *Cecilijanskega društva Ljubljana-CG*, sestavil dr. Andrej Karlin, društveni tajnik na 93 str.
 22 *CG*, 1927, 8: 8.

Save I. stopnje.²³ Umrli je 5. apr. 1933 v Mariboru, kjer je tudi pokopan; v kapeli, cerkvi Marije Pomočnice na (starem) magdalenskem pokopališču Pobrežje. Tu je poskrbel za še eno drugačnost oz. različnost, saj je za razliko od drugih škofov, po svoji želji, pokopan med verniki, na pokopališču, kjer počiva še danes. S svojim grobom je rešil to staro pokopališko cerkev Marije Pomagaj, da je niso porušili po drugi svetovni vojni, kakor je bilo v načrtu. Zaradi njegovega groba je ostala nedotaknjena.

Sl. 3: Plošča A. Karlinu (skupaj z bratom-duhovnikom Janezom), Stara Loka 49 (Šk. Loka)

Jegličeve oznake Andreja Karlina

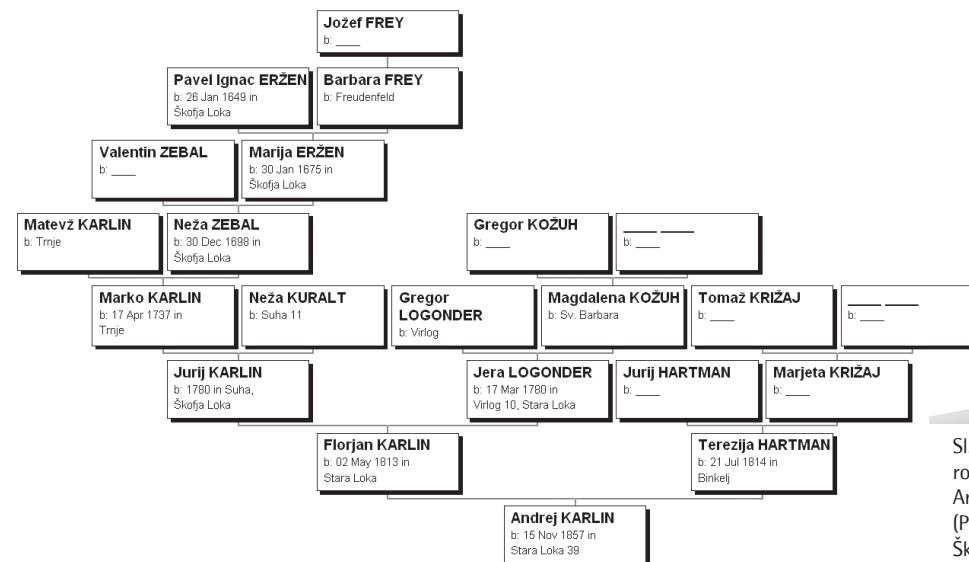
Nekaj karakteristik o Karlinu, si je privoščil tudi ljubljanski škof in politik dr. Anton Jeglič Bonaventura (1851-1937):²⁴ od tega, da ga je hvalil pa tudi grajal. "[...] Bil sem v gimnaziji in po dve do tri ure hospitiral pri vsakem od treh gospodov katehetov. Precej slabi so bili vsi trije; najbolji je še dr. Svetina, komaj dober dr. Andrej Karlin [...]."²⁵ "[...] Danes obhaja cecilijansko društvo svojo petindvajsetletnico. Imel sem pontifikalno²⁶ sveto mašo. Udeležba je bila velika, gotovo nad dvesto duhovnikov in organistov. Gospodje Gnjezda, pater Hribar in Förster so vseh petindvajset let na čelu. Res, mnogo so do-

23 Prim. *Slovenec*, 1911, 16: 17 (s sliko).

24 Prim. *Jegličev dnevnik* (uredila Blaž Otrin in Marija Čipić Rekar. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2015).

25 (19. 3. 1899). Prav tam: 13.

26 Škofovska (pa tudi papeževa) maša.

Sl. 4: Delni rodovnik Andreja Karlina (Peter Hawlina, Škofja Loka, 2016; fragment)

brega storili, kar izpričuje Glasbenik²⁷ in njegova muzikalna priloga. Slavnostni govor je imel kanonik Karlin [...]."²⁸ "[...] Glavna slavnost pa je bila v Ljubljani 3. marca zvečer. Udeležilo se je sto pevcev, cerkev polna in natlačeno polna, ... Slovenski govor je imel dr. Karlin, kanonik, vsem se je jako prikupil; nemški govor je imel pater Schüth SJ [...]."²⁹ "[...] Zborovalo je društvo za umetnost³⁰... novi odborniki so: Dostal, kanonik Karlin, Rovšek, Mis, Avsec.³¹ "[...] Jaz sem pridigoval v cerkvi, kanonik Karlin prav srečno zunaj cerkve. Imel je tudi peto sveto mašo."³² "[...] In zares za to prevažno mesto nobena sposobnega moža več nimam – le dva korarja (kanonika)³³bi še imel (Kalan, Karlin) pa bi bila mnogo manj sposobna [...]."³⁴ "[...] Le arhidiakon³⁵ za Gorenjsko, dr. Karlin, mi je rešitve povoljne sestavil [...]."³⁶ "[...] Priprave za katoliški shod so dovršene. Odbor je marljivo deloval. Težko je bilo za prostor, ker se je mnogo udeležencev prijavilo: brez Ljubljane in okolice circa pet tisoč. Želeli so zborovanje na dvorišču Alojznice; toda rastlinjak se mora podreti, drugače bi bil

Škof dr. Andrej Karlin (1857–1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923–1933)

27 Gre za glasilo CG.

28 (6. 11. 1902). *Jegličev dnevnik*. Prav tam: 171-2.

29 Pater Ferdinand Schüth. (9. 3. 1903). *Jegličev dnevnik*. Prav tam: 194-5.

30 Društvo za krščansko umetnost, ust. l. 1894 na pobudo kanonika Janeza Flisa, je skrbelo za nadzor nad nastajanjem sakralne umetnosti in za preučevanje ter ohranitev starih umetnin. V letih 1896-1913 je izdalo tudi 5 zvezkov *Izvestij*. V *Jegličev dnevnik*. Prav tam: 203.

31 (11. 3. 1903). Prav tam: 202-3.

32 (7. 9. 1904). Prav tam: 277.

33 Član stolnega kapitlja, višji cerkveni dostojanstvenik, kanonik.

34 (3. 8. 1905). *Jegličev dnevnik*. Prav tam: 311-2.

35 Je prvi diakon v krščanski hierarhiji, škofov namestnik.

36 (11. 12. 1905). *Jegličev dnevnik*. Prav tam: 332.

prostor mnogo premajhen. Nasprotoval je vodja dr. Karlin in grozil, da v tem slučaju odstopi. Ker je potrebno, da bo shod sijajen in bodo udeleženci zadovoljni, sem dopustil, da se podre rastlinjak. Dr. K. (–arlin) se je tako čudno in razžaljivo obnašal, da ga skoraj izpričati ne morem. Sposoben, deloven in iniciativen mož je: mislil sem, da bo moj generalni vikar, ako bi umrl izvrstni g. Flis: sedaj pa ne upam, da bi bil dober, ker je tako hitro razžaljen in onda osoren in brezobziren. Na to misleč, sem mu rekel, da tako občutljiv in trmoglav človek ni za javne službe, kar ga je zbolelo. Do sedaj še ni odpovedal.³⁷ "[...] –Arhidiakoni so mi slabo pomagali; največ g. Karlin, nekoliko [...]."³⁸ "[...] Udeležili so se shoda tudi gospodje arhidiakoni, Kalan, Karlin, Kajdiš, prišel je tudi [...]."³⁹ "[...] ni v nobeni škofiji moža za Trst sposobnega, Karlin je še najbolj spreten [...]."⁴⁰ "[...] Škof Karlin. – Karlin, imenovani škof tržaški, je sedaj na Dunaju. V ponedeljek se je vršil processus canonicus/kanonski proces v nunciaturi, včeraj se je predstavljal ministrom in je jako dober vtis naredil (kar mene močno veseli). Danes pa je zaprisežen pred cesarjem. Menda naš Narod grdo zoper njega piše (časopis je zapisal, da Karlin v Trst prihaja kot 'Jeglič-Šušteršič-Krekov pristaš,' kot 'koncesija slovenskim klerikalcem, ki upajo, da bo v Trstu razbil sedanjo organizacijo Slovencev in ustvaril na njenih razvalinah klerikalno stranko.' V Slovenski narod, 25. 1. 1911: 2). Upam, da bo težkim nalogam v Trstu kos. Meni je hvaležen in uvidi, da proti meni včasih ni prav postopal. No, zameril sem mu le trdoglavost ob priliki zadnjega katoliškega shoda, ki je bila zares neutemeljena in edino iz prevzetnosti. Na to napako sem ga opozoril in ga bom še. Želi, da bo posvečen v tržaški katedrali, naj bi ga posvetil koadjutor⁴¹ Nagl, sopsosvečevalca naj bi bila naš metropolit Sedej in pa jaz, misli na svetega Jožefa praznik [...]."⁴² "[...] Consecratio /posvetitev/ v Trstu. – Včeraj, na praznik svetega Jožefa, in Dominica tertia Quadragesima /na tretjo postno nedeljo/, je bil posvečen v Trstu novoimenovani škof dr. Karlin. Consecrator /posvečevalec/ je bil dunajski koadjutor Nagl, conconsecradores /sopsosvečevalca/ metropolit Sedej in jaz. Slovesnost se je opravila prav dostojno in lepo. Udeležba od oficijelnih oseb obilna. Tudi magistrat je bil močno zastopan. Škof je Lahe presenetil, ko je pri prihodu na kolodvoru začel govoriti laško [...]."⁴³ "[...] Konferenca na Dunaju. – V ponedeljek, 6. novembra, sem se pripeljal na Dunaj h konferencam škofovskega

37 (23. 8. 1906). Prav tam: 348-9.

38 (4. 12. 1907). Prav tam: 393.

39 (23. 4. 1908). Prav tam: 413.

40 (28. 11. 1910). Prav tam: 493.

41 Pomočnik ali naslednik katoliškega škofa.

42 (26. 1. 1911). Jegličev dnevnik. Prav tam: 500-1.

43 (20. 3. 1911). Prav tam: 506.

odbora, pri redemptoristih⁴⁴stanujemo: Katschthaler, Bauer, Schuster, Napotnik, Rössler, Kaltner, Karlin, Hittmaier in jaz. To je prav prijetno.⁴⁵ "[...] Oratorij patra Hugolina /Sattnerja/. – V sredo se je prvič izvajal prvi slovenski oratorij patra Hugolina /Sattnerja/. Prišli so nadškof goriški Sedej, nadškof koadjutor⁴⁶ zagrebški Bauer⁴⁷ in škof tržaški Karlin. Bili so moji gostje, kar me je močno veselilo. Nadškof Bauer je prišel dva dni poprej, da si je ogledal naše naprave, bil je v Zavodu svetega Stanislava, ker kani sam tak zavod zidati, dopadlo se mu je vse, kar je videl. Oratorij Assumptio B. M. V. (Vnebovzetje)⁴⁸ se je izvajal precizno in je po sodbi vseh zares umetniško delo ... Kritika o izvajanju oratorija. – Danes sem pisal koncertnemu vodji g. Hubadu, da Slovenčevo kritiko o izvajanju oratorija odbijam [Kritika je v splošnem pohvalila Sattnerjev oratorij, zboru in orkestru je priznala trud in vnemo, manj pohvalno pa se je izrazila o njuni kakovosti. V Slovenec, 14. 3. 1912, 2]. Škof Karlin jo je zelo hvalil, nadškof Sedej je rekel, da kar nič ne zaostaja niti za najboljšimi dunajskimi. Ta kritika nepovoljna je v Slovincu gotovo vtihotapljena in skrajno neumestna. Izhaja od Antona Svetka /glasbenika, skladatelja in pevovalje Glasbenega društva Ljubljana, leta 1908 ustanovil glasbeno šolo v Ljubljani/, ki je nasprotnik /Mateja/ Hubada in /Glasbene/ Matice, urednik Štefe je vanj zaljubljen, pa ga protežira, Matico pa, če le more, udari."⁴⁹ "[...] Na vnebovzetje Marijino me je povabil škof tržaški /Andrej Karlin/, naj pridem v Strugnano /Strunjan/ poveličat slovesnost kronanja Matere Božje [...]."⁵⁰ "[...] Ravnokar sem prišel iz Trsta, kjer smo vezovali /= praznovali god⁵¹/ škofa Andreja /Karlina/ [...]."⁵² "[...] Cecilijin jubilej. – Včeraj smo praznovali petdesetletnico Cecilijenega društva, orglarske šole in /Cerkvenega/ Glasbenika /CG, glasilo Cecilijanskega društva, s presledki izhajal od leta 1878/. Pon-tifikalno sveto mašo je imel škof lavantinski dr. Karlin, ki je bil živeč v Ljubljani več let predsednik. V stolnici je bilo izredno lepo in umetno petje. Zborovanje v naši škofijski dvorani dostojno, spodbudno."⁵³

44 Redovnik jezuitom sorodnega reda.

45 (8. 11. 1911). Jegličev dnevnik. Prav tam: 518.

46 Pomočnik ali naslednik katoliškega škofa.

47 Dr. Ante Bauer (1856-1937), zagrebški nadškof in hrvaški metropolit, na čelu zagrebške nadškofije v letih 1914-1937..

48 Izveden je bil kar 4-krat, od 13. 3. 1912-21. 3. 1912). V CG, 34/1911, št5. 12, str. 102-03 in Križnar F., Otac Hugolin Sattner (1851.-1934.). V Sv. Cecilija (Zagreb), 82, 2012, br. 1-2, str. 26.

49 (15. 3. 1912). Prav tam: 532.

50 (19. 8. 1912). Prav tam: 538.

51 Osební praznik.

52 (30. 11. 1914). Prav tam: 606.

53 (15. 6. 1927). Prav tam: 970.

Škof dr. Andrej Karlin (1857–1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923–1933)

– 327 –

Karlinova glasba

Kot gojenec *Alojzijevišča* se je pri Antonu Foersterju učil klavir, orgle in nekaj harmonije. V zavodu je bil tri leta organist, v bogoslovju pa ravno toliko časa zborovodja. Karlinova glasbena nadarjenost je bil namreč del njegove osebnosti.

Duhovnik in škof, dr. Andrej Karlin se je poleg vsega navedenega vse življenje in navkljub že ugotovljenim dispozicijam in kvalifikacijam, posvečal (cerkveni) glasbi in petju in bil eden najvidnejših predstavnikov slovenskega cecilijanstva ter več let (glavni) urednik *CG*. Saj je bil prav *CG* literarni steber slovenskih cecilijancev. Pred Karlinom je tekstovni del *CG* urejal Janez Gnjezda (1878-1904), Andrej Karlin pa v letih 1904-10.⁵⁴ L. 1910 je postal urednik (notne) *Priloge* Stanko Premrl, po odhodu Karlina v Trst za tržaško-koprskega škofa (marec 1911) še celega lista.⁵⁵ Ob že ugotovljenih dejstvih in pa v teh zadnjih velja le pritegniti domnevi ali celo tezi dr. Eda Škulja,⁵⁶ da je bil Andrej Karlin bolj liturgik⁵⁷ kot pa glasbenik.⁵⁸ Karlin je napisal v času svojega tekstnega urednikovanja *CG* precej zanimivih člankov, saj je obenem, ko je l. 1904 za Gnjezdo prevzel urednikovanje *CG*, Karlin prevzel tudi pouk liturgike in zgodovine glasbe na *OŠ*.⁵⁹ Pisno pa se Karlin ni udejstvoval le v *CG*, pač pa je v času 1894-1911 izpričanih še šest njegovih člankov v *Domu in svetu*.⁶⁰ Z naslovi kot so npr. *Umetnost, Razne stvari (Glasba), Drugi redni koncert 'Glasbene matice,' Slavnost trinajststoletnice sv. Gregorija v Rimu, (nekorlog) Prof. Janezu Gnjezdi* idr. je posegel Karlin tudi na področje (glasbene) kritike. Eden od njih (*To in ono—Dr. Andrej Karlin, škof tržaško-kop/e/rski*) pa piše o njem.⁶¹ Tu sta še dva članka, ki pišeta o njem.⁶²

Njegovi, torej Karlinovi članki v *CG* se pojavljalo v letih od 1879 do 1905, torej prav v tistem času, ko je bil tudi sam v glasbi še najbolj aktiven.⁶³ Nekaj je tudi takih, ko drugi pišejo o njem (v letih 1911-1983).⁶⁴ Poleg tega zasledimo njegove, torej Karlinove članke in pa tiste o njem še v *SBL* in *PSBL*.

54 Prim. Stanko Trobina, *Slovenski cerkveni skladatelji*, Maribor: Obzorja, 1972: 99-100.

55 Prav tam: 146.

56 Dr. Edo Škulj (roj. 1941), muzikolog, organolog in pedagog.

57 Pomeni bogoslužje, verske bogoslužne obrede in opravila; torej vse, kar je povezano z golj s tem, slednjim.

58 Prim. elektronsko pismo dr. Škulja avtorju (11. 2. 106; hrani avtor).

59 Edo Škulj, *Leksikon cerkvenih glasbenikov*. Ljubljana: Družina, 2005: 151-2.

60 Slovenski literarni mesečnik, ki je (v Ljubljani) izhajal med leti 1888 in 1944.

61 Dom in svet, 24, 1911, št. 2: 82.

62 Slovenski gospodar, 64, 1930, št. 27 (1. 7. 1930): brez str. in Angeljček, 41, 1933, št. 9: 131.

63 Škulj, *Leksikon ...*: 152.

64 Prav tam.

Sl. 5: Dr. Andrej Karlin: *Spominska knjižica ob 25-letnici Cecilijinega društva Ljubljana, 1902* (naslovnica)

Spominska knjižica ob 25 letnici Cecilijinega društva v Ljubljani (1902)

V njej je Karlin kratko in jedrnato, a obenem jasno in točno opisal zgodovino društva, njegov razvoj, delovanje in uspehe.⁶⁵ Če se sprehodimo samo skozi kazalo te majhne in na 93 str. objavljene knjižice, vidimo, da je temu res tako: *Cecilijino društvo v Ljubljani se osnuje, "Cerkveni glasbenik," Orglarska šola, Društveni pokrovitelji, Društveni odbor, Občni zbori, Društvena darila, Ideja se širi, Nadaljnja izobražba cecilijancev, Kaj smo dosegli?, Pogled v bodočnost, Naše gomile in Dodatek (Spored slavnosti o priliki društvene petindvajsetletnice in Pravila Cecilijanskega⁶⁶ društva v Ljubljani)*.⁶⁷ Karlin je že

65 Prav tam: 151.

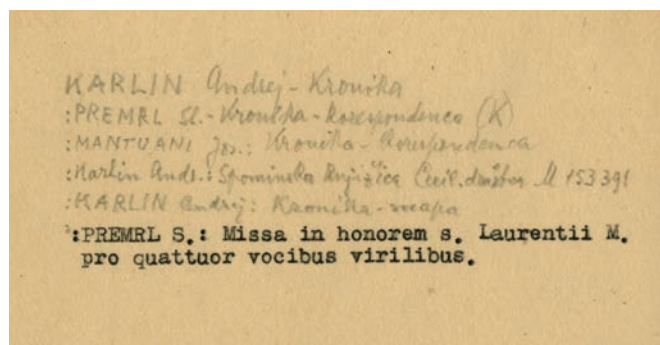
66 Cecilijanstvo od 19. stol. pomeni gibanje za obnovo in reformiranje katoliške cerkvene glasbe, imenovano po sv. Ceciliji (= krščanski mučenik z zač. 3. stol. in od 15. stol. zaščitnici cerkvene glasbe; združenja sv. Cecilije gojijo katoliško cerkveno glasbo. Za svetničin god, 22. 11. sta H. Purcell in G. F. Händel napisala slavnostne skladbe). Zagovorniki cecilijanstva so odklanjali cerkveno glasbo, na katero je vplivala dunajska klasika in zahtevali povrnitev k pravemu slogu a cappella 16. stol., še posebej h G. P. Palestrini, čigar skladbe naj bi bile zgled za vso cerkveno glasbo (npr. *maša*). Središče cecilijanstva je bilo v Regensburgu v krogu skladatelja Michaela Hallerja, 1840-1915. Kot duhovno gibanje je cecilijanstvo vplivalo tudi na sodobno umetno, umetniško glasbo (F. Liszt, A. Bruckner) in 1868 doseglo ustanovitev *Vsesplošnega cecilijanskega združenja (ACV)*.

67 Karlin, *Spominska knjižica*: 93.

Škof dr. Andrej Karlin (1857-1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923-1933)

v (svoj) *Uvod* zapisal: "[...] Srebrni jubilej obhaja letos tudi 'Cecilijno društvo v Ljubljani.' Trudilo se je v tej dobi za povzdigo in pospeševanje katoliške cerkvene glasbe v smislu ter duhu svete cerkve na podlagi cerkvenih določil in ukazov. Delovalo je v cerkvi in za cerkev, pospeševalo je krasoto službe božje, kažipot je namerjalo biti na polju cerkvene glasbe; staro, nevredno, nedostojno si je prizadevalo pomesti z naših korov, opominjalo, svarilo, učilo in kazalo je, kako dospemo do boljšega okusa, do dostojne lepe, veličastne glasbe, do res dobrega, cerkve vrednega petja v naših cerkvah ... Sotrudnikom svojim želimo pokazati s temi črticami, da vendarle trud naš ni bil kakor veter, ki popihne, potem pa brez sledu izgine: nasprotnikom pa – in tudi teh je imela naša ideja, žal, le preveč – želimo ob tej priliki zopet roko podati v složno delovanje na čast božjo in v izpodbudo vernega ljudstva."⁶⁸

Sl. 6: Arhivska kartica (NUK GZ, Ljubljana), ki nakazuje na še vedno nedokazano in neposredno povezavo med tem mladostnim Premrlvim delom (*Missa in honorem ...*) in škofom dr. A. Karlinom

DR. A. KARLIN
škof tržaško-koperski

Franc Križnar

Sl. 8: Dr. A. Karlin, tržaško-koperski škof (1911-1919)

CERKVENI GLASBENIK.

Organ Cecilijinega društva v Ljubljani.

Izhaja po enkrat na mesec in velja za celo leto z muzikalno prilogo vred 4 krome, za ude Cecilijinega društva in za cerkve ljubljanske škofije 3 krome.
Uredništvo Pred škofijo št. 12, upravništvo v Marijanišču.

Pogled v preteklost in bodočnost.

Mad sem bil in sem se postaral... Te besede kraljevega peva mi prihajajo na misel, ko motrim mirnim očesom preteklost našega lista in mu poizkušam začrtati cilje za bodočnost.

Res je, kar nas je stalo pri zibelki Cerkevne Glasbenika, smo le še posamezniki, ki gledamo razvoj; velika večina njih, ki so ledino orali na tej njivi, je že legla v grob in prav zadnja leta je imel urednik prav pogosto žalostno nalogo, da je pisal nekrologe zaslužnim članom. Toda to je naravno in s tem momentom treba računati. Pač pa moram omeniti žilavost in vstrajnost prvih delavcev na našem polju, ki so povzročili, da se je društvo, orglarska šola in cerkvenoglasbeni list mogel ohraniti. Smelo rečem, da je ta trojni sad pristni sad živega idealizma, ki se je pretakal po žilah naših sodelavcev. Videli smo mej tem časom usihati in umirati razna društva, Cecilijino društvo je ostalo; razni listi in lističi so prenehali, C. Gl. je ostal. In vendar! Da ga nismo imeli, vse stremljenje po napredku bi se bilo razblinilo, če ne drugace, ob političnih borbah in ob srec pretresajočih dnevnih dogodkih. In ideja cecilijanstva bi bila zaspala, in kdo bi bil junak, da bi jo zopet obudil? Ko mislim nazaj na prošlih 33 let, ki jih završi z današnjim listom C. Gl., se moram s častjo spominjati vladik, ki so negovali naše smotre. Krizostom, Jakob, Anton Bonaventura so in ostanejo z nevenljivo zahvalnostjo začrtani v kroniko našega gibanja. Poleg tega pa sta orglarska šola in list podprla prvotne zasnutke. Tako smo živeli tretjino stoletja, se vbadali in upirali, da smo speljali svoj čolnič na varno.

Ves ta čas je vladal diletantizem, spremljal ga je vsepovsod idealizem. A zdaj se zdi, da stopamo v dobo strokovnjaštva.

Kakšno bode naše delo v bodočnosti? List bode začel popolnoma strokovno kritikovati to, kar imamo. Spremljal bo čitatelja povsod, kjer se

Sklep – poskus Karlinovega glasbenega orisa

Karlinovo glasbo cenimo le v toliko, kolikor je bila povezana s cecilijanskim gibanjem v slovenski katoliški glasbi. Pa še to največ v prvem obdobju njegovega življenja, torej pred (prvim) škofovskim posvečenjem, pred 1911 in po organizacijski strani. Iz tega gibanja sta še za dandanašnje čase najbolj pomembna redno (mesečno) izhajanje njihovega društvenega glasila *CG* in *OŠ* (v Ljubljani, Celju, Celovcu, Gorici, Mariboru, ...), vse do dandanes in ne samo za (slovensko) cerkveno glasbo temveč za glasbo na Slovenskem nasploh. Karlin je neposredno povezan z vsemi tremi omenjenimi ustanovami:

Sl. 7: Cerkevni glasbenik, 33, 1910, št. 12, str. 89 s Karlinovim člankom (začetek)

Škof dr. Andrej Karlin (1857–1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923–1933)

l. 1896 je postal tajnik *CD*, l. 1904 pa njegov predsednik in hkrati še (glavni) urednik *CG*, kakor tudi predavatelj v *OŠ*. S *CD* je Karlin prehodil kar prvih 50 let društva: *CD* je bilo ustanovljeno 1877, Karlin je pel novo mašo 1880, l. 1902 je še kot društveni tajnik napisal in izdal *Spominsko knjižico ob 25-letnici CD*, l. 1927 pa je kot lavantinski, mariborski škof vodil slovesno bogoslužje v ljubljanski stolnici ob (zlatem) jubileju *CD*. Tako lahko ugotovimo, da je Karlin na skoraj vsaki življenjski in delovni postaji (po)storil marsikaj tudi na glasbenem področju.⁶⁹

Že v Alojzijevišču (1868-76) se je kot dijak in glasbeno nadarjeni za petje že zelo zgodaj začel uriti v petju, saj mu ni bilo niti še 11 let, ko je vstopil vanj: po mutaciji je pel (drugi) tenor, vztrajno pa je vadil tudi klavir. Glasbeni učitelj mu je bil tedaj Anton Foerster. V semeniški kapeli so imeli že tedaj tudi orgle, na katerih se je Karlin tudi dobro izvežbal; saj je izkazano, da je že kot gimnazijec dlje časa opravljal službo alojzijeviškega organista.⁷⁰ Takrat sta bila v Alojzijevišču prefekta Josip Smrekar in Janez Gnjezda, ki sta ga že prva navdušila tudi za cecilijanstvo. Še več: Gnjezda je bil Karlinov predhodnik kot predsednik *CD* in kot urednik *CG*, Smrekar pa je bil mdr. znan kot odličen organolog. Ni čudno, da jima je prav Karlin za časa svojega urednikovanja *CG* postavil prava spomenika.

Kot študent v semenišču oz. bogoslovju (1876-1880), kamor je vstopil po dovršenem gimnazijskem študiju l. 1876, je tudi tamkaj pridno gojil glasbo: od 2. do 4. letnika študija je bil Karlin semeniški pevovodja, vse do nove maše l. 1880. V tem času je kot študent v *CG* objavil portrete treh cerkvenih glasbenikov: sv. Ambrozija Milanskega,⁷¹ sv. Gregorja Velikega⁷² in Gvidona Areškega.⁷³

Kot kaplan v Smledniku (1880-83) je bil spet zraven, ko je ž. c. dobila nove orgle in o tem spet poročal v *CG* (kot Krilan).⁷⁴ Omenil je beafikatorja orgel Antona Bonavaneturo Jegliča, kasnejšega ljubljanskega škofa, nato pa natanko opisal (nove) Goršičeve orgle. Istega leta (1881) je izšel v *CG* še en daljši Karlinov članek in ga je avtor podpisal le s K.⁷⁵ Naslednjega leta (1882) je v *CG* objavil še en kratek

članek, ki pa se v glavnem navezuje na enega njegovih prejšnjih (o sv. Gregorju Velikem).⁷⁶

Po treh letih se je še vedno kot kaplan preselil v Šenčur (na Gorenjsko; 1883-85). Tudi v tej župniji je deloval glasbeno, saj je nekaj let poučeval tamkajšnji cerkveni zbor. Izza tega časa je znan samo en Karlinov dopis v *CG*⁷⁷ pa še ta je v zvezi s Karlinovo reakcijo na anekdoto, pamflet, ki je pred tem izšel na račun ali kot kritika cecilijanskemu petju v *Ljubljanskem zvonu*.

Kot kaplan pri Sv. Jakobu v Ljubljani in katehet v šentjakobski dekliški šoli (1885-90) je Karlin redno orglal pri dekliški šolski maši. V tem času je v *CG* poslal tri dopise. V njih opisuje tri slovesnosti, ki so bile v tistem času s cerkveno glasbenega vidika pomembne: (tri)je *Dopisi od sv. Jakoba*.⁷⁸ Prvi od njih se nanaša na slovesnosti posvečenja obnovljene farne cerkve sv. Jakoba in še posebej o glasbenem delu le-teh (Leopold Belar), o božični izvedbi šentjakobskega zbora Schweitzerjeve⁷⁹ *Misse in honorem BMV* in o še eni Belarjevi izvedbi tokrat velikonočnega Stehlejevega⁸⁰ ofertorija *Terra tremuit*. V istem letu (1889) se je še 2-krat oglasil v *CG*, seveda obakrat s poročili v zvezi z glasbo.⁸¹

V letih 1890-92 je Karlin prebil na doktorskem študiju v Rimu. Deloval pa je tudi kot kaplan v ž. c. S. Maria dell' Anima v Rimu, kjer je študiral pravo na univerzi Sant' Apollinare (in bil potem l. 1892 promoviran za doktorja pravni ved, "utrisque iuris"). Tudi tukaj ni pozabil ne na glasbo in ne na domovino. Od tam, torej iz Rima je v tem času poslal v *CG* (le) dvojce poročil.⁸²

Ko se je vrnil v Ljubljano, je nadaljeval tudi s svojimi glasbeniški aktivnostmi. Od teh je bila na prvem mestu funkcija tajnika *CD*, ki jo je opravljal v letih 1896-1904. Na občnem zboru *CD* v Ljubljani je bil 19. nov. 1896 izvoljen v nov odbor kot tajnik.⁸³ Izza tistih časov je njegova največja zasluga brošura *Spominska knjižica ob 25-letnici CD*, ki jo je založilo in izdalo društvo. Na sploh je bil aktiven, o tem pisal nekaj sam, nekaj pa tudi drugi.

koledarju iz l. 1879," v *CG*, 4, 1881: 16-19, 25-27, 33-34 in 41-43.

76 K., "Še nekaj o koralu," v *CG*, 5, 1882: 57-59.

77 "Dopis z Gorenjskega," v *CG*, 7, 1884: 101.

78 A. Karlin, "Dopis od sv. Jakoba v Ljubljani," v *CG*, 9, 1886: 87;

/Karlin A./, "Dopis od sv. Jakoba v Ljubljani," v *CG*, 10, 1887: 21-22;

/Karlin A./, "Dopis od svetega Jakoba v Ljubljani," v *CG*, 11, 1888: 37-38.

79 Anton Schweitzer (1735-1787), nemški skladatelj.

80 Johann Gustav Eduard Stehle (1839-1915), švicarsko-nemški skladatelj.

81 A. Karlin, "Cerkvena glasba na katoliškem shodu dunajskem," v *CG*, 12, 1889: 54 in A. K., "Dopis iz Ljubljane," v *CG*, 12, 1889: 95-96.

82 A. K., "Rim," v *CG*, 13, 1890: 86 in A. Karlin, "Scuola Gregoriana v Rimu," v *CG*, 17, 1894: 1-5.

83 Škulj, prav tam, 16.

Škof dr. Andrej Karlin (1857-1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923-1933)

- 333 -

69 Edo Škulj, "Andrej Karlin in cerkvena glasba," v *Karlinov simpozij v Rimu*. Rim in Celje: Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, 1966: 13.

70 Fran Ferjančič, "Knezoškof dr. Andrej Karlin in cerkvena glasba," v *CG*, 56, 1933: 67.

71 Krilan (psev. oz. anagram svojega priimka: Karlin), "Cerkvena glasba v času sv. Ambrozija," v *CG*, 2, 1879: 10-12: 20-21.

72 Isti, "Gregorij Veliki in koralno petje," v *CG*, 2, 1879: 77-79, 86-89 in 93-97.

73 "Gvidon Areški," v *CG*, 3, 1880: 76-78 in 81-83.

74 Krilan, "Dopis iz Smlednika," v *CG*, 4, 1881, 46-48: 55.

75 K. (= Karlin), "Deški glasovi v službi cerkvene glasbe, ki je prirejen po cecilijem

Še več se je vsega slednjega nabralo, ko je bil v letih 1904-10 urednik *CG*, od 1905-10 pa še predsednik *CD*. Tudi kot kanonik je bil pogosto (po)vabljen na različne blagoslovitve (novih) orgel. Proti koncu leta 1910⁸⁴ je Karlin že vedel, da bo imenovan za tržaško-koprškega škofa in da bo moral zapustiti uredništvo *CG*. In tako je v zadnji številki tekočega letnika *CG* objavil nekakšen obračun svojega urednikovanja.⁸⁵ Na zadnji strani tega letnika pa v rubriki *Našim naročnikom* jasno pove, da njegovo urednikovanje preneha in da ga bo nasledil Stanko Premrl, ki je z Antonom Foersterjem eno leto že (so)urejal glasbene priloge.⁸⁶ Za šest in pol letno delo v uredništvu in na čelu *CG* se je Karlinu zahvalil v prvi naslednji številki tudi novi urednik S. Premrl.⁸⁷

Sl. 9: Meje Lavantinske škofije (pred 1923), katere sedež je blaženi Anton Martin Slomšek (1800-1862) 1859 prenesel iz avstrijskega Šentandraža v Maribor

Njegovo, torej Karlinovo urednikovanje *CG* je v vrsti njegovih predhodnikov in naslednikov ob 100. obletnici *CG* ocenil Drago Klemenčič:⁸⁸ "[...] Bistvenih uredniških sprememb v teh šestih letih ni čutiti. Morda pod Karlinom postaja *CG* še bolj svetovno orientiran. Po začetniških težavah ga je Gnjezda odprl v Evropo, Karlin pa že v Ameriko. Že v prvih letih njegovega urednikovanja najdemo vrsto poročil o bogoslužnem petju v ZDA ... Dober urednik – in takšen je Karlin bil – si zna pridobiti dobre sodelavce. Poglejmo zdaj, kaj vse je *CG* prinesel v šestih letih Karlinovega urejevanja. Pri tem se moramo omejiti na literarni del in ne na glasbene priloge, ker je le-te še vedno

84 Imenovan je bil 21. 12. 1910 (v *Letopis ... 2000*: 485).

85 Urednik (= Andrej Karlin), "Pogled na preteklost in bodočnost," v *CG*, 33, 1919: 89-90.

86 A. Karlin, "Našim naročnikom," v *CG*, 33, 1910: 95-96.

87 S. Premrl, "Naš list in priloga," v *CG*, 34, 1911: 1.

88 D. Klemenčič, "Uredniki in urejevanje," v *CG*, 71, 1978: 106.

Sl. 10: Pogled v današnje restavrirano podobo cerkvice, kapele Marije Pomočnice na starem magdalenskem pokopališču (Pobrežje, Maribor) s spominsko ploščo in grobnico dr. A. Karlina

urejal Anton Foerster, razen zadnjega leta Karlinovega uredništva, ko je Foersterja /že/ nadomestil Stanko Premrl." Poleg že omenjenih se je med novimi (mladimi) sodelavci pojavil Franc Kimovec, ki tako rekoč ostane zvest *CG* do konca druge svetovne vojne, ko je bil 1945 ukinjen. Po nekajletnem premoru se je spet pojavil prav na Karlinovo pobudo tudi starosta slovenskih muzikologov Josip Mantuani. Najprej je objavil (prvi) življenjepis Jurija pl. Slatkonje,⁸⁹ vodja cesarske kapele in prvega dunajskega škofa, sicer pa nekdanjega novomeškega prošta. L. 1906 je izšel nasploh najdaljši članek oz. razprava, kar jih je *CG* izdal, in sicer Smrekarjeva *Spomenica o orglah ljubljanske stolnice*.⁹⁰ Ob 150-letnici rojstva je Stanko Premrl ocenil *Wolfganga Amadeja Mozarta* in bogoslužno uporabnost njegovih skladb.⁹¹ Tako je bilo tudi po vsem tem paberkovanju in naštevanju avtorjev in naslovov v *CG* v času Karlinovega urednikovanja uspešno. V letih 1904-10 ni pisal tudi tehtnih člankov le sam, ampak – kar je še več vredno – znal si je pridobiti številne in temeljite strokovne sodelavce, med katerimi izstopa v tistem času še vedno vodja glasbene zbirke dunajske *Dvorne knjižnice* dr. Josip Mantuani.⁹²

Škof dr. Andrej Karlin (1857-1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923-1933)

- 335 -

89 (1456-1522).

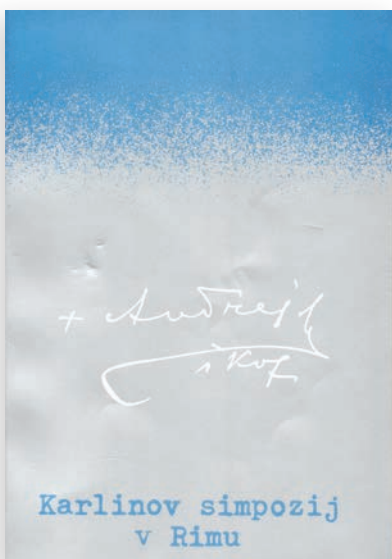
90 Josip Smrekar, "Spomenica o orglah ljubljanske stolnice," v *CG*, 29, 1906: 1-5, 10-11, 18-21, 25-27, 33-35, 41-44, 49-57 in 65-69.

91 (S. P. = Stanko Premrl), "Wolfgang Amadej Mozart," v *CG*, 29, 1906: 44-45, 57-61, 69-71, 74-77, 83-84 in 90-92.

92 Škulj, "Andrej Karlin in cerkvena glasba," prav tam: 22.

Nismo pa mogli pojasniti neposredne zveze med Karlinom in Premrlovo *Misso in honorem s. Laurentii M. pro quattuor vocibus virilibus*,⁹³ ki je izšla v tisku (1901) kot mladostno Premrlovo delo.⁹⁴ Omenjeni (kataložni) listek je z vsemi podatki na njem tako prepričljiv, da je bilo do zadnjega preverjanja moč celo pripisovati (to) mašo Karlinu, kar pa seveda ni res.⁹⁵ Spet po drugi strani pa je v istem času povsem evidentno navedeno Premrlovo avtorstvo omenjene Misse ...⁹⁶

Sl. 11: Karlinov simpozij v Rimu, 1996 (naslovnica Zbornika)

Sl. 12: Stara Loka (pri Škofji Loki) s kipom škofa dr. Andreja Karlina (4. 10. 2015; avtor kipar Metod Frljic; foto Ivo Žajdela)

Seznam okrajšav

AIK	Abecedni imenski katalog
CD	Cecilijansko društvo (v Ljubljani)
CG	Cerkveni glasbenik
GZ	Glasbena zbirka (v NUK, v Ljubljani)
JSKD	Javni sklad za kulturne dejavnosti (Republike Slovenije, v Ljubljani)
NŠAL	Nadškofijski arhiv v Ljubljani
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica (v Ljubljani)
OŠ	Orglarska šola (v Ljubljani)
PSBL	Primorski slovenski biografski leksikon
SBL	Slovenski biografski leksikon

- 93 Gl. kartotečni listek v GZ NUK (AIK), na katerem se nahajajo tile indici (prim. sliko 6).
- 94 Orig. hrani Cudermanova zbirka JSKD v Ljubljani.
- 95 Sum k temu je morda povezan tudi s popisom-*Repertoarjem cerkvenih skladb na koru stolne cerkve* (v Ljubljani), kjer med navedenimi avtorji na najdemo niti Andreja Karlina niti Stanka Premrla; v *CG*, 24, 1901, št. 5, str. 38.
- 96 V *Oglasniku CG* je navedena njena ponudba tiska, za prodajo; v prav tam, str. 40.

Viri in literatura

- A. K. (= Andrej Karlin), "Dopis iz Ljubljane," v *CG*, 12, 1989: 95-96.
- A. K., "Rim," v *CG*, 13, 1890: 86.
- A. Karlin (= Andrej Karlin), "Dopis od sv. Jakoba v Ljubljani," v *CG*, 9, 1886: 87.
- A. Karlin (= Andrej Karlin), "Cerkvena glasba na katoliškem shodu dunajskem," v *CG*, 12, 1989: 54.
- A. Karlin (= Andrej Karlin), "Našim naročnikom," v *CG*, 33, 1910: 95-96.
- A. Karlin, "Scuola Gregoriana v Rimu," v *CG*, 17, 1894: 1-5.
- Angeljček*, 41, 1933, št. 9.
- CG*, od 4, 1881 do 71, 1978. Ljubljana: Cecilijno društvo.
- Cudermanova zbirka JSKD*, Ljubljana.
- Dom in svet*, Ljubljana, 1894-1911.
- FERJANČIČ Fran, "Knezoškof dr. Andrej Karlin in cerkvena glasba," v *CG*, 56, 1933: 67.
- Jegličev dnevnik* (uredila Blaž Otrin in Marija Čipič Rekar. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2015.
- K. (= Andrej Karlin), "Deški glasovi v službi cerkvene glasbe, ki je prirejen po cecilijem koledarju iz l. 1879," v *CG*, 4, 1881: 16-19, 25-27, 33-34, 41-43.
- K. (= Andrej Karlin), "Še nekaj o koralu," v *CG*, 5, 1882: 57-59.
- /Karlin A./, "Dopis od sv. Jakoba v Ljubljani," v *CG*, 10, 1887: 21-22.
- /Karlin A./, "Dopis od svetega Jakoba v Ljubljani," v *CG*, 11, 1888: 37-38.
- Karlinov simpozij v Rimu*, /ur. Edo Škulj/, Rim in Celje: Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, 1966.
- D. Klemenčič (= Drago Klemenčič), "Uredniki in urejevanje," v *CG*, 71, 1978: 106.
- Krilan (psev. oz. anagram Karlin, Andrej), "Cerkvena glasba v času sv. Ambrozija," v *CG*, 2, 1879, 10-12: 20-21.
- Krilan, "Dopis iz Smednika," v *CG*, 4, 1881, 46-48: 55.
- Krilan, "Gregorij Veliki in koralno petje," v *CG*, 2, 1879: 77-79, 86-89, 93-97.
- (Krilan), "Gvidon Areški," v *CG*, 3, 1880: 76-78, 81-83.
- KRIŽNAR Franc, *Otac Hugolin Sattner (1851.-1934.)*. V *Sv. Cecilija* (Zagreb), 82, 2012, br. 1-2, str. 22-31.
- Letopis Cerkve na Slovenskem*, Ljubljana: NŠAL, 2000.
- MANTUANI, Josip. *Kazalo spisov ... natisnjenih v CG od leta 1878 do leta 1926 v CG* (Ljubljana: Cecilijansko društvo, 1927).
- Slovenec*, 1911, št. 16: 17 (s sliko).
- Slovenska biografija* (16 zv.; 1925-1991).
- Slovenski gospodar, 64, 1930, št. 27 (1. 7. 1930).
- (S. P. = Stanko Premrl), "Wolfgang Amadej Mozart," v *CG*, 29, 1906: 44-45, 57-61, 69-71, 74-77, 83-84, 90-92.
- S. Premrl (= Stanko Premrl), "Naš list in priloga," v *CG*, 34, 1911: 1.
- SMREKAR Josip, "Spomenica o orglah ljubljanske stolnice," v *CG*, 29, 1906: 1-5, 10-11, 18-21, 25-27, 33-35, 41-44, 49-57, 65-69.
- Spominska knjižica, ob 25-letnici Cecilijanskega društva v Ljubljani*, sestavil dr. Andrej Karlin, Ljubljana: Cecilijno društvo, 1902.
- ŠKULJ, Edo. *Leksikon cerkvenih glasbenikov*. Ljubljana: Družina, 2005.
- TROBINA, Stanko: *Slovenski cerkveni skladatelji*, Maribor: Založba Obzorja, 1072.
- Urednik (= Andrej Karlin), "Pogled v preteklost in bodočnost," v *CG*, 33, 1919: 89-90.

Škof dr. Andrej Karlin (1857-1933) Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923-1933)

- 337 -

Povzetek

Škof dr. Andrej Karlin (1857–1933)

Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923–1933)

Škof dr. Andrej Karlin je bil rojen 15. nov. 1857 v Stari Loki pri Škofji Loki. Po osnovni šoli v domačem mestu je obiskoval gimnazijo in *Teološko fakulteto* v Ljubljani. Posebnih podatkov oz. dokazov o njegovem glasbenem šolanju iz teh časov ni. Po posvetitvi (27. jul. 1880) je služboval kot kaplan v Smedniku, Šenčurju in Ljubljani (sv. Jakob). V času 1890–92 je bil na študiju v Rimu. Vrnil se je in zavzel mesto prefekta v ljubljanskem *Alojzijevišču* kot gimnazijski profesor in katehet. 1990 je postal kanonik, od 1906 pa je bil vodja *Alojzijevišča*, v l. 1911–19 je tržaško-koprski škof, 1919–23 rektor *Zavoda sv. Stanislava* (Ljubljana), 1923–33 pa v Mariboru 4. mariborski škof. Tam je tudi umrl (5. apr. 1933) in kjer je tudi pokopan v kapeli Marije Pomočnice na pokopališču Pobrežje. V zadnjem času, ko je bil v Mariboru, je bil v tesnem stiku s sosednjo Zagrebško škofijo. Pa tudi izza tistih časov ni nič omembe vrednega za glasbeno področje, četudi je z njimi tudi redno sodeloval.

Četudi Karlin ni bil profesionalno glasbeno izobražen, je njegova vloga v slovenski cerkveni glasbi velika. Kot naravno glasbeno nadarjen je bil pevec, igral je orgle in vodil pevske zборе na vseh službenih dolžnostih, ki jih je opravljal; a samo do prvega škofovskega posvečenja (1911): 1896–1904 je bil tajnik *Cecilijanskega društva* (Ljubljana), potem njegov predsednik in obenem (glavni) urednik *Cerkvenega glasbenika* (1904–10), obenem pa je predaval na *Orglarski šoli* (zgodovino glasbe). Najpomembnejša Karlinova vloga v slovenski cerkveni glasbi je bilo njegovo urejanje cerkvene glasbene revije *Cerkveni glasbenik*, ki je bilo v celotni njegovi zgodovini, najuspešnejše. Sam ni pisal glavnih člankov, ampak je namesto tega znal pridobiti temeljite strokovne sodelavce. Med njimi izstopa v tistem času vodja glasbene zbirke dunajske *Dvorne knjižnice* dr. Josip Mantuani.

Sažetak

Biskup dr. Andrej Karlin (1857–1933)

Glazbenik i na trećom, posljednjom životnom putu u Mariboru (1923.–1933.)

Biskup dr. Andrej Karlin rođen je 15. 11. 1857. u Staroj Loki kod Škofje Loke. Nakon osnovne škole u rođenom gradu pohađao je gimnaziju i *Teološki fakultet* u Ljubljani. Posebnih podataka o njegovom glazbenom školovanju iz ovih vremena nema. Nakon zaređenja (27. 7. 1880.) bio je kapelan u Smedniku, Šenčuru i Ljubljani (sv. Jakob), a u periodu 1890.–92. pohađao je studije u Rimu. Poslije toga vratio se kao prefekt u *Alojzijevišče*

Kao gimnazijski profesor i kateheta u Ljubljani, 1900. postaje kanonik, a od 1906. vođa *Alojzijevišča*. 1911.–19. je u svojstvu tršćanskog-koparskog biskupa, 1919.–23. rektor *Zavoda sv. Stanislava* (Ljubljana), a od 1923.–33. u Mariboru 4. mariborski biskup. Tamo je umro (5. 4. 1933.) te je sahranjen u kapeli Marije Pomočnice na groblju Pobrežje. U posljednje vrijeme, kada je bio u Mariboru, bio u tijesnom kontaktu sa susjednom Zagrebačkom biskupijom. Iz tog vremena također nema ništa značajno na području glazbe, iako je redovno sudjelovao i u njoj.

Iako nije bio glazbeno profesionalno školovan njegova je uloga u slovenskoj crkvenoj glazbi velika. Kao prirodno glazbeno nadaren pjevao je, svirao orgulje i vodio pjevačke zborove na svim službenim dužnostima koje je obavljao; 1896.–1904. bio je tajnik *Cecilijanskog društva* (Ljubljana), poslije toga njegov predsjednik i ujedno (glavni) urednik *Cerkvenega glasbenika* (1904.–10.) a i predavač na *Orguljaškoj školi* (povijest glazbe). Najvažnija Karlinova uloga u slovenskoj crkvenoj glazbi bilo je njegovo urednikovanje crkvenoglasbenim časopisom *Cerkveni glasbenik*, koje je bilo najuspješnije u čitavoj njegovoj povijesti. Sam nije pisao glavne članke, a umjesto toga znao je steći temeljite stručne suradnike. Među njima u onom vremenu se ističe vođa glazbene zbirke bečke *Dvorske knjižnice* dr. Josip Mantuani.

Škof dr. Andrej Karlin (1857–1933)
Glasbenik in na tretji, zadnji življenjski poti v Mariboru (1923–1933)

– 339 –

Abstract

Bishop Dr. Andrej Karlin (1857-1933)

The Musician and on the Third, the Last of Life Way in Maribor (1923-1933)

The bishop Andrej Karlin was born in Stara Loka by Škofja Loka on November 15th, 1857. After attending primary school in his native town, he continued his education on the grammar school and the *Theological Faculty* in Ljubljana. Specific evidence or records about his musical education haven't been found. After his ordination in to priesthood on July 27th, 1880, he became chaplain in Smednik, Šenčur and Ljubljana (St. Jacob). During 1890-92 he was studying in Rome. After he returned from Rome, he became prefect of *Collegium Aloisianum*, where he was a teacher and catechist. In 1900 he became a canonist, from 1906 he lead the *Collegium Aloisianum* in Ljubljana, became bishop of Trieste and Koper Diocese during 1911-1919, rector of *St. Stanislaw Institute* in Ljubljana between 1919-1923 and the 4th bishop of Maribor Diocese between 1923 and 1933. He died in Maribor on April 5th, 1933. He is buried in the *Chapel of Our Merciful Lady* on Pobrežje cemetery in Maribor. During his stay in Maribor he was in close contact with the neighboring Diocese of Zagreb. Unfortunately there isn't much to mention from the field of music during these period, although he had contact with it.

Although Karlin was not professionally musically educated, he has a very important role in the Slovenian church music. He was gifted as a singer, he played church organ and lead choirs; but only until his first episcopal ordination (1911). Between 1896-1904 he was the secretary of the *Cecilijansko društvo/The Cecilia Society* in Ljubljana, later he became its chairman, and at the same time (main) editor of *Cerkveni glasbenik/The Church Musician* (1904-10) while he taught at the *Organ School* (music history). Karlin most important role in the Slovenian church music was his editing of *Cerkveni glasbenik/The Church Musician* magazines, that has been throughout its history, the most successful. He did not write the main articles, but he was instead able to obtain a very professional staff of co-workers. Among them Josip Mantuani stands out - at that time the head of the music collection *Vienna Court Library*.

LIKOVNOST VISUAL ARTS

Lana Križaj

Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

Kapela sv. Jakova na Očuri, nakon lepoglavske, druga je po veličini gotička crkva Hrvatskog zagorja. Smještena je na vrhu brijega izvan naselja Gorjani Sutinski, svega 7-8 km udaljena od Krapine i unatoč tome što je nekada bila izuzetno posjećeno prošteništa i sajmište te okupljalište velikog broja ljudi, danas je izvan stručnih krugova i lokalnog stanovništva gotovo u potpunosti nepoznata.

Slika 1. Očura, Kapela sv. Jakova – pogled s jugoistoka, fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini, 27.03.2011.

Iako je lokalitet otprije poznat kao pavlinski posjed, kapela se prvi put spominje u kanonskim vizitacijama iz 1639. Diana Vukičević-Samaržija¹ kapelu, unatoč tipologiji po kojoj bi pripadala 14. st., datira u kraj 15. st. Stahuljak i Stele pak stariji sloj zidnih slika u unutrašnjosti kapele datiraju u prvu pol. 14. st., pa tako ni kapela ne bi mogla biti kasnija od toga doba. Konačno, Drago Miletić i Marija Valjato Fabris² smatraju da je kapela sagrađena sredinom 15. st., tj.

¹ Vukičević-Samaržija, D. 1993., 182.

² Miletić, D.; Valjato Fabris, M. Kapela Sv. Jakova na Očuri : Stanje, razvoj i prezentacija. // Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske. 20/21 (1994/1995), str. 25

da su je sagradili lepoglavski pavlini u onim mirnijim desetljećima 15. st. koja su prethodila provali turskih četa 1479. g, kada su Turci spalili i do temelja uništili lepoglavski pavlinski kompleks.

U vizitacijama iz 1665. g. već je podrobno opisan slikani svod u svetištu, a u lađi novi oslikani tabulat i drveno pjevalište. Kao i mnoge druge gotičke crkve, 1752. g. je barokizirana, pri čemu su gotički drveni tabulat i drveno oslikano pjevalište zamijenjeni zidanim baldahinskim svodom u lađi i zidanim korom.

Vizitatori su ju razmjerno često posjećivali i bilježili promjene u njezinom stanju i opremi, no za nas je važan još i podatak da joj je 1778. g. prigradena nova, južna sakristija, s obzirom da je gotička, sjeverna, bila vlažna i nije bila pogodna za čuvanje ruha i posuđa.

Kapela je bila izvorno posvećena Blaženoj Djevici Mariji, ali je tijekom povijesti u nekoliko navrata mijenjala titulara, o čemu nam, osim vizitacija, svjedoče i povijesni kartografski prikazi. Tako je na karti iz vremena I. vojne izmjere Habsburške monarhije iz druge polovice 18. st. vidimo ucrtanu kao *Maiku Boxiu Hochursku* (sl. 2), dok je na francuskanskom katastru iz 1860. označena kao Sct. (Sankt) Jakob odnosno Sveti Jakov (sl. 3). Tu je već prikazana u tlocrtnim gabaritima u kakvima ju poznamo i danas, izuzev jednog detalja, o kojemu će kasnije biti nešto više riječi.

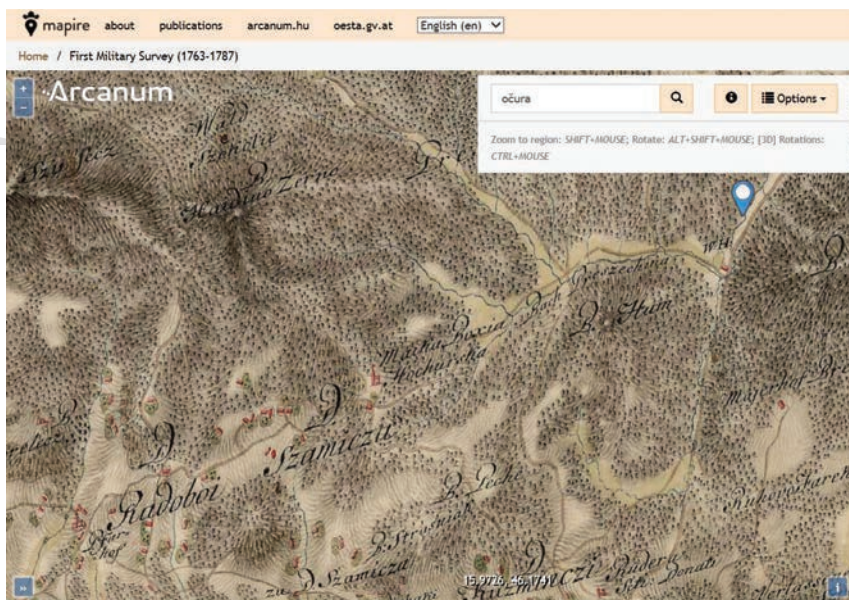
Pravilno orijentirana kapela sastoji se od lađe, svetišta s potpornjacima te sakristije i tornja (današnji toranj faksimil je izvornog) prislonjenih uz sjevernu stranu svetišta (sl. 4). Do danas je gotovo u potpunosti zadržala svoje izvorne gabarite. Svetište je izvorno bilo svodeno križno-rebrastim svodom, koji je demontiran nakon oštećivanja u II. svjetskom ratu (sl. 5), a od kojega su bila preostala sačuvana gotička svodna rebra, konzole na svojim izvornim pozicijama i ključni kamenovi tako da je postojalo dovoljno elemenata za njegovu rekonstrukciju (sl. 6, 7). U lađi je kapela imala tabulat i starije, drveno oslikano pjevalište, koji su barokizacijom zamijenjeni baldahinskim svodom iz 1752. g. i zidanim korom iz istog vremena. Južna sakristija, uklonjena tijekom radova 2008. g. radi rekonstrukcije dvaju kontrafora, bila je sagrađena 1778. g.

Unutrašnjost crkve (čitavo svetište i sjeverni zid lađe) bila je oslikana gotičkim freskama od kojih su danas sačuvani samo fragmenti, a koje su u vrijeme barokizacije bile prebijeljene vapnom (sl. 8, 9). Od gotičkog inventara sačuvana je kasnogotička Bogorodica s djetetom koja se čuva u Muzeju za umjetnost i obrt (sl. 10). Od kasnijeg bogatog baroknog inventara kojim je kapela bila opremljena, sačuvana su dva medaljona sa slikama sv. Antuna Padovanskog i sv. Josipa te skulptura raspetog Krista, koji se nalaze u župnom dvoru Radoboju, dvije restaurirane i konzervirane skulpture (sv. Ivan Krstitelj i Procesijska Madona) u depou Muzeja seljačkih buna u Gornjoj Stubici, di-

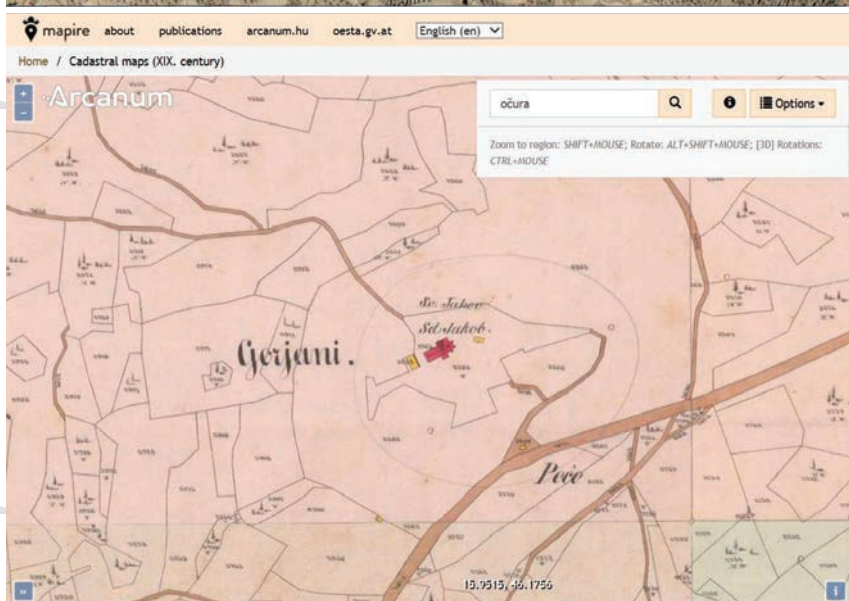
Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

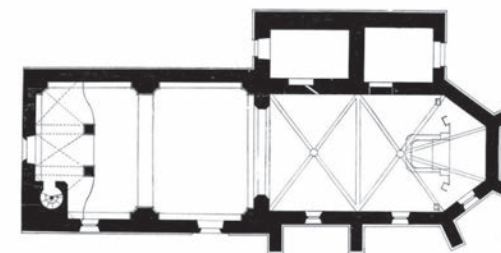
Slika 2. Očura, Kapela sv. Jakova označena na karti I. vojne izmjere Habsburške monarhije (1763.-1787.) kao Maika Boxia Hochurska

Slika 3. Očura, Kapela sv. Jakova na franciskanskom katastru iz 1860. g. označena kao Sct. (Sankt) Jakob odnosno Sveti Jakov

Lana Križaj
- 344 -

Slika 4. Očura, Kapela sv. Jakova, Tlocrt postojećeg stanja – stanje nakon uklanjanja barokne sakristije 2008. g.

Slika 5. Očura, Kapela sv. Jakova – pogled iz lađe u svetište nakon urušavanja svoda 1947. g. fototeka Ministarstva kulture, inv. br. 6477, br. neg. III-530, snimljeno 1947. g.

Slika 6. Očura, Kapela sv. Jakova, Demontirani ključni kamen svoda svetišta (na donjoj strani vidi se monogram IHTIS), fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini, 27.03.2011.

Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

Slika 7. Očura, Kapela sv. Jakova, Isti ključni kamen nakon konzervatorsko-restauratorskih radova, fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini, 24.05.2016.

jelovi oltarne arhitekture te sedam teško oštećenih drvenih skulptura³ s glavnog i triju bočnih oltara (dva uz trijumfalni luk te jedan smješten po sredini sjevernog zida lađe), koje su većinom bile propale do neprepoznatljivosti, a danas su, zahvaljujući naporima izv. prof. mr. art. Zvezdane Jembrih, predstojnice Katedre za restauriranje umjetnina na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, kroz niz studentskih diplomskih radova konzervirane i, koliko je to njihovo stanje s obzirom na nedostatke forme i oslika dopuštalo, restaurirane.

3 Skulpture su bile izložene na izložbi Proštenjarske crkve Hrvatskog zagorja : Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, 7.VII.-5.VIII.1995.

Slika 8. Očura, Kapela sv. Jakova, Južni zid svetišta s gotičkom zidnom slikom iz 15. st. nakon otkrića 1946. g., fototeka Ministarstva kulture, inv. br. 6472, br. neg. IV-184, snimljeno 1946. g.

Slika 9. Očura, Kapela sv. Jakova, Srušeni svod svetišta i ista freska godinu dana kasnije, fototeka Ministarstva kulture, inv. br. 6478, br. neg. III-531, snimila Anđela Horvat u listopadu 1947.

Lana Križaj

- 346 -

Kronologija stradavanja kapele

Nakon povijesti nastanka kapele, recimo nešto i o povijesti njezinih stradavanja. Znamo da je stradala u turskoj provali 1479. g., kada su Turci u više navrata opsjedali lepoglavski pavlinski kompleks i tom ga prilikom razorili do temelja. Opseg razaranja Očure iz tog vremena nam nije poznat, osim što znamo da je tom prilikom gorjela. Ubrzo nakon toga i Lepoglava i Očura su temeljito obnovljene⁴.

Potom slijedi podatak o požaru koji je kapelu zadesio 1867. g⁵. Razmjeri tada nastale štete također nam nisu poznati.

U recentnijoj prošlosti kapela je stradala u bombardiranju⁶ kon-

4 Miletić, D.; Valjato Fabris, M., 1994/1995., str. 25

5 Ibid., str. 20

6 Sporan je točan način stradavanja kapele, jer Miletić i Valjato Fabris u svojem iscrpnom tekstu o kapeli (Miletić, D.; Valjato Fabris, M., 1994/1995., str. 6), navode podatak da su "strojnice nekog zrakoplova potkraj drugog svjetskog rata

cem II. svjetskog rata, 1944. g. Tom je prilikom ostala bez pokrova nad svetištem i južnom sakristijom, svod svetišta bio je na dva mjesta probijen, a prozori razbijeni. Iako razmjeri ove štete ne bi bili toliko drastični da se odmah pristupilo popravcima oštećenja, unatoč naporima tadašnjih konzervatora, splet nesretnih okolnosti doveo je do toga da je kapela bila nekoliko godina djelomično bez krova, što je doprinijelo njenom ubrzanom propadanju.

Na arhivskim fotografijama snimljenima 1946.-1947. vidimo razmjere štete koje je prouzročilo ratno razaranje te

njenu progresiju s obzirom na nepravovremeno djelovanje (sl. 8, 9).

G. 1947. srušio se gotički svod, najprije samo u zoni prvog traveja, pri čemu je ošteti gotičke slike u svetištu. Gotički oslik, koji još 1910.-1913. kada je kapelu obilazio Gjuro Szabo nije bio vidljiv, jer je u doba barokizacije prebijeljen, počeo se otkrivati pod nanosima bijelog naliča koji se ljuštio sa zidova, ali i sam otpadati uslijed direktnog natapanja oborinskim vodama.

Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

- 347 -

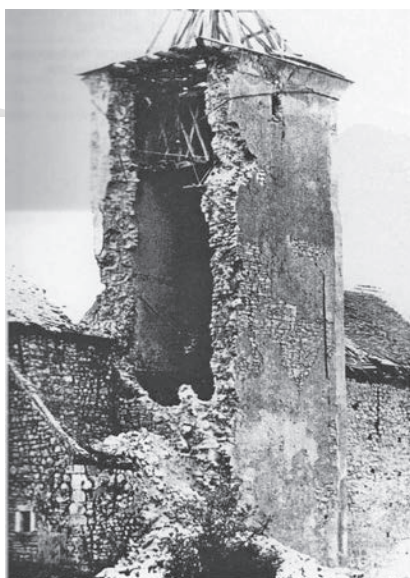
Slika 11. Očura, Kapela sv. Jakova, Fragment zidnog oslika iz kapele sv. Jakova na Očuri koji se čuva u Gliptoteci HAZU, strapirao Tihomil Stahuljak 1946. g., fototeka Ministarstva kulture

Da stvari budu gore, kada su konačno započeli radovi na sanaciji krovništva kapele, radnici su protivno uputama konzervatora otukli dobar dio žbuke i palili vatru u kapeli te uništili trećinu još postojećih

oštetele pokrov i svetištni svod", dok u istom tekstu na sljedećoj stranici (Ibid., str. 7) donose izjavu Tihomila Stahuljaka (danu Javnom tužilaštvu 30. lipnja 1948., povodom sudskog spora protiv izvođača građevinskih radova zbog uništenja zidnih slikarija u kapeli) u kojemu stoji da je "Kapela sv. Jakoba kod Očure bila [je] oštećena tokom rata bombardiranjem,...".

Slika 12. Očura, Kapela sv. Jakova, Pogled na zvonik neposredno prije miniranja 21. rujna 1988.

Slika 13. Očura, Kapela sv. Jakova, Pogled na kapelu u trenutku miniranja zvonika 21. rujna 1988.

gotičkih slikarija u svetištu i jednu od konzola svoda svetišta. Tada je nadležni konzervator za radove bio Tihomil Stahuljak koji je u više navrata upozoravao radnike da to ne čine, no zbog njihova neposlušna cijeli je slučaj dobio svoj epilog na sudu. Činjenica je da je sud konačnu presudu donio u korist Konzervatorskog zavoda, a radilo se o stanovitoj novčanoj kazni za izvođača, ali je tada uništen dobar dio slika vjerujemo najvećeg i najvrjednijeg ciklusa gotičkog zidnog slikarstva na prostoru Hrvatskog zagorja⁷.

Uza sve te nevolje, prilikom obilazaka kapele Tihomil Stahuljak prikupljao je otpale komade žbuke s fragmentima oslika i nosio ih u Konzervatorski zavod u Zagreb, a jedan od tih fragmenata (sl. 11), Konzervatorski je zavod poklonio Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u čijoj se Gliptoteci i danas nalazi.

Lana Križaj

– 348 –

Konzervatorsko-restauratorska kalvarija

Zaštitni radovi na kapeli započeli su praktički odmah po završetku II. svjetskog rata i s prekidima traju još i danas. Kako se 1947. g. uslijed ratnog oštećenja krova, urušio gotički svod i ošteti gotičku fresku, tako su u listopadu iste godine započeli radovi na sanaciji kapele. Međutim, tada se dogodio spomenuti neposluh radnika, koji je doveo do dodatnog oštećenja gotičkih freski i preostalih dijelova gotičkog svoda.

Godine 1948. Ljubo Karaman spašava gotičku Madonu i evakuira najvrednije od crkvenog inventara, a Tihomil Stahuljak i Zvonimir Wyroubal skidaju najugroženije dijelove gotičkog zidnog oslika. Do

⁷ O cijelom slučaju detaljnije vidi u: Miletić, D.; Valjato Fabris, M., 1994/1995., str. 7-10.

1952. izvedeno je novo krovništvo nad svetištem, popravljena je krovna konstrukcija nad lađom, demontiran je svod u svetištu, svodna su rebra pohranjena u sakristijama, a prozori zatvoreni daskama. G. 1959.

Slika 14. Očura, Kapela sv. Jakova, Pogled na kapelu neposredno nakon miniranja zvonika 21. rujna 1988.

kapela u svetištu dobiva privremeni daščani strop.

Konačno, godine 1986. djelatnici Restauratorskog zavoda Hrvatske⁸ prilikom studijskog obilaska terena zatječu kapelu u lošem stanju (nad svetištem nedostaje gotovo pola pokrova, krovna konstrukcija teško je oštećena) te pokreću radove na obnovi kapele.

Tada je procijenjeno da je stanje zvonika toliko loše da je zvonik potrebno srušiti, kako se on ne bi urušio na lađu i svetištu kapele. Nakon dužeg otezanja, dvije godine kasnije, 1988., na prijedlog Restauratorskog zavoda Hrvatske ipak je dopušteno da se, radi sigurnosti radnika, zvonik sruši – miniranjem! (sl. 12, 13, 14)

Nakon rušenja zvonika sve do godine 1991. na kapeli nisu izvođeni značajniji radovi, ali je u međuvremenu priređena tehnička dokumentacija za statičku sanaciju zvonika (Hrvoje Veršec i Egon Lokošek 1988 g.) kao i za statičku sanaciju lađe i svetišta (Projekt rekonstrukcije drvenih krovništva i stabilizacije zidova, Hrvoje Veršec i Egon Lokošek, 1989. g.) te je do kapele dovedena struja i kupljena drvena građa i crijep za krovništvo svetišta, lađe i stare sakristije. Godine 1992. vođenje radova prema projektnoj dokumentaciji Restauratorskog zavoda Hrvatske preuzima općina Krapina pri čemu je izvedena statička sanacija zidova lađe, svetišta, stare sakristije i zidova zvonika do visine svetišta te gromobrnska instalacija. Također je obnovljeno krovništvo na lađi i svetištu, a Restauratorski zavod Hrvatske je obavio djelomična istraživanja na temelju kojih je 1993. g. izrađen Idejni projekt prezentacije (izradili Marija Valjato Fabris, dipl. inž. arh. i Drago Miletić, prof.). Godine 1994. izvedena je statička sanacija

Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

– 349 –

⁸ Današnji Hrvatski restauratorski zavod.

Slika 15. Očura, Kapela sv. Jakova, Pogled na kapelu i baroknu sakristiju s jugozapada, fototeka Ministarstva kulture, inv. br. 11813, br. neg. II-1595, snimljeno 1953.

krovišta i zvonika te rekonstrukcija kape zvonika.

Na temelju spomenutog Idejnog projekta prezentacije Hrvatskog restauratorskog zavoda iz 1993. g. ishoda je prethodna dozvola tadašnjeg Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu (Klasa: 360-01/93-01/30; Ur. broj: UP/I-380-19-04-93-2/ZH/BS od 20. travnja 1993.) te su u skladu s tim projektom, nakon duže stanke, 2007. g. nastavljeni radovi na kapeli.

Slika 16. Očura, Kapela sv. Jakova, Pogled na kapelu s juga nakon rušenja barokne sakristije, fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini, 1.9.2008.

Lana Križaj

- 350 -

Kako je tim projektom gotička faza kapele bila ocijenjena najvrjednijom i najbolje sačuvanom, dok je "barokni sloj, kojemu je ključni element – crkveni inventar, potpuno uništen⁹" tako je njime bilo, između ostaloga, predviđeno rušenje barokne (južne) sakristije i baroknog svoda u lađi kapele, radi izvedbe drvenog tabulata, s obzirom da je bila namjera u najvećoj mogućoj mjeri prezentirati gotički sloj.

Barokna sakristija je nažalost uklonjena negdje tijekom ljeta 2008. g. (sl. 15, 16), bez suglasnosti nadležnog Konzervatorskog odjela u Krapini, no radovi na uklanjanju baroknog svoda u lađi pravovremeno su spriječeni.

9 Miletić, D.; Valjato Fabris, M., 1994/1995., str. 25

U Pregledu do sada izvedenih radova i programu radova do konačne sanacije i prezentacije crkve (sastavili Marija Valjato Fabris, dipl. inž. arh. i Drago Miletić, prof., prosinac 2009.) dan je iscrpan pregled učinjenih radova na kapeli u razdoblju od 2007.-2009. g. s programom i redoslijedom radova koje je bilo preostalo izvesti do konačnog završetka sanacije i prezentacije kapele prema ranije odobrenom Idejnom projektu prezentacije Hrvatskog restauratorskog zavoda iz 1993. g.

U tom su razdoblju izvedeni sljedeći radovi:

- sanirana su tri kontrafora zaključka svetišta,
- zamijenjeni su dotrajali dijelovi sokla,
- djelomično je prezidano, injektirano te ožbukano zide zaključka,
- obnovljena je izvorna (sjeverna) sakristija,
- sanirano je sjeverno pročelje lađe,
- uklonjena je barokna sakristija s južne strane svetišta te su na njenom mjestu rekonstruirana dva kontrafora,
- izvedena je djelomična drenaža.

Prema spomenutom pregledu izvedenih i programu preostalih radova do konačne sanacije i prezentacije kapele, bili su predviđeni sljedeći radovi i to ovim redoslijedom izvođenja:

1. Rekonstrukcija tri bifore svetišta
2. Rekonstrukcija križno-rebrastog svoda svetišta i restauratorski radovi na trijumfalnom luku i kamenom okviru vrata sakristije
3. Izvedba električnih instalacija i instalacije razglasa
4. Žbukanje zidova u svetištu
5. Izvedba novog poda od opeke u svetištu
6. Uklanjanje postojećeg kamenom zidanog svoda u brodu
7. Rekonstrukcija bifore i trifore na južnom i rozete na zapadnom pročelju broda
8. Postavljanje instalacija te žbukanje i bijeljenje zidova u brodu
9. Izvedba drvenog tabulata
10. Izvedba poda broda
11. Izvedba stuba i poda pjevališta
12. Žbukanje i bijeljenje pročelja svetišta, broda i zvonika
13. Stolarski i bravarski radovi
14. Uređenje okoliša.

Konzervatorski odjel u Krapini suglasio se s predloženim radovima i redoslijedom njihova izvođenja u dijelu koji se odnosio na rekonstrukciju gotičkog križno-rebrastog svoda, rekonstrukciju prozora u svetištu i dovršetak svih radova u svetištu, ali **ne i s uklanjanjem baroknog svoda u lađi kao ni njegovim nadomještanjem drvenim tabulatom.**

Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

- 351 -

Slika 17.
Očura, Kapela
sv. Jakova,
Zidni oslik na
sjevernom zidu
lađe – stanje
prije radova,
fototeka
Konzervatorskog
odjela u Krapini,
28.9.2010.

Slika 18.
Očura, Kapela
sv. Jakova,
Zidni oslik na
sjevernom zidu
lađe – stanje
nakon radova
preventivne
konsolidacije,
fototeka
Konzervatorskog
odjela u Krapini,
2012.

Uvidom u postojeću konzervatorsku dokumentaciju kao i utvrđenim stanjem na licu mjesta, ustanovljeno je da za uklanjanje baroknog svoda u lađi kapele sv. Jakova postoje upravne i stručne prepreke. Naime, prethodno odobrenje na Idejni projekt prezentacije ishodeno je od Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu 1993. godine, odnosno prije donošenja novog Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara iz 1999. godine ("Narodne novine" br. 69/99., 151/03., 157/03., 87/09., 88/10., 61/11., 25/12., 136/12., 157/13., 152/14. i 98/15.), prema kojemu "nadležno tijelo može izdati suglasnost za **uklanjanje kulturnog dobra ili njegova dijela** kada utvrdi da se radi o dotrajalosti ili većim oštećenjima kojima je izravno ugrožena stabilnost građevine ili njezina dijela te ona predstavlja opasnost za susjedne građevine i život ljudi, a ta se opasnost ne može na drugi način otkloniti". Također, spomenutu suglasnost nadležno tijelo može izdati samo uz prethodno mišljenje Hrvatskog vijeća za kulturna dobra.

Nadalje, u samom prethodnom odobrenju Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu 20. travnja 1993., stajalo je da njegova važnost istječe 20. travnja 1994.

Sa stručnog stajališta, Konzervatorski odjel u Krapini usprotivio se uklanjanju baroknog svoda u lađi zato što je on:

1. statički bio do te mjere stabilan da nije ugrožavao stabilnost građevine;
2. zajedno s baroknim korom čini cjelovit i jasno čitljiv barokni prostor, što ne bi bio slučaj s projektom predloženim rješenjem koje predviđa spoj baroknog kora i gotičkog tabulata;
3. doprinosi kvaliteti cjelokupnog prostora i podupire povijesnu slojevitost građevine.

Držeći ispravnim prezentirati povijesnu slojevitost ove kapele, s time da se u dijelu svetišta, s rekonstruiranim gotičkim svodom zajedno s gotičkim prozorima, rekonstruiranim kontraforima i obnovljenom izvornom gotičkom sakristijom adekvatno prezentira gotički sloj kapele, dok će u dijelu lađe s očuvanim baroknim svodom i korom te menzama bočnih oltara na/nad kojima će biti prezentirani konzervirani/restaurirani dijelovi preživjelog baroknog inventara,

Slika 19.
Očura, Kapela
sv. Jakova,
Barokni svod
u lađi – prije
radova, fototeka
Konzervatorskog
odjela u Krapini,
7.9.2012.

*Kapela sv.
Jakova na
Očuri: kalvarija
jedne kapele*

- 353 -

Slika 20.
Očura, Kapela
sv. Jakova,
Barokni svod
u lađi – nakon
radova, fototeka
Konzervatorskog
odjela u Krapini,
2014.

biti zadržan cjelovit i kvalitetan barokni prostor koji uspješno korespondira s gotičkim svetištem.

Da se radi o jednom kvalitetnom baroknom prostoru, bez obzira na stupanj uništenja baroknog inventara, koji se skladno nadovezao na raniji gotički prostor, svjedoči i promišljanje Gjura Szabe koji je 1914. g. napisao:

”Nu ne samo da se ova kapela ističe vanjštinom pred svim crkvama svoga kraja, nego se još odlikuje i svojom nutarnjošću. Dok su sve gotske crkve, koje su proživjele istu sudbinu, te su time, što je tabulatum odstranjen, pa nadomješten svodom, koji je morao biti niži i zahtijevao ugradnju pilova unutra crkve, postale još tijesnije i mračnije, to ova iznenađuje vanrednim djelovanjem prostora. I ona je prije imala u lađi tabulatum, koji je zamijenjen baroknim svodom g. 1752., koja je crvenim pismenima zabilježena na triumfalnom luku i koju spominje vizitator od g. 1754.¹⁰”

Slika 21. Očura, Kapela sv. Jakova, Pogled u svetišće bez svoda, fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini, 1.10.2105.

Lana Križaj

– 354 –

Stoga je vođenje radova na obnovi kapele 2011. g. preuzeo Konzervatorski odjel u Krapini, čime su oni dobili jedan drugi smjer i zamah te je ponajprije dovršena drenaža oko kapele, kako bi se spriječilo daljnje propadanje i oštećivanje kapele uslijed djelovanja kapilarne vlage. To se ponajprije odnosi na preostale fragmente nekad vjerojatno najvrjednijeg srednjovjekovnog zidnog ciklusa na području Hrvatskog zagorja u kojemu R. Ratkovčić prepoznaje utjecaje sje-

¹⁰ Szabo Gj., 1914., str. 184.

Slika 22. Očura, Kapela sv. Jakova, Radovi na rekonstrukciji gotičkog svoda svetišta, fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini, 09.06.2016.

Slika 23, Očura, Kapela sv. Jakova, rekonstruiran gotički svod nad svetištem prije žbukanja, fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini, 15.12.2016.

vernjačkog slikarstva 15. st.¹¹, čijem se hitnom spašavanju pristupilo 2012. g., a konzervatorsko-restauratorski radovi na sačuvanim ostacima zidnog oslika i povijesnih žbuka u unutrašnjosti kapele izvode se paralelno s građevinskim radovima i danas (sl. 17, 18).

Potom je tijekom 2013. i 2014. godine saniran barokni svod lađe kapele (sl. 19, 20), a 2016. godine rekonstruiran je i koncem II. svjetskog rata stradali gotički svod nad svetištem (sl. 21, 22, 23).

Do konačnog dovršetka radova na kapeli predstoji još mnogo posla, ali ono što je svakako predstavljalo najveći izazov i najsmjeliji zahvat zasigurno je bila rekonstrukcija gotičkog svoda koji se nad svetištem ponovo uzdigao nakon dugih 70 godina.

Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

– 355 –

¹¹ Ratkovčić, R., 2014., 188-189.

Izvori i literatura:

- Ars restauro d.o.o. Očura, crkva sv. Jakova : Otkrivanje i konsolidiranje zidnih slika na sjevernom zidu broda. Restauratorsko izvješće ev. br. RO -7/12, 2012.
- Ars restauro d.o.o. Očura, crkva sv. Jakova : Restauratorski radovi na južnom zidu broda. Restauratorsko izvješće ev. br. RO -11/13, 2013.
- Ars restauro d.o.o. Očura, crkva sv. Jakova : 2. faza restauratorskih radova na južnom zidu broda. Restauratorsko izvješće ev. br. RO -7/14, 2014.
- Ars restauro d.o.o. Očura, crkva sv. Jakova : Restauratorski radovi na zapadnom zidu broda. Restauratorsko izvješće ev. br. RO -6/16, 2016.
- HORVAT, A.; Matejčić, R.; Prijatelj, K. Barok u Hrvatskoj. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 298, 340.
- Krapinsko-zagorska županija : sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja. / autori tekstova Doris Baričević ... [et al.] glavna urednica Ivanka Reberski; Zagreb : Institut za povijest umjetnosti : Školska knjiga, 2008.; str. 577.
- MILETIĆ, D.; Valjato Fabris, M. Kapela Sv. Jakova na Očuri : Stanje, razvoj i prezentacija. // Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske. 20/21 (1994/1995), str. 5 - 28.
Pregled do sada izvedenih radova i program radova do konačne sanacije i prezentacije crkve. Radni materijal. Zagreb, prosinac 2009. (sastavili Marija Valjato Fabris, dipl. inž. arh. i Drago Miletić, prof., prosinac 2009.)
- RATKOVIĆ, R. Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Grafički zavod Hrvatske, 2014.
- SZABO, Gj. Spomenici kotara Krapina i Zlatar. // Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. Vol. 13 No. 1; Zagreb 1914., str. 183-185.
- VUČKOVIĆ, K. Konzervatorsko-restauratorski radovi na drvenoj polikromiranoj skulpturi sv. Franje Ksaverskog iz kapele sv. Jakova na Očuri uz osvrt na povijesne i konzervatorske aspekte tog objekta. Diplomski rad. Zagreb, 2014.
- VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, D. Gotičke crkve Hrvatskog zagorja. Zagreb : Institut za povijest umjetnosti, 1993.

Sažetak

Kapela sv. Jakova na Očuri: kalvarija jedne kapele

Kapela sv. Jakova na Očuri, jedna od najvećih gotičkih crkvi Hrvatskog zagorja, smještena je na vrhu brijega izvan naselja Gorjani Sutinski, sjeveroistočno od Radoboja, na obroncima Ivanščice. Iako je lokalitet otprije poznat kao pavlinski posjed, kapela se prvi put spominje u kanonskim vizitacijama iz 1639. g. Diana Vukičević-Samaržija kapelu, unatoč tipologiji po kojoj bi pripadala 14. st., datira u kraj 15. st. Stahuljak i Stele pak stariji sloj zidnih slika u unutrašnjosti kapele datiraju u prvu pol. 14. st., pa tako ni kapela ne bi mogla biti kasnija od toga doba. Konačno, Drago Miletić i Marija Valjato Fabris smatraju da je kapela sagrađena sredinom 15. st., da je stradala u turskoj provali 1479. g. te da je nakon toga temeljito obnovljena.

U lađi je kapela imala tabulat i starije, drveno oslikano pjevalište, koji su barokizacijom zamijenjeni baldahinskim svodom iz 1752. g. i zidanim korom iz istog vremena. Južna sakristija, koje je u međuvremenu uklonjena, bila je sagrađena 1778. g. Unutrašnjost crkve (čitavo svetište i sjeverni zid lađe) bila je oslikana gotičkim

freskama od kojih su danas sačuvani samo fragmenti, a koje su u vrijeme barokizacije bile prebijeljene vapnom.

Kapelu je tijekom njene povijesti pratila nesretna sudbina, tako da je osim osmanlijskih razaranja, koncem 2. svjetskog rata pretrpjela i oštećenje krovništva koje je dovelo do urušavanja gotičkog svoda 1947. g. Bez svoda u svetištu dočekala je i današnje dane, kada su upravo, nakon gotovo 70 godina, u tijeku radovi na rekonstrukciji gotičkog svoda svetišta.

U izlaganju bit će prikazana povijest nastanka i stradavanja ove kapele te do sad izvedeni radovi i daljnji planovi za njenu obnovu.

Abstract

Saint Jacob's Chapel at Očura: One Chapel's Calvary

The Očura Chapel of St Jacob, one of the biggest gothic churches of the Croatian Zagorje region, is situated at the top of a hill on the outskirts of a settlement called Gorjani Sutinski, northeast of Radoboj, on the slopes of the Ivanščica. Although this locality had been known as a Pauline estate, the first mention of the chapel is found in reference to canonical visitations of 1639. Diana Sukičević-Samaržija dates the chapel back to the late 15th century, despite the fact its typology points to a date closer to the 14th century. Stahuljak and Stele argue that the older layer of wall paintings in the interior of the chapel date back to the first half of the 14th century, which indicates that the chapel could not have been built later than that. Finally, Drago Miletić and Marija Valjato Fabris believe that the chapel was built in the mid-15th century, and that it suffered devastation in the Turkish invasion of 1479, after which it was thoroughly restored.

The chapel included a nave with a timber roof, and a wooden painted choir of an older date, which were in 1752 substituted with a barrel vault and a stone choir, respectively. The southern vestry, since then removed, was built in 1778. The interior of the church (the entire sanctuary and the northern nave wall) was painted with gothic frescoes, only fragments of which remain today, which were whitewashed during baroque renovation.

In the course of its history, the chapel was wrought with misfortune. In addition to the Turkish invasion, it also sustained damage to the roof as a casualty of World War II, resulting in the collapse of its gothic ceiling in 1947. Without the ceiling over the sanctuary, it has remained to this day when, after almost 70 years, construction work is under way to reconstruct the gothic vault.

The presentation is focused on the history and the devastation this chapel went through, the construction work done so far, and the plans for its restoration in the future.

*Kapela sv.
Jakova na
Očuri: kalvarija
jedne kapele*

Zvezdana Jembrih Pasija baštine i pasionaska baština Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

Uvod

Kapela sv. Jakova¹ na Očuri, od davnina sveto mjesto, orijentir, prošteniče i okupljalište na strmoj uzvisini koja premošćuje lepo-glavsku i radobojsku dolinu, već desetljećima stoji u nesigurnome stanju između opstanka i propasti.

Dugi put njezina propadanja i pokušaja nadvladavanja toga propadanja umnogome je paradigma stanja naše baštine.

Pasija baštine - sintagma je (i metafora) koju možemo upotrijebiti za neizvjestan put sudbine jedne od najvećih gotičkih crkvi sjevero-zapadne Hrvatske.

Njezin bogati barokni inventar danas se sveo na trinaest djelomično sačuvanih skulptura, uz nekoliko fragmenata oltarne arhitekture i ornamentike, te dva ovalna medaljona - slike na platnu. Ti ostaci ostataka, prošavši začudne *postaje i padove*, postali su - ne samo sačuvani dijelovi naše pokretne materijalne baštine, već preživjeli svjedoci i svojevrsni simboli njezina stradanja.

U posljednjih se desetak godina pod nadzorom Konzervatorskog odjela u Krapini intenziviraju konzervatorsko-restauratorski radovi na arhitekturi kapele, a od 2011. godine studenti i nastavnici Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu u okviru nastave, diplomskih radova i restauratorske prakse istražuju i spašavaju njezin preostali drveni

1 Titular ove kapele izmjenjivao se tijekom prethodnih stoljeća: u najstarijoj vizitaciji iz 1638. godine kapela je posvećena Blaženoj Djevici Mariji, 1742. godine sv. Jakovu apostolu, 1786. godine opet nakratko Blaženoj Djevici Mariji, te od kraja 18. st. do današnjih dana sv. Jakovu (*sv. Jakobu* - u lokalnom izričaju). No, središnje mjesto na glavnom oltaru konstantno je zauzimao kip Bogorodice s djetetom.

inventar.² Do sada su izvedeni istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi na sedam skulptura, a na ostalim dijelovima inventara radovi su u tijeku.

U pripremi je i izložba koja bi javnost (ponovno) upozorila na taj izuzetan sakralni objekt i predočila opsežnu građu o putovima njegova spašavanja, te prikazala tijek i rezultate konzervatorsko-restauratorskih radova na njegovoj drvorezbarskoj opremi.

Međutim, razlog i cilj svih ovih nastojanja jest vratiti preostale skulpture u njihov izvorni sakralni prostor, a kapelu sv. Jakova, zajedno s ambijentom kojemu pripada, valorizirati, oživjeti i privesti u punu liturgijsku funkciju.

Povijest opstanka kapele

Gotičko razdoblje

Kada je građena ova značajna srednjovjekovna kapela, za sada se ne može utvrditi iz pisanih dokumenata. Prema arhitektonskim obilježjima pretpostavlja se da su je gradili pavlini početkom 15. stoljeća³ na lokalitetu (H)Očura⁴, na mjestu prijevoja vjerojatne lokalne rimske ceste koja je vodila od juga prema Varaždinu⁵, a koja se pripajala glavnoj cesti Andautonia-Petovia.

Po svoj prilici stradava od provale Turaka već 1479. godine⁶, kada i lepoplavska crkva i samostan, no uskoro se obnavlja, a svetište se

- 2 Voditeljica istraživačkih i konzervatorsko-restauratorskih radova, djelomično financiranih iz programa zaštite i očuvanja pokretnih kulturnih dobara Ministarstva kulture RH, je izv. prof. mr. art. Zvezdana Jembrih, uz suradnju izv. prof. mr. art. Andreja Aranickog i as.mag. art. Ane Božičević.
- 3 Autori spore o dataciji njezine gradnje, a obzirom na analizu arhitektonskih elemenata raspon datacije kreće se od početka do kraja 15. st.; Horvat, Zorislav, Srednjovjekovna arhitektura pavlinskih samostana u Hrvatskoj, u: *Kultura pavlina* u Hrvatskoj, Globus, Zagreb, 1989.; str. 79-84; Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb, 1993., str. 182; Miletić, Drago - Valjato Fabris, Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 17
- 4 Jembrih, Alojz, Posjedi lepoplavskih pavlina na području današnjih općina: Mihovljan i Novi Golubovec, Prilog onomastici i povijesti razvoja gospodarstva u Hrvatskom zagorju, u: *Hrvatsko zagorje*, časopis za kulturu, god. XVII, 2011., br. 1-4, Krapina, 2011., str. 61
- 5 Vukičević-Samaržija, Diana, *Gotička sakralna arhitektura zagorskog arhidakona*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1974, str. 11
- 6 Miletić, Drago - Valjato Fabris, Marija, Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 25

*Pasija baštine
i pasionska
baština
Postaje i padovi
preostalih
drvenih
skulptura iz
kapele sv.
Jakova na
Očuri*

bogato oslikava. Čudotvorni kip Bogorodice s djetetom nastaje vjerojatno početkom 16. st., kao i ostala oprema, koja je nestala u vremenu barokizacije kapele.

Kapela je pripadala mihovljanskoj župi sve do 1789. godine, od kada je pod župom Radoboj. Kolatori kapele bili su velikaške obitelji Erdödy, a od 1742. godine Sermage. Prihode je imala i od ostavština, te od sajмова koji su se vjekovima održavali na tome hodočasničkom lokalitetu⁷, stoga je (nekoć) bila opremljena bogatim inventarom i dostojno održavana.

Prva kanonska vizitacija koja spominje kapelu je ona iz 1639. godine, a vizitacije koje slijede u 17. i 18., te djelomično u 19. stoljeću, redovito prate njezino stanje i bilježe skrb o njezinu održavanju, obnavljanju i promjenama.⁸

Tijekom 17. stoljeća spominje se raznolika - još gotička i kasnogotička oprema kapele - drveni oslikani tabulat u lađi; oslikano pjevalište; zidana propovjedaonica; glavni oltar, oslikan i djelomično pozlaćen, sa zidanom menzom i dvokatnim retablom, u sredini kojeg je smješten čudotvorni kip Blažene Djevice Marije⁹; te još tri oltara u lađi¹⁰, za koje se ne navodi kome su posvećeni, već da su "ukrašeni mnoštvom različitih svetaca".¹¹

Barokno razdoblje

Vizitacije iz 1. polovice 18. stoljeća svjedoče o intenzivnoj modernizaciji - barokizaciji kapele i njezine opreme. Tabulat, tada već

- 7 "Još u 1. polovici 20. st. održavali su se poznati sajmovi blaga (konja, volova i krava) na Uskrsni ponedjeljak i na blagdan *sv. Jakoba*, koji su prikupljali mnoštvo ljudi i iz udaljenijih krajeva." - po kazivanju mons. Lovre Cindorića, zagrebačkoga kanonika, nekadašnjeg kapelana župe Radoboj, rodом iz Remetinca, zapisala Zvezdana Jembrih 2017. godine
- 8 Miletić, Drago - Valjato Fabris, Marija, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 20-25 (prijevod tekstova kanonskih vizitacija: Andrija Lukinović); i AA. VV., *Umjetnička topografija Hrvatske, Krapinsko-zagorska županija*, Institut za povijest umjetnosti i Školska knjiga, Zagreb 2008., str. 576-579.
- 9 U opisu glavnog oltara (vizitacija iz 1708. godine) navodi se još i slika sv. Joakima lijevo, te slika sv. Ane desno od Marijina kipa, dok je u sredini gornje zone slika Krunjenja Bogorodice i nad njom na vrhu Presveto Trojstvo. Iz tog opisa moglo bi se zaključiti da se radilo o velikom oslikanom i pozlaćenom (kasnogotičkom?) krilnom oltaru.
- 10 Spomenuti oltari bili su vjerojatno kasnogotički, sa slikama na dasci i krilima - Baričević, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997., str. 8
- 11 NAZ, Kan. viz., prot. 4/IV, 1639., str. 354; NAZ, Kan. viz., prot. 20 /II, 1676., str. 201; NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1708.

u trošnom stanju, zamjenjuje se baroknim baldahinskim svodom u lađi, zida se pjevalište, na južnoj fasadi lađe probijaju se novi prozori (i zatvaraju prijašnji, gotički), a krajem 18. st. uz južnu stranu svetišta dograđuje se nova sakristija, zamjenjujući gotičke potpornjake na tome mjestu.

Saznajemo da se 1726. gradi novi glavni oltar. U sredini njegova retabla i dalje ostaje čudotvorni lik Bogorodice s djetetom¹², koju krune dva anđelića. Taj je oltar detaljno opisan u vizitaciji iz 1729. godine.¹³ Nešto kasnije, 1754. godine oltar dobiva raskošno svetohranište, a kip Bogorodice s djetetom novu krunu od pozlaćena srebra s granitima.¹⁴

Ostala tri oltara smještena su u lađi - lijevo (na strani evanđelja) i desno (na strani poslanice) uz trijumfalni luk, te u sredini sjevernoga zida lađe. Potonji je u vizitaciji iz 1708. godine opisan kao oltar posvećen Svima Svetima, uz napomenu da je to nekada bio glavni oltar¹⁵. On se 1754. godine zamjenjuje novim, koji ima zidanu menzu s prijestoljem na kojemu sjedi Blažena Djevica Marija.¹⁶

12 još jedan primjer opstanka starije, kulturne skulpture i nastavka njezina čašćenja u novoj inscenaciji - baroknom oltaru

13 Retabl je dvokatni, zeleno obojan, djelomično pozlaćen, u donjoj je zoni 6 velikih pozlaćenih i posrebranih stupova, između kojih su desno kipovi sv. Ivana Nepomuka i sv. Stjepana Kralja, a lijevo sv. Augustina biskupa zagrebačkog i sv. Ladislava kralja. U gornjoj zoni oltara također je 6 stupova, zeleno obojanih i djelomično pozlaćenih, te desno kipovi sv. Franje Ksaverskog i sv. Jakova, a lijevo kipovi sv. Franje Asiškog (Serafijskog?) i sv. Ivana Evanđeliste, a oltarnu su arhitekturu ukrašavali ornamenti, anđeli i cvijeće, sve pozlaćeno; središnji čudotvorni kip Bogorodice s djetetom bio je odjeven u svilu i ukrašen mnogim votivnim darovima - Baričević, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997., str. 10; NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 39

14 Naz 23/V, 1754, str. 22

15 Oltar je opisan kao starinski - na sklapanje, dakle, krilni (*cum clausuris more antique factum*), sa slikom Svih svetih u sredini, te s oslikanim krilima, na kojima su prikazani sv. Joakim i sv. Ana, dok je u gornjoj zoni prikaz Krunjenja, a na vrhu kip sv. Sebastijana s dva anđela. Moguće je da je to bio stari krilni glavni oltar, koji je prethodio onom opisanom također 1708. godine, na koji je premješten gotički Bogorodice s djetetom. Oba oltara u kasnijoj barokizaciji nestaju. - NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 141

16 Postoji mogućnost da je na tome prijestolju bio sjedeći kip Blažene Djevice Marije (Procesijska madona), čiji je drveni dio (torzo s glavom) 250 godina kasnije pronađen u vrlo oštećenom stanju u čuvaonici Muzeja seljačkih buna u Gornjoj Stubici. Taj torzo vidljiv je na arhivskim fotografijama snimljenima vjerojatno 1947. godine. Ostatak skulpture bio je izrađen u drugim materijalima, te prema običajima, kao procesijski kip odijevan, kićen i darivan nakitom. Služio je vjerojatno i za ophodne procesije tijekom hodočasničkih svetkovina. Konzervatorske radove na njemu izvela je 2005. godine autorica ovoga teksta. Kip je nakon radova pohranjen u Muzeju Seljačkih buna u Gornjoj Stubici.

Lijevo bočno oltar bio je 1708. godine posvećen sv. Jakovu¹⁷. Vizitacija iz 1729. godine spominje više kipova na njemu¹⁸. Novi oltar, posvećen Bratovštini sv. Krunice (Ružarija) postavljen je 1754. godine.¹⁹ Na njemu se spominje slika Bogorodice sa sv. Dominikom i sv. Katarinom Sienskom.²⁰

Desni bočni oltar bio je 1708. godine posvećen Majci Božjoj, sa slikama Majke Božje u prvoj i drugoj zoni retabla. Godine 1754. nastaje novi oltar, posvećen sv. Ani, koji tada još nije obojan.²¹

Na južnome zidu svetišta spominje se od 1729. grupa Raspeće s kipovima Bogorodice, Ivana Evanđelista i Raspetoga Krista.²²

Glavni oltar obnovljen je, tj. prepravljen 1770. godine, o čemu svjedoči kartuša s jedinstvenim kajkavskim natpisom - kronostihom, koji daje godinu 1770:

PO BRIGI I NASTOIANIU
MOGA DVHOVNOGA OTCA I
ŽVNIKA PONOVLJEN I NA
SLAVU BOŽIV I SPAS
PRAVOVIERNIH VKRAŠEN

Kanonske vizitacije s kraja 18. st. ne donose opis glavnog oltara s novim kipovima, tako da se njegova nova kompozicija može pratiti tek po fotografijama iz 1912. godine, kada Gjuro Szabo fotografira oltar, te po fotografijama iz kasnijih godina (na kojima se opažaju sve drastičnija oštećenja).

Glavni oltar tada dobiva nove kipove Zaharija i Elizabete, a i druge kipove, koji djelomično ponavljaju njegovu raniju ikonografsku kompoziciju. S glavnog oltara potječe i skulptura Nepoznatog sveca,

za kojega Doris Baričević pretpostavlja da bi mogao biti sv. Alojzije ili sv. Stanislav, te skulptura Nepoznatog mladenačkog sveca - nagorjelog²³, koji je tijekom istraživanja 2014. godine identificiran kao bl. Augustin Kažotić.²⁴

Andela Horvat posjećuje i opisuje kapelu sv. Jakova, objavljujući fotografije arhitekture i opreme, a osvrće se i na njezino devastirano stanje. Navodi i provalu 1973. godine i komentira: "Da se u ovom slučaju nismo prema nekim dragocjenim umjetninama kulturno odnosili, dokazuje osakaćena plastika, djelo nepoznatih 'hrabrih' počinitelja."²⁵

Oltare i skulpture detaljnije opisuje i valorizira Doris Baričević²⁶, djelomično identificirajući kipove na njima: na lijevom oltaru to su sv. Franjo Ksaverski i sv. Karlo Boromejski, a na desnom sv. Ivan Krstitelj i jedna svetica.²⁷

Analizirajući (preostale) kipove s glavnog oltara: sv. Elizabetu, sv. biskupa (bl. Augustina Kažotića?) i Nepoznatog sveca, navodi:

"Kipovi odaju anonimnu, ali snažniju kiparsku ličnost. Ističu se dobro modelirana lica s istaknutim gornjim kopcima i markantnom linijom čela i nosa u profilu, te naboranom i uzvitlanom odjećom. Tim značajkama oni vrlo efektno reprezentiraju srednji sloj našeg baroknog kiparstva." Uspoređuje ih s kipovima glavnog oltara proštenjarske crkve na Vinagori iz vremena oko 1770. godine, te atribuirira i kipove s desnog bočnog oltara sv. Ane istome kiparu. Kipove s lijevog bočnog oltara pak pripisuje drugome, nešto slabijem, također neutvrđenom autoru i datira ih ranije, u sredinu 18. st., dok kipove iz grupe Raspeće datira u 1726. godinu, u vrijeme kada su nastali i kipovi prethodnoga glavnog oltara, koji su zamijenjeni novima oko

*Pasija baštine
i pasionska
baština
Postaje i padovi
preostalih
drvenih
skulptura iz
kapele sv.
Jakova na
Očuri*

- 17 sv. Jakovu je bio posvećen i vanjski oltar pod nadstrešnicom uz južni zid fasade, koji je u 18. st. uklonjen
- 18 U donjoj zoni retabla to su: sv. Katarina i sv. Petar, u gornjoj sv. Antun i sv. Barbara, a na vrhu sv. Mihael arkandeo. - NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 141
- 19 Doris Baričević navodi godinu 1754. kao godinu pozlaćivanja i oslikavanja tog oltara, koju, kako navodi, nalazi zapisanu na poledini jedne kartuše. - Baričević, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997., str. 10; NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 12
Tijekom istraživanja 2016. godine na poledini teško oštećene kartuše, koja je pronađena u kartonskoj kutiji dopremljenoj iz "čuvaonice" Muzeja seljačkih buna, zamjećuje se urezani natpis: *ICN 1757 MA*.
- 20 Pale bočnih oltara više se ne vide na fotografijama iz 1947. godine.
- 21 Kao godina polikromacije tog oltara spominje se 1768. - NAZ, Kan. viz., 1768., str. 276
- 22 NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 142

- 23 Desna strana te skulpture stradava od gorenja 1974. godine, na fotografiji iz 1969. godine ta je strana još cjelovita.
- 24 U konzultacijama s dr. sc. Dankom Šourekom s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu dolazi se do zaključka da se radi o prikazu bl. Augustina Kažotića. Njegov se kip sigurno nalazio na glavnom oltaru 1729. godine, što potvrđuje kanonska vizitacija. Obzirom na sličnost s drugim prikazima toga blaženika, moguće je da je u prikazu na novome glavnom oltaru ponovno bio prikazan isti lik.
- 25 Horvat, Andela, O spomenicima kulture općine Krapina, u: *Po dragome kraju Krapina, "Kaj"*, br. 1, Kajkavsko spravišće, Zagreb 1982., str. 114-119
- 26 Baričević, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997., str. 10; NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 12
- 27 Očitom zabunom Doris Baričević u tekstu smješta svece obratno - sv. Karla Boromejskog i sv. Franju Ksaverskog na desni oltar sv. Ane, a na lijevi oltar Blažene Djevice Marije od Ružarija smješta sv. Ivana Krstitelja i sveticu, dok fotografije svjedoče o suprotnom rasporedu kipova.

Razdoblje 19. stoljeća

Sredinom 19. st. (1848. godine) događa se velika obnova interijera kapele.²⁹ Svi oltari su tada preslikani (djelomični preslici nastajali su vjerojatno i kasnije), čime je negirana njihova barokna polikromacija. Izvorno su svi oltari bili mramorizirani, ornamenti pozlačeni i posrebreni, a skulpture oslikane živom polikromacijom, bogato pozlačene, posrebrene i lazurirane.

Novi (klasicistički) stil zahtijevao je drugačiji, prigušeniji izgled oltara (oltare je, uz to, trebalo i popraviti nakon više desetljeća pa i stotinjak godina od njihova nastanka). Repolikromacija je djelomično negirala njihovu baroknu kolorističku razigranost i sjaj pozlate, ali je s izvjesnom pažnjom slijedila osnovnu ideju izvornog oslika.³⁰

U 2. polovici 19. st. slijedi razdoblje zanemarivanja i polaganoga propadanja kapele i njezina interijera. Već kanonska vizitacija iz 1857. godine spominje da je kapela bila za prethodnoga župnika opljačkana, te da se crkveno ruho i posuđe čuvaju u župnome dvoru u Radoboju³¹, a 1867. godine spominje se i požar u kapeli.

Propadanje se ubrzalo tijekom 20. st., uslijed mnogih nedaća koje su zaredale.

Unatoč svemu, u svijesti okolnoga življa kapela je i dalje bila mjesto *prošćenja* i *zagovora*³², premda je sajmište preseljeno na zaštićeniji, niži položaj kod kapele sv. Magdalene³³ u nedalekom Kuzmincu.

- 28 Baričević, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997., str. 10; NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 13
- 29 Baričević, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997., str. 12
- 30 Pozlačeni i posrebreni dijelovi odjeće svetaca preslikani su u plave, ružičaste, svijetlozelene i oker pokrivne površine. ukrašene jednostavnim zlatnim bordurama, inkarnat je oslikan toplom ružičastom bojom bez tonskih prijelaza, a oči, obrve, kosa i brade iscrtani su izražajnim linijama. Taj je preslik djelomično položen na sloj nove kredno-tutkalnu osnove, koji je deblji od kredno tutkalne osnove 1. kronološkog sloja,
- 31 Miletić, Drago - Valjato Fabris, Marija, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 6
- 32 Hilarion Gasparotti u svojemu djelu *Czvet szvete*h 1760. godine posvećuje Majki Božjoj Očurskoj jedan od četiri teksta kojima veliča četiri zagorska prošteništa: Lobar, Veternicu, Očuru i Mariju Bisticu.
- 33 Lokalno kazivanje govori *da se sveti Jakob zaljubio u svetu Magdalijenu, "pak da je sve radi nje zatl, tak da nič već nema"* - kazivač Alojz Šaško (r. 1941.), zapisala Zvezdana Jembrih 2012. godine

Kapela je materijalno propadala, no prema njoj su se na određene blagdane³⁴ pješice slijevali hodočasnici s bregova i dolina ovoga dijela Hrvatskog zagorja, moleći se pri tom za zagovor čudotvornoj *Majki Božjoj Očurskoj*.³⁵ Ta se hodočašća nastavljaju i danas.

Muke po konzervatorima

u svome obilasku Hrvatskog zagorja Gjuro Szabo još 1912. godine upozorava na vrijednost i ugroženost ove izuzetne gotičke, barokizirane građevine³⁶, zalažući se za njezin opstanak sljedeće, 1913. godine, kada Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu traži mišljenje o opravdanosti napuštanja kapele.³⁷ U ovome slučaju, crkvena vlast poslušala je stručnjaka, te čak naredila hitan popravak kapele.

Međutim, u vremenu koje slijedi, nebriga i nedaće samo ubrzavaju njezino propadanje. Drveni reljef Krunjenje Bogorodice iz 18. st. i slika Svih svetih, koje Gjuro Szabo spominje 1912. godine, više se kasnije ne registriraju.³⁸

Krajem II. svjetskog rata (1944. godine) svod kapele stradava uslijed zrakoplovnog bombardiranja.

Urušavanje njezine arhitekture, a time i devastacija cjelokupnog inventara, nezaustavljivo se nastavljaju. Svodna rebra svetišta se demontiraju i pohranjuju u sakristiju, ali pokrov nad svetištem, unatoč "krpanjima", samo još više propada. Liturgijska funkcija kapele se gasi.³⁹

- 34 Glavna *prošćenja* kod kapele sv. Jakova su od davnina na: Uskrсни ponedjeljak, na blagdan svetoga Jakova i na prvu nedjelju poslije blagdana sv. Jakova.
- 35 PREODICHENI NEBA Y ZEMLJE KRALYCZI, DEVICZI BOGORODICZI MARIJ, KATOLICHANSZKE CZIRKVE BRANITELICZI, SVEZOGA SZISLA ZAGOVORNICZI, OBCHINSZKI VSZEH MATER, OBERH HOCHURE CHUDNOVITI Z KUSSEZEM SZVETCH NOG, ALDUVANYE CZVETA OVOGA. - Hilarion Gasparotti, *Czvet szvete*h, *Lepoglava*, 1761. godine
- 36 Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Krapine i Zlatar, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vo. 13 No.1, ožujak 2014., str. 183-185 i Szabo, Gjuro, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb, knjižara Vasić (ponovljeno izdanje Spektar), 1940, str. 90-91;
- 37 Szabo, Gjuro, Izvještaj o radu Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetničkih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godinama 1912. i 1913. VHAD. N.S. XIII, Zagreb, 1914., str. 330
- 38 Szabo, Gjuro, Spomenici kotara Krapine i Zlatar, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vo. 13 No.1, ožujak 2014., str. 185
- 39 "Kao radobojski kapelan, za župnikovanje vlč. Franje Benka, 60-ih godina 20. st. poduzeo sam s okolnim stanovništvom raščišćavanje otpadnog materijala iz kapele, da bismo omogućili služenje mise za blagdan *sv. Jakoba*. Misa se na taj blagdan služila unatoč lošim uvjetima u kapeli. Ja sam služio misu nekoliko puta." - po kazivanju mons. Lovre Cindorija, zagrebačkoga kanonika, nekadašnjeg kapelana župe Radoboj, rodom iz Remetinca, zapisala Zvezdana Jembrih 2017. godine

Sl. 1: kapela sv. Jakova, pogled na svetište, stanje 1947. godine; fototeka Ministarstva kulture, inv. br. 6477; neg. III-530

Apsurdno - uslijed sve većih oštećenja krova, što rezultira slijevanjem oborina i otpadanjem kreča, na zidovima svetišta ukazuje se dosad nepoznat ciklus gotičkih zidnih slikarija, koji, međutim, vrlo brzo gotovo u cijelosti nestaje, u donjim zonama otučen nestručnom intervencijom⁴⁰, a u ostalim zonama nastavkom propadanja arhitekture. U tom kratkom poslijeratnom vremenskom razdoblju (1945.-1948.) odvija se nevjerojatna borba Tihomila Stahuljaka⁴¹ s (onodobnom) vlašću, nestručnjacima i ignorantima, koja okončava na sudu, zatim sudski proces kojega dobiva Konzervatorski zavod, da bi za to vrijeme *in situ* gotovo cijeli ciklus gotičkih zidnih slika, kao izbrisan, naprosto nestao.⁴²

Put pokušaja spašavanja inventara nastavlja se 1948. godine,

Zvezdana Jembrih

- 366 -

40 Miletić, Drago - Valjato Fabris, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 7-11 i Masnjak, Tihana, *Crkva sv. Jakova na Očuri: povijest i perspektive održavanja*, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti [mentor Špikić, Marko], 2013., Zagreb, str. 44-49

41 konzervator tadašnjega Konzervatorskog zavoda u Zagrebu

42 Iz sudske izjave Tihomila Stahuljaka saznaje se da je otučena donja zona žbuke na svim zidovima svetišta u visini od cca 3,80 m, a s njom još neotkrivene zidne slikarije, koje tako - za razliku od gornjih zona, otkrivenih tako reći, samih od sebe - uslijed oštećivanja i otpadanja sloja kreča i koje su, prije nestanka, uspjele ipak biti fotografski dokumentirane - nikada nisu zapravo otkrivene. Gornje zone zidnih slikarija nisu otučene, ali su svejednako nestale (s iznimkom dvaju fragmenta koje Tihomil Stahuljak i Zvonimir Wyroubal skidaju i otpremaju u tadašnji Konzervatorski zavod u Zagrebu, te nakon konzerviranja pohranjuju u prostorije JAZU, a kojima 50-ak godina kasnije ponovno ulaze u trag Diana Vukičević Samaržija i Suzana Damiani u čuvaonici Gliptoteke HAZU, te s iznimkom ostataka svih ostataka, koji se unatoč svemu, neke još ispod naliča, još uvijek drže na zidovima svetišta i na sjevernom zidu lađe).

kada Ljubo Karaman i stručnjaci Konzervatorskog zavoda Hrvatske odnose gotički kip Bogorodice s djetetom i pohranjuju ga u Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu⁴³, nastojeći sačuvati bar najvrednije.

Na fotografiji iz 1947. godine zamjećuje se da na bočnim oltarima više nema oltarnih slika - one su vjerojatno izrezane i ukradene.⁴⁴

Glavni oltar i bočni oltari ostaju na udaru oštećenja koja uzrokuju daljnje propadanje arhitekture. Na fotografijama iz 1959. godine, kada Nino Vranić fotografira stanje kapele, vide se ponovna velika oštećenja na pokrovu svetišta, a od glavnog oltara ostala je samo zidana menza.

Na fotografijama iz 1969. godine, koje u svojem pohodu snima Doris Baričević, još su vidljive skulpture Zaharije s glavnog oltara i sv. Ivana Evanđeliste iz grupe Raspeće, koje kasnije nestaju (najvjerojatnije stradaju u gorenju 1974.), a na ostalim, tada snimljenim skulpturama zamjećuju se puno manja oštećenja nego kasnije.

Napuštena i razvaljena kapela postaje meta vandala koji u više navrata gospodare njezinim interijerom i lože vatru preostalim drvenim baroknim skulpturama.⁴⁵

Neke od skulptura ipak preživljavaju i ovu drastičnu sekvencu.⁴⁶

Oltarna arhitektura najvjerojatnije se, dio po dio, pretvara u ogrjev, premda se ne zna koga je ogrijala.

Sl. 2: kapela sv. Jakova, pogled na svetište, stanje 1959. godine; fototeka Ministarstva kulture, inv. br. 21806; neg. I-D-183, snimio Nino Vranić

Pasija baštine i pasionska baština
Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

- 367 -

43 Skulptura je restaurirana 60-ih godina 20. st. i pohranjena u stalnom postavu Zbirke skulptura Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu. Na arhivskim fotografijama vidljivo je da je bila preslikana.

44 O tome nema nikakvih podataka.

45 Kovačić, Goranka, *Propadanje baštine - između papira i stvarnosti (uz izložbu Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri, Dvorac Oršić, Gornja Stubica, 13. 12. 1996. - 28. 2. 1997.)* u: *Pogledi 1/2, pogledi, iskustva, događanja*, Zagreb, 1996., str. 83-84

46 Nepoznati svetac, prepoznat tijekom istraživanja 2014. godine kao bl. Augustin Kažotić, moguće da je spašen izravnim izbavljanjem iz ognja, što pokazuju njegova oštećenja izazvana gorenjem - desna strana skulpture pougljenila je, a 2/3 skulpture vatra nije ni taknula. Ili se vatra sama ugasila.

Vlč. Franjo Mezak 70-ih godina i poslije njega vlč. Branko Bukvić 80.-ih godina kao župnici župe Radoboj pokušavaju inicirati spašavanje kapele. Neke skulpture i dijelovi inventara vjerojatno su tada iz kapele preneseni u župni dvor u Radoboju. Međutim, uvjeti ni tamo zasigurno nisu bili pogodni. Premještanja (a s njima i promjene mikroklimatskih uvjeta) ionako već oštećenih skulptura, samo su ih još više mehanički oštećivala i destabilizirala osjetljive slojeve polikromije.

Struka šuti.

Takvo stanje traje sve do 1986. godine, kada djelatnici Restauratorskog zavoda Hrvatske iniciraju sanacijske i konzervatorske radove na arhitekturi kapele. Pronalaze se financijska sredstva⁴⁷, no opet se događaju nesporazumi između investitora, stručnjaka i nekih drugih stručnjaka - sve na očiglednu štetu kapele.⁴⁸

Vrhunac stalne defenzive zbilo se u jesen 1988. godine jednom izuzetnom konzervatorskom ofenzivom - kada se u organizaciji tadašnjeg Restauratorskog zavoda Hrvatske eksplozivom preventivno (?) daje rušiti zvonik. Taj radikalni (konzervatorski) zahvat doprinio je mrvljenju u prah i pepeo preostalih čestica zidnih oslika koje su do tada, unatoč svim prethodnim nedaćama, uspjele djelomično opstati na zidovima lađe i svetišta.⁴⁹ Sva je sreća, što u to doba u unutrašnjosti kapele, barem po mišljenju organizatora te akcije, više nije bilo drvenog baroknog inventara. Ili ipak?

Konzervatorski radovi tijekom 80.-ih i 90.-ih godina, vođeni idejnim projektom u kojemu je predložena prezentacija gotičkog sloja kapele⁵⁰ dovode u pitanje temeljne etičke postavke struke, premda se u istome tekstu naglašava:

"... pri izradi projektne dokumentacije prezentacije, a zatim i u radovima, voditi se za onim načelima koja se temelje na ispravnoj valorizaciji svakoga pojedinog sloja, kao i svakoga detalja. Da bi se

to moglo provesti, nužna je analiza i valorizacija dvaju osnovnih faza kapele sv. Jakova: gotičke faze i njezine barokizacije."⁵¹

Već 1912. godine Gjuro Szabo naglašava vrijednost upravo baroknoga sloja arhitekture kapele.⁵² Njezina barokna drvorezbarska oprema nadopunjavala je (i definirala) svojom visokom vrijednošću interijer, pokazujući još jedan primjer suživota pa i simbioze gotike i baroka.

Da li su djelatnici Restauratorskog zavoda Hrvatske, tada angažirani na sanacijskim i konzervatorskim radovima, znali za postojanje preostalog baroknog inventara kapele? Ili su zaista držali da "bogatog baroknog inventara više nema, pa nema ni dovoljno razloga za zadržavanje baroknih inervencija na njezinoj arhitekturi."⁵³

Taj pasionski put nakratko osvjetljava (i zaustavlja) izložba *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, organizirana u Dvorcu Oršić, u Muzeju seljačkih buna u Gornjoj Stubici 1996. godine⁵⁴.

U tekstu kataloga izložbe⁵⁵ navodi se da su kod posjeta kapeli 1995. godine dijelovi oltara zatečeni porazbacani i rastrgani u ostacima građevinskog materijala.⁵⁶

Tom se izložbom pokušalo prikupiti i spasiti ono što je preostalo od inventara, te inicirati konzervatorsko-restauratorske radove.⁵⁷ Pre-

47 od Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, po odobrenju tadašnjeg direktora Vladimira Ukrainčika

48 Radove 1992. godine preuzima općina Krapina, ali bez stručnog nadzora, te opet izostaje suradnja između organizatora, izvođača i službe zaštite spomenika.

49 Opravdanja za takav radikalni postupak donose se opširno u tekstu Miletić, Drago - Valjato Fabris, Marija, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 11-15

50 "...Idejnim je projektom predložena prezentacija gotičkog sloja kapele, budući da **sada, kada bogatog baroknog inventara više nema**, nema ni dovoljno razloga za zadržavanje baroknih inervencija na njezinoj arhitekturi." - Miletić, Drago - Valjato Fabris, Marija, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 5

51 Miletić, Drago - Valjato Fabris, Marija, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 17

52 "...Nu ne samo da se ova kapela ističe vanjštinom pred svim crkvama ovoga kraja, nego se još odlikuje svojom unutrašnjošću. Dok su sve gotske crkve, koje su proživjele istu sudbinu, te su time, što je tabulatum odstranjen, pa nadomješten svodom, koji je morao biti niži i zahtijevao ugradnju pilova unutar crkve, ostale još tjesnije i mračnije, to ova iznenađuje vanrednim djelovanjem prostora. I ona je prije u lađi imala tabulatum, koji je zamijenjen baroknim svodom g. 1752., koja je crvenim pismenima zabilježena na triumfalnom luku i koju spominje vizitator g. 1754. U prednjem je dijelu valjda u isto vrijeme ugrađeno pjevalište koje počiva na dva pilova..." - Szabo, Gjuro, *Spomenici kotara Krapine i Zlatar*, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vo. 13 No.1, Zagreb, 2014., str. 184

53 Miletić, Drago - Valjato Fabris, Marija, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995., str. 5

54 Dvorac Oršić, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, 13. 12. 1996. - 28. 2. 1997.)

55 Valja naglasiti da je taj katalog dragocjen izvor podataka o preostalome inventaru, sa stručnim opisom i valorizacijom koju potpisuje Doris Baričević.

56 Baričević, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997., str. 3

57 Kovačić, Goranka, *Propadanje baštine - između papira i stvarnosti (uz izložbu Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri, Dvorac Oršić, Gornja Stubica, 13. 12. 1996. - 28. 2. 1997.)* u: *Pogledi 1/2, pogledi, iskustva, događanja*, Zagreb, 1996., str. 83-84

ostale skulpture su za potrebe izložbe fumigirane i očišćene. Nastavak radova međutim, nije sustavno proveden⁵⁸, a skulpture se nakon izložbe deponiraju u čuvaonicu muzeja s neprimjerenim uvjetima, te tamo rapidno propadaju.

Sl. 3: zatečeno stanje u "čuvaonici" Muzeja seljačkih buna u Gornjoj Stubici 2005. godine; fototeka Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, ALU, snimila Zvezdana Jembrih

Augijeve staje ili – postaje?

Tijekom terenske nastave sa studentima Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina 2005., a potom i 2009. godine, posjećujemo Muzej seljačkih buna u Gornjoj Stubici i zatičemo preostali očurski inventar (kao i odbačeni inventar nekoliko kapela i crkvi s područja Hrvatskog zagorja) u lošem i u još lošijem stanju. Na inicijativu Konzervatorskog odjela u Zagrebu djelatnici Hrvatskog restauratorskog zavoda⁵⁹ u ljeto 2009. godine provode hitnu intervenciju zaštite i premještanju neke od tamo pospremljenih skulptura u nešto bolje uvjete, u prostor čuvaonice Dijecezanskog muzeja u Zagrebu. Međutim, ono što tada nije bilo obuhvaćeno tom akcijom, ostaje na milost i nemilost toj "čuvaonici".⁶⁰

U to vrijeme na poticaj autorice ovoga teksta uspostavlja se suradnja Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina i nadležnog Konzervatorskog odjela u Krapini, te započinju istraživački i konzer-

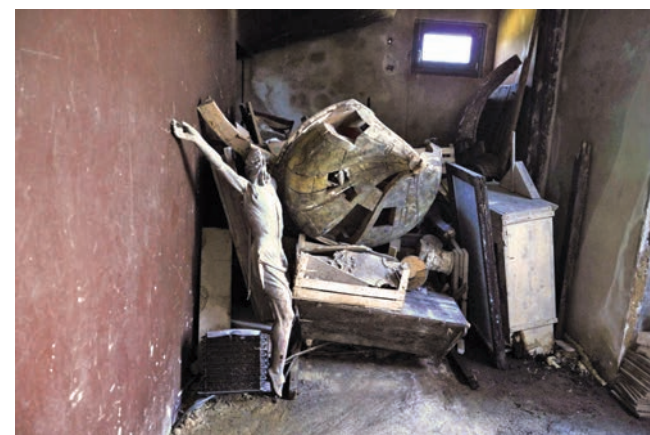
58 Započelo se s dva oslikana medaljona s atika bočnih oltara, na kojima su izvedeni restauratorski radovi (restauratorska radionica Gobeljić), financirani sredstvima Krapinsko-zagorske županije, no uskoro potom entuzijazam se zaustavlja.

59 Izvješće o provedenim hitnim intervencijama u Gornjoj Stubici, Hrvatski restauratorski zavod, 3. 7. 2009. godine

60 Tek 2015. godine "čuvaonica" u Gornjoj Stubici se ukida, a preostale tamo zatečene umjetnine sele u (opet valjda) nešto bolje uvjete u sklopu crkvenih zgrada u Mariji Bistrici – malo bliže Kalvariji.

vatorsko-restauratorski radovi na tri najugroženije očurske skulpture, tada smještene u čuvaonici Dijecezanskog muzeja u Zagrebu. Radovi, djelomično financirani iz programa zaštite i očuvanja pokretnih kulturnih dobara Ministarstva kulture RH, traju u kontinuitetu od 2011. godine, u okviru nastave, diplomskih radova i restauratorske prakse studenata.

Možda je upravo ta restauratorska praksa, potaknuta od grupe studenata⁶¹, dala zamah, koji je potom prepoznat kod odgovornih. Tijekom nekoliko dana u lipnju 2012. godine *in situ* u prostorijama "čuvaonice" Muzeja seljačkih buna u Gornjoj Stubici, mala grupa studenata doslovce se uhvatila u koštac s tamo zatečenim "Augijevim stajama".

Pasija baštine i pasionska baština Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

– 371 –

Sl. 4 i Sl. 4a: zatečeno stanje i akcije studenata u čuvaonici Muzeja seljačkih buna tijekom restauratorske prakse u lipnju 2012. godine; fototeka Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, ALU, snimio Ivan Tibor Gruić

61 studenti tadašnjih 3. i 2. godine studija Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina: Karlo Vučković, Ana Horvat, Mislav Fleck, Ivan Tibor Gruić, uz voditeljstvo izv. prof. Zvezdane Jembrih

Ta je akcija rezultirala posterom *Augijeve staje* koji studenti predstavljaju na 1. Nacionalnom kongresu konzervacije i restauracije⁶², ali prije svega - u tom kratkom vremenu provedene su najpotrebnije mjere zaštite - čišćenje prostora, dokumentiranje zatečenog stanja, podljepljivanje najugroženijih dijelova polikromije, razvrstavanje, odgovarajuće pakiranje i pohrana (u zadanim uvjetima), te izrada izvješća s prijedlogom radova i fotografskom dokumentacijom, koje je zatim predano nadležnom konzervatorskom odjelu.

Na terenskoj nastavi iste godine u župnom dvoru u Radoboju neočekivano zatičemo skulpturu Rasketoga Krista iz grupe Raspeće, polegnutu u postelju na prvom katu zgrade - u relativno stabilnim uvjetima. Ta je skulptura, gotovo neoštećena, izgleda na taj način izbjegla sve nevolje koji je prošao ostali inventar.⁶³

Sos za svece

Sedam Očurskih skulptura zatečeno je u čuvaonici Dječezanskog muzeja u Zagrebu u različitim stadijima teških oštećenja. Svim skulpturama nedostajali su veći i manji dijelovi forme (ruke, prsti, stopala, dijelovi postolja, dijelovi draperija, atributi). Sve su bile oštećene crvotočinom koja je ostavila guste rupice po površinama, a strukturu drva je razorila brojnim kanalima pa se drvo na mnogim mjestima većih oštećenja osipalo već na dodir u prah.

Jedna od skulptura, Nepoznati mladenački svetac (u tijeku istraživanja identificiran kao bl. Augustin Kažotić), drastično je oštećena gorenjem (1974. godine). Njegova

desna strana je pougljenjena na dva veća odvojena mjesta, a komadi ugljena - forma rastočena do neprepoznatljivosti - otpadali su od cjeline.

62 Split, 8. i 9. prosinac 2012. godine

63 zahvaljujući i tadašnjem župniku, vlč. Ivici Bračunu

Sl. 5: skulptura Nepoznatog mladenačkog sveca - prepoznata kao bl. Augustin Kažotić - zatečeno stanje *in situ* 1969. godine; fototeka Doris Baričević, snimila Doris Baričević

Sl. 6: skulptura Nepoznatog mladenačkog svetca - bl. Augustin Kažotić - stanje prije radova, 2013. godine; fototeka Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, ALU, snimila Kristina Kravarščan

Prašina, prljaština, čađa, paučina i mjestimice čahure insekata prekrivale su površine skulpture, zatamnivši im preostali oslik. Sve skulpture bile su preslikane tijekom obnove već 1848. godine, no djelomični preslici vjerojatno su bili poduzimani i kasnije.⁶⁴ Oba zatečena sloja polikromije na skulpturama (1. kronološki sloj iz vremena nastanka skulptura, s pozlatom, posrebranjem i lazurama u više boja, te 2. kronološki sloj, vjerojatno iz sredine 19. st.), teško su oštećena. Skulpturama nedostaje cca 40-70 % polikromiranih površina. Činjenica je da je preostali 2. kronološki sloj sačuvao od drastičnijeg propadanja 1., izvorni kronološki sloj, koji se krije ispod vidljivog preslika. Slojevi polikromije odvajali su se od nosioca i otpadali su pa je bilo opasno dodirivati i pomicati skulpture. Stoga su najugroženiji slojevi podljepljeni i zaštićeni japan-papirom prije prijevoza.

Potom je na skulpturama izvršena radijacijska konzervacija gama zračenjem.⁶⁵ Time je suzbijeno djelovanje crvotočine i štetnih mikroorganizama. Skulpture su zatim prevezene na Odsjek za konzerviranje i restauriranje umjetnina. Detaljno

se fotografira njihovo zatečeno stanje. Uzimaju se uzorci za analizu mikropresjeka. Provode se potrebna prirodoslovna istraživanja (analiza mikropresjeka, XRF analiza, FTIR analiza, UV snimanje), da bi se utvrdili kronološki slojevi, sastav pojedinih pigmenata i veziva, te postojanje naknadnih intervencija.

Sl. 7 i Sl. 7a: skulpture sv. Karla Boromejskog i Nepoznatog sveca, detalji lica nakon podljepljivanja, prije prijevoza, 2011. godine; fototeka Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, ALU, snimio Karlo Vučković

Pasija baštine i pasionska baština Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

64 Na području roketa na skulpturama sv. Karla Boromejskog i sv. Franje Ksaverskog XRF analizom utvrđeno je prisustvo litopon bijele boje u 2. kronološkom sloju. Taj pigment dolazi i uporabu tek krajem 19. st. - Vučković, Karlo, *Konzervatorsko-restauratorski radovi na drvenoj polikromiranoj skulpturi sv. Franje Ksaverskog iz kapele sv. Jakova na Očuri, uz osvrt na povijesne i konzervatorske aspekte tog objekta*, diplomski rad, Odsjek za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, (mentorica Jembrih, Zvezdana), 2014., str. 110.

65 u suradnji s Laboratorijem za radijacijsku kemiju i dozimetriju Zavoda za kemiju materijala na Institutu "Ruder Bošković" u Zagrebu

U suradnji s Odsjekom za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu⁶⁶ usporedno se provode arhivska, ikonografska i povijesno-umjetnička istraživanja skulptura, kao i cijelog očurskog kompleksa (što je dovelo i još uvijek dovodi do novih spoznaja o tom nepotpuno istraženom sakralnom objektu).

Sl. 8: istraživanja skulpture Raspetog Krista iz grue Raspeće u tijeku nastave 2016. godine; fototeka Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, ALU, snimila Zvezdana Jembrih

Izvodi se površinsko čišćenje, cjelovito podljeljivanje nestabilnih slojeva polikromije i konsolidacija unutrašnjosti drva. Skulpturama se time vraća čvrstoća i stabilnost slojeva, te neke od njih opet mogu samostalno stajati. Nekima je ipak potrebno rekonstruirati teško oštećena postolja - po uzoru na očuvanija postolja drugih očurskih skulptura, a neke će moći stajati uz pomoć odgovarajućih šipki koje će se postaviti na poledinama.

Poseban i dugotrajan postupak natapanja i učvršćivanja nagorjelih dijelova drva na skulpturi bl. Augustina Kažotića proveden je u okviru diplomskog rada⁶⁷, čime se i toj drastično oštećenoj skulpturi vratila čvrstoća i stabilnost.

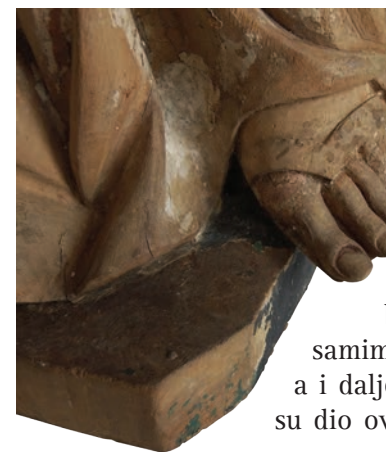
Oba kronološka sloja oslika zatečena na skulpturama zadržavaju se, učvršćuju i čiste od prljavštine mehaničkim i kemijskim metodama. Manja mehanička oštećenja u drvu i rupice od crvotočine zapunjavaju se odgovarajućim kitom, a minimalne rekonstrukcije nedostajuće forme izvode se samo na onim mjestima koja pružaju dovoljno podataka za rekonstrukciju. Veće nadoknade u formi se ne

66 studenti Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz voditeljstvo dr. sc. Danka Šourek

67 Kravaršćan, Kristina, *Konzervatorsko-restauratorski radovi na drvenoj polikromiranoj skulpturi Nepoznatog sveca iz kapele sv. Jakova na Očuri oštećenoj vatrom*, diplomski rad, Odsjek za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, (mentorica Jembrih, Zvezdana), 2016.

izvode, kao ni rekonstrukcije osnove niti oslika. Izvodi se minimalni retuš iznimno samo na nekim dijelovima nosioca i oslika - radi vizualnog ujednačavanja površina. te potom lakiraju zaštitnim lakom. Dijelovi drva bez polikromije zaštićuju se voštanjem.⁶⁸

Velika oštećenja koja su prisutna na ovim skulpturama ne dozvoljavaju veće rekonstrukcije forme, a one nisu ni potrebne, niti su u skladu s etikom struke, u pristupu ovako teško oštećenim skulpturama.

Kako vratiti i postaviti krnje i malobrojne preostale skulpture, bez njihovih izvornih oltara i svih popratnih elemenata koji su ih objedinjavali u cjelinu, u ispražnjeni interijer kapele? Na koji im način povratiti liturgijsko značenje (i zračenje), koje su one, u svojoj (baroknoj) inscenaciji odavno izgubile⁶⁹?

Zasigurno će se u zajedničkom promišljanju stručnjaka naći rješenje koje se već možda nazire u uskoro obnovljenom prostoru kapele sv. Jakova.⁷⁰

Te skulpture, premda (i dalje) oštećene, premda im nije vraćen (niti će im biti) "nekadašnji puni sjaj" - čitljive su, prepoznatljive i cjelovite u svojoj povijesnoj slojevitosti. One su svjedoci opstanka materijalne i istodobno duhovne baštine, svjedoci koji svjedoče o sebi samima - i o nama samima. Iako su prošle, a i dalje prolaze svoj križni put, nerazdvojivi su dio ovoga sakralnog prostora. Križni se put

Sl. 9 i 9a: nedostajući dijelovi i dijelovi lijevoga stopala skulpture sv. Elizabete, rekonstruirani po uzoru na desno, sačuvano stopalo, stanje tijekom radova 2013. godine; fototeka Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, ALU, snimila Kristina Kravaršćan

Pasija baštine i pasionska baština
Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

68 Opširni opisi konzervatorsko-restauratorskih postupaka sadržani su u konzervatorsko-restauratorskim dokumentacijama i diplomskim radovima studenata, koji prate radove na svakoj pojedinoj skulpturi. Konzervatorsko-restauratorske dokumentacije i diplomski radovi dostavljaju se nadležnom Konzervatorskom odjelu u Krapini, te pohranjuju u arhivi Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.

69 Kurtić, Melita, *Konzervatorsko-restauratorski radovi na drvenoj polikromiranoj skulpturi sv. Karla Boromejskog iz kapele sv. Jakova na Očuri, i uz prijedlog prezentacija skulptura in situ*, diplomski rad, Odsjek za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, (mentor Aranicki, Andrej), 2015.

70 Jedna od mogućnosti je da njihov razmještaj sugerira nekadašnji ikonografski postav u interijeru (tim više što su u prostoru ostale zidane menze oltara).

može usmjeriti u kružni - nakon svih *padova i postaja* - skulpture valja vratiti *svetomu Jakobu*.

U pripremi je izložba radnog naslova "SOS za svece" koja bi objedinila i prikazala rezultate dosadašnjih istraživanja⁷¹, pokazala preostale skulpture i ostale dijelove inventara, uz dokumentaciju "prije" i "poslije", time predočila javnosti njihov put, te ubrzala njihov povratak u kapelu.

Sl. 10, 10a, 10b i 10c: skulpture nepoznatog sveca; bl. Augustina Kažotića; nepoznate svetice; sv. Karla Boromejskog; sv. Elizabete i sv. Franje Ksaverskog nakon konzervatorsko-restauratorskih radova, stanje 2016. godine; fototeka Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, ALU, snimila Kristina Kravarščan

Zvezdana Jembrih

- 376 -

71 a pri tom objedinila i stručnjake koji bi zajednički odlučili o završnim aktivnostima obnove i prezentaciji kapele

Pro futuro / umjesto zaključka

Kapela danas još uvijek zjapi prazninom devastiranoga prostora, prizivajući okončavanje obnove koja će, nadamo se, uspjeti sačuvati i predstaviti sve njezine (preostale) povijesne slojeve.

Taj prostor svakako valja čuvati od nasumičnog zapunjavanja neodgovarajućom *neo-opremom* ili od pretvaranja u mjesto skladištenja odbačenog crkvenog inventara s nekih drugih lokacija.

Nekoliko puta godišnje, počevši od Uskrnog ponedjeljka⁷² nakon mise koja se služi ispod skele u svetištu, na zaravni oko kapele, skupi se mnoštvo svijeta, *uz pleh muziku, štandove i kotlovinu*.

Proštenjarski duh se ne prekida, zvona s tornja *svetoga Jakoba* ponovno zvone⁷³, a stanovnici toga kraja okupljaju se - oko plastične Majke Božje, uvezene najvjerojatnije iz Kine, koja je provizorno postavljena na menzu lijevoga bočnog oltara - ne imajući za sada druge.

Pasija baštine i pasionska baština Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

- 377 -

Sl. 11: prošćenje kod svetoga Jakoba na Vuzmeni ponedjeljek 2007. godine; privatna fototeka Zvezdane Jembrih, snimila Zvezdana Jembrih

72 "Na Uskrni ponedjeljak, na blagdan *sv. Jakoba*, na nedjelju poslije blagdana *sv. Jakoba*" - po kazivanju sadašnjeg župnika Tomislava Novosela; "*Još i na Trojački ponedjeljek i na Malu mešu - tak je govoril moj pokojni otec*" - po kazivanju Blaženke Augušan, r. Šaško (r. 1981.) zapisala Zvezdana Jembrih 2017. godine.

73 "Godine 2002., početkom travnja održao sam sv. misu, blagoslov kapele i blagoslov novoga zvona, koje od tada .svaki dan zvoni u tornju kapele. Na zvonu je izliven ovaj stih: *Dok međ zvezdami spi / najemput se zbudi / i Zdravomariju zvoni / sveti Jakob na Očuri*" - po kazivanju mons. Lovre Cindorija, zagrebačkoga kanonika, nekadašnjeg kapelana župe Radoboj, rodom iz Remetinca, zapisala Zvezdana Jembrih 2017. godine

Literatura

- AA. VV., *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, V. izdanje, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2006. (1979.)
Kultura pavlina u Hrvatskoj, Zagreb, Globus, 1989.
Umjetnička topografija Hrvatske, Krapinsko-zagorska županija, Institut za povijest umjetnosti i Školska knjiga, Zagreb 2008.
- BARIČEVIĆ, Doris, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti - Školska knjiga, 2008.
- BARIČEVIĆ, Doris - Kovačić, Goranka, *Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri*, Gornja Stubica, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačke bune, 1997.
- CVETNIĆ, Sanja, *Ikonografija nakon Tridentskog sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb, FF press, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 2007.
- HORVAT, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: *Anđela Horvat - Radmila Matejčić - Kruno Prijatelj, Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1982.
O spomenicima kulture općine Krapina, u: *Po dragome kraju Krapina, "Kaj"*, br. 1, Kajkavsko spravišće, Zagreb 1982.
- ĐURIĆ, Tomislav, Zaboravljena gotika Hrvatskog Zagorja - Sv. Jakov na Očuri, u: *Muzejski vjesnik, Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske*, Vol. 7, No. 7, 1984., str. 107-109
- JEMBRIH, Alojz, Posjedi lepoglavskih pavlina na području današnjih općina: Mihovljan i Novi Golubovec, Prilog onomastici i povijesti razvoja gospodarstva u Hrvatskom zagorju, u: *Hrvatsko zagorje, časopis za kulturu*, god. XVII, Krapina, 2011., br. 1-4
- KARAMAN, Ljubo, O umjetnosti srednjega vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji, u: *Historijski zbornik*, god. 3 br. 1-4 Školska knjiga, Zagreb, 1950.
- KOVAČIĆ, Goranka, Propadanje baštine - između papira i stvarnosti (uz izložbu Barokna skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri, Dvorac Oršić, Gornja Stubica, 13. 12. 1996. - 28. 2. 1997.) u: *Pogledi 1/2, pogledi, iskustva, događanja*, Zagreb, 1996.
- MASNJAK, Tihana, *Crkva sv. Jakova na Očuri: povijest i perspektive održavanja*, Diploma Thesis. Filozofski fakultet u Zagrebu, Department of Art History. [mentor Špikić, Marko], 2013.
- MILETIĆ, Drago - Valjato Fabris, Marija, *Kapela sv. Jakova na Očuri, Stanje, razvoj i prezentacija*, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 20/1994.-21/1995., Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, 1995.
- SZABO, Gjuro, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb, knjižara Vasić, 1940.
Spomenici kotara Krapine i Zlatar, Zagreb, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, 1913.-14.
- ŠKARIĆ, Ksenija, *Polikromija i polikromatori oltara 17. i 18. st. u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014.
- VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, Diana, *Gotička sakralna arhitektura zagorskog arhidakonata*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 1974.
Gotičke crkve Hrvatskog zagorja, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1993.

Arhivski izvori

- Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (NAZ), Kanonske vizitacije arhidakonata Zagorje 19/1 - 27/IX i Različne 4/IV, NAZ
NAZ, Kan. viz., prot. 4/IV, 1639., str. 354;
NAZ, Kan. viz., prot. 20 /II, 1676., str. 201;

- NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1708.;
NAZ, Kan. viz., prot. 22/IV, 1726.,
NAZ, Kan. viz., prot. 21 / III, 1729., str. 39, 141 i 142;
NAZ, Kan. viz., prot. 23/IV, 1754., str. 22;
NAZ, Kan. viz., prot. 23/IV. 1758., str. 10;
NAZ, Kan. viz., prot. ... 1768., str. 276
NAZ, ostavština Đure Pukeca, rukopis Vjekoslava Noršića, župa Mihovljan br. 16 (16, 17)

Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda:
IVIĆ, Darko, *Izviješće o provedenim hitnim intervencijama u Gornjoj Stubici*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2009.

Arhiv Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu:
Diplomski radovi, seminarski radovi i dokumentacije konzervatorsko-restauratorskih radova studenata Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu
JEMBRIH, Zvezdana, BOŽIČEVIĆ, Ana, *Izviješća nadležnom Konzervatorskom odjelu u Krapini o konzervatorsko-restauratorskim radovima na skulpturama iz kapele sv. Jakova na Očuri*, 2011.-2016.

Sažetak

Pasija baštine i pasionska baština

Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

Kapela sv. Jakova na Očuri, od davnina sveto mjesto, orijentir, prošteništa i okupljalište na strmoj uzvisini koja premošćuje lepoglavsku i radobojsku dolinu, već desetljećima stoji u nesigurnome stanju između opstanka i propasti.

Dugi put njezina propadanja i pokušaja nadvladavanja toga propadanja umnogome je paradigma stanja naše baštine.

Pasija baštine - sintagma je (i metafora) koju možemo upotrijebiti za neizvjestan put sudbine jedne od najvećih gotičkih crkvi sjeverozapadne Hrvatske.

Njezin bogati barokni inventar danas se sveo na trinaest djelomično sačuvanih skulptura, uz nekoliko fragmenata oltarne arhitekture i ornamentike, te dva ovalna medaljona - slike na platnu. Ti ostaci ostataka, prošavši začudne *postaje i padove*, postali su - ne samo sačuvani dijelovi naše pokretne materijalne baštine, već preživjeli svjedoci i svojevrsni simboli njezina stradanja.

U posljednjih se desetak godina pod nadzorom Konzervatorskog odjela u Krapini intenziviraju konzervatorsko-restauratorski radovi na arhitekturi kapele, a od 2011. godine studenti i nastavnici Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu u okviru nastave, di-

Pasija baštine i pasionska baština
Postaje i padovi preostalih drvenih skulptura iz kapele sv. Jakova na Očuri

- 379 -

plomskih radova i restauratorske prakse istražuju i spašavaju njezin preostali drveni inventar. Do sada su izvedeni istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi na sedam skulptura, a na ostalim dijelovima inventara radovi su u tijeku.

U pripremi je i izložba koja bi javnost (ponovno) upozorila na taj izuzetan sakralni objekt i predočila opsežnu građu o putovima njegova spašavanja, te prikazala tijek i rezultate konzervatorsko-restauratorskih radova na njegovoj drvorezbarskoj opremi.

Međutim, razlog i cilj svih ovih nastojanja jest vratiti preostale skulpture u njihov izvorni sakralni prostor, a kapelu sv. Jakova, zajedno s ambijentom kojemu pripada, valorizirati, oživjeti i privesti u punu liturgijsku funkciju.

Abstract

The Passion of Heritage and the Passion Heritage The Stations and the Falls of the Remaining Wooden Sculptures from St Jacob's Chapel in Očura

From the olden days a sacred place, the chapel of St Jacob in Očura, a point of orientation, a kermesse venue, a gathering point on a steep hill bridging the valley of Lepoglava and Radoboj has been in a state of unstable dilapidation for decades now, bordering between preservation and utter devastation. This long road of deterioration and salvage attempts can in many ways serve as a paradigm of the state our heritage is in.

The Passion of the heritage is a syntagm (and a metaphor) we can use to describe the (un)certain fate of one of the biggest gothic churches of the north eastern Croatia. Its rich baroque inventory is today reduced to mere thirteen partially preserved sculptures, few fragments of altar architecture and ornamentation, and two oval medallions – canvas paintings. These remaining remnants, surviving through all their *stations and falls*, have become more than just preserved fragments of our movable heritage – they remain as witnesses and symbols of sorts of the devastation of that heritage.

In the last decade, under the supervision of the Conservation Department in Krapina, conservation and restoration works on the Chapel's architecture have been gaining momentum, and since 2011 the students and the faculty of the Department of Art Restoration and Conservation of the Academy of Fine Arts of Zagreb University have been examining and salvaging the remaining wooden inventory, making this engagement a basis for their diploma papers, practical sessions in restoration and class sessions

in general. So far, seven sculptures have been examined and subjected to restoration and conservation intervention, and the same type of work is underway on remaining inventory. Another project being set up at the moment is an exhibition to be organized with the purpose of once again drawing the public attention to this exquisite example of church architecture, and presenting the extensive documentation on the measures taken to save it, as well as the course and the outcomes of the conservation and restoration works conducted on its woodcarvings.

However, the primary reason and the goal of these efforts is to return the remaining sculptures to their original environment, and to appropriately validate the Chapel of St Jacob, together with its surroundings, bring it back to life and turn it back into a fully functioning place of worship.

Mirjana Repanić-Braun

Prilog istraživanju pasijskih tema u Hrvatskom zagorju, s osobitim naglaskom na baroknim zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći

Pasijske teme neodvojiva su sastavnica kršćanske, odnosno rimokatoličke sakralne baštine, pa tako i one sačuvane u crkvama i kapelama Hrvatskog zagorja. Raznovrsna su to djela neznanih i znanih kipara i slikara, od kasnogotičkih zidnih slika u kapeli sv. Ivana u Ivaniću Miljanskom, preko čitavih oltara posvećenih trpećem ili raspetom Kristu te Žalosnoj Bogorodici, kakve nalazimo primjerice u Trškom Vrhu, Jezeru Klanječkom, Zagorskim selima, Podgorju Bistričkom, Lepoglavi, Hrašćini, do pojedinačnih slika i kipova, koje su našle svoje mjesto u nizu znanstvenih i stručnih publikacija naših povjesničara umjetnosti.

O jednim od najstarijih prikaza pasije u crkvi sv. Ivana u Ivaniću Miljanskom pisao je, primjerice, Ivan Srša, interpretiravši temeljito sadržaj tih kasnogotičkih fresaka, među kojima se osobito ističu prikazi Kristova rođenja i poklonstva triju kraljeva na sjevernom zidu kapele, i prikazi Muke Kristove na južnom zidu,¹ početak i kraj Kristova zemaljskog života.

1 IVAN SRŠA, Kasnogotičke zidne slike u crkvi sv. Ivana u Ivaniću Miljanskom, u: *Peristil*, 52 (2009.), 125–142.

Ivanić Miljanski,
kapela sv. Ivana,
Bičevanje Krista,
15. st. (M.
Drmić)

Slike na predeli i postamentima stupova oltara sv. Wolfganga u Vukovoju iz 1650. također simbolički sažimaju život Krista na zemlji: Navještenje kao njegov začetak i Veronikin rubac u rukama dvaju anđela kao simbol Kristova stradanja na Križnom putu, pravu sliku koja svjedoči o mucu otkupitelja. Obje teme rađene se prema starijim grafičkim modelima. Ranijim prikazima Kristova lica s krunom od trnja pripada grafika Hansa Burgkmaira Starijeg (1473.–1531.), drvorez iz prve polovine 16. stoljeća u Grafičkom kabinetu Muzeja u Drezdenu, a u posljednjim desetljećima 16. stoljeća i u 17. stoljeću, u razdoblju predanog provođenja odluka Tridentskog koncila, u toj su se temi okušali i ponajbolji majstori poput El Greca (1541.–1614.), Agostina Caraccija (1557.–1602.), Fransisca de Zurbarana (1598.–1664.), Clauda Mellana (1598.–1688.), Domenica Fettiija (1589.–1623.). Bakrorez Albrechta Dürera iz 1513. godine s anđelima koji nose rubac s otisnutim Kristovim licem, nastao nakon njegova ciklusa Male pasije (1509.–1511.) s osam prizora Kristove muke, među kojima je i slika sv. Veronike sa sv. Petrom i Pavlom, danas u British Museumu u Londonu, bio je važan poticaj nizu sličnih kompozicija nastalih diljem katoličkog svijeta. Prototip Kristova lika na Veronikinu rupcu – duga kosa, u većim ili manjim uvojcima spuštena sa strana izražajna lica oblivena krvlju i znojem, otvoren pogled, srednje duga po sredini razdijeljena brada i gusto spleteno trnje – popularizirala je, može se reći, sjevernjačka renesansa. Prema sličnome prototipu naslikan je i

*Prilog
istraživanju
pasijskih
tema u
Hrvatskom
zagorju, s
osobitim
naglaskom
na baroknim
zidnim slikama
u župnoj crkvi
sv. Martina u
Donjoj Voći*

Veronikin rubac na predeli oltara sv. Wolfganga. Kao na nizu sličnih primjera, rubac je na gornjim krajevima vezan u čvorove, a nose ga dva lebdeća, horizontalno pružena mala anđela s maslinovim granama u rukama. Prizor Navještenja na postamentima stupova temelji se na grafičkom prijevodu istoimene slike Hansa von Aachena (1552.–1615.), na kojoj su likovi Arkandela Gabrijela i Marije prikazani unutar istog kadra. Izvorni bakropis nastao je 1605. godine, a čuva se u Bayerischen Staatsgemäldesammlung u dvorcu Schleißheim blizu Minhena. Jedna od varijanti istoga prikaza je i bakropis Lucasa Kili-ana (1579.–1637.) iz 1622. godine.²

Vukovoj, kapela sv. Wolfganga, oltar sv. Wolfganga, 1650. (J. Škudar)

Mirjana Repanić-Braun

– 384 –

Zidne slike iz 18. stoljeća u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći također su spominjane u literaturi, ali ne toliko u kontekstu pasionske tematike, koliko zbog slika Ivana Krstitelja Rangera (1700.–1753.) u bočnoj kapeli Bl. Dj. Marije. U ovome tekstu se bogat i autorski raznolik oslik crkve prvi put razmatra u cijelosti, s osobitim naglaskom na ikonografiji muke i iskupljenja.

2 MIRJANA REPANIĆ-BRAUN, KSENIJA ŠKARIĆ, MARTINA WOLF ZUBOVIĆ, HELENA CAVALLI LADIŠIĆ, Oltar sv. Wolfganga u Vukovoj, u: *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda*, 4 (2013.), |117–137.

Donja Voća, crkva sv. Martina, svod kapele Bl. Dj. Marije, oko 1749. (sve snimke iz Donje Voće P. Mofardin)

Izvorno jednobrodna župna crkva sv. Martina u Donjoj Voći dobila je križni tlocrt i svod nad brodom u 18. stoljeću, između 1736. i 1741. godine, kada su joj sa sjeverne i južne strane dograđene dvije duboke, također nadsvođene bočne kapele. U protokolima kanonskih vizitacija crkva se prvi put spominje 1638. godine kao područna kapela župe u Vinici, a kao župna spominje se od 1669. godine. Zbog promjene 'statusa', a i zbog napuklih zidova u temeljima crkva je pregrađena – 1671. godine proširen joj je i produžen brod, a 1675. godine nadsvođeno joj je svetište, dok je brod tada bio pokriven drvenim tabulatom.³ Niz sukcesivnih građevinskih zahvata, kakvih je sudeći prema vizitacijama bilo na većini ranobaroknih zidanih crkava sjeverozapadne Hrvatske, rezultirao je i svođenjem broda u 18. stoljeću, čime je crkva dobila još jednu prostranu površinu za oslikavanje. Crkva sv. Martina, međutim, nije bila u cijelosti oslikana u jednoj slikarskoj 'kampanji'; zidne slike rezultat su nekoliko uzastopnih slikarskih 'poduhvata' u kojima su sudjelovale tri slikarske radionice, odnosno slikara. Ivan Krstitelj Ranger oko 1749./1750. godine započinje s oslikavanjem kapele Bl. Dj. Marije i u potpunosti dovršava oslik svoda, prikaz zemaljskog raja nad ulaznim lukom u kapeli te alegorije Hrvatske i Štajerske u nadvoju luka. Zsigurno bi njegov

Prilog istraživanju pasionskih tema u Hrvatskom zagorju, s osobitim naglaskom na baroknim zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći

– 385 –

3 IVA POTOČNIK, Sakralna umjetnička baština Varaždinskog arhidakonata u kanonskim vizitacijama u 17. stoljeću, Doktorski rad, Zadar, 2016., str. 70.

doprinos crkvi sv. Martina bio daleko veći da ga nije zatekla smrt 1753. godine, ali po dovršetku fresaka na svodu u toj kapeli radove nastavljaju, kako svjedoči podatak u Imovniku crkve, lepoglavski pavlini prema Rangerovim nacrtima iz 1749. godine. Godine 1753. dovršene su slike na zidovima i istočnim travejima svoda u crkvenom brodu, a oslikana je i kapela sv. Križa. Bilo da je riječ o lepoglavskim pavlinima ili nekoj drugoj radionici, na svim radovima iz toga razdoblja, unatoč slaboj očuvanosti originala, uočavamo vrlo slične stilske značajke. Crkvu je tri godine kasnije, 1756., posvetio beogradski episkop i zagrebački pomoćni biskup Stjepan Puc, o čemu svjedoči zapis na ploči u kapeli sv. Križa:

ILLMUS ET RMUS D.D. STEPHANUS
PUCZ EPPUS BELGRAD CAN ET
PRÆPOS MAIOR ZAGRAB &&
IN PONTIFICALI SOLEMNITATE CONSE
CRABAT HANC ECCLESIAM
DIE IV IULY⁴

Tek 70-ih godina zapadni travej crkve oslikao je Anton Dovečer, slikar iz Ormoža.

4 MNOGOPOŠTOVANI GOSPODIN STJEPAN PUC BISKUP BEOGRADSKI, KANONIK I VELIKI PREPOŠT ZAGREBAČKI ITD. U SVEČANOJ MISI POSVETIO JE OVU CRKVU DANA 4. SRPNJA – Godinu 1756. daje zbroj istaknutih slova u kronogramu.

Donja Voća, crkva sv. Martina, svod kapele Bl. Dj. Marije, oko 1749.

Zbog priličnog vremenskog raspona od najranijih do najkasnije izvedenih prizora u crkvi sv. Martina nije moguće sa sigurnošću zaključiti da je riječ o provedbi unaprijed osmišljenog ikonografskog programa iz 1749. godine. Ipak, većinu prikaza povezuje temeljna simbolika iskupljenja u Kristovoj žrtvi. S obzirom na utemeljenost na Starom i Novom zavjetu, taj je 'program' tematski moguće svrstati u dvije cjeline koje se međusobno upotpunjuju: prva povezuje događaje iz Kristova života opisane u evanđeljima, od rođenja do uskrsnuća, a druga cjelina su apokaliptične vizije inspirirane odabranim ulomcima iz Staroga zavjeta i Otkrivenja.

Kronologija Kristova života prati se od najranijih Kristovih dana na dvama prizorima naslikanim lijevo i desno visoko na zidovima prezbiterija. U luneti lijevoga (sjevernog) zida je široko zasnovana kompozicija *Poklonstva pastira*, a na desnom (južnom) je zidu, u manjoj uspravnoj kartuši obrubljenoj skromnim ornamentom rokaja, naslikano *Poklonstvo kraljeva*. Oba prizora povezuje istovjetan stil – brzi potezi kista, sumarno sjenčanje draperije istaknutih vršnih svjetala, oblikovne i tipološke podudarnosti (proporcije likova, tipološki obrasci) i kolorit. Slična stilska obilježja nose i četiri prizora Kristove muke u kapeli sv. Križa. Istoga formata i istovjetnih slikanih okvira ukrašenih rokajem, tematski se nadovezuju na prethodne u snažnoj simboličkoj povezanosti Isusova rođenja i njegove smrti. Zbog naknadnih građevinskih zahvata – primjerice otvaranja novog prozora u kapeli – sačuvane su u cijelosti samo tri kompozicije: *Isus nosi križ*, *Isusa svlače i napajaju žučju* te *Žalosna Bogorodica (Pietà)*.

U istovjetnim kadrovima i slikanim 'okvirima' su i četiri prizora posvećena Bogorodici u južnoj kapeli, od kojih su također u pot-

Prilog istraživanju pasionskih tema u Hrvatskom zagorju, s osobitim naglaskom na baroknim zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći

punosti sačuvane samo tri kompozicije – *Navještenje*, *Pohod Marije Elizabeti* i *Prikazanje Isusovo u Hramu*, dok je djelomično sačuvana četvrta vjerojatno prikaz *Navještenja rođenja sv. Ivana Krstitelja Zahariji*. Kao većina slika u crkvi, i ti su prikazi prilično promijenjeni uslijed naknadnih restauratorskih intervencija.

Kapela Bl. Dj. Marije

Slike u kapeli Bl. Dj. Marije, datirane u literaturi između 1749. i 1751. godine i s razlogom pripisane Ivanu Krstitelju Rangeru,⁵ zasebna su tematska cjelina. Najpoznatija i najčešće spominjana pojedinost vezana uz njih su alegorije Hrvatske i Štajerske naslikane u nadvoju luka, dva ženska lika odjevena u raskošne haljine, s plaštevima podstavljenim krznom. S po jednom rukom svaka drži svoj grb, a slobodnim rukama podignutim iznad glava drže se u gotovo sestrijskoj gesti s jasnom aluzijom na vrsnoću odnosa Hrvatske i njoj najbliže austrijske pokrajine, pri čemu je status Hrvatske kao kraljevine naglašen krunom i hermelinom.

Na sjevernom zidu kapele čitavom se površinom lunete proteže prikaz zemaljskog raja ograđenog kompaktnom drvenom ogradom s vratima u sredini, pred kojima stoji anđeo naoružan plamenim mačem kao podsjetnik na riječi iz postanka: "...Istjera dakle čovjeka i nastani ga istočno od vrta edenskog, pa postavi kerubine i plameni mač koji se svjetluca – da stražare nad stazom koja vodi k stablu života." (Post 3:24) Iza ograde, pod stablom su dva usnula muškarca sijedih brada – slijeva prorok Ilija⁶ označen ognjenim kolima u pozadini i zdesna usnuli patrijarh Jakov.

Na svodu kapele prikaz je neba zastrtog oblacima među kojima lebde krilate anđeoske glavice, s Bogom Ocem u sredini te većim anđelima i *puttima* razmještenim duž oboda svoda, od kojih tri najbliža luku drže konopce završene kičankama. Simbolika Rangerove kompozicije mora se razmatrati u cjelovitom kontekstu kapele posvećene Majci Božjoj. U njoj središnje mjesto pripada kopiji čudotvornoga kipa *Marije Zell* na oltaru razvedene arhitektonske konstrukcije s prozračnim rezbarenim baldakinom zaključenim Marijinim monogramom u glori. Kip *Marije Zell*, smješten između većih i manjih anđela i mnoštva krilatih anđeoskih glavica, nabavljen je u jednome od najvažnijih štajerskih svetišta oko 1736., kada je kapela i dogra-

5 MARIJA MIRKOVIĆ, Ivan Krstitelj Ranger i pavlinsko slikarstvo, u: *Kultura pavli- na u Hrvatskoj 1244.-1786.*, katalog izložbe, Zagreb, 1989., str. 133.

6 Prikaz usnulog Ilije aluzija je na njegov susret s anđelom u pustinji: "A sâm ode dan hoda u pustinju; sjede ondje pod smreku, zaželje umrijeti i reče –Već mi je svega dosta, Jahve! Uzmi dušu moju, jer nisam bolji od otaca svojih. – Zatim leže i zaspa. Ali gle, anđeo ga taknu i reče mu – Ustani i jedi." (1 Kr 19, 3-5)

dena zaslugom tadašnjeg župnika Martina Poljaka⁷, a *Magna Mater Austriae* dobila je s Rangerovom kompozicijom pozornost koju je zavrijedila, i svojim čudotvornim moćima i kao simbol povijesne povezanosti Hrvatske i Štajerske.

Kapela sv. Križa

Oslik na svodu kapele sv. Križa iznimna je vizija apokaliptičnog neba u čijoj središnjoj osi na stiliziranim oblacima iznad oltara lebdi Janje na knjizi sa sedam pečata. O slikama u kapeli Szabo piše: "Na luku između svetišta i lijeve pokrajnje kapele prstenuju se dvije žene; pod crveno odjevenom desnom gori grad, nad gradom je mač, nad

ovim vaga, a pod lijevom nalazi se Noemova lađa. Na svodu lijeve kapele stradala je slikarija najviše, tek se razabire *Agnus dei* na knjizi sa sedam pečata i naokolo natpis: *Solvis septem signacula...* S desna je naslikan Mojsije, a u kutu kleče šestorica moleći, a do njih je natpis *Utinam disrumperes coelos et descenderes*; sprijeda je kostur s kosom, a s lijeva je umjetnik naslikao četiri figure u paklu i do njih na zemaljskoj kugli smrt."⁸ Premda

nepotpun, Szabov opis donosi natpis do janjeta na knjizi sa sedam pečata koji danas više nije razvidan, ali ne ulazi u simboliku svih naslikanih scena. Pandani alegorijama Štajerske i Hrvatske, dva ženska lika na luku kapele sv. Križa alegorije su pobjede i pravde, zorno protumačene lovorovim vijencem, mačem i vagom. U donjem dije-

7 IMOVNIK župne crkve sv. Martina Biskupa u Donjoj Voći, 1. Povijesni podaci o crkvi, njezinoj gradnji i uređenju, arhiv Župnog ureda Donja Voća.

8 GJURO SZABO, Spomenici kotara Ivanec, u: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol.14 No.1 Lipanj 1919., str. 96.

kapela sv. Križa,
Donja Voća

Prilog
istraživanju
pasijskih
tema u
Hrvatskom
zagorju, s
osobitim
naglasakom
na baroknim
zidnim slikama
u župnoj crkvi
sv. Martina u
Donjoj Voći

- 389 -

lu luka, desno i lijevo, simbolično su suprotstavljene dvije scene iz Staroga zavjeta. S desne strane u dnu pojasnice je prikaz *uništenja Sodome* s gradom zasutim ognjem i sitnom figurom Lotove žene pretvorene u stup soli,⁹ onako kako je zapisano u knjizi Postanka: "Kako je sunce na zemlju izlazilo i Lot ulazio u Soar, Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem i uništi one gradove i svu onu ravnicu, sve žitelje gradske i sve raslinstvo na zemlji. A Lotova se žena obazre i pretvori se u stup soli."¹⁰ (Post 19:23–26) S lijeve strane u dnu luka prikaz je Noeve arke nadvišene dugom, ilustracija 9. poglavlja Postanka: "I reče Bog: 'A ovo znamen je Saveza koji stavljam između sebe i vas i svih živih bića što su s vama, za naraštaje buduće: Dugu svoju u oblak stavljam, da zalogom bude Savezu između mene i zemlje. Kad oblake nad zemlju navučem i duga se u oblaku pokaže, spomenut ću se Saveza svoga, Saveza između mene i vas i stvorenja svakoga živog: potopa više neće biti da uništi svako biće. U oblaku kad se pojavi duga, ja ću je vidjeti i vjekovnog ću se sjećati Saveza između Boga i svake žive duše, svakog tijela na zemlji.'" (Post 9:12–16).¹¹

Ostali prizori na svodu kapele nanizani su nad iluzionistički slikanim profiliranim vijencem, povezani jedinstvenim slikanim prostorom, ali i razdvojeni velikim kosturom na pustome polju posutom kostima, naslikanim iznad ulaza u kapelu."

Scene odabrane iz knjige Postanka te knjige Brojeva i Otkrivenja nižu se s desna na lijevo: u luneti na južnom, ulaznom zidu prikazan je *Izgon iz raja*, na istočnom zidu je velika prostorno razvijena kompozicija s prikazom Mojsija s mjedenom zmijom, prefiguracijom Raspeća, i Izraelaca koje ujedaju otrovne zmije, ilustracija odlomka iz knjige Brojeva: "Onda Jahve pošalje na narod ljute zmije; ujedale ih one, tako te pomrije mnogo naroda u Izraelu. Dođe narod k Mojsiju pa reče – Sagriješili samo kad smo govorili protiv Jahve i protiv tebe. Pomoli se Jahvi da ukloni zmije od nas! – Mojsije se pomoli za narod, i Jahve reče Mojsiju – Napravi otrovnicu i stavi je na stup: tko god bude ujedan, ostat će na životu ako je pogleda. – Mojsije napravi zmiiju od mjedi i postavi je na stup. Kad bi koga ujela ljutica, pogledao bi u mjedenu zmiiju i ozdravio." (Br 21:6–9)¹²

U desnom dijelu kompozicije izdvojeno je šest krupnijih likova

9 U dnu ovog prikaza nalazi se natpis–kronogram, pokriven pričvršćenom slikom Križnoga puta koju, nažalost, nije bilo moguće pomaknuti.

10 Jeruzalemska Biblija na <http://www.adventisti.info/biblija/glava.php?knjiga=Posta&nak&tprijevod=sve&glava=19>

11 U dnu prikaza, djelomično zaklonjen okvirom postaje Križnog puta je natpis–kronogram koji nije bilo moguće pročitati u cjelini.

12 Jeruzalemska Biblija na <http://www.adventisti.info/biblija/glava.php?knjiga=Brojevi&tprijevod=sve&glava=21>

Donja Voća, crkva sv. Martina, svod kapele sv. Križa, 1753.

nadvišenih natpisom s riječima proroka Izaije: "UTINAM DISRUMPERES CAELOS ET DESCENDERES (*a facie tua montes defluerent sicut exustio ignis tabescerent aquae arderent igni ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis a facie tua gentes turbarentur / O da razdereš nebesa i sideš, da ime svoje objaviš neprijateljima: pred licem tvojim tresla bi se brda...*)" (Izaija 64:1).

Na lijevom, zapadnom zidu prikazane su vapeće duše u ognju i kostur s kosom u rukama koji silazeći sa zemaljske kugle baca u bezdan Sotonu zajedno s babilonskom bludnicom, obnaženom i bijelom, s rogom izobilja u rukama. Riječ je o slobodnoj likovnoj interpretaciji riječi Otkrivenja: "Žena bijaše odjevena u grimiz i skrlet, sva u zlatu, dragom kamenju i biserju. U ruci joj zlatna čaša puna gnusobe i nečisti bluda njezina (...) oni će zamrziti Bludnicu, opustošiti je i ogoliti, najesti se mesa njezina i ognjem je spaliti." (Otk 17:4–16)¹³; "Zgrabi Zmaja, Staru zmiiju, to jest Sotonu, i okova ga za tisuću godina. Baci ga u Bezdani koji nad njim zatvori i zapečati da više ne zavodi narode dok se ne navršu tisuću godina. Nakon toga ima biti odriješen za malo vremena." (Otk 20:1–15).¹⁴

Kolorit zidnih slika u kapeli sv. Križa usuglašen je s prije naslikanim Rangerovim freskama, kao i temeljni kompozicijski princip grupiranja likova duž slikanoga vijenca na svodu. Dvije se cjeline i

13 Jeruzalemska Biblija na <http://www.adventisti.info/biblija/glava.php?gid=1185&tprijevod=sve>

14 Jeruzalemska Biblija na <http://www.adventisti.info/biblija/glava.php?gid=1188&tprijevod=sve>

Prilog istraživanju pasionskih tema u Hrvatskom zagorju, s osobitim naglaskom na baroknim zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći

Donja Voća, crkva sv. Martina, kapela sv. Križa, detalj zidne slike iz 1753.

tematski upotpunjuju sučeljavanjem simbolike grijeha, kazne i otkupljenja te konkretnim suprotstavljanjem *Izgona iz raja* u luneti sjeverne kapele i prikaza Zatvorenog zemaljskog raja u luneti kapele Majke Božje.

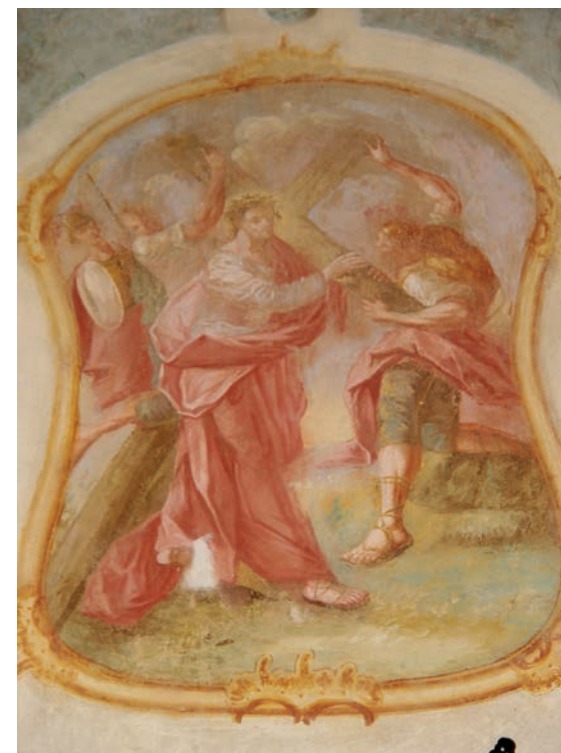
Oslik na svodu crkve (1753.)

Završetak druge faze radova na crkvenom osliku 1753. godine obilježen je kronogramima na zastavama četiri anđela razmještena oko središnjeg prikaza *Posljednjeg suda* na svodu: **SVRGITE MORTVI / VENITE PII / ECCE VENIT / IVSTVS IVDEX** (1753.). Pozlaćeni okvir, kvadrat upisan u četverolist od geometriziranih stapki stiliziranoga lišća, čvrsto drži na okupu tu prilično natrpanu kompoziciju. Mnoštvo većih i manjih anđela, spašenih i osuđenih duša naslikano je u donjem dijelu kadra oko sv. Mihovila Arkandela. S vagonom u lijevoj i plamenim mačem u desnoj ruci promatra one osuđene na pakao, dok nad njim, u pratnji anđela, na zemaljskoj kugli sjedi Krist sa slavljeničkim lovor-vijencem u desnoj ruci i vatrom u lijevoj ruci. Unatoč teškoj temi, lepršava atmosfera kojom slika odiše, ponajviše zbog svijetlog pastelnog kolorita i ležernih nasmiješenih anđela, odražava utjecaj rokoka koji se očituje i na velikim apokaliptičnim kompozicijama u kapeli sv. Križa. Drugačijih su obilježja krupni likovi četvorice apostola, naslikani s daleko više realizma, ali i djelomice naknadno preslikani ili nedovršeni, poput sv. Luke na čijoj je draperiji vidljiva rešetka skice.

Mirjana Repanić-Braun

Oslik na svodu iznad pjevališta (1775/9. g.)

Nad zapadnim dijelom broda proteže se kompozicija *Kristova uzašašća* s apostolima i Bogorodicom koji pogledima i gestama prate prizor s imaginarnog podesta ograđenog iluzionistički slikanom masivnom balustradom, na kojoj sjede mjestimice razmješteni *putti* s naramcima ruža. U balustradu se usijecaju susvodnice s likovima če-

Donja Voća, crkva sv. Martina, kapela sv. Križa, Isus nosi križ, 1753.

Prilog istraživanju pasionskih tema u Hrvatskom zagorju, s osobitim naglaskom na baroknim zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći

tiriju crkvenih otaca, *patres Ecclesiae* koji su pridonijeli unapređenju teološke misli i od crkve dobili službeni naziv *doctor Ecclesiae*. Među pedesetak crkvenih naučitelja u ikonografiji zapadne crkve iznimno mjesto pripada upravo četvorici tu prikazanih – sv. Ambroziju, sv. Augustinu, sv. Jeronimu i papi Grguru Velikom, koji su redoviti 'pratelji' Marijinih apoteoza ili Kristovih uzašašća na svodovima baroknih crkava

Slike na zapadnom dijelu svoda pripisuju se Antonu Dovečeru iz Ormoža i datiraju oko 1775./9. godine. Osim zidnih slika u župnoj crkvi, Dovečer je za filijalnu kapelu sv. Tome 1774. godine naslikao dvije slike za oltar sv. Izidora: *Sv. Izidora* i *Sv. Notburgu*. Udomaćen u novoj sredini, taj se je slikar godine 1778. vjenčao u obližnjoj Vinici s Barbarom Aspach te nastavio s djelatnošću na području Hrvatskog zagorja, gdje je 1779. godine izradio i zidne slike u crkvi sv. Marije Magdalene u Ivancu.

Sažetak:

Prilog istraživanju pasionskih tema u Hrvatskom zagorju, s osobitim naglaskom na baroknim zidnim slikama u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći

Pasionske teme neodvojiva su sastavnica kršćanske, odnosno rimokatoličke sakralne baštine, pa tako i one sačuvane u crkvama i kapelama Hrvatskog zagorja. Raznovrsna su to djela neznanih i znanih kipara i slikara, od kasnogotičkih zidnih slika u kapeli sv. Ivana u Ivaniću Miljanskom, preko čitavih oltara posvećenih trpećem ili raspetom Kristu te Žalosnoj Bogorodici, kakve nalazimo primjerice u Trškom Vrh, Jezeru Klanječkom, Zagorskim selima, Podgorju Bistričkom, Lepoglavi, Hrašćini, do pojedinačnih slika i kipova, koje su našle svoje mjesto u nizu znanstvenih i stručnih publikacija naših povjesničara umjetnosti. U ovome radu se prvi put u cijelosti interpretiraju zidne slike u župnoj crkvi sv. Martina u Donjoj Voći.

Abstract

A Contribution to the Exploration of the Subject of the Passion in Hrvatsko Zagorje, with Special Emphasis on Baroque Wall Paintings in St Martin Parish Church in Donja Voća

The theme of the Passion is an integral component of the Christian and Roman-Catholic ecclesiastical heritage, including the works preserved in churches and chapels of Hrvatsko zagorje. These are extremely varied pieces of different sculptors and painters, some of them anonymous, and some known; there are the Late Gothic murals in St John's chapel in Ivanić Miljanski, then a whole range of altars honouring the suffering or crucifixion of Christ, and the weeping Madonna, such as those in Trški Vrh, Jezero Klanječko, Zagorska sela, Podgorje Bistričko, Lepoglava, Hrašćina. Furthermore, there are individual paintings and sculptures that found their place in the context of the number of scientific and professional publications of our art historians. This paper aims to offer a complete in-depth analysis of the murals in St Martin's parish church in Donja Voća.

Stanko Špoljarić

Križni put na Mariji Bistrici Kalvarija na padinama brdašca Karmel

Pobožnost križnoga puta obilježena je postajama precizno definiranih ikonografskim slijedom. Prikazi četrnaest postaja (kojima se u posljednje vrijeme sve češće dodaje i petnaesta, sa scenom Uskrsnuća) sastavni su dio svakog sakralnog prostora, likovno najčešće osmišljene slikarskim ostvarenjima. Djelima različitih stilskih oznaka, vrijednosnih dometa s naglaskom na figurativnoj strani izraza. Mali izlet u daljnju povijest govori o genezi ove pobožnosti koja nas vodi do XV. stoljeća, dominikanca Alvara u Cordobi, koji ju je prenio iz Jeruzalama i gdje je postojala već ranije. Broj postaja je varirao, od prvotnih sedam do današnjih četrnaest, broja koji se ustalio već u sedamnaestom stoljeću. I letimični pogled na postaje puta križa u hrvatskim crkvama nudi zanimljive primjere, onih s poštivanjem tradicionalnih pristupa, onih likovne konvencionalnosti, ali i onih jakog autorskog pečata.

Posebni vid križnog puta su Kalvarije, postaje postavljena izvan arhitekture, u krajoliku, osmišljene i na kiparskim i na slikarski način. Dakako da radi otvorenosti prostora uobičajne komorne dimenzije djela u crkvama dobivaju u krajoliku veće formate, pa i skulpturalnu monumentalnost, radi skladnosti dijaloga s okolnim prostorom. U Hrvatskoj lijep je broj Kalvarija, iskreno prihvaćenih od vjernika, i u Korizmi i u ostalom djelu godine. U Zagrebu Kalvarija na Ksaveru, uz postaje križnog puta navedeni su značajni datumi hrvatske povijesti. U Tisnom na otoku Murteru uspon prema crkvi Gospe od Karavaja ispunjen je reljefima sa scenama Kristovog kalvarijskog hoda uz koji možemo pratiti povijest šibenske biskupije. U ponajbolja ostvarenja moderne sakralne umjetnosti upisane uz golgotski martirij su Kalvarija Ivana Lovrenčića na Trškom vrhu iznad Krapine i Gorana Petrača u Ludbregu. Obje su izvedene u formi malenih kapelica, svaka posvećena jednoj postaji. U Sinju prema Gospinoj crkvi na brijegu postavljena je Kalvarija oblikovana od većeg broja hrvatskih kipara od kojih spominjemo Kuzmu Kovačića, Juru Žaju. Ovo je tek naznaka. Popis hrvatskih crkvenih i umjetničkih Kalvarija, bi bez sumnje mogao biti

znatno duži, postavljenih po slikovitim brežuljcima, u blizini crkava, ali i izdvojenih u ambijentima posebne meditativnosti, dragih puku i na pobožnostima u zajedništvu procesija i u osobnosti i intimnosti molitve.

Kalvarija na Mariji Bistrici ima posebno mjesto. Marijino svetište okuplja veliki broj hodočasnika, i uz pojedine blagdane i u dane pojedinih biskupija, župa, ili okupljanja određenih društvenih grupa. I svi, praktično bez iznimke, poslije misnog slavlja svoj hodočasnički put, duhovno obogaćeni, završavaju na bistričkoj Kalvariji.

Smještene na blagim padinama brdašca Karmel koji s jedne strane zatvara prostor bogoslužja vanjske crkve s Marijinim kipom, (rad je to Ante Orlića s oslanjanjem na čudotvorni crni Gospin kip u crkvi) i kompleksa svetišta s druge strane, u kojem se između ostalih nalaze remek djela klasika hrvatske umjetnosti Ferde Quiquireza, Zlatka Šulentića. Krste Hegedušića, Ive Režeka s djelima sakralne tematike.

Inicijativu za postupno oblikovanje Kalvarije dao je zagrebački nadbiskup Antun Bauer koju je razvijao tada njegov pomoćni biskup, hrvatski blaženik Alojzije Stepinac. Postaje su smještene na i uz put ugodnih serpentina brežuljka na vrhu kojeg dvanaesta je postaja sa scenom Raspeća. Klimaks Križnog puta. Prve četiri postaje / Pilat osuđuje Isusa na smrt, Isus prima na se križ, Isus pada prvi put pod križem, Isus susreće svoju svetu majku) ostvarenja su talijanskih kipara i postavljena su 1942.godine. Neke publikacije spominju 1943. godinu. Isklesana su u kararskom mramoru izuzetnom zanatskom vještinom, s maksimalnom pažnjom u razradi svakog detalja, s likovima postavljenim u jednostavnim i preglednim kompoziciji. U prvoj postaji (vidljivo prema draperiji i frizurama likova) Isus je okružen rimljanima, a sama scena koncentrirana je na Pilatovo pranje ruku. U drugoj postaji nastavlja se ritmizacija vertikalno oblikovanih figura, s dijagonalom križa (latinskog) no mijenjaju se akteri zbivanja. Sada su to židovi. U trećoj postaji, Kristovog posrtanja pri padu kompozicija je dramatičnija jer je napuštena pravilnost vertikalnih figurativnih osi. U prizoru susreta s majkom Krist je u centru, s lijeve strane promatrač je židovski velikodostojnik (praktično isti lik stavom i portretnošću susrećemo i ranije) a na desno dvije su žene. Usprkos potresnosti sadržaja ovaj susret nosi i konotaciju lirskog. Vjerojatno zbog bjeline kamena, klasicističke stilistike u osmišljavanja figura, nenametljive emotivnosti doživljajnost motiva prve četiri postaje bliže je opisivanju scene no ekspresiji dojma. No ugodajem potiče na sabranost u tragu tradicionalne ljepote oblika. Sa zanimljivom provedbom samoodređenog pravila. Svaka postaja prikazana je s četiri figure. Nemamo podataka da li je postojao neki predložak po kome su izvedene, no očito je da se radi o istoj ruci majstora i njegovih

IV. postaja
križnog puta

suradnika jer je ovako kompleksnu kompoziciju zasigurno realizirala neka umjetnička radionica.

I nakon godina II. svjetskog rata nastupila je duga pauza. Sve do 1976. Pune trideset i tri godine. Nastavak se odvijao bez strogosti u poštivanju rasporeda, tako je trinaesta postaja "Isusa skidaju s križa" bila prva u novom početku. Izlivena je u bronci kao i sve postaje poslije nje. Zajedničko je djelo Marije Ujević i Ante Orlića. Kompozicija brojem likova prati načelo prvih postaja u kamenu. Četiri su figure, kao konačno i u velikoj većini ostalih prizora. Dvoje spomenutih umjetnika na potki realistične činjeničnosti oblikovao je volumene jasne siluete, s osjećajem tjelesnosti, i mrtvog Krista, i Josipa iz Arimateje i Nikodema.

Ante Orlić izveo je 1977. godine scenu prema kojoj kreću sve postaje. Pogled na zaravan brežuljka, prema Golgoti. U sredini dominira figura Krista na križu, sa pločicom s natpisom INRI, a s lijeva i desna su razbojnici. Uz križ stoje Marija i Ivan, pogleda uprtih prema Spasitelju. Krist je raspet na križu (crux capitata) a razbojnicima su ruke vezane na križu (crux comissa). Ova kompozicija složenog scenarija postavljena je i na unutrašnji desni zid pri ulazu u zagrebačku katedralu. Isto djelo doimlje se u interijeru, uz tvarnost zida i zgusnutost rasporeda drugačije no u prostranstvu pejzaža.

Križni put na
Mariji Bistrici
Kalvarija na
padinama
brdašca Karmel

Svakako da je ideja redosljeda postavljanja novih postaja bila zaokruživanje motivike drugog djela križnog puta tako da je 1977. godine Stanko Jančić izveo kiparskom sustavnošću uravnotežujući dijagonalnost i vertikalitet kompozicije motiv "Krista pribijaju na križ" dajući mu dramatičnu opisnost i napetost vizura. 1979. godine na laganom spustu od vrha brežuljka smješten prizor "Polaganja u grob". Ovu kiparsku kompoziciju Ante Orlića karakterizira specifičnost. Kod drugih postaja promatrač se nalazi ispred grupnih scena na njihovom postamentu, a kod četrnaeste postaje sudionik ulaženjem u ravan zbivanja. Ova kronološka nit oblikovanja bistričke Kalvarije nastavlja se i u ozračju transcendentnog. U prizoru Uskrsnuća. Orlić je 1981. godine mjerom kiparske oporosti u jednolikosti i različitim rakursa kadrirao scenu "Isusa svlače", dajući joj mjeru kiparske opisnosti. U postajama od pete do devete koje nastaju u periodu od 1980 do 1990 izmjenjuju se umjetnici. Petu postaju "Simon Cirenac pomaže Isusu nositi križ" osmislio je Kruno Bošnjak s likovima uvjerljive anatomske razrade, s jasnim suodnosom aktivnih i pasivnih sudionika prizora. Josip Poljan 1980. godine sklada izduženim likovima, s izvjesnom fragilnošću figure Veronike osobe suosjećanja pružanja rupca izranjenom Isusu.

Sličnost dijaloga vidljiva je u orkestraciji scene Ante Starčevića "Isus tješi jeruzalemske žene" u prijekornoj prisnosti Kristovog kratkog obraćanja potresenom puku. Autor postaja drugog i trećeg Kristovog pada pod križem, 1989. i 1990. godine je Stanko Jančić koji zakošenjem figura stiliziranog volumena i nagnućem križa, te ritmizacijom proporcija u emotivnosti stvarnog i simboličnog vizualizira patnju Krista.

Ovaj tekst ne prati precizno uobičajnu zakonitost slijeda postaja dajući prednost vremenskim odrednicama, odnosno bliskom citiranju više ostvarenja pojedinog umjetnika. Petero istaknutih hrvatskih kipara prati Krista u mucu puta križa, umjetnika jasno izgrađenih poetika. Nitko od njih nije iznevjerio načela vlastitih stilistika, ali zasigurno su tražene točka dodira tako da nema prevelike dispartnosti u prihvaćanju realistične osnove. S jasnim unutrašnjim ritmom zatvorenih kompozicija, aktivitetom međuprostora, te ulogom svjetla u plasticitetu volumena i praćenju samih obrisa. I njegovanju literarnog u biblijskoj inspiraciji s htijenjem za autentičnom sintezom likovnog i duhovnog. I kao što razmišljanja, nabožne pjesme duge tradicije, čine čvrsto, neraskidivo tkivo jedinstvene pobožnosti križnoga puta, tako su i kiparske dionice prožete likovnom srodnošću. I mislim da se bez obzira na prve četiri postaje podosta razlikuju od prizora opredmećenih tri, četiri desetljeća kasnije postoji osjećaj jedinstva, s likovne i misaone strane.

Sažetak

Križni put na Mariji Bistrici Kalvarija na padinama brdašca Karmel

Križni put na Mariji Bistrici postavljen na padinama brda Karmel započet je na inicijativu nadbiskupa Antuna Bauera i njegovog pomoćnog biskupa Alojzija Stepinca.

Postaje su rađene u dva vremenska perioda, prve četiri postaje isklesane su (u cararskom mramoru) u Italiji 1943. godine, oblikovane mjerom kiparskog klasicizma, a ostale u bronci od 1976. do 1990. godine. Autori su im značajni hrvatski umjetnici K. Bošnjak, Stanko Jančić, Ante Orlić, Josip Poljan, Ante Starčević, M. Ujević. Neki od njih oblikovali su jednu postaju, a primjerice S. Jančić četiri.

Postaje monumentalnih dimenzija osmišljene na realističnoj potki izvedene su i naglašenom opisnošću, ali i mjerom odmjerene stilizacije. Zanimljiv je detalj povijesti nastanka bistričke Kalvarije, da postavljanje pojedinih postaja nije pratio ikonografski slijed Križnoga puta.

Abstract

Stations of the Cross in Marija Bistrica The Calvary at the Slopes of the Karmel Hill

Stations of the Cross in Marija Bistrica, positioned on the slopes of the Karmel hill, resulted from the initiative of Archbishop Antun Bauer and his assistant bishop Alojzije Stepinac.

The construction of the stations took place during two separate periods; the first four stations were carved (in carrara marble) in Italy in 1943, in classicistic style, and the rest in bronze between 1976 and 1990. The authors come from ranks of the finest Croatian artists: K. Bošnjak, Stanko Jančić, Ante Orlić, Josip Poljan, Ante Starčević, and M. Ujević. While some of them sculpted one station, S. Jančić for example, made four.

These monumental stations were designed following the tendencies of realism, and were designed to be emphatically descriptive, but moderately stylized. An interesting detail in the history of their creation is that erecting some of the stations did not follow the iconographic order of the Way of the Cross.

*Križni put na
Mariji Bistrici
Kalvarija na
padinama
brdašca Karmel*

– 399 –

Lilijana Domić

Modernizam, tradicija i Muka

"Ar je nestalo kakti dima dnevoj mojih i kosti moje kod ogoreli šćap vsahnule jesu.

Vudrena sem kod seno i vsahnulo je serce moje: kajti sem zabila jesti kruha moga.

Od glasa zdihavanja moga prilepila se je koža k mojem kostem.

Spodobna sem postala pelikanu vu puščine: postala sem kakti noćni kavran vu stanju.

Skoznuvala sem i vučinjena sem kakti vrabec na samoći vu krovu.

Vazdan spočitali su mi neprijatelji moji i koji su mene hvalili, prisegali su proti mene"

(Judita Petronilla Zrinska iz Samostana klarisa na zagrebačkom Gra-decu, citat iz novele „Ljubavna pisma s ovrhom“, Lilijana Domić, 2016.)

Od Ive Režeka k Pieru della Francesca

Tema simpozija Pasionske baštine 2016. – *pasionska tradicija kajkavskoga kraja* vodi nas, začudo, na Trsat nad Rijekom. **Put Križa** u franjevačkoj crkvi Majke Božje Trsatske, (1961 - 1963.), u tehnici freskoslikarstva "srastao" sa stupovima crkve, fascinantno je umjetničko djelo rođenoga kajkavca slikara Ive Režeka (Varaždin 1898. – Zagreb 1979.). Tehnološki, stilski, ikonografski ujednačen niz, koji sa svakim kadrom promišljeno unosi svjetlost u Crkvu: ujednačenu, postojanu svjetlost; kontrastnu svjetlost u, danju, uvijek zatamnjenom dvobrodnom prostoru svetišta. Linearni crtež i majstorski izabrane pastelne, svjetle boje, nijanse primarnih boja, Režekov **Put Križa** definiraju kao niz slika/prizora koji razumiju arhitekturu crkve Majke Božje Trsatske. Ova je arhitektura, naime, određena specifičnom podjelom na novu i stariju crkvu koje se sabiru u jedinstveni prostor današnje crkve. Niz neobično masivnih četvrtastih nosača ne može "sakriti" svoju nekadašnju funkciju. Nastali su perforiranjem bočnoga zida stare crkve i tako postali idealna podloga za remek djelo **Put Križa** Ive Režeka. Ovdje se majstor Režek pridružio graditeljima svetišta. Freske u dimenziji slika, magijom linija i boje otvarajući prosvjetljene vizure poništavaju težinu zida, težinu stupova. Prizori Muke, ikonografski vidljivo definirani u eksterijerima, arhitekturu crkve otvaraju imaginarnom *plen airu*. Ovaj brilijantan, kristaličan slijed sa svakom od postaja, doživljavamo i analiziramo kao primjer, kao primjere na temelju kojih je, nadalje, moguće pojasniti fenomen *modernizma* u

hrvatskoj umjetnosti. Premda više nego prisutan u povijesti ovodobne umjetnosti Ivo Režek, koji je studij slikarstva započeo u Zagrebu, završio u Pragu, studijski boravio u Parizu gdje je specijalizirao freskoslikarstvo, *ipak, za života ostaje izvan magistralnih tokova hrvatske umjetnosti*. (Tako navode monografski izvori). Zaprvo, interpretacija njegovih opusa obilježena je izvjesnim diskontinuitetom što je napokon utjecalo na, kako se danas kaže, "vidljivost", slikarstva Ive Režeka. Daleko su izložbe u Varaždinu, 1920.; u Pragu i Zagrebu, 1926.; Parizu 1931... Otada, poslije drugog svjetskog rata prvi puta izlaže u Vukovaru, 1968., potom u rodnom Varaždinu, 1969., napokon u Zagrebu 1975... Zanimljivo bi bilo komparativno rekonstruirati sve Režekove izložbe jer bi "diskontinuitet" ispisao nove ili barem drugačije stranice *modernizma* i "modernizama" u Hrvatskoj: prije svega navodimo onaj europski *modernizam* koji je dvadesetih godina 20. stoljeća obilježio *neoklasicizam* utemeljen u geometrijskim izvorima ranorenesansnoga slikarstva... Naime, u Parizu (gdje Režek studira freskoslikarstvo 1924–26.) njegov se crtež i paleta otvaraju aktualnim neoklasicističkim utjecajima na koje su se pozivali suvremenici. Otuda proizlazi *modernizam* koji je pak, u mnogočemu odredio stilsku formaciju *kubizma*. Dokumentirano je, tih su godina Ivo Režek i Andre Deraine prijatelji što svakako proširuje Režekove spoznaje o poetici *modernizma*.¹ Andre Deraine se u to doba, u svojoj *postfovističkoj* fazi (post-Fauve), okreće geometriziranoj figuraciji određenoj čistim linijama. Predhodno, Derainovo fovističko slikarstvo je arhaično, ekspresionistički nedotjerano, "grubo". Promjene koje unosi u sliku, obrat k pročišćenoj figuraciji, svjedoči novi stil *modernizma*. Nadalje, Režek je "jedini naš slikar koji je izravno osjetio utjecaj Pabla Picassa i unio taj utjecaj u naše toliko problematizirano treće desetljeće 20. stoljeća."² (Pamtimo sinteze Picassove lapidarne figuracije a potom kubističku razgradnju motiva...) U svakom slučaju *modernist klasične formacije*, tako Režekov opus definira likovna kritika, slikar i svojedobno profesor na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, Ivo Režek znatno nadopunjuje, a moguće i mijenja povijest "hrvatske suvremene umjetnosti" ako njegov opus napokon dobije dostojno mjesto u obradi fenomena hrvatske moderne/ovodobne umjetnosti. Analizirajući njegov **Put Križa** na Trsatu zagreblji smo ispod površine povijesti "suvremene umjetnosti" otvarajući mogućnosti analiza *moderniteta* zapisanog u tradiciji slikarstva 20. stoljeća.

Režekove fresko-slike na Trsatu određuje, dakle, ranorenesansna likovnost, lapidarna voluminoznost koju su istraživali i na koju su se pozivali *modernisti*. Gotovo kristalična voluminoznost Režekovih

1 Igor Zidić, *Ivo Režek – Mladost u Parizu*, katalog, Zagreb 1980.

2 Gego Gamulin, *Hrvatsko slikarstvo XX. Stoljeća*, Naprijed, Zagreb 1987.

likova, što postiže finim linijama i prosvjetljenim tonovima primarnih boja, Trsat nad Rijekom, posredno, u drugom vremenu, približava Arezzu u Toskani gdje se, hodočasti freskama Piera della Francesca gdje je uzore i uzorke nalazio povijesni *modernizam*. Ivo Režek, majstor, ostavio je još fascinantnih sakralnih djela, u Pravoslavnoj crkvi u Zagrebu, 1931., u Mihaljevcima kraj Požege, 1972., no Trsat je doslovce obilježio remek djelom iz kojega, u imaginarnim, virtualnim slojevima isčitavamo europsku povijest ovodobnoga slikarstva, od renesanse do 20 stoljeća. Isčitavamo također povijesno utemeljene transformacije kršćanske ikonografije kojoj slikar pridodaje jedan svoj iznenađujući neformalni dodatak; u XI. postaji s prizorom Isusa kojega pribijaju na Križ pojavljuje se Marija, usamljena figura leđima okrenutim križu zbog koje u središte Muke ovoga puta stavljamo sliku Gospe Trsatske. Na tom tragu Režekov je *Put križa pars pro toto*, onaj djelić na temelju kojega možemo govoriti o modernitetu uopće, o uzrocima i posljedicama, uzorima i dosezima transformacija ovodobne umjetnosti čak, i o antimodernizmu.

Valja samo doći i pokloniti se

In situ, postaje trsatskoga *Put Križa* su tehnikom freskoslikarstva "ugrađene" u nosače, crkve, u zide crkve. Kao da otvaraju povijest gradnje i značenja ovoga Marijanskoga svetišta. U stilu lapidarne, u dojmu asocijativne, otvaraju prizore u povijest Muke, u geografiju, u prirodni i arhitektonski okoliš gdje se dogodila/događa Muka. Okoliš nije scenografija, niti su Režekovi prizori Muke tek majstorski korektan sloj namijenjen svetištu. Ivo Režek je majstor sinteze: likovnim postupkom, kultiviranom lapidarnošću sabire povijesnu, novozavjetnu i sasvim neočekivano, aktualnu, kulturološku građu, na način kako to čini filmska kamera. U njegovoj interpretaciji postaje Muke sabiru Povijest i Ovodobno. Kao da su oduvijek ovdje, u Svetištu Majke Božje Trsatske; s druge strane, interpretacijom Muke unosi "novosti" moderniteta u arhitektonski ograničen prostor. Trsatski Put Križa vratio je Ivu Režeka pariškim utjecajima. Modernitet zagledan u tradiciju. Ponajprije, tu je lapidarnošću određena svjetlost/prosvjetljenost koja je poništila težinu stupova. Tako je slikar otvorio **prizore kao prozore** u stvarnost Jeruzalema, Golgote, Muke, podneblja, Povijesti. Urbano, pejzažno, ikonografski gotovo dokumentarno koncipirani kadrovi doslovce izjednačavaju društvenu i duhovnu dimenziju događaja, društvenu i duhovnu dimenziju drame. Otvaraju se oblikovni slojevi i narativni komentari o nemogućnosti komunikacije svjetine, egzekutora, samozvanih krvnika i pravdenika, s prizorima besćutnosti i sućuti osvjetljavajući narativnu i sociološku dimenziju Isusove žrtve što Ivo Režek živo dokumentira - kao svjedok Vremena, (svih vremena).

Dokumentira ponajprije potpisom gdje u XIV. postaji na nadgrobnom kamenu čitamo zapis: "Freske izradio Ivo Režek 1961-63"; također, u nizu predhodnih postaja otkrivamo njegov autoportret kao autoportret naratora, režisera, mudraca na rubu zbivanja, u sjeni "stabla spoznaje". Kazali smo, fragmentirani, do lapidarne figuracije *moderne* ovi kadrovi dramu Muke podastiru interaktivno, kao u mediju filma. Postupno otkrivamo metodu izlaganja: jasan narativni slijed rezultat je odmjerene redukcije, rezultat dobre "montaže" dokumentarnoga "materijala" u sazvučju s poetičnim izričajem gdje likove, iz kadra u kadar, otkrivamo kao osobe. One svjedočanstvom nadopisuju dramu Muke približavajući je tako oku i duhu promatrača. Ipak, Režekov Put Križa afirmira i "staro" (fresko)slikarstvo. Freskoslikarstvo nije tek zanat, tehnologija, ono je ravnopravno novim medijima. Izborom boja kao izborom svjetlosti, pastelnom prosvjetljenošću, razumijevanjem arhitekture, razradom i reduciranjem detalja Režek otvara prostor Svetišta, mijenja ugođaj zatvorenoga u - otvoreni prostor. Ali, prije svega s razumijevanjem konteksta koji određuje slika Gospe Trsatske. Valja samo doći i pokloniti se.

Isti sunt triumphatores

*Opira se crekva, hodimo kapeli
kade ćemo trudni na kolena past.
Oltar med oltari u dostojnoj mjeri
čuva Svetu sliku. Rože ćemo klast.*

*Okolo nas Sveti, va zlatu se množe
vojske anđeoske, Mihael ih vodi.
Dirnuta vizijom duša kliče: Bože!
U stvarnosti bure hodiju po vodi*

*svetice z oltara dok z palmami tiću
saki punat vala, brodići i jidra.
Saku nam potrebu, i velu i miću
obrće va dobro čudo pobjednika.
Okrunjena čela, milolika, vedra,
z majčinim pogledom med njimi je – Slika.³*

(L. Domić)

O čemu govorimo kad govorimo o kršćanskoj ikonografiji? Prva slika Kristovog lica je takozvani *akeropit*, to je lice utisnuto u platno, u Veronikin rubac. Odrazi toga Svetog lica (Volto Santo) odredili su

3 Lilijana Domić, *Arionova vrata*, Susreti na dragom kamenu i Gradska knjižnica Pula, 2013.

Postaje
križnog puta
(fotografije:
Vera Gambar
Mišćević)

Lilijana
Domić

Modernizam,
tradicija i
Muka

(ortodoksnu) ikonografiju. U središtu vremena, utisnuto u platno, u krajnjem odrazu, lice se dematerijalizira u repetitiji, u zlatu aure, u pozlati Križa upisanom u aureolu. *Via Crucis, Put Križa* Ive Režeka fokusira bezvremenost. Uočljivo je to u VI postaji, u prizoru gdje Veronika pruža Isusu rubac. Ova je scena u povijesti izrade i čašćenja Puta Križa utemeljena i ikonografski razrađena prema legendi, nije dakle dokumentarna. Zanimljivo je kako Ivo Režek simbolički razrađuje virtualnost ove scene. Veroniku izdvaja u dematerijalizirajućim zlaćanim nijansama odjeće, obilježena je nestvarnošću pojave. (kao ženski lik u Paola Veneziana) Ona kleči pred Isusom sasvim otkrivene glave sa slapom zlaćane kose istaknute na blijedoj oker prosvijetljenoj draperiji haljine. Legendarni prizor kažu, prizor koji nije činjenično utemeljen, ipak, to je sasvim utemeljena priča/storia o nastanku prve Svete slike, o duhovnom u povijesti slikarstva. Od I Režekove postaje sa Poncijem Pilatom koji Isusa predaje egzекutorima fokusirani smo na javnu dramu ikonografski označenu kontekstom, urbanitetom oskudno signiranim nizom arkada i naznakom *aegsedre* gdje sjedi Poncije Pilat i pere ruke. I tako iz postaje u postaju otkrivamo lica, likove, svjedoke, ali niti jedna scena osim legendarne, sa Veronikom u središtu, nije određena takvom nestvarnom, nematerijalnom figurom koju Režek znalački odvaja i pigmentom neboje aludirajući na simboličnu dimenziju mistične želje za hvatanjem, pohranjivanjem odraza. Dematerijalizirana Veronika nasuprot snažnog sasvim materijalnog obličja Bogorodice koja se pojavljuje u IV., VIII., XI., XII., XIII. i XIV. postaji.

Druga postaja, *Isus prima na se Križ* scenu definira u žudnji za spasenjem Svijeta, realistično i simbolički, sa Isusovim ispruženim rukama koji je iskoračio ususret Križu. Ovdje ćemo po strani zamijetiti i Režekov autoportret, jedan u nizu. Potom, ključna scena, u IV. postaji na scenu stupa Marija također ispruženih ruku, pruža ih prema Sinu, onako kao što ih je On pružio prihvaćajući Križ. A Marija nam otkriva slikara *modernista* zagledanog u sliku Gospe Trsatske. Zanimljivo je pratiti, na razini kompozicije i ikonografije, u Režekovom trsatskome Putu Križa, pojavljivanje i mjesto Isusove majke Marije. Zbog toga sam ovaj esej započela citatom iz molitvenika pripisanom Juditi Petronilli Zrinskoj iz Samostana klarisa na zagrebačkom Gradecu koja je, sabrala, obradila i napisala *Pobožne molitve*, najobimniji kajkavski molitvenik sedamnaestoga stoljeća... Bogorodica u XI. postaji Puta Križa dala mi je slobodu razmišljati o sućuti, o užasu i žalosti s kojom je živjela klarisa Petronilla nakon pogibije oca Petra Zrinskog i zatočeništva majke Katarine, rođene Frankopan, muke u vrijeme i nakon pogibije i zatočeništva obitelji. (Trsat je nekad bio posjed Frankopana) - Lik žene, ženska osoba pred križem i pod križem najčešće je i najčišće kulturološko ikonografsko mjesto kojem Ivo Režek pristupa

s posebnom empatijom oživljavajući osobu Bogorodice u neprihvaćanju muke, ali u prihvaćanju Križa U kompoziciji, njegove su postaje obilježene iznimnom dramaturgijom, potom, u poznavanju i aplikacijama značenja majstor će lik Gospe Trsatske transformirati u snažnu i dojmljivu osobu: odlučnu i zdvojnu, užasnutu i smirenu. Izdvojila sam tako IV. postaju sa Isusom koji susreće Majku. Režek na ovom mjestu obrće prizor, fokusira *Majku koja susreće Sina*. Susreće ga bez dvojbi, radosno, majčinski i – adorantski- ispruženih ruku. Zadivljuju fini višestruki značenjski slojevi, otkrivaju se prostudirane povijesne ikonografske nijanse istodobno s vidljivim, fascinantnim prosvijetljenim nijansama Režekovih boja. Marijino lice je ono sa slike Gospe Trsatske koja čuva pamćenje na prvu Bogorodičinu sliku Luke Evangelista. Prepoznavamo to lice, zapljusne nas pamćenjem uvijek kad se na Režekovim freskama pojavi u poluprofilu ili frontalno. Uočljiva je također, kao posveta, njena zagasito crvena haljina i plavi plašt znan sa Tizianovih slika (u Gradu Rijeci nalazimo dvije kvalitetne kopije Tizianove Assunte.) U VIII. postaji gdje Isus susreće ženu Jeruzalemske majku Mariju jedva da uočavamo, sakrivena je u pozadini - kao jedna od žena. U ključnoj XI. postaji, gdje Isusa pribijaju na križ, susrećemo je začudo okrenutu leđima, kao ženu koja ne može prihvatiti mrcvarenje, majku koja ne može gledati mučeništvo razapinjanja. Ovdje je Režek odstupio od ikonografije, ili nije, nego razrađuje novu inačicu o Marijinoj mucu, o strahu zagovornice ljudi. Ona je jedna od nas, poručuje slikar. U skladu s pasionskim fragmentiranjem Trsatskoga Puta Križa, u prizorima sa Marijom, zabilježio je njenu snagu, težinu kušnji, patnju, vjeru, ljubav... Ipak neobična interpretacija, odstupanje, u ikonografski prostudiranoj cjelini je spomenuta figura u sjeni, u pozadini XI. postaje: Marijino skriveno lice u profilu i leđa okrenuta nečovječnom prizoru pribijanja na križ dovodi nas još bliže, iznimno blizu Muci. Najbliže dosada. Osvjetljava njezin i naš strah, strahotu patnje, bespomoćnost pred beznađem hijerarhiziranoga zla. Gospa Trsatska divinizirana, kao Ogledalo pravde, Prijestolje mudrosti, Uzrok radosti, Zvijezda otajstvena, u tom strašnom času pribijanja Sina na Križ ne može gledati patnju čovjeka. U postajama "Pod Križem", "Skidanju s križa" i "Polaganju u grob", XII., XIII., XIV., vraća se, pomirena, suobličena sa Mukom, svjedoči novu snagu u Nadi, Ufanju i Ljubavi - nad otvorenim grobom. A potpisom na grobnome kamenu majstor Ivo Režek poručuje: "Bio sam ovdje. Tu sam."

Otkuda i zašto citat iz kajkavskog molitvenika

(Dodatak kao posveta nekadašnjem Frankopanskom posjedu Trsatu)

Prelistavajući Eugena Kumičića kojega roman "Urota Zrinsko - Frankopanska" vrijedi povijesnog filmskog spektakla, dolazimo, premećući moguće fusnote do slojeva gotovo nevidljive priče. Priče o dvije dimenzije milosne ljubavi zatvorene granicama braka i granicama samostana. Znamo, Petar Zrinski, "navik živi..." ali prema verzijama "fusnota" to **navik**, preko groba, stekao je, moguće, zaštićen različitim i posvećenim ljubavima dviju kćeri, Jelene i Judite Petronille. Jelena Zrinska Rakoczy, silna vladarica koja u Ugarskoj, nakon pogibije oca, nastavlja majčine i očeve bitke i Petronilla opatica koja moli za spas očeve duše⁴. Kako odrediti granicu između proslavljenih pogibija i prešućenih smrti, svakodnevnoga umiranja, povijesno "manje važnih života"... Iza sestre klarise ostao je molitvenik... Izdvajam Juditine *Tužaljke*, *Molitve vu potreboće* i posebno nježne *Molitve za mertve dušice*. Judita Petronilla Zrinska iz Samostana klarisa na zagrebačkom Gradecu sabrala je obradila i napisala **Pobožne molitve**, najobimniji kajkavski molitvenik sedamnaestoga stoljeća, pisan u Zagrebu i jedini molitvenik bez imena autora/ice, nema ga ni u onome oskudnome obliku inicijala, ipak saznalo se...Nije smjela koristiti ime? (Ostalo je znanost.)

Tako različite u izborima, u izričaju, u prihvaćanju nametnutih granica, tako bliske u odricanju, spoznaji - sporedni likovi - Jelena i Judita Petronilla... Osobe koje u tišini prelaze bezdane. Sestra Petronilla godinama je vagala težinu uvjerenja, molitvom se odupirala zlu, u trenucima nadahnuća poništavala je uvijek rastući korov smrti namijenjene obitelji - *Damnatio memoriae*. Ostalo je bolno i slatko pamćenje na prohladan rajski vrt oko grada Oslja kojim je prolazila u djetinjstvu između humaka presvučenih snijegom i šafranima. Nestvarna bjelina snijega polako se mijenjala k modrim i žutim sjenama. (Baš kao kolorit Puta Križa u trsatskom Svetištu majstora Ive Režeka). Iskre odrazi cvijeća u snijegu. Judita se odlučila zarediti; "Kako bi ti lijepo bilo s nama. Judito. Ti me ne čuješ...", govorila je mati Katarina... Sigurnost doma, izgubljena dobrota ljudi.

4 **Pobožne molitve** iz vnogeh molitveneh knjig izebrane: vszem pobosnem i Boga-boiechem dussam kruto hasznovite. V Bechu: pri Janussu Christofu Cosmeroviuusu, czeszarove szuetlosti stamparArionova vrata, u, 1678. 8° 46E, 536 str. najobimniji kajkavski molitvenik sedamnaestoga stoljeća, pisan u Zagrebu

Sažetak Modernizam, tradicija i Muka

Tema simpozija Pasijske baštine 2016. - *pasionska tradicija kajkavskoga kraja* vodi nas, začudo, na Trsat nad Rijekom. **Put Križa** u franjevačkoj crkvi Majke Božje Trsatske, (1960-1963.), u tehničari freskoslikarstva srastao sa stupovima crkve, fascinantno je umjetničko djelo rođenoga kajkavca slikara Ive Režeka (Varaždin 1898. - Zagreb 1979.). Ovaj niz, zapravo svaku od postaja, doživljavamo i analiziramo kao primjere kojima je moguće pojasniti fenomen **modernizma** u hrvatskoj umjetnosti. Premda više nego prisutan u povijesti ovodobne umjetnosti Ivo Režek, koji je studij slikarstva započeo u Zagrebu, završio u Pragu, studijski boravio u Parizu gdje je specijalizirao freskoslikarstvo, **ipak, za života ostaje izvan magistralnih tokova hrvatske umjetnosti**. (Tako navode monografski izvori). Zaprvo, interpretacija njegovih opusa obilježena je izvjesnim diskontinuitetom što je napokon utjecalo na, kako se danas kaže "vidljivost" slikarstva Ive Režeka. Daleko su izložbe u Varaždinu, 1920.; u Pragu i Zagrebu, 1926.; Parizu 1931... Otada, poslije drugog svjetskog rata prvi puta izlaže u Vukovaru 1968., u rodnom Varaždinu 1969., napokon u Zagrebu 1975... Zanimljivo bi bilo komparativno rekonstruirati sve Režekove izložbe jer bi "diskontinuitet" ispisao nove ili barem drugačije sranice **modernizma** i "modernizama" u Hrvatskoj: prije svega navodimo onaj europski **modernizam** koji je dvadesetih godina 20. stoljeća obilježio **neoklasicizam** utemeljen u geometrijskim izvorima ranorenesansnoga slikarstva... Naime, u Parizu (gdje Režek studira freskoslikarstvo 1924-26.) njegov se crtež i paleta otvaraju aktualnim neoklasicističkim utjecajima na koje su se pozivali suvremenici. Iz toga je proizašao **modernizam** koji je pak, u mnogočemu odredio stilsku formaciju **kubizma**. Dokumentirano je, tih su godina Ivo Režek i Andre Deraine prijatelji što svakako proširuje Režekove spoznaje o poetici **modernizma**. Andre Deraine se u to doba, u svojoj **postfovističkoj** fazi (post-Fauve), okreće geometriziranoj figuraciji određenoj čistim linijama. Ovo nas nadalje vodi analizama Picassove lapidarne figuracije... Svakako **modernist klasične formacije**, tako Režekov opus definira likovna kritika danas, Ivo Režek znatno nadopunjuje, moguće, mijenja povijest "hrvatske suvremene umjetnosti".

Analizirajući **Put križa** na Trsatu zagreblji smo ispod površine "suvremene umjetnosti", potcrtavamo navodnike, otvarajući mogućnosti analizama **moderniteta** zapisanog u tradiciji slikarstva 20. stoljeća. Režekove fresko-slike na Trsatu određuje, dakle, ranorenesansna poetika, lapidarna voluminoznost koju su istraživali i

isticali **modernisti**. Gotovo kristalična voluminoznost Režekovih likova, što postiže finim linijama, prosvijetljenim tonovima primarnih boja, Trsat nad Rijekom približava Arezzu u Toskani gdje se, između ostaloga, hodočasti freskama Piera della Francesca. Ivo Režek, majstor, ostavio je još fascinantnih sakralnih djela, u Pravoslavnoj crkvi u Zagrebu, 1931., u Mihaljevcima kraj Požege, 1972., no Trsat je doslovce obilježio remek djelom iz kojega, u imaginarnim, virtualnim slojevima isčitavamo europsku povijest ovodobnoga slikarstva, od renesanse do 20 stoljeća. Njegov je **Put križa pars pro toto**, onaj djelić na temelju kojega možemo govoriti o modernitetu uopće, uzrocima i posljedicama, uzorima i dosezima...

Abstract

Modernism, Tradition and the Passion

From Ivo Režek towards Piero della Francesca

Quite surprisingly, the topic of 2016 Symposium on the Passion heritage – the tradition of the Passion in the Kaikavian region – takes us to Trsat, the oldest part of Rijeka. Stations of the Cross in the Franciscan church of the Holy Mother of Trsat (1960-1963), blended into the pillars by the fresco technique, is a fascinating work of art created by a born Kaikavian, Ivo Režek (Varaždin 1898 – Zagreb 1979). This series, every single station in fact, is to be experienced and analysed as an example clearly illustrating the phenomenon of **modernism** in Croatian art. Well-known today though he may be, Ivo Režek was **not in his time a part the Croatian mainstream art** (according to monographers). In fact, his opus is marked by certain discontinuity, which eventually affected the degree of prominence of his work. Exhibitions in Varaždin in 1920, in Prague and Zagreb in 1926, and in Paris in 1931 are "ancient history". Since then, in the period after World War II, his work was not displayed until 1968 in Vukovar, followed with exhibitions in his hometown of Varaždin in 1969, and finally in Zagreb in 1975. It would be interesting to run a comparative analysis of all Režek's exhibitions because "the discontinuity" would cast a whole new light, or at least a different light on **modernism**, or better yet, "modernisms" in Croatia. First of all, there is European modernism of the 1920s, marked by neo-classicist tendencies that drew upon geometric patterns found in Early Renaissance paintings. In Paris (where Režek studied the fresco technique from 1924-1926) his work becomes influenced by the neo-classicist principles advocated by contemporary artists. This gave rise to modernism, which in many ways affected the development of **cubist style** as such.

Records clearly show that at that time, Ivo Režek and Andre Deraine were friends, and this is why he had an opportunity to expand his understanding of **modernism**. Andre Deraine was in his **post-Fauve** phase and about to take the turn towards geometrical figuration created with strong clear lines. This brings us a step further to Picasso and his lapidary figuration. A modernist with classicist tendencies, as art critics refer to him today, Ivo Režek adds significant contribution, and in fact, possibly even changes the history of "Croatian contemporary art". By analysing the Trsat Way of the Cross, we looked under the surface of "contemporary art" (quotation marks intended), and opening a path to new analyses of **modernity** as an integral part of the 20th century painting. Režek's fresco work at Trsat exhibit traits of the Early Renaissance poetics, and is marked by lapidary voluminosity that was explored and insisted on by **the modernists**. This almost crystal-like voluminosity of Režek's characters, resulting from his employment of fine lines and lightened hues of primary colours, turns Trsat in Rijeka into a counterpart of Arezzo in Tuscany, a place of pilgrimage to the frescoes of Piero della Francesca. Ivo Režek, the master, left us several other fascinating pieces of religious art, such as that in Zagreb Orthodox church (1931), and in Mihaljevci near Požega (1972), but it is his creation for the Trsat church that is a masterpiece which showcases, in its imaginary, virtual layers, the European history of art painting, from the Renaissance to the 20th century. His Way of the Cross is a **pars pro toto**, that small piece that can serve as the basis for discussion on modernity in general, its incentives and effects, paradigm and scope.

Vera Grgac Čez Korizmu do Vuzma – nejgda i denes

(Bistra – Novaki Bistrajski)

OBIČAJI – PUČKO
STVARALAŠTVO
FOLK CUSTOMS & CREATIVITY

U vječitoj žurbi i trci vrijeme mjerimo tek daljinom uspomena, ako ne ostane zapis slijedi *zabeček*. *Predium nomine Bistra* i Crkva sv. Nikole biskupa zapisano je u povelji Andrije II 1209. godine. Od najstarijih zapisa crkva, crkva su ljudi...U svakom selu kapela, na križanjima raspela...Crkva najprije *drevena*, od 1631. godine od kamena i cigle. Bistra između gore i vode, Medvednica na istoku, rijeka Krapina na zapadu, Susjedgrad na jugu, a stubički posjed na sjeveru. Bistra u dijagonali od susjedgradske gradine do Oršičevih dvora u Bistri. Kraj nadvisuju Kameniti svati, opjevane okamine gledaju Bistru i Hrvatsko zagorje. Postoje zapisi koji su ostali iza naših plebanuša, a i bistrički kapelan Petar Berke je zapisal kak i puk bistrajski dohaja na Bistricu *častiti i poštovati vu Tronušu Bistričkem sedeću Neba i Zemle Kralicu Milostivnu Majku Mariju...*

Respele na križajnu Stubičke i Podgorske vulice v Novake Bistajnske napravlene oko 1850. leta, plebanuš Jakob Cerovski

Poklam Božiča i Tre Kralu družine su bile pri hiže, greli su se krep krušne peči, divanili, baružili, koruzu lupili, perje čehali, blage ranili, jeni druge pohodili i svarbuvali...

Siromaki su se ženili odma vjesen kad su pribrali letinu i mošt se vrezal, od Božiča do Fašejnka su se ženili sî drugi, f Korizme se nie svarbuvala, a od Vuzma do Trojaku su se ženili devci (*udovci*).

Čez cielu korizmu da je bile cajta, osobite v nedelu popuoldan su se pohajali, tak je videti na svetlopu v Bukovju Bistrainskem. Vuz žejnski diel familije, Štefek bou baštinitil pradedekovu drevenu stolietnu hižu...

Na fašejnek su nam napravili nihalku, išli smo od hiže do hiže za mačkura i prosili špekeka, jajčeka i penez (tere smo na Mikulinske posvetile dali Ciganu za ringišpil). Majka je te dan kuhala kisele zelje

i žaluosnu kuost i sî smo si muorali namazati s tou juhoo kočšice na noga, jerbo da to čoveka čuva koj ga ne bi po letu grizla kača. Čez tjeden su jeli: kisele zelje i repu, pažul, buosu juhu, prežganu juhu, trenu kašu, kašicu na mlieku, žgance z mliekem i polevašem, štrukle, riezance nasuhe, pečeni krampier (temfani i cieli v ruolu pečeni z ocvrki ili male špeka), mese s paca... Da se koj teže delale (kolile f trsjui ili vojzil gnuoj na pole jeli su jakšu ranu), a k sake nedele, a osobite k svetkam majka je spekla gibanicu (tejnku sirnu ili jabučnu, sajanu sirnu, orehovu ili makovu, bufline, krampogače, kramperaču i krafline na fašejnek).

Dan poklam Fašejnka je Pepelnica i počne Korizma, doba pokuore, posta, pobožnosti križnega pouta...Ma majka i deda su bili trečoreci. Nihove živlejne bile je veruvajne, pokuora, muoka, dele i veselje. Postili su saki petek čez ciele lete, f Korizme sriedu i petek, na Pepelnicu, Vejliki Petek i Božični post nisu nigdar niš jeli, saki dan su pred respelem molili križni pout, a za vrieme Drugega rata deda je ze selani molil saku večer pred respelem sried sela. Saki petek i nedelu križni pout je bil v naše farne cirkve. Sad imamo štacije križnega pouta na briegu spod cirkve.

Bistrainski potepuhi, fašejnek v Zagrebu 2009.

Čez Korizmu do Vuzma – nejgda i denes (Bistra – Novaki Bistrainski)

F korizmenu dobu se nie larmale niti svarbuvala.

Žene su nosile tiemme ruhe, niš pisanega kamoli črlenega.

Mlajše žene kak i starice f Korizme su nosile roupce, pokrivala su glavu.

Parile su roubje (bukov i grabrov pepel) f parenice.

Z lužinu su ribale pode, prosnice i posudje.

Zvana i znoutra su belili (s plavu farbu) hiže, osobite če jim se po zime vouldile (sirouva drva) ili su se rihtali k svarbe.

Prele su i tkale; naša souseđa Žofa je imala priemu, pamtim kak je drukala i tirala čunek, pisala z vounu i svilu.

Jožek, Franc i Prč su šoštarili. Največ su krpali, toumplali i nabijali obrtnake na škorne i šuoline, metalni špicplehe na goupce, a potkove na pete.

Mouži su delali tuporišča, nasajali roudele, delali mekle, biščala, tesali luči...

Žene su prele, krpale, našvavale, triebile orehe, stepale mak, čehale perje....

Redili su dvuorišča i trnace, obrezavali sadje i trjsje...

Majka je znala nasaditi kočku (če je tak rane sela) f staru kuorpu v gniezde od siena ili slame spod bora tere je spravila na Januševe (da je prvi pout v božične dane pomela hižu). Znala je reči da kočka na takvem gniezdu rejši sedi, a jajca je naviek poškropila z blagoslovle nu vodou da nebi bile šlaftrku i zadušku.

Pušleki za blagoslov su od drienka, gugana, prtuletne ruožic i tu i tam maslinova kitica.

Na Cvietnu nedelu mama nas je hmila z vodou f tere su se močile ruožice (lubičice i jagorčike) da bi bili liepega lica, jednak tak to čuva proti kužnega i kožnega betega. Na blagoslov smo nesli pušlek drejnka i korejnčkeke gugana prevezane z vounu, preju ili prvezačem. Guggan (lat. *Chlorocyperus longus*) je močvarna biljka kak šaš. Raste vuz grabe, potoke, črete...Dan ranješ se skopaju korejnčeki, opereju i posušiju v ruolu ili na kuominu krušne peči. Poklam meše mame i majke su nam zešile jagnušeke ke smo nosili okuol vrata.

Kulike mi je poznate jagnušeke na Cvietnu nedelu dielamo same

Vera Grgac

- 416 -

Bistrajnski jagnušek je dišeči kralušek!

mi na Bistre. V platneni vajnkušek se namečeju cveteki drejnka i nariezani korejnček gugana, starice su znale s cirkve donesti i suzice vojska od svieči, sê se to zašije i deca to nosiju okuol vrata. Dede je majka znala guggan prišiti spot oguliera na kaputu ili ga je nosil v malem žepicu. Pušlek su znali zateknouti za svetu sliku na stiene, naj čuva hižu i družinu ili su znali teru kiticu zapiknouti f šuop da bi čuvala hižu od striele nebeske. Na Vejliku Subotu majka je jagnuše skurila v krušne peči f tere je pekla orehnaču pak je orehnača imala lepšu duhu – tak je majka rekla. Jagnuše su deca z veseljem cieli tjeden nosila okuol vrata...

Nejgda su mame i majke poklam blagoslova deca napravile jagnuše, denes lubiteli starine zešijeju par stotin jagnušu pak podeliju poklam meše ...

Križni pout na zavietnem hodočašču pri Majke Buože Bistričke, plebanuš Juraj Horjan, 1957. leta

Čez Korizmu do Vuzma – nejgda i denes (Bistra – Novaki Bistrajnski)

- 417 -

Križni pout na zavietnem hodočašču pri Majke Buože Bistričke 4. kolovoza 2008., plebanuš Tomislav Novosel; Križni pout na Vejliku petek 25. ožujka 2016. leta, na naše "Bistrajnske kalvarije", na briegu spod farne cirkve Svetega Mikule, plebanuš Tomislav Kralj

Vejlíki tjeden

Prve dane vejlíkega tjedna pribira se kitje, truska i roždijne po trsju i to se vojzi na kup za Vuzmeni kries. Vu tiem tjednu je vuzmena spovet.

Muoj deda Franz mi je poviedal kak v Svete Zemle de je Jezuš nosil križ, bil bičevan i respet i denes kakti spomen na mouku nosiju križ. Pout je male drugački neg v Jezuševu dobu jerbo je Jerušalem od ounda jene petnejst pout porušen. Ounda mi je povedal kak su mu dali piti žouči, a da to nije žouč nek je gorke kak žouč, a da je to zmiešane jake vine, stoučeni mak i temen i da su to dali piti jerbo bi od mouke i batinajna bil pod križem omeglel. Jednak tak mi je povedal da je Nikodem kupil oko sto litri (libri) pomasti (32,6 kg) da bi stiem pomazali svete tiele i poškopili raku ... Buog zna de je to se sprečital i čul.

Na Vejlíki Četrtek osobite Petek i Subotu se ne dira v zemlu, ne orje se niti kopa.

Na Vejlíki Četrtek se otkrijeju lontari i zavežeju zvoni.

Na Vejlíki Petek je post i nemrs, majka mi je znala reči da se zate nesme ničesa jesti kad ni Jezuš taj cieli dan nie jel niti pil, a piti su mu dali žouči koj ga nie lovila omilavica od mouke. Poviedali su mi da su nihovi starci, a i oni da su bili mladi cieli dan bili natešče, niti jeli niti pili, a nekteri ludi nisu niti slinu goutali. Da ne bi vrazili zemlu f tere je bile Svete Tiele, niesu obuvali škorne ki su bili potkovani z čavli obrtnaki, a na guobce i peta su imali špicplehe i potkove da se obuča nie drla.

Na Vejlíki Petek su se v cirkve poklonili križu i kinčali su grobek z ruožicami tere su sami nabrali.

Na Vejlíku Subotu ide se f cirkvu kušuvat Buožji grobek, a naše Bistrajnske udruge se čez cieli dan mejnaju i čuvaju Buoži grob.

Na Vejlíku Subotu hvečer je blagoslov ogná, svieče i krsne vode. Zažarenu goubu nateknenu na ščap se donese domuov i s tiem se blagoslovi ožen. Sake sele je kurile kries na svem briegu. Zgajnali su se či bou vekši i douže gorel. Zvečera su čuvali da jim ga nebi duoj prerane vužgal, a grelí su se krej malega ogná. Pred jutre su vužgali vejlíki kup i zapopievali Kralice neba....

Na Vejlíku Subotu majka i mama su cieli dan pripravljale strošek za blagoslov (šounjku, orehnaču, makovnaču, kuglin, kruhek), a tata je pripravil rejn i luk. Jajca – pisanice farbali smo h vode skuhane z lupinkami luka ili cikle.

Vuzem

Vjutre se odvežeju zvoni

Rane vjutre je blagoslov jela, sake sele ima blagoslov v svoje kapiele ili spred respela i v farne cirkve. Strošek se složi f košaru ili kuorpu i pokrije ze stuolnačecem.

Na blagoslov ideju puca i snehe tere su se nejgda zgajnale tera bou prva došla dimuov i na gajnk obiesila stuolnačec. Če je puca bila prva rekli su da bou te lete išla zamuža, snehu su falili da je fletna i dobra gazdarica.

Ciela družina je froštruklala blagoslovlene jele, niš se nie hitile, lupinke od pisanic i droftijne je pozobala živad ili su skurili.

Starejši ideju k rane meše, mlajši k poldašne. Pri poldašne meše je přsecija. Ovak su poredani: najprve miništrant s križem, potem drugi miništrant s kípem vuskrsnulega Jezušá, ounda ideju dejčeci, dečki za ženiti pak mouži.

Četiri dečki nosiju nebe, spod neba

Ovak se slaže
"grušt" za kries.

Strošek se na
blagoslov nesel v
kuorpe.

Čez Korizmu
do Vuzma –
nejgda i denes
(Bistra –
Novaki
Bistrajnski)

Strošek se
na vuzmeni
blagoslov od
pedesete liet
nošil v ovakve
"gospoke"
košarice kou je
sneha dopelala
zamuža.

plebanuš ogrjnen s pluvijalem nosi šakrament. Vuz dečke šekutori nosiju vejlike dupliere s gorečemi sviečami. Zajnimi ide zvonar s kadičnicu i temenem, orgulaš i par ženi tere popievaju – farni zbor. Ounda ideju pucice, puče i žene, si skupa popievamo.

Za Vuzem se nejgda obliekla novina – pisana bistrajska roubača, nuovi roubec, kraluš, škorni s krancem ... kak je duoj imal i mogel.

Poklam meše su si na pijacu čestitali, obišli su svoje pokuojnike na gruobju i rezišli se domuov k obedu.

I denes je mejne-više jednak, Vuzmeni stol i pri siromaku i pri bogatem je bil *kak Boug zapovieda* za vejliki svetek. Za obed se priredila govecka ili živačka juha, govedina z rejnem i polek tega krampier, svijnska pečejnka, kokuš ili raca, vuste kiselina i šalata, poklam tejnka sirna gibanica, pak orehnača i makovnača. Ma mama znala je speči mliečni kruhek (milipruot). Vuz jele su pili vine kulike su šteli.

Na Vuzem su bili pri hiže. Jedine da su išli od hiže, bile je, če su te lete imali pucicu ili dejčeca – fermanika, na Vuzem popuoldan su išli prosit fiermajnske kume.

Na Vuzmeni poundelek su poklam meše pohodili jeni druge, rodbinu i betežnike.

Denes je male drugač, strošek je kak i v starine i obilen, jošče die-lamo jagnuše i oblečemo za pršeciju pri poldašne meše domače ruhe...

Sažetak

Čez Korizmu do Vuzma – nejgda i denes

Na fašejnek smo pretekli ciele sele od hiže do hiže, prosili smo špečeka i jajčeka da bi k letu pajceki bili depši i da bi kokoši bol nesle jajca. Od Pepelnice sē je bile mirnejše, minoule su svarbe, nie se larmale ni halabučile, postili smo...

Majka (baka) je prela, Žofa je drukala v priemu, ona i Jocek su tkali, Jožek, Franc i Prč su bili šoštari – oni su delali i krpali škorne i

stare šuoline. Sī su neke delali, rezali su trjsje, ciepali kuolje i kolili, obrezavali sadje, belili hiže znoutra i zvana, parile su rubje, triebile orehe, stepale mak...

K nekterem je znal duojti barbier, jen je bil z Budinščine, a dohajala je i jena žena z Vrapča. Oni su jim metali roge i pijavice po tielu, puščali su jim "betežnu" krv i to baš nie liepe zgledale.

Vu korizmenu dobu majka je znala nasaditi kočku v gniezde tere je napravila f stare kuorpe od siena ili slame tera je na Božič bila pod borem ili stolem (pojne smo se kolitali). Na Cvietnu nedelu majka nam je zešila jagnušeke. H Vejlikem tjednu smo se spovedali, a čez cielu korizmu saki petek i nedelu išli smo na križni pout.

Abstract

Through Lent to Easter – The Past and the Present

During Carnival season we were running around the village, going from door to door, asking the patrons to give us bacon and eggs to make sure their pigs are nice and fat this year, and their hens to lay many eggs. Come Ash Wednesday, everything came to a stall, no weddings were held, all clatter and hullabaloo seized, we started the fast...

Mother (grandma) was spinning wool, Žofa was working on the loom, she and Jocek were in charge of weaving, Jožek, Franc and Prč acted as shoemakers – they made and repaired boots and old shoes. Everyone had a job to do, working in the vineyard, cutting wooden stakes from timber, and driving them into the ground, cropping fruit trees, whitewashing houses both from the inside and the outside, doing laundry, cracking nuts, and harvesting poppy seeds...

Some of our neighbours would invite a healer, there was one in Budinščina, and a there was a woman who would arrive from Vrapče. They would use a fork on them, and put leeches all over their bodies to let the "tainted" blood, and this wasn't a pretty sight.

During Lent, mom used to place a hen in a nest she'd build from an old hey basket that for Christmas we placed under the tree, or on the table. On Palm Sunday, Mom would make our *jagnušek*. On Holy Friday we would go to Confession, and every Friday and Sunday during the whole Lent season to the Way of the Cross ceremony.

Stjepan Hranjec Veliki tjeden u kajkavskoj tradicijskoj baštini

Godišnji ili ročni običaji hrvatskoga puka, dakle i kajkavskoga, vrlo su usko povezani s godišnjim crkvenim kalendarom. Njihov održavatelj pritom je pojedini običaj vrlo često pučki interpretirao, to jest religijski (katolički) crkveni kontekst doživljavao je svoju materijalizaciju u religijskom (katoličkom) običajnom kontekstu.¹ U tom pučkom prakticanju običaja pojedini istraživači, ne samo etnolozi, ukazivali su na preplitanje pretkršćanskih i kršćanskih elemenata, koji, uzgred, u tradicijskoj baštini žive u nekonfliktnoj vezi. "Crkveno-kultno je nemoguće odvojiti od pučko-običajnoga: kršćanski se kult mogao osloniti na različite pretkršćanske kultove Bliskog istoka i Europe te resemantizirati (kristijanizirati) njihov sadržaj ili je mogao za predložak imati neki biblijski tekst; puk ga je u oba slučaja folklorizirao prenošenjem u svjetovnu sferu".²

Ovaj drugi, biblijski predložak najzornije se može potvrditi upravo na pučkom svetkovanju Velikoga tjedna. To je razdoblje koje počinje Cvjetnicom a završava Uskrsom; njime se obilježavaju posljednji dani Kristova ovozemaljskog života pa se naziva i Svetim tjednom (lat. *hebdomada sancta*), u terenskim zapisima i *Cvetnim tjednom* (Mala Subotica). U tome tjednu nema nikakvih drugih blagdana nego se posebno, osim Cvjetnice i Uskrsa, slavi Sveto trodnevlje: Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota.

Cvetnica

Najprije nekoliko terenskih zapisa s kajkavskog područja:

- 1 Snježana Zorić: *Obred i običaj*, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb, 1991., 18.
- 2 Vitomir Belaj: *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb, 1998., 9. Teza uglednog etnologa nedvojbeno stoji, međutim, činjenica je da se u pristupima nekih etnologa teži istraživanju a nakon toga i isticanju samo tog, "nekršćanskog" sloja kao stanovitog zaloga starine, korijena i "praporijekla" nekog običaja, a zanemaruje se kršćanski sloj koji je ipak dominantan u DANAŠNJOJ slici običaja. Njegovi sadašnji nositelji, uostalom, takve (integrirane) elemente uopće ne doživljavaju kao nekršćanske...

Za Cvetnico smo nesli dreneka v cirkvu. Gospodin so to posvetili. Prešecija je s cirkve išla i popevale so se stàre cirkvene popevke. Da smo došli od meše, to smo kitje na gredo fteknoli, ali na verandu, ali pak je štó mev tràma kakvoga, tam se fteknolo. A to je sljužilo da je grmljavina kakva kad se ftrgne malo i dene na ogenj. I molilo se unda k tomu kaj Bog občuva gospodàrstvo i polje od hudoga vremena (Prelog). U drugim zapisima u Međimurju nalazimo da se blagoslovljen drenek bacio na krov, a ako bi pao, čuvao se i stavljao u peć kad bi grmjelo; za tu prigodu napravljen stručak u gornjem Međimurju zovu babek, balažek ili puška.³

Zanimljiv je običaj u Kotoribi i među pomurskim Hrvatima u Mađarskoj: svećenik bi pred crkvom izgovarao molitve a vjernici su u crkvi, potom bi molio vjernike da ga puste u crkvu, "isto kao što je Isus ušao u Jeruzalem".⁴ Od blagoslovljenog *dreneka* u Hruševcu u Hrvatskom zagorju pravili bi *tepalek* (batić za pravljenje maslaca), *kliček* (klin na jarmu) koji je "pomagao da se upregnuta stoka ne bi plašila".⁵

"Na Cvjetnu nedjelju ispletu od vrbovih ili smrekinih grančica 'presmec', metli sličan svitak, te ga posvetivši ga u crkvi, bace na krov kuće. To se može vidjeti na svakoj kući u selima uz Dravu. Za grmljavina njima kade, kako bi munja zaobišla kuću".⁶

U Ljubeščici, kraj Novog Marofa, u crkvu nose *svite drenka*. "Nekad su odrezali po dva prsta debele šibe i od toga napravili *redalek*, držalo kojim bi žena v *tunjice* (posuda *maslenka*, op.) puter *redila*".⁷

U tumačenju ovih običaja *Cvetnice* podimo od evandeoskih tekstova. U Evandelju po Ivanu čitamo u ulomku o Isusovom mesijanskom dolasku u Jeruzalem: "Kad je sutradan silan svijet koji dođe na Blagdan čuo da Isus dolazi u Jeruzalem, uze palmove grančice i iziđe mu u susret" (Iv 12,12-13); "Mnogi prostriješe svoje haljine po putu,

Veliki tjeden
u kajkavskoj
tradicijskoj
baštini

- 423 -

- 3 Naziv *puška* dolazi odatle što se taj isplet stručak omotao i zavezao vrbovom, žutom mladicom, zvanom *pintavec*, i složio se tako da se stručak mogao objesiti na rame kao "puška". Inače, od te mladice plela se *cufta*, to jest, isprepleo se od grančica remen, namotao u obliku stošca i u njega bi se stavljalo grožđe i stiskalo, dakle služio je kao svojevrsna preša.
- 4 Kovácsné Kövágó Anna – Anica Jauk: *Amit az idó meghagyott nekünk – Kak nam je vreme išče ne fkralo*, Murakeresztúr, 2006., 49.
- 5 Zorica Rajković: *Narodni običaji okolice Gornje Stubice*, u: *Folklor Gupčeva zavičaja*, "Narodna umjetnost, knj.10, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1973., 201.
- 6 Ferencz Gönczi: *Međimurje. Ljudi. Vjerovanja. Običaji*, Budimpešta, 1895. (prev. Ladislav Antauer), CHAK, Čakovec, 1995.,75.). Zapis se, dakle, odnosi na običaje s konca 19. stoljeća.
- 7 Josip Vragović – Ivanka Ratković i surednici: *Ljubeščica. Povijest župe, mjesta i narodni običaji*, Župa Majke Božje Snježne Ljubeščica-Općina Ljubeščica-Ograna Matice hrvatske Novi Marof, Ljubeščica, 2005., 113.

a drugi narezaše zelene grane po poljima” (Mk 11,8). Odatle i naziv Cvjetnica (lat. *Dominica in palmis seu de Passione Domini*–Nedjelja palmi ili o Muci Gospodnjoj). U pučkoj interpretaciji toga blagdana zapažamo nekoliko vrlo znakovitih detalja:

1. U crkvu se nosi razno cvijeće, *cice–muce* (vrbin cvijet) i *kitice koje smo natrgali v šumi* (za ”puške”; to je i sukladno Markovom evanđelju), ali u prvom redu *drenak*, drijen, kome se u pučkoj medicini pripisuju ljekovita svojstva: ”On je par excellence biljka zdravlja (”Zdrav kao drijen!”), njegova šiba ili grančica puna je zdravonosne snage, njegov cvijet – zajedno s nekim drugim biljem (zdravcem, miloduhom i dr.) stavlja se na Cvjetnicu u vodu i mladež se tom vodom umiva...”⁸, no isto je tako važno da je to biljka čvrste strukture, što je sugeriralo tvrdu Kristovu krunu i, još više, u nekim mjestima nosila se među grančicama i *trnina* – osim što i ona rano procvate, na grančicama ima trnje, što pak je izravnije upućivanje na trnovu Isusovu krunu.
2. U kotoripsko–keresturskom⁹ zapisu zapažamo sklonost scenskoj interpretaciji Kristova ulaska u Jeruzalem: postoji ”scena” i ”akteri” – svećenik i puk koji ga, nakon njegove molitve, ”pušta” u crkvu, čime se posvjedočuje da se eto, pored običajnih radnji pučko iskazivanje pobožnosti izražava i ”usmenokazališnim” činom.
3. Koji je smisao (funkcija) blagoslovljenih grančica/cvijeća? Prema etnologima, njima se, prvim proljetnim biljem, ”prenosi svježa vitalna snaga na dom i sve živo u njemu”,¹⁰ što pak je postupak ”potekao iz određenoga pretkršćanskoga vegetacijskog kulta”.¹¹ No, te grančice su jedan od primjera kristijanizacije: naime, ako i prihvatimo tezu o pretkršćanskom običajnom reliktu, činjenica je da puk zatiče za strehu, za raspelo i svete slike, da baca na strehu, zatiče na polje ili vrt blagoslovljene grančice! Nikad neblagoslovljene! Postupak je, prema zapisima, višestolje-

8 Milovan Gavazzi: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Kulturno–prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1988., 25.

9 Zanimljivo je kako je i u toponimici među pomurskim Hrvatima u Mađarskoj tiha asimilacija na djelu! Mjesto Murakeresztúr, granično mjesto na međunarodnoj željezničkoj pruzi Rijeka–Budimpešta, u doslovnom prijevodu glasi *Murski Gospon na Križu* te bi, budući da je većinom nastanjeno hrvatskom manjinom, trebalo glasiti Murski Križevci, kao što nizvodno uz Dravu postoje Dravski Križevci. No pored mađarskog natpisa na ulazu u selo je ”Murski Krstur” (u govoru ”Kerestur”), što je danak donedavnom ”južnoslavenskom” jeziku!

10 Gavazzi, o.c., 25.

11 Čapo Žmegač, o.c., 81.

tan a jedan od primjera molitve pri blagoslovu glasi: ”(...)blagoslovi palme i masline, koje službenici tvoji u čast imena tvoga vjerno primaju: da kamo god budu unesene prime tvoj blagoslov prebivaoci ovoga mjesta; i otjeravši sve protivštine tvoja desnica da zaštiti one, koje je otkupio Isukrst, Sin tvoj Gospod naš.”¹²

Rečeno potvrđuje i zapis iz Sv.Križa Začretje: *Na Cveticu se k meše nosiju na blagoslov rascvjetene vječice drijenka. Gđa se od meše dojde dima, drijenek se zatekne za raspele ili svetu sliku na zidu. On čuva zdravlje pre hiže čez cijele ljete. Malo drijenka se more odnesti f štalu k blagu.*

Drugi tradicijski oblici u Velikom tjednu

U nizu običajnih radnji u danima Velikoga tjedna, osobito u Svetom, *vuzmenom* trodnevlju, još se većma potvrđuje preplitanje, prožimanje svetog i pučkog; niz postupaka Crkve doživljavaju specifičnu interpretaciju u puku.

Post. Važan je sastavni dio korizmenog vremena. Post je znak pokore, pripreme ali i čišćenja; oblik i trajanje razlikuje se u dijakronijskom i sinkronijskom smislu, ovisan bijaše često od odluka crkvenih vlasti ali i osobnih sklonosti i odricanja. Cjelokorizmeno suzdržavanje od jela upućuje na Isusov post 40 dana u pustinji. U narodu se najčešće nije razlikovao post od nemrsa pa se pod prvim razumijevalo i suzdržavanje od jela. Jedino je izrijekom na Veliki petak propisan post i nemrs a završavao je na Veliku subotu, nakon večernjeg euharistijskog slavlja uskrsnuća.

Valjki patek ja bil pajst i te sa pilo sume voudu a jel sa ja groh ne šelautu, zelanu šelauto, žguonci z mljijekem, sa de go nije bilo maso, a koj su ljudi damuj imelji. Rijb go te nije bile

(Na Veliki petak je bio post, pila se samo voda, a jelo se: grah na salatu, zelena salata, žganci s mlijekom, sve bez mesa, a što su ljudi imali. Ribe tu nije bilo; Vrbno u bednjanskom kraju).¹³

Odijevanje. Korizmeno vrijeme u tradicijskoj kulturi naglašava se i opravom. Dakako, u svim hrvatskim krajevima zabilježeno je znatno skromnija, jednostavnija odjeća tamnih boja, počesto i crnina. No, tamo i tada gdje je korotna boja bijela, nosilo se bijelo, još i ”upotpunjeno velikim bijelim rupcima; u okolici Zagreba odjeća je zvana *tuženina*, *prostina*, ili u Kupinečkom Kraljevcu posve odgovarajućega

12 Petar Vlašić: *Obredi Velike sedmice po novom misalu i brevijaru*, 1921. (navedeno prema Čapo Žmegač, o.c., 82.)

13 www.Kustodija–Zvonko Franc

naziva *crni se v belini*; osobito se nosila u posljednjim danima korizme, napose na Veliki petak..."¹⁴ No, Lucija Krnjak, pučka spisateljica i očuvateljica narodne, posebice tekstilne baštine iz Mačkovca (Međimurje), navodi kako se već na Cvjetnu nedjelju a osobito na Uskrs oblačilo drukčije za odlazak na sv. misu, upravo zato da se i odjećom naglasi svečanost blagdana:

"Na Cvjetnu nedjelju roditelji su djeci kupovali i nove dijelove odjeće pa su se ova tome radovala. Tom se novom odjećom slavio Kristov ulazak u Jeruzalem, ali i njegovo uskrsnuće. (...) Čitavu su se korizmu žene odijevale u tamna odijela sve do Cvjetne nedjelje. Budući da se taj dan slavi slavni ulazak Isusov u Jeruzalem žene bi odjenule za tu priliku i neizostavnu svečanu crkvenu procesiju svjetlija odijela. (...) Za Uskrs žene bi ujutro nosile hranu na blagoslovsvoaćenje, bile su u najsvečanijoj opravi, u bijelim *pečnicama*, u pet do šest poštirkanih i ispeglanih *spodnjica*, u *blujzima* i *dudačima*, a na glavi s *prelievancima* od dudove svile u svim svijetlim bojama. *Fertufi* su im bili crni ili bijeli, učipkani, s bogatim naborima. (...) Na podnevnu misu išla je sva mladež i mladi bračni parovi. Muževi su obukli *ancuge*, a mlade *snehe zbegecale* su se u raznim bojama svilenih *ancuga*, a neke su došle i u svojem vjenčanom *ancugu*..."¹⁵

Odijevanje s jedne strane posvjedočuje visoku odjevnu kulturu kajkavskoga puka a s druge naglašavanje i poštivanje pojedinih važnijih trenutaka u korizmenom crkvenom, liturgijskom hodu.

Zemlja, tlo u Velikom tjednu. Prilog obilježavanju posebnosti Velikog, svetog trodnevlja je i stav prema obradi, "diranju" zemlje, osobito održavan i živ u ravničarskim krajevima, dakle i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Ova gesta ne znači samo suzdržavanje od rada u vrijeme Kristove muke i smrti nego i tada kada će On nakon smrti biti položen u zemlju.

De šasta vura f četartek se smele deloti, ali dolja vač nič (Smjelo se raditi do šeste ure u četvrtak, dalje više ništa; Vrbno).

Od Velikoga četvrtka *v polju se nikaj ne delalo, vu vrtu niti na zemlji. Koli doma smo snāžili, ali kaj štó na polje išel, toga ga ne bilo* (Prelog).

Slično potvrđuje i svetokriški zapis: *Na Veljiki petek se ne sme dirati zemlja. Hunje leži mertvi Isus. Neje smeti nositi šare opravile.*

Praksu je zabilježio i Josip Lang za samoborski kraj, još početkom 20. stoljeća: "Otkako se zvona zavežu, ne 'orje se' i ne kopa sve do Velike subote, dok se zvona opet ne odvežu; takav je običaj od davne

'starine', da se 'ne giba v zémalu, dok je Isusovo telo v zémli'".¹⁶

"Šutnja" zvona. *Išle sa f cirkvu ne večarnicu, povezola su sa zvo-una i paljklje se vač nije ne zemlje delole de tourko peklje Valjikego piundeljko. Meste zvouno f cirkve sa sume čoulo škrebetaulko* (Išli su u crkvu na večernjicu, zavezala su se zvona i nakon toga se više nije ništa na zemlji radilo do utorka poslije Velikoga ponedjeljka. Umjesto zvona u crkvi su se samo čule škrebetaljke; Vrbno).

Na Veljki četrtrek so se zvoni zavezali. De je gud bila bogoboječa hiža, gazdarica je niti jena ne dala jesti dok se zvoni nado rezvezali, v sobotu (M. Subotica).

Na Veljki četvrtrek, v jutro da smo došli od rane meše, od unda so se zvoni zavezali i kak so ti zvoni zavezani bili, jela so se posna jela (Prelog).

Zavezani zvoni (u nekim podravskim lokalitetima doslovce su zavezivali užad!) znak su da se sućutno šuti, da se ne proizvodi nikakav zvuk, ukratko da se što manje buči u dan kad se obilježava Isusova muka i smrt. Čak je zabilježeno da je u Podravini savjetovano učenicima da u te dane što manje razgovaraju!¹⁷

Križni pot, Božeka gljet i stražarenje. Kako se približava kraj Velikoga tjedna sve je "intenzivniji vjerski život: više se moli, obavlja se godišnja ispovijed (ako je više župa onda se u okviru dekanata napravi raspored za sve dane u tjednu, op.), česte su pobožnosti križnoga puta i slično. Župnici su tijekom korizme organizirali posebne pobožnosti. Jedan je nepotpisani župnik Zagrebačke biskupije (dakle na području kajkavskom, op.) 1849. izvijestio u 'Zagrebačkom katoličkom listu' o večernjim sastancima koje je nazvao 'ura molitvena', a na kojima je s vjernicima molio različite molitve pripremajući ih za Uskrs".¹⁸ Na Veliki petak osobita su tri oblika korizmene pobožnosti: križni put, posjet Božjem grobu i stražarenje uz njega. Križni put organizirao se barem jednom tjedno (petkom) i to u crkvi. No, osobito u južnim hrvatskim područjima on je poprimio oblik prave pučke svečanosti ophodima u mjestu i među mjestima te je takvo obilježavanje u novije doba prešlo i u sjevernohrvatske krajeve. Za postaje su određene kapeličice i *križna dreva*, kakvih – osobito u Međimurju – ima nemali broj, pa se u tom obilasku propješači i više kilometara a dokončuje se završnim obredom i molitvom u crkvi.

Pohod Božjem grobu uobičajen je pod nazivom *Božeka gljet* ili *kuševanje*:

Ed Valjikego patko se ja f cirkvu hōjil glat Boužji grobek (Vrbno);

14 Čapo Žmegač, o.c., 48. Autorica parafrazira navod kustosa Josipa Barleka *Uskrsni običaji središnje Hrvatske*, katalog izložbe *Križem do Uskrsa*, Etnografski muzej Zagreb, 1995.

15 Lucija Krnjak: *Moja baština*, vl. naklada, Mačkovec, 2009., 99.

16 Navedeno prema Čapo Žmegač, o.c., 72.

17 Čapo Žmegač, o.c., 68., prema zapisima Nade Matijaško o podravskim korizmenim običajima.

18 Čapo Žmegač, o.c., 34.

Na Veljki petek se išel Božek kušnoti i tam se s cvetjem kinčilo (Prelog). Pohodila ga je skupno, svečano odjevena, sva obitelj. Zabilježeno je, u priobalju ali i u Podravskim Sesvetama, da su se uz Božji grob stavljali predmeti koji simboliziraju Kristovu muku:

*Dole je bil kip mrtvoga Isusa saj okičen s proletnim cvetjem a iznad njega na posebnom prostoru izložen sakrament, okolo su gorele sveće i iznad toga bila je Isusova kruna, spužva koplje i križ.*¹⁹ Pohod Božjem grobu ispunjen je molitvom i to klečeći, da se naglasi poniznost i ništavnost zemaljskoga stvora nasuprot Bogu.

U svim terenskim zapisima iz kajkavskog područja, u kojima se spominju čuvari Kristova groba, navodi se da su to bili članovi mjesnoga Dobrovoljnog vatrogasnog društva, opremljeni šljemovima (tamo gdje nije bilo DVD-a razvila se tradicija da grob čuvaju ministranti). U Ljubeščici "mladi sposobni muškarci, vatrogasci i rudari stoje mirno dva sata kraj Božjeg groba i drže stražu".²⁰ Razlog nije u tome što su vatrogasci branitelji od ognja nego jer su u mjestu (često jedina) organizirana postrojba, a šljemovima pak upućuju na rimske vojnike koji su čuvali Kristov grob. Da je razlog upravo organizirana udruga potvrđuje i novija praksa da Kristov grob u župnoj crkvi sv. Nikole u Čakovcu čuvaju članovi Zrinske garde.

Blagoslov ognja i vode. Voda je u mnogim religijama simbol života, sredstvo za očišćenje i središte obnavljanja.²¹ U Starom zavjetu voda "označuje sreću i sigurnost; Bog se oslovljava kao izvor žive vode (Iz 17,13) u čijoj blizini smije živjeti pobožnik (Ps 1,3). U Novom zavjetu Isus sebe prikazuje kao živu vodu (Iv 4,10, 37sl). Krsna voda je znak novog života (Iv 3,5)".²² Voda se u crkvi blagoslovi uz blagdan Sv. tri kralja ali i na Veliku subotu: to je krsna blagoslovljena voda, kad se krste novokršteni. Ta se voda odnosi kući, njome se škrope gospodarski objekti i polja, njome se škropilo i za nevremena a ostatak bi se čuvao za posebne, "žurne" prigode, kako je još 1917. zabilježio Josip Kotarski za Lohor:

"Svaki si na Veliku subotu donese od crkve i blagoslovljene vode, koja se upotrebljava kad je silni krst (kad se dijete doma krsti); ili ako koga glava boli, malo vode blagoslovljene gutne i čelo si ohladi".²³

Blagoslovljena voda ulila se i u vodu za umivanje pa su u Kotoribi znali reći: *Deklje, ite se hmite v sveti vodi, kaj bote imelje ljepo ljice,*

19 Čapo Žmegač, oc., 35., prema zapisu kustosa Josipa Barleka (1996.).

20 Vragović, o.c., 114.

21 Zato se u etnološkoj literaturi uskrсни običaji karakteriziraju kao obred prijelaza, očišćenjem se postaje nov, od smrti izbavljen i pripravljen za rođenje na drugom, prekogrobnom svijetu (usp. Čapo Žmegač, o.c., 20. i drugdje).

22 *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002., 1018.

23 Prema Čapo Žmegač, o.c., 106.

kaj nate melje žalte (pjege, op.) po ljicu.

I oganj je višeznačan religijski simbol. "Oganj (vatra) daje svjetlost i toplinu, ali ima i razornu i uništavajuću snagu (vulkani, požari). Zbog te dvoznačnosti, zadivljujuće i zastrašujuće, ta je prirodna pojava uvijek fascinirala čovjeka. Stoga je bila prikladna za oznaku božanstva i njegovih očitovanja. (...) U Starom zavjetu Jahve se očituje u 'liku ognja', ali i u suprotnim znamenjima (dah, voda, lahor, svjetlost). Mojsiju se objavljuje u prizoru gorućeg grma, koji gori a ne izgara (Iz 3,2 sl.). To je teofanijska slika Božje prisutnosti i svetosti. (...) Novi zavjet čuva dvostruku starozavjetnu simboliku ognja, samo je još više produhovljuje i pounutrašnjuje. Božja objava u Isusu (Lk 24,32) i silazak Duha Svetoga (Dj 1,5) označuju se slikom ognja."²⁴ Zato se i na Veliku subotu pali oganj pred crkvom, svećenik na njem upali uskrсну svijeću, unosi je u crkvu tripud govoreći: "Svjetlo Kristovo" i vjernici na toj svijeći pale svijeće, u očekivanju uskrснуća. No, važna je i pučka primjena ognja: na blagoslovljenom ognju pred crkvom mladići bi palili *gobu*, gljivu što raste na drvetu i žar nosili kući:

"Na Veliku subotu nosi se na blagoslov gljiva izrasla na drvetu (*goba*) i voda. Mladići obično nose *gobu*, a djevojke vodu. Posvećena *goba* bacila se u krušnu peć u kojoj su se već počeli peći uskrсни kolači (*pereci* i *pogače*). S blagoslovljenom se vodom poškropi krušna peć, a s tom istom blagoslovljenom vodom poškropi se u proljeće sjemenje prije početka sjetve. Postoji i bojazan, odnosno oprez, tko će doći iz crkve prije kući, muškarac s *gobom* ili žena s blagoslovljenom vodom. Nastojalo se da prije dođe kući žena s blagoslovljenom vodom jer se vjerovalo da tada postoji manja opasnost da tijekom godine nastane požar (*kaj na v hižo prije došel ogenj nego voda*)."²⁵

Svetokriški zapis potvrđuje istost običaja na cijelom sjevernohrvatskom, kajkavskom području: *Na Veljiku sobotu se pripravljale jele za Vuzem i farbaju se pisanice. Ide se k večernjice. Nekteri ljudi neseju z suobu gubu, a nekteri nosiju svijeće. Z njimi doneseju dima blagoslov. Gda padne mrak, ljudi se poštantaju h veljiku prošeciju. H cirkve se pogasiju se lampe. Nutre ostaneju sedet same stare babe i muži teri nemreju vunje duge stati. Na blagoslovljenom ognju velečasni vužge veljiku vuzmenu svijeću. Nju nosi h prošecije h cirkvu. Dok ide prema oltaru, tri put stane h kmične cirkve, moli i veli 'Svetlo Kristovo'. Na vuzmene svijeće si saki človek f cirkve hvužge svoju svijeću. Gda velečasni dojde do oltara, onda se hvužgeju se lampe h cirkve, si ljudi se zgerneju h cikrvu, složne zapopijevaju i onda počne meša.*

24 *Opći religijski leksikon*, o.c., 655.

25 Ivan Varga: *Običaji u Svetoj Mariji u Međimurju*, vl. naklada, Sveta Marija, 2008., 12.

”Crkveni blagoslov vatre u uskrsoj noći, simbol uskrsloga Krista – ’svjetla svijeta’, također je imao svoje folklorne komentare: s vjervanjem da će osigurati sreću, s blagoslovljenog ognja ispred crkve kući su odnosili ugarke i živu vatru (s pomoću upaljene gube i drukčije), njome obnovili kućnu vatru koju su negdje nastojali očuvati neugašenu sve do sljedećeg Uskrsa”, bilježi Zorica Vitez za sjeverozapadnu Hrvatsku.²⁶

Vuzmenke. Osim blagoslovljenog ognja u sjeverozapadnoj (kajkavskoj) Hrvatskoj ne samo što je tradicijom udomaćeno nego se i danas itekako održava postavljanje i paljenje uskrskih kresova, *vuzmenki*. Činjenica da običaj nije udomaćen u južnoj Hrvatskoj a niti u Slavoniji nego da obilatih potvrda nalazimo za križevački kraj, za Hrvatsko zagorje, za okolicu Zagreba, žumberački kraj, Jaskansko prigorje i Pokuplje, čak i među gradišćanskim Hrvatima - upućuje na zaključak da je posrijedi srednjoeuropski tradicijski čin.

Isprva su *vuzmenke* postavljali i palili pastiri, dakle, bile su vezane uz njihovo zanimanje, no danas je općeprisutna praksa da *vuzmenku* pripremaju muški članovi nekog sela, zaseoka ili čak dijela (ovećeg) sela. Suvremeni motiv je u nadmetanju – čija će *vuzmenka* biti ljepša i viša. Pripremanje za nju isključivo je muški posao – uobičajeno je da to čine mladići – a započelo bi i prije Velike subote. *Vuzmenka* se postavlja izvan sela, na *gmajni*, što je ostatak prijašnje pastirske prakse, a i zbog sigurnosnih razloga da ogranj ne bi zahvatio prve kuće. Najprije se načini konstrukcija od dugih drvenih motki, zatim se između njih slažu grane, cjepanice, manje daske a i sav otpadni materijal koji se, dok još nije bilo centralnog grijanja, spaljivao u pećima selskoga gospodarstva. Općenito, Veliki tjedan je doba duhovnog i tjelesnog čišćenja: obavlja se sv. ispovijed, a čiste se gospodarski objekti, *stànje*, priprema se rubenina za crkvenu pobožnost/svečanost, sve je u znaku – što bi etnolozi rekli - obreda prijelaza, prijelaza iz grješnog stanja u očišćeno, na stvarnoj i simboličkoj metarazini!

Na Veliku subotu ”mladići prije ponoći zapale *vuzmenku* i na njoj peku jaja i slaninu. Svatko svoju *vuzmenku* ljubomorno čuva, jer ništa ne donosi veću sramotu i jad ako netko nečiju kasno navečer zapali”.²⁷ Oko *vuzmenke* okupljaju se svi, ne samo graditelji te *vuzmenka* postaje ”društvena gesta”, ona ”okuplja skupinu ljudi prema mjestu stanovanja (teritoriju) i prema njezinoj demografskoj veličini, društvenim i gospodarskim prilikama, te prema odnosima

među ljudima”.²⁸ A u prakorijenu običaja leži obredna funkcija (kao i kod ivanjskih, jurjevskih krijesova), dakle apotropejska, da se ognjem otjeraju zle sile od naselja, ljudi i polja. Potom ”preko garišta *vuzmenke* tjerala se stoka da bude zdrava i da joj ništa ne nahudi; dalje, osobita moć ugaraka sa garišta, koji se stavljaju na njive i vrtove pa će tu štititi rodnost bilja; naposljetku i vjerovanje da sve dotle neće zle sile (vještice, demoni) imati vlasti, dokle dopre svjetlo (ili dim) tih krijesova”.²⁹

U suvremenim uvjetima, kad su nestale peći, priprava za *vuzmenku*, *vuzijemnicu* ima i vrlo jasnu ekološku funkciju:

Perve koj su num geverilji ja do muoruma sa koj ja zepušane ne njivomi i lauzi pečistiti i te neproviti valjiku vuziemnicu. Tu osma znulji deloti čez cielji čaden. Mij mouljji sma pebirolji sijtna sveržička i suhu trauvu po ju nejsilji ne küp, a vači i jauči po su vljijeklji svärži i cijela drijevo dek ja vuziemnico bilo valjiko kok gspoudsko hižo. Pöuljek valjika vuziemnica sa neprauvilo moulo štarino sa küirilo dek sa straužarile i pozile ne valjiku vuziemnicu s sebate ne nelju nouč. Pozile sa zote koj su dečki z drüigih sal znulji pe tilhe döjti i štrijt vužgoti vuzijmnicu po je tok ves trüd i muko znul gereti prije vremeo. Zote su se delale u moula huta v štarimi sa mägle sedeti i vün poziti. Uona su bile naprauvljena ed verbouvina, smrekevina ilji jelevogo svržjo, koj ja vač bile pri rouke, a nutru ne zamlju po sa neklole ljiščo ilji sluma ne štare sa magle sedeti. Vuzijemnica su pričala gereti vee pata vura vjütire, a pepijevola su sa svata pjesma. Z brijego na brijeg su sa čüla pjesma i štrojtölji su sa kije bou ljepša i glusneša pepievuol.(Prvo što su nam govorili da moramo sve zapuštene njive i šumarke počistiti i napraviti veliku vuzemnicu. To smo znali raditi cijeli tjedan. Mi mali smo skupljali sitne grančice i suhu travu pa sve nosili na kup, a veći i jači su vukli grane i cijela stabla dok vuzemnica nije bila velika kao gospodska kuća. Pokraj velike vuzemnice radila se mala koja je gorjela dok se stražarilo i pazilo na veliku vuzemnicu od subote na nedjelju noć. Pazilo se zato jer su dečki iz drugih sela znali po tiho doći i iz obijesti zapaliti vuzemnicu pa su tako sav trud i muka znali izgorjeti prije vremena. Zato su se radile male hute (šatorčići,op.) u kojima se moglo sjediti i paziti. One su bile napravljene od vrbovine, smrekovine ili jelovih grana, što se već imalo pri ruci, a unutra se na zemlju nabacalo lišća ili slame na koju se onda moglo sjesti. Vuzemnica je počela gorjeti oko pet sati, a pjevale su se svete pjesme. S brijega na brijeg se čula pjesma i natjecali su se čija bude ljepša i tko bude glasnije pjevao; Vrbno. Zapazimo: vuzemnica nije bila samo prilika za druženje nego su se uz nju pjevale crkvene pjesme, čak se i natjecalo čija će biti ljepša i glasnija!)

Veliki tjedan
u kajkavskoj
tradicijskoj
baštini

- 431 -

26 *Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha* (ur. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj, Barbat, Zagreb, 2001.,365.

27 Gönczi, o.c., 75.

28 Čapo Žmegač, o.c., 113.

29 Gavazzi, o.c., 35.

Osim materijalnim oblicima i znakovima (tek spominjem razne pripreme u jelu – osobito pečenje *pogača* i *pereca* te bojanje *pisanica*!), narodni je čovjek te preduskrne i uskrne dane itekako obilježavao i nematerijalnim oblicima. Pored niza *prirečja*-poslovica, koje su plod višestoljetnog narodnog iskustva a vezane su uz pojedine blagdane i nadnevke crkvene godine – recimo *Ako Cvetna nedjelja ne jasna, leta ne ufaj se časna* (one su pučka usmena "meteorologija")! – više nam pozornosti moraju privući crkvene usmenonarodne kajkavske popijevke. Tako, što se Međimurja tiče, Vinko Žganec 1925. objavljuje *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, II. svezak (crkvene). Već sama činjenica što se nakon I. sveska svjetovnih popijevaka objavljenih godinu prije odlučio objaviti i crkvene u zasebnoj knjizi rječito svjedoči i o brojnosti tih popijevaka, ali prije svega u činjenici da ih je puk pjevao – ne samo u kući nego i u crkvi! Štoviše, u toj mjeri da je Žganec zabilježio 256 popijevaka koje je ovako svrstao: I. Prije propovijedi i kod blagoslova, II. Misne popijevke (podcjeline: Pristup, Slava, Vjerujem, popijevke na prikazanje i u svako doba, Svet, Poslije podizanja, Jaganjče, Završetak), III. Adventske, IV. Božićne, V. Pod godinom, VI. Korizmene, VII. Velika subota, VIII. Uskrne, IX. Spasovska, X. Duhovska, XI. Marijanske, XII. O Sv. križu, XIII. Svetačke i XIV. Mrtvačke.

Pa nam se, uzgred, upitati: pjeva li se kajkavska crkvena popijevka DANAS u crkvi? Ako ne, a ne pjeva se, što je (sve) tome uzrok? Budući da bi rasprava premašila okvire ovoga rada, navodim samo dva primjera što ih nalazimo u spomenutoj zbirci a zabilježio sam ih jer se pjevaju još i danas u okrilju pokojeg vjerničkog doma:

*Tožno plače, žofko jafče majka Marija,
Pótem hodeč narekuje, išče Sineka.
S njom putuje Magdalena, puna žalosti,
Za Jesoša, meštra svoga, plače zadosti.*

*V jutro rano gori stanu, dalje putuju,
Koga goder dé sastanu, svigder pitaju:
–Povečte nam, dragi ljudi, vi za Jezoša,
Je li vidli, je li čuli jeste za njega?*

*–Tamo ti je, majka mila, pri Pilatušu:
Zvezan, zbijen, vez zmrcvarjen, poslan Kajfašu.
Židovi su ga vlovili, zakaj? Ne znamo.
Suci na smrt osudili, to valujemo.*

*Kad Marija to začuje, trga si lasi,
Tožno plače, žofko kriči: –Ah, Sinek, de si?*

*Gde si, moje ti veselje, dika ljubljena?
Nigdar viša ja vu srcu ne bum vesela.*

*Kada dođu k Pilatušu, da ga vidiju,
Nečemerni hudi ljudi ju ne puščaju.
–Oprite mi, tožnoj, vràta – Majka govori,
Da se srce Pilatušu za sinka moli.*

*Kad zapazi Majka Sinka – ves je krvàvi,
I nemilo po sem telu jako ranjeni.
Onda pita: –Sinek mili, je l' si pràvi?
Nemrem spoznat, Sinek, tak si krvavi!*

*–Ne pitaj me, Majka mila, moram trpeti,
Za naroda ja grešnoga i smrt podnesti.
Ne plači se, ar me boli Tvoj plač, jafkanje,
Više nego moke moje, ka se zavdaje.*

*–Ah, joj meni, prežalosni Materi.
Spunile se jesu moje sedem žalosti.
Nigdar više ja vu srce ne bum vesela,
Kad jedinu ljubav moju jesem zgubila.*

*Anda zdehni pokoljenje ti človeško,
Pa se hiti na kolena ljudstvo krščansko.
Skrušenoga srca prosi da se smiluje,
Da nas Jezoš preljubljeni z nebom daruje.³⁰*

Primjer je tipičan za usmenu popijevku: pjevačica se, dašto, drži osnovnoga tematskoga okvira, ali u predstavljanju likova – osobito Marijina – daje vlastitu mjeru, osjećaje i ponašanje običnoga čovjeka u ovakvom izuzetno dramatičnom trenutku (*tožno plače, žofko jafče, trga si lasi, nigdar više ja vu srcu ne bum vesela...*). U izrazu pak zapazamo dijalošku formu, tipičnu u narodnoj i lirskoj i epskoj pjesni, te stanovit barokizam, koji je u narodnoj interpretaciji očit posljedak i utjecaj crkvenoga, liturgijskog štiva: *zbijen, zvezan, ves zmrcvaljen; trga si lasi, tožno plače, žofko kriči; ar me boli tvoj plač, jafkanje*), pa ritmizacije (*Majka Sinka* a ne "Sina"), ali i završetak koji je sav u duhu osnovne, pokajničke teme.

30 Kazivačica-pjevačica Katarina Blažeković iz Male Subotice. Zapis je neznatno izmijenjen u interpretaciji u odnosu na Žgančev zapis (*Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka*, I.knjiga, II. svezak /crkvene/, Jugoslavenska akademija znanosti u umjetnosti, Zagreb, 1925., 88-89.).

Drugi je primjer zabilježen u Prelogu (kazivačica Cecilija Građećak). Dok se prva popijevka pripovijeda, što je jedan od poetičkih toposa usmene lirike, ova druga opisuje, želi naglasiti stanje i osnažiti osjećaj čovjekove grješnosti i dubokoga suosjećanja s Kristovom smrtnom mukom, a stvorena je na matrici usmene narodne popijevke (metričkoj, ritmičkoj, leskičkoj):

*Zmožno, odičeno,
Sveto križno drevo,
Oh, kak si precvelo,
Z krvlju oblejano.*

*Kak Jezoš ljubljeni
Pribit je je z čavli,
Za svoj narod grešni
Mora tak viseti.*

*Proti nam je nagnól
Svoju sveto glàvo,
I tak nas poziva
Pod svoju obrambo.*

*Neje hotel svoje
Ljuctvo pogubiti,
Več je rajši hotel
Strašno smrt podnesti.*

*Zar se još ne plačeš
O, ti grešna duša,
Kad vidiš na križu
Miloga Jezosa.*

Vuzem

Najveći kršćanski blagdan, zanimljivo, nije obilježen obiljem pučkih običaja, očito zato što je taj dan po svojoj naravi *svet*, običajno je ustupilo mjesto svetom. Tumačenja samoga naziva blagdana su više-lika: Belostenec u svome *Gazophylaciumu* (1740.) uz "Vuzem" navodi istoznačnice "Uskars, Vazam", ali i "Pasha", u Sušnik-Jambrešićevu rječniku (*Lexicom latinum...*, 1742.) Pasha se objašnjava kao *Mimostenjenje, Mimostasje, Prehod*, to jest, *Vuzem, Vazam, Uskrs, Gore-stajanje Isu-kersta* (to jest, "uzeti na nebo", op.). Ladan podrijetlo riječi "Vazam" izvodi iz staroslavenskog възъм, to jest od glagola възъти – ponovno uzimanje mesa, "jer su se u korizmi jela nemrsna jela, su-

protro od riječi mesopust", premda dopušta mogućnost da je *Vuzem* nastao od grčkoga ázυμα= beskvasni kruh što se jeo na Pashu.³¹

Očito se, dakle, tumačenje pojma "vrti" oko hrane te nije neobično da je za blagdan najvažniji običaj blagoslov jela, uobičajen ne samo na cijelom hrvatskom prostoru nego i u kršćanskom svijetu. Njegova održivost, dakako, motivirana je i crkveno ali i pučki: naime, nakon četrdesetdnevnog posta željno se čekalo blagovanje svake hrane, no ona je ipak najprije trebala biti blagoslovljena, *posvećena*, što je ujedno pretpostavljalo i njeno umjereno konzumiranje; kad bi, naime, netko neumjereno jeo u bilo kojoj prigodi znali su mu reći: *Ješ bez blagoslova!*³²

Blagoslov jela obavlja se negdje već u subotu, za večernje mise i *goristajanja*, no pretežit je običaj da se hrana blagoslovi za rane *vuzmene meše*. Među ženama-domaćicama, a isključivo one nose jelo na blagoslov (ako zbog bolesti ili čega drugog ne bi mogle, zamjenjuju ih mlade ženske članice obitelji), nastaje pravo natjecanje koja će hranu donijeti u ljepšoj košari/*cekeru* (košarica pletena od komušine) i sa što ljepšom salvetom, s ručno našivenim cvjetnim motivima. Kad svećenik obilazi crkvu blagoslivljajući hranu, salveta se malko otkrije. U košarici su kuhana suha šunka, hren, kuhana jaja, pogača, mladi luk, malo soli i (čak) bočica rakije. Evo nekoliko opisa blagoslova:

Na Veljiku sobotu il na Vuzem h jutre se k meše h košarice nese strošek na blagoslov. Te znači: šunku, kuhane jajce, kruh, hren, kolači, mladi luk i sol. Na kraju meše se ljudi rezmekneju po sredini cirkve. Če je pune ljudi pre meše, onda se red proteže i zvun cirkve, po pijacu. Saka baba razgerne svoju našitu domaču hadricu s teru je pokriva njejna košarica. Po sredine cirkve od oltara do kraja reda ide najprije miništrant s kadilnicu, a za njim gos-podin velečasni z svetu vodu. On blagoslivlje i škropi jele. Morati je dobre paziti da se košarica tak spretne drži na terbulhu, da bu ju sigurne pogodila bar jena kapljica blagoslovljene vode. Gda velečasni dojde bljizu, saki se človek mora prekrižiti. Ščem je blagoslov gotof, ljudi nahrupiju van z cirkve

31 Tomislav Ladan: *Riječi. Značenje, uporaba, podrijetlo*, ABC naklada, Zagreb, 2000., 580.

32 Moglo bi se doista raspravljati je li ta uzrečica motivirana vjerski, jer svaka je hrana zapravo blagoslovljena pa prema njoj ne treba biti lakom, ili pak egzistencijalno, kad je u mnogobrojnim obiteljima trebalo paziti na svaki zalogaj! I poštivati ga!

Primjer nije iz kajkavske sredine ali isto vrijedi svugdje: dječji klasik Mato Lovrak u pripovijetci *Treći slučaj* opisuje dječaka koji objašnjava učitelju zašto se potukao s gradskim vršnjakom-razmaženkom kad je ovaj šutnuo kruh: "Udarao je kolač nogom. Sada se izvlači. Ja ne mogu gledati kad netko gazi kruh. Moj se djed na selu muči kad kosi pšenicu. Seoska djeca poštuju kruh. Kad im padne komadić na zemlju oni ga podignu i poljube. Metnu ga na plot da ga ptice pojedu. Na selu nitko ne baca kruh na zemlju. Nitko ga ne udara nogom. Tamo bi to bila sramota. I strahota." Koliko smo danas miljama daleko od ovakvog odnosa prema osnovnom jelu?!

i počneju bežati dima. Ta žurba je zbog toga jer se velji da gduo prvi dojde dima z blagoslova, tije bu prvi okopal svoju koruzu, da bu mu za okopatvu zrasla. Zate nekteri ljudi znaju od meše dojt h svoje sele jake švicni i hmujeni. Moraju si najprije dobre počinuti, spite male vode i stoprem onda povijedati kakva je bila prodika h cirkve. Družina štera doma čaka, mora zagristi od sakoga komada blagoslovljenoga stroška (Sv. Križ Začretje).

Àd vuziemnica sa f nedelju vjütre išle dime po su žane f kešorumi nasla hrounu ne blogelsev. Do sa ja dāšle ed meša suki si ja mörul zajti kemauček blegeslavljena hrana koj bou i än cijele ljete ijmel Boužji blageslev (Vrbno).

Mi smo domaj meli jenu korpicu z drškom, tu se neslo bar pol hleba kruha, pol šunke, 1–2 jejce, hren, falat pereca, falat kuglofa, sol. Da smo došli od meše, onda je bil svečani zājtrek. Bil je prestri stolnjak, domaj tkàni s konoplje ali pak z lena. Dok je zājtrek prešel, ga negda né bilo črne kàve neg štuca žganice na stolu. Dok smo se od stola stali, boga zmolili, mama só se droptinje pobrali i hitili v jogenj ka namo nesli vu dvor i hitali živini (Prelog).

Običaj *vuzmenoga* jutra našao se i u pisanom tekstu, u stihovima Magdalene Vlah Hranjec (Dolnji Kraljevec):

Vuzmeno jutro

–Išče je rano, hajčite golubeki moji mali,
da dem ja od meše dimo unda bomo si skup
blagovali.

Kočta, pisanice, sakomu sam i maloga perečeka
spekla.

Tak nam je na Vuzem v jutro naša mama rekla.
Od jutra rànoga si je v korpu za posvećenje
nalàgala,

a unda pak je do negda pred zrcalom stàla
i perlevanca si na glàvu slàgala.

V ruznom je ancugu kak ružica bila
i več je skup odzvonilo korpu si je zela i k meši se
požurila.

Te tjeden pred Vuzmom celo je hižu mati opràla,
a od sobote kak se kočet kuhav i pereci pekli
po stàju je tak fina duha ostàla.

Do negda smo se ne mogli fčakati
da pedó od meše dimó, da de naša mati.

Več z obloka smo vidli da se dimo fejest žurila,
med prvimi ženàmi ona je bila. I z vràt nam je
rekla:

–Čakali ste me golubeki moji mili?

Hote, vezda se bomo si skup božeku pomolili.

Saki mora malo hrena pokoštati,

*prije vam nesmem nikaj drugo dati,
jer bó žofka je bila Kristošova moka,
pak makar se sfrče i sozica z vašega oka.*

Na temelju spomenutih kazivanja moguća su ova zapažanja:

1. Veliki tjedan započeo je jednim blagoslovom grančica i cvijeća, kojima je puk pripisivao čudotvorne moći, a završio *vuzmenim* blagoslovom jela; započeo je, dakle, blagoslovom "hrane duhovne" a završio posvećenjem hrane tijelu, za tijelo!
2. Ako li uvažimo etnološku tezu da je Uskrs u pučkom smislu obred prijelaza, tad je on eto, naznačen upravo jelom; u crkvu se nosila upravo ona hrana koja se nije smjela blagovati u korizmi. Premda, ima zanimljivih pučkih tumačenja koja uglavnom imaju ishodište u kršćanskoj simbolici: Šunka se nese kaj bomo navek dobri kak šunka, kruh kaj bomo drugima tak dobri i potrebni kak kruh, jejci kaj bomo čisti i kaj bomo osečali životu v sebi, hren kaj bomo jaki i čvrsti kak hren (u Sumartonu, u Mađarskoj, gorkoća hrena simbolizira Kristovu muku!), sol kaj bomo stalni vu veri i kaj namo nikaj pokvarjenoga govori-li, a koláč kaj bomo sem ljudima slatki (Mačkovec). Ili: Šunka predstavlja *teilo Kristovo*, hren je simbol *Isusovog gorkog života*, kruh *dobrota Jezošova*, klobasice predstavljaju *čavle kojima je pribijen na križ*, črni kruh je *poradi onoga kak velimo 'Tko tebe kamenom, ti njega kruhom'*, kuhana jejca znak *novoga života a sol pak štiti od pokvarjenosti* (Žabnik, Medimurje).
3. Sadržaj košarice, *korpice* bio je i raznovrstan i obilat; to je običajno obilježje sjeverozapadnih ravničarskih, ratarskih hrvatskih krajeva (u odnosu na hrvatski jug gdje je to bilo znatno skromnije), ali i zato da se i time, obiljem, naglasi prijelaz s korizmenog odricanja!
4. Žurba kući nakon blagoslova vrlo očito pokazuje visoku radnu kulturu čovjeka kajkavca u sjeverozapadnoj Hrvatskoj! Naime, vjerovalo se koja od domaćica prva dođe *ta bu prva okopala kuruzu* (Sv.Križ Začretje), ili "Koja prva dođe kući, vele, da će se prva udati i da će njezina kuća imati 'fletnije' (hitrije) težake",³³ to jest da će *celo ljeto žene biti jako fljetne* (Kotoriba) i slično. Zapazimo u zapisima navođenje uzrečica "Veli se" ili "Vele", koje se često rabe uz kajkavska prirečja-poslovice, kao zalog i naglašavanje, time i "ovjeravanje" višestoljetnoga kolektivnoga

33 Čapo Žmegač,o.c., 99. navodeći zapis iz Stupnika kraj Zagreba s konca 19. Stoljeća.

iskustva, a tome tad u to, što slijedi, što je potvrđeno stoljećima, valja vjerovati.

5. Blagoslovljenu hranu morali su kušati svi ukućani: s jedne strane to je naglašavanje obiteljskoga zajedništva a istodobno i prijenos, usadivanje "svetoga", blagoslovljenoga u svakoga člana domaćinstva (svi trebaju biti "posvećeni"!).
6. Nakon svečanoga zajedničkog blagovanja ostatci, mrvice hrane nisu se bacale nego su se skupile i bacale u oganj, ili pak bi se rasteple po vrtu i polju – vjerovalo se da, blagoslovljene, imaju čudotvorne moći i čuvaju od zla i slaboga roda u kući i gospodarstvu. U Sumartonu (pomurski Hrvati) mrvice i *ljupinje* od jajeta bacali su u *mali vrčak* i na tom mjestu je izrasla biljka s bijelim cvijetom, zvana *korenovo droptinje*. Dakle, susrećemo pučku interpretaciju običaja ali i opet kao s grančicama za Cvjetnicu – pučkost pod okriljem i nakon svećenikova blagoslova!

Svečani zajutak započinje molitvom; njena početna i završna formulaičnost naglašava zaokruženost i trajanje – kako je bilo na početku tako i na kraju:

Na Te, o Gospodine, ogledaju se vseh oči, i Ti njima podjeljuješ hranu ob prigodnom vremenu. Ti odpiraš Tvoje roke i napunjaš s blagoslovom vsako stvorenje.

Otec naš...Zdravo Marija! Dika bodi Bogu Ocu i Sinu i Duhu Svetomu. Kak je bilo na početku, tak i sada i vsigdar i na vse veke vekov. Amen.

Blagoslovi nas i ove dare, o Bože, kojeh se iz Tvoje darežljivosti želim vžiti i naše grešno telo na Tvoju službu okreipiti po Jezusu Kristušu, Gospodinun našem. Amen.

Tada domaćica iznese na stol blagoslovljeno jelo, što su ga svi željno očekivali; svakom se članu obitelji daje po jedan komad (jaja,šunka, hren, luk). Molitva poslije jela glasi:

Gospone, Otec nebeski! Ponizno zahvaljujemo se Tebi za sve Tvoje dare, z kojemi jesi okreipil naše grešno telo.

Otec naš...Zdravo Marija! Dika budi Bogu Ocu i Sinu i Duhu Svetomu. Kak je bilo na početku, tak i sada i vsigdar, i na vse vekove. Amen.

Prosimo Te, podeli nam milošću Tvoju, da ovak okreipljeni Tebi vsigdar zahvalni budemo i Tebe nigdar ne zbantujemo, ter na dalje Tvojeh darov vsaki dan vredneši postanemo. Amen.

Gospone! Podeli vsem našem delnikom i dobročiniteljem zaradi Tvojega imena žitek vekivečni. Amen.

I verneh duše po Tvojoj božanski miloserdnosti naj počivaju vu miru. Amen. (Žabnik)

Na poldanju ili *obednu mešu* išli bi svi ukućani, tek bi ostala domaćica da pripremi svečani objed. Na sv. misi pjevale su se *vuzmene* popijevke, recimo:

*Kristuš se je gori stal,
Smrt je doli potepal,
I vraga je obladal,
Orsag mu je razmetal.
Kirie 'leison, aleluja.*

*Srdu Oca je stišil,
I milošću nam sprosil;
Kaj je Adam pogubil,
To je Kristuš zadobil.
Kirie...(itd.)³⁴*

I ova popijevka potvrđuje usmenonarodni izvor i izričaj osobitim pučkim leksikom i jednostavnom metričko-ritmičkom strukturom.

Nakon objeda *vuzmeno* se poslijepodne provodi u kući, u obiteljskom krugu (a on je znao biti znatno uvećan povratkom djece s obiteljima iz daljih sredina).

***

Zaključno ovako. Godišnji, pa i životni običajni ciklus u pučkim običajima, ovdje poglavito kajkavskim, u vrlo je uskoj vezi s crkvenim običajima, oni ga određuju i usmjeravaju. No, narod ih preoblikuje, ponajprije tako što njihovu "apstraktnost" konkretizira, praktično primjenjuje za potrebe, za osobnu zaštitu, zaštitu svoje obitelji a osobito svoga blaga, u štali i na polju. U uskršnim običajima, međutim, ta je pučka interpretacija daleko manja u odnosu na druga razdoblja i blagdane u godini, čini se da je svetost trenutka (konkretno Velikoga tjedna) toliko snažna i prožimajuća da se pučka dimenzija toga tjedna nije znatnije afirmirala – osim nekih detalja, a i oni se realiziraju nakon i u okviru crkvenog blagoslova.

Premda, obratimo li pozornost na *suvremeno* održavanje i svetkovanje Velikoga tjedna, u popriličnom broju vjerničkoga puka, ne samo kajkavskoga, *Vuzem* se svodi tek na blagoslov jela. Ali, to je već druga tema, vrijedna podulje rasprave.

Veliki tjeden
u kajkavskoj
tradiciji
baštini

- 439 -

34 Žganec, o.c., 108.

Literatura

- BELAJ, Vitomir: *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb, 1998.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna: *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997.
- GAVAZZI, Milovan: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, 2. novo prerađeno izdanje, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1998.
- GÖNSZI, Ferenc: *Međimurje. Ljudi, Vjerovanja, Običaji*, Budapest, 1895. (prev. Ladislav Antauer), Chak, Čakovec, 1995.
- HRANJEC, Stjepan: *Međimurski narodni običaji*, Ogranak MH u Čakovcu - Zrinski, Čakovec, 2011.
- Hrvatska tradicijska kultura: na razmeđu svjetova i epoha* (ur. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj), Barbat, Zagreb, 2001.
- KOVÁCSNÉ, Kövágó, Anna i Anica Jauk: *Amit az idő maghagyott nekünk – Kaj nam je vreme išče ne fkralo*, Murakeresztúr, 2006.
- KRNJAK, Lucija: *Moja baština*, vlastita naklada, Čakovec, 2009.
- LADAN, Tomislav: *Riječi. Značenje, uporaba, podrijetlo*, ABC naklada, Zagreb, 2000.
- Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 2002.
- RAJKOVIĆ, Zorica: *Narodni običaji u okolici Gornje Stubice*, u: *Folklor Gupčeva zavičaja*, "Narodna umjetnost 10", Zagreb, 1971., 153-215.
- VARGA, Ivan: *Običaji u Svetoj Mariji u Međimurju*, vlastita naklada, Sveta Marija (bez godine obj.)
- VRAGOVIĆ, Josip-Ivanka Ratković i suradnici: *Ljubeščica. Povijest župe, mjesta i narodni običaji*, Župa Majke Božje Snježne Ljubeščica, Općina Ljubeščica, Ogranak Matice hrvatske, Novi Marof, Ljubeščica, 2005.
- ZORIĆ, Snježana: *Obred i običaj*, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb, 1991.
- ŽGANEC, Vinko: *Zbornik jugoslavenskih pučkih popijevaka*, 1. knjiga, *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, 1. svezak (svjetovne), Zagreb, 1924., 2. svezak (crkvene), Zagreb, 1925.
- www.Kustodija-Zvonko Franc

Sažetak

Veliki tjeden u kajkavskoj tradicijskoj baštini

Kršćanske teme i sadržaji bogato su utkani u svakodnevnicu hrvatskoga kajkavskoga puka, bilo na razini preuzimateljskoj bilo na interpretativnoj. U korizmenom vremenu najbolji primjer za to je upravo Veliki tjeden. Njegovo obilježavanje ogleda se u materijalnim tradicijskim oblicima - jelu, poslovima, odijevanju te u duhovnim - u usmenoj književnosti, poglavito u (korizmenim) popijevkama i prirečjima. Važno je naglasiti da je većina od tih običajnih oblika umnogome međusobno vrlo slična u sjevernoj Hrvatskoj, što, razumije se, samo potvrđuje isto inspiracijsko vrelo, kršćansku tradiciju.

Abstract

Veliki Tjeden (Holy Week) in Kaikavian Traditional Heritage

Christian themes and content have been profoundly intertwined in daily lives of Croatian Kaikavian people, in terms of both reception and interpretation. During the Lent period, Holy Week serves the most illustrative example. Commemoration of this period is manifested through certain material forms, such as the food, activities, and apparel, as well as through some spiritual means - oral literature, mainly (Lent) songs and proverbs. It is important to point out that most of these traditional forms of commemoration closely resemble those in the rest of the northern part of Croatia, which only supports the idea of the shared source of inspiration - the tradition of Christianity.

Mirjana Žugec Pavičić Od Cvetne do Pisane nedele

– pučki običaji u Podravini,
Hrvatskom Zagorju, Međimurju,
Gorskom kotaru, Moslavini,
zagrebačkoj i ozaljskoj okolici

Snimajući reportaže na terenu za emisiju Baština bilježila sam pučke običaje, pa tako i u korizmi, vremenu duhovne i materijalne pripreme za svetkovinu Isusova uskrsnuća. Nakon poklada i Svijećnice, opet se, kao i u vrijeme došašća i Božića, ukazuje isprepletenost katoličkih crkvenih obreda s narodnim tradicijama drugog podrijetla, naziru se pretkršćanski običaji i obredi vezani uz proljetno buđenje prirode i negdašnje proslavljanje početka nove godine. U korizmi se išlo na ispovijed i obrede križnoga puta, poštivao se nemrs, posuđe u kojem se spremalo meso ribalo se pijeskom da u njemu ne bi ostalo nimalo masnoće od koje se uzdržavalo svih četrdeset dana pred Uskrs, čistili su se dom i okućnica, nisu se održavala vjenčanja, niti svirali tradicijski instrumenti.

Cvjetnica je nedjelja kojom počinje Veliki tjedan i svojim sadržajem živo započinje veliku temu vazmenog otajstva: kroz muku i smrt Krist ulazi u svoju slavu.

Davor Grgurić, veliki znalac i istraživač goranskih običaja i delničkog kajkavskog ispričao mi je da se u Delnicama na blagoslov na *Cvejtnu nedeljlu* nose bukete načinjeni od bršljana, *ojl'ka* (maslina) i *moačeca* (cica-maca), ali i da se grančica masline ponijela u crkvu i pred Božić.

U Gorskom kotaru blagoslovljeni stručak stavlja se u štalu i za rog pod krovom uz riječi "Bože blagoslovi taj dom", tako se kuću štitiло od nesreće. Za velika nevremena bacao se komadić blagoslovljenih grančica u vatru na ognjištu ili u *šparhetu*, tako su vjerovali da će se dom i okućnica zaštititi od groma, a kako bi *grmavina otišla*, stari su ljudi govorili: "Na puste gori, na puste vodi, kej ljudska nouga ne goaze!" tj. "Na puste gore, na puste vode, gdje ljudska noga ne gazi!"

U Moslavini se blagoslovljeno cvijeće stavljalо u vazu na prozor

s unutrašnje strane, a kad se osušilo nije se bacalo već se zaticalo za gredu u *ganjku* ili za sliku u kući i njime se *križalo* za velika nevremena da bi se kuća spasila od udara groma ili kakve druge nesreće.

Na početku 20. stoljeća i Zagrebački misal ima molitvu u kojoj se kaže da blagoslovljene grančice "gdje god budu unesene blagoslov prime prebivaoci onoga mjesta i otjeravši sve protivštine Tvoja desnica da zaštiti one koje je otkupio Isukrst, Sin Tvoj Gospod naš."

U zagrebačkoj okolici, Podravini, Hrvatskome zagorju i Međimurju, na blagoslov se nosio drijenak, dodalo bi se cvijeća koje je tada procvatilo i sve bi se povezivalo vunicom u više boja ili koncem. Vjerovalo se u iznimnu moć blagoslovljenog drijenka jer se radi o dugovječnome drvu koje živi i do 200 godina. Poznato je da je drenovina tvrdo, teško i jako žilavo drvo od kojeg se izrađuju razne drške za alatke i pokućstvo, pa nije čudo da se u narodu često kaže da je netko *zdrav ko dren*.

Blagoslovljeni drijen koristio bi se u izradi bičeva, batića za pravljenje maslaca i vrhnja i vjerovalo se da će to donijeti sreću u poslu. Stavljaо se i kao klin u jaram pa su seljaci bili uvjereni da će blagoslovljeni komad smirivati stoku u poslu, a u Novakima Bistanskim sam saznala da je drijenak zbog svoje moći nakon blagoslova u crkvi postajao dio žrvnja.

U nekim hrvatskim krajevima poput Moslavine, postoji običaj umivanja na Cvjetnicu nakon dolaska iz crkve. Djevojke bi u lavor u vodu stavljale latice ljubičica ili drugog proljetnog cvijeća i umivale bi se u *ganjku*, dakle na hodniku ili na dvorištu.

U okolici Bistre u Hrvatskome zagorju, žene su za blagoslov na Cvjetnicu šivale *jagnušek*, mali mirisni izvezeni jastučić veličine otprilike 3x3 cm koji su ispunile zdravonosnom biljkom *guganom*. Na jastučić se na oba gornja kuta zašio po jedan kraj konca, tako da se nosio oko vrata poput lančića i prema svjedočenju Vere Grgac, vlasnice etno zbirke i skupljačice narodnih običaja bistranskog kraja, muškarci su ga kao zaštitu stavljali ispod košulje i kad su polazili u rat.

Običaji u vremenu vazmenoga trodnevlja, dakle, u tri dana u kojima se vjernici spominju Gospodinove smrti, ukopa i uskrsnuća, gotovo su isti u svim našim krajevima, pa tako i u kajkavskim.

Četvrtak u Velikome tjednu je posljednji dan korizme i na taj dan uvečer počinje vazmeno trodnevlje. Dopodne se ne drže mise, osim one na kojoj biskup u koncelecijaciji sa svećenicima iz biskupije posvećuje sveta ulja i ta se misa iz praktičnih razloga ponekad prebacuje dan i dva prije toga dana. Između 16 i 21 sat svaka župa slavi jedinu zajedničku misu Večere Gospodnje u kojoj sudjeluje cijela zajednica i tim se slavljem posljednje večere uvodi zajednicu u vazmeno otajstvo. U nekim župama se upriliči običaj pranja nogu u spomen

Od Cvetne do
Pisane nedele
– pučki običaji
u Podravini,
Hrvatskom
Zagorju,
Međimurju,
Gorskom
kotaru,
Moslavini,
zagrebačkoj i
ozaljskoj okolici

na Isusovo pranje nogu apostolima. Etnologinja Aleksandra Muraj koja je do umirovljenja radila u Institutu za etnologiju i folkloristiku, ispričala mi je da se u zagrebačkim crkvama na Veliki četvrtak skidao nakit s oltara i da su se u donjogradskoj župi svetoga Blaža nakon 1916. godine održavala pranja nogu. Nekoliko župa poslalo bi svoje predstavnike, većinom starije muškarce koje bi nakon tog čina bili pozvani u Nadbiskupski dvor na ručak, svaki od *apostola* bi dobio poklon, odijelo i cipele te jedaći pribor kojim bi se služio kod obroka: dva tanjura, žlicu, vilicu, nož, ubrus, čašu i bocu te 30 Judinih srebrnjaka, tj. 30 novčića po 10 filira.

Na Veliki četvrtak u tijeku Svete mise na Slavu zazvone zvona za koja se kaže da su "odletjela u Rim" i više se ne oglašavaju do vazmenog bdijenja i zamijenjuju ih drvene udaraljke.

Prema priči Ane Töpfer iz Krapine, djeca su odlazila na zvonik u pratnji zvonara i tamo su okretala posebnu drvenu napravu koju su nazivali škrebetaljka. Ona je okretanjem proizvodila čudan zvuk koji se čuo i po gradskim ulicama jer su se djeca njima rado igrala i trčkarala uokolo.

Davor Grgurić iz Delnica svjedoči da su djeca vrtila *regê'tc*, tradicijsku drvenu igračku koja je okretanjem proizvodila vrlo prodoran zvuk.

U međimurskom Pribislavcu snimila sam svjedočenje da se na *Veliki četrtak* na zemlji smjelo raditi samo do devet sati, a da su se nakon 12 sati, dakle u 21 sat, vezivala zvona.

Na Veliki četvrtak su u kajkavskim krajevima bake, majke i djevojčice izrađivale ružice od papira koje su mogle ukrasiti *hižno* raspelo, grobove najmilijih ili raspela na otvorenome, takozvane krajputaše. Ružice za vanjsku upotrebu namakale su se u tekući vosak i sušile, oblikovale su se u vijenac i na takav su način mogle odolijeti atmosferskim prilikama čak do godinu dana. Njihovu ljepotu ne bi narušila niti vrućina, kiša, niti snijeg i mogle su biti u kombinaciji s listovima bršljana, s pušpanom, bušpanom ili kako sam čula u Đurđevcu u Podravini – s *fušpanom*. Radi se o šimširu, gustom zimzelenom grmu sporog rasta i sjajnih kožastih listova koji je u našem priobalju često samonikla biljka, ali izvrsno uspjeva i u kontinentalnoj Hrvatskoj jer dobro podnosi sva tla.

Na prošlogodišnjoj (2016.) izložbi "Rože i rojžice – kinč negdar i denes" u Muzeju Staro selo u Kumrovcu, između brojnih cvjetova od krep papira, bile su ružice 83-godišnje Katarine Jendrić iz Đurđevca. Gospođa je oslijepila prije nekoliko godina ali još uvijek izrađuje cvijeće iz tradicijskog podravskog vrta za koji joj kćer Doroteja izreže papiriće i pripremi sve za postupak.

Danas u Hrvatskome zagorju žene u nekoliko udruga izrađuju ružice od krep papira, to su gotovo sve vrste poljskog i cvijeća tradi-

cijskih vrtova: jorgovani, božuri, jaglaci, potočnice, perunike, šafrani i brojni drugi. U posljednje vrijeme Edita Goluban iz Zaboka skreće pozornost i prikuplja dokumentaciju da se kinč uvrsti na UNESCO-vu listu zaštićene kulturne baštine svijeta. To umijeće svakako zaslužuje pozornost jer kao fenomen živi i prenosi se mlađim generacijama kojima se nastoji približiti priča da se izrada cvijeća u našim kajkavskim krajevima uvriježila pred kraj 19. stoljeća, da se ono ručno radilo od kasnih jesenskih dana do proljeća kad u prirodi nije bilo cvijeća, a postojala je potreba za različite prigode: od vjenačanja za izradu oglavlja s bijelim cvjetovima i mladenkinog buketa, krštenja, izrade vijenčića za *hižna*, grobna i raspela krajputaše, te za izradu ružica za jelove grane koje su puno prije pojave jelki krasile domove o Božiću.

Veliki petak je Kristov smrtni dan i dan posta i nemrsa. Nema misnog slavlja, evanđelje koje se čita ili pjeva s podijeljenim ulogama je Muka po Ivanu koji u smrti na križu gleda Gospodinovo uzdignuće. Pred oltarom se klanja križu, za to vrijeme se pjevaju prijekori. Na taj se dan nije kopalo niti oralo, bilo je utemeljeno vjerovanje da se time izbjegava moguća povreda Isusova tijela položenoga u grob.

Etnologinja Aleksandra Muraj ispričala mi je da su u Zagrebu u 18 sati u crkvama počele pobožnosti uz Božji grob koji je bio okružen vojničkim stražama. Ana Töpfer prisjetila se djetinjstva u kojem je na Veliki petak gledala Božji grob u Krapini koji je bio posebno okićen i čuvali su ga križari i skauti u uniformama. Majke su djeci govorile o strašnim rimskim vojnicima, a ako su ona bila neposlušna ili su se vrpaljila ili okretala, često se znalo dogoditi da su pred samim *Božjim grobom* dobila za *vuha*. U drugim našim kajkavskim krajevima Božji grob su čuvali vatrogasci koji bi se izmjenjivali.

I u tijeku Velike subote se obilazio Božji grob i poslijepodne se obavljao blagoslov vatre. Djeca i mladići nosili su gube, to je vrsta gljiva, odnosno, izrasline na drvetu. Potražili su je u šumi u vrijeme ranog projeća, posušili bi je, pa je prije donošenja posvećenoj vatri najprije malo izdubili i provukli žicu pomoću koje bi gubu vrtjeli i tako održavali žar koji je nastao nakon što su pred crkvom uzeli vatru. Blagoslovljenom vatrom posvetili su kuću i dvorište da zašтите svoj dom od nepoželjne vatre ili *hudega ognja*.

Na Uskrs se u selu Ljubeščici u blizini Varaždinskih Toplica išlo na *mešu zornicu* u šest sati na koju su žene u *lijepim nadiganim* ili *natkanim flačicama* nosile jelo na blagoslov. Prema sjećanjima mještanki, jaja se nikad nisu ukrašavala, uzelo bi se malo mesa, soli i hrena, a nakon što bi se blagoslovljeno jelo donijelo kući, od ostataka se ništa nije smjelo baciti, pa se tako mrvice hrane i *lupine s flačice hitiju v ogenj*. Nakon što je jelo blagoslovljeno, a misa završena, svi su žurili da što prije stignu kući. Bilo je u toj gužvi i strci smijeha zbog padova do kojih je dolazilo kad su se mlade snahe natjecale

Od Cvetne do Pisane nedele – pučki običaji u Podravini, Hrvatskom Zagorju, Međimurju, Gorskom kotaru, Moslavini, zagrebačkoj i ozašjskoj okolici

– 445 –

koja će prva stići kući i donijeti ukućanima posvećenu hranu. Prema kazivanju Zlatice Malčić i Janice Halić iz zagrebačkog Resnika, pobjednica bi ponijela titulu najbolje snahe kojoj će do sljedećega Uskrsa sve ići od ruke.

Nedjelja po Uskrsu zove se Bijela ili Pisana nedel(j)a ili Mali Vu-zem, Mali Vazam ili Mali Uskrs. U Podravini se zove *Matkana nedelja*, tada su prijateljice ili prijatelji postajali *matke* ili *matkeši*, zaljubljeni parovi razmjenjivali su pisanice ili uskrsni kruh od najfinijega brašna. Zahvaljujući revnom čuvaru podravskosesvetske baštine Josipu Cugovčanu, vlasniku etno zbirke i nadamo se, osnivaču prvog muzeja hrvatskih pisanica u Podravskim Sesvetama, običaj matkanja ožvijen je i bit će prigodno insceniran. Inače, u uskrsnome vremenu gospodin Cugovčan na svojem etno imanju posljednjih šest godina okuplja izrađivače pisanica na jednodnevnom susretu koji djeci i zainteresiranima pokazuju svoje umijeće, pravo bogatstvo i raznolikost hrvatskih tradicijskih tehnika, boja, motiva i ljepotu uskrsnih poruka i čestitki.

Na Uskrsni ponedjeljak u zagrebačkom Resniku župnik je u korist crkve prodavao ručnike što su ih raspetniki ili križari dobili od ukućana kojima su dan ranije obilazili dom i čestitali Uskrs. Običaj je oživio prof. dr. Stjepan Pepeljnjak, tako da su u nekoliko navrata raspetniki obilazili selo i običaj je snimljen za radijsku emisiju Baština Glasa Hrvatske te za dokumentarni film Hrvatske televizije "Naš se Jezus gore stal" za koji je autor teksta bio Stjepan Pepeljnjak, redatelj Eduard Galić, te urednik Aleksej Pavlovsky.

Zahvaljujući Slavici Moslavac, etnologinji i dugogodišnjoj ravnateljici Muzeja Moslavine u Kutini snimala sam običaje koje istražuje, o njima piše te ih oživljava uz pomoć zavičajnih kulturno-umjetničkih društava. Uz kćer Lanu zaslužna je što je značajna tradicijska glazbena baština notno obrađena i objavljena. U Moslavini sam zabilježila običaje na dan po Uskrsu: djeca s padine brijega zakoturaju svoje pisanice, pobjednik čije se jaje otkoturalo najdalje dobivao je sva koja su bila u igri. No, postojao je još jedan običaj u kutinskom kraju: pisanica se bacala visoko u zrak i prije nego li se uhvati, trebalo je izgovoriti: "*Bogu bjelanjak, meni žutanjak, vragu lupanjak!*". U posljednje vrijeme kutinska djeca i odrasli počeli su se natjecati u trčanju s pisanicom u žlici, pobjednik dobiva sve pisanice koje su sudjelovale u igri. Ana Töpfer mi je rekla da su u Krapini pisanice zapravo vuzmeni znak i da su se djeca njima igrala tako da su se kucala s drugima. Onaj čija je pisanica pukla prilikom udarca morao je dati jaje onome koji je jaje ošteti i pobjednik ga je za nagradu morao pojesti.

Ljubica Guštin, aktivna članica KUD-a Vrhovac iz istoimenoga mjesta u ozaljskome kraju ističe kako su se na Uskrsni ponedjeljak u procesiji nosile košare zvane lusnjačice, ukrasile su se cvijećem kojim

bi posipavali tlo do mjesne crkve, pa se znalo dogoditi da je cijeli put bio prekriven laticama raznobojnog proljetnog cvijeća.

Prema kazivanju Davora Grgurića, pjesnika, kantautora i vrijednog istraživača goranskog tradicijskog nasljeđa, na Uskrsni ponedjeljak se u Gorskom kotaru blaguje žeuod'c. Radi se o jedinstvenom hrvatskom tradicijskom nadjevenom svinjskom želucu koji se na Veliki petak priprema od jaja, kruha, špeka i šunke i žene su ga u velikim košarama nosile na uskrsni blagoslov. Za njegovu su se pripremu morale svojski pomučiti jer je složena i iziskuje vještinu, pazeći da želudac ne pukne pri kuhanju u vodi i da sav trud ne propadne ako se pretjeralo s količinom nadjeva ili prejakom vatrom na peći.

Zanimljivo je da nadjev u nacionalno miješanim sredinama u Gorskom kotaru sprema samo katoličko stanovništvo i da se u Brestovoj Dragi, Mrkoplju i Sungeru priprema slatki *želudac* sa sušenim groždem. U Ravoj Gori i Staroj Sušici pripremaju *želoc sa suhim mesom*, a selo Razloge *žuto naduavajni* koji nije uskrsno jelo kao uostalom i u nekim drugim krajevima gdje ga zovu želudec ili prezvrust.

U želji da se sačuvaju stari goranski recepti koji u svakom mjestu i kod svake domaćice imaju svoju posebnost, te da se to nasljeđe zabilježi i zaštititi na nacionalnoj razini, Davor Grgurić pokrenuo je manifestaciju "*Goranska jela – vezamska nadela – smotru goranskih tradicijskih uskrsnih nadjeva*" koja se održava pred Uskrsni ponedjeljak i u Delnicama okupi brojne čuvare goranske gastro baštine. To nasljeđe se istražuje, oživljava i predstavlja, tako je 2014. godine u izdanju Etno udruge "Prepelin'c" iz Delnica izašla istoimena Grgurićeva knjiga recepata kojoj smo posvetili jednu reportažu u mojoj radijskoj "Baštini".

Zahvaljujem svojim kazivačima: Janici Halić, Zlatici Malčić, Ivanu Sandeliću i Stjepanu Pepeljnaku iz Resnika, Veri Grgac iz Novaka Bistranskih, Ljubici Guštin iz Vrhovca, Slavici Moslavac iz Kutine, Aleksandri Muraj iz Zagreba, Davoru Grguriću iz Delnica, Stjepanu Hranjecu iz Čakovca, Josipu Cugovčanu iz Podravskih Sesveta, Editi Goluban iz Zaboka i Ani Töpfer iz Krapine.

Od Cvetne do Pisane nedele – pučki običaji u Podravini, Hrvatskom Zagorju, Međimurju, Gorskom kotaru, Moslavini, zagrebačkoj i ozaljskoj okolici

– 447 –

Sažetak

Od Cvetne do Pisane nedele

– pučki običaji u Podravini, Hrvatskom Zagorju, Međimurju, Gorskom kotaru, Moslavini, zagrebačkoj i ozaljskoj okolici

Snimajući reportaže na terenu za emisiju Baština bilježila sam pučke običaje, pa tako i u korizmi, vremenu duhovne i materijalne pripreme za svetkovinu Isusova uskrsnuća. Nakon poklada i Svijećnice, opet se, kao i u vrijeme došašća i Božića, ukazuje isprepletenost katoličkih crkvenih obreda s narodnim tradicijama drugog podrijetla, naziru se pretkršćanski običaji i obredi vezani uz proljetno buđene prirode i negdašnje proslavljanje početka nove godine.

U korizmi se išlo na ispovijed i obrede križnoga puta, poštivao se nemrs, čistili su se dom i okućnica, nisu se održavala vjenčanja niti svirali instrumenti. Na Cvjetnu nedjelju u Delnicama se na blagoslov u crkvu nose bukete načinjeni od bršljana, ojl'ka (maslina) i moaćeca (cica-maca). U Bistri su žene šivale jagnušek, mali mirisni izvezeni jastučić (otprilike 3x3cm) ispunjen, vjerovalo se, zdravosnom biljkom guganom, nosio se oko vrata, visio bi o koncu i muškarci su ga kao zaštitu stavljali ispod košulje kad su polazili u rat.

Običaji u vremenu vazmenoga trodnevlja, dakle, u tri dana u kojima se vjernici spominju Gospodinove smrti, ukopa i uskrsnuća, gotovo su isti u svim našim krajevima, pa tako i u kajkavskim krajevima.

Na Uskrsni ponedjeljak u Resniku je župnik u korist crkve prodavao ručnike što su ih raspetniki ili križari dobili od ukućana kojima su na dan ranije obilazili dom i čestitali Uskrs. U Moslavini su djeca s padine brijega zakoturala svoje pisanice, pobjednik čije se jaje otkoturalo najdalje, dobivao je sva koja su bila u igri, a i bacale su se pisanice visoko u zrak i prije nego li se uhvati jaje, trebalo je izgovoriti "Bogu bjelanjak, meni žutanjak, vragu lupanjak!" U Gorskom kotaru se blaguje žeuod'c ili želudac koji su žene nosile u velikim košarama na uskrsni blagoslov, radi se o jedinstvenom hrvatskom tradicijskom nadjevenom želucu od jaja, kruha i šunke. Prva nedjelja po Uskrsu zove se Bijela ili Pisana nedel(j)a ili Mali Vuzem, Vazam ili Uskrs. U ozaljskome kraju u procesiji su se nosile košare zvane lusnjačice, ukasile su se cvijećem koje je bilo posuto i po tlu na putu do crkve u Vrhovcu. Prva nedjelja po Uskrsu u Podravini se zova Matkana nedelja, tada su prijateljice ili prijatelji postajali "matke" ili "matkeši", zaljubljeni parovi razmjenjivali su pisanice ili uskrsni kruh od najfinijega brašna, u Donjem Hrašćanu u Međimurju običaj matkanja održavao se na Bijelu nedjelju, ali i na Jurjevo.

Abstract

From Palm Sunday to Divine Mercy Sunday

Folk Traditions in Podravina, Hrvatsko Zagorje, Međimurje, Gorski kotar, Moslavina and the Area around Zagreb and Ozalj

Working as a reporter in the field and gathering the material for the show called *The Heritage*, I made records of folk tradition, including those during Lent season, the time of spiritual and material preparation for the celebration of Christ's resurrection. After the carnival season and the Candlemas, once again, after the Advent and Christmas, the mutual overlapping of the Catholic Church ceremonies and those coming from other sources becomes obvious, as well as some pre-Christian customs and rituals connected with spring awakening and what used to be celebrated as the beginning of a new year.

During Lent, the custom was to go to confession and Stations of the Cross procession, to fast, to tidy up both inside and the outside of the house, no weddings were held or instruments played. On Palm Sunday, worshipers in Delnice bring bouquets of ivy, olive branches (*ojl'ka*) and pussy willow. In Bistra women would make a *jagnušek*, a tiny, sweet-smelling embroidered pillow (approx. 3x3cm in size), stuffed with the galingale plant which was believed to have healthful properties. It was to be carried around the neck, hanging on a string, and men would wear it for protection under the shirt on their way to war.

Traditional customs observed during Easter Triduum, the three days that recall the death, burial, and resurrection of Jesus, are fairly identical in all of our regions, including the Kaikavian parts.

On Easter Monday in Resnik the pastor would sell the towels (for the benefit of the church) the *raspetniki* (crucifers, the persons who carry the processional cross) received from the patrons whose houses they visited the day before to wish them a happy Easter. Children in Moslavina would roll their decorated Easter eggs down the slope, and the winner whose egg would roll the farthest, would get all the other eggs as a reward. Another game played involved throwing eggs high up in the air, and before catching it, saying „Bogu bjelanjak, meni žutanjak, vragu lupanjak!„ (\"Egg whites for God, yolks for me, slap's for the devil!\"). In Gorski kotar the tradition is to prepare žeuod'c or stomach, a unique Croatian dish where the stomach is stuffed with eggs, bread crumbs, and ham, which women carried in large baskets to church for a blessing to be cast upon it. The first Sunday after Easter is called *Bijela nedjelja* or *Pisana nedjelja* (*Dominica in Albis* or Divine Mercy Sunday), and

Od Cvetne do Pisane nedele – pučki običaji u Podravini, Hrvatskom Zagorju, Međimurju, Gorskom kotaru, Moslavini, zagrebačkoj i ozaljskoj okolici

– 449 –

is also known as *Mali Vuzem, Mali Vazam, or Mali Uskrs* (Low Sunday). In the Ozalj region it was a custom to carry special baskets in procession, which were known as *lusnjačice*, and were traditionally decorated with flowers that were also scattered on the pathway to the church in Vrhovec. In Podravina, the first Sunday following Easter was called *Matkana nedelja* as friends would mutually refer to one another as "matke" or "matkeši". Love couples would exchange decorated Easter eggs or Easter bread made of the finest flour. In Donji Hrašćan in Međimurje the same *Matkana nedelja* rituals were observed, but would extend to St George's Day.

Slavko Vitomir Zamuda

Raspela na području Klanjca

Vrijeme nastanka raspela

O nastanku i podizanju ne postoje za sva raspela jasni i točni podatci. Za većinu od njih podatke doznajemo u razgovoru sa mještanima ili nasljednicima zemljišta na kojima se nalaze, no ti podatci vrlo su nepouzdati i manjkavi. Za neka raspela u župi Klanjec izvore nalazimo u Kronici franjevačkog samostana u Klanjcu kao zapis o blagoslovu. Ona koja danas postoje podignuta su krajem 19. stoljeća pa sve do današnjeg dana. To ne znači da ih i prije nije bilo ali su zbog materijala od kojeg su bila napravljena propala ili zamijenjena novim.

Tko ih je podigao

Pučka raspela podigli su pobožni pojedinci na vlastitom zemljištu i vlastitim sredstvima ili grupa mještana. Razlozi za njihovog podizanja su različiti, a uglavnom su to zahvale za primljena dobra, zagovor ili u spomen na neki tragičan događaj. Najviše ih je podignuto nakon prvog svjetskog rata kao zahvala ili zagovor za izbjavljenje iz zarobljeničtva (Ruskog) i ratnih strahota. Raspela i okoliš i danas uređuju vlasnici, nasljednici ili okolni mještani.

Uvjeti podizanja

Posebno treba napomenuti da je za podizanje raspela bila potrebna i određena dozvola crkvenih ili državnih vlasti, makar su se ona podizala na vlastitom zemljištu te vlastitim sredstvima i novcem. Dozvola državnih vlasti je bila potrebna kako se ne bi dogodilo da se raspelo podigne na mjestu na kojem bi smetalo javnom prometu ili možda na tuđoj parceli bez dozvole vlasnika a crkvenih vlasti kako bi se osiguralo trajno održavanje raspela. Da bi se dobila dozvola crkvenih vlasti za podizanje raspela, vlasnik se morao pismeno obvezati da će *podignuto raspelo vazda održavati i u redu držati*. Tu obvezu trebao je vlasnik prenijeti i na svoje nasljednike. (Raspelo Josipa Leš u Policama, Martina Zlački u Radakovu?) Mogao je također položiti određenu sumu novca kao zakladu iz čije će se kamate raspelo uz-

državati. (Mijo Zebolc 20K za raspelo u Klanječkim Ledinama 1915., Josip Šoštar 40K za propelo u Gredicah 1905., arhiv franjevačkog samostana u Klanjcu.) U slučaju da takva dozvola nije izdana, nadležni župnik bi uskratio uobičajeni blagoslov a bez blagoslova se nisu mogla održavati nikakva pobožna javna okupljanja.

Oblik raspela

Po svom obliku jedinstvena su i nalazimo ih samo u Hrvatskom zagorju. Križ je u većini slučajeva izrađen od masivnog tesanog hrastovog drveta koji je direktno ukopan u zemlju, te drvenog rezbarenog korpusa rassetog Krista prebojana uljanim bojama. Cijeli križ je pokriven polukružnim zaštitnim limom radi zaštite od kiše i sunca koji po obodu ima razne ukrase: listove, križeve, srca, zvončiče...a na vrhu ponekad vjetrokaz u obliku anđela, simbole vjere ufanja i ljubavi (križ, sidro i srce) ili jednostavan križ kao završetak najvišeg dijela luka zaštitnog lima. Na nekim raspelima korpus Krista dodatno je zaštićen ostakljenim okvirom raznih oblika.

Iznad korpusa, u polukrugu, nalaze se natpisi koji putnika pozivaju na razmišljanje, opominju ili navode razloge podizanja. Takve natpise na polukružnim limenim kartušama prema mom proučavanju nalazimo samo na raspelima u Hrvatskom zagorju. Većina raspela ukrašena je vijencem izrađenim od papirnatih (krep papir) ili svilenih umjetnih ružica, koji je obješen na glavu ili cijeli korpus Krista..

Oko raspela u pravilu je podignuta ukrasna drvena ograda sa vratima s prednje strane. Ograda je služila za zaštitu samog raspela, da se raspelu ne mogu približiti goveda koja su se napasala u blizini te da se ne ošteti ili oskrvne samo raspelo. Drveni stupovi ograde su četvrtasti i u gornjem dijelu završavaju kosinom u obliku piramide. Drvene letvice ograde u gornjem dijelu oblikovane su jednostavnom kosinom, polukružnim završetkom ili završetkom u obliku okrenutog srca ili vrha koplja. Križ i stupovi ograde ukopani su direktno u zemlju stoga su bili izloženi truljenju i brzom propadanju i nije čudo što nekih više nema ili su u takvom stanju da ih se više ne može obnoviti.

Autori

Autori su većinom samouki seoski pučki rezbari koji nevještom rukom ali velikom pobožnošću, rezbare lik rassetog Krista i druge svetačke likove koji se nalaze na nekima od raspela. Nekad je to cijela galerija svetačkih likova (Raspelo u Policama). Od poznatih takvih pučkih umjetnika u Klanječkom kraju su Martin-Tinča Somek iz Tomaševca i Pavao Vajdić iz Tomaševca. Osobito je poznat Tinča Somek kojemu se pripisuju i raspela koja on zasigurno nije rezbario jer su izgledom drugačija i podignuta kad se on još nije ni rodio.

Duhovni značaj za mještane i prolaznike

Vremenom su raspela u mještana dobila sasvim drugi značaj od puke pobožnosti ili spomen na neke događaje i ispunjenje zavjeta. Ona su postala orijentir u prostoru i duhovnom životu. Usmjeruju putnika na pravi put u doslovnom i prenesenom smislu. Da bi se nekom strancu pokazao put kojim treba ići do nekog odredišta, raspelo je bio glavni orijentir. (Ideš ravno do prvog raspela, kod raspela skreneš desno, dođeš do naselja i treća kuća desno...) I u duhovnom životu mještana raspela su postala orijentiri. O teološkom značaju raspela, Rassetoga Krista, Rassetoga, križa, Muke, postoje stotine teoloških rasprava, napisane su mnoge knjige i rasprave a običan puk najbolje je shvatio značaj Krista rassetoga ali i uskrsloga, te njegovu trajnu prisutnost među ljudima. Raseti se doživljavali kao jedan od mještana pred kojim se nije moglo ništa skriti ni zatajiti, a isto tako nije se moglo od njega otići neutješeno. S njim se dijelilo sve, i dobro i zlo. I najsretniji dan u životu, vjenčanje i svadbu nije se proslavilo bez njega. Na povratku iz crkve s vjenčanja mladenci, svatovi i muzikaši stali bi pred raspelom te svoju radost podijelili s Rasetim, kako nam to prikazuje jedna fotografija. U vrijeme kad su se ljudi više kretali pješice, često se pred njima mogla primijetiti grupica težaka u kratkome odmoru i molitvi na putu do njivica ili gorica. Kroz dan, u dnevnoj žurbi, prolaznici bi se samo naklonili Rasetom, a muškarci skidanjem kape u hodu pozdravljali supatnika. U predvečerje pak moglo se vidjeti težaka naslonjena na motiku, kosu ili neki drugi alat kojim se služio u cjelodnevnoj težačiji, sa šeširovom u ruci uronjenog u razmišljanje pred Rasetim. Bilo je to mjesto kratkog tjelesnog odmora i duhovne okrepe prije dolaska u svoj dom, gdje su ga očekivala gladna usta brojne dječice te gladno blago u štali koje je prije počinka još trebalo namiriti. Raseti se naslušao mnogih jadikovki i molbi težaka i vinogradara koji su pred njim pronašli mjesto kratkog odmora za tijelo iscrpljeno teškim cjelodnevnim radom i kojom čašicom više ispijenog vina. Osim mjesta kratkog odmora tu su pronašli i osobu pred kojom su mogli istresti sav teret koji im je pritiskao dušu bez straha da će im zamjeriti. Raseti je sve njihove jadikovke mirno i strpljivo slušao, nikad ih nije prekidao te šutnjom pokazivao da ih razumije a svojim izmučenim, izranjenim tijelom te izdajom ranjenom dušom pozivao da izdrže sve životne nedaće. U zahvalu za primljena dobra nikad se nije dogodilo da je Raseti ostao zaboravljen a križ neuređen, pogotovo za neki od blagdana. I prvo proljetno šumsko cvijeće našlo je mjesta pred likom Rassetog, a iz vrtova bi se prvi rascvali cvijet odnosio pred križ. Danas se mještani sve manje kreću pješice, sve je u nekakvoj žurbi te se pokraj Rassetoga samo projuri automobilom u kojem gotovo uvijek trešti preglasna muzika. Stariji

Raspela na području Klanjca

- 453 -

mještani i prolaznici još uvijek osjećaju strahopoštovanje pri prolazu kraj Raspetoga premda to vanjskim znakovima često ne pokazuju.

Popis raspela na području Grada i župe Klanjec

Popis i stanje načinjen je 2005.godine. Taj opis dopunjen je novim saznanjima i promjenama tekstom u zagradama na kraju opisa svakog pojedinog raspela.

Lokacija: **Klanjec** – na šumskom putu prema Cesargradu, kod Novakove kleti

Podigli: podigla obitelj Novak na svome zemljištu iza prvog svjetskog rata.

Stanje: relativno dobro, održavano. Oko raspela metalna ograda

Natpis: nema

Sadašnji Vlasnik: nasljednik Ivan Novak

Održavanje: Novak, planinari i prolaznici

(2014. raspelo je u potpunosti obnovljeno. Izrađena je nova drvena ograda i novi križ. Od starog raspela obnovljen je korpus i polukružni limeni pokrov. U Polukrugu iznad Isusa postavljen novi natpis: "Putniče, ozri se na me!" Sve obnovljeno prema nacrtima Vitomira Zamude koji je koordinirao sve radove. Korpus obnovio Vitomir. Obnovu je pokrenula i osigurala potrebna financijska sredstva Eko udruga JAPICA.)

Lokacija: **Klanjec** na putu prema Cesargradu

Podigli: Zlatika Petrišić oko 1980. Živuci sumještani (Stanko Petrišić) svjedoče da je gđa. Zlatika podigla raspelo u svojoj šumi jer se njen suprug Ivica sakrivao i imao u njoj sklonište za vrijeme drugog svjetskog rata.

Stanje: dobro

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: obitelj Kreše. Petrišića

Održavanje: obitelj Petrišić, planinari i prolaznici

Lokacija: **Klanjec** vinograd Antuna Čukaca, ul. O. Ivekovića

Podigli: Antun Čukac 1978.

Stanje: dobro, novijeg datuma

Natpis: u podnožju stoji natpis "Uskrs 1978"

Sadašnji vlasnik: Antun Čukac mladi

Održavanje: Antun Čukac

Lokacija: **Lučelnica**, Dvorište pokojnoga Antuna Kobalija

Podigli: obitelj Kobali 1912. (Dne 6. listopada 1912. obavio je gvardijan blagoslov novopodignutog Križa u Lučelnici. Okolina križa bila je okićena zelenilom i Hrv. Zastavom. Naroda osobito muškoga bilo je dosta. Križ je bio podignut marom i nastojanjem vrijednog župljana i trećoredca Martina Kobalija, te moralnom pripomoći bivšeg gvardijana o. Bonaventure.) Kronika samostana Klanjec II str.18/19.Arhiv franjevačkog samostana u Klanjcu

Stanje: održavano

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: obitelj Kobali

Održavanje: obitelj Kobali

Lokacija: **Lučelnica 68** – kuća ob. Žitnik

Podigli: oko 1921.

Stanje: raspelo na staroj drvenoj kući, očuvano. **Natpis:** nema

Sadašnji vlasnik: ob. Žitnik

Održavanje: Vlasnik

(2004. kuća srušena a u dvorištu je podignuto novo raspelo sa starim obnovljenim raspeleom)

Lokacija: **Rakovec 4**, pokraj kuće Ivice Peteka

Podigli: Mještani a zemljište poklonio Ivan Petek

Stanje: održavano, ograda obnovljena ali ne u prvotnom obliku

Natpis: "Isuse raspeti smiluj nam se"

Sadašnji vlasnik: mještani

Održavanje: mještani i susjedne obitelji: Lunko, Petek, Glas..

(*Na žalost 2009.* postavljena je u blizini raspela informativna ploča za razne obavijesti, plakate i osmrtnice, koja gotovo u cijelosti zaklanja raspelo iz pravca Lučelnice)

Lokacija: **Police** na prvom raskrižju od Lučelnice prema Rakovcu

Podigli: Ferdo Babić oko 1910. godine

Stanje: dosta dobro sa izvornom drvenom ogradom od piljenih letvica i uglovnih stupova s ukrasno rezbarenim završecima-vrhovima

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik:

Održavanje: Održava sadašnji vlasnik i mještani

(2006. novi vlasnik zemljišta uklonio staru drvenu ogradu te postavio novu. 2014. raspelo temeljito obnovljeno.Izrađeni su svi novi dijelovi osim korpusa Isusa. Obnovu raspela pokrenuli su i najviše posla odradili Miro Jambrešić i Ivica Turčin)

Lokacija: **Police 54**, dvorište Dragutina Gašpar

Podigli: ob. Gašpar (drveni korpus izradio Martin Somek iz Tomaševca)

Stanje: zapušteno i neuređeno sa ružnom metalnom ogradom; vlasnici pripremaju obnovu

Natpis: "Isuse raspeti smiluj nam se!"

Raspela na području Klanjca

– 455 –

Sadašnji vlasnik: ob. Gašpar
Održavanje: obitelj Dragutina Gašpara
(2010. obitelj Gašpar započela sa obnovom i uređenjem raspela. Očišćen okoliš i postavljena nova ograda od kupljenih daščica. 2015. Započela temeljita obnova. Izrađen novi drveni križ, novi limeni polukružni krov sa ukrasima prema starom uzorku, postavljena nova ograda od drvenih letvica. Korpus i kipić Majke Božje obnovio Vitomir kao i nacrt obnove. Novu ogradu i križ prema nacrtima Vitomira izradio stolar Ivica Lunko a novi zaštitni lim prema starom uzorku izradio Slavko Poslek iz Gredica. Raspelo blagoslovljeno 2016.)

Lokacija: **Police** na livadi u blizini starog hrasta.
Podigli: Mijo Leš iz pobožnosti oko 1936. godine
Stanje: loše, bogato ukrašeno, jedno od najljepših ali ne i najuredenijih.
Natpis: Nema

Sadašnji vlasnik: Olgica i Miroslav Leš
Održavanje: vlasnici i mještani
(Raspelo je danas 2016. vrlo trošno, nedostaju već neki dijelovi svetačkih likova, ograda koja i nije originalna gotovo se raspala. Križ snižen jer je donji dio istrunuo)

Lokacija: **Police** u blizini broja 37. "**Žigmanov breg**"
Podigli: obitelj Jakopčević 1900. godine; Obnovljeno 1940. (slika obnovljenog raspela kod Ivana Sinković, Dubrovčan 173c. Na slici grupa obnovitelja iz obitelji Jakopčević na čelu s Franjom –desno i Josipom Jakopčević – desno. Raspelo je drugi puta obnovljeno 1968. o čemu postoji podatak u kronici samostana (1968) Primjer pučkog oblikovanja.
Stanje: dosta dobro sa originalnom drvenom ogradom od piljenih letvica, koju bi trebalo obnoviti. Natpis: "*Isuse raspeti smiluj nam se*"

Sadašnji vlasnik: Josip Korbar iz Zagreba koji je vlasnikom postao kupnjom zemljišta.

Održavanje: obitelj Horvatin, Sinković i okolni mještani
Opaska: (2007, raspelo je uklonjeno a na tom mjestu izgrađena je zidana kapelica Srca Isusova. Akciju vodio Zdravko Horvatin Police 37 i Stjepan Sinković, Police 41. Šteta što je raspelo uklonjeno. Kapelica se nikako ne uklapa u ambijent i nije u skladu sa tradicijom obilježavanja raskršća putova u Zagorju.)

Lokacija: **Police** ispred vinograda kod Filka
Podigli: Vjekoslav Filko oko 1920. godine
Stanje: u dosta trošnom stanju i križ provizorno učvršćen, pokrit industrijskim valovitim limom. Ograda nova, niska od metalnih kvadratnih stupića i limenih traka.
Natpis: "*Oče u ruke tvoje predajem duh svoj*"

Sadašnji vlasnik: nema određenog vlasnika
Održavanje: uglavnom obitelj Filko i okolni mještani

Lokacija: **Police 34**, dvorište Stjepana Jakopčević
Podigli: Raspelo sa stare drvene kuće koja je srušena. Korpus (Kristuš) je izradio Martin Somek iz Tomaševca. Sadašnji križ podigla o. Jakopčević
Stanje: dobro, križ je novijeg datuma a staro raspelo pričvršćeno je na novi masivni križ.
Natpis: Postoji ali nije čitljiv
Sadašnji vlasnik: obitelj Jakopčević
Održavanje: ob. Jakopčević

Lokacija: **Gorkovec**, kod Županića br. 9,
Podigli: Stjepan Špiljar kao zavjet sretnog povratka s ratišta iz Rusije gdje je bio ranjen, te mu je i puščana kugla dugo ostala u ramenu. Raspelo podignuto oko 1920. na zemljištu obitelji Golubić, koje je nekad pripadalo obitelji Špiljar. (Prema svjedočanstvu Barice Županić rod. Špiljar, Gorkovec 9) Autor nepoznat.
Stanje: loše, korpus truli u raspadanju.

Natpis: "*Putniče pogledaj što sam pretrpio za tebe*"
Sadašnji vlasnik: (zemljišta Nikola Harapin, Florijanovec 3)
Održavanje: Županić Miro, mještani i prolaznici, vinogradari (Krajem 2007. započela obnova raspela. Akciju vodila obitelj Blaža Šošara iz Gredica uz pomoć Mire Županića te mještana Gornjih Gredica i Gorkovca. Nabavljen novi korpus (dar TZ Klanjec). Stari korpus pohranjen u Zavičajnoj zbirci. Podignuto je potpuno novo raspelo prema uputama Kulturnog centra. Raspelo je blagoslovljeno 8. lipnja 2008. a blagoslovio ga je o. Petar Kinderić, gvardijan franjevačkog samostana u Krapini uz asistenciju vl. Ivana Režeka župnika župe sv. Tri Kralja te o. Franje Tomaševića, upravitelja župe Klanjec. 2014. Stari korpus obnovio Vitomir te postavio u kapelu sv. Florijana.)

Lokacija: **Gorkovec**, na raskrižju iz Gorkovca prema Sv. Filipu i spuštanju prema Letovčanu – školi. Pokrov limeni vrlo lijepog oblika i bogat ukrasima. Korpus u ostakljenom trokutastom obliku. Ograda metalna

Podigli: Ljudevit Cingulin iz Bratovskog vrha 1944. na zemljištu Antuna Harapin. Kao zagovor i zahvala za sretan povratak iz rata (domobran). Korpus izradio Martin Somek (Svjedočanstvo Antuna Cingulin, Bratovski vrh 21)

Stanje: loše, zapušteno i obraslo grmljem
Natpis: ima ali nečitko
Sadašnji vlasnik: nepoznat
Održavanje: nitko
(Obnovljeno ili bolje rečeno podignuto potpuno novo 2008. Suvremeni kić. Dao obnoviti Željko Galić iz Gredica, vlasnik ugostiteljskog objekta Stara vodenica)

Raspela na području Klanjca

– 457 –

Lokacija: Florijan, kod Nikole Harapina br. 3
Podigli: pokojni Janko Podlessek 1945. na spomen sina Ivana poginuloga na "Križnome Putu". Korpus izradio Martin Somek – Tinča prema svjedočanstvu Somek Antuna iz Tomaševca 54.
Stanje: izmaknuto sa prvotne lokacije (Izmaknuo Nikola H.). Stanje relativno dobro ali bez ograde.
Natpis: *U spomen na Hrvatske rodoljube pogubljene 45. Lahka im Hrvatska zemlja*

Sadašnji vlasnik: Nikola Harapin, nasljednik zemljišta
Održavanje: Harapin Nikola obećao da će vratiti raspelo tamo gdje je bilo. (2012. Nikola Glas stolar iz Rakovca obnovio je raspelo. Tom prilikom ispod natpisa otkriven je drugi tekst ? te obnovljen. Sada 2016. raspelo stoji u novoizgrađenoj zidanoj ali nedovršenoj kapeli u koju vlasnik Nikola Harapin mladi želi smjestiti obnovljeno raspelo.)

Lokacija: Ledine, ispred kuće Skrbeta br. 11, na raskršću prema Trajbarima.
Podigli: Zmc Franjo oko 1935. na svome zemljištu. Kuću su imali kod Mešina iznad Brleka. Prema svjedočenju gđe. Skrbeta (Ledine br. 11) raspelo su podigli kao zagovor, jer su im umirala djeca.
Stanje: dosta dobro ali bez ograde i neodržavano, Oko raspela raste zapušten grm jorgovana
Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: Vlahović Josip i Ljubica
Održavanje: mještani polože nekad cvijeće ili zapale svijeću (Raspelo je obnovljeno 2007 ali je dodano mnogo kiča. Nova ograda je izrađena od betonskih stupića između kojih je postavljen lanac a do samog raspela se dolazi malim betonskim mostićem podignutim iznad cestovnog jarka.)

Lokacija: Ledine na putu za Ledine iza dvorca
Podigli: Vlahović Nada i Zdravko na mjestu starog iz 1914. (Dne 26. travnja podignut je i opet novi lijepi putni križ kojeg je blagoslovio svečanim načinom o. Simeon Sinković. Križ je podignut u Klanječkim Ledinama iza Novih Dvora nastojanjem i troškom Mihalja Zebolc. Kronika samostana Klanjec za 1914. godinu)
Natpis: nema
Stanje: novijeg datuma s još neuređenom ogradom i metalnim korpusom

Sadašnji vlasnik: obitelj Vlahović
Održavanje: obitelj Vlahović (2015. raspelo je obnovljeno, odnosno izrađeno potpuno novo gotovo identično starom. Križ je izrađen od betona a metalni korpus kupljeno Novo raspelo izradio je zet Lepej. Blagoslovio ga je p. Franji Jesenović)

Lokacija: N. Dvori, kod kućnog broja 72 na zemljištu Štefice Borošak
Podigli: Dne 17. svibnja slavilo se postavljanje križa kraj Novih Dvora na imanju Dragutina Golubića. Blagoslov križa obavio je, uredivši prije stvar kod duhovnog stola u Zagrebu, o. Ladislav. (Kronika samostana Klanjec za 1924. godinu str. 92.)

Prijašnji vlasnici: Antun i Ankica Golubić
Stanje: dobro, ali novija ograda od betonskih stupova i pletene žice nikako se ne uklapa u spomenički ambijent.
Natpis: nema
Sadašnji vlasnik: Štefa Borošak
Održavanje: mještani

Lokacija: Goljak, na tromeđi Bratovski vrh – Goljak – Letovčan Novodvorski, na raskrižju prema Baljama na povišenoj površini. Iza raspela breze
Podigli: obitelj Vajdić?
Stanje: uređeno i stalno održavano, izrađena nova ograda (Drčić iz Goljaka) prema predlošku iz Polica)

Natpis: nema
Održavanje: Pepica Haligonja, mještani
Sadašnji vlasnik: ne postoji vlasnik (U srpnju 2007. raspelo se srušilo zbog trulosti donjeg dijela križa. Raspala se i ograda te dijelovi križa. Upotrebljiv samo korpus koji je odliven iz metala. Obnovu vodi Miro Lunko, mještananin. Dio ograde spremljen u Zavičajnoj zbirci 2008. podignuto novo raspelo. Od starog ostao samo korpus te izrađen identičan ostakljeni okvir. Limeni pokrov nije izrađen prema uzorku staroga te raspelo više nije tako skladno. Šteta što je tom prilikom snižen teren i što su uklonjene stare breze)

Lokacija: Tromeđa Goljak–Radakovo–Letovčan Iza raspela veliko crnogorično drvo. Oko raspela neuređeni grmovi jorgovana.
Podigli: Podignuto 5. listopada 1920. U kronici samostana Klanjec postoji fotografija iz 1942(?) ispod koje stoji natpis: *Banovo raspelo?*

Stanje: loše i zapušteno, razbito staklo, križ nagnut. Okolo još postoji originalna drvena ograda ali u lošem stanju. Raspelo je inače vrlo lijepo.
Natpis: nema
Održavanje: mještani (2006. mještani obnovili dio raspela, prebojani limeni dijelovi, korpus te načinjen novi ostakljeni okvir. 2010 raspelo potpuno obnovljeno. Izrađen novi drveni križ i limeni pokrov prema izgledu staroga ali ne u potpunosti. Posjećeno sve zelenilo te raspelo postavljeno malo dalje od putova. Na žalost umjesto vrlo lijepe stare ograde načinjena nova od betonskih balustrada koja daje raspelu neobičnu hladnoću.)

Raspela na području Klanjca

– 459 –

Lokacija: **Tomaševac**, na raskrižju putova prema: sv. Florijan – Sv. Filip, Šarlogima Mještani ga nazivaju "Gašparov križ" i nalazi se između dvije jele.

Podigli: Obitelj Gašpar oko 1925., (prema nekima korpus izradio Somek Martin iz Tomaševca?)

Stanje: donekle održavano, drvena ogradica nije originalna kao i limeni pokrov.

Natpis: *Nevidljiv od velikog vijenca*

Sadašnji vlasnik: Željko Somek iz Tomaševca

Održavanje: mještani i prolaznici: Željko Somek, nasljednik zemljišta (Zbog bolesti i sušenja jele su uklonjene. 28.07.2010. jak vjetar srušio je raspelo koje je u donjem dijelu potpuno istrunulo. Vlasnik je raspelo ponovno podigao i učvrstio.)

Lokacija: **Tomaševac 80**, vinograd ob. Šarlog

Podigli: Šarlog Ivan iz pobožnosti (oko 1990.?)

Stanje: dobro ali korpus Krista oštećen jer je od gipsa

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: ob. Šarlog

Održavanje: ob. Šarlog

Lokacija: **Tomaševac 6 kod Marčinka**

Podigli: Franjo Horvat oko 1930. (*kći Božica tvrdi da je cijeli Križ i korpus izradio njen otac Franjo te podigao na vlastitom zemljištu*)

Stanje: održavano, ograda se ne uklapa u krajolik i tradiciju.

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: obitelj Pongrac

Održavanje: Vlasnik

Lokacija: **Letovčan Novodvorski**, križanje Brglezi

Podigli: Drago Brglez – franjevac, župnik iz Đurmanca a rodom iz Letovčana Novodvorskog (zagovor) i okolni mještani. Raspelo podignuto 2005.

Stanje: dobro i s urednim i održanim okolišem

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: nema određenog vlasnika.

Održavanje: okolni mještani i Drago Brglez kad svrati u rodnu kuću.

Lokacija: **Letovčan Novodvorski 8**, Ljubica Harapin

Podigli: Ljubica Harapin iz pobožnosti 2004.

Stanje: novopodignuto i vrlo ukusno uređeno.

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: Ljubica Harapin

Održavanje: Ljubica Harapin

Lokacija: **Groblje na Sv. Filipu** – Letovčan Novodvorski

Podigli: vjerojatno kod osnivanja groblja

Stanje: Vrlo loše, Križ nagnut a drveni rezbareni korpus Krista ispran od kiše te napadnut truleži. Osobito oštećen gornji dio glave. Kvalitetan rad nepoznatog rezbara (2006. raspelo je uklonjeno te podignuto novo na drugom mjestu, izrađeno od betonskog križa i metalnog korpusa. Stari korpus Krista spremljen u Zavičajnoj zbirci)

Lokacija: **Gredice Gornje**, prema Šoštarima

Podigli: Josip Šoštar 1905.?

Sačuvani dokument o podignuću vjerojatno se odnosi na to raspelo.

Propelo se spominje u dopisu o. Kazimira Vajdića 21. listopada 1905. "Zaklada Josipa Šoštar od 40 K. postoji za uzdržavanje propela podignutog u Gredicah.."

Stanje: nanovo podignuto prema starom predlošku 2004. uz dodatak kiča. Obnovio Željko Galić

Lokacija: **Bratovski Vrh 21** – Cingulinovo raspelo, postavljeno uz put na rub šume.

Podigli: Ljudevit Cingulin 1944. kao zagovor za sretan povratak iz rata. Kao domobran respoređen u Bosni odakle se sretno vratilo. Prema svjedočanstvu Antuna Cingulin, sadašnjeg vlasnika, korpus izradio Martin Somek iz Tomaševca

Stanje: u vrlo trošnom stanju. Korpus Krista trul i gotovo propao. Okoliš održavan a na križu učvršćeni razni pobožni predmeti

Natpis: nije vidljiv, a vlasnik se ne sjeća sadržaja.

Sadašnji vlasnik: Antun Cingulin, Bratovski vrh 21, unuk Ljudevita

Održavanje: Antun Cingulin

(2006. uklonjeno staro raspelo i postavljeno novo sa betonskim križem. Ne uklapa se u okoliš)

Lokacija: **Letovčan Tomaševčki**, Veliki Horvati

Podigli: Stjepan Horvat 2004. sa broja 5, kao zagovor i zahvala, na zemljištu koje je poklonila Barbara Vurić.

Stanje: dobro, novopodignuto

Natpis: nema

Sadašnji vlasnik: Stjepan Horvat

Održavanje: vlasnik

Lokacija: **Tomaševac**

Podigli: Ratkajec Vinko 2005.

Stanje: novopodignuto, jednostavno i skromnih oblika, nedovršeno

Nepoznate i nejasne lokacije:

1913. Radakovo

Dne 5. listopada obavljen je po o. Remigiji Majeru blagoslov novopodignutog križa u Radakovu kod Bana. U prevratnom vremenu lijep znak poštenja i žive vjere (Kronika samostana II) Foto broj 31

1913. Tomaševac

Dne 1. svibnja na Spasovo obavljen je po o. Benvenutu Habjenu blagoslov novopodignutog poljskog križa u Tomaševcu kojeg je dala podići gdja Magdalena Petančić iz Novidvora. (Kronika samostana Klanjec za 1913.)

Sažetak

Raspela na području Klanjca

Osim po pitomim brežuljcima, vinogradima, klijetima, kapelama i crkvama na brežuljcima, gospodskim kurijama i seljačkim drvenim kućicama, utverdama i starim dvorcima, Hrvatsko Zagorje prepoznatljivo je i po brojnim pučkim raspelima podignutima uz puteljke i na raskršćima putova te zidovima kuća. Namjernik stranac ne može proći, a da ih ne zapazi. Raspela su se tako stopila u krajolik da su postala sastavni i nerazdruživi dio prepoznatljivosti Hrvatskog Zagorja. Osim na navedenim mjestima manja raspela nalazimo i na starim drvenim kućama kojih je sve manje i vrijedno je barem zabilježiti njihovo postojanje za vremena kad stare drvene kućice potpuno nestanu a na obnovljenima se više ne postavljaju.

Pojedina raspela su, na žalost zapuštena, o njima nitko ne vodi brigu te se namjernik pred njima osjeća vrlo nelagodno. U novije vrijeme neka su obnovljena, ali vrlo nestručno te više ne odišu onom ljepotom, skladnošću i smirenošću kao kad su bila podignuta.

Abstract

Crucifixes in the Klanjac Area

Apart from quaint hill slopes, vineyards, wine cellar, chapels, hilltop churches, manors, and wooden huts, fortresses and ancient castles, another feature that makes Hrvatsko Zagorje so peculiar and recognizable is the considerable number of wayside crosses, erected by the side of the road, at crossroads and on house facades. It is impossible for these to go unnoticed by any traveller passing by. The crucifixes blended into the landscape so seamlessly that they became an integral and inseparable part of Hrvatsko Za-

gorje and everything that makes it so distinguished. In addition to the mentioned locations, smaller crucifixes are also found on old wooden houses, which are becoming less and less common, and whose existence is therefore worth noting before they disappear completely, together with the custom of placing crucifixes on house facades.

Some of these crucifixes are unfortunately neglected and left to ruin, to the effect that a traveller even feels uncomfortable in sight of them. Recently, some of them were renovated, but the job was inexpertly done, so the crucifixes no longer possess the same beauty, harmony and the peaceful air as when they were originally erected.

Mijo Korade

Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću

Kontekst kajkavskih bratovština

Kroz veći dio povijesti zapadnog kršćanstva glavne teme kršćanskih pobožnosti nisu se previše mijenjale. Moglo bi se reći da su uglavnom dominirale pobožnosti muke i smrti Kristove, štovanje Marije i svetaca te euharistija. Ipak je svako razdoblje imalo vlastite karakteristike te su se neki oblici pobožnosti osobito isticali i obilježili ga. Tako se može reći da je razdoblje srednjeg vijeka obilježila pobožnost muke Isusove kao glavni motiv i poticaj nasljedovanja Krista i autentičnog kršćanskog života i duhovnosti. To se može pratiti sve od sv. Bernarda iz Clairvauxa (12. st.), koji naglašava da je njegova "najviša unutarnja filozofija upoznati Isusa i to rassetoga",¹ preko prosjačkih redova, osobito franjevac, koji slijede siromašnog i trpećeg Isusa, ženskih i drugih religioznih pokreta pa sve do "devotio moderne".² Tri su bila elementa te pobožnosti - duhovnosti: *compassio* - suosjećanje s trpećim Kristom, *memoria* - prisjećanje na Kristovu muku i smrt, koje vodi do *imitatio* - nasljedovanje i suobličenje s Isusovim životom i naukom. Tada zbog toga nastaju pasionske pobožnosti u kojima se sastavljaju dramatična uprizorenja Isusove muke, misterijske drame (o tome kako je Spasitelj živio i djelovao nekoć na zemlji), nastaju pobožnosti Maslinske gore, polaganja u grob, križnog puta, štovanje pet rana Kristovih i slično.³

Svi aspekti ili elementi kršćanske pobožnosti i duhovnosti iz prijašnjih razdoblja ostaju i u baroknom razdoblju ranog novovjekovlja. I tada dominira pobožnost muke Kristove, koja uz prijašnje oblike pastoralne djelatnosti i pobožnosti kao što su korizmene propovijedi i pobožnost križnog puta, ali sada sve organiziranije i još masovni-

1 Usp. Christoph Benke, *Mala povijest kršćanske duhovnosti*, KS, Zagreb 2012, 91.

2 Najpoznatije djelo devotio moderne i uopće zapadne kršćanske duhovnosti *Nasljeduj Krista* Tome Kempenca u drugoj knjizi o duhovnom životu završava dvjema prekrasnim poglavljima o ljubavi i nasljedovanju Kristova križa. *Nasljeduj Krista*, knj. 2, pogl. 11,12.

3 Christoph Benke, *Mala povijest kršćanske duhovnosti*, 87-139.

je, dolazi i treći oblik: pučke misije koje se odvijaju posve u znaku križa i muke Isusove, a nosi također glavne karakteristike baroknog razdoblja, teatralnost, vanjske manifestacije i pompu. Međutim, barok donosi novu temu koja se povezuje i nadovezuje na temu muke Isusove, a to su posljednje čovjekove stvari (smrt, sud, pakao, raj). Cilj je te pobožnosti bio prizivanjem na čovjekovu smrt i prolaznost ovozemaljskog života i vrhunaravnu stvarnost nakon smrti potaknuti na promjenu života, obraćenje i dublji kršćanski život. U takvom obliku pobožnost dobiva novi naglasak, ne više toliko na nasljedovanju Krista koliko na obraćenju od grešnog života i zaslužiti kreposnim životom sretnu smrt. S tim je obično bilo povezano pomaganje dušama u čistilištu molitvom i dobrim djelima. Tema je prisutna, a može se reći i inspirirana temeljnim asketskim djelima kršćanskog novovjekovlja, kao što su *Duhovne vježbe* sv. Ignacija Lojolskog,⁴ *Filoteja* sv. Franje Saleškog⁵ i drugih.

Kada se govori o vjerskim djelima na hrvatskom jeziku, može se reći da su obje te teme kršćanske pobožnosti vjerojatno najzastupljenije u novovjekovnoj kajkavskoj književnosti. Spomenimo samo nekoliko najvažnijih primjera. Tako fra Fortunat Švigel u prvom svešku svojih propovijedi *Opus selectum concionum festivalium* (Zagreb, 1761.) zasebno paginacijom prilaže osam korizmenih propovijedi o mucu Isusovoj. U anonimnom djelu *Filomela, iliti slaviček vu puščine to je to knjige prav sladkih i zažganih molitveh od dveh sveteh sester Gertude i Matilde* (Zagreb 1712.) čitavo je poglavlje posvećeno molitvama i pobožnostima o mucu Isusovoj. Puno propovijedi o mucu Kristovoj ima i Štefan Škvorc u zbirci nedjeljnih propovijedi *Vabitel vu kraljestvo nebesko* (Beč 1726). Fra Arsenije Glič prevodi na kajkavski *Put svetoga Križa* (Zagreb 1765.) franjevac sv. Leonarda da Porto Maurizio, koji je u Italiji promovirao i proširio pobožnost križnog puta. S puno simbolike i prekrasnih slika opjevao je Gregur Kapucin muku Isusovu u spjevu *Nebeski pastir pogubljen u ovcu išče* (Ptuj 1795.). Misionar u Argentini i kasnije propovjednik u Varaždinu, Nikola Plantić objavio je razmatranja *Pobožna i kratka za vsaki dan meseca premišljanja vsem svetu živeti i srečno vumreti želečem kruto hasnovita* (Varaždin 1775.). U njima Krist s križa govori čovjeku o smislu života, nužnosti obraćenja i popravku života da bi spasio dušu.

Još više djela na kajkavskom jeziku ima o posljednjim stvarima,

4 Čitav prvi tjedan Duhovnih vježbi, u kojemu su razmatranja o grijehu i obraćenju, prožeta su prizivanjem na čovjekove posljednje stvari. sv. Ignacio de Loyola, *Duhovne vježbe*, FTI, Zagreb 1971, 21-40.

5 U prvom dijelu *Filoteje sv. Franjo Saleški donosi i razmatranja o smrti, sudu, paklu i raju. Citiram izdanje koje mi je pri ruci: sv. Franjo Saleški, Uvod u pobožni život (Filotea), Zagreb 1922, 37-46. dio I, glava 13-17.*

od kojih navodim najvažnija. Kapucin Štefan Zagrebec u trećem sve-sku propovijedi *Duhovna hrana* (Zagreb 1723.) donosi duhovne raz-govore o posljednjim stvarima. *Hištorije* (Zagreb 1735.) Štefana Fuč-ka posve su posvećene posljednjim stvarima gdje se u četiri poglavlja (smrt, sud, pakao, raj) donosi mnoštvo primjera, pouka i molitava. Matijaš Magdalenić u djelu *Zvončac* (Graz 1670.) donosi tri spjeva *Premišljavanja zverhu četirih posljednjih stvari čovjeka*, *Pláč smer-telnosti i Rasipnog sina hištorija*, od kojih je prvi pravo razmatranje u stihovima o posljednjim stvarima. Temom posljednjih stvari prožeta je i zbirka pjesama *Listi Heroov* (Beč 1675.) Gabrijela Jurjevića.

Istom tematikom posljednjih stvari prožeta su i slična izdanja s molitvama i poukama za bolesnike i pripremu za sretnu smrt, kao npr. ono što je objavio Štefan Zagrebec: *Zadnja volja aliti protesta-cia duhovna* (Zagreb 1723.), a sadrži uglavnom molitve za bolesnike. Ivan Dinko Vukasović je napisao *Pripravak k smerti* (Zagreb 1783.), a prema Adamu Baričeviću netko je preveo popularno djelce kardinala Giovannija B. Tolomeia *Vsagdašen smerti spomenek* (Zagreb 1780.), koje do sada nije pronađeno, ali dobar dio je prenešen u pjesmaricu Jurja Muliha *Pesme duhovne* (Zagreb 1780).⁶

Bratovštine muke i smrti Isusove u Zagrebu i Varaždinu

Svakako najpopularnija i najzanimljivija pobožnost na hrvat-skom kajkavskom području kroz 17. i 18. stoljeće bile su Bratovštne muke i smrti Isusove, osnivane u isusovačkim crkvama u Zagrebu i Varaždinu. One su na najbolji način ujedinjavale obadva aspekta pobožnosti: muku Isusovu i posljednje čovjekove stvari.

Bratovština je nastala unutar djelatnosti Družbe Isusove tek sre-dinom 17. stoljeća, u vrijeme kada su njihove pučke misije, korizme-ne propovijedi, ostale pobožnosti i pisana djela te tematike bile na vrhuncu. Tako su isusovci u svojoj središnjoj crkvi Al Gesù u Rimu 1648. godine osnovali crkvenu udrugu pod imenom: *Bratovština ili kongregacija umirućeg na križu Gospodina našega Isusa Krista i ža-losne njegove Majke Marije*. Cilj je udruge bio štovanjem muke i smrti Isusove i žalosti blažene Gospe, čestim primanjem sakramenata te kreposnim životom ishoditi od Boga milost svete i sretno smrti sebi i članovima.⁷ Bratovština se vrlo brzo raširila i izvan Italije, pa je već

Upisnica u Bratovštinu muke i smrti Kristove u Zagrebu, 1751. Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu.

1650. osnovana, također u isusovačkim crkvama uz tamošnje kolegi-je, u Bratislavi, Grazu i ubrzo u Beču, a 1652. postoji već i u Zagrebu, a koncem 1653. kanonski je ustanovljena, to jest pridružena matici u Rimu. Prvi upravitelj Baltazar Milovec već 1657. donosi njena pravila i pobožnosti u trećem izdanju *Molitvenih knjižica* Nikole Krajačevića, koje je on priredio.⁸

Godine 1662. ustanovljena je i u isusovačkoj crkvi u Varaždinu, u kojoj je s vremenom podignuta i zasebna kapela sv. Križa za po-božnosti bratovštine. Osnivana je, dakle, u to vrijeme i u svim drugim hrvatskim gradovima i drugdje gdje su djelovali hrvatski isusovci i držali škole: u Rijeci, Dubrovniku, Požegi, Osijeku i Petrovaradinu, a u prvoj polovici 18. stoljeću i u Beogradu. Naziv je bratovštini bio svugdje drugačiji već prema kraju i mjesnom govoru. U Zagrebu i Va-raždinu se nazivala *Bratovština muke i smrti Kristuševe* ili *Bratovština muke i smrti Jezuševe (za sretnu i dobru smrt)*, u Rijeci *Brašćina sv. Križa*, u Požegi *Bratinstvo Gospodina Isukrsta na križu umirajućega*, u Osijeku *Skupština ili Bratinstvo umirajućega na križu Spasitelja*, a u Dubrovniku *Skupština Dobre smrti*.⁹ U Petrovaradinu djelovala je na hrvatskom i njemačkom jeziku i u Beogradu vjerojatno samo na njemačkom, a u izvorima se navodi kao *Congregatio Agoniae Domini* ili *Congregatio Bonae Mortis*.¹⁰

Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću

– 467 –

6 M. Korade, *Teološka i vjerska misao u kajkavskoj književnosti*, u: *Kajkaviana Croatica, Hrvatska kajkavska riječ*, Katalog izložbe, Zagreb 1996, 91-119.

7 F. Beringer, *Die Ablässe, ihr Wesen und Gebrauch*, Paderborn 1916, II, 215. To je najbolje i temeljno djelo o crkvenim udrugama, bratovštinama, kongregacijama i sl.

8 M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, I, Zagreb 1969, 390.

9 O svim tim bratovštinama najbolje i najpotpunije prikaze ima V. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, I, 390-412 (Zagreb); II, Zagreb, 1987, 93-95 (Dubrovnik), 225-238 (Rijeka), 447-451 (Varaždin), 617-629 (Požega); III, Zagreb 2005, 357-359 (Osijek).

10 Za Petrovaradin vidi J. Predragović, *Isusovci u Petrovaradinu 1693.-1773*, Vrela i prinosi, 9 (1939) 11-14. Za Beograd M. Vanino, *Isusovci u Beogradu u XVII. i*

Već se prve godine u zagrebačku bratovštinu upisalo oko 100 članova, zato prvi upravitelj Milovec u kronici kolegija spominje da su se druge crkvene i svjetovne udruge pobojale da će ostati bez članova, stoga su se ovoj novoj bratovštini rugali, pokazivali prijezir i narod odvrćali od nje. Samo letimični statistički podaci pokazuju koliko je brzo napredovala: nakon pet godina imala je 1.200 članova, a nakon 31 godinu 18.000. Godišnje bi se upisalo u bratovštinu otprilike između 300 i 500 novih članova, tako bi se moglo reći da je tijekom 18. stoljeća (od 1701. do 1772.) broj upisa bio oko 30.000.

Bratovština je djelovala kao i sve druge udruge, upis je bio na slobodnoj bazi i besplatan i bio je u nju slobodan pristup svim staležima i spolu. Međutim, mnogi su članovi različitim darovima, najčešće crkvenim predmetima, darivali bratovštinu i crkvu u kojoj je bila osnovana i djelovala. Često su se upisivali i ugledni crkveni prelati i iz plemićkog staleža. Za zagrebačku je bratovštinu zanimljivo da su se 1665. upisali car Leopold I., njegova maćeha Eleonora od Mantove, dvije njegove sestre Eleonora Marija i Ana Marija, a car je bratovštini poslao vlastoručno, sjajno opremljeno, pismo i obilat dar za njezinu blagajnu.¹¹

Veliki broj članova imala je i varaždinska bratovština. Kao i u Zagrebu, upisivalo se i u Varaždinu preko čitave godine, a osobito na glavnu svetkovinu, Gluhu ili Glušnu nedjelju (peta nedjelja u korizmi), a imena članova unosila su se u album bratovštine. Broj novih upisanih članova protezao se od 200 pa preko 800, kao npr. 200 (1700.), 594 (1718.), 778 (1733.), 818 (1747.), 561 (1763.), 780 (1768.),

XVIII. stoljeću, Vrela i prinosi 4 (1934) 27-28.
11 M. Vanino, *Isusovci*, I, 394-397.

439 (1770.). Za godinu 1727. ne navodi se broj nego se samo kaže da su se upisala čitava sela. Za 1757. izvori navode da je na glavnu svetkovinu na Gluhu nedjelju došlo naroda iz 37 župa, a samo u isusovačkoj crkvi je bilo 3400 pričesti. Od 111 godina postojanja tamošnje bratovštine podatke o upisu imamo za samo 47 godina. U prvih tri i pol godine stupilo je u bratovštinu 2356 članova, a tijekom ostalih 43 godina oko 19.000. Ako pretpostavimo da je prosjek novih članova i ostalih godina bio sličan, zbroj svih upisanih članova iznosio bi između 45 do 50 tisuća.¹² Prema svemu, bile su to najmasovnije crkvene udruge u tom dijelu Hrvatske.

Sjedište bratovštine bilo je isključivo u isusovačkim crkvama, tako i u kajkavskom kraju, u crkvi sv. Katarine u Zagrebu i Uznesenja bl. Djevice Marije u Varaždinu. Zato su se upisi u bratovštinu obavljali samo u tim dvjema crkvama, kamo je na glavnu svetkovinu dolazilo mnogo svijeta iz grada i iz čitave okolice. Kada bi neka župa htjela uvesti bratovštinu mogla je to učiniti samo kao filijala zagrebačke ili varaždinske bratovštine. Tako se npr. u Legradu 1735. spominje filijala varaždinske bratovštine. Pojedinci koji su se htjeli upisati u bratovštinu a nisu mogli doći u jednu od tih crkava, mogli su se upisati pismenim putem i tada bi se njihovo ime unijelo u album bratovštine.¹³

Kod upisa bi novi članovi dobivali na dar sličice raspelog Isusa, najčešće izrađene u bakrorezu, koje su vjerojatno bile različitog oblika, ali su uvijek imale priloženu molitvu. Rijetko se spominju u izvorima, što ne znači da se nisu dijelile redovito. U Zagrebu se spominju prviput 1676., zatim 1692. kada je upravitelj bratovštine razdijelio mnogo sličica raspelog Spasitelja. Godine 1732. upravitelj je dao u Grazu izraditi sliku u bakrorezu u 3000 primjeraka koja je prikazivala čovjeka na umoru, pokraj njega je stajala Gospa i rukom pokazivala na raspelog Isusa na križu. Na slici su bile molitve na hrvatskom i njemačkom jeziku. Sljedeće 1733. godine je također podijeljena množina krasnih slika Raspelog s dirljivom molitvom na hrvatskom jeziku.¹⁴

12 M. Vanino, *Isusovci*, II, 448.

13 M. Vanino, *Isusovci*, I, 394; II, 448.

14 M. Vanino, *Isusovci*, I, 400.

Slika raspetog Krista i sv. Magdalene, 18. st. Privatna zbirka.

Varaždinskoj je bratovštini isusovački provincijal 1733. poklonio 800 slika raspetog Spasitelja, uz koju je bila utisnuta vrlo pobožna molitva. I tu se spominju uz sliku molitve na hrvatskom i njemačkom jeziku.¹⁵

Osim takovih sličica s molitvom u izvorima se često spominju upisnice u bratovštinu, od kojih nam je sačuvana jedna iz zagrebačke i dvije iz varaždinske bratovštine.¹⁶ Bilo ih je otišnutih u svili ili na papiru, obično su bile većeg formata (oko 30x20 cm), sve su imale bogati barokni prizor, s malim razlikama. A prikazivale su s lijeve strane Isusa na križu, ispod njega duše u čistilištu usred vatre, ispred Raspetog je ležao bo-

lesnik na krevetu, uz njega je stajala Gospa i pokazivala na križ, oko nje anđeo čuvar, sveti (sv. Barbara, sv. Marija Magdalena, sv. Petar, sv. Mihael Arkandeo i dr.) te mnoštvo simbola muke i smrti Isusove te natpisa. Na dnu je bilo naznačeno o kojoj se bratovštini radilo i prazno mjesto u kojem je dotični novi član upisao svoje ime i datum upisa. Evo kako je takav tekst glasio u jednoj upisnici varaždinske bratovštine: *Vu veliku, i najpervej Rimskoj Della Buona Morte ime-novani od Sz. Otca Pape Benedikta XIII. osebujnem i znovič darmi, i proščenji nadalenoj vjedinanu Bratovčinu Jezusa na Križu umirajučega pro PP. Jezuitah za srečnu smert podignjenu zapisah se i na znamenje prijev ovu cedulu, da živući svojega se obećanja ne pozabi; umirajuči pako da ju vu Varaždin Bratovčini poverne: da se za dušu bude znala Bratovčina spomenuti. Anno 1752 Mense Mart. Die 19.* U praznom prostoru rukom je ispisano ime nove članice: Mariana

15 M. Vanino, *Isusovci*, II, 451.

16 M. Vanino, *Dvije rijetke slike Bratovštine muke i smrti Isusove (1751 i 1755)*, *Vrela i prinosi*, 3 (1933) 148-153; M. Vanino, *Isusovci*, I, 400-401; M. Vanino, *Isusovci*, II, 450.

Crtež Isusa na križu u *Duhovnoj hrani* (1746)

Crtež Isusa na križu, iz: J. Mulih, *Duhovna hrana* (Zagreb 1746).

Simochicza, te ime mjeseca i broj 19.¹⁷ Često su se novim članovima dijelile i knjižice ili molitvenici bratovštine, o kojima ćemo kasnije opširnije.

U Varaždinu je bratovština imala nekoliko svetkovina preko godine, kao Sedam žalosti B. D. Marije, Našašće sv. Križa, Uzvišenje sv. Križa, sv. Barbara, dok je glavna svetkovina bila na Glušnu nedjelju kada bi se svake godine skupilo najviše svijeta iz čitave okolice pa i Prekmurja. Tada je znalo biti po nekoliko tisuća pričesti u crkvi.¹⁸ Zagrebačka je bratovština imala svetkovine na blagdane Bl. Djevice Marije, zaštitnike dobre smrti sv. Barbaru i sv. Josipa te sv. Marije Magdalene. Svakog petka upravitelj je služio za žive članove bratovštine votivnu misu o mucu Kristovoj pred izloženom hostijom na oltaru i molio bi s narodom litanije Muke Isusove, a obično je crkva bila puna. A na kvatrene petke i u petak iza Dušnog dana pjevala se mrtvačka misa za pokojne članove. U crkvi bi se tada postavio katarfalk (odar) sa svijećama, a ponekad i neobično velik mrtvački odar (*castrum doloris*), kao 1680. godine, visok oko četiri metra, ukrašen sa

17 M. Vanino, *Isusovci*, II, 451.

18 Isto, 447-448.

Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću

četiri piramide i pet kipova. I tu je glavna svetkovina bila na Gluhu nedjelju, kada bi glavni oltar bio svečano ukrašen sa slikom križa i scenama iz muke Isusove, a prisustvovalo je po nekoliko tisuća ljudi.¹⁹

Duhovna i socijalna dimenzija Bratovštine muke i smrti Isusove

U pravilima bratovštine na više se mjesta ističu ciljevi, smisao i narav ovakve crkvene udruge. Donosim stoga nekoliko karakterističnih citata, koji potvrđuju ono što sam već prije spominjao. "Ova Bratovčina muke i smrti Jezusove vu to ime podignjena je, i v tomu se najbolje trudi z vsem svojem dobrim činjenjem da po vrednosti muke i smrti Jezusa našega zveličatelja vsaki sebe i jeden drugomu ov osebujni dar dobre i srečne smrti od Boga isprosi. Zato kak je potrebna vsakomu človeku dobra smert, tak je potrebno bilo ovu Bratovčinu podignuti."

"Pokeh dob vsakoga spola, stališa i preštimanja ljudem umreti je, i vsakomu potrebna je srečna smert. Zato ova Bratovčina na vsega ljuctva pomoć podignjena, nikomu vrat ne zapira, muške i ženske glave, ubogomu i bogatomu slobodno je vu onu dojtii, i vsaki koteri žele dobrum smertjum preminuti, more ako hoče ove pomoći delnik biti."²⁰

Duhovna se dimenzija očituje još više u tim pravilima kada se opisuje kakvo bi trebalo biti ponašanje i način života bratima. "Ova bratovčina zove se muke i smrti Kristuševe. Ada vredno i potrebno je da vsaki brat i sestra vu svojem srcu, pameti, jeziku, držanju i vu vsem življenju nose muku i smrt predragoga Kristuša i k tomu žalost Blažene D. Marie. Zato naj se trse tak živeti, da nove muke i žalosti ne zadavaju Kristušu i Marii".

"Pristojno je da takovi pod zastavu križa Kristuševoga zapisani jakši se pokažu vu nevoljah, krivicah i drugih suprotivčinah, prez preklinjanja i vsake zle volje, da se bolje od vsakoga greha i grešne pogibelji čuvaju, na službu Božju i vsako dobro delo marliveše šetuju, verneše Jezusa od zleh ljudeh brane i zagovore, na dobro navučaju i navračaju, a od greha odvrčaju, da s dragim Jezusom drže suprot duhom paklenskem, da pomognu duše na zveličenje s navukom, molitvom i s dobrum lepoga držanja peldom²¹, da vu vsem svojem živle-

19 M. Vanino, *Isusovci*, I, 395-396.

20 *Pobožne molitve iz vnogeh molitveneh knjig izebrane, vsem pobožnem bogaboječem dušam kruto hasnovite. Štampane v-Beču 1678*, Pretisak Brdovec 2005, str. d2.

21 primjerom

Pobožne molitve (Beč 1678), naslovnica i početak "Navuka potrebnog" za bratovštinu.

nju s jednim osebujnem držanjem pokažu to, da su vu Bratovčine muke i smrti predragoga Kristuša, ki pri svetom Janušu govori: Ki ni s menum, suprot meni je. I pri svetom Lukaču ovak veli: Ki ne spravlja s menum, rasipava. To je to: Ki ne pomore zveličiti, on pomore vu pekel porinuti. Ada draga bratja, pazemo kaj činimo! Premislimo: more li se iz našega življenja poznati, da smo vu Bratovčine Muke i Smrti Kristuševe? ar drugač ne bi vredni toga imena niti bi hasne i hvale nego sramotu imali, da bi se bratju ne iskazali, ar nas niti G. Kristuš ne bi za svoje poznal."²²

U raznim priručnicima bratovština i drugim molitvenicima toga vremena, na kajkavskom jeziku, nalazi se mnoštvo molitava i pobožnosti namijenjenih članovima Bratovštine muke i smrti Isusove. Navodim samo dva primjera iz molitvenika koji nisu bili službeni priručnici bratovština. Prvi su *Pobožne molitve* (1678), štampane kao priručnik Bratovštine sv. Barbare u Brdovcu kraj Zagreba, koje na oko 150 str. donosi preko 20 molitava i pobožnosti²³:

1. "Navuk potreben znati vsakomu koteri se za srečnu smert podati hoče vu Zagrebečku Bratovčinu Muke i Smrti Jezusove" (Uz navuk, sadrži još regule, oproste i litanije muke i smrti Isusove koje se mole na kvatrene petke za sretnu smert živih članova, 14 nepagin. str.).
2. "Litanije od smrti Jezusove" (za svaki dan u tjednu drugačija, str. 12-31)
3. "Molitvice kratke od muke Kristuševe" (za svaki dan u tjednu, str. 92-96)

22 Pravila bratovčine u Juraj Mulih, *Nebeska hrana*, Zagreb 1748, 530; M. Vanino, *Isusovci*, I, 392.

23 Molitvenik *Pobožne molitve* smatrao je Vanino najboljim i najbogatijim kajkavskim molitvenikom starijeg razdoblja. Ima 536 stranica. Usp. M. Vanino, *Isusovci*, I, 406-408.

Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću

4. "Molitva svetoga Gregura Pape od pet ran Božjih" (str. 96)
5. "Molitva k-Blažene Gospe od žalosti, koju je imela kada je Kristuš na križu vumiral" (str. 117-119).
6. "Molitva od svetoga križa" i "Molitva na dan svetoga križa" (str. 170-172).
7. "Rožarium od žitka i muke Kristuševe" (str. 364-371).
8. "Oficium svete Barbare mučenice velike patronne proti hude, naglje i napripravne smerti" (str. 410-418).
9. "Litanijs od svete Barbare deve mučenice" (str. 418-424)
10. "Oficium od muke Kristuševe ki se zove vure svetoga Bonaventure (str. 424-447).
11. "Drugi oficium od muke Kristuševe" (str. 447-453).
12. "Litanijs od svetoga Križa po Apoštolskom stolu potvrđene (str. 453-457).
13. "Molitva od kotrigov žitka i muke Kristuševe" (str. 457-460).
14. "Pobožno premišljanje od Kristuševeh muk" (460-462)
15. (15) "Molitva od sedmeh rečih, kotere je Kristuš na križu zgovoril" (462-463).
16. "Pobožno pozdravljenje vseh kotrigov²⁴ tela Kristuševa" (str. 463-469).
17. "Oficium od sedem žalosti B. Marije vsegdar Device" (str. 469-476).
18. "Litanijs od žalosti B. Marije vsegdar Device, spravljene iz Svetoga Pisma" (str. 477-481).
19. "Vure pomilovanja B. Device Marije" (str. 481-484).

Crtež Krunice muke i pet rana Isusovih, iz J. Muliha, *Duhovna hrana* (Zagreb 1746).

20. "Molitve od sedmeh bolesnosti B. Device Marije" (str. 484-486).
21. "Pobožne molitve za vseh verneh mertveh dušice" (str. 517-520).
22. "Jedna korunica za vse verne keršćanske dušice" (str. 520-523).
23. "Litanijs za mertve" (str. 523-530).

Već spomenuti molitvenik *Nebeska hrana* (1748) Jurja Muliha također donosi dosta molitava za Bratovštinu muke i smrti Isusove. Na oko 50 stranica ima oko 12 molitava i pobožnosti, a na 40 stranica razne molitve, pouke i razmatranja o pripravi za dobru i sretnu smrt te pomaganju dušama u čistilištu.²⁵

Od navedenih molitava možda je potrebno objasniti one pod nazivom rožarium, krunica ili čislo. Gore naveden "Rožarium od žitka i muke Kristuševe" (7) je zapravo današnja Gospina krunica, ali mnogo opširnija, jer se uz svaki od pedeset "Zdravo Marija" izgovori posebni zaziv ili rečenica iz Kristova života. "Korunica za vse verne keršćanske dušice" (23) je kratki niz od 11 zaziva (ili kratkih molitava za duše u čistilištu) Ocu, Sinu i Duhu Svetome, Mariji, te svecima Mihaelu Arkandelu, Ivanu Krstitelju, sv. Petru i svim apostolima, sv. Stjepanu, sv. Franji, svim djevicama i mučenicama i na kraju svim svecima. Na kraju se svakog zaziva izmoli Očenaš i Zdravo Marija, a nakon zadnjeg Vjerovanje.

Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću

- 475 -

Mijo Korade

- 474 -

"Regule" Bratovštine muke i smrti Isusove, iz *Pobožne molitve* (1678).

Navuk za Bratovštinu
 liiva, ne jednoga, nego vnogeh pravichnih lyudi. A vuzom pak nikakove dužinye ne, da je vu ove Bratovchine vnogeh dobrih pravichnih i pobožnih lyudi, koteri vnožim molitvami i dobremi deli guzgo krat, sžebe i sžvujem covarušem sžrečne sžmeriti od Boga profiže.
 10. Napokonec koncza dažic nigdor za voliu kakovoga potroska ne užrafiši od ově tak potrebne fšaznovitě pobožnosti, potrebnojě bilo na znanie dati, da nigdor ništar ne dužen davati megy Bratovčinu. Potrebnojě sžvčeh, duplrou, i negda te negda drugih sžrečskou. Ako koteri od sžvojě dobre volie za almoštvo kai da ali voizka, ali penez, predžobumjě naidě vu nebu; akole ništar ne da, nichim ne dužen. Sžrečanski i naimre kraznki lyudi mogu zvoizkom pomagati.

REGULAE,
 Nakratkom popisane Bratovchine Muki i Sžmeriti Isusove za sžrečnu sžmeriti, vu Zagreb podžigneně.
PERVA.
 U sžvoih molitvah i dobreh deleh, buda Bratia i Sžrečre guzgo krat sžebe i drugem sžvuchem covarušem profižili Bosjě pomochi k- sžrečne sžmeriti. I za verneh dušic vkevicehni pokoi guzgotkrat buda Boga molili.
DRUGA.
 Blašnu Devicu MARIJU Mater Bosiu, i Sžvetu Barbaru Devicu Mučenicicu za ošebitnu Patronu sžvojě sžmeriti.

Muki i Sžmeriti Isusove.
 sžmeritě buda imeli, i nyhově godovně dnevě pobožno buda obžlufavali, pokoi dob ontě Isjzu velikě pomochnicě na sžmerenom vremenu.
TRETIA.
 Kada zeznaju dajě koteri betefnik budi zmegy Bratiě, budi ztranzki na tesckom, nygya opomenu dažic k- sžmeriti pobožno pripravu.
CHE T E R T A.
 Betefnika koifze vu betegu nema chim pomochi, i mercezza koifze nema chim pokopati, buda pomagali kak buda mogli sžlabem, ali almoštvo.
P E T A.
 Vu betegu, nevolie, i sžuprotivnozi buda sžkerb nožili, da poleg Kristuševe pelde buda terplivni i tih.
S E Z T A.
 Koteri buda mogli, buda vu hife derfali kip razpetoga Kristuša kakti zazavu sžvojě Bratovchine, i pred nym sžvojě navadně molitvě molili, i koi buda hoteli, i pre-mogli, buda križec na grelu nožili.
S Ž E D M A.
 Petu Nedelju vu Pozzu (tojě Nedelja Passionis,) za tem prvi Petek po Sžehsžvčeh vžzako leto doidu vu Zagreb vu Sž. Catharině Czirkvu k-Bosje sžlabse, ar ta dva dneva Bratovchina ošebitnum pobožnostium obžlufava.
O S Z M A.
 Vžzaki Quaterni Petek doidu vu Zagreb vu Sž. Catharině Czirkvu k-Messiam, za mertvě i za sžvč. Akobi ne-mogli

²⁵ Usp. M. Vanino, *Isusovci*, I, 408-412; I. Fuček, *Juraj Muliha*, Zagreb 1994, 95-101.

Crtež Krunice od pet rana Isusovih, iz B. Kašić, *Način od meditacioni i molitve* (Rim 1613).

Čislo ili krunicu od pet rana Isusovih donosi već Milovec u *Molitvenim knjižicama* (1657), uz priloženi crtež, i prenose ju kasniji priručnici sve do Mulihovih molitvenika. No kao što smo vidjeli nema ga u *Pobožnim molitvama*. Milovec napominje da su tu krunicu prije nekoliko godina počeli moliti pobožni ljudi u Rimu i Napulju. To nije sasvim točno jer opis krunice s crtežem ima već Bartol Kašić u svom djelu *Način od meditationi* iz 1613.²⁶ To je mala krunica sastavljena od pet nizova s po pet zrna i po jednim krupnijim zrnom između pojedinih nizova. Krupna zrnca su u obliku pet rana Isusovih. Na mala zrnca se moli Očenaš na spomen Isusovih pet rana, a na krupna Zdravo Marija na spomen njezinih žalosti. Na početna tri mala zrna se moli Očenaš na spomen tri čavla kojima je Isus bio pribijen na križ, a na početni križić Vjerovanje.²⁷

Socijalna dimenzija bratovštine već je prisutna u *Regulama* u kojima se navodi kakva bi djela duhovnog i tjelesnog milosrđa prema bolesnima članovi morali obdržavati:

”(3) Kada seznaju da je koteri betežnik budi među bratje, budi stranskem na teškom, njega opomenu da se k smerti pobožno pripravi.”

”(4) Betežnika koji se vu betegu nema čim pomoći, i mertveca koji

26 B. Kašić, *Način od meditationi*, Rim 1613, 45.

27 Usp. M. Vanino, *Isusovci*, I, 402-403.

se nema čim pokopati, budu pomagali kak budu mogli službum, ali i almoštvom²⁸.”

”(5) Vu betegu, nevolje, i suprotivnosti budu skerb nosili, da poleg Kristuševe pelde budu terpljavni i tihi”.²⁹

Najviše socijalnih elemenata ima posebna pouka bolesnim članovima bratovštine koju već donosi prvi priručnik (1657) i ponavljaju drugi. U njoj se opominje bolesnika što mora učiniti sa svojim imetkom prije smrti. Najprije mora po pravici odrediti što kome pripada ili kome je dužan: ženi, djeci, rodbini, slugama, službenicima, za vlastiti pokop, također siromasima za svoju dušu, što je najpotrebnije povrh dugova, ako toliko ima. Sve to neka ostavi napismeno budući da je to važno za spasenje njegove duše i mir njegova potomstva. Zatim se u deset točaka nabrajaju dobra djela od kojih neka imućniji članovi odaberu za koja će darovati nešto od svog imetka:

”1. Na vboge³⁰ cirkve, gde se gusto krat pobožno Meše služe.”

”2. Na vboge klostre, gdje dobri redovniki stoje.”

”3. Na vboge špitale, gdje se vbogi ljudi rado prijemlju.”

”4. Na vbogeh diakov vučenje.”

”5. Na pobožneh knjig štampanje.”

”6. Na vbogeh sirot i vdovic, kem se kolduvati³¹ ne pristoji, hranu i opravlanje.”

”7. Na vbogeh sužnjev odkuplavanje.”

”8. Na vbogeh divojkih vdavanje.”

”9. Na vbogeh dužnikov splaćivanje.”

”10. Na vsagdešnjeh koldušev pomaganje.”³²

Juraj Mulih u svojoj *Nebeskoj Hrani* (1748) još proširuje te točke, a osobito sljedeće:

”(4) Na uboge ter dobre diake, da se za dike Božje povekšanje i za vnogeh duš zveličanje mogu školati iliti vučiti, kak je v Beču za take lepa fundacija.”

”(5) Za štampanje dobreh knjig, da pobožni mogu duhovnu hasen imati, kakti vsi drugi narodi imaju.”

”(10) Na duhovne ter občinske potreboče, kakti su: duše purgatoriumske, pobožne bratovčine, Navuk kerščanski, i k tomu pomoč na dare: ali raspelo, kip Bl. Device Marije ali kaj drugo, kaj bi se za

28 milostinjom, doprinosom

29 *Pobožne molitve*, d4.

30 uboge, siromašne.

31 prositi

32 *Pobožnost vsagdašnja za Bratovčinu pod imenom Muke i Smrti Jezuševe*, Zagreb 1744, 66-73; M. Vanino, *Isusovci*, I, 404-405.

občinsku pobožnost moglo napraviti i gde bi duhovni poglavari sudili očivesto postaviti. – Ali kaj na to ostaviti: da se končema³³ pri farne cirkve školnik more držati i hraniti, ki bu vu cirkvah i na procešiah pobožno popeval ter ljudem srдца na pobožnost vužigal i pamet na nebesa zdigal, a doma detcu vu knige ali končema navuka kršćanskoga vučil. Kak drugi narodi, akoprem krivoverski, skoro vu vsakom selu, a osebužno pri farne cirkve imaju školnika i orgulaša. O kako bi hasnovita bila fundacija, a velika pomoč duhovnoga pastira!”³⁴

Iz navedenog je očito koliko je Bratovština muke i smrti Isusove bila ne samo vjerska udruga za unaprijeđivanje vjerskog života, nego je imala i važnu društvenu ulogu u sredinama gdje je djelovala. Pravo istraživanje o tom doprinosu nije nikada učinjeno, a vjerojatno ga nije lako ni ostvariti jer nisu sačuvani popisi (albumi) članova tih dviju bratovština. Osobito je ta društvena dimenzija prisutna u poticajima pučkog misionara i vrlo plodnog vjerskog pisca Jurja Muliha, koji je inzistirao na prosvjećivanju seoskog puka. On je to inače radio u svojim misijama, knjigama, početnicama, katekizmima i molitvenicima, koje je dijelio na misijskim pohodima, a vidi se da mu je bratovština u tim naporima bila vrlo važan i jak saveznik.

Bratovština je, osim toga, imala važnu ulogu i u kulturi i umjetnosti. Svojim brojnim darovima crkvama u Zagrebu i Varaždinu kroz desetljeća su članovi bratovštine obogaćivali njihov inventar crkvenim predmetima i umjetničkim djelima.³⁵ Najljepši je primjer bratovštinska kapela sv. Križa u varaždinskoj crkvi Uznesenja Marijina, koja je do danas potpuno sačuvana i jedan je od ljepših primjera hrvatskog baroka. Opremljena je u današnjem obliku godine 1763./74., a na oltaru je slika Raspetog u naravnoj veličini pod staklom, okolo je pet velikih kipova i mnoštvo ukrasa. Zidovi su ukrašeni štukaturama a na ulazu je umjetnički izrađena željezna ograda.³⁶

Oltar sv. Križa u crkvi Uznesenja Marijina u Varaždinu (18. st.).

Mijo Korade

– 478 –

33 barem

34 M. Vanino, *Isusovci*, I, 410.

35 Kronika zagrebačkog kolegija za 1702. spominje da skoro nijedan član ne umre a da nešto ne ostavi bratovštini. Vanino prema kronici donosi mnoštvo primjera takovih darova. M. Vanino, *Isusovci*, I, 397.

36 M. Vanino, *Isusovci*, II, 449-450.

Tiskana izdanja priručnika Bratovštine muke i smrti Isusove

Prvi priručnik bratovštine priredio je prvi njezin upravitelj Baltazar Milovec³⁷ i to pet godina nakon što je bila ustanovljena u Zagrebu. Prvi veliki kajkavski molitvenik *Molitvene knjižice* objavio je anonimno 1630. Nikola Krajačević, koji dosad nije pronađen. Drugo izdanje je izašlo 1640. u Požunu.³⁸ Taj molitvenik je Milovec pretvorio u priručnik bratovštine priredivši 1657. treće izdanje i otkrio u predgovoru da je Krajačević autor molitvenika, a sebe je potpisao s inicijalom “B. M.”³⁹ Milovec je promijenio prvi dio molitvenika tako da je umjesto Krajačevićevog predgovora i prvog dijela o molitvi unio svoj predgovor i prvi dio o Bratovštini muke i smrti Isusove. U tom su dijelu pouke, regule i molitve te bratovštine (1-51), a prilagođen je potrebama bratovštine i drugi dio sa svagdašnjim molitvama (52-166). Ostala tri dijela molitvenika ostala su nepromijenjena, u kojima se, među ostalim, nalazi i “Navuk betežnem ljudem potrebni”, ionako vrlo prikladan i za članove bratovštine.

Novi priručnik zagrebačka bratovština objavljuje već 1670. u Grazu. Taj priručnik nije pronađen, ali je ponovno izdanje izašlo u Zagrebu 1744. pod naslovom:

Pobožnost vsagdašnja za Bratovčinu pod imenom muke i smrti Jezuševe, za srečnu i dobru smert, vu zagrebečke jezuitanske sv. Katarine cirkve; oblastjum sv. Oca pape Inocentijuša desetoga, a dopušćenjem visoko poštovanoga gospodina g. Petra Petretiča, sv. zagrebečke cirkve biskupa, podignjenu. Na duhovni napredek štampana s dopušćenjem gornjih, najpervo vu Gracu, leta 1670. sada pako preštampana, Vu Zagrebu, 1744, 16°, /42/+102+/1/ str. sa 1 slikom.

Sadržaj priručnika je uglavnom preuzet iz 3. izdanja *Molitvenih knjižica* (1657.) kojega je priredio Milovec, a najvjerojatnije je on priredio i ono zasebno izdanje iz 1670., kada je, uz ostale službe, još uvijek vodio zagrebačku bratovštinu. U nepaginiranom dijelu su kalendar i predgovor, a u paginiranom prvom dijelu pouke, pravila i molitve za bratovštinu (1-65), dok su u drugom pouke i molitve

Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću

– 479 –

37 O kajkavskom piscu Baltazaru Milovcu (1612.-1678.) usp. M. Korade, *Duhovni kajkavski pisci 17. i 18. stoljeća*, u: *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju*, Zbornik radova, III, Krapina 2010-2011, 229-236.

38 Usp. M. Vanino, *Nikole Krajačevića "Molitvene knjižice"*. Uz 300. godišnjicu drugog izdanja (1640), Napretkov Kalendar za god. 1941. Sarajevo 1940, 111-116; Išti, *Isusovci i hrvatski narod*, III, Zagreb 2005, 418-420. Za nove biografske podatke o Krajačeviću vidi: M. Korade, “Katekizmuš detčinji” Nikole Krajačevića Sartoriusa (1581.-1653.), *Gazophylacium*, XIII, br. 3-4 (2008) 49-80.

39 Dva primjerka dosada pronađena (u NSKZ i HAZU) su defektna jer im nedostaju naslovnice, zato se ne zna gdje je molitvenik tiskan.

za bolesne i umiruće: "Navuk betežnem ljudem potrebni", također iz *Molitvenih knjižica* (66-102). Ovo izdanje ima na zadnjoj stranici jedan kratki dodatak, kao sažetu opomenu – *memento* o potrebi bratovštine, u nekoliko rečenica, na latinskom i hrvatskom jeziku. Očito je to također izdanje zagrebačke bratovštine jer se na kraju predgovora potpisao priređivač s inicijalima P. C. A. S. J., što vjerojatno znači *Pater Congregationis Agoniae Societatis Jesu* (Otac Bratovštine Muke Družbe Isusove). Budući da je tekst predgovora, kao i sav ostali tekst, preštampan iz prvoga izdanja, tako se najvjerojatnije i ti inicijali odnose na tadašnjeg upravitelja bratovštine, na Baltazara Milovca.⁴⁰

Crtež Isusa na križu, iz: Š. Fuček, *Historie* (Zagreb 1735).

Zagrebačka je bratovština doprinosila dobrotvora 1687. objavila zanimljivu knjižicu, koja se sastojala od 36 slika u bakrorezu o sv. misi, primijenjenoj mucu Isusovoj, s kratkim molitvama na latinskom i hrvatskom jeziku. Dosad nije pronađen nijedan primjerak, ali mu je prema izvorima naslov glasio: *Sv. Meša v Muke Kristuševe napre dana, po ke delniki bivamo zaslužnja Jezuševoga, po darežljivosti gospona Matiša Mogoriča arhidiakona goričkoga, kanonika zagrebečkoga, in 12°, cum cupris lat. et croat. Štampana je u preko 500 primjeraka i koštala je 100 forinti. Razdijeljena je sljedeće 1688. godine "da se" kako navodi kronika, "poveća pobožnost k mucu Krista Gospodina".⁴¹*

Kronika (*Historia*) zagrebačkog kolegija za godinu 1732. navodi da je bratovština te godine nabavila novi priručnik i ukratko mu opisuje sadržaj. Sadržavao je pravila, popis oprosta, litanije o mucu Isusovoj, molitve jutarnje i večernje i druge; pouku i molitve o ispovijedi i pričesti te kratke Duhovne vježbe sv. Ignacija (*synopsis Exercitorum*). Jednako se za istu godinu o varaždinskoj bratovštini spominje da je članovima podijelila hrvatsku knjižicu koju je napisao isusovački pučki misionar.⁴² Dugo se nije znalo o kakvom se priručniku radi, pa ni Vanino nije znao više o njemu, dok se u novije vrijeme nije pronašlo nekoliko primjeraka, nekih bez naslovnice⁴³ a konačno i s naslovom:

40 Time ispravljam vlastito malo drugčije tumačenje inicijala, koje sam donio u radu M. Korade, *Duhovni kajkavski pisci*, 236. Usp. M. Vanino, *Isusovci*, I, 403-405.

41 M. Vanino, *Isusovci*, I, 399-400.

42 M. Vanino, *Isusovci*, I, 408; II, 449-450.

43 I. Fuček, *Juraj Mulih*, Zagreb 1994., 82-85; Tatjana Puškadija-Ribkin, *Isusovačka tiskara u Zagrebu*, Vrela i prinosi, 18 (1990/91) 83.

*Duhovni dar vsem vu Kristušu predragom obojega spola dušam naklonjen Naimre pako vu Bratovčinu muke i smerti Kristuševe podanem. Štampano vu češki Ternavi leta 1732.*⁴⁴

Knjižica ima tri dijela, od kojih svaki dio ima zasebni naslov ispred teksta i zasebnu paginaciju. Prvi dio ima naslov: *Navuk za one, ki se podaju vu Bratovčinu muke i smerti Kristuševe vu Varaždinu ali Zagrebu* (str. 3-28). Sadržaj je onakav kako ga kronika opisuje: uvjeti za primanje u bratovštinu, oprostjenja, regule, litanije i molitve. U naslovu je jedino "vu Varaždinu" otisnuto većim slovima, što pokazuje da je knjižica prvenstveno namijenjena varaždinskoj bratovštini. A pokazuje i to da joj je autor Juraj Mulih ("isusovački pučki misionar"), koji je tih godina u Varaždinu bio upravitelj tamošnje bratovštine.

Drugi dio ima također naslov nad tekstom: *Duhovni posel za vsaki dan dušam kerščanskem hasnovit, potreben i preporučan* (str. 1-46). Sadrži svakidašnje molitve te pripremu i molitve za primanje sakramenata ispovijedi i pričesti.

Naslov nad tekstom trećeg dijela je: *Duhovna hrana gladnem kerščanskem dušam vsaki dan hasnovita i potrebna* (str. 1-66). Ono što kronika naziva kratke Duhovne vježbe zapravo su razmatranja za pojedine dane u godini. Mulih u uvodu nagovara kršćansku dušu da prihvati ovu duhovnu hranu "pohod ovo prestupno leto ima 366 dana, tak ovo ti je na treći del leta, tojeto na 122 dneva duhovne hrane". Završava uvod s "Leta od Narod. Ch. 1732" (str. 2-3).⁴⁵ Ono što bi se prema tim tekstovima moglo zaključiti da se radi o trim odvojenim knjižicama, prema svjedočanstvu kronike jasno je da je to jedno i posve novo djelo namijenjeno dvjema bratovštinama, bogato molitvama, poukama i razmatranjima. S druge strane, svi su ti Mulihovi tekstovi gotovo identični s onima u njegovim drugim djelima, osobito s molitvenikom *Nebeska hrana* (1748).

Najveći i najpopularniji Mulihov kajkavski molitvenik *Nebeska hrana*, Zagreb 1748. (36/+665 str.) također bi se mogao smatrati priručnikom bratovštine. Naime, u njega je Mulih uvrstio molitve i pouke o bratovštini, kako smo prije vidjeli, zatim pouke i molitve za bolesnike i umiruće, te sav sadržaj iz njegovog priručnika *Duhovni dar* (1732.): molitve za sv. misu, pouke i molitve za ispovijed i pričest te duhovna razmatranja za 122 dana u godini. *Nebeska hrana* je doživjela barem sedam izdanja i prerada sve do konca 19. stoljeća, međutim, već u drugom (ili trećem) izdanju iz 1779. nema više nijedne

44 T. Puškadija-Ribkin, *Novi prilozi o knjižicama Jurja Muliha*, Vrela i prinosi, 21 (1996/97) 180-182.

45 I. Fuček, *Juraj Mulih*, 84-85; T. Puškadija-Ribkin, *Novi prilozi*, 180-182.

Naslovnica Muliheva priručnika Bratovštine muke i smrti Isusove *Duhovni dar* (Trnava 1732)

Naslovnica
Muliheva
priručnika
Bratovštine
muke i smrti
Isusove *Duhovni
dar* (Trnava
1732).

molitve, pobožnosti ni pouke o Bratovštini muke i smrti Isusove.⁴⁶ To znači da tada Bratovštine muke i smrti Isusove u kajkavskom kraju više nisu postojale.

Zadnje izdanje koje je bratovština oko 1756. objavila bio je zapravo kratki letak: *Litanije od Muke Kristuševe, koje Bratovčina skupa spravljena četiri krat čez leto moli: to je vsaki kvaterni petek i druge petke za srečnu smrt.* (4°, tri nepaginirana lista). Znači, u velikom formatu otisnute su zasebno litanije koje su se molile kvatrenim i drugim petkima, a nalazile su se i u ranijim priručnicima.⁴⁷

Spominjem još dva molitvenika na poseban način povezana sa zagrebačkom bratovštinom. To je prije svega molitvenik kojega je objavila Bratovština sv. Barbare iz Brdovca kraj Zagreba i to svega dvije godine nakon što je ustanovljena pri crkvi sv. Vida u Brdovcu. Posvećen je trakošćanskim groficama Barbari i Mariji Ivani Drašković, koje su vjerojatno financirale izdanje:

Pobožne molitve iz mnogeh molitveneh knjig izebrane, vsem pobožnem i Boga boječem dušam kruto hasnovite, Beč 1678., reprint, Brdovec 2005.

46 I. Fuček, *Juraj Muliha*, 95-101; Vladimir Dugalić, *Mulihovi molitvenici*, Vrela i prinosi, 21 (1996./97.) 83-91.

47 Juraj Kolarić, *Hrvatski kajkavski molitvenici i njihov utjecaj na duhovnost*, Kajkaviana croatica, 128, 139; M. Vanino, *Isusovci*, III, 421.

Ranije sam donio popis pouka, molitava i pobožnosti koje ima taj molitvenik o Bratovštini muke i smrti Isusove, svakako više nego ih ima u službenim isusovačkim priručnicima bratovštine. Različita su tumačenja o priređivaču tog anonimnog molitvenika, te da li je u tome sudjelovao Baltazar Milovec koji je te godine i preminuo.

Zadnji je molitvenik zagrebačkog isusovca Franje Sušnika, koji izlazi iste godine pod dva naslova:

Put vu nebo po pravoj spovedi raven i po svagdašnjem premišljanju srečen i za pobožnost oneh, kojem je malo, samo na čislo moliti pripravljen. Zagreb 1734.

Putni tovaruš, z vnogemi lepemi, i pobožnemi novemi molitvami, iz nemskeh i drugeh zebraneh knjig spravljén i kruto hasnovitem, na vsaki dan čes tjeden premišljanjem, po nekojem Družbe Jezuševe mešnikom nakinčen. Zagreb 1734. (386 str.)

Drugi naslov je identičan s molitvenikom grofice Katarine Zrinski *Putni tovaruš* (1687, 1715.), da li da nadopuni, zamijeni ili potisne grofičin molitvenik, o tome postoje različita tumačenja.⁴⁸ Svejedno, međutim, o bratovštini ima vrlo malo, svega nekoliko stranica, i to proštenja ili oproste te molitvu ili posvetu kod upisa u bratovštinu: "Duhovno blago i kinč iliti prošćenja bratjam i sestram Muke i Smrti Kristuševe, dana po sv. Ocu Pape Inocenciju ovoga imena desetom". "Molitva s kojum se bratja i sestre Kristušu Jezušu alduju⁴⁹ vu svojem vu Bratovščinu zapisanju"⁵⁰.

Sličnu posvetu imaju, naravno, bratovštinski priručnici, ali je zanimljiva i ova u molitveniku sasvim druge naravi, što pokazuje da je upis u bratovštinu bila masovna pojava. Zato ju ovdje donosim.

"Gospone Jezus Kristuš, moj Bog i Zveličitelj, koji si se za otkupljenje sveta s krvavim potom potil i zatem na križnom drevu smrt podnesel, ja N. N. hoteći (ali hoteča) tebi zahvalen biti i tvoje muke delnik postati, tebi denes aldujem⁵¹ na vekivečni aldov moju dušu i telo i tvrdo obećam, da hoću vu tvoji muke i smrti Bratovčini pod tvojega križa zastavum do smrti živeti, da po tvoje muke vrednosti srečen žitka mojega konec mogel budem zadobiti. Zato prosim te, za tvoje krvave rane i krvi tvoje odičene preljanje i po teškoj muki, koju si trpel na križnom drevu, kada je tvoja presveta duša iz tvojega tela izhadjala, daj mi milošću, da ja i vsi ove pobožne občine kotri-gi⁵² ovdí prošćenje našeh grehov dobimo i na smrtnoj vuri po tvojoj pomoći srečno iz ovoga sveta preminemo, o dobri, o milostivni, o preslatki Jezuš moj, Amen."⁵³

48 Nikola Žic, *Franjo Sušnik i molitvenik "Put vu nebo" i "Putni tovaruš" (1734)*, Vrela i prinosi, 4 (1934) 138-145.

49 posvećuju

50 F. Šušnik, *Put vu nebo/Putni tovaruš*, 170-175; N. Žic, *Franjo Sušnik*, 141-142.

51 posvećujem

52 članovi

53 F. Šušnik, *Put vu nebo/Putni tovaruš*, 175; N. Žic, *Franjo Sušnik*, 142.

Kajkavske
bratovštine
muke i smrti
Isusove u 17. i
18. stoljeću

- 483 -

Zaključak

Kao što je kajkavska Bratovština muke i smrti Isusove nastala i cvala u okviru isusovačke djelatnosti, tako je i zapravo nestala nakon što je Isusovački red 1773. bio ukinut. Zadnje vijesti o zagrebačkoj bratovštini imamo godine 1772. kada kronika spominje da je proslavila glavnu svetkovinu "s običajnim sjajem i odazivom naroda". Novih se članova upisalo 400 i objavljeno je da je umrlih 280. Te i slijedeće godine upravitelj je bio Ignacije Krasnik, a potom ga je naslijedio Josip Jelenčić, koji je tada, nakon ukinuća reda, kao biskupijski svećenik u crkvi sv. Katarine obavljao službu korizmenog i nedjeljnog propovjednika, katehete te upravitelja bratovštine, barem do 1776.⁵⁴ No očito se tih godina ubrzo ugasila, kada u izdanju *Nebeske hrane* iz 1779. više nije bilo spomena o njoj, kako smo prije vidjeli.

O varaždinskoj bratovštini svjedoči kanonski vizitator, zagrebački kanonik Stjepan Šoštarec, kada je 1808. zapisao da je ta bratovština u vrijeme isusovaca cvala, ali je ukinućem njihova reda propala.⁵⁵ Očito je ona nestala i prije nego je car Josip II. ukinuo sve crkvene udruge i vanjske manifestacije u Monarhiji.

Na kraju treba istaknuti kako je srednjovjekovna i novovjekovna pasionaska baština imala vrlo bogat nastavak u razdoblju baroka (17. i 18. stoljeću) u kajkavskoj Bratovštini muke i smrti Isusove, s novim sadržajima, raznovrsnim molitvama i pobožnostima, masovnim članstvom te izdanjima molitvenika i priručnika, s kojim se do tada vjerojatno nije mogla mjeriti nijedna druga pobožnost u hrvatskim krajevima. Ona je nestala s ukinućem isusovaca ali su je nastavile nove pobožnosti, jednako usko povezane s pasionskom baštinom, to jest pobožnosti Križnog puta⁵⁶ i Srca Isusova i Marijina⁵⁷, čiji se počeci naziru u 18. stoljeću u našim krajevima, a razvijaju se u punom sjaju u 19. stoljeću.⁵⁸

54 M. Vanino, *Isusovci*, I, 412.

55 M. Vanino, *Isusovci*, II, 454.

56 Isusovci su uz svoje kolegije u Rijeci i Zagrebu (na Ksaveru) u 18. st. izgradili Kalvarije, to jest postaje Križnog puta na otvorenom, a franjevci su na kajkavskom objavljivali knjižice Križnog puta talijanskog velikog promicatelja te pobožnosti sv. Leonarda da Porto Maurizio.

57 Prva vijest o toj pobožnosti u Hrvatskoj je vjerojatno da su isusovci 1728. u samostanu benediktinki u Rijeci osnovali Bratovštinu Srca Isusova. Usp. M. Vanino, *Isusovci*, II, 282. Iz kataloga izložbe *Isusovačka baština u Hrvata* doznajemo kako je do danas sačuvano nekoliko slika (ulje na platnu i bakrorezi) Srca Isusova iz 18. st., tri u Varaždinu i jedna u Osijeku. *Isusovačka baština u Hrvata*, Katalog izložbe, Zagreb 1992, 308-309, br. 100, 116, 117, 125.

58 O pobožnosti Srca Isusova u Hrvatskoj vidi: M. Korade, *Razvoj i utjecaj pobožnosti Srca Isusova na vjerski život u Hrvatskoj*, Kateheza, god. 17 (1995) br. 2, str. 120-139.

Sažetak

Kajkavske bratovštine muke i smrti Isusove u 17. i 18. stoljeću

Isusovci su u svojoj središnjoj crkvi Al Gesù u Rimu 1648. godine osnovali crkvenu udrugu pod imenom: *Bratovština ili kongregacija umirućeg na križu Gospodina našega Isusa Krista i žalosne njegove Majke Marije*. Cilj je udruge bio njegovati pobožnost prema muci i smrti Isusovoj te žalosnoj Gospi da bi se na taj način što bolje pripremalo za dobru i sretnu smrt. Bratovština se vrlo brzo raširila i izvan Italije, pa je već 1650. osnovana u Bratislavi, Grazu i ubrzo u Beču, a 1652. postoji i u Zagrebu, a koncem 1653. kanonski je ustanovljena (pridružena matici u Rimu). Godine 1662. ustanovljena je i u isusovačkoj crkvi u Varaždinu, u kojoj s vremenom podižu i zasebnu kapelu sv. Križa za pobožnosti bratovštine.

Te su bratovštine bile u nas najmasovnije crkvene udruge u ta dva stoljeća, na godinu se upisivalo od 500 do 1000 novih članova, i to iz svih staleža, od vladara i plemića pa do građana i kmetova. Moglo se upisivati samo u isusovačkim crkvama, fizički dolaskom ili pismeno, a u drugim crkvama i župama mogle su postojati filijale isusovačkih bratovština. Kod upisa dijelile su se oslikane upisnice, kakvih se sačuvalo i do danas. Na redovitim mjesečnim sastancima članovi bi se ispovjedili i pričestili, svaki su petak obavljali razne pobožnosti, a na glavnu godišnju svečanost na Gluhu nedjelju (petu korizmenu nedjelju) znalo se skupiti i do nekoliko tisuća članova. Bile su tipičan proizvod baroknog razdoblja, s mnoštvom simbola, dramske teatralnosti i naglaskom na posljednjim čovjekovim stvarima. Ovdje se opisuje povijesni kontest kajkavskih Bratovština muke i smrti Isusove, njihovo djelovanje u Zagrebu i Varaždinu, duhovna i socijalna dimenzija tih bratovština te izdanja njihovih priručnika i molitvena.

Abstract

Kajkavian Confraternities of the Suffering and Death of the Jesus in the 17th and 18th Century

In 1648 the Jesuits founded an ecclesiastical association in their central church Al Gesù in Rome named the *Confraternity or Congregation of Our Lord Jesus Christ Dying on the Cross, and of the Most Blessed Virgin Mary, his Sorrowful Mother*. The goal of the association was to cultivate devotion towards the suffering and death of Jesus and the sorrowful Virgin Mary, in order to better prepare for a good and happy death. The confraternity spread outside of Italy very quickly, and was established in Bratislava, Graz, and Vienna as soon as 1650; it was started in Zagreb in 1652 and established canonically (affiliated with the Roman archconfraternity) at the end of 1653. In 1662, it was also established in the Jesuit church in Varaždin, where in time a separate chapel of the Sacred Cross was erected for acts of devotion of the fraternity.

These confraternities were the largest ecclesiastical associations in our areas in the aforementioned two centuries, enrolling 500 to 1000 new members each year from all classes, from rulers and noblemen to citizens and serfs. One could become a member only in Jesuit churches, either in person or in writing, and there were branches of Jesuit confraternities in some churches and parishes. After becoming a member, illustrated membership papers were issued, some of which have been preserved to this day. In regular monthly meetings, members would attend confession and receive Holy Communion; they would perform various acts of devotion every Friday, and several thousand members would gather at the main annual celebration on Passion Sunday (the fifth Lent Sunday). They were a typical product of the Baroque period, with a multitude of symbols, dramatic theatricality, and an emphasis on a person's final possessions. The historical context of the Kajkavian Confraternities of the Suffering and Death of Jesus is described here, along with their activity in Zagreb and Varaždin, the spiritual and social dimension of these confraternities, and the publication of their manuals and prayer books.

Zlatko Pavetić Putni križevi župe Uzvišenja Svetog Križa u Hrvatskom zagorju

Od postanka svijeta čovjek čovjeku nanosio je na manje ili više okrutne, bezdušne (svirepe) načine smrtne rane pod kojim su ljudi u strašnim mukama umirali. Tu vrstu umiranja povijest označuje kao ubojstvo.

Prvo se dogodilo kao zavist i ljubomora na početku ljudskoga roda kada je prvi sin praoca Adama ubio iz ljubomore svog brada Abela.¹ I kakva su ta mučenja bila u povijesti kršćanstva opisuje nam apostol Pavao u Poslanici Hebrejima, navodeći što su sve pravovjerni Kristovi sljedbenici pretrpili za svoju vjeru. On nabraja silu ognja, žvale lavova, oštricu mača, pogrđenja, pogrde, šibe, tamnice, kamenovanja, odrubljivanje udova, mačem itd.² Među najstrašnijim smaknućima smatralo se je u vrijeme antike smrt na križu koju je za naše spasenje podnio naš Otkupitelj Isus Krist. Od tada križ je postao simbol otkupljenja i spasenja i najveće svetinja ljudskog roda.

Postignućem slobode ispovijedanja kršćanske vjere 313. godine, koje je po legendi car Konstantin dao nakon što je doživio ukazanje na nebu s natpisom *U ovom znaku ćeš pobijediti*, ne izvršava se smrtna kazna umiranja na križu a križ postaje najveća svetinja svih mjesta gdje žive kršćana.

Župa Uzvišenja Svetog Križa – Sv. Križ Začretje

Uz autocestu Zagreb-Krapina, pedesetak kilometar udaljenosti od metropole, u nizini zagorskih brežuljaka smjestilo se naselje Sveti Križ Začretje. Oko manjeg brežuljaka na kojem je središte mjesta sa svojom povijesnom jezgrom, po okolnim bregovima smještana su sela i zaselci. S istočne strane pored mjesta prolazi autocesta, a sa zapada

1 Knjiga Postanka 4,6-9.

2 Usp. Heb. 11,33-39.

povezuje ga prometnica željezničke pruge s ostatkom svijeta. Po svom geopolitičkom ustroju općina Sveti Križ Začretje pripada Krapinsko-zagorskoj županiji, a crkveno Krapinskom dekanatu i Zagrebačkoj nadbiskupiji. U samom mjestu je sjedište župe Svetoga Križa koju resi župna crkva Uzvišenja Svetoga Križa. Župa je naseljena obiteljskim kućama, a samo mjesto i vrijednim povijesnim spomenicima poput dvorca, kurija i drugih spomenika.

Župna crkva
Uzvišenja Svetog
Križa

U popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine prvi se puta spominje u pisanom, dosad nađenom dokumentu i župna crkva u Svetom Križu Začretju: to pod imenom: "ITEM ECCLESIAE SANCTE CRUCIS PETRI FILII NUZLINI."

Iz toga slijedi da je starodrevna župa Sveti Križ Začretje već godine 1334. imala crkvu posvećenu sv. Križu, a na posjedu nekog Petra sina Nuzlinova. Nešto поближе o tome Petru nije zapisano. Datum i godinu gradnje te njenog posvećenja ne znamo, a vjerojatno ne ćemo nikada ni saznati. Velika je vjerojatnost da je ta crkva postojala već krajem 12. stoljeća, kada je i gotika kao stil gradnje iz Francuske prodrila u naše krajeve, jer se prvotno spominje kao gotska građevina veoma skućena prostora i zemljana poda. Do kraja 16. stoljeća samo se nekoliko puta spominje u saćuvanim spisima. I u samim vizitacijama Zagrebačke biskupije zabilježeni su škrti podaci koji nama sada, u ovom vremenu, nisu baš u potpunosti razumljivi, a ponekad nisu ni toliko zanimljivi.

Sama pak crkva kao građevina tijekom stoljeća se toliko mijenjala da je gotovo izgubila svoj gotski karakter. Od stare gotske građevine saćuvalo nam se kamenje u zidovima jednog dijela sadašnje lađe crkve. U kutu između tornja i zida lađe prema pročelju viri još i danas ostatak gotskog otpornjaka. Sama crkva imala je nekad glavni ulaz sa zapadne strane - gdje je sad glavni oltar, a glavni oltar ispod sadašnjeg kora i taj je dio ujedno i najstariji, negdje iz druge polovice 12. stoljeća.

Župa Sveti Križ Začretje nekada je bila mnogo prostranija nego što je danas. Godine 1639. nabrajaju se u kanonskim vizitacijama slijedeća sela ili "villae parochiales": SPICHKOVINA, GRATCHINA, ZABOK MIRKOVEZY, BEDEKOVCHINA".

Osnutkom drugih župa, godine 1653. u Zaboku i 1726. godine u Bedekovćini, opseg župe Sveti Križ Začretje se znatno smanjio. Kako nam je nepoznato vrijeme gradnje i posvećenja crkve u Svetom Križu Začretju isto tako nam je nepoznat i datum utemeljenja Svetog Križa Začretje kao župe. Nije nam poznato ni tko je bio njezin prvi kolator, to jest skrbnik koji je preuzeo brigu za njezine materijalne potrebe. Budući da se nalazila na području imanja krapinskih posjednika, vjerujemo da su i oni bili njezini kolatori ili skrbnici.³

Od 16. stoljeća pa sve do polovice 18. stoljeća jedini su joj kolatori bili grofovi Keglevići. Nakon smrti Juraja III. Keglevića, koji je umro negdje početkom godine 1662. njegovi sinovi su preuzeli obaveze svoga oca među kojima je bila i briga za crkvu u Svetom Križu Začretju.

Kad je godine 1662. umro vlasnik dvora u Svetom Križu Začretju Sigismund, kao kolatorica spominje se, u razdoblju od godine 1665. - 1667., njegova kćerka Barbara udana za Stjepana Orehovečkog. Po njezinoj smrti, jer nije imala djece, pripadne dvor u Svetom Križu Začretju, ujedno i kolatorsko pravo na crkvu, sinu njezina strica Petra VII. Keglevića. Godine 1724. naslijedi ga sin mu Ladislav II. Keglević, a njega pak sin Petar VIII. Keglević koji je preminuo 16. listopada 1749. godine.

Udajom udovice Petra VIII. Keglevića, Ane-Marie r. Drašković, za Petra - Troylla Sermagea, imanje u Svetom Križu Začretju dolazi u posjed obitelji Sermage, a s njim i kolatorsko pravo.

Raznim ženidbama posjed se rascjepkao i crkva u Svetom Križu Začretju u 19. stoljeću, udajom grofice Henriete Sermage za pruskog generala grofa Schllipenbacha, dobiva novog skrbnika u osobi Henriete Sermage Schllipenbach. Nakon smrti svoga supruga koji je pokopan na brežuljku Milifar kraj mjesnog groblja, jer je bio protestantske vjere, prodala je Henrieta godine 1818. imanje barunu Janku Vranyczanyju, a ona se odselila u Njemačku.

Iz ovog prikaza vidljivo je da su se često mijenjali vlasnici posjeda u Svetom Križu Začretju, a time i skrbnici za materijalno dobro crkve. Sama crkva je doživljavala razna dograđivanja i pregrađivanja koja nam nisu ostala nigdje zapisana. Godinu 1639. crkva je doćekala kao zidana, ali veoma trošna. Sva je iznutra i izvana bila raspucana i dotrajala krova.

³ Usp. dr. Stjepan Sirovec, *Monografija Sv. Križ Začretje*, Sv. Križ Začretje, 2005.g., str. 22.

U zapisu vizitatora godine 1676. čitamo o nešto obnovljenoj crkvi. Svetište je poduprto stupovima, u lađi crkve napravljen je novi tabulatum, prozori su povećani, a umjesto dotadanjeg drvenog poda cijela je crkva asfaltom i opekam potaracana te iznutra i izvana ožbukana i okrečena. Sakristija joj se nalazi uz samo svetište, ali je veoma nepodesna i vlažna. Pred pročeljem - zapadna strana - podignut je novi drveni toranj u kojem su se nalazila dva zvona. Puk ih je nazivao "Bombač" i "Bimbač". Treće zvono, popularni "Cinkuš", nalazio se u malenom drvenom tornjiću na samoj bolti crkve. Budući da je svetište bilo već staro, trošno i neugledno dao je godine 1705. protonator Đuro Plemić sagrađiti novi oltar svetoga Križa koji je kasnije prenesen na zapadnu stranu. Kad je zbog porasta stanovništva crkva postala pretijesna, u godinama između 1707. - 1708. probili su sjeverni zid lađe i prizidali joj kapelu svetoga Josipa. Zbog istoga razloga probijen je godine 1729. južni zid lađe i podignuta kapela svete Marije koja kasnije postade kapelom svetog Franje Ksaverskog, a još kasnije pa sve do danas nosi ime kapele Presvetog Srca Isusova. Lađe nisu jednake veličine iako se očito po načinu gradnje to željelo postići.⁴

Godine 1708. prišlo se gradnji nove prostranije sakristije jer je stara bila vrlo skućena i vlažna. Kako su godine prolazile, mali je tornjić na bolti crkve dotrajao, a veliki drveni pored njega postao neugledan i trošan. Godine 1734. - 1738. sagrađio je Josip Kajetan Thauszy, župnik u Svetom Križu Začretju i brat tadašnjeg zagrebačkog biskupa, veliki zidani toranj koji se baš zbog svoje veličine ne uklapa u stil i proporcionalnost crkve.

U vremenu od 1767. - 1778. godine crkva u Svetom Križu Začretju doživljava najveće promjene. Tih je godina naime u dotadašnjem svetištu sagrađen novi kor na četiri stupa i u njega su postavljene malene orgulje. Dotadašnji kor je srušen, a ulaz u crkvu, koji je bio ispod njega, je zazidan. Glavni oltar je prenijet na mjesto dotadašnjeg ulaza i kora. Glavni je ulaz načinjen ispod novog kora. Tom promjenom glavnog oltara i ulaza, poprilično se mijenja i sam stilski izgled crkve jer taj oltar nije odgovarao stilu i veličini dotadanje crkve.

Povijest štovanja

Kršćanstvo se rado služi simbolima da izrazi svoje vjerovanje. Cijela liturgija Crkve satkana je od znakova (simbola) koji nam posvešćuju otajstva koja slavimo. Sakramenti su također prepuni simbola koji dovode čovjeka u bliski kontakt s Bogom. No, ovdje želimo

4 Usp. Stjepan Tumpa, Župa Sveti Križ – Začretje, *Diplomska radnja pri katedri crkvene povijesti*, Zagreb 1975., str. 7.

progovoriti o križu kao specifičnom kršćanskom simbolu. Njime započinjemo svaku molitvu, ukrašavamo njime naše crkve, obilježavamo raskršća, podižemo ga u njivama i vinogradima, nosimo kao ukras oko vrata. Njime blagoslivljamo ljude i predmete. Križ su dvije ukrštene grede smišljene za okrutno i sadističko ubijanje. Potječu još iz egipatskih vremena, a Rimljani ga prihvatiše kao idealan način zastrašivanja neposlušnika. No, za nas kršćane križ sa Kristovim tijelom na njemu je "raspelo". Protestanti štiju križ, ali na njemu nema Isusovog tijela. Time žele izraziti stvarnost Isusovog uskrsnuća. Neke krivovjerne sekte (poput Jehovinih svjedoka) gnušat će se križa zamjenjujući ga riječju "stup". Tko je u pravu? Pogledajmo malo u povijest ovog svetog kršćanskog znaka.

Počeci štovanja svetog križa sežu od početka 4. stoljeće. Svjedoče to brojni arheološki nalazi, naročito prikazi na kršćanskim sarkofazima. Taj križ nema još corpusa Kristova koji se pojavljuje tek u 5. stoljeću na vratnicama crkve Sv. Sabine u Rimu i na nekim predmetima od bjelokosti. U to vrijeme znak svetog križa uživa gotovo isto štovanje kao i same relikvije pravoga Kristova križa koje je otkrila carica Jelena mati spomenutog cara Konstantina. Legenda pripovijeda kada se vraćala iz Jeruzalema u Rim noseći ostatke Svetog Križa da je njezinu lađu na prijelazu iz istočne obale Jadrana prema zapadnoj zahvatilo olujno nevrijeme kao i lađu Pavla apostola brodolomca i da se more smirilo tek nakon što je u Jadran pustila – darovala jedan čavao s kojim je Krist bio propet. U opisu mučeništva svetog Hiparka i Filoteje iz 4. stoljeća tvrdi se da je taj svetac u svojoj kući u jednoj prostoriji imao naslikan križ na istočnom zidu, i da se pred tim likom križa tri put na dan klanjao propetome Kristu. Liturgijsko klanjanje Sv. Križu uvedeno je u Rimskom bogoslužju u 4. st. i ostalo je kao jedinstveni obred slavlja na Veliki Petak.⁵

No, kroz 5. i 6. stoljeće polako se na križu pojavljuje Kristov lik, u početku je to bio Krist uskrsli. Tako dolazi do spoja muke i uskrsnuća, a u središte poruke križa stavlja se cilj Isusove muke i smrti - uskrsnuće.

Trulanski sabor (692. godine) ozakonjuje likovno prikazivanje Kristove tjelesnosti pa se tako otvaraju vrata i likovnom prikazivanju Kristovog tijela na križu. Prvi prikazi Isusovog tijela bili su uskrsni prikazi - na križu je Krist prikazan ne krvav i polumrtav, nego snažan, uspravan, odjeven u dugu haljinu, širom otvorenih očiju, kao da stoji na križu. Snažna poruka pobjede križa! Krist je na križu pobijedio, a ne bio pobijeden. Uskoro će takvi likovni prikazi Raspetoga dobiti i kraljevsku krunu da se još više naglasi pobjednički vid križa.

5 Usp. Marijan Grgić, *Časoslov opatice Čike*, Zagreb 2002. g, str. 210.

Kršćanski će Zapad sve do 13. stoljeća čuvati ovakav likovni prikaz Raspetoga, no na Istoku već od 11. stoljeća nalazimo sasvim drugačiji pristup raspelu - Krist je prikazan mrtav, sklopljenih očiju, savinuta tijela, glave naslonjene na rame.

Kasni Srednji vijek počinje kršćansku pobožnost sve više usmjeravati prema Isusovom zemaljskom (tjelesnom) životu i umiranju - naglasak se stavlja na Krista kao "čovjeka boli". Tako raspela iz tog doba pokazuju Krista koji umire na križu ili je već mrtav. Njegovo tijelo je bolno zgrčeno, glava klonula, ruke onemoćale, golo i prekriveno samo malenom pregačom. Teško je prepoznati "pobjedničkog" Krista iz prvih stoljeća. Zlatna kraljevska kruna biva zamijenjena trnovom krunom.

Renesansa će pokušati "ispraviti" ovakav stav te prikazivati raspetog Krista živog, u njegovoj ljudskoj snazi kojom kao da se opire križu i boli. Raspela 16. i 17. stoljeća, u tom duhu, prikazuju Krista koji ipak pobjeđuje smrt iako to nije uvijek jasno vidljivo: njegovo tijelo nije beživotno, oči su mu otvorene, gleda prema nebesima, oko glave je blještava aureola.⁶

Križ krajputaš je križ kojeg se gradi uz puteve i raskrižja, odakle ime krajputaš, "pokraj puta". Sastavnica su sakralne arhitekture. Za građevne materijale koristi se drvo, kamen, beton, željezo.

Križeve krajputaše podizao je svaki narod koji je vjerom prihvatio da je Isus umro na križu da tako pokaže da ljubi sve ljude. Budući da su crkve često bile udaljene, narod je vjeru i pobožnost iskazivao oko križeva krajputaša, okupljajući se oko njih na molitvu, a zbog istih se razloga ondje vršilo i bogoslužje.

Namjena križa je duhovno osnaženje i duhovni podsjetnik slučajnih i namjernih prolaznika. Predviđeno je da se prolaznici koji prolaze pored križa krajputaša malo zaustave, duhovno promisle, usmjere si pogled i misli k nebu. Poruka križeva krajputaša jest da ljudi nisu stvoreni statični, nepokretni, vezani samo za jedno mjesto ili prostor, nego da se čovjek kreće i putuje.⁷

Od ostalih značajnih vijesti kulta Svetog Križa spomenimo još i himan *Barjaci kreću krajevi (Vexilla Regis prodeunt)* kojeg je spjevao Honorije Fortunat biskup francuskog grada Poitiersa godine 568. koji se je pjevao u ophodu posvete crkve kojim se je nosila čestica Svetog Križa. Napomenimo i činjenicu da je u tom himnu sv. Fortunata križ shvaćen ne samo kao simbol nego kao sakrament jer je to drvo križa dodirivalo udove Krsta Otkupitelja i postalo simbol našega posvećenja. Ono po Fortunatu sjaji u kraljevskom grimizu i na svojim blaženim rukama nosi cijenu našega spasenja i dodirom Kristova tijela uništilo je vlast sotone nad ljudima - zato mu Fortunat kliče:

6 Usp. A. Crnčević, *Živo vrelo* 3/2006.

7 Usp. Wikipedija https://hr.wikipedia.org/wiki/Križ_krajputaš

*O zdravo Križu nado sva!
U dane muke Gospodnje
Umnoži milost dobrima
I digni krivnju s grješnika.*⁸

Kapele

Prekrasni su brežuljci ovog našeg kraja, na kojima kao njihovi uresi stoje brojne kapele. Istina, od njihova prvog spominjanja u starijim zapisima do danas doživjele su mnoge građevinske izmjene, ali one još uvijek stoje. Sela ili pak groblja koja su bila oko njih u davna vremena, nestala su, jer su njihovi stanovnici preselili s brežuljaka u ravnicu, a sva su groblja premještena na jedno groblje u Svetom Križu Začretju. Iako je kroz povijest župi pripadalo više kapela, do danas su se zadržale samo tri:

Kapela Svetog Vida

Ova drevna kapela smjestila se na brežuljku sjeveroistočno od Svetog Križa Začretja u selu Komor Začretski na nadmorskoj visini od 366 metara. To je najviši vrh brijega u cijeloj svetokriškoj župi, iz kojega se vidi župna crkva i ostale dvije kapele. Tko ju je podigao i kako je prvobitno izgledala, vjerojatno ne ćemo nikada saznati, jer nam nisu sačuvani nikakvi pisani dokumenti. Najvjerojatnije

je nastala već u 13. stoljeću i bila je gotskog stila. Prvi put je spominje kanonik Ivan, arhidakon Gorički u svome popisu kapela godine 1334. riječima: "ECCLESIA SANCTI VITI DE CRAPINA" = CRKVA SVETOG VIDA KOD KRAPINE. Na istom mjestu je oko 1630. podignuta današnja kapela. Glavni je oltar posvećen svetom Vidu iz 1718. godine. Od 2000. do danas je potpuno obnovljena.

Kapela Majke Božje Marije na Klupcima

Kapela Majke Božje Marije na Klupcima, ubraja se među najstarije kapele koje su se uspjele održati u župi Sveti Križ Začretje. Sa sigurnošću možemo utvrditi da je postojala već 1502. godine. Naime,

8 Usp. Milan Pavelić *Sveti himni*, Zagreb 1945., str. 25, 65

u vizitacijama godine 1676. vizitator spominje da je kapela posvećena po biskupu Stjepanu 1502. godine i da su u nju stavljene moći svetaca. Iz te činjenice izvodimo zaključak, da je sagrađena negdje u 15. stoljeću ili najkasnije 1501. godine. Nije nam poznato tko ju je sagrađio. U pisanim spomenicima

vizitacija spominje se po prvi put godine 1639. i to riječima: Capella beatissimae Virginis Mariae in Klupcze.” (=kapela Blažene Djevice Marije na Klupcima).

Kapela Svete Ane u Završju Začretnom

Kapela Svete Ane nalazi se u Završju Začretnom. Okružena je brojnim novim kućicama ili kućama za odmor ili klijetima. Ako se vozite cestom iz Krapine prema Zagrebu primijetit ćete na brežuljku s desne strane tornjić kapele Svete Ane, ali se ne vidi u cjelini, jer je okružena visokim stablima obližnje šume. Potrebno se popeti na sam brežuljak da biste mogli vidjeti samu kapelu uz koju se nalazi i stara župna drvena kuća. Završje Začretno danas je najmanji zeseok – ima samo 15 obitelji – koje čitavo vrijeme pripada župi Sveti Križ Začretje. Pješice se možete popeti do kapele sa svih tih strana, dok jedini pravi put – asfaltirana cesta – do kapele vodi iz Donje ili Gornje Pačetine. Uz kapelu se nalazi i stara drvena kuća, donekle obnovljena, koja je nekad služila za stanovanje zvonaru koji je ujedno bio i čuvar kapele. Prvi put se spominje 1627. godine.

U zadnjem stihu Fortunata Honaorija "Umnoži milost dobrima i digni krivnju s grešnika." otkriva se razlog zbog čega na ulazu u mnoga kršćanska mjesta po svijetu a naročito u Hrvatskoj su vjernici podigli putni spomen križ. Među njima župa Sv. Križa u Začretju ima: 2 Križa, 51 raspelo, 4 malh kapelice te 13 poklonaca.

Opis križeva

Evo kratkog pregleda i opisa.

Križevi

Imamo dva velika Križa (oko 5 m visine) bez korpusa:

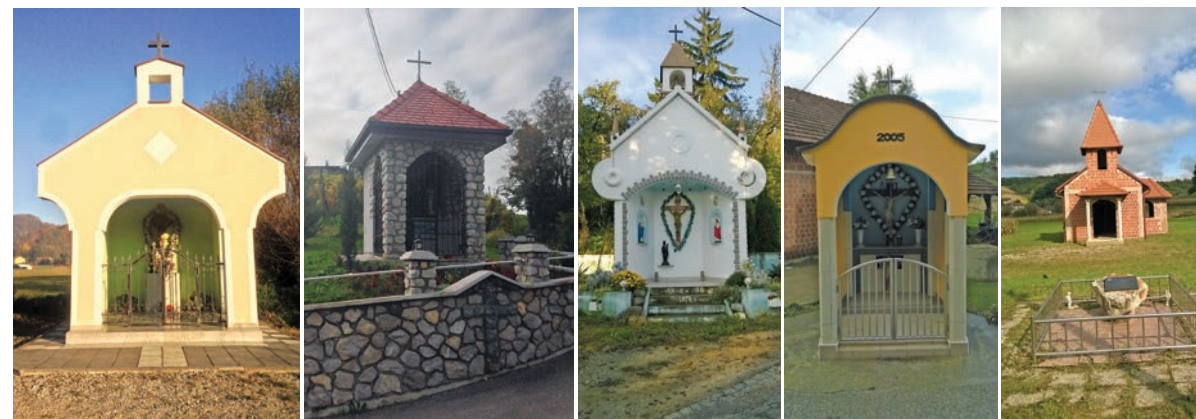

- od bijeloga kamena na brijegu iznad Hikci u Vrankovcu, a postavila ga je obitelj liječnika Kakarigija (internist iz Zagreba) godine 2009.
- veliki Križ od stare hrastovine u Mirkovcu kod škole kao spomen na sve, koji su poslije II. svjetskoga rata tu izgubili svoje živote; postavila ga je općina Sv. Križ Začretje 1996. godine; novi Križ podignut je na istom mjestu u proljeće 2010., jer je prijašnjeg oluja srušila.

Kapelice

U župi imamo 4 manje kapelice u kojima se nalaze Raspela i kipovi Majke Božje: (Švaljkovec pri Zubiću, Završje kod Bezjaka, Vrankovec pri Hanžima te jednu veću – Sv. Josipa u Sekirišću koje su sve izgrađene u novije vrijeme i 13 Poklonaca.

Putni križevi župe Uzvišenja Svetog Križa u Hrvatskom zagorju

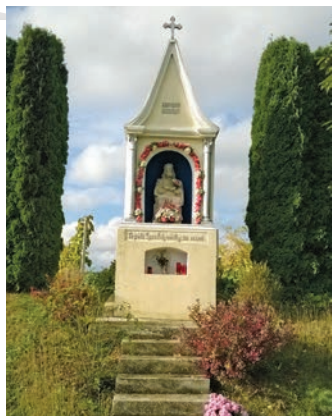
Poklonci⁹

”Poklonac v omejku” Sekirišće

Vrlo vrijedan i značajan zavjetni poklonac, nastao je na putu iz Orehovice, Martinca, Kebla i Sekirišća prema sjedištu župe Sv. Križ Začretje. Kasnijom izgradnjom asfaltiranog puta drugim pravcem, poklonac je ostao zaobiden i rijetko posjećivan i pomalo zaboravljen. Inicijativom g. Franje Kučko i mjesnog odbora Sekirišće, uz svesrdnu pomoć tadašnjeg župnika vlč. Dražena Karačića, angažiranjem Zavoda za zaštitu spomenika kulture, financijsku pomoć g. Dragutina Kučka (klesarska radnja – Miroševac), Krapinsko – zagorske županije, te g. Mirka Kveža (izrada vratašca za nišu), obnovljen je poklonac na mjestu na kojem je utemeljeno raspelo 1828. godine. Franjo Suntešić izgradio je 1929. godine poklonac, koji je nosio naziv ”raspelo v omejku”. Poslije posljednje obnove nosi naziv Sv. Antuna Padovanskog, jer je u kućicu poklonca stavljen kip Sv. Antuna. prema sačuvanoj predaji da je davne 1828. godine na tom mjestu teže stradalo dijete prilikom oranja, pa se jedan član iz obitelji Suntešić zavjetovao da će, ako dijete ostane na životu, podići raspelo. Dijete je ostalo živo i zavjet je izvršen.

Trpeći na Klupcima

Od svih poklonaca najmlađi je ”Trpeći” podignut kod kapele BDM na Klupcima. Gabrijel Dragčević st. iz Dukovca, drvni majstor, slikar, kipar, urar, popravljivač orgulja, bačvar i poznavatelj mnogih drugih zanata zavjetovao se u prisustvu Anđelka Celjaka, da će na tom mjestu podići raspelo, ako se njegov sin Gabrijel, koji je bio na strani antifašista, vrati iz II. svjetskog rata živ i zdrav. Pošto se sin vratio kući, izgradio je lijep poklonac sa označenom godinom iz-

9 Ovim putem zahvaljujem g. Franji Kučko koji je zapisao povijest i tradiciju nastanka poklonaca.

gradnje 1945. i posvetom. Kip trpećeg Isusa bio je do 1865. g. u oratoriju na Trgu u Sv. Križu Začretju na mjestu sadašnje fontane. Gabrijel Dragčević st. našao ga je negdje pod stepenicama u crkvi, te ga je obnovio i postavio u poklonac.

Poklonac pri Večeku u Komoru Začretskom

Na cesti prema kapeli Sv. Vida u zaselku Večeku podignut je poklonac oko 1934. godine. Predaja kaže da su se u selu rodile blizanke Jelica i Katica Veček, pa su se roditelji zavjetovali da će podići poklonac ako kćerke ostanu žive. Poklonac je stručno izradio Maks Veček, soboslikar i ličilac. Poklonac je blagoslovio 1934. godine mladi župnik Josip Škrlec. Tom prilikom doveo je procesiju na svečanost. Na samom činu blagoslova pozlilo je jednoj župljanki Pavlini Petreković iz Pustodola Začretskog; župnik je smirio vjernike svojim mirnim držanjem i molitvom.

Halamanov poklonac

Zavjetno raspelo obitelji Halaman koja je bila siromašna i pobožna, nastalo je u Donjoj Pačetini uz cestu Sv. Križ Začretje – Krapinske Toplice. Jedan član siromašne i pobožne obitelji Halaman živio je na brijegu povrh raspela u drvenoj kućici. Odlučio si je na istom brijegu sagraditi zidanu kuću. Želio je sam na tom brijegu iskopati glinu, izraditi i speći ciglu, te sazidati kuću. Zavjetovao se da će, uspije li u gradnji kuće, izgraditi i poklonac uz cestu. Kuća je još danas u upotrebi, na vrlo strmom i nepristupačnom brijegu. Budući da je on bio vrlo siromašan, obitelj Fizir iz Pačetine mu je poklonila mali dio svog zemljišta uz cestu gdje je poklonac postavljen.

U novije vrijeme mještani su obnovili i popravili poklonac.

Putni križevi
župe Uzvišenja
Svetog Križa
u Hrvatskom
zagorju

– 497 –

Poklonac kod Mladića

Poklonac se nalazi u selu Sekirišće. Na mjestu novoizgrađenog poklonca raspelo je utemeljio Stjepan Kos – Mladić zvani "Stražar" na svojoj zemlji oko 1925. godine. On je bio policijski kapetan u Lepoglavi, pa mu od tuda i nadimak "Stražar". Prvotno raspelo izgrađeno je u zatvorskoj radionici u Lepoglavi, a poslije II. svjetskog rata obnovio ga je i popravio unuk Antun. Vrlo lijepi poklonac na mjestu nekadašnjeg raspela su 2005. g. izgradili mještani predvođeni g. Brankom Kvežom. Oslikao ga je umjetnik iz Koprivnice g. Branko Gruičić, brat mještanke Katice Kučko. Smješten je na malom raskrižju puteva prema obitelji Kos i Kvež.

Poklonac sv. Ivana Nepomuka

Poklonac u Štrucljevu, selu u župi Uzvišenja Svetog Križa u Sv. Križu Začretju. Vrlo je teško bilo doći do bilo kakvih podataka o izgradnji i graditeljima, ali je činjenica da je poklonac jedan od najljepše uređenih poklonaca u župi. Obnovljen je prije desetak godina u izvođenju g. Juraja Sirovca, a 2014.g. je nanovo obnovljen te obojen marom gospodina Stjepana Lonvrenčića i angažmanom mještana Štrucljeva. Obitelj Majsec Stjepana i Ivana marljivo i predano vode računa o pokloncu i okolišu, angažirajući i druge mlađe mještane nastojeći da i dalje bude mjesto poklona i molitve svih vjernika.

"Nakon povratka iz Prvog svjetskog rata Janjčec Tomek je dao napraviti na čast Majci Božjoj poklonac Ivana Krstitelja. Nekad se k Janjčecima išlo pokraj Šteheca zato je taj poklonac napravljen pokraj puta prema Janjčecima. Za vrijeme Drugog svjetskog rata je bio već oronu i star, pa ga je Tomek Janjčec popravio i postavio u dvorištu preko puta sadašnjeg. Poklonac je bio uski i dosta visok. S vremenom je opet oronu i dok se gradila kanalizacija su ga malo potkopali pa se dosta nagnuo na stranu. Po izgradnji kanalizacije 1982./83.. je Juraj Sirovec napravil uz pomoć mještana ovaj danas postojeći. Dragutin Ptičar iz D. Šemnice napavio je limarske radove a župnik je poklonio križ koji je bio na crkvi u Sv. Križu Začretju. Iz poklonca je kip Ivana Krstitelja bio ukraden, te je tada Slavek Lacko iz Galovca napravio novi kip Ivana Nepomuka kojeg i danas Slavimo."

(Obitelj Majsec)

Poklonac pri obitelji Škreblin, obitelji Mlinarić i na Cintijevom

Poklonac na Križanču

"Sjećanje na "Isuseka" u mom je srcu iz najranijeg djetinjstva. Subota je, nakon kućnih obveza za moju majku Tonku, bila rezervirana za uređenje raspelca. To je značilo pomesti beton, zalit cvijeće na ogradi uz oltarić i promjena svježeg cvijeća u vazama. Kako je moja pok. mama bila zaljubljenik u cvijeće, naš je vrt obilovao njime tijekom cijele godine, pa je i "Isusek" uvijek bio okičen svježim cvijećem i svijećom, dok još nije bilo lampaša. Kako je poklonac bio na granici sa župom Sv. Barbara – Bedekovčina, susjeda Barica Junković znala se pridružiti u uređenju. Posebno svečano se uređivalo za blagdan Božjeg lica, 04. kolovoza kada je procesija naše župe hodočastila k Majci Božjoj Bistričkoj. Žalosti me što nisam u pravo vrijeme pitala svoju baku, tatu i mamu o povijesti "Isuseka", već se danas moram osloniti na priče svojih susjeda, koji su još, hvala Bogu, živi.

Magdalena Jerneić r. Ferenčak, rođena 1934. godine. Došla je za snahu 1955.g. u obitelj Jerneić. Sjeća se priče svoje pok. svekrve Ljubice, da je raspelo dao izgraditi njezin suprug Ljudevit, koji je radio kao postolar u Zagrebu kod časnih sestara. Koji je bio povod ne sjeća se. Raspelo je radio Mirko Kotarski iz Brezove, što je sigurno, jer je njegova unuka Biserka Furčić, koja živi u Zagrebu, našla na tavanu kuće kalupe anđela koji su kod "Isuseka" a po njezinoj priči i na Svetokriškom groblju. Sinovi Mirka Kotarskog imali su poduzeće za obradu kamena "Polet" Mirkovec i izradili su spomenik na groblju,

Putni križevi
župe Uzvišenja
Svetog Križa
u Hrvatskom
zagorju

- 499 -

svome ocu i majki. Na spomeniku danas piše – obitelj Kotarski – ime poduzeća "Polet" Mirkovec i karakteristična grana koja je na dva mjesta prisutna i kod našeg raspela. Biserka Furčić – unuka – nećakinja, ne sjeća se detalja tko je i kada njihov spomenik radio, jer je i njezin otac umro kad je imala 6 godina. Njezini stričevi bili su premladi da bi bili gradili naše raspelo, ali su ili oni, ili njihov otac Mirko uklesali istu granu na naše raspelo i njihov spomenik.

Ivan Blazinić – Mirkovec 45, rođen 1930. g. Sjeća se, kao dječak od 5-6 godina da se kod raspela nešto radilo. Dakle, ili se gradilo, ili ... Sjeća se Ljudevita Jerneića u tome, to je i njihov i naš susjed. Kaže da se na oltarić, pod križ stavljala prostirka, da se kod raspela molilo, vjerojatno se uređivalo za blagdane. U to vrijeme, do dolaska moje mame (1954.g.) raspelo je kitila Ljubica Jerneić, cvijećem u teglama. Sjeća se da je na stupovima kraj niše oltara bilo Srce Isusovo i Srce Marijino. Danas postoje udubine, ali su prazne. Na donjem dijelu tih stupova postoje udubine u kojima su konture grane (od kamena), kakva je i na grobnici "Kotarski" na našem groblju.

Na ramenima našeg "Isuseka" sigurno je više od 85.g. a oštećenja nisu prevelika, ali su očito počela. No, i mi, i "On" osjeća kako smo duboko povezani i prkosi vremenu i nevremenu, kao izvor vjere, nade i ljubavi malog čovjeka za velikog dobrog Boga."

(Obitelj Budić)

Poklonac pri obitelji Šoštarčić, pri Presečkima i kod klijeti Jureka Mokrovčak

Zlatko Pavetić

- 500 -

Majka Božja i Srce Isusovo pri obitelji Šivalec, te Sv. Križ Začretje – kip Majke Božje u župnom dvorištu

Raspela

Ciglenica Zagorska – raspelo na Gmajni

Ciglenica Zagorska – raspelo u Piljkovi Jarki kod obitelji Ferenčak

Donja Pačetina – raspelo u Petrini

Putni križevi župe Uzvišenja Svetog Križa u Hrvatskom zagorju

- 501 -

Donja Pačetina – raspelo iznad Lovrenčića kod klijeti obitelji Škalec

Donja Pačetina – raspelo iznad ob. Šoštarčić prema sv. Ani

Donja Pačetina – raspelo pri Bajcima i Lončarima

Donja Pačetina
- raspelo pri
Ružakima i
Grozajima

Donja Pačetina
- raspelo pri
Stjepanu
Grozaju

Donja Pačetina
- pod lipom kod
obitelji Vorih

Gornja Pačetina
- raspelo na
Brlek brijegu

Gornja Pačetina
- raspelo na
raskrižju za
Škaričeve

Kebel - raspelo
na vrhu brega

Donja Šemnica
- raspelo na
brijegu pri Grmi

Donja Šemnica
- raspelo pri
Cahunu

Dukovec -
kamenno raspelo
pri Martinjakima

Zlatko
Pavetić

Klupci - raspelo
ispod kapele MB

Klupci - raspelo
na staroj kući
ob. Jurina

Klupci - raspelo
pri klijeti Franca
i Ankice Vorih

Putni križevi
župe Uzvišenja
Svetog Križa
u Hrvatskom
zagorju

Dukovec -
raspelo pri
obitelji Bakliža

Galovec
Začretnski -
raspelo pri Tuški

Galovec
Začretnski -
raspelo u
Šeminičkim
Toplicama

Klupci - raspelo
na raskrižju
prema Jurjevcu

Klupci - raspelo
pri ob. Kuhari i
Horvatek

Klupci - raspelo
pri klijeti obitelji
Boić

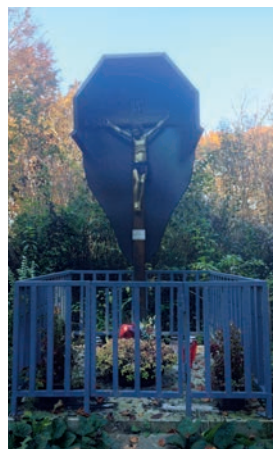

Komor Začretski
- raspelo pri
Škrljebačima

Komor Začretski
- raspelo pri
Petrečiji

Komor Začretski
- raspelo pri
obitelji Merkaš
Barbare

Pustodol
Začretski -
raspelo u šumi
Baronovo

Sekirišće -
raspelo na Humu

Sv. Križ Začretje
- raspelo na
groblju

Komor Začretski
- raspelo pri
Galovići

Kozjak - raspelo
na Gorici

Mirkovec -
raspelo na
raskrižju za
Bedečkovčinu

Sv. Križ Začretje
- raspelo pri
obitelji Šćuric

Sv. Križ Začretje
- raspelo pri
Stjepanu
Tkalčeviću

Štrueljevo-
raspelo pri
Videku i Barbari
Majsec

*Putni križevi
župe Uzvišenja
Svetog Križa
u Hrvatskom
zagorju*

Zlatko
Pavetić

- 504 -

Mirkovec -
raspelo pri
Budići

Pustodol
Začretski -
raspelo pri
Krznarima

Pustodol
Začretski -
raspelo pri
Šaićima

- 505 -

Temovec -
raspelo na
raskrižju sa
Pustodolom -
Križopotje

Temovec -
raspelo na
zabatu kljieti
Mirka Gorički

Temovec -
raspelo podigli
Vinko Hundrić
i Josip Rudo
Šivalec

Temovec -
raspelo pri klijeti
obitelji Brčić

Vrankovec-
raspelo na
Strmcu

Vrankovec
- raspelo pri
Krajcarima

Vrankovec
- raspelo pri
Profetima

Završje
Začretno -
drveno raspelo
pri Šošarići

Završje
Začretno -
kamenno raspelo
pri Šošarići

Zlatko
Pavetić

Završje
Začretno -
raspelo ispod
kapele Sv. Ane

Zleć - raspelo
pri obitelji
Mokrovčak

Zaključak

Promatrajući župu Uzvišenja Svetog Križa u Sv. Križu Začretju kroz povijest jasno je vidljivo da su se sve crkvene građevine održavale svojim vlastitim posjedima, raznim darovima velikaša, ili ih je gradio i održavao sam grof, kolator. Narod je u tome sudjelovao malo. Jedina mu je materijalna obveza prema crkvi bila da redovito daje za crkvene potrebe, desetina. Stoga je narod polako izgubio onaj osjećaj da je crkva zapravo njegova i da on, kao zajednica vjernika, ima pravo i dužnost da objekte u kojima se sastaje sam gradi i održava.

Zahvaljujući bivšim župnicima mnoge su se sakralne građevine obnovile nakon agrarne reforme kada crkva gubi zemlju i kolatore te postaje svojina naroda. U znak svoje vjere župljani su podizali krajputaše kako bi iskazali svoju povezanost s Isusom Kristom, te kako bi zahvalili za različite ispunjene zagovore koje su upućivali našem Spasitelju.

Posebno štovanje kod raspela vjernici iskazuju za vrijeme svibnja i listopada kada se narod zajedno sa svojim svećenicima okuplja na svibanjske i listopadske pobožnosti. Ti znakovi vjere i danas su prisutni u mnogim župama. Oni potiču svakog vjernika, putnika da malo zastane i uputi svoj vapaj prema Bogu.

Sažetak

Putni križevi župe Uzvišenja Svetog Križa u Hrvatskom zagorju

Župa Uzvišenja Svetog Križa u Sv. Križu Začretju jedinstvena je u Hrvatskoj a i šire po broju spomen putnih križeva, krajputaša kojih ima 72. Autor opisuje župu Uzvišenja Svetog Križa te njezine kapele, poklonce, te svaki pojedini spomen križ uz poznatu kratku povijest nastanka posvećenog mjesta na kojem se križ uzdiže.

Abstract

Wayside Crosses in the Parish of Exaltation of the Holy Cross in Hrvatsko Zagorje

The parish of Exaltation of the Holy Cross in Sveti Križ Začretje is a unique location in Croatia (and beyond) when it comes to the number of commemorative wayside crosses (so called, *krajputaši*), altogether 72 of them. The author offers a description of the parish of Exaltation of the Holy Cross, its chapels, wayside shrines, and every single memorial cross, with the addition of a brief historical account of how the specific spot where the cross is positioned came to be consecrated.

Putni križevi
župe Uzvišenja
Svetog Križa
u Hrvatskom
zagorju

Lidija Bajuk

Međimurski plesi, kotoripsko kolo i blagdanska kola

Pisani su izvori o međimurskoj plesnoj tradiciji malobrojni. Najstariji je zapis onaj preloškog svećenika i preporoditelja Stjepana Mlinarića iz 1834. godine. Pjesnik, povjesničar i političar Ivan Kukuljević Sakcinski zabilježio je 1841. podatak o plesanju u nekoj međimurskoj krčmi. Prvi je notografirani zapis plesa *poskočnica iz Međimurja* etnomuzikologa Franje Ksavera Kuhača 1862. godine. U 20. st. su o međimurskim plesovima pisali etnolozi (Milovan Gavazzi), etnomuzikolozi (Vinko Žganec, Miroslav Vuk Croata), etnokoreolozi (Ivan Ivančan stariji, Stjepan Sremac, Tvrtko Zebec), folkloristi (Franjo Sović, Ljudevit Sabolić, Marija Novak, Stjepan Hranjec), povjesničari (Dragutin Feletar), kroatisti (Ivan Zvonar), teolozi (Juraj Kolarić) i kantori (Vladimir Mihaljević) (Ivančan 1987: 9, 49).

Sl. 1 Okupljanje u lokalnoj gostionici, Sv. Martin na Muri, 1902. (Pospišil, S. 2012. *Pozdrav iz Međimurja*. Čakovec: Printex, 178)

Opstojnost plesne tradicije Međimurja u vezi je s vjerskim i političkim zabranama "nepoćudnih" plesova i javnih okupljanja te s razgradnjom seoskih obiteljskih zadruga (Žganec 1921: 100; Novak 1991: 96, 137). Izvan folklornog konteksta, parovne plesove brač-

ni parovi plesali su na svadbama i na lokalnim zabavama *tancima i mužiki* uz mjesne *patrone* (Sabolić 1995: 13; Žganec 1990: 196-197).

"Stara su se kola izvodila isključivo uz pjesmu, plesovi uz svirku a rjeđe i pjesmu, dok su se novi plesovi kreirali na već postojeće stare pjesme." (Ivančan 1987:121) Nai-

me, nakon Drugoga svjetskog rata, i na poticaj skladatelja Josipa Štolcera Slavenskog i etnomuzikologa Vinka Žganca, skupina pučkih koreografa (Jela Pavčec iz Preloga, Mijo Novak iz Donje Dubrave, Leonard Žnidarić iz Nedelišća i Florijan Andrašec iz Dekanovca) je prema vlastitim sjećanjima rekonstruirala plesove na četrdesetak međimurskih napjeva (Novak 1991: 135, 138).

Sl. 3 Etnomuzikolog Vinko Žganec i Kata Lajtman, Jurčevac, 1967. (privatna arhiva obitelji Lajtman iz Male Subotice)

Međimurski plesi, kotoripsko kolo i blagdanska kola

"Nije poznato kako su individualni poticaji prerasli u lokalne prakse, kao i kako su te lokalne izumljene prakse u svega nekoliko godina prerasle u jednu od osnovnih odlika cjelokupne regionalne tradicije javnog predstavljanja narodne pjesme i plesa" (Ceribašić 2003: 203). Međutim, izvjesno je da je prekinuta plesna tradicija ponovno zaživjela, uvelike zahvaljujući popularnosti i utjecaju folklornih društava u međimurskim seoskim lokalnim zajednicama tijekom 20. st. "Smo plesali se plese, kaj je bilo. Sami po sebi smo se to naćili. Valcere, šotiše, čardaše, ma se. Kola su se pri nas ne plesala. Jedino se plesalo na gostima, ka su meli one bidre. Onda se plesalo 'Hopsasa, najdrjsasa, gostovanje se vživa', inače kola nej." (Vučetinec, kaz. Klara Kovačić 2005.). Prema etnokoreološkoj knjizi "Narodni plesni običaji Međimurja", koju je nakon opsežnih terenskih istraživanja o

Sl. 4 HPD Međimuraca i Josip Štolcer Slavenski (u sredini), Beograd, 1938. (MMC inv.br. 6314, kat.br. 66 u Hrustek Sobočan, M. 2016. *Vrag vas skeljil, Međimurci, idemo pljesat! Izložba povodom 120. godišnice rođenja Josipa Štolcera Slavenskog (11.5.2016.-15.7.2016.)*. MMC, 6)

međimurkoj plesnoj tradiciji od 50-ih do 80-ih godina 20. st. Ivan Ivančan stariji objavio 1987. godine, njegovim kazivačima i plesačima *tancerima* bilo je poznato da su se u Međimurju uz vokalnu, instrumentalnu ili vokalno-instrumentalnu pratnju plesali parovni plesovi *zibnšrit*, *drmeš*, *šotiš*, *čipčardaš*, *čardaš*, *harum koronaš*, *polka*, *mazorka*, *ketlepeš*, *kalamajka*, *šamarjanka*, *valcer*, *fokstrot*, *tango*, *trojšćak* (Ivančan 1987: 23).

Ivančanova je pretpostavka da se iz magijskog *zibnšrita*, koji se od 17. st. širio Europom, razvio *šotiš* u gornjem i *čardaš* u donjem Međimurju, a iz tih plesova većina međimurskih parovnih plesova (Ivančan 1987: 19). Potvrdio je Kuhačevu tezu o sličnosti parovnih plesova *čardaša* i tzv. *hrvatskog tanca*¹, također i Sremčevu tezu o sličnosti *drmeša*, *čardaša* i (*drmeša*) *palotaša* s hrvatskim *tancom*. Mlinarić je 1834. zabilježio *kolo*, *narodni-national* i *kalamajku*, pretpostavivši da su *drmeš*, *čardaš* i *palotaš* inačice iste plesne

vrste jer su u nekim drugim hrvatskim krajevima *čardaš*, *tanac* i *drmeš* istoznačnice. Stjepan Sremac je uočio *drmeš palotaš* u varaždinskom kraju, kao i postupno njegovo uzmicanje pred *čardašom* (Ivančan 1987: 17-18; Zebec 1983: 59, 71-72). Tvrtko Zebec pretpostavlja mogućnost utjecaja jednog od tih plesova na druge plesove, a zbog suppostojanja osebujne suvrstice *čipčardaša* i samostalni razvoj tog

1 Tako su ga sredinom 19. st. zvali Ilirci.

Ivan Ivančan

NARODNI PLESNI OBIČAJI MEĐIMURJA

plesa iz *hrvatskog tanca* (Zebec 1983: 72-73). Međimurski *drmeš* 'Dudaš' uz svirku dudu i duboke jedinke zabilježio je 1924. Milovan Gavazzi (Ivančan 1987: 120; Žganec 1990: 38, 164, 179). Budući da je gajdaš ili dudaš posvjedočeni svirač u središtu slavnskoga *gajdaškog kola* i međimurskog *dudaš kola* i *krogljanskog kola* 'Mesec je svetil', parovni *drmeš* doista se mogao razviti iz *biračkih kola*.

Navodeći Mlinarićev zapis o najomiljenijemu međimurskom plesu *kalamajki* u

prvoj polovici 19. stoljeća (Ivančan 1987: 18-19), koji se pod istim nazivom istodobno također plesao u Prekmurju, Ivančan zanemaruje zapažanje mađarskog skladatelja *Béle Bartóka* o *čardašu* koji se razvio iz svadbenoga ukrajinskog plesa *kolomiyjke*. Meloritamska obilježja i/ili plesne figure oba plesa prepoznatljiva su u značajnom broju starijih upamćenih i novijih rekonstruiranih međimurskih plesova, primjerice u plesovima *kuritari* i *čipčardaš*, odnosno u plesnim napjevima 'Zginula je pikuša', 'Tu za repu, tu za len', 'Vu dvoru su tri stoleki', 'Sin po sobi puže strelja', 'Međimurski lepi dečki', 'Žena muža po strnišću pase', 'Ftiček veli', 'Teći, teći, bistra voda' i 'Igraj kolo' te u napjevima tzv. *kotoripskog kola* 'Tri ftičice goru preletele', 'Ta divojka, ka junakom draga', 'Turki robe' i 'Mikor konje'. Međimurska ka-

Sl. 6 Naslovnica knjige "Narodni plesni običaji Međimurja" Ivana Ivančana, Zagreb, 1987.

Međimurski ples, kotoripsko kolo i blagdanska kola

- 511 -

Sl. 7 Folklorna izvedba *vuzmenoga krogljanskog kola*, KUD Zasadbreg, *Lijepom našom*, Štrigova, 2009. (L. Bajuk)

lamajka, koju su iz plesne tradicije postupno istisnuli moderniji plesovi, mogla je u Međimurje do-prijeti za vrijeme Austro-Ugarske monarhije. Ili se, zahvaljujući obredno-običajnom kontekstu do tada gotovo nepromijenjene i žive tradicijske svadbene prakse – o čemu svjedoče brojne sličnosti između zapadnoukrajinske i međimurske tradicijske svadbe, a napose meloritamsko-poetski i kinetički ustroj pjevano-plesnih oblika – u kolektivnom sjećanju Međimuraca usmenom predajom sačuvala još od vremena povijesnih doseoba Hrvata.

U djelu "Natale solum magni ecclesiae doctoris sancti Hieronymi in ruderibus Stridonis occultatum" iz 1752. pavlin Josip Bedeković Komorski zabilježio je djevojačko *ivanjsko kolo* oko krijesa 'Lepi Ive trga rože', navodno u čast slavenskom bogu Ladu (Belaj 1998: 246-247).

Ivanjski napjevi pjevali su se i u tzv. *kotoripskom kolu*, važnom čimbeniku uskršno-ivanjske slavenske plesne baštine, u kojem su se plesači istoga ili oba spola naizmjenično brže i sporije strukturirano kretali po zamišljenoj kružnici, držeći se za ruke, povremeno titrajući tijelom, poskakujući i lupkajući nogama o tlo (Sabolić 1995: 25-26). Kolo se, kao svojevrsni izraz javnog okupljanja, tumači oponašanjem kretanja sakraliziranih nebeskih tijela u vegetacijskom razdoblju i njihovom apotropejskom zaštitom u kontekstu drugih apotropejskih kružnih i sfernih oblika. Smjer plesanja **međimurskih kola** je ulijevo, u smjeru prividna Sunčeva kretanja, osim u korizmenim i drugim *žalobnim kolima* koja su se plesala udesno. Zbog crkvene zabrane plesanja u koroti, korizmi i adventu, kao i na Uskrs, Trojake i Božić, tijekom 19. i 20. st. u Međimurju se *žalobna kola* nisu plesala² (Ivančan 1987: 57-59). Plesanjem kola redovito su završavali godišnji ophodi na pučke blagdane (Fašenski, Vuzmeni i Trojački ponedjeljak, Fašenska i Pisana Nedelja, Fašenk, Jožefovo, Magdalena, Majalijoš, Vidovo, Ivanje, Petrovo, Lenartovo, Martinje, Štefanje, Novo Leto, Sveti tri kralji), svečanosti uz prijelazne životne događaje (kumstvo, posestrimstvo, svadba) i nakon većih zajedničkih poslova (poljopri-

2 Međutim, zabilježeni su podaci o žalobnome ivanjskom *božanjskom kolu* koje se navodno plesalo u Kotoribi (Novak 2007: 216).

vredni poslovi, gradnja kuće). Plesalo se na gumnima i raskrižjima, oko izvora, kriješova, usađenih stalca i sela te u novije doba u kućama i gostionicama. Na međimurskoj folklornoj sceni danas se izvodi sažeta inačica *kotoripskog kola* (Kotoriba), dva *krogljanska kola* (Okrugli Vrh) te više *svadbenih* i *dečjih kola*.

Stihove napjeva *kotoripskog kola* obilježava epska duljina i dramski zgusnut sadržaj. Melodija na koju se pjevaju je dvodijelna, trodijelna ili četverodijelna. Nepravilni šestodijelni ritam obilježava one napjeve u kojima Ivančan iščitava dinarsko podrijetlo, a Marija Novak prožimanje dinarskih (zatvorenost, kretanje naoposun, napjev, kolovođa, šestodijelni obrazac, zaustavljanje umjesto koraka u suprotnom smjeru) i panonskih (zatvorenost, zbijenost, ukriženost ruku, kretanje naoposun, titranje, napjev) plesnih obilježja iz doba hrvatskih migracija pred Osmanlijama (Novak 1991: 207-208). Nekajkavske riječi u stihovima tih pjesama, kao što su primjerice *divojčica*, *junak*, *hladna* i *studena*, kotoripski folklorist Franjo Sović tumači utjecajem govora primorskih i goranskih vojnika u sastavu protuosmanlijske vojske plemićke obitelji Zrinski na međimurskom tlu (Sabolić 1995: 18). Mađarski povjesničar Ferenz Gönczi, koji je krajem 19. st. živio u Međimurju, pretpostavljao je podrijetlo istočnih Međimuraca od štokavskih doseljenika. Zvonimir Bartolić, povjesničar književnosti i književnik rođen u Donjoj Dubravi, u drugoj polovici 20. st. jezikoslovno je potvrdio velik štokavski utjecaj na govore istočnog Međimurja. To su potkrijepila i novija, onomastička i dijalektološka terenska istraživanja dvoje preloških kroatista i dijalektologa – Anđele Frančić koja ističe istočnomeđimursku opstojnost autohtonosti i homogenosti unatoč štokavskim utjecajima uglavnom privremenih doseljenika i Đure Blažeka o dijalektološkoj interferenciji vidljive, no niske razine pod utjecajem manjeg broja asimiliranih štokavaca, pristiglih iz zapadne Bosne u tranzitno istočno Međimurje nakon Mohačke bitke 1526. godine (Blažeka 2009: 156-157, 161).

Unatoč zabranama crkvenih i tuđinskih svjetovnih vlasti, sve do 1914. mladež i mlađi bračni parovi istočnomeđimurskog naselja Kotoriba su na raskrižjima i u dvorištima svake nedjelje od Bijeje nedjelje do Ivanja plesali *vuzmeno kolo* (Sabolić 1995: 18-19). Prema riječima nekih kazivača, zabilježenima sredinom 20. stoljeća, prije te godine plesale su ga isključivo djevojke. Nakon petnaestogodišnjeg

prekida, obnovili su ga od 1970. do 1975. članovi (Danka Dolenc, Josip Dolenc Sović i Slavi Horvat Petrina) kotoripskoga folklornog društva (Sabolić 1995: 21). Zabilježena su dvadeset i četiri napjeva toga *kotoripskog kola*, koja se u drugim prigodama nisu pjevala. To su 'Oj, Jelo, Jelica', 'Spravljajte se, divojčice', 'Igraj kolo na Dunaju', 'Ma rumena šipkanija', 'Ljepo poje ftica voga', 'Vodi, Maro, dogo kolo', 'Vu dvoru nam tepka hruška', 'Tenka mlada Vlahinjica', 'Hrani junak tri divojke', 'Ne ljuljaj se, kamen s mosta', 'Prsten je zvenknul' i 'S prprom gora obrodila', 'Došla sam vam, japa, dimo', 'Turki robe zelenu dobravu', 'Ta divojka ka junakom draga', 'Mikor konje po polju zjahava', 'Vu polju nam jarica pšenica', 'Vu polju nam trava detelina', 'Sonce shoda', 'Pod narandom', 'Tri ftičice goro preljetele', 'Se su se gore zazelenile', 'Šetal se Ivan po zlatem mostu' i 'Pod kopinom'.

Sl. 10 Folklorna izvedba *kotoripskog kola*, KUD Kotoriba, Kotoriba, 2010. (V. Bagur u Vitez, Z. ur. *Međunarodna smotra folkloru 16.-20.7.2014: Međimurska baština*. Zagreb: MSF i KD, 30)

"Pjevanje u kolu uvijek je bilo jednoglasno. Koraci su bili jednaki u svim kolima, a mijenjali su se stihovi napjeva. Kolo se kreće u laganom ritmu. *Kotoripsko kolo* ne poznaje nikakvih stilskih figura. Ipak, igranja u svim kolima nisu bila ista. Kod stanovitih kola igralo se brže, a kod nekih opet veselije i življe kad su muški igrači znali jače nogama udarati o zemlju uz poklik "Hopa, hop!" ili slično. Kod nekih kolskih pjesama kolo se više puta zbilo – stisnulo, pa se opet vratilo u normalan položaj. To se izvodilo ovako: svi u kolu naprave jedan ili dva koraka prema sredini kola čime se igrači jako stisnu, ali se idućeg trena opet vrte u prijašnji položaj (...) Prema tome, kolo se nije nikad razbijalo u plesne parove..." (Sabolić 1995: 26). Nakon zaziva počimalje "S pomoć Božja i Marija!", stihovani poziv u kolo prvog napjeva ponavljale su djevojke i mlade snahe, okrenute prema središtu kola, ispred tijela se držeći za ruke "v križ". Zatim bi im se priključili mladići i mladi oženjeni muškarci. Jesu li početno uskrsno kolo 'Spravljajte se, divojčice' mlade plesačice započinjale u polukružnom obliku? Je li zaključno kolo 'Šetal se Ivan po zlatem mostu' zapravo bilo *ivanjsko*, kružno i mješovito?

Vinko Žganec upozorio je na arhaičnost pojedinih napjeva u kolu

(Žganec 1924: 8, 10). To potvrđuje i živa folklorna tradicija šetanih *vuzmenih kola* na širem kajkavskom području. Budući da se u Donjoj Dubravi nedaleko Kotoribe, zahvaljujući sjećanju pučkih etnokoreologa i folklornoj sceni, održalo *ivanjsko kolo* na napjeve 'Turki robe' i 'Oj, Jelo, Jelice', Marija Novak ustvrdila je njihov kulturni karakter (Šimunko 2001: 218-219).

Starijoj plesnoj tradiciji Međimurja pribrajaju se **pokladni plesovi** (*zmija i tu za repu* na Poklade, *kolo fašenjskih sneh* na Pokladni ponedjeljak), **uskrsna kola** (polukružni i dvoredni plesovi na Uskrsni ponedjeljak i na Bijelu nedjelju), **jurjevska kola** (*kolo koli majge*, *vuzmeno kolo*), **ivanjska kola** (*božanjko kolo*, *šetal se ivan*, *sejaj baba lene-*

ka i lado nam je), **svadbeni plesovi** (npr. svatovska kola i plesovi: *otecnaš/ples za tablo*, *bažulek*, *igray kolo/kušuvalec/vanjkuštanc*, *drmeš*; plesovi i plesne igre sa ili bez rekvizita pojedinih svatovskih časnika: *ples zastavnjaka*, *devojačko kolo*, *ples na zelje*, *verbunjkoš*, *dipanjkoš*, *kuritari*, *čipčardaš*, *ples z ropčekom*, *ples z metlom*, *ples z stolcima*, *pičoka*, *cibeli macko*, *kolo mladih sneh z bidrami na glavi*, *ples svatovskih maškarof*; ples nevjestice i/ili mladoženje: *ples na venčani venec*, *ples svečami*, *ples neveste i svatof*) i **dječja kola** (*am duči bu neduči*, *ana mara*, *cice muce*, *ringe raj*) (Ivančan 1987: 17, 20, 23-26, 35, 120; Žganec 1990: 38, 164, 179; Sabolić 1995: 15).

Sl. 11 Scenska izvedba *plesa maškarof*, Međimurski fašnik, Čakovec, 2016. (L. Bajuk)

Međimurski ples, *kotoripsko kolo* i *blagdanska kola*

Sl. 12 Folklorna izvedba *kola z birami*, KUU ŽZ Mala Subotica, Mala Subotica, 2014. (V. Bagur u Vitez, Z. ur. *Međunarodna smotra folkloru 16.-20.7.2014: Međimurska baština*. Zagreb: MSF i KD, 31)

Budući da su se tijekom međimurskog svadbovanja običajno izvodile i propisane **pokladne** (*baba dedu nosi*, *vlačuga*, *prodavanje bika/krave/konja*, *svati*, *vješanje lopova*) i **svadbene igre** (*melin*, *meja*,

lepa mara, baba glive brala, porod, krštenje, brico, doktor, spričavanja mrtvaca) (Hranjec 1980: 317-432), te s obzirom da donedavnoj pučkoj tradiciji novogodišnjeg ciklusa širega hrvatskog područja pripadaju i **tradicijske igre** (npr. *alka, carevo blago, crna kraljica, čin-kanje, gradac, kotačkanje, kozanje, ledena baba, loptanje, prstenak, skrivači, žib-žabe* itd.), može se zaključiti da su te natjecateljske igre, zajedno s pjevanim kolima bile sastavnim dijelom nekadašnjih ritualnih aktivnosti pod okriljem životnih i godišnjih obredno-običajnih praksi. Također i to da je, s obzirom na sličnost kola iz Kotoribe i Okruglog Vrhla s drugim međimurskim i s drugim hrvatskim blagdanskim i svadbenim kolima³, *kotoripsko kolo* najcjelovitija i najstarija plesna tradicija Međimurja. Naime, plesna spolna, dobna, vremenska, kinetička i toponimijska obilježja kola, kao i tekstološka, dijalekto-loška i etnomuzikološka obilježja njegovih napjeva – za plodnost i rodnošću zadružne porodice i lokalne zajednice – svjedočanstvo su o povijesnom susretanju i prožimanju slavenskoga pretkršćanstva i kršćanstva. U tom smislu, ta bi obilježja trebalo pomnije istražiti u kontekstu povijesne doseobe Hrvata. Zbog svoje neupitne arhaičnosti, cjelovitosti i ugroženosti, *kotoripsko kolo* zavrjeđuje uvrštavanje u zaštićena nematerijalna nacionalna dobra i u nematerijalnu kulturnu baštinu čovječanstva.

3 O međimurskim plesovima, svadbenima *otecnaš, ples na zelje, ples z bidrami, ples svečami* te blagdanskima *kolo fašenskih sneh, kotoripsko kolo* i *ivanjsko (božanjnsko) kolo*, vidi opširnije u knjizi "Tragovi hrvatske mitologije" folkloristice Marije Novak (Zagreb, IEF, 2007.)

Literatura

- BELAJ, Vitomir. 1988. *Hod kroz godinu*. Zagreb: Golden marketing.
- BLAŽEKA, Đuro. 2009. "Utjecaj štokavskih doseljenika na istočni dio međimorskog dijalekta". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15, 155-166.
- CERIBAŠIĆ, Naila. 2003. *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće: Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj*. Zagreb: IEF.
- HRANJEC, Stjepan. 1980. "Podaci i arhivska građa o narodnoj drami u Međimurju". U *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja* I. N. Cesar, ur. Čakovec: Zrinski, 313-434.
- IVANČAN, Ivan. 1987. *Narodni plesni običaji Međimurja*. Zagreb: KPSH.
- NOVAK, Marija. 1991. "Prožimanja dinarski i panonskih plesnih elemenata u tradicijskom međimurskom kolu". U *Zbornik radova 29. kongresa SUFJ, Hvar 1982*. T. Đurić i dr., ur. Zagreb: HDF, 205-208.
1991. "Uloga Vinka Žganca u poslijeratnom razvoju narodnih plesova u Međimurju". *Narodna umjetnost, posebno izdanje (Uz stogodišnjicu rođenja V. Žganca)* 3, 133-141.
2007. *Tragovi hrvatske mitologije*. Zagreb: IEF.
- SABOLIĆ, Ljudevit. 1995. "Narodne pjesme i plesovi u Kotoribi (do osnutka KUD-a)". "KUD-ovih 20 godina. Kulturna slika Kotoribe (uz 20 godina KUD-a Kotoriba)". Kotoriba: KUD Kotoriba, 7-48, 97-118.
- ŠIMUNKO, Jožica. 2001. "U okolici Donjeg Vidovca otkriva se najstarije pretkršćansko svetište starih Hrvata u Međimurju". *Hrvatski kajkavski kalendar* 2002. Čakovec: MH.
- ZEBEC, Tvrtko. 1983. "O hrvatskom tancu, drmešu, čardašu i porijeklu drmeša". *Narodna umjetnost* 20, 57-73.
- ŽGANEC, Vinko. 1924. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja (svjetovne)*, I. sv. Zagreb: JAZU.
1921. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, I. sv., II. izd. Zagreb: St. Kugli.
1990. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, knjiga 1*. Zagreb: ZZIF.

Sažetak

Međimurski plesi, kotoripsko kolo i blagdanska kola

Zahvaljujući etnomuzikologu Vinku Žgancu koji je u rodnome Međimurju nakon Drugoga svjetskog rata istaknutije članove folklornih društava iz Preloga, Donje Dubrave, Nedelišća i Dekanovca potaknuo da, prema vlastitom sjećanju, na pojedine međimurske napjeve osmisle, zbog povijesnih okolnosti gotovo zaboravljene međimurske tradicijske plesove, taj je plesni konstrukt od tada do danas najizvođenija scenska tradicija Međimurja. Međutim, do 20. st. pod okriljem međimurskih godišnjih i životnih običaja izvodila su se kola i plesne igre koje kazivači svrstavaju u staru plesnu tradiciju. Budući da su se običaji promijenili ili su izumrli, sve se rjeđe izvode na folklornoj sceni jer su manje atraktivni od drugih plesova. S obzirom na njihov izvorni kontekst – mjesto, vrijeme i prigodu izvođenja, dob i spol plesača, smjer i način plesnog kretanja, plesne figure i rekvizite te melo-ritamska i sadržajna obilježja plesnih na-

pjeva – uočljivi su njihovi pretkršćanski čimbenici. Naime, prema kozmogonijsko-eschatološkim mitskim predodžbama, propisano kretanje izabраниh sudionika u kultno doba i na kultnome mjestu, pokreće, potiče i podržava rodnost i plodnost novogodišnjeg ciklusa i društvene zajednice.

Abstract

Međimurje Dances, the *Kolo* of Kotoriba and Holiday Chain Dancing

In the aftermath of World War II, Vinko Žganec, an ethnomusicologist, encouraged some of the more prominent members of the folklore organizations in his native Međimurje, specifically from Prelog, Donja Dubrava, Nedelišće and Dekanovec, to try to reconstruct from memory, and on the basis of particular Međimurje folk songs, the choreographies of traditional dances from that region which were on the verge of becoming lost entirely owing to some historical circumstances. Thanks to this initiative, this dance construct has been to this day the most common performing tradition of Međimurje. However, up until the 20th century, as a part of annual as well as daily rituals practiced in that region, people partook in chain dances (*kola*) and games involving dancing, which are said to be a part of an even older tradition of dancing. Since the customs changed or died out, these are very rarely performed on stage as they are considered less attractive in comparison with other dance routines. Taking into account their original context – the venue, the time and the occasion of their performance, the age and the gender of participants, direction of their movement and the style of dancing, dance figures and props, as well as the melody, the rhythm, and the content of the folk songs – leads to the conclusion that pre-Christian influence was at play here. According to cosmogonic and eschatological mythical conceptions, particular manner of movement in which selected individuals partake at a specific moment and at a specific venue serves as an incentive, encouraging and maintaining fertility and prosperity in the ensuing annual cycle and of the community as a whole.

Hrvojka Mihanović-Salopek Stella maris Hrvatskog zagorja (film)

Kao dugogodišnja znanstvena suradnica Hrvatskog mariološkog instituta Hrvojka Mihanović-Salopek se odlučila da pojedine rezultate svojih znanstvenih književnopovijesnih i himnodijskih istraživanja popularizira i prezentira kroz privlačan medij filma, obrađujući unutar svakog filma (DVD – snimke) marijansku sakralnu tradiciju i baštinu po pojedinim hrvatskim biskupijama, a navedenu koncepciju je prihvatila izdavačka kuća „Udruga Prosoli – Sveta glazba” iz Zagreba, renomirana po CD-snimkama rijetke i vrijedne hrvatske srednjovjekovne kao i ranobarokne glazbe. Do sada je u sklopu projekta realizirano deset filmova: *Stella maris sjevernog Jadrana*, (područje Istre i Kvarnera) *Stella maris Hrvatskog zagorja*, *Dubrovačka Velika Proteturica*, (područje grada Dubrovnika) *Stella maris Dalmacije I. dio*, (Splitsko-makarska nadbiskupija); *Stella maris Dalmacije II. dio* – (Šibenska biskupija); *Stella maris Dalmacije III. dio* (Zadarska nadbiskupija); *Stella maris slavonskih žitnih polja* (Osječko-đakovačka nadbiskupija); *Stella maris južnih otoka* (Korčula, Pelješac, Mljet, Badija); *Sisačka Majka milosrđa* (Sisačka biskupija); *Varaždinska Regina angelorum* (Varaždinska biskupija).

Tijekom godine 2008. projekt je dobio značajno priznanje – pokroviteljstvo Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu Hrvatskog sabora i Vijeća za kulturu Hrvatske biskupske konferencije.

Odabir građe na multidisciplinarni način ujedinjuje podatke iz više znanstvenih disciplina (crkvene povijesti, povijesti književnosti, povijesti umjetnosti, povijesti glazbe, teologije te etnologije i etnomuzikologije. Cjelokupan projekt sadrži edukativnu funkciju tj. kroz privlačan medij filma gledateljima nastoji ponuditi niz temeljnih, ali i dosad nepoznatih, novoistraženih znanstveno-obrazovnih informacija iz crkvene povijesti i mariološke baštine teološkog, književnog, likovnog, glazbenog, etnološkog, etnomuzikološkog područja. Preko filmskog zapisa znamenitih povijesnih knjiga, rukopisa, tradicionalnog pjevanja, starih grafika, marijanskih kipova i nekadašnjih crkava istražuje se rekonstrukcija povijesti i obavlja se digitalno snimanje mariološke književne ostavštine (naslovnice raritetnih starih tiskanih

knjiga i rukopisa). Pored toga projekt ima i opću svrhu poticanja domaćih i stranih turista na obilazke prikazanih sakralnih spomenika, muzejskih zbirki, pojedinih gradova i mjesta kao i prirodnih ljepota. Emisije mogu poslužiti u školske, književne, povijesnoumjetničke, etnološke, glazbene i vjeronaučno-katehetske svrhe, ali s obzirom da su prevedene na strane jezike (engleski, te neke i njemački) mogu biti korisne stručnjacima i mariologima iz različitih zemalja.

Film *Stella maris Hrvatskog zagorja* prikazuje marijansku baštinu koja na sjeverozapadu Hrvatske doživljava osebujuć umjetničko-stvaralački rascvat u razdoblju baroka tj. Katoličke obnove unutar 17. st. i u prvoj polovici 18. stoljeća, te je u tom filmu, pored nekoliko srednjovjekovnih spomenika, u prvom planu zasjalo bogato barokno povijesnoumjetničko nasljeđe, ali i barokno marijansko književno stvaralaštvo. Intenziviranju posttridentinskoga duhovnog stvaralaštva doprinos je pružila i odluka Hrvatskog sabora kojom se 1607. službeno podržala katolička vjeroispovijest. U filmu dobivamo uvid u vrijedna, danas teže dostupna i raritetna tiskana djela, ali i rukopisna djela hrvatskokajkavske duhovne književnosti. Ta djela i odabrane stihove stvorili su književnici kajkavskog baroka koje smo odabrali za film: Juraj Habdelić (posebice poznat po opsežnom marijanskom djelu *Zerczalo Marianzko* iz 1662.), Ivan Belostenec, Mihael Šimunić, Nikola Bengner, Hilarion Gašparotti, Petar Berke, te anonimni autori čije tekstove nalazimo unutar tiskane pjesmarice iz 18. st. *Cithare octochorde* i rukopisne Poljansko-ludbreške pjesmarice. Prisutni su i stihovi Gospine tužaljke iz malo poznatog Molitvenika grofice Drašković, neutvrđenog autora. Stihove kajkavskih baroknih pjesnika interpretirali su dramski umjetnici Dubravko Sidor i Rene Medvešek.

Unutar filma pozornost je pridana i Marijinim titularima tj. njenim teološkim, umjetničkim ili pučkim nazivima koji proizlaze iz tradicije marioloških knjiga, ali također i iz pjesama pučke pobožnosti. Primjerice, na području Hrvatskog zagorja i sjevera Hrvatske njezin je najpoznatiji naslov "Fidelissima Advocata Croatia" ("Najvjernija zagovornica Hrvatske", kako glasi natpis u svetištu Majke Božje Remetske), potom "Mundi melioris origo" ("Početak boljega svijeta" kako glasi natpis na stropu crkve Majke Božje Jeruzalemske), "Pharmacopea coelestis" ("Nebeska ljekarnica" kako je naziva Andrija Egerer u svojoj istoimenoj knjizi, objavljanoj 1672.), "Regina martyrum" ("Kraljica mučenika" kako je oslovljava pavlin Nikola Bengner u istoimenoj knjizi iz 1730.), "Duša duše hrvatske" – kako je zaziva natpis stihova nepoznatog autora na svetištu u Mariji Bistrici i brojni drugi. Film je više puta prikazan i u svetištu Marija Bistrica, na Festivalu sakralnog filma u Krašiću, kao i u Udruzi "Njemačko-hrvatskog društva prijateljstva" u Freiburgu i drugdje.

Vera Jačmenica-Jazbec

Palijativni volonter pri bolovanju, umiranju i žalovanju

Uvod

Svi mi želimo živjeti zdravo, mirno i bezbrižno. No, kad nastupi teška bolest, trebamo ju sagledati kao pojavu koji dolazi izvana. Ne smijemo ju integrirati u sebe i ne smijemo se s njome poistovjetiti. Ona mora ostati samo naša pratilica.

Strah

Prvi osjećaj koji se javlja na vijest o teškoj bolesti je - veliki strah. Zato svoju bolest često u početku bolovanja imenujemo kao "ono", izbjegavajući njezino pravo ime. Time se želimo distancirati od nje. Mudar liječnik će zato svog bolesnika postupno priređivati na bolest. Dat će mu vremena da se polako približi svojoj dijagnozi. Inače, u prenapetom sukobu sa bolešću, bolesnik ili njegova obitelj se mogu slomiti. A to može biti početak besciljnog i nesvrshodnog lutanja u traženju pomoći bilo od koga i bilo gdje.

S nastupom teške bolesti uvijek se javljaju pitanja: zašto je baš mene pogodilo, što sam se zamjerio Bogu, što sam loše učinio, kako ću dalje, što će moja obitelj bez mene. Javlja se osjećaj krivnje; osobito ako se radi o pušaču, alkoholičaru ili ovisniku bilo koje vrste.

Vladanje energijom

S nastupom teške bolesti i bolesnik i njegovi njegovatelji, ako su članovi obitelji, počinju naglo gubiti energiju. Zato treba znati vladati energijom. Kod palijativnog bolesnika treba prakticirati ono što mu godi, jer se na taj način čuva ili čak podiže njegova energija.

Ljudi oko nas imaju pozitivnu ili negativnu energiju. To se osjeti već pri prvom susretu. Jedni su nam odmah prihvatljivi. Oni su srdačni, empatični, gledaju nas u oči, poticajni su, iskreni, svijetli, prozirni i jednostavni. S takvim ljudima se ugodno družiti. Idealno je kad su liječnik ili njegovatelj takve osobe.

Oni drugi su hladni, šutljivi, uvijek nekuda drugamo zagledani, uvijek prezaposleni, u žurbi, distancirani, zatvoreni, mračni, grubi, tihi, egoistični, zagonetni, zlovoljni, bez empatije.

Uz njih se osjećamo poniženo, jadno, okrivljeno, sputano, napeto, nemirno, zagušeno i zato ih želimo izbjeći. Uz takve osjećamo bocanje po tijelu, svrbež, iscrpljenost, strah, napetost, umor, suhoću u ustima... Uz njih neprestano kašljucamo, napeti smo, stalno u iščekivanju nekog neugodnog događaja.

Ako volimo sebe (a što bismo morali!) takve ljude moramo izbjegavati.

Intuicija i duhovnost bolesnika

Bolesnik mora pažljivo oslušivati svoju intuiciju i to uvijek jasno kazati svojoj okolini. O tome ga trebamo poučiti i ohrabrivati. To je njegovo pravo, a ne njegov hir, sramota ili svojeglavost. Bolesnik koji je vjernik često se osjeća smirenije od čovjeka bez vjere. Religioznost i molitva djeluju pozitivno kako na tjelesnom, tako i na psihičkom i duhovnom planu. Epigenetika nas potiče da taj pozitivni efekt u medicini ne smijemo zanemariti.

Specifičnosti palijativnog bolesnika

On ima silnu potrebu da se krije tišinom. Teško tolerira buku jer ga ona veoma iscrpljuje. Često osjeća hladnoću, iako objektivno nije hladno. Treba ga utopiti, bez dodatnih uvjeravanja kako to nije potrebno. Sklon je depresiji koju treba energično liječiti. Boji se konzultanata, npr. psihologa ili psihijatra. Često se osvrće na svoju prošlost i u njoj traži uzroke svoje bolesti. Uvijek je silno zabrinut za budućnost; kako svoju, tako i svoje obitelji. Zato ga treba što više koncentrirati na sadašnjost. Kad želi razgovarati, obično iznosi teme iz svojega djetinjstva. To treba podržati, a ne bagatelizirati. Takav čovjek osjeća silnu potrebu da uz njega stalno bude jedna, njemu bliska osoba. Boji se spavati sam u sobi. Traži surogat-osobu za svoju majku ili oca. To nije njegov hir, već njegov mehanizam sigurnosti koji treba poštivati. Bolesnik se u svojim snovima često vraća u djetinjstvo, k svojim roditeljima. Tu činjenicu ne smije se omalovažavati, već ju prihvatiti sa dostojanstvom i prikladnim interesom. Bolesnik ne želi slušati lažne nade i ispraznosti. On hoće da ga se tretira kao zrelu osobu. U taktičnom ophođenju, uvijek mu treba ponuditi nadu. Ona se katkad može preobraziti u čudo. Čudo nastaje već onda ako se, ispočetka uplašeni bolesnik, polako počinje zbližavati sa svojom bolešću. Na takvo čudo svaki bolesnik ima pravo.

Način pomaganja

Ako kao član rodbine, prijatelj ili volonter želimo pomagati teškom bolesniku, moramo naučiti određena pravila: Svaki dan se iznova trebamo staviti u njegovu kožu. Učiniti ono što je važno njemu, a ne nama. Njemu je važnija naša prisutnost i dodir, nego li naša riječ. Ne priliči da ga gnjavimo dugim monolozima ili uputama. Ako plače, dobro je da smo uz njega, tiho, mirno i nenametljivo. On je zabrinut jer trpi bolove, gubi na težini, nemoćan je, nema apetita, otežano evakuira stolicu ili mokraću. Njegove inicijative ne smijemo suzbijati, već poticati. Trebamo mu obazrivo pomoći da samostalno nešto učini. Ne smijemo mu zapovijedati ili vladati njime, već mu pomagati nježno i s ljubavlju. Nad njime ne smijemo zauzimati nadmeni stav. Pred njim i pred njegovom bolešću trebamo biti ponizni i smjerni.

Poželjno je pokazati bolesniku da mu dragovoljno poklanjamo svoju prisutnost i svoje vrijeme. Trebamo pomno pratiti godi li bolesniku naša blizina ili ga ona iscrpljuje.

Ako je njegovatelj ili član obitelji preopterećen i iscrpljen, on itekako može negativno djelovati na bolesnika. Tada je bolje da se odmori i privremeno odustane od pomaganja i posjećivanja.

Žalovanje

Živimo u vremenu žurbe. Stoga se u njoj sve više gubi čovjekovo pravo na žalovanje. A to je normalan biološki proces koji zahtijeva određeno vrijeme. Ono se ne može sažeti i zgusnuti u nekoliko dana. Normalno žalovanje traje od pola do jedne godine. Osobi u žalovanju to vrijeme protječe teško i sporo. Sa žalujućim treba mnogo razgovarati i još više ga pomno slušati. Treba mu osvješćivati da su gubici u životu neminovni, ali su i pravedni, jer pogađaju svakog čovjeka. Žalujućem treba predočiti pozitivne strane žalovanja.

To može biti ponos na proživljenu tešku životnu fazu, na novostečenu mogućnost da se lakše suoči s budućim problemima, na veću osjetljivost za čovjeka u nevolji.

Liječnici, medicinske sestre, njegovatelji, terapeuti, psiholozi, svećenici, socijalni radnici i volonteri gotovo se svakodnevno susreću sa smrću, bilo da liječe, njeguju, dvore, podjeljuju sakramente ili pohađaju i tješe bolesnike.

Susret sa smrću u vlastitoj obitelji je daleko bolniji i dublji. Tada nam sve postaje maglovito, nestvarno, tužno i blijedo. Kad nam premine majka ili otac, suočavamo se sa činjenicom da smrt nije samo fizičko umiranje. Tada doživljavamo prazninu koju nikad nismo isku-

*Palijativni
volonter pri
bolovanju,
umiranju i
žalovanju*

– 523 –

sili. Smrt roditelja je trenutak kad od nas odlazi osoba kojoj smo se obraćali u nesigurnostima, kojoj smo dolazili kada smo rekli da "idemo kući". Ta nas je osoba uvijek čekala i ona je tvorila naš dom.

U žalovanju si čovjek postavlja pitanje kojeg se ujedno i boji: Jesam li ja uopće normalna osoba? Jer, tada postajemo prestrašeni, bijesni i napeti. Ponekad možemo biti samo tupi. Bojimo se nepoznatog, izoliranosti i samoće, a istovremeno se želimo odalečiti od ljudi. Burkaju nam se uspomene te se ni na što ne možemo koncentrirati. Često nas prati osjećaj krivnje. Guši nas jedno veliko pitanje: "Zašto?", "Zašto?", "Zašto???"

Ljudi se često srame svoga žalovanja. No žalovanje nije stvar čovjekove osobne odluke.

Svrha žalovanja je da se srodimo s gubitkom i da priberemo snagu za novi početak. Kad svoje žalovanje ugrađujemo u život umrle osobe, tada obogaćujemo njezin život. Način žalovanja je specifičan za svaku pojedinu osobu. Poželjno žalovanje nas nauči da ipak volimo život, kako svoj, tako i život preminule osobe.

Nepovoljni oblici žalovanja

- a) Neki ljudi osjećaju da bi bilo najbolje da i oni slijede pokojnika; da i sami odu s njime u smrt. To nije stran ili nepoželjan osjećaj. On se javlja često i treba ga znati prepoznati i svladati, ponekad i uz stručnu pomoć psihologa.
- b) Ljudi obično o pokojnima govore samo sve najbolje. No, mudro je biti iskren i proraditi sve pokojnikove i dobre i loše strane. Na taj način štitimo svoju dušu i vraćamo je u realnost.
- c) Koji put se žalujuća osoba "okameni" u svojoj žalosti. Do nje tada ne dopiru riječi njezinih bližnjih; ona čak odbija i njihovu prisutnost. Takvoj je osobi hitno potrebna stručna pomoć.
- d) Nekad žalujuća osoba ustraje u predugom žalovanju. Na taj si način stvara alibi za svakodnevni odlazak na groblje, u crkvu ili u samoću. Takvo žalovanje joj je zapreka za svakodnevne poslove i brigu o sebi i bližnjima. To je loše žalovanje, jer postaje isključivi način života ožalošćene osobe.

Čovjeka u tuzi treba poticati da polako dokida proces žalovanja, ali da voljenu osobu zadrži u svom srcu. Prekinuti žalovanje ne znači da više ne volimo preminulu osobu. To samo znači da smo spremni urastati dalje u svoj vlastiti život.

Zaključak

Umiranje je uvijek osobna i izuzetna svemirska drama. To nije točka koja bi silaznom putanjom klizila u ništavilo ovozemaljskog gliba. Umiranje je snažno dvotočje: ono nagovještava veliku promjenu. Obilježeno je strahovitim i bolnim trudom u kojem nas život porađa u jedan tjesnac. Umiranje je drugo rađanje. Ono prethodi veličanstvenoj i trajnoj sljubljenosti sa vječnošću.

Palijativni volonteri pri tome su često nezaobilazni sudionici i svjedoci.

Sažetak

Palijativni volonter pri bolovanju, umiranju i žalovanju

Svaka osoba pri spoznaji da je teško bolesna suočava se s brojnim poteškoćama. Ona tada doživljava strah, obamrlost, negiranje, agresiju, odbijanje, iscrpljenost, ljutnju, tugu ili očaj. Čini joj se kako sa sve većom ovisnošću o drugima gubi svoje ljudsko dostojanstvo. Kako bolest napreduje, palijativni bolesnik doživljava fizičku bol i patnju, ali i socijalnu izolaciju, gubitak neovisnosti i znatne promjene u obiteljskim ulogama i odnosima. Takvom se bolesniku otvaraju brojna pitanja kao što su: skrivena vlastita biološka snaga, uloga vjerovanja, život poslije života, krivnja, izmirivanje, svrhovitost i vrijednost života te druga slična egzistencijalna pitanja. Profesionalcima, kao i članovima obitelji potrebne su ciljane i stručne informacije o ispravnom i humanom pristupu takvom bolesniku. Dobro je da se u obitelji (ili u ustanovi) poštuju želje bolesnika i iskazuje interes za njegove probleme. Na taj način bolesnik zadržava osjećaj kontrole nad svojim životom. S druge strane, važan dio palijativne skrbi je podrška obitelji u žalovanju. U tom procesu važnu ulogu imaju prijatelji, profesionalci i svi članovi palijativnog tima. Ispravnom podrškom mogu se preduhitriti patološki oblici žalovanja i žalujućoj osobi otvoriti put u brži nastavak realnog, kvalitetnog i osmišljenog života.

*Palijativni
volonter pri
bolovanju,
umiranju i
žalovanju*

- 525 -

Smiljana Šunde

Romarski puti u Mariju Bistricu

Čuj molitve vruće ove, draga naša Mati,
Tvoj te vezda narod zove, romari Hrvati:
Dobra nam naviek ostani, zmoli nam pri Sinu,
Da od vsega zla obrani nas i domovinu.
(Dragutin Domjanić: K suncu prosi vsaka roža)

Jedanaesti po redu međunarodni simpozij Pasijske baštine, pod skupnim nazivom "Muka kao nepresušno nadahnuće kulture", održan je u Mariji Bistrici od 17.-19. lipnja 2016. godine. Skup su upriličili Općina Marija Bistrica, Hrvatsko nacionalno svetište Majke Božje Bistričke i udruga *Pasijska baština* iz Zagreba.

Na sličnim se dosadašnjim skupovima moglo vidjeti svu raskoš bogate hrvatske pasijske baštine, a to iznova potvrđuje činjenicu da su Hrvati mučenički narod koji je, živeći na vjetrometini i na sječistima geopolitičkih silnica, mukom i krvlju plaćao svoj opstanak na ovom najljepšem komadiću kugle zemaljske. Braneći sebe, Hrvati su uvijek i iznova branili i zapadnu civilizaciju. I iznova, svaki put ostajali malobrojniji i na sve manjem ozemlju, doživljavajući svoju pasiju. Bili smo i ostali predziđe kršćanstva, katoličanstva. Uostalom, to nam je izrekao i Sveti papa Ivan Pavao Drugi, nazivajući nas i narodom nade.

- 527 -

Prvi dan - petak, 17. lipnja

Posljednjih dana proljeća, na samoj granici s ljetom, čovjek bi očekivao sunce. Ali, varljivo je vrijeme, poput svega oko nas. Kišno je. Neobično je da nas na simpozijima Pasijske baštine (svake druge godine u lipnju) obično prati kiša pa ni ovaj put nije drugačije. Sunce jedva što priviri iznad tmastih, kišnih oblaka - već ga zastire neki novi oblak. Kao i u životu, uostalom!

Grupa sudionika simpozija putuje autobusom prema Mariji Bistrici. Dok se vozimo istočnim dijelom Zagreba pa kroz klance i prodoline prema Kašini, Lazu i Mariji Bistrici, u maglovitom i kišnomu ranom jutru, pomalo i pospani, razmjenjujemo informacije - pojedinci govore o svojim predavanjima koja će održati danas ili sutra, svi ko-

PUTOPIS

mentiramo razne događaje, *bistrimo* politiku ... ništa nam ne promiče. U današnje vrijeme obilja informacija ne može se ostati po strani, nedotaknut od tog obilja, dapače od viška informacija, ne može se ne biti i zasićen tim viškom. Osobito viškom događanja i informacija u i o politici, isticanja nevažnih pojava i namjernoga zataškavanja onih važnijih.

Da je nama u Hrvatskoj dosadno - nije! Prekjučer je Sabor premoćnom većinom izglasao nepovjerenje hrvatskoj Vladi. Tako je, nakon nepunih 5 mjeseci, smijenjen i u povijest odlazi (odlazi li?) predsjednik Vlade Tihomir Orešković, Hrvat, poslovni čovjek iz Kanade. Doveden je na to mjesto stoga što je minorna strančica *Most* od samoga početka ucjenjivala HDZ (Hrvatsku demokratsku zajednicu), stranku s najviše saborskih zastupnika - te oni bi u koaliciju te ne bi u koaliciju nego u suradnju, te nema tako čiste i neporočne stranke kao što je njihova (koja, tobože, i nije stranka), te oni hoće biti most za povezivanje HDZ-a i SDP-a (Socijal-demokratske partije), te oni bi reformirali ovo i ono, te oni bi s ovim i s onim, ali sve - samo pod uvjetom da predsjednik Vlade bude nestranačka osoba, tj. da ne bude iz HDZ-a. Zazorna stranačka osoba bio im je predsjednik HDZ-a Tomislav Karamarko, dobitnik svih izbora na koje je do tada izašao (iako, navodno, najnepopularniji političar). Već i prije parlamentarnih izbora, kada je Karamarko počeo najavljivati i pripremati radnje oko lustracije, "mostovci" i njihovi politički srodnici, suradnici i sponzori, sa svim svojim medijima, na različite su ga načine rušili, dopuštenim i nedopuštenim postupcima, igrajući razne igre. No, sve bezuspješno - dok ga, uz pomoć nekoliko tzv. desnih kolumnista, nisu počeli rušiti kolege unutar HDZ-a, isti oni koji su ga neposredno prije rušenja razdragano i premoćno birali za predsjednika stranke. Koliko je novca i koliko utjecaja i koliko ucjena u igri! Tko zna što nas još tu čeka! Hoće li biti obrata ili će sve, za godine unaprijed, prekriti guste magle?

Pitam se što smo mi - putnici u autobusu za Mariju Bisticu: romari, tj. hodočasnici ili obični putnici? Kolikogod u mislima sa svojim referatima za simpozij, zacijelo ih je malo među nama koji, barem u pojedinim trenutcima, ne razmišljaju na način kako razmišljaju autori možda najljepše hrvatske romarske pjesme "Romarska po medimurskom", Miroslav Magdalenić i Tomislav Prpić: *Falen budi Jezuš Kristuš z Marijom. O, Marija, naša Majka, ti si dostojala k nam. I si te pozdravljamo, o, z Jezušekom. Moli za nas. O, mila Devica, kad našega žitka, zajdna bu vurica, onda nam pomori da se zveličimo, ter Jezuša s tobom naveke dičimo. Falen budi Jezuš Kristuš z Marijom. O, Marija, naša Majka, ti si dostojala k nam. O, Marija. O, Marija ...*

Šume, brijeg, serpentine ... Kako je uokolo sve lijepo! S brije-

ga nadomak Mariji Bistrici, pred silazak u mjesto, predivan pogled na baziliku. Koliko li je hodočasnika tijekom mnogih stoljeća prošlo ovuda! Koliko je molitava Majci Božjoj s ovoga mjesta izrečeno, koliko vjere iskazano, koliko pomoći, ozdravljenja i uslišanja svake vrste bilo! I koliko se zahvala vinulo u nebo na povratku, zbog uslišanih molitava!

Smještaj. Do nedjelje ćemo boraviti u središtu mjesta, nedaleko Svetišta, u starom i nedavno obnovljenomu hotelu *Kaj*. S pogledom na baziliku, jasno.

Marija Bistrica nacionalno je marijansko svetište, s čudotvornim Gospinim kipom koji potječe iz 15. stoljeća, premda se župa spominje još 1334., kada je bila posvećena sv. Petru i Pavlu. Čudotvorni kip Majke Božje bio je najprije u drvenoj crkvi u nedalekom Vinskom Vrhu pa otuda za Vinski Vrh i povremeni naziv: prasnvetište Majke Božje Bistričke. Zbog svojedobnih opasnosti od Turaka kip je bio prenesen u Bisticu, zakopan pod korom, zatim 1650. zazidan u jedan prozor. Tridesetak godina poslije toga zagrebački biskup Martin Borković dao ga je odzidati i postaviti na počasno mjesto. Otada, dakle od kraja 17. st., počinju veća i brojnija hodočašća. *Hrvatski je sabor 1710. odlučio, a 1715. darovao glavni oltar na čast Bistričke Gospe. Kasnije - 1880. - požar je oštetiio čitavu crkvu, osim glavnog oltara s kipom Majke Božje Bistričke koji je, čudom, ostao posve neoštećen. Arhitekt Hermann Bollé (Köln 1845.-Zagreb 1926.) obnovio je i proširio crkvu te izgradio cintor oko svetišta. Poznati povjesničar, konzervator, muzealac i svestrani intelektualac Gjuro Szabo (Novska 1875.-Zagreb 1943.) kritizira Bolléovo djelo i u knjizi "Hrvatsko zagorje" (1939.) jetko piše: "Čitav proštenjarski kompleks pregrađen je u duhu historicizma. Današnja crkva je prvo djelo zlosretnoga protestanta g. Bolléa, koji je iz prave stare 'zagorske biškopije' napravio onu maškeradu. (...) Schmidt-Bolléova 'obnova' 1878.-1883., s pročeljem po šabloni njemačke renesanse. (...) Pa već odavna nema onoga oltara koji je sazidan po zaključku Hrvatskoga sabora od 20.10.1710., 'da bude dostojan Bl. Djevice Marije u Bistrici'. (...) Neka mu oprostí Majka Božja, nije znao što čini!"*

Dobar ili loš Bolléov zahvat u bistričko svetište? Ovakav ili onakav, i poslije njega hodočašća su se nastavljala, posebno ona iz Zagreba. Tih 30-ak ili možda 40-ak km (ovisno o putu kojim se išlo) ljudi su vrlo često, kako se i priliči, odlazili pješice.

U desetljeću velikih i važnih događanja u Crkvi u Hrvata Biskupska je konferencija 1971. (3. prosinca) proglasila bistričko svetište Nacionalnim prošteništem hrvatskoga naroda. Već 1984. u Mariji Bistrici održan je Nacionalni euharistijski kongres, na čijem se završnom slavlju 9. rujna okupilo više od 400 tisuća hodočasnika. Kakav udarac za ondašnju komunističku vlast!

Ima poštovatelja marijanskoga svetišta s čudesnim Gospinim kipom u Remetama na sjeveru Zagreba, koji i danas misle da su upravo Remete imale biti nacionalnim svetištem. Crkva u Remetama postojala je još od sredine 13. st., a milosni kip Majke Božje Remetske, koji se nalazi na glavnom oltaru današnje crkve, bio je od 15. stoljeća odredište hodočašćenja brojnih Zagrepčana. Gospa Remetska još od polovice 17. st. nosi naslov Odvjetnica Hrvatske (*Advocata Croatiae*). Tijekom povijesti molili su joj se i utjecali brojni hrvatski vladari i brojni velikani. U novije doba tako je primjerice zagrebački nadbiskup, bl. Alojzije Stepinac svakoga mjeseca jedanput dolazio pješice k Majci Božjoj Remetskoj, dok je jedan od njegovih nasljednika na zagrebačkoj nadbiskupskoj stolici, blagopokojni kardinal Franjo Kuharić - dolazio jedanput na tjedan.

No, to o izboru nacionalnog svetišta tek je mali pripomenak. Jer sve oko izbora stvar je prošlosti i jamačno ima svoje razloge pa ne treba o tomu previše "tupiti pero". Kako god bilo - Marija Bistrica danas je nacionalno hrvatsko marijansko svetište, gdje se štuje čudotvorni kip Crne Gospe s djetetom Isusom. Hrvatski vjernički puk štuje Crnu Gospu u još sedam svetišta: sliku Majke Božje Loretske u župnoj crkvi sv. Jurja u Primoštenu, čudotvorni Gospin kip u Arbanasima kod Zadra, čudotvorni kip u svetištu Gospe Delorite u Kuni na poluotoku Pelješcu, sliku Majke Božje Loretske u župi Sv. Jurja na Bregu u Međimurju, kopiju čudotvorne ikone Majke Božje Jasnogorske, zaštitnice Poljske - u Svetom Petru u Šumi (Istra), čudotvorni Gospin kip u hrvatskomu selu Letnica na Kosovu i čudotvornu Gospinu sliku u subotičkom Franjevačkom samostanu. Nisam sigurna ne postoji li u našim crkvama još koja Crna Gospa.

Tek što smo se smjestili u hotel, odmah je i otvorenje simpozija, već u 10 sati. Pozdrave sudionicima izriču organizatori i domaćini skupa - potpredsjednik Županijske skupštine Žarko Tušek, načelnik općine Marija Bistrica Josip Milički i ostali. Rektor Hrvatskoga nacionalnog svetišta Majke Božje Bistričke msgr. Zlatko Koren ne skriva ponos, dok nam predstavlja Svetište. Govori nam o pitomim brežuljcima Hrvatskoga zagorja i posebno o tri bistrička brežuljka - na jednomu je bazilika, na drugomu groblje (okrenuto bazilici), a na trećemu kalvarija. Kalvarija je, veli, nastajala od 1943.-1990. godine, inicijator je bio zagrebački nadbiskup Antun Bauer i s njim njegov pomoćni biskup, danas blaženik Alojzije Stepinac, a križne su postaje izradili poznati hrvatski akademski kipari.

E, da! Nije to jedina poveznica Marije Bistrice i hrvatskoga blaženika Stepinca. Godine 1935. zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer zlatnim je krunama okrunio čudotvorni kip Majke Božje Bistričke i Malog Isusa i proglasio Mariju kraljicom Hrvata, a govornik na toj svečanosti bio je nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac. Samo

nešto više od 6 desetljeća poslije toga događaja, točnije 3. listopada 1998., za svoga drugog pastoralnog pohoda Hrvatskoj, papa Ivan Pavao II. upravo je u Mariji Bistrici proglasio kardinala Alojzija Stepinca mučenikom i blaženikom. Svetište je uoči Papina dolaska bilo posebno uređeno i dograđeno, a Sveti Otac (2014. godine i sam proglašen svetim) u toj je prigodi bio okružen sa sedam kardinala i sedamdeset nadbiskupa i biskupa, s više od tisuću svećenika i nepreglednim mnoštvom od pola milijuna vjernika. Svega tri dana poslije toga, u generalnoj audijenciji na Trgu Sv. Petra u Rimu, Sveti je Otac rekao o novomu hrvatskom blaženiku: *"U njegovu je liku sažeta cijela tragedija koja je pogodila Europu tijekom ovoga stoljeća, obilježena velikim zlima fašizma, nacizma i komunizma. U kardinalu Stepincu blista u punini katolički odgovor: vjera u Boga, poštivanje čovjeka, ljubav prema svima potvrđena praštanjem, jedinstvo s Crkvom vođenom Petrovim nasljednikom."*

Poslije beatifikacije nastavljen je, naravno, postupak kanonizacije blaženika Stepinca. Prolazile godine i postupak je doveden do kraja, a na kraju naglo prekinut te i danas čekamo proglašenje svetim. Koliko dugo ćemo čekati? Prekid u kanonizaciji nastao je kada je aktualni papa Franjo odlučio osnovati mješovito povjerenstvo predstavnika Vatikana i predstavnika Srpske pravoslavne crkve, povjerenstvo koje bi imalo premostiti prijepore što ih desetljećima "vidi" i odašilje Srpska pravoslavna crkva. Iako ti prijepori i prigovori nisu ni na čemu utemeljeni i Stepinčeva zvijezda može u konačnici još samo sjajnije zasjati, teško da bi SPC mogla promijeniti svoje stoljetne stavove prema katoličanstvu, a višedesetljetne prema hrvatskomu Blaženiku. Stoga, umjesto poboljšanja, moglo bi lako doći i do pogoršanja odnosa među katolicima i pravoslavnima. Preko svoga nuncija u Hrvatskoj, msgr. Alessandra D'Errica, Papa tvrdi da nema dvojbi o svetosti kardinala Stepinca, no da se mora zajedno raditi na pomirenju dviju Crkava, dvaju naroda i dviju država. Nitko ne dvoji o tomu je li pomirenje potrebno, ali koliko će još naraštaja proći ovom zemljom prije no što se ono dogodi? I zašto preko hrvatskoga Mučenika? U cijeloj crkvenoj povijesti - sve, baš sve crkve, same i bez miješanja inih, proglašavaju svetcima svoje ljude svetoga života. Teško se oteti dojmu da u ovim događanjima Papa možda nema dobre savjetnike. Možda, doista.

Prije nekoliko dana u Europskom je parlamentu otvorena izložba *"Kardinal Stepinac - apostol nade i ljubavi prema Bogu i ljudima"*, kojom se predstavlja Blaženikov život. *"Službeno otvaram ovu izložbu o blaženom Alojziju Stepincu i pozivam vas sve da ovdje provedete vrijeme. To je svetište u srcu Europskog parlamenta, jer je k nama došao Svetac"* rekla je potpredsjednica Europskog parlamenta zastupnica Mairead McGuinness. Izložbu je, uz pomoć Zagrebačke nad-

biskupije i Hrvatskoga katoličkog sveučilišta, organizirala hrvatska zastupnica u Europskom parlamentu Marijana Petir, a na otvorenju, kao i na konferenciji koja je uslijedila, o blaženom Stepincu govorili su uvaženi hrvatski biskupi, teolozi i povjesničari, te židovska znanstvenica dr. sc. Esther Gitman. Gitman je ustvrdila kako se "Stepinac može smatrati jednim od vodećih europskih vizionara i vođa poput Konrada Adenauera, Jeana Moneta, Winstona Churchilla" i "da se kardinal Stepinac nije slomio ni pod jednim režimom". Zanimljivo je da su svih petero euro-zastupnika lijevih stranaka iz Hrvatske bojkotirali taj događaj. O tomu da je službena srpska državna i crkvena politika poduzela sve da se izložba ne održi, a kad u tomu nije uspjela, na bezbrojne adrese poslala dopise s molbom da se izložba bojkotira - suvišno je i govoriti. Srpske su sugestije poslušali zastupnici Europskih socijalista i nije ih bilo na otvorenju. I, eto, poslušalo ih je i tih petero zastupnika koji u Bruxellesu predstavljaju Hrvatsku. Onu Hrvatsku koja se ne može i ne želi pomiriti s političkim promjenama nastalim od 1990. godine naovamo. U svemu smo podijeljeni, s gotovo nepremostivom tektonskom brazdom između dviju strana: Hrvatska ili Jugoslavija, povijesna istina ili komunističke laži, komunizam ili demokracija ...

Prenem se iz razmišljanja i "vraćam se" u dvoranu - još traju pozdravni govori. Nazočnima se obraća i predsjednik udruge Pasijska baština, mr. Jozo Čikeš. Ponavlja ono što je već više puta govorio: podsjeća, naime, na važnost ovoga dijela hrvatske nematerijalne baštine. Čuju to ovi ljudi ovdje u dvorani, kao i na svakomu mjestu gdje su do sada održavani simpoziji o hrvatskoj pasionskoj baštini. No ne čuju oni koji bi trebali čuti, koji drže "ključeve" blagajni ... Njihove su uši gluhe ..., a novac za ovakve manifestacije ne daju. Od Ministarstva kulture upravo je jučer pristigla obavijest da za ovu manifestaciju nema novaca (komentiramo: da Pasijska baština radi i piše protiv Hrvatske, kao što rade brojne tzv. nevladine udruge, dobro financirane upravo od Vlade, bi li možda onda bilo novaca za ovakve aktivnosti?). Uostalom, evo i najnovijega primjera: sudionici ovoga simpozija morali su (smo) za putovanje u Mariju Bisticu platiti autobusni prijevoz 120 kuna po osobi, a dva sponzora - Svetište MBB i Općina - platili su smještaj i hranu za sve sudionike. Hrvatska nije Slovenija da bi za svoj jedini sačuvani pasion iz Škofje Loke plaćala milijun (da, milijun!) eura. Hrvatska ima i previše očuvane pasionske baštine i čemu to čuvati, kad se može i zanemariti i uništavati! Lako je izreku "Od viška glava ne boli" pretvoriti u "Višak nas opterećuje"!

Mora se ipak spomenuti da je predsjedniku Udruge Pasijska baština mr. sc. Jozi Čikešu prije dva tjedna jednoglasno dodijeljena Nagrada Grada Zagreba i to upravo u povodu 25. obljetnice djelovanja Pasijske baštine, a za izniman doprinos očuvanju hrvatske kulturne

baštine promicanjem pasionskih vrijednosti, na kojima su utemeljene hrvatska povijest i kultura. Zahvaljujući mr. Čikešu i njegovim najbližim suradnicima Pasijska baština primljena je u asocijaciju *Europassiona* još 1998., dakle 15 godina prije primanja Hrvatske u članstvo Europske Unije. Ne smije se ne spomenuti da s Društvom hrvatskih književnika, Društvom hrvatskih skladatelja te Hrvatskim društvom likovnih umjetnika Pasijska baština neprestano potiče i novo umjetničko pasionsko stvaralaštvo s više od 30 dosad organiziranih književnih, glazbenih i likovnih natječaja, na kojima su ostvarena brojna zapažena umjetnička djela. Čitav jedan novi svijet hrvatskoj se kulturnoj javnosti otvorio i obradom različitih povijesnih pasionskih tema na 10 dosadašnjih međunarodnih bijenalnih simpozija, od kojih je trag ukoričen u 10 zbornika s ukupno oko 5500 stranica znanstvenih i stručnih tekstova. Eh, da nije entuzijazma!

Za simpozije Pasijske baštine obrađuju se teme s područja književnosti, likovnosti, glazbe i etnologije. Nakon svih predavanja malo je rasprava, jer za njih jednostavno nema dovoljno vremena. Do stanke za objed osam je predavanja, stanka je kratka, a mnogo predavanja predviđeno je i u nastavku.

Dr. sc. maestro Miho Demović kratko nam govori o pasionskim popijevkama u "Crkvenoj liri" međimurskoga franjevca Fortunata Pintarića (Čakovec 1798.-Koprivnica 1867.). Otkriven je, naime, izgubljeni rukopis te zbirke - nešto je pronađeno u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, a nešto u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, ukupno oko 3/4 napisanoga. Fortunat Pintarić pokušao je na području kajkavskoga govora uvesti standardni hrvatski jezik štokavskoga narječja. Dr. Demović poziva nas da, poslije predavanja, svi zajedno odemo u baziliku Majke Božje Bistričke i ondje poslušamo izvedbu dijela Pintarićevih napjeva. Pa nam ondje bariton Ivan Kontent i orguljaš prof. maestro Mario Penzar dočaravaju i ljepotu glazbe i vrijeme njezina nastajanja. Dubini doživljaja pripomažu uobičajena smirenost, sigurnost i blagost u tumačenjima maestra Demovića. Uočavam usput da su Gospa i Isus danas obučeni u oprave roza boje. Jednom sam, prije dvadesetak godina, valjda čitav sat prije početka sv. mise, bila u bazilici, kada je časna sestra sakristanka presvlačila Gospin i Isusov kip. To je poseban ritual koji se obavlja na samom oltaru.

Zadovoljni se vraćamo u hotel, a poslije objeda nastavlja se niz predavanja s područja književnosti. Na početku toga bloka prof. dr. sc. Sanja Vulić obradila je rukopis "Plač Blažene Djevice iz 1626.". Riječ je o rukopisu iz Sedmogradske (što je jedan od naziva za rumunjsku Transilvaniju, mađarski Erdelj), napisanom na hrvatskom jeziku. I to na kajkavskom, ali s vidljivim utjecajem čakavštine i štokavštine, što samo govori o ondašnjim snažnim kulturnim i književnim vezama Hrvata. Tim više što je autor toga "Plača" Andrija

Knezajić Zagrepčanin, svećenik rodom sa zagrebačkoga područja. On npr. piše: na ramenin, tamokera(c), danaskera i sl. - kako se u Zagrebu i okolici nije nikada govorilo, a primjerice u Dalmaciji se govorilo još i sredinom 20. stoljeća. Kakva borba kroz stoljeća za jedinstvo hrvatskoga jezika!

Predavanje mr. sc. Ljiljane Sabljak drugačije je. Govori o važnosti kajkavskoga jezika, jer Hrvati su narod s tri hrvatska književna jezika. Predavanje se zove "Naš gorko-slatki kaj - od dijalekta do jezika". Saznajemo kako je "12. siječnja 2015. na jezičnu kartu Europe vraćen hrvatskokajkavski jezik kao književni, povijesni jezik, kojeg je Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO) uvrstila u svoj registar." Predavanje jest zanimljivo, čovjek mora biti ponosan na sve to što imamo, ali malo me zbunjuje: u prethodnom predavanju govorilo se o prepoznavanju, sintezi i opasnostima razdvajanja pojedinih dijelova hrvatskoga književnoga jezika, ovdje pak o izdvajanju kao uspjehu kajkavskoga. Znam da stoljećima s mukom okupljamo i skupljamo hrvatski jezik, njegove kulturne značajke, ono što su nam otimali i rastakali, a onda se javljaju nesvjesni pokreti za nova rastakanja. Nije mi to posve jasno.

Oko homogenizacije su se trudili još pripadnici Ozaljskoga jezičnog kruga i brojni drugi. Stari pisci koji su pisali na čakavskom ili na kajkavskom nikada se nisu izjašnjavali da pišu drukčije nego hrvatskim jezikom. "Jezik Petra Zrinskoga (Vrbovec 1621.–Bečko Novo Mjesto 1671.) zrcalio je njegova osobna trodijalektalna iskustva, ali je bio i pokušaj do tada nepoznate standardizacije. Zrinski je bio baštinikom triju hrvatskih narječja. Stvarao je standardni hrvatski jezik, vrlo blizak govornom jeziku i jezičnim iskustvima puka u većim dijelovima tadašnje kontinentalne i primorske Hrvatske" - piše književni povjesničar S. P. Novak. Lepoglavski pavlin Ivan Belostenec (Vraždin 1593. ili 1594.–Lepoglava 1675.) u svoj je "Gazophylacium", "najobuhvatniju filološku knjigu onoga doba", ugradio općejezična iskustva - koristio se brojnim tada poznatim hrvatskim rječnicima, kao i brojnim knjigama iz svih hrvatskih krajeva. Po ocjeni S. P. Novaka pavlin Belostenec bio je "zagovornik jezične sinteze" (Slobodan Prosperov Novak: Povijest hrvatske književnosti - 1., 158-159, 164-165).

Vrijedi spomenuti i novija događanja i aktivnosti. Pjesnik, liječnik i diplomat dr. Drago Štambuk još početkom 1991., kada je s istoka, iz Srbije počela agresija i najsurovija ugroza Hrvata i svega hrvatskoga pa tako i jezika, u Selcima na Braču utemeljio je manifestaciju "Croatia rediviva - ča, kaj, što". U čitanjima stihova (i ponekad proze) svake se godine manifestira jedinstvo trojstvenoga hrvatskoga jezika. Jedinstvo u trojstvu!

Nakon završenih predavanja, navečer u predvorju hotela svi gle-

damo važnu utakmicu Europskoga prvenstva u nogometu. U francuskomu gradu Saint-Étienneu Hrvatska igra s Češkom. Navijamo, naravno, za hrvatsku reprezentaciju. Pri samomu kraju utakmice, kod rezultata 2:1 za Hrvatsku, netko je na teren bacio baklje. Zatim je nešto eksplodiralo. Otkud i tko baca baklje, ako je francuska policija bila upozorena (o tomu se ovih dana i u nas pisalo) da će na utakmici biti više provokatora i provokacija? Je li to diverzija? Napadaj na hrvatsku reprezentaciju, na Hrvatsku? Teren je u dimu. Ima i tučnjave. Napeto je i kod nas u predvorju hotela, kako li je tek na igralištu! Prekid utakmice. Događa se nešto ružno, ružno.

Nas pak zovu da moramo ići. Kamo? Malo se nećkamo, pokušavajući se "izboriti" za ostanak od još nekoliko minuta, dok ne bude odsviran kraj utakmice. Ipak, satnicu moramo poštovati - prvo nas msgr. Koren vodi u obilazak nedaleke zavjetne kapele sv. Ladislava, a zatim na večeru u obližnji restoran. Vozimo se autobusom. Sve su teme potisnute u drugi plan i svi komentiramo utakmicu, žene još i žešće od muškaraca. Dokazujemo jedni drugima ovo i ono, podsjećamo na dosadašnja slična zbivanja, na umjetno stvoreni jaz koji se sve više produbljuje i širi između Hrvatskoga nogometnog saveza i pojedinih klubova, između klubova i klubova, između hrvatskoga juga i sjevera. Što se to događa u hrvatskomu nogometu? Teško je dokučiti, ali očigledno je da ima krugova i nalogodavaca, i to utjecajnih (svakako dobro i dostatno financiranih), kojima hrvatski uspjesi nisu mili. Mediji, mahom lijevi, pronose svoju "istinu". Kao i uvijek - dio naivne mladeži nasjeda i daje se manipulirati.

Drugi dan - subota, 18. lipnja

Već do doručka i neposredno nakon njega, a prije nastavka simpozija, svi zaviruju u svoje "pametne telefone" - na internetu traže vijesti i objašnjenje za sinoćnje događaje u Francuskoj. Vijesti kažu da je sinoć, nakon prekida, igra nastavljena i da je rezultat u konačnici izjednačen - 2:2. Među navijačima i "navijačima" bilo je dosta tučnjave, pravih okršaja. Grupa huligana, kojima se prepoznao splitski govor, a skrivali su se iza kapuljača, s dijela tribine na kojoj su bili smješteni mirni hrvatski navijači, nastojala je isprovocirati prekid utakmice. Čuli su se povici protiv Hrvatskoga nogometnog saveza i njegova predsjednika Davora Šukera te protiv nogometnog menadžera Zdravka Mamića. Na teren su bačene baklje, a topovski je udar eksplodirao u blizini jednog od vatrogasaca ili redara, navodno ga je i ranio. Jedan komentator nagađa danas da "možda postoje zle namjere da su francuske obavještajne službe namjerno propustile spriječiti huligane pri unosu pirotehlike, kako bi uklonili jednog od najvećih protivnika u borbi za prvaka Europe". Hrvatskoj je dobro

krenulo - prije nekoliko dana pobijedila je Tursku, a da jučer u Saint-Étienneu nije bilo isprovociranih nereda, jamačno bi pobijedila i češku reprezentaciju. No protiv hrvatske reprezentacije najuspješnije ipak igraju "igrači" iz Hrvatske, oni kojima je teško podnijeti da u vrijeme velikih nogometnih europskih i svjetskih natjecanja hrvatski gradovi i sela bivaju preplavljeni hrvatskim trobojnicama i bijelo-crvenim kvadratićima, oni kojima smetaju navijači reprezentacije, kojima je teško i zazorno slušati prigodne domoljubne pjesme. Tako su primjerice prije nekoliko dana Forum mladih SDP-a i nekakva *FARE Mreža* čak uputili zahtjev UEFA da uoči nastupa hrvatske nogometne reprezentacije zabrani izvedbu domoljubne pjesme 'Lijepa li si', koju nazivaju šovinističkom, a koja je faktično službena pjesma Hrvatske nogometne reprezentacije i koja se obično svira i pjeva prije utakmice. Ne treba to gledati izdvojeno od sinoćnjih događaja. Uz to, govori se, tj. piše se da su francuskoj policiji na vrijeme, još jučer ujutro, prosljeđeni poimenični podatci o nekim problematičnim navijačima koji namjeravaju izazvati nereda i prekid utakmice u Saint-Étienneu i tako pomoći da Hrvatska bude izbačena s europskoga prvenstva. Također da postoje i podatci o veoma dobroj suradnji navijačke skupine Torcida (splitski Hajduk) i navijača Saint-Étiennea, kao i da francuski navijači Splitsanima kupuju ulaznice, a jamačno su im i pomogli na stadion unijeti pirotehnička sredstva.

Prema provjerenim informacijama koje nudi Hrvatski helsinški odbor, u Saint-Étienneu je bilo 300-tinjak pripadnika Torcide koji su tamo doputovali iz Hrvatske. Dio njihovih istomišljenika da je zadržan na graničnim prijelazima Pasjak i Rupe, jer su nosili opremu za maskiranje i određenu količinu droge.

Umjesto da zbog propusta kazni francusku policiju, a i sama primi na sebe dio krivice za slabu organizaciju i huliganske napade, UEFA je navodno zbog sinoćnjeg izgreda već pokrenula disciplinski postupak protiv Hrvatske. Hrvatsku vjerojatno čeka teška kazna, tim više što je reprezentacija već kažnjena igranjem domaćih utakmica bez gledatelja u sljedećem kvalifikacijskom ciklusu za SP 2018.

Oglasili su se i hrvatski olimpijci: "*Skupina huligana i kukavica još jednom je iskoristila sportsku arenu za osobne obračune i privatne ratove, te teškim izgredom osramotila Hrvatsku pred očima cijele Europe, i, vjerojatno, zaustavila pobjednički pohod naših sjajnih nogometaša na Europskom prvenstvu u Francuskoj. Njihov talent, trud, odricanje i izgaranje na terenu nestali su u dimu baklji i petardi. Pobjedu su im uzeli oni koji nisu došli bodriti i navijati, nego mrziti i uništavati*", kaže se u priopćenju Hrvatskoga kluba olimpijaca.

Priopćenje je poslao i HNK Hajduk: "*Naš klub osuđuje svaki oblik nasilja i neprimjerenog ponašanja na sportskim borilištima i izvan njih. Istovremeno, ukazivao je i ukazivat će i dalje, bez iznimki, na*

nepravilnosti, nezakovitosti i netransparentnosti. Tražit će demokraciju i ravnopravnost za sve aktere u nogometu. Služit će se pri tome isključivo legalnim načinima kao što je to i do sada zajedno sa svojim navijačima činio. (...) Je li bakljada iz Saint-Etiennea problem ili ipak samo posljedica ignoriranja problema? Do odgovora nije teško doći, pitanje je samo želimo li biti toliko iskreni. Barem sami prema sebi, za početak", stoji u priopćenju Hajduka.

Navijači Hajduka - skupina Torcida - javnosti upućuju svoje, zasebno priopćenje. Torcida se okomljuje na Hrvatski nogometni savez: "*Svojim istupima su pokazali da prema Torcidi i svemu što ona predstavlja, prema navijačima Hajduka, prema gradu Splitu iz kojeg dolazimo i regiji kojoj pripadamo, osjećaju isključivo mržnju i prijezir.*" U nastavku pišu i ovo: "*Jesu li baklje i topovski udari pravi način borbe protiv ovakvog HNS-a i njegovih vodećih ljudi? Možda i nisu. Međutim, očito je da su neki navijači izgubili vjeru da se legalnim načinima borbe može bilo što promijeniti u ovom društvu.*"

Nije više aktualna uzrečica "Kruha i igara". Možda da je promijenimo u: "Kruha, politike, mržnje i igara"? Jer, napad na stadionu u Saint-Étienneu nije napad na Hrvatski nogometni savez (kakav on jest da jest), već napad na hrvatsku nogometnu reprezentaciju, a samim tim i na državu Hrvatsku.

Puni su portali i tekstova o padu hrvatske Vlade. Lako je za predsjednika Vlade Tihomira Oreškovića, o kojemu ćemo možda za mjesec ili dva znati onoliko koliko smo znali i prije njegova neočekivanog izbora na tu funkciju - ništa. Cilj je, jamačno, prvi potpredsjednik Vlade Tomislav Karamarko, onaj koji je od dolaska na čelo HDZ-a zaredao pet izbornih pobjeda u nizu - glavno se s njim obračunati, njega ocrniti, onemogućiti i srušiti. A ruše ga i lijevi (što je očekivano) i desni, njegovi (što je možda također očekivano). Komu je Karamarko stao na žulj? A tko je tek u strahu očekivao da će mu on stati na žulj? Tko zna što i tko je sve u igri, tko su glavni igrači, kakvi se konci vuku! Proći će valjda i koja godina dok se to dozna, premda u današnje doba, s današnjim tehničkim mogućnostima, pojedine se tajne ponekad otkrivaju i neočekivano brzo.

Na programu simpozija danas su tri područja - glazba, likovna umjetnost te etnologija i pučko stvaralaštvo. Nakon nekoliko predavanja o zagorskim križevima krajputašima nazočimo projekciji znanstveno-obrazovnog filma "Stella Maris Hrvatskoga zagorja", autorice dr. sc. Hrvojke Mihanović Salopek. Već se, veli autorica, radi na 9. filmu iz toga ciklusa o hrvatskim marijanskim svetištima - o njihovoj povijesti, graditeljstvu, likovnosti, duhovnosti, prirodnim ljepotama. Gledajući ovaj film, ne možemo ne biti očarani ljepotom Marije Bistrice i ponosni na svu tu bogatu hrvatsku baštinu.

Jučer nam je prof. Snježana Husinec govorila o knjizi (za čiji je pretisak pogovor napisao prof. dr. sc. Alojz Jembrih), u kojoj je sabran izbor iz čudesa, tj. čudernih uslišanja Majke Božje Bistričke. Naslov knjige je podugačak: *"Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatckoga (Osebujni ures slavne države Hrvatske), To jest: Čudnovita pripečenja i osebujne Milošče, kotere pri čudnovitom kipu Marije Bistričke više vre let se skazuju, s kratkum od kipa ovoga hištorijum, i hasnovitem navukom, pobožnem putnikom marijanskem*

Na vekše njihovo razveselenje, po nevrednom negda mesta ovoga kapelanu Petru Berke Na prvo postavlene".

Sve je naslov, iako se najčešće rabe samo prve dvije riječi - *Kinč osebujni*. Knjiga, koja je najstarija povijest Prošteništa Majke Božje Bistričke i ujedno pravi biser iz riznice hrvatske kajkavske književnosti 18. st., prvi je put tiskana 1765. u Zagrebu, a zatim 1775. u Grazu. Pisac, pobožni kapelan Petar Berke ima na kraju samo jednu želju: *"To te pako jedino prosim, dragi putnik marijanski: kada dojdeš pred preodičeni tronuš kraljice neba i zemlje, i kada serce tvoje i duša pri najčudnovitešem kipu preljublene Majke Marije Bistričke slatkoču darov i milošč marijanskeh bude vživalo, da se s mene nevolnoga grešnika ne zabiš."* Pa kako ga se ne sjetiti, dok se čitaju tople, iskrene i blage rečenice njegovih zapisa! Ta je knjiga, naime, bila omiljeno štivo svakom hrvatskom hodočasniku koji je odlazio Majci Božjoj u Mariju Bisticu. Krajem prethodne godine bistrički entuzijasti iz Ogranka Matice hrvatske napravili su i predstavu *"Kinč osebujni"*, koja je odigrana više puta i poznjela lijep uspjeh - i u Mariji Bistrici i u Zagrebu.

U stanci odlazim do bazilike - malo se pomoliti, ali i malo se podsjetiti na starije slike u cintoru koje je naslikao hrvatski slikar Ferdo Quiquerec. Uz slike su i kratki opisi čuda koja su se dogodila zagovorom Majke Božje Bistričke. Prepisujem nekoliko uslišanja i zahvala - odabrah upravo one iz doba kapelana Petra Berkea, premda je i on zagrabio u riznicu, tj. knjigu bistričkih čudesa, već ranije zapisanih:

- *Razbojnici ognjenim oblakom poplašeni odustaše navaliti na Bisticu g. 1722.*
- *Juraj Gregorić iz Jezera od zmiije ujedan zagovorom BDMB ozdravi g. 1724.*
- *Tvrđa Zrinj od turskoga opsjedanja zagovorom BDMB oslobođena g. 1738.*
- *Kata Lenić iz Cernika po zagovoru brata svoga B.D.M.B. oživi g. 1758.*
- *Marko Banić iz Jasenovca, utopiv se, zagovorom BDMB oživi g. 1761.*

Što je više bilo čudesa, tj. čudotvornih uslišanja, to je veća bila i pobožnost prema Marijinu kipu. I ne samo u Mariji Bistrici, nego i drugdje u hrvatskim krajevima, jer je marijanska pobožnost u hrvatskom narodu do danas jaka. Zahvale za čuderna uslišanja ispisuju se i danas u marijanskim svetištima. I danas ljudi vapiju za pomoći Božjom i posredništvom Majke Marije, a Bog čovjeku stalno govori - ako Ga on, čovjek, hoće slušati.

Subota popodne u Mariji Bistrici: vrijeme je za osobne pobožnosti. U Svetišću i oko njega mnoštvo je ljudi. To su svatovi. Dan je od vjenčanja, a ovdje ih je danas nekoliko (dva ili možda tri). Nije moguće u današnje doba nazočiti crkvenim vjenčanjima ili jednostavno biti promatrač sa strane i ne vidjeti prevladavajući način oblačenja - modne trendove - i nepoštivanje svetišta. Djevojke, čak i mladenke, mahom su u vrtočnim minicama, golih leđa, s dubokim dekolteima. No slično je u svim našim crkvama, širom Hrvatske. Mlade nitko ne poučava o poštivanju svetih prostora. Ili ih ne poučava dovoljno uporno ni dovoljno uvjerljivo. Ili roditelji, glavni poučavatelji, ni sami ništa ne znaju o sakralnim prostorima i primjerenom odijevanju za te prostore. Ali ni svećenici nisu dovoljno strogi. I tako prostori crkve postaju poput bilo kojega drugog javnog, profanog prostora. Zanimljivo je da se strogost i dosljednost u poštivanju svetih prostora ne zamjera u sinagogama i džamijama, dok se pokušaj strogoće u katoličkim crkvama u medijima i u javnosti ne oprašta. Oni koji to napadaju znaju dobro da nisu u pravu, ali uporni su i nasilni u nametanju svojih "stavova" katoličkoj crkvi. Samo katoličkoj crkvi.

Navečer u bazilici koncert pasionske glazbene baštine iz Resnika, u izvedbi ansambla "Žune". Naš simpozij samo je jedna od prigoda za takav koncert, a povod je obilježavanje 800. obljetnice sela i župe Resnik kraj Zagreba. Zavidljivo je ta duga i slavna povijest. "Žune" je lijepo i čuti i vidjeti, glasovi im zvone i ispunjavaju prostor.

Na radiju vijest o očekivanom događaju: u zagrebačkoj prvostolnici kardinal Josip Bozanić zaredio je danas trinaest novih svećenika. Crkva je radosna i zahvaljuje Bogu za dar svećeništva. Žetve je mnogo, a radnika malo. Molite, dakle, gospodara žetve da pošalje radnike u žetvu svoju (Mt 9, 37-38). Naravno, ovaj se citat iz Evanđelja ne odnosi isključivo na osobe posvećene života, ali ipak se prvo pomisli na njih.

Treći dan - nedjelja, 19. lipnja

Izjutra opet svi prebiremo po internetu - tražimo najnovije vijesti o događajima u Francuskoj.

S jednoga portala upućene su čestitke i pohvale huliganima u Saint-Étienneu. Otkud toliko mržnje? I čime se ta mržnja hrani, osim

novcem - tko daje više? A jučer da su hrvatska i francuska policija intenzivno surađivale oko identificiranja i lociranja osoba koje su prethodni dan nastojale bakljama prekinuti utakmicu između reprezentacija Hrvatske i Češke. Mediji neslužbeno doznaju da je za sada uspješno identificirano desetak huligana. Prema policijskim evidencijama riječ je o pet osoba s područja Splita, pripadnicima navijačke skupine Torcida, o jednoj osobi s područja Slavonije te po dvije osobe s područja Istre i Zagreba. Drugi pak izvori tvrde da je identificirano 35 huligana.

Poslije doručka odlazimo autobusom u Sveti Križ Začretje. Ondje ćemo pribivati sv. misi u crkvi/kapeli sv. Vida, pozvao nas je domaćin, župnik msgr. Zlatko Pavetić, i sam predavač na jučerašnjem dijelu simpozija (govorio o križevima krajputašima u župi Sv. Križ Začretje).

Uz cestu kuće s okućnicama, uglavnom uređene, ali i dosta novih, još nezavršenih kuća. Kiša. Što smo bliže sv. Križu, sustiže nas a i mi sustižemo sve više automobila. Počinjemo se penjati uz blagi brijeg. *Ti lepi, pitomi i blagi, valoviti zagorski bregi!* Ksaver Šandor Gjalski s velikom ih ljubavlju opisuje, divi im se i na svakog čitatelja prenosi tu ljubav. Divi se starim crkvicama, detaljno opisuje seljačka imanja, od kojih su mnoga, zajedno s plemićkim dvorcima i kurijama, jednostavno propala, ni traga im više nema. Stalno se kroz povijest, u svim našim krajevima, udaralo na ono što je hrvatsko, osobito u razdoblju 1945.-1990. godine. Doista, bilo je u Zagorju plemićkih dvoraca u kojima se odvijao bogat društveni život i širile se domoljubne hrvatske ideje, gospodarstva su im bila ugledna i ogledna u europskim okvirima, a danas od tih građevina nema ni kamena na kamenu. Sama sam se više puta u to uvjerila, putujući Zagorjem i ponešto novinarski istražujući. Akademik Mladen Obad Šćitaroci sa zagrebačkog Arhitektonskog fakulteta godinama radi prava čuda - oživljuje i spašava dvorce, kurije i njihove perivoje, istražujući im tragove, izrađuje nacрте, potičući obnovu. Radi profesionalno, ali entuzijastički. Da ga nema - trebalo bi ga izmisliti!

Što smo bliži crkvi sv. Vida, vidik je sve ljepši. Bio bi i ljepši, da nije oblačno. Niski su oblaci i podno brijega se vuče pokoji pramen bijele, mliječne magle. Sve je uokolo zeleno, kišom okupano. Cesta kao da postaje sve uža. Ili mi se to samo čini stoga što se vozimo autobusom, svladavajući uspon i gdje koji zavoj. Što se više penjemo, uokolo s jedne i s druge strane ceste sve je više hodočasnika. Netko iz autobusa predlaže da se iskrčimo i nastavimo dalje pješice, jer: što ako na vrhu, tj. na kraju brijega ne nađemo mjesta za parkiranje i ne budemo se mogli okrenuti? Ali vozač je strpljiv i uporan. Vozi polako. Nisam sigurna da baš svi hodočasnici, koji pješake na kiši, misle lijepo o nama koji se vozimo, koji, eto, moramo autobusom doći baš do vrata crkve.

Ravno i blago nakošeno zemljište oko crkve, tj. kapele sv. Vida raskvašeno je i nije lako hodati dvorištem. Požurismo u crkvu. Sv. misa još nije započela, no crkva je već prepuna i mjesta za sjedenje nema pa ostajemo vani. Na kraju ipak se nekako uguramo u crkvu, ali treba stajati na jednoj nozi. Ili tako nekako.

Glavna proslava sv. Vida bila je, rekoše nam kasnije, na sam blagdan (15. lipnja), no prvu i drugu nedjelju nakon blagdana održavaju se proštenja za vjernike domaće i okolnih župa Mihovljan, Orehovica i dr. To su hodočasnici koje smo mimoilazili autobusom i ponajprije ovi koji su u crkvu pristigli znatno prije od nas.

Gotska kapela sv. Vida iz 17. je stoljeća (iz 1630.), a prvi se put spominje u vizitaciji još 1334. godine. Obnovljena je zadnjih godina. Misu danas predvodi župnik msgr. Zlatko Pavetić, dok je duhovni pomoćnik, supsidijar dr. Stjepan Sirovec, propovjednik. Poziva na molitvu za svećenike i za nova zvanja, spominjući da je jučer u prvostolnici u Zagrebu zaređeno 13 svećenika. Bogu hvala!

Na trijemu obližnje župne kuće izložba je fotografija križeva krajputaša, s kapelama. Križevi krajputaši važan su dio sakralne baštine u Hrvata. Uglavnom se nalaze uz putove i raskrižja u ruralnim krajevima i to više na hrvatskomu sjeveru nego na jugu. Mnogi su takvi križevi srušeni i uništeni poslije 1945. - i to više na hrvatskomu jugu nego na sjeveru. Bilo je planirano da svetokriške krajputaše i obide-mo, no kiša uporno pada, čak i pljušti pa odustajemo.

Objed za sudionike simpozija i za članove župnoga zbora je u skladno uređenoj župnoj kući, obnovljenoj uoči Domovinskoga rata. Kiša sve ometa: mužikaši na ovim proštenjima obično sviraju i pjevaju na livadi, ali danas ih je kiša natjerala da se sa svojim instrumentima sklone pod trijem župne kuće. Unatoč kiši i raskvašenoj zemlji, ljudi se vesele, pjevaju, djeca se rastrčala, trgovci trže, ali ipak sve traje kraće no što bi trajalo da je bilo sunčano i suho.

I onda ono nešto što i dalje ostaje lijep, stari hrvatski običaj: u dobru društvu, nakon dobra jela i kapljice - dobra pjesma. Jednako u svakomu hrvatskom kraju. Običaj se, možda, postupno i gubi, ali kad pjesma počne i dok ima onih koji znaju, hoće i vole pjevati, lako se "u kolo uhvate" i oni kojima to možda ranije nije bilo osobito privlačno. Pjesme, dakle. Domaći bogoslov, simpatici Alen Vrbeć jedan je od vodećih pjevača. Svi se trudimo, a naročito članovi župnoga zbora. Pjesma je zahvala Bogu za sve što nam daje, dvostruka molitva.

Kiša nije posve prestala, još tu i tamo ponešto pada. Lagano se spuštamo s brijega u mjesto. Župnik nas upoznaje sa župom. Doznajemo da je prošli mjesec (20. svibnja) Uprava za kulturnu baštinu Ministarstva kulture donijela rješenje da kulturno-povijesna cjelina Sv. Križa Začretja ima svojstvo kulturnoga dobra. Svrha donošenja takvih rješenja je zaštita naših kulturno-povijesnih spomenika i cje-

lina. Koliko je vrijedne spomeničke baštine dosad propalo u svim hrvatskim krajevima samo zato što nije na vrijeme bila prepoznata i zaštićena!

A što je u mjestu Sv. Križ Začretje najvrjednije?

Prvo - sam položaj mjesta: na pola puta između Zaboka i Krapine, na visoravni jednog od prelijepih zagorskih brežuljaka. Župna crkva i nekoliko kapela, dvorac u središtu mjesta (spominje se od 1622.). Mijenjali se vlasnici dvorca i okolnih posjeda - hrvatske plemićke obitelji: Keglević, Sermage, Vraniczany-Dobrinović. Prije petnaestak godina dvorac je kupio znanstvenik i autor brojnih patenata, sveučilišni profesor u Londonu, dr. Janko Mršić-Flögel. Nakon uređenja u dvorcu je otvorio Institut za informatičke inovacije. U dvorac ne možemo ući - nismo se najavili, a velika smo grupa, kišno je i blatno. Šteta!

No, u središtu mjesta posjećujemo Etnografsku zbirku Stjepana Jačmenice. Dr. Verica Jačmenica-Jazbec, kajkavska pjesnikinja (izdala 2 zbirke pjesama "Droptinice" 1970. i "Svetokriški kajkavski zapisi" 2006.) tumači nam koja je alatka čemu služila, *kak je negdar bilo!*

Trebali bismo barem još jedan dan za obilazak Hrvatskoga zagorja. Od Sv. Križa Začretja nije daleko ni Gupčev kraj - Gornja Stubica, s poznatim Augustinčićevim spomenikom Matije Gupca. Svima nam je, manje ili više, poznata povijest kmetstva, znamo i za Seljačku bunu 1573. i njezina legendarnog vođu Matiju Gupca. Kmetstva više nema. Zapravo - možda i ima. Ono nam se danas iskazuje u vidu raznih ovisnosti i potlačenosti, koje objeručke i servilno prihvaćamo. No, nije li kmetstvo i pritisak što ga Hrvatska doživljava od velikih i politički jakih država? Nisu li kmetstvo i naša dragovoljna podlaganja ideološkim kolonijalizmima koji nam se "prodaju" kao civilizacijski napredak?

Gdje bi nam bio kraj kada bismo se svi pridržavali savjeta što nam ga je na kraju svojega izlaganja u Mariji Bistrici izrekla dr. sc. Vera Grgac (tim ju je savjetom njezina baka ispraćala u školu): "*Budi mala kak trava, ali se ne daj ni spuknuti (iščupati - m.o.) ni pogaziti*".

Biti takav!

Povratak do Marije Bistrice, a onda vožnja dalje u kišnu večer prema Zagrebu ...

STIHOM I SLIKOM

Stjepan Pepeljnjak

Horvatska Golgota

I

V Doline soza još se čuti
Peklena rana Jezušova.
Trpećeg čoveka, još patri
Muka Kristušova
Na Križu Golgote pretrpljena,
Za duše naše spas.

Ta grehota, ljudi sramota,
Na sve strane sveta
Duše bode, dve tisuć let,
Tišći.

II

Gle iz kmice, svetlo svet obrne,
Nadu vu ufanja, obećani dar
Spasenja.
Zate tak, svaki Hrvat
Kak Cirenc Tvoj Križ,
Križ svoje Domovine
Na pleća je prevzeti moral.
Tisućlet ga ponosne nojsi.
Jezuš, moj Jezuš,
Kulike sme porobljavani

Strancu služili,
Vmirali, za tuđinca vojuvali,
Since naše žrtvovali,
Tisućlet križ Domovine
Nosili i z nova na nove,
Pogibali.
Oj Golgote
Mati Zemla črna, oplakana,
Oj sramote.
Pod Križem za Križ
Matere su ucviljene ostale.

III

Kak i Tebe Jezuš naš,
Bez suda su nas sudili,
Zopaćeni krvožejnici,
Čemerne jade
Na pleća su nam naprtili.
Viš, Kristuš naš trpeći,
Ftrefil nas je tvoje patnje Križ!
Baš kak uTvoja vremena
Gda su na Te urlali,
Raspnite ga, raspnite ga!
I bičem žarkem bičuvali.
Viš, mi pak denes,
Za Domovinu svoju
Čutime nepravde bol.
Jezuš moj.

Pod križem žmehkem
Do smrti su Te mrcvarili
Nam su pak dušu vubili,
Tvoju Ljubav od ljudi skrili.
Kristuš moj.
Poncije Pilat je opral ruke,
Tebe na smrtne mučilište dal.
Jezuš naš milosrdni. Oj grozote!
I nas su nemilosrdne vubijali,
Kej Tvoje ime zbrisati nesme dali,
I zate kej tu sme, gde jesme,
I kej tebe nesme zanjekali (zatajili).

IV

Turčini su nas na kolce nabijali,
V tamnicah vladare Horvatske
Tamničili, glave rubili,
Žene ponižavali, joj sramote, joj Golgote,
Za ime Domovine sme pogibali.
Jezuš moj.
Stotuleťja zemla je krv sprala,
Spirala ju Sava, Dunav, Drava.
I suze lica Materina
Pred Tvojem Križem
Klečiju.
I suze, i plač i jauk.

Sveće još goriju.
Kristuš moj.
Sad nam je znati
Kak je Majka Marija
Čutila trpljenje Muke Tvoje,
Vu tem smrtnem času
Gda si predal dušu Ocu svojemu.
Najemput nebe se smračile.
Žmehki oblaki,
Zemlu su pomračili
Dušu stiščuć ljudskom stvoru.
Kristuše,
Tugujući još pati
Hrvatska mati.

V

Večkrat sme krvnike imali.
Za greh im to nesme zeli,
Za njih sme molili,
Kak i Jezuš naš
Oca svojega za krvnike njegve.
Farizeje naše
Nesme na križ metali,
A decu su nam ubijali,
V neznane jame zametali.

VI

Za Djedovinu svoju,
Tuđincu sme žmehke služili,
Na sve strane sveta
Za tuđinca pogibali.
Jezuš naš,
Za čiju krunu,
Za čije dvore decu dali.
Kristuš naš raspeti,
Poštenje naše i Križ,
Zatreti su nam šteli.
Al Zrinskog zavet su znali,
Domovine svete čast,
Jer
Za navek živi On
Ki zgine pošteno.
Nesu nam veru i Križ zeti mogli.

VII

Očutili sme kak tele Tvoje
Na Križu zakovane,
Pati dušu i srce Majke Marije.
Sva strahota sveta
Zanavla se znova na nove,
Kak Jude, tak i Farizeji,
Jezuš moj.
Znova se mržnja po Svetu klati,
A već tisućletno
Domovina pati i ž njom Hrvati.

To Svet nit videti, nit pogledati hoće,
Taj beteg hude bije,
Svake srce materine,
Za zginule može, kčeri, sine.
Oj strahote, oj sramote,
Kristuš moj na Križu mučeni.
Rane srca to su velike,
Kak su One rane bile,
Gda su Tebe mrtvoga
Majke Marije, v krilo položili.
Takve muke za poginulu decu svoju
Svaka duša materina pati jade,
Pod Križem moleć utjehu Te prosi.
Kristuš moj.
Napačena je Djedovina naša.
Al još je tu,
Ponos Hrvata i Hrvatska se zove.
Jecaj, jauk, hude zime,
Materine črnine,
Duše tisućlet, z ranom na rane.
Odrubljene glave rasparaneh drob,
Nerođene, osakaćene dece,
Krik i jauk, smrtni pekel, žuč,
Matere Horvatske,
Križ svoj na Oltar Domovine nose.

Svi junaki tu su. Heroji naši!
Vsakoj travki i kapi vode
Djedovine,
Junaki naši, tu su
V svakoj duši poštenoj

Za navek žive.
Tu je Domovina naša
I Hrvatska se zove.

VIII

Sedmog stotuletja
Vu ta gluha leta,
Tu sme stali
Na taj kamen suri,
Vuz gorje šumovite,
Nizine, reke, jezera zvir,
Bistre vode na obale plavoga morja.
Tu sme stali.
Sebe Hrvatem i Djedovinu Hrvatskom zvali.
Večkrat su se mrzle megle
Na nju spustile
I matere v črninu prekrile.
Rat i opet rat.
Smrti, sekud ogenj. Smrt.
Soze za sineka, moža, celu familiju.
Kčerke beli šlajer zima kroji,
S turnja zvon zvoni.
Pak čuti mater boli Marije za Kristom plačuć.

Deca žalosne gledeć kervavu braču pogibat,
Kak kosa travu gda oštrica zamahne.
Bez groba, vu jaruge i grabe su ih zagrnuli.
Gde ih sad iskati,
Gde im na grob stati,
Plače otec. Plače mati.
Jezuš moj.

IX

S tvojeg lica svetlost se kaže,
Iza gorja, javlja zorja,
Zlatne trublje z Božjih visina glas
To Bog nam blagoslivlja Domovinu
I Junakem rajaska vrata kaže.
Blagoslivlja Bog zemlju Hrvatsku, krvlju
natopljenu,
Rosom zorje vmivenu, suncem pozlačenu,
Morjem i gorjem uzvišenu.
Zemljo Mati naša Horvatska.

I nek se ori nebeskih trublja zorje glas,
Iz strahote Golgote,
Uskrsnula si,
Srećo naša, grudo rodna.
Svud si lepa, svud si draga,
Mila naša Domovina.
Uz šume zelene,
I cvrkuta ptica jeku,
Vuz te reke bistre,
Žitna polja zlatna,
Plavo morje, cvjet visina,
Lepa naša Domovina Horvatska.

Stjepan
Pepeljnjak

Stihom i slikom

STIHOM I SLIKOM

STIHOM I SLIKOM

Stjepan
Pepeljnjak

Stihom i slikom

ISSN 1334-8264

9 771334 826000

cijena: 250,00 kn